

**T. C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇEÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI**

**KAZAT AKMATTEGİN'İN
“KÜNDÜ AYLANGAN CILDAR”
ROMANINDA GEÇEN ZARF-FİLLER
VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
YRD. DOÇ. DR. KALMAMAT KULAMSHAEV**

**HAZIRLAYAN
MERVE KAVAS**

İstanbul, 2012

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Merve KAVAS
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Tez Konusu : Kazat Akmattegin'in "Kündü Aylangan Cıldar" Romanında Geçen
Zarf-Filler Ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları
Tez Tarihi : 12. 06. 2012

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Anabilim Dalı Başkanı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı 51161007 numaralı öğrencisi Merve KAVAS tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

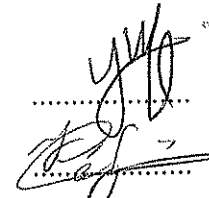
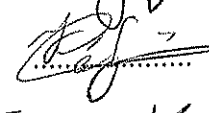
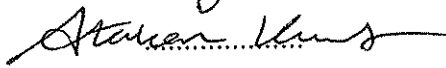

Yrd. Doç. Dr. Kalmamat KULAMSHAEV
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Yrd. Doç. Dr. Kalmamat KULAMSHAEV

Yrd. Doç. Dr. Atakan KURT

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

Enstitüsü	: Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Kalmamat KULAMSHAEV
Tez Tarihi	: Haziran 2012

ÖZET

Sovyetler idaresinin olduğu yıllarda Türk lehçeleri ile ilgili fazla bir bilgiye sahip değildik. 1991 yılında Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra Türk lehçeleri üzerine yapılan inceleme çalışmaları gittikçe artmaktadır. Fakat bu çalışmalar hala günümüzde istenen seviyeye ulaşamamıştır.

Çalışmada, Türk dilinin Kıpçak grubuna ait Kırgız Türkçesi ile Oğuz grubuna ait Türkiye Türkçesinde kullanılan zarf-fiil eklerinin Dil bilimciler tarafından yapılan tanımlarını inceledik. Kırgız Türkçesinde kullanılan zarf-fiil eklerini Kündü Aylangan Cıdar adlı romanda tespit ettik. Zarf-fiil eklerini basit zarf-fiiller ve birleşik zarf-fiiller olarak iki gruba ayırdık. Edat grubuna giren bazı zarf-fiil eklerini not düşerek belirttik. Daha önceki bilimsel çalışmaları da dikkate alarak bunların kullanılış özelliklerini, işlevlerini, fonksiyon ve anlamlarını tespit ettik. Zarf-fiil eklerinin Türkiye Türkçesine nasıl aktarıldıklarını ve karşılıklarını değerlendirdik.

Anahtar kelimeler: Zarf-fiil, morfoloji, semantik, Kırgızca

University : **Fatih University**
Institute : **Institute of Social Sciences**
Department : **Modern Turkic Dialects and Literature**
Supervisor : **Assist. Prof. Kalmamat KULAMSHAEV**
Degree Awarded and Date : **June 2012**

ABSTRACT

We did not know much about Turkic languages during soviet reign. Subsequently, more and more studies on Turkic languages have started to come out after the collapse of soviet regime. But, the thing is about these studies , still, have not reached the desired level.

In this study, we have tried to analyse Turkish gerundials defined by linguists in Kyrgyz from Kypchak group and Turkish from Oghuz group. After a long detection of Kyrgyz gerundials used in a book called Kündü Aylangan Cıdar, we divided them into two groups: basic and compound gerundials. We have annotated some of which are parts of prepositional phrase. Taking the previous studies into consideration, we have analysed those gerundials in terms of usage, function, and meaning and how they are translated into Turkish from Kyrgyz.

Key Words : gerundials, morphology, semantics Kyrgyz

İÇİNDEKİLER

ONAYLAMA SAYFASI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR, TRANSKRİPSİYON HARFLERİ VE İŞARETLER	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1 GİRİŞ	1
1.1 TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİL TERİMİ VE KAVRAMI.....	1
1.2 KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİL TERİMİ VE KAVRAMI.....	2
1.3 TERİMLER VE KAVRAMLAR	4
1.4 KAZAT AKMATTEGİN'İN HAYATI	5
1.4.1 KÜNDÜ AYLANGAN CILDAR (Güneş Çevresindeki Yıllar) ROMANI HAKKINDA...6	
İKİNCİ BÖLÜM	9
2 İNCELEME	9
2.1 BASİT ZARF-FİİL EKLERİ.....	9
2.1.1 -A/-O; -y EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....9	
2.1.1.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....9	
2.1.1.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ	10
2.1.1.3 EKİN İŞLEVLERİ	11
2.1.1.4 İKİ İŞLEVLİ ZARF-FİİLLER	23
2.1.2 – (I)p/ - (U)p EKLERİYLE YAPILAN ZARF-FİİL EKLERİ	27
2.1.2.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	28
2.1.2.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ	28
2.1.2.3 EKİN İŞLEVLERİ	29
2.2 BİRLEŞİK ZARF-FİİL EKLERİ	47
2.2.1 -ArdA/-OrdO; -rdA ₃ EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....47	

2.2.1.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	48
2.2.1.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ	48
2.2.1.3 EKİN İŞLEVİ.....	48
2.2.2 -BAstAn/-BOstOn EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....	49
2.2.2.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	49
2.2.2.2 EKİN İŞLEVİ.....	50
2.2.3 -çUdAy EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....	51
2.2.3.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	51
2.2.3.2 EKİN İŞLEVLERİ	51
2.2.4 -GAñçA/-GOñçO EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....	53
2.2.4.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	53
2.2.4.2 EKİN KULLANILIŞI	53
2.2.4.3 EKİN İŞLEVLERİ	53
2.2.5 -GAndAy/-GOndOy EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....	55
2.2.5.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	55
2.2.5.2 EKİN İŞLEVİ.....	56
2.2.6 -GAndA/-GondO EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER	58
2.2.6.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	58
2.2.6.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİĞİ.....	58
2.2.6.3 EKİN İŞLEVLERİ	58
2.2.7 -GAndAn/-GOndOn EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER.....	63
2.2.7.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	63
2.2.7.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİĞİ.....	64
2.2.7.3 EKİN İŞLEVLERİ	64
2.2.8 -GAnI/ -GOnU EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER	68
2.2.8.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	68
2.2.8.2 EKİN İŞLEVLERİ.....	68
2.2.9 -mAyIn (çA)/ -mOyUn (çA) EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER	72
2.2.9.1 ZARF-FİİLİN YAPISI.....	72
2.2.9.2 EKİN İŞLEVLERİ	73
2.3 ZARF-FİİL EKLERİNİN İŞLEVLERİ HAKKINDA.....	74
2.3.1 ZARF-FİİLLERDE HAREKET.....	74
2.3.2 ZARF-FİİLLERDE ZAMAN.....	74
2.3.3 ZARF-FİİLLERDE KİŞİ.....	74
2.4 ZARF-FİİLLERİN ZARFLARLA BENZEŞEN VE FARKLI YÖNLERİ	74
SONUÇ.....	75

TABLO: KIRGIZ TÜRKÇESİ ZARF-FİİL EKLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILIKLARI.....	80
KAYNAKÇA	81
ESERİN LATİN HARFLERİNE ÇEVİRİLMİŞ METNİ.....	83
KÜNDÜ AYLANGAN CILDAR.....	83
BİRİNÇİ BÖLÜM.....	83
ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM.....	229
DÖRTÜNÇÜ BÖLÜM.....	285
BEŞİNÇİ BÖLÜM.....	300

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın konusu Kırgız Türkçesi Zarf-fiil ekleridir. Bu çalışmada, konunun hem Kırgız Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi açısından daha net bir şekilde aydınlatılması hedeflenmiştir.

Burada, zarf-fiil ekleri üzerinde ayrı ayrı durularak detaylı bir inceleme yapılmaya çalışıldı. Zarf-fiil ekleri; kökenleri, kullanılış özellikleri, görev ve işlevleri bakımından incelenirken, her bir zarf-fiil ekinin cümle içindeki yerine, anlamına ve nasıl kullanıldığına özellikle dikkat edildi ve bu yolla bazı zarf-fiil eklerinin nasıl kullanıldıklarına dair özel kalıplar oluşturuldu.

Buna benzer bir çalışma Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Mevlüt Gültekin tarafından (Kırgız Türkçesinde Zarf-Fiiller ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları Üzerine Bir Araştırma) adına makale yazılmış olmakla birlikte, anılan çalışma, yazarın kendisinin de bahsettiği gibi kullandıkları malzeme çok sınırlı olduğu için, zarf-fiiller detaylı olarak incelenmemiştir.

Çalışmamız, Kırgız Türkçesi ile yazılmış Kazat Akmattegin'in "Kündü Aylangan Cıldar" adlı romandaki zarf-fiil eklerinin taranması ile ilgili elde edilen veriler üzerine monografik bir inceleme yapılmıştır.

Tez, "Giriş", "Yazarın Hayatı", "İnceleme", "Eserin Latin Harflerine Çevrilmiş Metni" ve "Sonuç" bölümlerinde oluşmaktadır.

"Giriş"te, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesi üzerine yazılmış çeşitli gramer kitaplarındaki zarf-fiil ekleriyle ilgili görüşler değerlendirilmiştir. "Yazarın Hayatı ve Kündü Aylangan Cıldar Romanı" bölümünde Kazat Akmattegin ve roman ile ilgili kısaca bahsedilmiştir. Tezin asıl bölümü olan "İnceleme" bölümünde, "Kündü Aylangan Cıldar" adlı romandan yola çıkılarak, zarf-fiil eklerinin kökeni, kullanılış özellikleri, işlevleri ve çıkarılan bazı özel kalıplar için örnek cümleler verilmiştir. Alıntı yapılan eser, örnek cümlelerin sonunda bölüm ve cümle numarasıyla birlikte parantez içinde gösterilmiştir. Kırgızca örnek cümlelerin aktarımında daha çok kelime kelimesine tercüme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen önemli hususlar "Sonuç" bölümünde verilmiştir.

Tezde görülebilecek kusurların iyi niyetime bağışlanmasını dileyerek bütün çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen, büyük bir emeği geçen danışman hocam, sayın Yrd. Doç. Dr. Kalmamat Kulamshaev'e teşekkürü borç biliyorum.

MERVE KAVAS

Haziran 2012

KISALTMALAR, TRANSKRİPSİYON HARFLERİ VE İŞARETLER

1 GENEL KISALTMALAR

s: Sayfa

vb. : ve benzeri

f. : Fiil.

z. f. : Zarf-fiil

tsvr. f. : Tasvir fiil

g. z. : Geçmiş zaman

şrt. k. : Şart kipi

glck. z. : gelecek zaman

i. e. : İyelik eki

edt : Edat

rvyt : Rivayet

2 TRANSKRİPSİYON HARFLERİ VE İŞARETLER

A: /a/, /e/

O: /o/, /ö/

I: /ı/, /i/

U: /u/, /ü/

G: /k/, /g/, /ğ/, /ğ/

-ArdA/-OrdO; -rdA₃: [-arda, -erde, -ordo, -ördö; -rda, rde, rdö]

-BAstAn/-BOstOn: [-bastan, -besten, -boston, böstön, -pastan, - pesten, poston, -pöstön]

-çUday: [-çuday, -çüdey]

-GAñA/-GOnçO: [-gança -gençe, -gonço, -gönçö, -kança, -kençe, -konço, -köñçö]

-GAndAy/-GOnDoy: [-ganday, -gendey, -gondoy, -göndöy, -kanday, -kendey, -kondoy, köndöy]

-GAndA/-GondO: [-ganda, -gende, -gondo, -göndö, -kanda, -kende, -kondo, -köndö]

-GAndAn/-GOnDOn: [-gandan, -genden, -gondon, -göndön, -kandan, -kenden, -kondon, -köndön]

-GANı/ -GOnU: [-ganı, -geni, -gonu, -gönü, -kanı, -keni, -konu, -könü], (galı)

-GIçA/-GUçA: [-gıça, -giçe, -guça, -güçö, -kıça, -kiçe, - kuça, -küçö]

-mAyIn (çA)/ -mOyUn (Ça): [-mayınça, -meyinçe, -moyunça, -möyünçö]

BİRİNCİ BÖLÜM

1 GİRİŞ

1.1 TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİL TERİMİ VE KAVRAMI

Tahsin Banguoğlu'nun kitabında zarf-fiil terimi için; *zarffiil* (tiresiz biçimde) terimini kullanmıştır. Tanımı için; “fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir, zamana bağlı değildir, olumsuz ve edilgen görünüşlerine girerler.” biçiminde tanımlamıştır.¹

Muharrem Ergin'in Türk Dil Bilgisi kitabında zarf-fiil terimi için; *gerundium* terimini kullanılmıştır. Tanımı için; “Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan hareketi ifade ederler. Fiillerin zarf şekilleridir. Gerundiumlar ya tek başlarına zarf şeklinde kullanılırlar veya yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiil yaparlar.” biçiminde tanımlamıştır.²

Zeynep Korkmaz zarf-fiil terimi için; *zarffiil* (tiresiz biçimde) terimini kullanmıştır. Tanımı için; “Cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden etkileyen, fiilden -(y)A, -(y)I, DIktA, -(y)ArAk, -ken, -mA, -Dan, -mAksIzIn, -(y)IncA, -(y)Ip, -DıkçaA gibi bazı eklerle yapılan, kişi ve zaman belirtmeden, soyut bir hareket kavramı anlatan, bir esas fiilden sonra gelerek yardımcı fiillerle birleşik fiil kuran ve zarf olarak fiilin anlamını zaman ve yer bakımından tamamlayan kelimedir” biçiminde tanımlamıştır.³

Korkmaz, zarffiillerle ilgili şunları söylemiştir: “Zarffiiller bir yanıyla fiil özelliği (yalnızca hareket ve zaman kavramı), bir yanıyla da zarf özelliği (bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliği) taşırlar.” demiştir.

Vardar, Hatiboğlu, Hengirmen ve Gencan “ulaç” terimini, Ediskun “bağ-fiil ve ulaç” terimini, Vardar ve Koç “ulaç” terimini, Bilgegil “bağ-fiiller” terimini kullanmıştır.⁴

¹ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, 1974, s. 427.

² Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, 1992, s. 338-339.

³ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, 1992.

⁴ Doç. Dr. Mevlüt Gültekin, Zarf-Fiiller Üzerine Bir Araştırma, 2011.

Görüldüğü gibi, Türkiye Türkçesinde, Türk dilcileri ortak bir terimde birleşemedikleri için, zarf-fiil ekinin adlandırılmasında değişik terimler kullanılmaktadır. Ancak bu durum aynı kavramı değişik terimle ifade etmekten başka bir şey değildir.

1.2 KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİL TERİMİ VE KAVRAMI

Kırgız Türkçesi'nde ise zarf-fiil için "*Çakçıldar*" tabiri kullanılır. Çakçıldar; "*zarf-fiiller*" anlamına gelir.

Azırkı Kırgız Dili'nde zarf-fiilin tanımı; "Asıl fiilin ilave hareketini bildiren fiilin başka bir şekli, daima kantip "nasıl? ", kaday "nasıl, ne gibi? ", kaçaga çeyin "ne zaman? ", kaçantan beri "ne zamandan beri? ", emnelikten "neden, niçin, ne sebepten? ", emnege "ne?" sorularına cevap vererek, asıl hareketin nasıl gerçekleştiğini, zamanını, sebebini, maksadını bildirir."⁵

Kırgız Dili'nde zarf-fiilin tanımı; "Bir taraftan zarflara, diğer taraftan fiillere benzerler."⁶

Zarf-fiillerin zarflara benzemesi:

a) İki aynı hareketin yerine getirilişindeki sebep, maksat, zaman vb. anlamları bildirir. Cümlede tasvir türde fiiller ile kullanılarak, tümlecin görevlerini üstlenir.

b) Sıfatların derecelenmesinde kullanılan -ıraak eki zarflarda da, zarf-fiillerde de kullanılır: erterek (zarflar), buldurabıraak, çaşıbıraak (zarf-fiiller).

Zarf-fiillerin fiillere benzemesi:

a) Zarf-fiiler diğer fiiller gibi eylemi bildirir. Fakat zarf-fiiller yardımı ile anlatılan hareket daha çok başka bir hareketi tasvir etmek için kullanıldığından, ekin hareket sırasına bakılır. Örneğin: İştı akıldışıp iştedi diye söylenen cümlede iki hareket vardır: akıldışıp — koşumça hareket (hareketin nasıl yapıldığını bildirir), iştedi—asil hareket.

b) İsimden fiil yapma ekleri zarf-fiill ekleri içinde geçerlidir.

⁵ Kudaybergenov, S. (edit.) , Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası 2010, s.449-450-451, Frunze.

⁶ Abduldaev, E. ve başk. Kırgız Tili, 1986, s.199-200, Frunze.

Kırgız Edebi Dili'nde zarf-fiilin tanımı; "Zaman ve şahsı belirtmeyen, asıl fiilin ek hareketini bildiren fiilin şeklidir. Zarf-fiiller asıl fiilin anlamında kullanılarak Nasıl? Ne gibi? Ne zaman? Ne zamandan beri? Neden? Ne? sorularına cevap vererek, asıl fiilin nasıl gerçekleştiğini, zamanını, maksadını, sebebini gösterir."⁷

Davletov Mukanbayırda zarf-fiilin tanımı; "Zarf-fiiller fiilin başka bir şekli onun için bir taraftan zarflara, ikinci taraftan fiillere benzerler."⁸

Hülya Kasapoğlu Çengel Kırgızca Grameri'nde zarf-fiillerin tanımı; "Cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden etkileyen, fiilden bazı eklerle yapılmış, şahıs ve zaman belirtmeyen zarf görevinde kullanılan kelimedir."⁹ (Z. Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992, s. 178.)

Burada da görüldüğü gibi Kırgız Türkçesinde zarf-fiil terimi için Dil bilimciler ortak bir noktada buluşarak "Çakçıl" terimini kullanmışlardır. Gerek Kırgız Türkçesinde olsun, gerekse Türkiye Türkçesinde olsun, tanımlarda pek değişiklik görülmez. Zarf-fiiller sadece hareketi ve işi değil, ana cümledeki bir işi, bir hareketi, bir olayı ya da bir kavramı çeşitli yönlerden belirtirler. Anlamda değişme olmaz. Zaman ve şahsı belirtmezler, ancak "zaman" ifadesi taşırlar. Tasvir fiilleri ile birlikte kullanılarak birleşik bir yapı oluştururlar ve ana cümledeki hareketi çeşitli bakımdan etkilerler.

Türkiye Türkçesinde başlıca aşağıdaki zarf-fiil ekleri tespit edilmiştir.

-A, -I/-U, -IP/-UP, -ArAk, -InCA/-UnCA, -AlI, -mAdAn, -IcAk, -IcAğIz, -UbAn/-UbAnI/-UbAnIn, -gAç, -IşIn/-UşUn, -ken, -DIkÇA, -AsIyA şekilleridir. Ancak -IcAk, -IcAğIz, -UbAn/-UbAnI/-UbAnIn, -gAç şekilleri günümüzde kullanılmamaktadır. -IşIn/ -UşUn eki ise bazı ağızlarda bugün de kullanılmaktadır.¹⁰

Bazı zarf-fiil ekleri ise takı öbeği kalıbında "-DıktAn beri", "-IncAyA/UnCAyA kadar", "-DIğI için", "-ana kadar", "-mAdAn önce", "-DUktAn sonra" şekillerinde kullanılmaktadır.

⁷ Kудayбергенев, С. Ве башк. Киргиз Адабий Тилин Грамматикаси, (F. İLİM 1980).

⁸ Davletov, S., Mukambayev, C., Turusbekov, S., Kırgız Tilinin Grammatikası, 1982, s. 182-183-184.

⁹ Çengel, H.K, Kırgız Türkçesi Grameri, 1998, s. 526-527.

¹⁰ Ergein, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, 1992, s. 345-346.

Kırgız Türkçesinde ise zarf-fiiller yapısına göre *Basit zarf-fiil ekleri* ve *Birleşik zarf-fiil ekleri* olarak iki grupta incelenmiştir.

Basit zarf-fiil ekleri (Cönököy Çakçıldar): Bu zarf-fiil ekleri sadece tek bir ekten ibarettir: “-A/-O; -y, -I (p)/ -U (p)”.

Birleşik zarf-fiil ekleri (Tataal Çakçıldar): İki veya daha fazla ekten oluşan oluşan zarf-fiillerdir: -ArdA/-OrdO; -rdA₃, -BAstAn/-BOstOn, -çUday, -GAñçA/-GOñçO, -GAndA/-GONDÖ, -GAndAn/-GONDÖn, -GAndAy/-GondOy, -GANI/ -GonU, (galı), -GIçA/-GUçA, -mAyIn (çA)/-mOyUn (çA) şeklindedir.

Çalışmada, Türkiye Türkçesi için “zarf-fiil”, Kırgız Türkçesi için “çakçıl” terimini kullanmayı tercih ettik.

1.3 TERİMLER VE KAVRAMLAR

Temel Cümlecik: Birleşik cümlelerde yapısal açıdan bağımsız olan ve çekimli bir fiile sahip, tek başına ayakta kalabilen cümleciktir.

Yan Cümlecik: Birleşik cümlede, temel cümlecikten önce gelen, kendisinden sonraki temel cümleciğe şekil ve anlamca bağlı olan ve onun bir ögesi olarak çeşitli yönlerden belirten, niteleyen, tek başına müstakil bir anlam taşımayan ve yüklemine genellikle isim-, sıfat- veya zarf-fiillerin oluşturduğu cümleciktir. Türk dilinde yan cümlecikler de, temel cümlecikler gibi, özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleç öğelerini alma yeteneğine sahiptirler.

Zarf-fiil Yan Cümlecği: Yüklemi, bir fiil tabanı ile bir zarf-fiil ekinden oluşan yan cümleciktir. Genellikle temel cümleciklerin bir ögesi olarak bağlama, zaman, durum, sebep, amaç vb. anlamları verirler.¹¹

Tasvir Fiilleri: Zarf-fiil şeklindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kalıplaşmasından oluşmuş bir fiildir.¹²

Çeviri (Lehçeler Arası Çeviri): Diller ve kültürler arası bir aktarım ve bütün çağlarda karşımıza çıkan bir etkinlik, çeşitli uygarlıklar arasında köprü kuran, değişik

¹¹ Doç. Dr. Mevlüt Gültekin, Zarf-Fiiller Üzerine Bir Araştırma, 2011.

¹² Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s.146.

toplumlardan bireyleri birbirine yaklaştıran, her tür kültürel değeri, içinde oluşturduğu tarihsel ve toplumsal çevrenin dışına taşıyan, o çevreden olmayan kişilerin yararlanmasına sunan, uygarlıklar arası bir iletişim ve bildirişim aracıdır.¹³

Çeviride Eşdeğerlilik: Kaynak dil metni ile erek dil metni arasında sözcük ve sözdizimi yönünden yeterli ölçüde “denklik” kurma ve bununla birlikte kaynak dildeki bir bildiriyi(mesajı) anlam, işlev, biçim(üslup) bakımından erek dile en doğal biçimde “yansıtma” işlemi olarak değerlendirilmektedir.¹⁴

Çeviride Yeterlilik: Kolay anlaşılırlıktır. Özgün metnin aktarılışında, anlam, söz dizimi, dil kullanımı açaşından göstergelerin metindeki bilginin amacına ve okur topluluğunun düzeyine göre seçilmesi, yeterli çevirilerin ortaya çıkmasını sağlayabilirler.

1.4 KAZAT AKMATTEGİN’İN HAYATI

AKMATOV, Kazat (1941-): Kırgızistan roman, hikâye, tiyatro yazarı. Isık-Köl bölgesine bağlı Bösteri köyünde doğdu. Kırgız Memleketik Üniversitesini 1967 yılında bitirdi. Kırgızistan neşriyatında amir redaktör ve başredaktör vekili olarak (1972-1973) çalıştı. Enstitüde daire başkanlığı ve bölüm başkan vekilliği (1974-1983) yaptı. 1978 yılında N. Ostrovskiy ödülüne lâyıık görüldü. 1983 ile 1986 yılları arasında Kırgızistan Devlet Teleradyosunda âmir redaktörlük, 1986-1990 yıllarında Kırgızistan Yazarlar Birliğinde idare kâtipliği görevliğinde bulundu. 1990’da Kırgız Cumhuriyeti Yüca Őurasının Milli Semboller Komisyonunda divan başkanlığı yaptı. Kırgızistan Demokrasi hareketinde teşkilatçı (1990), yüksek divan başkanı (1991-1993) ve divan başkanı(1994) olarak görev aldı. Kırgızistan cumhurbaşkanının idaresindeki matbuat meseleleri ile ilgili sosyal dairenin divan başkanlığı, Kırgız Cumhuriyetinin Yüksek Danışma Kurulu azalığı (1990-1995), Kırgız Cumhuriyetinin Başkanlık Sovyeti üyeliği (1991), Lüksemburg Kırgızistan elçiliği (1992) gibi devlet görevlerinde bulundu. İlk hikâye külliyyatını1974’te yayımladı. Acıraşuu, Munabiya, Avriya isimli piyesleri sahneye konuldu. Caraluu

¹³Doç.Dr.Şerife Yıldız, Çeviride Eşdeğerlilik ve Çeviri Kuramları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çalışma, 2006.

¹⁴Gülkan Çavuş, Kaynak-Odaklı ve Erek-Odaklı Çeviri Yaklaşımlarında Eşdeğerlik Sorunu, 2005.

Üçün Ölüm, Bely Tabun gibi sanat filmi ve belgesel film senaryoları yazdı. Eserlerinde insanların zamana, zamanın insana karşılıklı tesiri; düzen ve karışıklık; bunlardan çıkan vakaların sertliği; doğurduğu ıstırap; insan hürriyeti gibi konular yazarın işlediği temalardır. **Eserleri/Hikâye-Roman:** Boz Ulan (Bişkek 1974), Iyık Curt (Bişkek 1978), Mezgil (1979), Munabiya (1987) Vremya Zemnoe (1982), Kündü Aylanga Cıldar (1988)¹⁵

1.4.1 KÜNDÜ AYLANGAN CILDAR (Güneş Çevresindeki Yıllar) ROMANI HAKKINDA

Romanın evrimi gerçeklikten-postmodernizme geçiştir. Kırgız edebiyatının sosyal-felsefe yönünü gerçekliğiyle yansıtan bir romandır.

Romanda “Güneş Etrafındaki Yıllar” derken, zamandan bahsedilmiştir. Zamanın akıcılığından, günden güne, aydan aya, yıldan yıla insanlık kaderini, şöhretini, başarısını, zamanın insanların yaşamını nasıl etkilediğinden bahsediliyor. İnsanların gelip geçici olduklarını, tüm sonraki zamanların öncekilere bağlı olmasından, geçmişte yaşanan olayların, bir sonraki zamana bağlı olduğunu, onlardan izler taşıdığı anlatılıyor.

Romanda iki baş kahramanının iki kaderi paralellik gösteriyor. Birisi geçmişini unutmaya çalışan, geçmiş kültür-mirasını yok sayan, kendisine yeni bir hayat çizme peşinde olan, diğeri ise, yaratıcı ve hatırasını muhafaza etmeye çalışan birbirlerinden çok farklı iki kahramanın yaşadıkları anlatılıyor.

Roman Manas’a adanmıştır. “Manas” destanının ortaya çıkışı, ilk Manasçılar’ın hayatı, Sovyet devrinde “Manas” destanının 1000. Yıl dönümünü kutlama, bu kutlama için planlanan “Özgürlük Şarkısı” adlı heykelin dikilmesi için 3 kere yapılan ülke yöneticilerin, aydınların girişimleri ve çalışmaları oluşturmaktadır.¹⁶

Roman 5 bölümden oluşur.

Birinci bölüm; Satarov adlı kahramandan ve ailesinden bahsedilir. Satarov Heyhunların hakimiyetindeki Ceztanday boyundan kaçıp kurtulan kişidir. Ceztanday

¹⁵ Akmattegin, Kazat, (2002), Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.

neslinden, Kırgızlar'ın ilk ilim adamlarındandır. Büyük oğlu Adılbek doğan çocuklarını ilk üç gün içerisinde öldürerek, ölü bedenlerinden kuklalar yapan birisidir. Hiç bir zaman babasının istediği gibi bir evlat olamamıştır. Kızı Ayperi ise abisine yardım eden, suç ortağıdır. En küçük oğlu Askar tam babasının istediği gibi bir evlat olmuştur. Adılbek'in bir yazlığı vardır. Yazlığında tüm aile fertlerinin kuklalarını yapmıştır. Babası Satarov ve erkek kardeşinin kuklasını ise başları aşağı ayakları yukarı gelecek şekilde ayarlamıştır. Babasının kuklasının altında bir tablo bulunuyor ve tablounun içerisindeki yazıda; bu benim babam. Ceztanday neslini devam ettiren hayatını boşa geçiren diye bir yazı yazmış. Askar'ın kuklasının altındaki tabloda ise; bu benim abim, zavallı birisidir. Ceztanday neslini bitirdi, hayatını boşa harcadı diye yazmış. Adılbek'in babasına ve kardeşine karşı böyle davranmasının sebebi, babasının Adılbek'e yeteri kadar sevgi göstermemesi, ona karşı ilgisiz olması ve Askar'ı hep takdir etmesinden kaynaklanırmış.

İkinci bölüm; Caysan adlı kahramandan bahsediliyor. Caysan ismi Ceztanday soyunun unutulmaması için üç kuşaktan birisinin adına konulmuş. Caysan Çoyuke dededen Manası öğrenmeye çalışır. Çoyuke dede Manas'ı söyleyen bilge bir kişidir.

Caysan Karakoldaki okuldan Manas' bildiği için atılır. Çünkü Sovyet dönemi eskiye dair ne varsa silmeye çalışıyor. Caysan istemese de dönemin şartlarından dolayı 6 kişilik grubun lideri olur. Karakoldaki arkadaşı Çalakız da grubun içerisinde, Caysan'ı kıskanır.

Çoyuke dede ile Caysan Acar nine adlı birinin evinde konaklarlar. Acar nine de Ceztanday soyundandır. Caysan'ın ismini duyar duymaz ona sorar ve Ceztanday soyundan olduğunu anlar. Acar nine Manas ve Semetey destanlarının yanı sıra Canış, Bayık, Kurmanbek, Er Töştük, Sarancı-Bököy destanlarını da bilir.

Caysan kendi akrabalarının düğününde Manas'ı söyler. Bunu duyan birisi ertesi gün Caysan'ın Manas'ı söylediğini söyler. Bunun üzerine Caysan Gençlik kolları görevinden alınır. Caysan'a büyükleri bir daha Manas'ı söylememesi gerektiğini söylerler. Caysan bu olayların yaşandığı akşam kimsenin haberi olmadan Çüy'deki dayısının yanına gitmek için yola çıkar.

Üçüncü bölüm; Latin harflerine geçildiği dönemdir. Arap harfi ile eğitim görenlerin hepsi tekrar okuma-yazma bilmeyenlerin sınıfına katılır.

Elebay'ın asıl adı Caysanbektir. Caysanbek, Manas'ı öğrenmeye başlayan, ergenlik çağındaki ismidir. Elebay'ın babası çocukluğunda sarayda hizmetçi olarak çalıştıktan sonra Han'ın danışmanlarından biri olarak atanır ve zengin olur. Devrimin ilk yıllarında tüm ilçedeki 5 zenginden biri olarak sürgün'e gönderilir. Elebay şiir yazarken istemese de Manas'ın sözlerinden de yazar. Her ne kadar geçmişini unutmaya çalışsa da her zaman hayatında geçmişinden izler taşır.

Dördüncü bölüm; Caysan Bişkek'e gelir ve kendine kalacak bir yer arar. Rus birisinin evinde kalacak yer bulur. Ev arkadaşları Şarşen Bekzat'tır. Daha sonra Caysan Heykel atölyesinde işe başlar. Ustası Vlaslav'dır. Şarşen ve Bekzat'ta aynı yerde çalışıyorlar. Bir proje söz konudur. Bu projeyi kazananın heykeli Vladimir İl'ç'in heykelinin olduğu merkez meydanının Doğu tarafına dikilecekti. Bu da demek oluyor ki yapılacak olan heykel, özgür Kırgız halkının sembolü olacaktır. Bir gün Caysan, Şarşen, Vlaslav ve Bekzat'ın yapmış oldukları heykel hükümet başkanları tarafından seçilir. Bu heykel Kırgızların özgürlük heykeli olur.

Beşinci bölüm; Bir taraftan 1000.yıl "Özgürlük Şarkısı" heykelini yeniden yapmak için çabalayan Caysan'ın Tatar kızı Munira ile evlenişi ve yaptıkları anlatılıyor. Bir taraftan da heykelin yapımını durdurmak, onu yaptırmamak için Satarov'un çalışmaları, oğlu Adılbek'in Caysan ile birlik olup Satarov'a karşı direnişleri, Starov'un da onlara karşı çabaları anlatılıyor. Sonunda Satarov bütün yaşadıklarını, hayatını unutup. Hatırladığı tek şey çok istediği bir köpek bulmak....

İKİNCİ BÖLÜM

2 İNCELEME

Çalışmamda, zarf-fiil eklerini yapı bakımından “Basit zarf-fiil ekleri ve Birleşik zarf-fiil ekleri” olarak iki gruba ayırdım. Basit zarf-fiil eklerinden; “-A, -O, -y” ve “-Ip/-Up” eklerini monografik açıdan ele aldım. Şart işlevi olarak bilinen “-sA, -sO” biçimini çalışmama dahil etmedim. Sebebi, hemen hemen bütün Türk lehçelerinde şart biçimi olarak bilinen bu ekin, sadece bir makalede konuşma dilinde bu ekin “bazen” zarf-fiil olarak¹⁷ bir işlevle kullanılmakta olduğunu belirten bir yazıya rastladım. Ancak, çalışmama -sA ekinin zarf-fiil fonksiyonlu durumlarını almamayı uygun gördüm. Birleşik zarf-fiil eklerinden; “-ArdA/-OrdO; -rdA₃, -BAstAn/-BOstOn, -çUday, -GAncA/-GOnçO, -GAndAy/-GondOy, -GAndA/-GondO, -GAndAn/-GondOn, -GANI/-GOnU, -mAYIn (çA)/-mOyUn (Ça)” eklerini ele aldım. Ayrıca “Birleşik zarf-fiil” ekleri genellikle sıfat-fiil köklerinden türemişlerdir.

2.1 BASİT ZARF-FİİL EKLERİ

2.1.1 -A/-O; -y EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

Türk dilinin bütün devrelerinde, başlıca hâl zarfı, ikileme ve birleşik fiil yapımında sıkça kullanılan zarf-fiildir.¹⁸ Bu zarf-fiil şekilleri köken olarak daha küçük parçalara ayıramazlar. Bu ekler bir bütündür.

2.1.1.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Bu ek fiillere, 1. tip şimdiki zaman eki getirilir. Kırgız Türkçesinde ünlülerden oluşan zarf-fiil ekleri, ağırlıklı olarak fiil çekim eki olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım, birleşik fiil (tasvir fiil) şekillerinin yaygın kullanımından dolayı, zamanla, eklerin zarf-fiil yapma görevindeki zayıflamadan kaynaklanmış olmalıdır. Çekim eki olarak hem şimdiki zamanı hem de gelecek ve geniş zamanı ifade etmektedirler. Şimdiki zaman çekiminde, ünsüzle biten fiil köklerinden sonra -a/ -e, -o/ -ö ünlüleri, ünlü ile biten kelimelerden sonra ise -y ünsüzü getirilir. Bu kullanımda da -y- koruyucu ünsüzünden sonra gelen ünlü eklerin düşmesi sonucunda -y- koruyucu ünsüzünün zamanla fiil çekim eki görevinin yüklenmiş olduğu düşünülebilir: okuyum (<oku-y-u-mun, okuyorum). Benzer şekilde okuyım şeklinin de kullanılıyor olması ünlü düşmesi fikrini

¹⁷ Doç.Dr.Mevlüt Gültekin, Zarf-fiiller Üzerine Bir Araştırma, 2011.

¹⁸ Çengel, H.K, Kırgız Türkçesi Grameri, 1998, s: 124

kuvvetlendirmektedir. Kırgız Türkçesinin en belirgin özelliklerinden biri olan ünlü yuvarlaklaşması yüzünden -ı/ -i ünlülerine zarf-fiil eki olarak rastlanmaz.¹⁹

-A/ -O; -y zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi'ne, “-ArAk”, “-I(p)/ -U(p)”, “-InCA/ -UncA”, “-ken”, “DIĞI için”, “-mAdAn”, “-A bil-”, “ (-I/ -U) ver-”, “-A başla-”, “-a doğru”, “-a taraf[in]a” şekillerinde aktarılabılır.

2.1.1.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ

- Fiil kök ve gövdelerine gelirler:

çık-a “çıkarak”, öl-ö “ölerek”, ket-e “giderek”, oku-y “okuyarak”.

- Bazı kiplerde kalıplaşmış olarak yer alır. Kırgız Türkçesinde kesin gelecek zamanla birlikte basit şimdiki zamanı ifade eden bu kip, tarihi Türk yazı dillerinde olduğu gibi -A- ve -y- zarf-fiil kökenli eklerle ifade edilir. -a/-e zarf-fiil kökenli kip ekidir. turur ise hece eksilmesi sonucunda erimiştir. Ekin bünyesinde yer alan bildirme ekinin gelişimi şu şekildedir: turur > turu > tur > dır > -du (-dı) > t.²⁰ Meselâ, al-a- turur > al-a-tur > al-a-dur > al-a-dı > alat “alıyor”, kelet < kel-e turur “geliyor”.
- Bu zarf-fiilin olumsuz şekli, -BA/-BO olumsuzluk ekine -y zarf-fiil ekinin gelmesiyle, -BAy/-BOy şeklinde kullanılır.

Aslında bu ekin olumlusu Türkiye türkçesine -ArAk olarak aktarılır. Olumsuzu ise şekil açısından Türkiye Türkçesine -mAyArAk şeklinde aktarılması gerektiği düşünülür. Fakat bu zarf-fiil ekinin olumsuzunu daha çok -mAdAn şeklinde aktarmanın anlam bütünlüğü açısından doğru olacaktır. İncelenen örneklerde de görüldüğü gibi anlam olarak -mAdAn bir hareketin tamamlanmadan başka bir hareketin yapıldığını bildirir yani daha bir hareketin bitmediğini bildirir. Meselâ,

Boorloruna bulğaarı tasma arçındap, boz taardan çolok çapan kiygen celdetter ilgirtpey attanıp, tımızın el aralap, ketiştı./ “Karınlarına telatin şerit bağlayarak, gri kaba (aba gibi) kumaştan kısa kaftan giyen cellatlar, **bekletmeden** ata binerek, gizlice halkı gezerek, gittiler.” (1/155)

¹⁹ Yılmaz Hikmet, Kuzey (Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, 1998, s: 109

²⁰ Çengel, H. K., Kırgız Türkçesi Grameri, 1998, s: 225

Celdetter çiyt tükürüp, küü menen biydi caktırıspay ırğa kulak töşöyt./ “Cellatlar tükürerek, müzik ve dansı beğenmeyerek şarkıya kulak asıyorlar.” (1/188)

okubay “okumadan”, ketpey “gitmeden”, körböy “görmeden” gibi

- Tasvir fiilleri ile birlikte kullanılır. En işlek tasvir fiilleri şunlardır: al-, başta-, ber-, cat-, cür-, çık-, kal-, kel-, ket-, koy-, otur-, tur- .

ket-e alat “gidebilir”, kör-ö baştadı “görmeye başladı”, ug-a berdi “duyuverdi”, kel-e catat “geliyor”, oku-p cüröt “okuyor”, cet-e keldi “yetişip geldi”, süylö-y ketti “konuşuverdi”.

- Bazı fiillerin sonuna gelerek kalıplaşır ve edatlaşır:

kara-y “-e doğru”, karat-a “-e doğru”, cet-e “-e kadar”, caraş-a “uygun” v. b.

- Bazı fiillerin sonuna gelerek zarflarda kalıplaşmıştır:

kayra “tekrar”, koşo “beraber”, toltura “dolmuş”, kayta “tekrar”, keçe “akşam”, Birge “birlikte”, basa “yaya” .

a, -e, -y ile yapılan zarf-fiiller Türk dillerinde a) Tekli Şekilde, b) İkili (Tekrar) Şekilde, c) Analitik Şekiller Terkibinde kullanılır.

Bu zarf-fiille ilgili olarak Jamanvavov²¹, kullanıldığı durum ve şekle bağlı olarak ifadeye şunun gibi çeşitli anlamların kazandırdığını belirtmektedir: Analitik şekilde kullanıldığında (esas) asıl, tekli ve ikili şekilde ise başka harekete paralel olan hareketleri ifade etmektedir.

2.1.1.3 EKİN İŞLEVLERİ

-A/-O; -y zarf-fiil eki, fiillere eklenir, tasvir fiillerle birlikte kullanılır ve temel cümlecikteki bir hareketin, bir olayın, bir davranışın ya da bir oluşumun tarzını, sebebini, zamanını, önceden gerçekleşen bir eylemi, eş zamanlı gerçekleşen hareketi, yeterliliği, tezliği, bir hareketin bitirilmesinden hemen sonra gerçekleşen bir eylemi, bir hareketin tamamlandığını, bir hareketin aniden yapılmasını vb. işlevleri bildirir.

²¹ Jamanvavov, 1967, s:89.

• “Tarz” işlevinde

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “tarzını, gerçekleşme biçimini” bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-ArAk”, “-mAdAn” şeklinde aktarılır.

Boorloruna bulğaarı tasma arçındap, boz taardan çolok çapan kiygen celdetter ilgirtpey attanıp, tımızın el aralap, ketiştı./ “Karınlarna telatin şerit bağlayarak, gri kaba (aba gibi) kumaştan kısa kaftan giyen cellatlar, **bekletmeden** ata binerek, gizlice halkı gezerek, gittiler.” (1/155)

Boyu kalçılday, tayağın bekem mikçıp, kelatkan dabıştı añdıy dımıp turdu Urumbala./ “Kendisi **titreyerek**, sopasını sıkı tutup, gelen sesi takip ederek sessizce durdu Urumbala. (1/25).

Men emes, al menin kolumdu kapşıra karmap cüröt./ “Ben onun değil, o benim elimi **sıkıca** tutuyor.” (3/492)

Bala ün-söz cok toodon ıldıy tüşö cönödü./ “Çocuk sessizce dağdan aşağıya **inmeye** başladı/**doğru** yöneldi.” (2/38)

Küyöösünö bolğon kızğaniçtın orduna caş kelindin niyetin az ubakka korkunuç biylep, terezeden sırtağı karañğı tüngö ünülö apkaarıp turdu./ “Kocasına olan kıskançlığın yerine genç gelinin niyetini az zamanda korkunç kaplayarak, pencereden dışarıdaki karanlığa **bakarak** donup kaldı.” (5/29) Bu cümledeki donma eylemi bakma eylemiyle birlikte gerçekleşmektedir.

Eger Urumbala kolyaskasın bölmösünön aydap çığa alsa cakın barıp tigil dabıştardın kaysınısı emne ekenin cazemdebey ayırıp turmak, a birok anteyin dese kolyaskası bosoğodon ötpöyt./ “Eğer Urumbala sandalyesini odasından sürerek çıkabilseydi gidip o seslerin hangisinin neye ait olduğunu **yanılmadan** ayırt edebilirdi, ama bunu yapmayı istese sandalyesi eşikten geçmiyor.” (1/3)

Köpkö deyre unçukpay kaldı./ “Uzun süre **ses çıkarmadan** durdu.” (1/8)

Celdetter çıyt tükürüp, küü menen biydi caktırıspay ırğa kulak töşöyt./ “Cellatlar tükürerek, müzik ve dansı **beğenmeyerek** şarkıya kulak asıyorlar.” (1/188)

Satarov ordunan cılbay turup bölmönün için köz kadirip çıktı./ “Satarov yerinden kıpırdamadan durarak [(kıpırdamayarak(tan))] odanın içini inceledi.” (1/668). Bu cümlede –BAy turup kalıplaşarak “kıpırdamayarak şeklinde aktarılır.

Komissiya şaşılбай surap cattu eldi birden çubatıp./ “Müfettişler acele etmeden soruyor halkı birden sıraya geçirip.” (2/859)

Korkıp şaşıp ketpe, ekzamen degen seni ceytin saytan emes, korkpoy bara ber, — dedi instituttun direktoru kabağı tüksügüy, buurul kaştuu, kögala çaçtuu, uzun boyлуу, murutçan orus adam kazak-kırğızdın tilin aralaştırıa süylöp./ “Korkup acele etme, sınav dediğin seni yiyecek şeytan değil, korkmadan gitmeye (yoluna) devam et, - dedi enstitünün müdürü, uzun boylu, sarı saçlı, sert bakışlı Rus adam Kazak – Kırgız’ın dilini karıştırıp konuşarak.” (3/7)

Talastan dedi Elebay başın kötörböy./ “Talas’tan dedi Elebay kafasını kaldırmadan.” (3/60). (Bu cümlede anlam olarak, utangaçlık duygusundan dolayı yapılan bir hareketi ifade eder.)

Aksakal, üydö zarıl cumuş bar, — dep al şaşıla burt etti da Satarovdun tokto dep kıyırğanına karabay koyup ayağın lepildete cönöp ketti./ “Efendim, evimde yapılması gereken işim var, - diye o acele ederek cevap verdi ve hemen arkasına dönerek, Satarov’un dur diye bağırmasına rağmen arkasına bile bakmadan oradan uzaklaştı.” (5/1418)

Kuday calğap, Rahımbaev çın ele oşenttibi ce cön ele kacırn içine kattı, a y tor tigini menen caaktaşpay arılap cıldı./ “Allahtan, Rahımbayev gerçekten öyle yaptı mı ya da öylesine kızgınlığını içine sakladı mı, ressam onunla münakaşa etmeden uzaklaştı.” (5/650)

Caysan orderden közün alıp cigitterdi tañırkay karadı./ “Caysan evraktan gözünü alıp delikanlılara şaşırarak baktı.” (5/848)

- “Sebep” işlevinde

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “niçin yapıldığını belirterek, sebep” bildirir.

Añğıçaktı naraaktan çur etken ündör çığa traktordun biröö toktop kaldı./ “O sırada öbür taraftan sesler geldiği için/ geldiğinden traktörün biri durdu.” (5/932)

«Şaarda kırğız mektebi cetpey baldar öz tilin unutup atat»- kırğız tilin orus tiline karama-karşı koyuu./ “Şehirde Kırğız okulu olmadığı için/ olmadığından çocuklar kendi dilini unutuyorlar - Kırğız dilini Rus diline karşı koyup”. (5/772)

• “Zaman” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “zamanını” bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-ArAk”, “-InCA/-UncA”, “-mAdAn”, “-ken” şekillerinde aktarılır.

“Ölçü” anlamında

Köp kelimesiyle birlikte kullanıldığı için, ifadeye “ölçü” anlamı kazandırılmıştır.

Köp ötpöy alar aloolontup ot cağışıp, añğıçaktı cigitterdin birinin koymaarek koñur ünü katuuuraak çığa baştadı./ “Çok geçmeden onlar alevlendirip ateş yakarak, o süreçte delikanlıların birinin ne ince ne de kalın sesi kuvvetli çıkmaya başladı.” (1/111)

Köp ötpöy Taşkenden kelgenderdin içinen eköobüz tezinen alğaç kırğız mektepteri üçün Alippe, grammatika cana til-adabiyat okuu kitepterin cazuuğa oturduk./ “Çok geçmeden Taşken’den gelenlerin içinden ikimiz hemen, önce Kırğız okulları için ‘Alippe’, gramer ve dil-edebiyat ders kitaplarını yazmak için koyulduk.” (3/455)

Köp ötpöy dal oşol kaşka baş cigit tamak içip oturgan Elebaydın canına kelip taanışa ketti./ “Çok geçmeden tam o kel yiğit yemek yiyip oturan Elebay’ın yanına gelip tanıştılar.” (3/630)

Kahlaşmış şekilde, “ansızın, hemen” anlamında

Añğıça bolboy Urumbalasına dağı bir cigit cabışa baştadı./ “O öyle düşünürken Urumbalasına da başka bir yiğit yakınlaşmaya başladı.” (3/299).

Yukarıdaki cümlede, “ansızın, hemen” anlamını “añğıça” kelimesi sağlamaktadır.

- Bu zarf-fiil eki “f. + -A/-O; -y + tsvr. f. + -(I)p/-(U)p” kalıbında kullanıldığında da ifadeye tarz ve zaman işlevleri kazandırmaktadır.

a) Tarz

Avalkı adat boyunca aşuunun tübünö kelgende atçandar bir öriüü alıp, ce kono catıp ertesi attançu./ “Önceki adete göre geçidin eteğine gelince atlılar, bir mola vererek ya da **konaklayarak** ertesi gün yola çıkardı.” (1/269).

Cookerler korduk körsö korduk körüp, coo kuusa coo kuup, alar menen içken aşı, catkan töşögü bir bolup, a kokus Kabıldın ünü solğundap bayıp baratkanday sezilse, aç közdönüp, oorugan iynine karabay kozğolo tüşüp cattı./ “Askerleri aşağılanırsa küçük görerek, düşmanı kovsa düşmanı kovarak, onlarla yediği yemeği, yattığı yeri bir olup, bazen Kabil’in sesi kısılarak, kesilmeye doğru giderse, kıskanarak , ağrıyan omzuna rağmen **kımıldayarak** duruyordu.” (2/571)

b) Zaman

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın zamanını bildirir. Zaman iki ayrı işlevde kullanılır. Birinci işlevi, temel cümlenin fiilinden önce gerçekleşen hareketi, diğeri ise temel cümlecikteki hareketle eş zamanlı gerçekleşen bir hareketi, bir işi ya da bir olayı bildirir.

b-1) “Öncelik” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlenin fiilinden “önce gerçekleşen” bir hareketi, bir işi ya da bir olayı bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-ken”, “-ArAk” şeklinde aktarılır.

Ağa sıymıktanam! Kırgızdın birinçi ilim baştooçusu degen caman atpı? Ceztandıdaydı men oşoğö almaştırdım! Azır akademik degen biyik atım bar, atağım bar, ökmöt menen partiya sıylayt meni, el üçün kızmat kıldım, dağı kılam! Uşulardı oylono kalıp, Ayperi kızının cılañaç denesin baykabay tiktep turğanına özün oñtoysuzdana ketti Satarov./ “Onunla gurur duyuyorum! Kırgız’ın ilk ilim adamlarından olmak kötü mü? Cestanday’ı ben onunla değiştirdim. Şimdi ise akademik ünvana, şöhrete sahibim, hükümet ile parti beni sayıyor, halk için hizmet ettim, edeceğim de. Bunları **düşünürken** Ayperi kızının çıplak bedenine baktığımı farkedince uzaklaştı Satarov.” (1/702)

Añğıça Kabil ünün toktoto kalıp cüyölüü söz ayttı./ “O sırada Kabil bağırışı bırakarak ikna edici söz söyledi.” (1756)

b-2) “Eş Zaman” İşlevinde

Dal uşul tušta içikke çümkönö catkan Caysan kozğolup, başın kötörgöndö kolun oozuna toso kalıp eñkeyip kusup ciberçüdöy kıymıl casap, karap turğandardı tañ kaltırdı./ “Tam o sırada yorganın içinde yatmakta olan Caysan kıpırdayarak, kafasını kaldırdığında elleriyle ağzını kapatarak kusacakmış gibi hareket yapıp, kendine bakanları şaşırttı”. (2/410)

Kalıplaşmış şekilde kullanılan zarf-fiil eki ifadeye “aniden, birdenbire” anlamı da kazandırmaktadır.

Añğıça ele kamoodo turğan cak opur-topur bolo tüşüp biröönü kuup kalıştı./ “O sırada hapiste duranlar arasında karışıklık çıkararak birisini kovalamaya başladılar.” (2/933)

Bölüm başçıdan çığaar menen Kulov da, Çınarbayev da kacıñanına çıdabay koridorda teñ carışa süylöp kelatıştı./ “Bölüm başkanından çıkar çıkmaz hem Kulov, hem de Çınarbayev sınırlarına hakim olamadan koridorda eşit yarışarak konuşup geliyorlardı.” (5/489).

Bu cümle Türkiye Türkçesine aşağıdaki şekilde aktarılırsa yeterlik sağlanmış olur: “Bölüm başkanından çıkar çıkmaz hem Kulov, hem de Çınarbayev sınırlarına hakim olamadan koridorda münakaşa ederek konuşup geliyorlardı.”

- “Yeterlik” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “yeterli olup olmadığını” bildirir. Yeterlilik ifadesini, esas fiile eklenen “-A/-O, -y al-“ ve “-A/-O, -y bil-” yapısındaki tasvir fiilleri ile birlikte sağlanır. Türkiye Türkçesi’ne, “-A+bil” şeklinde aktarılır. Böyle durumlarda zarf-fiil eki asıl fonksiyonunun dışında kullanılır. Yani tasvir fiiliyle asıl fiili birbirine bağlar ve cümlenin yüklemi görevini üstlenir. Mesela; şartlı birleşik cümlenin birinci cümlesinin yüklemi olarak karşılaşılabılır.

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. + -sA/-sO” kalıbında

Eger Urumbala kolyas bölmösünön aydap çığa alsa cakın barıp tigel dabıştardın kaysınısı emne ekenin cazemdebey ayırıp turmak, a birok anteyin dese kolyaskası bosogodon ötpöyt./“Eğer Urumbala arabasını odasından sürüp **çıkabilirse** gidip o seslerin hangisinin neye ait olduğunu yanılmadan ayrt ederdi, ama bunu yapmak isterken arabası eşikten geçmedi.” (1/3).

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. + -DI” kalıbında

Bolğonu beride şıpşınıp ıylap oturğan caş kelinge: barıp apaña kabarlap koy, cügön menen eerlerdi üygö alıp ketsin degendi gana ayta aldı, başka sözü çok./“Sadece beride dudaklarını şapırdatarak ağlayıp oturan genç kadına: gidip annene haber ver, dizgin ve eyerleri eve götürsün diye **söyleyebildi**, başka sözü yok.” (2/950).

“Yapılan bir hareketin sonucunda istenilen hareketin gerçekleşmediği” anlamında

Artına kılçayıp Caysan da anın öziün körö albadı./“Arkasına göz atıp, Caysan da onun kendisini **göremedi**.” (1/276).

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. + -A/-O” kalıbında

Öz künöösüm sanap cürö albağandan kiyin bul kantip komsomol bolo alat, kantip bala okutup bilim bere alat, dedi al adatınça alakanı menen stoldu çaap./“Kendi suçunu sayamadıktan sonra bu nasıl bir komünist gençlik birliği azası **olabilecek**, öğrencileri nasıl okutabilecek, dedi o, her zamanki gibi avucuyla masaya vurarak.” (2/1923).

• **“Tezlik” işlevinde**

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “*aniden yapıldığını, tezliğini*” bildirir. Tezlik bildiren ifadeler, esas fiile “*A/-O, -y kal-*, ve “*-A/-O, -y sal-*, “*-A/-O, -y ber-*” gibi fiillerle sağlanır. Türkiye Türkçesi’ne, “*-Ip/-Up*”, “*-ArAk*”, “*-(I)ver-*” şeklinde aktarılır.

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. +-(I)p/-(U)p” kalıbında

Oşentip azap tartıp cürüp bir keçte ordunan tura kalıp, ayalına mintip ayttı: — Sen alaçıkta calğız kalba./ “Böyle acı çekerek gezerken bir gece yerinden hemen kalkarak, karısına şöyle dedi: — Sen çadırdı yalnız kalma.” (1/105).

Oşondo kiçinekey bir uruk eldin uyatı, namısı üçün şaştı kete tüşkön ayıl aksakalı tura kalıp katuu-katuu bakaldap ciberdi./ “O sırada küçücük bir boy halkının namusu için şaşkınlığı giden avul aksakalı yerinden hemen kalkarak sert-sert bağırırverdi.” (2/112).

Bir maalda anan, kün töbödön kañkayıp kalğan çen ele, internattın calpak tamının arka çağınan kuculdagan ündör uğula kalıp, aňğıça bolboy camırağan on-on beştey öspürüm burçtan çığa kelişti./ “Bir vakit, gün battığında, yatılı okulun küçük binasının arka tarafından sesler ara sıra işitilip ve hemen ardından yayılan yaklaşık on-on beş öğrenci çıkageldi.” (2/225).

Antkeni Karabek ölüü ce tirüü ekeni bilinbey buralıp, tomolonup akkan suudan birde başı bulak etip, birde butu, kolu tarbañdap körünö kalıp, kantse da arka ceekke cakındap baratkan bolçu./ “Çünkü Karabek ölü ya da sağ olduğu bilinmeden dolanıp, yuvarlanarak akan sudan birde başı aniden çıkıp, birde ayağı, kolu uzanarak ara sıra gözücü, nasılsa da öbür yakaya yakınlaşmaktaydı.” (2/943).

“f. + -A/-O; -y tsvr. f.” kalıbında

Tuzdan sebelep sapıra sal, ıkçam bolsun dedi Burma apa cigitine./ Tuzdan katarak çalkalayiver, etkili olsun dedi Burma ana yiğidine. (2/1145).

Ayt, ayta ber! - deyt Borokem borkuldap./ “Söyle, söyleyiver! — diyor Borokem homurdanarak.” (2/1150).

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. + -DI” kalıbında

Kalıñ kara kaştuu, çap caağınan kelgen sürdüü kişi biz cıylgan üygö kirip kelgende iregede oturğandardın bir daarı tura kalıştı./ “Kalın kara kaşlı, sol tarafından gelen sert adam bizim toplandığımız eve girip geldiğinde kapının girişinde oturanların bir kısmı kalkıverdi.” (2/1250).

Aksakal, bul bala komsomolgo müçö emes! — dep oşondo canı çığıp ketken Çalakız ordunan tura kaldı./ “Efendim, bu çocuk Kominist Partisi Gençlik kollarına üye değil! – diye o sırada dayanamayıp Çalakız yerinden fırlayıverdi.” (2/1765).

Oo, barakelde, mına bizdin kence meyman da keldi, — dep Elebay eşikti açaar menen Kulov anı oturğandarğa taanıştıra ketti./ “Oo, maşallah, bizim küçük çocuğumuz da geldi, - dedi Elebay kapıyı açar – açmaz Kulov onu oturanlarla tanıştııverdi.” (3/323).

Emne meni caman közüñ menen karaysıñ?! — dep tigil adam Elebayğa oğo beter kıçaşa tüştü./ “Neden bana kötü kötü bakıyorsun, diye öbür adam Elebay’a daha çok sinirleniverdi.” (3/374).

Emneni karayt?! — dep ordunan tura kaldı Munira./ “Neye bakacak?! — diye yerinden kalkıverdi Munira.” (5/854).

Mına oşondo gana balanın denesi boşoy tüştü da, başı şilk etip kulap, tüyülgön muştumdarı cazıla ketti./ “Ancak bundan sonra çocuğun kasılmış bedeni yumuşayıverdi ve kafası bir tarafına eğilerek, kapanmış yumrukları açılıverdi.” (2/33).

Kıydı cılka çılbırı boş ekenin sezgen soñ, calt berip balağa soorusun saldı da kıyğaçtap cönöy berdi./ “Akıllı at dizginin boş olduğunu hissettikten sonra hemen çocuğa sağrısını bıraktı ve yarım dönerek gidiverdi.” (2/515).

Kol alışıp kete bereerde Sviridov Osmon okup koyunuzçu dep bergen gazetanı çöntögünö katıp catıp, bir nerseni estey koydu./ “Vedalaşırken Sviridov Osmon’un okuyun diye verdiği gazeteyi cebine koyarken, bir şeyi hatırlayıverdi.” (3/437).

Elebay emne deerin bilbey kalçıldap, birok zalğa tolo tüşkön el bütündöy dapdaarıp karap kalğandan ulam, kumsarıp tigil kişige kekendi da, teskeri karap otura ketti./ “Elebay ne diyeceğini şaşırarak, fakat salona dolmaya başlayan herkesin baktığını görünce, öbür adama sinirlendi ve sırtını dönerek oturuverdi.” (3/378)

Kaçan Kabil özü şaşılış atınan tüşüp kirgende gana ayalına emi can kirgen sımal bezildey ketti./ “Ne zaman Kabil aceleyle atından inerek içeri girdiğinde, karısı canı çıkmış gibi telaşlanıverirdi.” (2/546).

Bir duygunun hemen ardından “aniden yapılan” bir hareketin sürekliliğini ifade eder.

Ulandın oy-sanaası keçeten beri başkaça bolçu, birok enesin ayap, öz oyun aytpay cata berdi./ “Oğlanın düşüncesi başkaydı, fakat annesine üzülerək, düşüncesini söylemeden yatmaya devam etti.(2/617).

Bala buğa tük terikken cok, töraga özü bilsin degendey cilmaydı da bolğonu peçat menen ştamptın ordun almaştırı basışıp, kağazdı murukuday köktöp, kalıñ kara mukabalap kinege casay berdi./ “Çocuk buna hiç aldırmadı, başkanım sen bilirsin dercesine gülümsedi ve sadece mühür ile kaşenin yerini değiştirerek basarak, kağıtları eskisi gibi kalın deftere eklemeye devam etti.” (2/494)

Añğıça çığdan caktan çaç uçtuqtarın şñğıratıp aligi ayal çığa keldi./ “O sırada saçındaki boncuklarından ses çıkararak çadırın mutfak bölümünden bir kadın çıkıverdi.” (2/1511).

Sen kurbularıña bara ber./ “Sen arkadaşlarına gidiver.” (1/98)

Teñirim koldosun, bastıra ber, — dep koydu./ “Tanrım yardım etsin, yürüyüver, — deyiverdi.” (1/262).

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. + -A/-O” kalıbında

Bu zarf-fiil eki, tasvir fiili ve gelecek zaman kipi ile birlikte kullanılmıştır fakat bu kipin geniş zaman işlevi söz konusudur.

Bul sıyaktuu cergiliktüü mayda-baçek sözdör adatta cürö beret, anan akarı bir künü cadağanda özü toktoyt, ce bolboso suu tıpın sıyaktuu tütöp, kakşıp cata beret./ “Bu gibi yerli ufak tefek laflar her zaman olur, sonunda bir gün bıktığı zaman kendiliğinden durur, yoksa suyu kurumuş çalı gibi tüterek, her zaman kuruyup yatar.” (5/595).

Keede al oşentip dalayğa deyre ooz aça albay tolğono beret, közdörü bolso birde caynap, kanı dürgüp betine urup, içi tolğon udurğu birok ele ırın baştay albay caağı karışıp, tili buulat. / “Bazen o öyle uzun zamana kadar ağız açamadan kıvrılır, gözleri ise birde açılarak, kanı telaştan yüzüne vurarak, içi dolu endişe fakat şarkısını başlayamadan çenesi kasılır, dili bağlanır.” (2/1038).

- “Başlama” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “başladığını” bildirir. Sonu ünlü ile biten fiillere -mAyA eki getirilir. Kırgızcada -A ve -y zarf-fiil ekleri yalnızca başta- “başla” fiillerinden önce -mAyA anlamına gelir.²² Yüklem görevinde olup, bir hareketin başladığını ifade eder.

Türkiye Türkçesi’ne “-A başla” şeklinde aktarılır.

- “f. + -A/-O; -y başta (tsvr. f.)” kalıbında kullanıldığı zaman çeşitli “zaman ve şahıs” ekleri alabilir.

“f. + -A/-O; -y başta (tsvr. f.) + -DI” kalıbında

Oşentip cürüp al ır cazuuğa kınık ala baştadı. / “Böylece o şiir yazmaya heves etmeye başladı.” (3/258).

Añğıça ele bul oturuştun maanisi açıla baştadı okşoyt. / “O sırada bu toplantının ana konusu açılmaya başladı galiba.” (3/351)

Sektor başçısının çiy-pıyı çığa baştadı. / “Sektör başkanı telaşlanmaya başladı.” (5/656).

Al ansız da komissiyanın işin başkara baştadı. / “O zaten komisyonun işini yönetmeye başladı.” (5/708)

Satarov trubkanı taştadı da akırın uurdanıp ıldıy tüşüp, koşunanın balasın çakırıp kelip maşinasındağı keptarızdi kabinetine çığara baştadı. / “Satarov telefonu bıraktı ve sonra gizlice aşağıya inip, komşunun oğlunu çağırıp geldi ve arabasındaki kendi heykelini odasına taşımaya başladı.” (5/1472).

Anın baarın sırtınan aındıp körüp cürgön Elebaydın alapayı kete baştadı. / “Bunların hepsini dışarıdan gören Elebay’ın şaşırması gelmeye başladı.” (3/301)

Urumbala turmuşka çikkandın birinçi aylarınan baştap ele kızgançaak bolo baştadı. / “Urumbala evlendiğinin birinci aylarından itibaren kıskanç olmaya başladı.” (5/1)

²² Dr. Mustafa Tanç, -A ve -y zarf-fiillerinin -mAĞA işleviyle kullanılışı, (2005).

Eköönün ansız da sirkesi köptön beri suu kötörüspöy cüröt ele, Çoroev anı «otur» dep cañsap koydu da başka maselege ötü baştadı./ “İkisinin zaten arası iyi değildi, Çoroyev ona «otur» diye işaret yaptı ve başka meseleye geçmeye başladı.” (3/776)

Oşol kündön baştap Caysandın ömür-tağdırı oyğo kelbey turğan nukka burulup, emen bağınan alıs emes cerdegi bir kvartaldı büt eelegen ar türkün masterskoylordun içinde köbüñçö, çeh, slovak, orus adamdarının arasında ötü baştadı./ “O günden itibaren Caysan’ın hayatı hiç düşünmediği tarafa doğru yönelerek, çınar ağaçlarının arasındaki tüm binayı kapsayan her türlü atölyelerde çalışan, çoğunluğu Çek, Rus, Slovakların arasında geçmeye başladı.” (4/34)

Kıyla çurkağandan kiyin ağasın suuğa türtüp iygenin esinen çığarıp, Çoyke manaşını estey baştadı ulan./ “Baya koştuktan sonra abisini suya ittiğini aklından çıkarıp, Çoyuke manaşçıyı düşünmeye başladı oğlan.” (2/651)

Men başımdı iykedim da, aldımdağı kağızdı tiktemiş etip uğa baştadım./ “Ben kafamı salladım ve önümdeki kağıda bakmış gibi yaparak dinlemeye başladım.” (3/499)

Kıyazı ar kimi özünö cakkan maket cönündö ayta baştadı okşoyt./ “Galiba herkes beğendikleri projeler hakkında kendi görüşlerini anlatmaya başladılar.” (4/169)

Revkomdoğular makul boluşup Caysandı izdete baştaşıptır./ “Devrim komitesindekiler bunu kabul ederek Caysan’ı aramaya başlamışlar.” (2/1570).

Anan oşondo, kaçan oyun ireeti menen ayta baştağan kezde gana bul adamdın içi tolğon kaar ekenin, oşol kaardı al kayra tartkısı ızaluu ünü menen tikeley bettep aytıp turğanın körgöndön kiyin anan korkunuçtuu ekendigine işene baştadım./ “Ondan sonra, ne zaman içinden geçenleri sırasıyla anlatmaya başladığında bu adamın içine acı dolmuş, o acısını çekinmeden sinirli bir ses tonuyla anlatmaya başladığında ben de bu adamın tehlikeli olduğuna inanmaya başladım.” (3/500)

Kuday-kudaylaşıp, ıydan közdörü çalayıp körböy kalğan abışka-kempirler may tokoç casap teñirge cıgılıp, baldarının bugün-erteñ keleerin kütö baştaştı./ “Allah-Allah deyip, ağlamadan gözleri şişen karılar şükrederek çocuklarının bugün yarın gelmesini beklemeye başlamışlardır.” (5/140)

Dağı bir az ötköndön kiyin aldı caktağı uzun etek içikterin kımtıy basıp oturğan karyalar akırın birin-biri köz kıyığı menen karay baştaştı./ “Daha biraz geçtikten sonra ön taraftaki uzun etek kürklerini altına basarak oturan yaşlılar yavaş yavaş bir birine göz ucuyla **bakmaya başladılar.**” (2/1385)

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. (ket-) + -DI” kalıbında

Elebay boyun tüzöy kalıp alğa baskısı keldi, birok dal oşol tuştan Toktoev tosüp çıkkandardı taanıştıra ketti./ “Elebay vücudunu düzelterek ileriye doğru atılmak istedi, ama tam o taraftan Toktoev karşılayanları **tanıştırmaya başladı.**” (5/53)

El bir kupuya sırdı tuyğanday duu-duu bolo ketti./ “Oturanlar gizli bir sırı hissetmiş gibi gürültü **çıkarmaya başladılar.**” (2/1944)

2.1.1.4 İKİ İŞLEVLİ ZARF-FİİLLER

Cümlede geçen “-A/-O, -y” zarf-fiil eki iki ayrı işlevde kullanılır.

- “Tarz ve Öncelik” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “hem tarzını, gerçekleşme biçiminini, hem de ana cümlelerin fiilinden “önce gerçekleşen” bir hareketi, bir olayı ya da bir kavramı” bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-ArAk” şeklinde aktarılır.

Bül üydü alsañar men özümdükü katın-balanı da öltüröm, silerdiki katın-balanı da öltüröm, senin özüñdü da öltüröm dep, ekinçi kelgende al Caysanğa balta ala çurkap culundu, betine tükürüp ciberdi./ “Bu evi alırsanız kendimi, çoluk – çocukla birlikte ailemi, senin çoluk – çocuğunla birlikte seni de öldüreceğim diye ikinci gelişinde Caysan’a doğru baltasını **alarak** koştı, yüzüne tükürüverdi.” (2/1844)

Oşentkende Zuura közün cımşıyıp betin çımçıp, «eyih, betpak er samap kaldıñbı, bar ayaday bolso, calañ bıştı çıkmalar eşik sağaalap turat» dep coldu toskon tayağın kötörö col açıp beret./ “O zaman Zuura gözlerini kısarak yüzünü çimdikleyerek, “eyi, utanmaz koca mı arzuluyorsun, git, öyleyse hep beygirler kapı önünde bekleyip duruyorlar” diye yolu engelleyen değneği **kaldırarak** yol açiverir.” (3/725)

Vot eti malçiki tselny god delali takoy horoşiy pamyatnik, a vi lomaete, — dep kalçıldığan kempir Caysan menen Şarşendi körsötö militsionerlerdin aldına bardı ele./ “Bu çocuklar bir yıldır çok iyi heykel yapmışlardı, siz ise yıkıyorsunuz diye yaşlı kadın Caysanla Şarşen’i göstererek polisin önüne geldi.” (5/263)

“f. + -A/-O; -y tsvr. f. + -(D)p/-(U)p” kalıbında

“Aniden, birdenbire” anlamında

Aniden anlamı cümlelerde kullanılan “-a kal-” kalıbından kaynaklanmaktadır.

Elebay ordunan tura kalıp başın iykedi ele partkomdun sekretarı: dağı ayta turğan sözüñüz barbı dedi./ “Elebay yerinden hemen kalkarak başını salladı ve parti komitesinin sekreteri: başka ekleyecek bir sözünüz var mı dedi.” (3/222)

Elebay anın sunğan kolun tura kalıp kısı da rahmat ayttı./ “Elebay onun uzattığı elini ayağa kalkarak sıktı ve teşekkür etti.” (3/336)

Canatan beri emne kalaarın bilbey kalğan Aytolğon uulunun kağazdı talaşkanın körgöndön kiyin esine kele kalıp, a da koşo ortoğo tüştü./ “Olayın etkisi ile ne yapacağını şaşırان Aytolğon, oğlunun kağıdını gördükten sonra kendine gelerek, o da ortaya atıldı.” (2/105)

Añğıça ayal cuka çapanın çeçe salıp, tamak casaşkanğa kirdi./ “O sırada kadın üzerini çıkararak, çocuklara yemek yapmaya girdi.” (4/107)

- “Şart ve Devamlılık” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın hem “şartını”, hem de “tezliğini” bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-I + ver- + sA + ş.e.” şeklinde aktarılır.

“f. + -A/-O; -ytsvr. f. + -sA/-sO + ş. e” kalıbında

“Birlikte, beraber” anlamında

Eger uşunday süröttördü çığara bersek Moskvanı uyatka kaltırabız./ “Eğer böyle resimleri çıkarmaya devam edersek Moskovayı utandırırız.” (5/659).

• “Edat” işlevinde

Zarf-fiil, kalıplaşarak “edata” dönüşür. Türkiye Türkçesi’ne, “-ile”, “-A doğru”, “-a”, “taraf[ın]a” şeklinde aktarılır.

Aşağıdaki örnekler, köken bakımından fiil olup “közdö-, -A/-O; -y” zarf-fiil ekleri getirilerek kalıplaşıp, zarf-fiil işlevi fonksiyonunda kullanılmayıp, edat işlevinde kullanılmıştır. Aynı şekilde köken bakımından fiil olup “koş-, -A/-O; -y” zarf-fiil ekleri getirilerek, kendisinden önce gelen edat ile bereber kalıplaşarak bazı cümlelerde “*edat*” görevinde kullanılmıştır.

“Birlikte, beraber” anlamında

Sırttan ala kirgen poçtosun Urumbalağa tandatıp, kat-kağazdarın teñ carımın kan basımın ölçööçü manometrine koşo koluktap alıp, zkinçi kabatka ala ketti./ “Dışarıdan gelen postayı Urumbala’ya seçerek, mektup-kağıtların tam yarısını kan tansiyon ölçüm aletiyle **birlikte** eline alarak, ikinci kata götürdü.” (1/48)

Anı baykağan Bolçur Lu-Gindin canınan çıkpay, cılkağa barsa özü menen koşo ala cürdü./ “Bunu farkedene Bolçur, Lu-Gin’in yanından çıkmadan, atın yanına gitse de kendisiyle **beraber** götürüyordu.” (1/95)

Çabdar-çoñ ulam calın serpken sayın üzöngügö baylanğan buttarı koşo kıymıladağansıyt./ “Sanki Kızıl-büyük hep yelesini salladığında üzengiye bağlanan **ayakları beraber** kımıldanıyordu.” (1/249)

Kabil ünün pas çığarıp kılıldap, bilgen «Manasın», «Semeteyin» koşo koşup, ogele köp sabak dastan aytıp berdi balağa./ “Kabil sesini kısık şekilde çıkararak, bildiği “Manası”, “Semeteyi” **beraber** anlatıp uzunca bir destan söyleyiverdi çocuğa.” (2/564)

Cür özüñ koşo bar desem ce ağa könböyt, ce buğa könböyt, kudaydın kaarı.../ “Yürü **seninle birlikte** gel desem, onu da kabul etmedi, bunu da kabul etmedi Allah’ın cezası...” (2/833. cümleden sonraki cümle)

Añğıçaktı cañı Türkkomissiyanın tizmelerin karap körüp, aresttegilerdin ar kimisin tığiler menen koşo teskey baştadı./ “O anda yeni Türk komisyonun listelerini

inceleyip, tutuklananların her birisini **öbürleri ile beraber** soruşturmaya başladı.” (2/976)

El azabın koşo tartsañ kindigiñ tutaşıp kalat.../“Halk azabını **beraber** çekersen göbek bağı birleşir. .” (2/1346. cümleden sonra gelen cümle)

Meni alsañar Caysan degen inim bar, eköübüzdü koşo alğıla deptir al./“Beni alacaksınız Caysan diye bir kardeşim var, ikimizi **birlikte** alırsanız ben kabul ederim demiş o. (2/1569)

U-u-uah, oşondo bir carkırayt deysiñ! Estelik menen koşo Kaynazarov, Usupbekovdun atı kalat./“Vah, öyle güzel parlayacak ki! **Heykelle birlikte** Kaynazarov ile Usupbekov’un adı da halkın hatrında kalacak.” (4/288)

Esetliktin taştarı menen tübölökkö koşo catçuday boluşup küni-tünü cok, dem alışı cok iştep atışkan eken Kaynazarov eköö./“Heykelin taşları ile ömür boyu **birlikte** yatacak gibi gece gündüzü yok, dinlenmeden çalışmaktaydı Kaynazarov ikisi.” (5/1004).

Sebebi, anı menen koşo tegerektegi turğan keptarizderdin bardığı kozğolup ketken sıyaktandı./“Sebebi, **onunla birlikte** etraftaki kuklaların hepsi kıpırdayıvermiş gibi oldu.” (5/1384)

“Mekân” işlevinde

“-a doğru” anlamında

Yön gösterme ifadesi ile birlikte, bir hareketin, bir kavrama doğru olduğunu ifade ederek, ifadeye “mekân” anlamı kazandırmıştır.

Añğıçaktı Urumbala eşikti közdöy kayradan culunup, dal töböşündö köz körünö özüñün ayaldık namısın tebelep-tepsep atkan küyöösünö çañırıp culunğusu kelip barıp, anan kayradan solup, şaldayıp oturdu./“Urumbala **kapıya doğru** atılarak, tam karşısında kendi gözünün önünde kendisinin kadın namusunu çiğneyerek ezen kocasına haykırarak atılsa da , sonra gene solarak, güçsüzleşerek oturdu.” (1/35)

Çerden ayarlap çığıp ottu közdöy cıldı ele ırçının sözdörü emi kulakka eşilip dapdaana./ “Ormandan yavaş çıkarak **ateşe doğru** ilerledi ve şarkıcının sözleri şimdi kulağa geldi tam olarak.” (1/115)

Papa, biyaka kirbegin debedim bele! — dedi Ayperi cügürüp kelip atasın eşikti közdöy ketençik-tetip./ “Baba, buraya girmeyeceksin dememiş miydim? – dedi Ayperi koşarak yanına gelen babasını **kapıya doğru** iteklemeye başladı.” (1/585)

Oşentip eköö kuçaktaşıp, acıraştı da, boyuna çañ cuğuzbay tıkan karmağan, ookatka büyrö, sarı esep bala internatta kalıp, Caysan üyün közdöy col tarttı./ “Böylece ikisi kucaklaşarak ayrıldılar ve kendine toz yapışmadan titiz tutan, işe meyilli, sarışın çocuk yatılı okulda kalıp, Caysan **evine doğru** yol aldı.” (2/298)

Sabira akırkı ümütü üzülgöndöy bir azğa Elebaydı tiktep şal bolo kaldı da anan üyün közdöy çurkadı./ “Sabira son umudunu kaybetmiş gibi biraz Elebay’a bakarak donakaldı ve sonra **evine doğru** koştu.” (5/92)

Daroo üyün közdöy çaptı./ “Hemen **evine doğru** koştu.” (5/1449)

“-a”, “**taraf[ın]a**” anlamında

Üy tiriçiligine kol kabış kılğan soñ, calğız torpoğun aydap alıp too etekti közdöy ketet da oşol boydon keç küügümgö deyre daynı cok./ “Ev işlerine yardım ettikten sonra, yalnız buzağısını alarak **dağ tarafına doğru** gider ve akşama kadar kendisinden haber alınmazdı.” (2/23)

2.1.2 – (D)p/ - (U)p EKLERİYLE YAPILAN ZARF-FİİL EKLERİ

En eski yazılı belgelerimizden itibaren hemen bütün lehçelerde işlek olarak kullanılan çok fonksiyonlu zarf-fiil ekidir.²³ Meselâ; Kırgız Türkçesinde –p zarf-fiil eki, öğrenilen geçmiş zaman çekiminde, –tır/ –tir bildirme bağıyla birlikte, –ıptır/ –iptir; –uptur/ –üptür şeklinde kullanılmaktadır: açtırtımın “açmışım”, çaşıptırtımın “yaşamışım”, körüptürmün “görmüşüm” gibi.²⁴

²³ Çengel, H. K., Kırgız Türkçesi Grameri, 1998, s:125

²⁴ Yılmaz, Hikmet, Kuzey (Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, 1998, s: 107

2.1.2.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Ünlüyle biten fiillere -p; ünsüzle biten fiillere ünlü uyumuna göre /ı/, /i/, /u/, /ü/ bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenir: başta-p “başlayıp”, oku-p “okuyup”, al-ı-p “alıp”, iç-i-p “içip”, bol-u-p “olup”.²⁵

- (I)p/ - (U)p zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi’ne, “-ArAk”, “- (I)p/ - (U)p”, “DIĞI için”, - (I/ U) ver-”, “-IncA/ -UncA”, “-ken”, “itibaren”, “sonra”, “herhalde”, “diye”, “için” şekillerinde aktarılabılır.

2.1.2.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ

- Tekrarlarda kullanılır: kısıp-kısıp “sıkıştırarak”, silkip-silkip “silkererek”, aşip-taşip “aşip taşarak”, sezip-bilip “hissederek”, kelip-ketip “gelip giderek”.
- Birleşik fiillerde asıl fiile eklenerek kullanılır: koy-, kel-, kal-, ciber-, al-, ber- vb. birleşik fiillerle kullanılır: silkip ciberip “silkiverip”, alıp catıp “alarak”, öçürüp koydu “söndürüp bıraktı”, kaytarıp cürüp “dönerek”, cemirilip ketip “yıkılıp gidip”.
- -(I)p/- (U)p, 3. tip geçmiş zaman çekiminde de kalıplaşmıştır: alıptır < al-ıp turur “almış”, başaptır < başta-p turur “başlamış”.
- Edatlarda kalıplaşır: közdöp “-e doğru”, karap “-e doğru”, baştap “-den itibaren”, tartıp “-den itibaren”.
- /p/ ile biten tek heceli fiillere, -(I)p/-(U)p zarf-fiil eki getirildiğinde, fiilin son sesi olan /p/ önce tonlularaşarak /b/ye; daha sonra sızıcılaşarak /w/ ye döner ve erir: ²⁶ taap < tap-ı-p “bulup”, teep < tep-i-p “tepip”, ööp < öp-ü-p, çaap < çap-ı-p “koşup”.
- Yine tek heceli olup /m/ ile biten tek heceli fiiller, -(I)p/-(U)p ekini aldığıında ekin başındaki bağlantı ünlüsü düşer; fiilin ünlüsü ise uzar.²⁷

²⁵ Çengel, H. K., Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s: 306

²⁶ A. Tursunov, Azırkı Kırgız Tilindegi Çakçıldar, 1960, s. 23.

²⁷ A. Tursunov, age. , s. 23.

köömp < köm-ü-p “gömüp”, cuump < cum-u-p “yumup”, eemp < em-i-p “emip”, taamp < tam-ı-p “damlayıp”.

- /l/ ile biten tek heceli fiiller de -(I)p, -(U)p zarf-fiil ekini alırken söz konusu /l/ düşer: ap < al-ı-p, bop < bol-u-p.
- Bu ekin olumsuzu -BA- olumsuzluk ekinden sonra ek, -y şeklindedir: albay ketti “almadan gitti”, bilbey turup “bilmeyerek”, unçukpay kalıp “ses çıkarmadan”.

2.1.2.3 EKİN İŞLEVLERİ

İşlev bakımından -(I)p/-(U)p zarf-fiil eki, fiillere ve tasvir fiilleriyle kullanılır ve bir hareketin, bir işin ya da bir olayın devam ettiğini, sebebini, zamanın, eş zamanını, önce gerçekleşen eylemi, edatı, tezliğini, tamamlanmasını, yapılmak istenen eylemi bildirir.

- “Zaman” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “zamanını” bildirir.

Bir hareketin, bir işin ya da bir olayın gerçekleştiği ana işaret ederek ifadeye “zaman” anlamı kazandırır. Türkiye Türkçesi’ne, “-mİş”, “-ken”, “-DAn sonra” şekillerinde aktarılır.

El daana körüp turat bu şumduktu, cantalaşıp cügürgön Karabek bolso celkesine ketken tumağın karmay albay uçurup, bir maalda kuuğundan uzap kete turğan boldu./ “Halk hepsini görüyor bu kurnazlığı, büyük gayret sarfederek koşan Karabekse, ensesine gidip şapkasını yakalayarak, bir anda **takipten uzaklaşıp** gidecek oldu.” (2/935)

Saat on birge ketip, Petr Kuzmiç kağazdarın cıyıp koyup catuuğa kam urup atkan ele./ “Saat gece on bire **gelmiş**, Petr Kuzmiç kağıtlarını toplayarak yatmaya hazırlanmıştı.” (3/421)

Catakanasına uzatıp barğan sayın Capar kızdı kolunan karmap alıp köpkö deyre koyo berbey, betinen öpküsü kelip kıynaçu boldu./ “Yurda kadar eşlik ettikten sonra

Capar kızı elinden uzunca bir süre bırakmayıp, yüzünden **öpmek isteyerek** Urumbala'nın biraz canını sıkmaya başladılar.” (3/126)

Ayalı anı cönötöör menen eki kündön kiyin Stalinden «prekratite bezobraziye» degen coop kelip, Atabekov boşop çığıptır./ “Karısı mektubu gönderdikten iki gün sonra Stalin'den ‘karışıklığı durdurunuz’ diye **cevap gelmiş**, Atabekov serbet kalmış.” (5/137)

Revkomdoğular makul boluşup Caysandı izdete baştaşıptır./ “Devrim komitesindekiler **ikna olmuşlar**, Caysan'ı aratmaya başlamışlar.” (2/1570)

Al bala bolso eçtemeden kaparı çok oturup munu Elebayğa aytat./ “O çocuk ise (Capar) hiçbir şeyden habersiz **otururken** bunu Elebay'a söyler.” (3/108)

Devrik cümlelerin sonunda geldiğinde daha çok –rkAn zarf-fiil ekiyle aktarılır:

Vraçtar maşine aydağanga uruksat beriştibi? — dedi al Satarovdun oñ şilisine dem alıp./ “Doktorlar araba sürmeye izin verdiler mi? — dedi o Satarov'un sağ omuzunda **soluklanırken.**” (5/1010)

Cetmek tügöl kiyinkilerge da artat ayıptar, — dedi Kulov mulcuñdap külip, köz aynegin oñdop./ “Yetmek şöyle dursun sonrakilere de artar suçlar, — dedi Kulov sinsice gülüp, **gözlüğünü düzeltirken.**” (5/742)

- “Öncelik” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlelerin fiilinden “önce gerçekleşen” bir hareketi, bir işi ya da bir olayı bildirir. Türkiye Türkçesi'ne, “-Ip/-Up”, “-ArAk”, “-DI ve” şekillerinde aktarılır.

İnim kat çiyip bergen ceñesine./ “Kardeşim **mektup yazıp** vermiş yengesine.” (2/91)

Toru at kürpüldögön dayranın ceegine kelip tık toktodu da kürsünüp aldı./ “Doru at hızlı akan suyun kenarına **gelip** hemen durdu ve derin nefes aldı.” (2/302)

Kün tüşkö cetpey toru emi Tüptün suusuna kelip tumşuk saldı./ “Öğlen olmadan Toru şimdi Tüp'ün suyuna **gelince** su içti.” (2/334)

Elebay bolcolunan cañilbaptır, kelerki aptanın içinde Capar çının ele okuudan çığıp, anısın kızğa kelip özü aytıp koštoşup ketti./ “Elebay tahmininde yanılmamış, sonraki hafta içinde Capar okuldan atıldı ve o bunu da kıza gelerek kendisi söyleyip vedalaşıp gitti.” (3/254)

Cuka tōşökkö orolğon balanı Urumbalağa karmattı da, üyünö kirip divanğa barıp boyun taştadı./ “Battaniyeye sarılmakta olan çocuğu Urumbala’ya verdi ve, evine girip koltuğa uzandı.” (5/108)

Caysan menen apası Künçaydı bolso, üyünö bekitip, sırtınan karool koyuştu./ “Caysan ve annesi Künçay’ı ise, evine kilitleyerek, dışarıdan bekçi koydular.” (1/207)

Üç at çirkeşip muz taypañdın üstü menen kibiradı./ “Üç at sıra halinde dizilerek buz düzlüğün üstünde yavaş yürüdüler.” (1/284)

O, çunak dese, kel beri, uçuraşpaysıñbi? — dedi Aytolğon aldına kelip kol sunğan baladan camandığın caşırğan kişiçe közün arı-beri sürtö salıp sır berbey./ “Yaramaz seni, gelsene, selamlaşmayacak mısın?, dedi Aytolgon önüne gelip elini uzatan çocuktan kötülüğünü saklayan birisi gibi gözünü şöyle-böyle kaçırarak sır vermedi.” (2/249)

- “Eş Zaman” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketle, bir işle ya da bir olayla “eş zamanlı” gerçekleşen bir hareketi, bir işi ya da bir olayı bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-ArAk” şeklinde aktarılır.

Strelyat! — degen buyruktu kütkön askerler bolso suunun ağımu menen ceek uldiy çurkaşıp ulam artın kılçak-kılçak karaşat./ “Ateş et! – diye emri bekleyen askerler ise suyun akımı ile dere kenarı boyunca aşağıya doğru koşarak arkalarına baka-baka gidiyorlar.” (2/941)

Bul kombat nerse da! —dedi Potertes türün cazbay kabağın çıtıp./ “Bu pahalı şeydir! — dedi Potertes şekline bakmadan kaşlarını çatarak.” (5/227)

Emne toktoduñar? — dedi al cügürüp cetip-cetpey caş baldarğa kıykırıp./ “Niye durdunuz? — dedi o koşarak yetişip-yetişmeden genç çocuklara **bağırarak.**” (5/274)

Kunduz bolso, a dele bala emespi, küypöyüp bul Caysan menen bolup catkan ukmuş iş cakşıbı ce camanbı, oşonu ayırıp tüşünö albay çooçurkap, Aytolğondun ele közün karayt alayıp./ “Kunduz ise, o daha çocuk sayılır ya, Caysanla ilgili olan bu işlerin iyi bir iş mi yada kötü bir iş mi olduğunu tam anlayamadan **korkarak,** Aytolgon’un gözlerine bakmıyor.” (2/220)

- Bu zarf-fiil eki “f. + -(I)p/-(U)p tsvr. f. + -(I)p/-(U)p” kalıbında kullanıldığında da ifadeye “zaman” işlevi kazandırmaktadır.

Ziyada arı-beri tegerenip cürüp tak ele erkek kebetelüü, kara brezent fartuk tağınğan bir ayaldı çakırıp keldi./ “Ziyada etrafı **dolaşırken** tıpkı erkek kılıklı, siyah önlüklü bir bayan geldi.” (1/400)

İçiktin astınan çığıp catıp, eç cerim oorubayt dedi Caysan./ “Yorganın altından **çıkarken** hiçbir yerim ağrımıyor dedi Caysan.” (2/422)

Körsö dastan aytıp catıp al çınında ele unuta tüşkön eken Çoykeni./ “Meğerse destan **söylerken** o gerçekten de unutmuş Çoyke’yi.” (2/1461)

Kaçan bütküdüysüñör? — dedi al maşinasına oturup catıp./ “Ne zaman bitecek gibi? — dedi o arabasına **otururken.**” (5/625)

Alda kokuy ay dep ciberdi al, emne, cığıldıñ, bele, birdemege urunduñ bele? Bala ontolop catıp attan cığılğanın arañ ayttı./ “Hay Allah deyiverdi o, ne oldu, düştün mü, bir şeye çarptın mı? Çocuk **inlerken** attan düştüğünü zar – zor söyledi.” (2/553)

Törökul koştoşup catıp Caysandı iyinge taptap koydu./ “Törökul **vedalaşırken** Caysanın omuzlarına şaplak indirdi.” (2/1029)

Cıyırma bir caşımnda birinçi kazalımdı Alma-Atada okup cürüp, kazakça cazdım./ “Yirmi bir yaşımnda ilk gazelimi Alma-Ata’da **okurken,** Kazakça yazdım.” (3/435)

Aşağıdaki zarf-fiil örneği, işlev olarak “*zaman*” bildirir. Ancak zarf-fiil eki ile *soñ* edatı kalıplaşarak edat grubuna girmiştir.

İki hareketin arasında zamana bağlı bir “sıralama” söz konusudur.

Ulam bir balanı çığarıp cibergen soñ, «Coldoş Semenov, çakarınız» dep koyot./ “Sırayla bir öğrenciyi **çıkardıktan sonra**, ‘Arkadaş Semenov’u, çağırınız’, diyor.” (2/265).

Uşul balanın enesi dep Kabil Aytolğondu kelgen meymanğa cañdap körsötkön soñ eköölöp ulandın al-ahıvalın suray ketiştı./ “Bu oğlanın annesi diye Kabil Aytolgon’u gelen misafirle **tanıştırdıktan sonra** iki çocuğun hal – hatırını soruverdi.” (2/687)

Curnalina bir nerse cazıp bütkön soñ işke kirişkile degendey, Kabilğa işaret kıldı da murçuyup papiros küygüzdü./ “Defterine bir şey yazıp **bitirdikten sonra**, işinize bakın dercesine Kabil’a işaret etti ve kendisi bir sigara yaktı.” (2/1594)

Bu cümlelerde, çok önceden yapılmış hareketin, belirli bir zaman sonra yapılması veya ortaya çıkmasına işaret edilerek yine, iki hareketin arasında zamana bağlı bir sıralama söz konusudur.²⁸

• “Bağlama edatı ve fonksiyonu” işlevinde

Birok anın oyu menen bolo koyuşpay adegende çüygündöp mayda tuuralgan et cediriştı, andan soñ capan piyaz çılanğan ısıq sorpodon basa-basa içirip turup anan üstünö içik caap orop salıştı./ “Fakat, onun dediğini dinlemeyip önce eti küçük küçük doğrayarak yedirdiler, ondan sonra dağ soğanı doğranmış sıcak çorbadan üst-üste **içirip (içirdiler ve)** sonra üzerini kürk sararak yatırdılar.” (2/395)

Köp ötpöy bay balağa can tartkandığı üçün Semenov özü da muğalimdikten çettetilip, caylata işsiz kaldı./ “Çok geçmeden zengin bir çocuğu savunduğu için Semenov kendisi de öğretmenlikten **uzaklaştırılarak (uzaklaştırıldı ve)** tüm yaz işsiz kaldı.” (2/291)

Akırı ağa-tuuğandan eki at tokup minişip, undun içine katıp saktagan eki çuçük, bir cilik etti boz baştıkkı oroy salışıp, eköö kün beşimde şaardı közdöy çığıp ketiştı./

²⁸ Kulamshaev, Kalmamat, Kırgız Türkçesinde Çekim Edatları, s:181

“Sonunda akrabaların iki atını eğerleyerek **binip (bindiler ve)**, unun arasına sakladığı iki sucuk, bir parça kemikli eti bez çantaya sararak **koyup (koydular)** sonra da ikisi öğlen saatlerinde şehre doğru yola çıktılar.” (2/197)

Caysan orderden közün alıp cigitterdi tañırkay karadı./ “Caysan evraktan **gözünü çevirip (gözünü çevirdi ve)** delikanlılara şaşırarak baktı.” (5/848)

Gülbara sigaretin küygüzüp katkırıp küldü./ “Gülbara sigarasını **yakıp (yaktı ve)** kahkaha atarak güldü.” (5/1013)

Añğıça sanat bütüp tabuttın tegeregindegiler dürböp kalıştı./ “O sırada merasim **bitti ve** tabutun etrafındakiler telaşa kapıldılar.” (3/705)

Oşon üçün Cırğalbaev atın özgörtüp alğan» dep Elebay özümün bilişinçe cazıp berse Kulov okup turup caratpay saldı./ “Bu yüzden Cırğalbayev adını değiştirmiş” diye Elebay kendi bildiklerini yazmıştı fakat Kulov onu okudu ve beğenmedi.” (3/139)

Yukarıdaki durumlarda “-ArAk” ekiyle de aktarılabilir. Ancak örneklerde görüldüğü üzere, “-DI + ve” kalıbında aktarılsa ifade yeterli ve düzgün olacaktır.

Kırgızcada bazı devrik cümleleri kurallı cümle haline getirdiğimizde de “-Ip/ -Up” zarf-fiil eki “-DI + ve” kalıbıyla Türkiye Türkçesine aktarılacaktır:

Anda Şarşen eköbüz munu özübüz körüş üçün ele kurup catkan turbaybızbı, — dedi arıda cürgön Caysan sözgö aralaşıp./ “O zaman Şarşen ikimiz bunu kendimiz görmek için mi yapıyoruz, - dedi kenarda duran Caysan söze karışarak (söze karıştı ve).” (4/280)./ O zaman kenarda duran Caysan **söze karıştı ve** “Şarşen ikimiz bunu kendimiz görmek için mi yapıyoruz” dedi.

Kol koyuñuz, — dedi cigit opis kağazdı dağı da aldına cıldırıp./ “İmzanızı atınız, — dedi delikanlı arama kağıdını gene önüne **getirip (getirdi ve).**” (5/876)/ Delikanlı arama kağıdını yine **önüne getirdi ve** “İmzanızı atınız,” — dedi.

- “Sebep” işlevinde

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “niçin yapıldığını belirterek, *sebep*” bildirir. Kendisinden sonra devam eden cümlenin

anlamına ya da kelimelere bağlı olarak ortaya çıkar. Türkiye Türkçesi'ne, “-*DIĞI için*” şeklinde aktarılır.

-(I)p ekinin sebep fonksiyonu kendisinden sonra devam eden cümlelerin anlamına ya da kelimelere bağlı olarak ortaya çıkar.

Ertesi baldardan uyalıp kaçıp ketet./ “Sabah çocuktan **utandığı için** kaçıp gider.” (2/216)

Kempir ızasına çıdabay kat bilgen biröönü izdep Caysanğa kelet./ “Sinirlenen nine okuma yazma bilen birisini arayıp **bulmak için** Caysan’a gelir.” (2/445)

İşteğendi gana bilem, — dedi anan al cardanıp karagan elden sürdöp./ “Sadece Çalışmayı biliyorum, - dedi sonra o kendisine merakla bakan kalabalıktan **çekindiğı için** (5/1224)

Uykusu kelip, közü cabışkan Supralin çıraktın cariğina salıp, karağat sıya menen arabça cazılğan kağazdı kıynalıp catıp arañdan zorğo okup berdi./ “**Uykusu geldiğı için**, gözleri kapanan Supralin mumun ışığına tutarak, siyah mürekkeple arapça yazılmış kağıdı zorlanarak da olsa okuyuverdi.” (2/139)

Sviridov da Kulovdon caltanıp, al bar cerde salbırap unçukpay tura turğan./ “Sviridov da Kulov’dan **çekindiğı için** onun olduğu yerde konuşmayı ses çıkarmadan durmuş.” (3/295)

Caşı közünön çıkpay kolkosuna ketip oşondon ulam uçur-uçur cutup cattı köz caşın./ “Göz yaşı gözünden çıkmayıp **içine gittiğı için** zaman zaman göz yaşlarını yutuyordu.” (2/372)

Mına uşul azğırık oyğö ceñdirip töşögündö tündüktü tiktep catkan bolçu cigit./ “Bu tür yalancı düşüncelere **yenildiğı için** döşeginde uyuyamayıp yatıyordu yiğit.” (2/792)

Kolu sınıp catıp kalıptır./ “Eli kırıldığı için yatıyormuş.” (5/308)

Kan basımı kötörülüp Satarov kayradan oorukanağa catışka macbur boldu./ “Kan değeri **yükseldiğı için** Satarov, tekrar hastahaneye yatmak zorunda kaldı.” (5/1154)

• “Tezlik” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “*aniden yapıldığını, tezliğini*” bildirir. Tezlik ifadesi, esas fiile “-*Ip/-Up ciber-*”, *Ip/ -Up kal*“ fiilleri ile yapılır. Bu kalıp kargışlarda da kullanılır: ölüp kal-, çaşabay kal- gibi. Türkiye Türkçesi’ne, “- (*I*)*ver-*” şeklinde aktarılır.

“f. + -*Ip/-Up* tsvr. f. + -*DI*” kalıbında

“Aniden, Bir anda, Hemen, Sitem” anlamında

Bir küni al çıdabay ketip kolundağı tokmoğun ırğıtıp ciberdi da beti ildiy şorğoloğon terin sürtpögön boydon atına caydak mine çaptı./ “Bir gün o da dayanamayıp giderken elindeki sopayı **fırlatıverdi** ve yüz aşağı akan terini de silmeden atına eğersiz binerek gitti. (2/7)

Çocuğan Urumbala kıykırıp ciberdi./ “Korkan Urumbala **bağırıverdi.**” (5/64)

Betim iy, betim iy! —dep ciberdi şaşa ketken bir daarı./ “Allah’ım! —**deyiverdiler** aceleyle bir kaç1.” (2/93)

Oşondo kiçinekey bir uruk eldin uyatı, namısı üçün şaştısı kete tüşkön ayıl aksakalı tura kalıp katuu-katuu bakıldap ciberdi./ “O sırada küçücük bir boy halkının namusu için şaşkınlığı giden avul aksakalı yerinden kalkarak sert-sert **bağırıverdi.**” (2/112)

«Manas» da oşondoy, bolğondo da eldik oozeki baylıktın eñ obolu, eñ bayı «Manas», Sen özün «Manastı» uğup kordüñ bele? —Cok —dep ciberdi Elebay şaşıp./ “Manas” da öyle, hatta en zengini, en önde geleni, “Manas”, Sen kendin dinlemiş miydin? Hayır, - **deyiverdi** Elebay acele edip.” (3/271)

Caysan negedir buuluğup katuu söz süylögüsü keldi ele oşondo, birok ayta albay ıylap ciberdi./ “Caysan neden bilmiyor heyecanlanıp büyük söz söylemek istemişti o zaman, fakat söyleyemedi **ağlayıverdi.**” (2/1000).

Ay bala! Koluna karmat çınınu! Koluna karmat! —dep beriten çıdabay ketken birö çiyıldap ciberdi aňğıça./ “Hey çocuk! Eline tuttur kaseyi! Eline tuttur! —diye beriden dayanamayan birisi **bağırıverdi** o sırada. (2/1450)

Añğıçaktı naraaktan çur etken ündör çığa traktordun biröö toktop kaldı./ “O sırada öbür taraftan sesler gelip traktörün birisi **duruverdi.**” (5/932)

Oşentse da kempir emnegedir candana tüşüp tez-tez süylöp ciberdi./ “O sırada aniden canlanan ihtiyar hızlı hızlı **konusuverdi.**” (2/177)

Añğıça sanat bütüp tabıttın tegeregindegiler dürböp kalıştı./ “O sırada merasim bitince tabutun etrafındakiler **telaşa kapıldılar.**” (3/705)

Çataktın cayın oşondo tüşüngön el karaan-katkı külüp ciberdi./ “Bu olayın arkasını anlayan herkes bir anda **gülüverdi.**” (2/87)

«Manas» üyröngönü kelgem», Sekretar balağa içi cılığandan ulam külüp ciberdi./ “Manas öğrenmeye gelmişim», Sekreter çocuğa içi ısındığından gülüverdi.” (2/1002)

“f. + -Ip/-Up tsvr. f. + -GAn eken” kalıbında

Ertesi ele Akkörpöyev Caysandı çakırtıp cibergen eken./ “Hemen ertesi gün Akkörpöyev Caysan’ı yanına **çağırtmışmış.**” (2/1763)

“f. + -Ip/-Up tsvr. f. + -A/-O” kalıbında

Bu zarf-fiil eki, tasvir fiili ve gelecek zaman kipi ile birlikte kullanılmıştır fakat bu kipin geniş zaman işlevi söz konusudur.

Ölügüñdü köröyündör közdörü caman bolçu ele! »—dep al keede içindegin uuluna uğuza aytıp ciberet./ “Kahrolası bazılarınım gözlerinde nazarı olur!” – diye o bazen düşüncesini duyurarak **söyler(di).**” (2/20)

Adam suu alıp catkan kuduk kapıstan ılaylanıp ketse kıymılsız daroo toktop kalat./ “İnsanın su aldığı pınar aniden kirlenirse hareket etmeden hemen **durur.**” (3/414)

• **İstek, Rica” Anlamında**

Türkiye Türkçesi’ne, “- (I)ver-”, “-MIş” şekillerinde aktarılır. “Rica, istek, devamlılık” anlamlarında ifade edilir.

Toktogan ele cerden «Manas» aytıp ber dep kıynay beret./ “Durduğu yerden “Manas” **söyleyiver** diye hep zorlar.” (2/1163)

Men dele anda caş cigit kezim, ak çölmökkö katışkım **kelip turdu.**/ “Benim de o zaman genç delikanlı çağım, ak çölmök oyununa katılasm **geliyordu.**” (2/1199)

• “Tamamlanma” işlevinde

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “tamamlandığını” bildirir.

Aşağıda incelenen örnekler yüklem fonksiyonludur.

Üylörünö kelip tüşkündün ertesi Aytolğon unçukpay basıp barıp ayıl aksakalı kızıçılık için çöntögünö salıp ketken bayağı Caysandın Kunduzğa cazğan çuulğanduu «katın» surap keldi da cüktün aldındağı temir sandıkka salıp bekitip koydu./ “Evlerine geldiği günün ertesi günü Aytolgon ses çıkarmadan gidip, köy büyüğünün kendi çıkarı için cebine koyduğu Caysan’ın Kunduz’a yazdığı mektubunu alarak döşeklerin altındaki demir sandığa **sakladı.**” (2/258)

*Andan arı da ukkanın kaldı Kabil, sınğan sööktü sılağılap, aldap oturup orduna keltirdi da, eki çağına kebezden toğoloktop kom koyup turup, balanın oñ iynin bütiündöy böz menen çımırata **tañıp saldı.***/ “Ondan sonra da duyduğunu yaptı Kabil, kırılan kemiği sıvazlayarak, yavaşça yerine getirdi ve iki tarafına yünle destekleyerek tüm sağ omzunu sıkı – sıkıya **bağladı.**” (2/560)

Toru at kürpüldögön dayranın ceegine kelip tık toktodu da kürsünüp aldı./ “Doru at hızlı akan suyun kenarına geldiğinde hemen durdu ve **derin nefes aldı.**” (2/302)

“Zarf-fiil” fonksiyonunda kullanılmıştır.

*Aytolğon uulunun üstün kımtılay salıp sırtka çıkkaça tigil atçandar iregege **kelip kalğan.***/ “Aytolgon oğlunun üzerini düzeltip dışarıya doğru yönelinceye kadar onlar kapıdan içeriye doğru **girmişler.**” (2/683)

*Oşentip aytaarı menen Çoyke bar küçün cıya tizelerin kaçırata turdu da narı açık turgan eşikke **kirip ketti.***/ “Öyle demesi ile Çoyke var gücünü toplayıp dizlerini gıcırdatarak kalkıp ve öbür açık olan kapıya **girdi.**” (2/1393)

*Caysan işten kele kalıp üstüündögü ciluu tonun Muniranın iynine caba salıp kömür-otun alğanı sarayğa **kirip ketken.***/ “Caysan işten gelir gelmez üzerindeki

sıcak montunu Muniranın omuzuna örtüp kömür – odun almak için kömürlüğe **gitmiş.**” (5/842)

Caysan közün imdap Şarşendi çakırdı da eköo sırtka çığıp ketiştı./ “Caysan gözüyle Şarşen’i çağırdı ve ikisi dışarıya **çıktılar.**” (4/113)

Anın üstünö dabdaarığan bütündöy komissiya calğız oşonu tiktep kalıştı./ “Onun üstüne oradaki tüm komisyondaki kişiler sadece ona **bakıyorlar.**” (4/195)

Aksakal, üydö zarıl cumuş bar, — dep al şaşıla burt etti da Satarovdun tokto dep kıyırğanına karabay koyup ayağın lepildete cönöp ketti./ “Efendim, evde yapılması gereken acil iş var, - diye cevap verdi ve Satarov’un dur demesine rağmen arkasına bile bakmadan oradan **uzaklaştı.**” (5/1418)

Alğaçkı makalasın bolso okuduñar, — dep Kulov aldında catkan «Erkin-Too» gazetasın kötörüp koydu./ “İlk makalesini ise okudunuz, - deyince Kulov önündeki “Erkin - Too” gazetesini **yukarı kaldırdı.**” (3/327)

Capar ce Sviridov eköönün biri azır: «atın özgörtkön Cırğalbaev emes, tak minabul Satarov dep aytip ciberçüdöy sezilip ketti emnegedir./ “Capar ve Sviridov ikisinin biri şimdi: asıl adını değiştiren Cırğalbayev değil, işte bu Satarov diyecek gibi **hissedildi** nedense.” (3/206)

Canı ele çok debese keptariz özünö egiz tügöy sıyaktuu sezilip ketti./ “Sadece canı yok demezse kuklasını kendisinin ikizi gibi **hissedildi.**” (5/1044).

Alar özdörü çığarğan ır emes, — dep Bolçur ızalanıp ketti./ “Onların kendilerinin yazmış oldukları şarkı değil, — diye Bolçur **gücendi.**” (1/144)

Satarovdu körgöndön kiyin al çoçulap kaldı./ “Satarov’u gördükten sonra o **endişelendi.**” (5/1390)

Sen bizdin sözdördü tñşap koyduñbu?! —dep Bolçur sırı açılğan kişidey çoçup ketti./ “Sen bizim sözlerimizi dinledin mi?! — diye Bolçur sırı açılmış insan gibi **irkildi.**” (1/142)

Çooçun üy, çooçun adamdardın üstünö kantip kirem dep arsarsıgan Elebay dabıışsız ayar basıp kelip eşikti açtı da körgön közünö işenbey süyünüp ketti./ “Yabancı ev, yabancı insanların yanına nasıl gireceğim diye şaşırان Elebay, sessiz

bir şekilde yavaşça yürüyüp kapıyı açtı ve gören gözlerine inanamadan **sevindi.**” (3/655)

Satarov aldı menen katuu süyünüp ketti. / “Satarov herşeyden önce çok **sevindi.**” (5/1429)

Ayperı cara tilik eteginen küngö küygön baltırların bulak etkizip maşınadan tüştü da garacın eşigine barğanda ne arı kirüüdön korkkon sımal, ne bir caşırıun sır aytçuday bolup kılçaydı da Ziyadanı çakırıp aldı. / “Ayperı derin dekoltele eteğinden güneşte yanmış baldırlarını göstererek arabadan indi ve garajın kapısına ulaştığında daha içeri girmeden çekindi ve esrarengiz sırrını söyleyecekmiş gibi olup arkasını döndü ve Ziyada’yı yanına **çağır**dı.” (1/523)

Bu sapar bolso Atabekov anı sırtka çakırıp aldı. / “Bu sefer ise Atabekov onu dışarıya **çağır**dı. (3/424).

Coldo kele catıp teriştirip körüşsö Aşırbek al kattı Kunduzdun çıptamasının çöntögünön taap algan eken. / “Yolda gelip soruşturarak görüştüğünde, Aşırbek o mektubu Kunduz’un cebinden **bulmuş.**” (2/150)

Anın üstünö Satarovdun akın atağı ötö kökölöp ketti bul cılı. / “Üstelik Satarov’un şair ünvanı fazla **yükseldi** bu sene.” (3/644)

Oşonu menen al çındap ele Satıdan boşonup ketti da arı bara tüşköndön kiyin töh dep artına bir kılçaydı. / “Bununla o gerçekten Satıdan **kurtuldu** ve bir az gittikten sonra tüh diye arkasına baktı.” (3/65)

Oşondon üç kündön kiyin Gennadiy Pavlenkonun eki bölmösünün içi-sırtın aktatıp turup ustas Vlaslav özünün üç şakirtin çoğuu caşağıla dep koşup koydu. / “Ondan üç gün geçtikten sonra Gennadiy Pavlenko’nun iki odalı evinin içini dışını boyatan ustas Vlaslov, üç öğrencisini birlikte yaşayın diye yanlarına yerleştirdi.” (4/99)

Bu cümlelerde bir hareketin ya da bir işin tamamlandığını bildirmesi, ket-, al-, koy- v.b tasvir fiilleri ile sağlanır.

- “Süreklilik” işlevinde

Zarf-fiil yan cümlecığı, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “sürekliliğini ve devam ettiğini” bildirir.

Uşunu emnegedir unutpay estep cattu./ “Sadece onu nedendir unutmadan hatırlıyordu.” (5/1494)

- “Yön, İstikamet” anlamında

Bolğonu kara topuraktı buldozer ańtara türtköndö çañ bırıksıy tüşüp ayanttın tigil başındağı Lenindin esteligi tarapka uçup ketip cattu./ “Olan şey kara toprağı buldozer tersine, içini dışına getirdiğinde toz yükselerek alanın öbür başındaki Leninin heykeli tarafına uçup gidiyordu.” (5/926)

“f. + -Ip/-Up tsvr. f. + şimd. z.” kalıbında kullanılır ve anlam bakımından “süreklilik ve devamlılık” ifade eder.

Azır abdan kıynalıp cüröt./ “Şimdi çok zorlanmaktadır.” (2/214)

Papa, Adılbektin kayda ekenin bilbeysiñbi, erteden beri Kaynazarov izdep atat, — dedi kızı Ayperi kaydandır telefon urup./ “Baba, Adılbek’in nerde olduğunu biliyor musun, sabahtan beri Kaynazarov onu arıyor, - dedi kızı Ayperi neredendir telefon açarak.” (5/1486)

Tili ele cok bolboso tiptirüü Satarov eköö tikteşip turat./ “Dili olmamasına rağmen canlı ile (kukla olan) Satarov ikisi bir birine bakıyor. (5/1035)

Kırgız gramerlerinde cat-, cür-, otur-, tur- fiillerinin diğer tasvir fiillerinden farklı olarak şimdiki zamanı bildirir.²⁹

- “Edat” işlevinde

Zarf-fiil, kalıplaşarak “edata” dönüşür. Türkiye Türkçesi’ne, “diye”, “için” şekillerinde aktarılır.

Urumbala caktı Sen kim eleñ dep karap da koybodu./ “Urumbala Sen de kimsin? diye bile bakmadı.” (1/27)

²⁹ Çengel, K. H., Kırgız Türkçesi Grameri, 1998, s: 221.

«Manas» aytıp berseñer **dep** kağaz kalemin alıp cazmak boldu./ “Manas söyler misiniz **diye** kağıt kalemini alarak yazmak istedi.” (2/1149).

Atasının akırkı sözü esinde kalsa kerek, kiyin mektepke tartılğanda «manap balasımın» **dep** cazılıptır./ “Babasının son sözü aklında kalmış olacak ki, daha sonra ilk okula yazılırken “zengin çocuğuyum” **diye** yazdırmış kendisini.” (3/41)

Capar ce Sviridov eköönün biri azır: «atın özgörtkön Cırğalbaev emes, tak minabul Satarov **dep** aytıp ciberçüdöy sezilip ketti emnegedir./ “Capar veya Sviridov’un ikisinden biri şimdi: asıl adını değıştiren Cırğalbayev değıl, tam işte bu Satarov **diye** söyleyeceklermiş gibi hissetti nedendir.” (3/206)

Kança kişi boldu tizmede? — **dep** surap kalsa bolobu./ “Kaç kişi oldu listede? — **diye** sormaz mı.” (3/706)

«Kağılayın «Erkin-Too» cardam bere kör» **dep** cazılıptır./ “Canım “Erkin-Too” yardım ediver **diye** yazmış.” (3/779)

İnimdin eşigin sağıalap oturğanım uyat go, — **dep** kirip keldim aylanayın./ “Kardeşimin kapısını gözetleyip oturmam utandırıcı herhalde, — **diye** girip geldim canım. (3/809)

Urumbala «bul kim?» **dep** surağıça trubka koyulup kaldı. / “Urumbala bu kim? **diye** soruncaya kadar telefon kapandı.” (5/28)

Emne üçün anttiñiz **dep** Caysan surasa al çin sırın çasırının aytıp berçü./ “Neden böyle yaptınız **diye** Caysan sorduğunda o tüm sırnı söylemişti.” (5/369)

İçkeri daroo kirbey bölmögö közün üyür aldırıp, tigil keptarizderdin eç kimisi kıymıldabaybı, üy içinde eç tabış coku **dep** eleyip tura kaldı./ “İçeri hemen girmeden odaya gözünü çevirip, o kuklaların hiç birisi kıymıldamaz mı, evin içinde ses yok mu **diye** şüphelenerek dura kaldı.” (5/1020)

Oşon üçün azır al kızına çin ele dilinen bilbeym **dep** coop berdi./ “Bu yüzden şimdi o kızına bilmiyorum **diye** cevap verdi.” (5/1489)

Oorup kaldı **dep** uğup cürögübüz cerde kaldı, moldoke./ “Hastalandı **diye** duyduğumuzdan beri çok korktuk, öğretmenim.” (2/209)

Çoyke özü da uşunu balağa durustap kaday aytsam dep oylonup barattı./
 “Çoyke kendisi de bunu çocuğa dürüstçe nasıl söylesem diye düşünüyordu.”
 (2/1272)

“Sebep” anlamında

Çümböttölgön çoñ döñgölök arabağa özüniñ akılandığına şıpaa bergen tüpöktüü heyhun uruğan izdetip taap üç cetim kız salıp alğan, al üçöñü YE-Lyuy-He aytkanday kılıp asman padişasına kılğan, ak emgegi için dep kırğızdarğa belek katarı tartuuladı./ “Kaplananan büyük tekerlekli arabaya kendinin bilgeliğine şifa veren tuğlu Heyhun boyundan aratıp bularak 3 yetim kızı bulup, o üçünü E-Lüy-He dediği gibi yapıp gök padişahına gösteren, iyi emekleri için diyerek Kırgızlara hediye olarak sundu.” (1/91)

Añğıça Çalakız: Edilbay uulu Kabil komsomoldo cok dep Akkörpöyeviçi karadı./ “Bu arada Çalakız: Edilbay oğlu Kabil Komsomol üyeliğinde yok diye/olmadığı için Akkörpöyeviç’e baktı.” (2/1980)

Soğuştuñ kalğan baatırlarına büt koyolu dep araket kaluudabız./ “Savaşın kalan tüm kahramanlara heykel yapmak için uğraşyoruz.” (5/348)

- İki İşlevli Zarf-Fiil
- “Tarz ve Önce” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın hem “tarzını”, gerçekleşme biçimini, hem de temel cümlelerin fiilinden “önce gerçekleşen” bir hareketi, bir olayı ya da bir kavramı bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-ArAk”, “-DI ve”, “-Ip/-Up” şekillerinde aktarılır.

Kirgende ele oşol aligi sultan börktüü kazak cigitke közüm tüştü, kadırap barıp kol bersem ordunan serpilip elpek uçuraştı da, aldayar cosunun koyo bergen cok al./
 “Girince işte o sultan şapkalı Kazak yiğide gözüm ilişti, arayıp gidip el uzattığımda yerinden kalkarak nazik selamlaştı ve, efendi adabını bozmadı o.” (2/1108)

Üstündögü kımkap çapanın cigitke bergen soñ Çoyke kilem üstünö kol tayanıp oturdu da tebeteyin alıp canına koydu./ “Üzerindeki sırmalı kaftanı delikanlıya

verdikten sonra Çoyke kilim üstüne kolunu dayayıp oturdu ve takkesini alıp yanına koydu.” (2/1362)

- “Tarz ve Eş Zaman” işlevinde

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın hem “tarzını, gerçekleşme biçimini”, hem de ana cümle ile “aynı zamanda” gerçekleşen yan cümleciği, eş zamanlılığı” bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-Ip/-Up”, “-ArAk” şekillerinde aktarılır.

«Uulum, uşul cerde boluş kerek» degen oy menen Satarov uzun koridordoğu birin-serin eldi **tıntip** karadı ele Adılbek körünbödü./ “Oğlum, bu yerde olması gerek” diye düşünen Satarov uzun koridordaki az sayıdaki kişileri **araştırıp** göz gezdirdi fakat oğlu Adılbek görünmedi.” (1/393)

Ayperi cara tilik eteginen küngö küygön balturların bulak **etkizip** maşınadan tüştü da garacdın eşigine barğanda ne arı kirüüdön korkkon sımal, ne bir çaşırurun sır ayıçuday bolup kalçaydı da Ziyadanı çıkarıp aldı./ “Ayperi derin dekolteledi eteğinden güneşte yanmış baldırlarını **göstererek** arabadan indi ve garajın kapısına ulaştığında daha içeri girmeden çekindi ve esrarengiz sırrını söyleyecekmiş gibi olup arkasını döndü ve Ziyada’yı çağırarak götürdü.” (1/523)

Taş **kulatıp** oynop atam./ “Taş **devirerek** oynuyorum.” (2/37)

Cigit bolso **cılmayıp** anı karayt./ “Delikanlı ise **gülümseyerek** ona bakıyor.” (2/1065)

Atamdı kamap salıptır! —dedi **bakırıp**./ “Babamı hapse atmışlar! —dedi **bağırarak**.” (5/96)

- “Tarz ve Tamamlanma”

Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın hem “tarzını, gerçekleşme biçimini”, hem de “hareketin tamamlanıp başka bir tarafa yöneldiğini” bildirir. Türkiye Türkçesi’ne, “-Ip/-Up” şekillerinde aktarılır.

Ötköndö kelip işin bizge **tapşırıp** ketken./ “Geçen gün gelip işini bize **teslim edip** gitmiş.” (5/637)

Elebay bolcolunan cañilbaptır, kelerki aptanın içinde Capar çının ele okuudan çığıp, anısın kızğa kelip özü aytıp koštoşup ketti./ “Elebay tahmininde yanılmamış, sonraki hafta içinde Capar okuldan (atılıp) atılmış ve bunu da kıza kendisi gelerek söyleyip, vedalaşıp gitti.” (3/254)

Al unçukpay eşikti captı da cürüp ketti./ “O sezsizce kapıyı kapattı ve yürüyüp gitti.” (5/627)

- “Zaman ve Edat” işlevinde

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “zamanını” bildirir. Ayrıca başta- fiiline eklenince kalıplaşarak “edata” dönüşür. Türkiye Türkçesi’ne, “-Dan itibaren”, “-Dan sonra” şekillerinde aktarılır.

“İtibaren” anlamında

Urumbala turmuşka çıkkandın birinçi aylarınan baştap ele kızğançaak bolo baştadı./ “Urumbala evlendiği birinci aylardan itibaren kıskanç olmaya başladı.” (5/1)

“Sonra” anlamında

Satarov üstügö çıktı da, kelininin ahvalın surap bir pastan kiyin kayra tüştü./ “Satarov üst kata çıktı ve gelininin halini sorduktan sonra tekrar aşağı indi.” (1/398)

Sonra anlamını “bir pastan kiyin” kelime grubu ediyor gibi görünmektedir fakat cümle içerisinde bu kelime grubunu kullanmasak da aynı anlam ifade ediliyor.

- Bir Cümle içerisinde, iki ayrı ya da aynı zarf-fiil ekinin farklı görevlerde kullanılması

Birinci cümle; Zarf-fiil, ana cümlenin fiilinden “önce gerçekleşen” bir hareketi, bir işi ya da bir olayı bildirir.

İkinci cümle; Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “tarzını, gerçekleşme biçimini” bildirir.

Bir azdan kiyin üçöö teñ demderin cıyıp, caylanışıp oturup kalıştı./ “Bir az sonra üçü de kendilerini toparlayıp, dinlenerek oturdular.” (2/229)

Satarov oñdoolorun kirgizip, katın ayağına deyre okup barıp «a çunak kız» dep Gülbarağa koburandı, da, kalemin alıp «El» menen «Satarovdun» ortosun çiyip acıratı./ “Satarov düzeltmeleri yapıp, mektubu sonuna kadar okuyuyarak “a yaramaz kız” diye Gülbara’ya mırıldandı ve kalemini alarak “Halk” ile “Satarov”un ortasını çizerek ayırdı.” (1/58)

Anan kantsin baykuş, manaptın üyünön etegime orop ustukanımdı ala keleerimdi oylop cügürüp atpaybı./ “Sonra ne yapsın zavallı, manapın evinden eteğime sarıp ustukanımı (ziyafette verilen et) getireceğimi düşünerek koşuşturuyor.” (2/1091)

Birinci cümle; Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “tarzını, gerçekleşme biçimini” bildirir.

İkinci cümle; Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketle, bir işle ya da bir olayla “eş zamanlı” gerçekleşen bir hareketi, bir olayı ya da bir kavramı bildirir.

Oşentip eköo kuçaktaşıp, acıraştı da, boyuna çañ cuğuzbay tıkan karmağan, ookatka büyrö, sarı esep bala internatta kalıp, Caysan üyün közdöy col tarttı./ “Böylece ikisi kucaklaşarak ayrıldılar ve kendini toz kondurmadan titiz tutan, işe meyilli, sarışın çocuk yatılı okulda kalıp, Caysan evine doğru yol aldı.” (2/298)

Birinci cümle; Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “tarzını, gerçekleşme biçimini” bildirir.

İkinci cümle; Zarf-fiil, bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “kendi yararına yapıldığını ve tamamlandığını” bildirir.

Tolkun ceerdenin kaportosun caba bergendikten Caysan üzöngüdön butun çığarıp öydö cıyıp alğan./ “Dalga al atın tam ortasına geliverdiğinde Caysan üzengiden ayaklarını çekerek yukarı toplamış.” (2/312)

Birinci cümle; Zarf-fiil, kalıplaşarak “edata” dönüşmüştür.

İkinci cümle; Zarf-fiil, ana cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “tarzını, gerçekleşme biçimini” bildirir.

«Suu», «suu» dep suray berdi ele suu berbey çöp çaydan ısık demdep içirişti./ “Su”, “su” diye durmadan sordu, ama su verilmeden yeşil çaydan sıcak demleyerek içirdiler.” (2/393)

• EDATLAR İLE BÜTÜNLEŞEN ZARF-FİİL EKLERİ

Zarf-fiil eklerinden sonra; go, kiyin, menen, soñ, beri, körö v. b. çekim edatları gelerek bir bütün oluştururlar.³⁰

“f. + -Ip/-Up tsvr. f. + z. go” kalıbında kullanıldığında ifadeye “herhalde, endişe, şüphe” anlamı kazandırır.

Mintip kıynala berse ölüp ketet go./ “Bu şekilde zorlanırsa ölebilir herhalde.” (5/182)

Bir az basa tüşüp anan tezdep ketebiz go dedi ele, birok al bolçoğondoy bolboy kelatat emnegedir./ “Bir az yürüyüp sonra hızlanırsınız herhalde demişti, ama onun tahmin ettiği gibi gitmiyor nedense.” (3/595)

Novgoroddoğu Rossiyanın miñ cıldıgına arnalgan estelikti körüp keldiñ go./ “Novgorod’daki Rusya’nın 1000. Yıldönümü dolasıyla düzenlenen heykeli görüp geldin herhalde.” (5/401)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, “f. + -Ip/-Up tsvr. f. + glck. z. go” kalıbında kullanılarak, bir işin ya da hareketin tamamlanmasından şüphe edildiğini bildirir. Ancak işlev olarak tamamlanma işlevinden sonra gelen “go” edatı cümlenin asıl olan işlevinde kullanılmayıp, bu cümlenin edat grubu yapısında kullanıldığı görülür.

2.2 BİRLEŞİK ZARF-FİİL EKLERİ

Partisip eklerine gelen isim hâl eklerinin kalıplaşmasıyla ortaya çıkan zarf-fiiller ile birlikte yine aynı eklere gelen çekim edatlarıyla oluşan zarf-fiil ekleri incelenecektir.

2.2.1 -ArdA/-OrdO; -rdA₃ EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

Asıl fiili zaman bakımından tamamlayan, sınırlandıran bir zarf-fiil ekidir.³¹

³⁰ Doç. Dr. Gültekin, Mevlüt, Zarf-fiiller Üzerine Bir Araştırma, 2011.

³¹ Yılmaz Hikmet, Kuzey(Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, 1998, s: 114

2.2.1.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Bu ek, -Ar/-Or; -r belirsiz gelecek zaman sıfat fiil eki ile +dA/+dO bulunma hâli ekinin birleşmiş şeklidir. Ünlüyle biten fiillere -rda/-rde; -rdö ünsüzle biten fiillere ise ArdA/-OrdO gelir.³²

2.2.1.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ

Gelecek zaman sıfat-fiil eki ile bulunma hâli eki arasında iyelik ekleri de yer alabilmektedir: tüşöründö < tüş-ör-ü-n-dö “bindiğinde”, keleriñde < kel-er-i-ñ-de “geldiğinde” v. b.

2.2.1.3 EKİN İŞLEVİ

-ArdA/-OrdO zarf-fiil eki, “zaman” belirten işlevde kullanılmıştır. Bu zarf-fiil eki kullanıldığı cümlelerde farklı fonksiyonlarda kullanılarak, cümlelere farklı anlamlar katar ve bazı örneklerde tasvir fiilleri ile de kalıplaşarak temel cümle fiilinin anlamını çeşitli bakımdan etkiler.

Türkiye Türkçesine, “-mAdAn önce”, “-(I)ken”, “-mAktA + iken”, “mAk üzereyken” şekilleriyle aktarılabilir.

- “Eş zaman” fonksiyonunda

Bu zarf-fiil fonksiyonu, temel cümlecikteki olay ile “aynı zamanda” gerçekleştiğini gösterir ve ayrıca bu zarf-fiil eki kullanıldığı bu cümlede şart anlamı da katmıştır.

Al üçün mende ayıp kaysı? Birok kiyin çoñoyup komsomolgo ötöördö men öz atımdan baş tartkam, sebebi Balbay bolğum kelbeyt./ “Onun için benim ne suçum var? Fakat sonra büyüyüp partinin Gençlik kollarına kabul edilirken [edilmekteyken, kabul edilmek üzereyken] ben kendi ismimden vazgeçtim. Çünkü Balbay olmak istemiyorum.” (3/200)

- Bu zarf-fiil eki “f. + z. f. tsvr. f. + -ArdA/-OrdO” kalıbında kullanıldığında da ifadeye “zaman” işlevi kazandırmaktadır.

³² Çengel, K. H., Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s. 309-316.

Dal cürüp keterde Caysan kızdardın arasınan dağı da şıñk etken külkü uktu, calt karap alıp kulgön kızdın öñün estep kaldı./ “Tam giderken (gitmek üzereyken) Caysan kızların arasından tekrar bir gülme sesi duydu, hemen oraya bakıp, gülen kızın yüzünü aklında tutuverdi.” (2/429)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi eş zamanlı fonksiyonu belirten “tam” ifadesidir ve “-ArdA/-OrdO” zarf-fiil ekinin Türkiye Türkçesine “-mAKtA + iken”, “mAK üzereyken” şekillerinde de aktarıldığında yeterlilik sağlanmış olur.

• “Öncelik” fonksiyonunda

Bu zarf-fiil fonksiyonu, temel cümleye “zamanca öncelik” anlamı katmıştır. -mAdAn zarf-fiilleri bir başka anlatımda, esas fiilin zamanca önceliği anlamında kullanılmıştır.³³

Saanı toktoğon uyumdu caylooğo cektirem, uuluñ aydaşıp barsın dedi al, el cataarda Aytolğonğo kelip küñk etip./ “Sağmadığımız ineğimizi dağa götüreceğim, oğlun yardım etsin dedi o, yatmadan önce Aytolgon’a gelerek ağız ucuyla.” (2/614)

Oşentip ölööründö tüp atabız Caysan özü kereez kalırğan deyt./ “Bunu ölmeden önce babamız Caysan kendisi söylemiş derler.” (2/1552)

2.2.2 -BAstAn/-BOstOn EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

Asıl yargının hemen öncesinde gerçekleşen iş, oluş veya hareketi ifade eden, -mayınça/ -meyinçe gibi olumsuz zarf-fiiller türeten bir ektir.³⁴

2.2.2.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Bu ek, -BAst/-BOst olumsuz partisip eki ile +tAn/+tOn çıkma hâli ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Tonluyla biten fiillere b’li; tonsuzla biten fiillere t’li şekiller eklenir: al-bastan “almadan”, kel-besten “gelmeden”, kör-böstön “görmeden”, ket-pesten “gitmeden”.

Eski Türkçe’den Eski Anadolu Türkçesine -madın/-medin şekli ile aktarılan bu zarf-fiil eki, Anadolu bölgesinde, ektteki -dın/-din ögesinin, ayrılma hali eki -dın/-din

³³ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, 1974, s: 432

³⁴ Yılmaz Hikmet, Kuzey(Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, 1998, s:114

ve benzer öteki şekiller ile karıştırılması yüzünden zamanla -madın/-medin > -madan/-meden değişimine uğramış; bu değişimden de Türkiye Türkçesi'nin -madan/-meden zarf-fiil eki ortaya çıkmıştır.³⁵

2.2.2.2 EKİN İŞLEVİ

-BAstAn/-BOstOn zarf-fiil eki, “tarz” bildiren işlevde kullanılmıştır fakat bu zarf-fiil ekinin cümlelere kattığı anlam birbirlerinden farklıdır. Anlam olarak, “öncelik, devamlılık” ifadeleri katar.

Türkiye Türkçesine, “-mAdAn”, “-e rağmen” şekilleriyle aktarılabilir.

• “Tarz” işlevinde

Bu zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir olayın ya da bir kavramın “tarzını, gerçekleşme biçimini” bildirir.

Elebay Capardın sunğan kolun albastan, arı basıp ketti, emnegedir öñü kıyıcıp ker sarı./ “Elebay Capar’ın uzatılan elini sıkmadan, arkasına dönüp gitti, nedendir çok tedirgindi.” (3/176)

Akıñ bar buarım, akıñ bar, birak... . dep Mukanbet tüz aytpastan sözün başkağa çalıp ketti./ “Hakkın var kardeşim, hakkın var, ama.. diye Mukanbet doğru söylemeden sözünü başka yöne çevirdi.” (2/1186)

“Öncelik” anlamında

Kulov bolso sabakta eken, catakanasına barbastan Kulovdun sabağının bütüşün kütüp turup kaldı Elebay./ “Kulov ise dersteymiş, yurduna gitmeden Kulov’un dersinin bitişini bekledi Elebay.” (3/275)

Dal oşol sebeptüü al ırının başın daroo ele baştap şar cürüp ketpesten bir daarğa kıynalıp kalat./ “Tam bu sebepten o şarkısının başını hemencecik başlayıp direk devam etmeden bir anlık zorlandı.” (2/1054)

³⁵ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden<-madın/-medin zarf-fiil(Gerundium) ekinin Yapısı Üzerine, s:269.

“Devamlılık” anlamında

Küröö tamırı kesilgen, şüüşündöp akkan kanı toktoboyt, ağa da bolboy Manas at üstünön tüspöstön coonun kumurskaday san kolun aybatı menen capırıp, al aňğıça kapıstan uçkan uu cebe oň cağına kadaldı./ “Şah damarı kesilmiş, durmadan akan kanı durmuyor, ona da aldırmadan Manas at üzerinden **inmeden (inmektense)** düşmanının karınca gibi bacağımlı kolunu şiddeti ile devirip (deviriyor), o öyle yaparken aniden uçan zehirli ok sağ tarafına saplandı.” (2/1415)

- “Edat” işlevinde

Bu zarf-fiil, kara- fiiliyle kalıplaşarak “*edata*” dönüşür.

Önörbandın dört tilin teñ bilgen uluu manasçı bugün neçen cıldık kadık bolğon tacrybasına karabastan caş uyrönçük sarı oozul balağa okşop baştadı dastandı./ “Önörband’ın dört dilini aynı bilen büyük manasçı bugün kaç senelik kazandığı tecrübesine rağmen genç öğrenci sarı ağızlı çocuğa benzeyerek başladı destana.” (2/1381)

2.2.3 –çUday EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİLLER

2.2.3.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

-çU eki ile +day karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşur ve “-cak gibi” anlamında kullanılır.

2.2.3.2 EKİN İŞLEVLERİ

-çUday zarf-fiil eki, “tarz” işlevinde kullanılarak cümleye “nitelik” anlamı katmıştır. Türkiye Türkçesi’ne “-cAk gibi, -mİş gibi, -mİşçAsInA” şekilleriyle aktarılabilir.

- “Tarz” işlevinde

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir olayın ya da bir kavramın “tarzını” bildirir.

Bir eki sapar atası kusçuday bolup ıldıy eñiştay tüşüp, anan kayradan tüzölö kalıp, artındağı balasına salmağın sala özünün al tirüülügün bilgizgensiyt./ “Bir-iki

kere babası **kusacak gibi** olup aşağı eğilip (eğildi), sonra yeniden düzelterek, arkasındaki çocuğuna ağırlığını yükleyerek sanki kendisinin hayatta olduğunu belirtiyor.” (1/250)

Bu cümle şu şekilde aktarılsa kaynak lehçedeki ifade hedef lehçede de yeterli bir şekilde dile getirilmiş olacaktır: “Bir-iki kere babası **kusacakmışçasına** aşağı eğilip (eğildi), sonra yeniden düzelterek, arkasındaki çocuğuna ağırlığını yükleyerek sanki kendisinin hayatta olduğunu belirtiyor.”

Ayperi cara tilik eteginen küngö küygön baltırların bulak etkizip maşınadan tüştü da garacın eşigine barğanda ne arı kirüüdön korkkon sımal, ne bir caşruun sır aytçuday bolup kalçaydı da Ziyadanı çakırıp aldı./ “Ayperi derin dekolteli eteğinden güneşte yanmış baldırlarını göstererek arabadan indi ve garajın kapısına ulaştığında daha içeri girmeden çekindi gibi , sanki esrarengiz sırtını **söyleyecekmiş gibi** olup/**söyleyecekmişcesine** arkasına döndü ve Ziyada’yı çağırdı.” (1/523)

Eç ubakta kemibeçüdüy, art calını suubaçuday sezilçü ele./ “Hiç bir zaman eksilmeyecek gibi, içindeki ateşi hiç **sönmeyecek gibi** hissedirdi.” (5/1184)

Sebebi «alo» degen mukam ün sözsüz bir camandık aytçuday uğuldu kulağına. / “Çünkü “alo” diyen sesin bir kötülüğün **habercisiymiş gibi** duyuldu kulağına.” (5/1190)

Bu zarf-fiil eki, “f. + -A, -y tsvr. f. (tüş- vb.) + -Ip” kalıbıyla biten yan cümlecikteki fiilin tarzın belirterek “f. + -çUdAy tsvr. f. (bol-) + -Up” kalıbında kullanıldığında, Türkiye Türkçesine “f. + -mİşçAsInA” ekiyle aktarılması yerinde olur (bk. 1/250). Bu tür kullanımlarda genelde yan cümlecikteki iki zarf-fiil kalıplarının arasında zarf tümleci kullanılmaktadır. Cümleler Kırgızcada bu kalıpta kullanıldığı için hedef lehçeye “-mİşçAsInA/-mİş gibi” şekillerinde aktarılır. Başka bir şekilde aktarılamaz.

Örneğin: *Men kaytçuday bolup artka burula kalıp, jolumdu toktotposton ulantım./* “Ben **dönecekmişcesine** geri dönüp/döndüm fakat yoluma durmadan devam ettim.”

Kunduz surasa bala bir nerse aytçuday bolup tolkundap kelet dele kayra tıncıp kalat./ “Kunduz sorduğunda ise çocuk bir şey söyleyecek gibi/söyleyecekmişçesine yeltenir fakat tekrar kendine gelerek bir şey demeden susup oturur.” (2/425)

Bu örneklerde görüldüğü gibi, birbirinin zıttı olan iki durum söz konusudur ve bu yüzden cümleler “*fakat*” bağlacıyla bağlanmıştır.

2.2.4 -GANÇA/-GONÇO EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİLLER

2.2.4.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Bu ek, -GAN/-GON geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile +ÇA/+ÇO sınırlama ekinin birleşmesinden oluşmuştur.³⁶ Tonluyla biten fiillere g’li; tonsuzla biten fiillere k’li şekiller eklenir: al-gança “alıncaya kadar”, bil-geñçe “bilinceye kadar”, kör-gönçö “görünceye kadar”, ket-kençe “gidinceye kadar”, küt-könçö “bekleyinceye kadar”.

2.2.4.2 EKİN KULLANILIŞI

Geçmiş zaman sıfat fiil eki ile +ÇA/+ÇO ekinin arasına iyelik ekleri de girebilmektedir: kel-gen-i-m-çe “ben gelinceye kadar”, ket-ken-i-m-çe “ben gidinceye kadar”. Türkiye Türkçesinde -IncA olarak kullanılır.³⁷

2.2.4.3 EKİN İŞLEVLERİ

“-GANÇA/-GONÇO” zarf-fiil eki, bir hareketin, bir olayın ya da bir kavramın “zamanını” bildirir ve kimi cümlelerde “süre” anlamında, kimi cümlelerde ise “sınırlama” anlamında kullanılır. Türkiye Türkçesi’ne “-IncAyA/-UncAyA kadar”, “-A dek” şeklinde aktarılabilir.

³⁶Aynı ek, diğer Çağdaş Türk yazı dillerinde de kullanılır. Dmitriyev, -ça ekinin, “zaman” anlamına gelen çak kelimesinden ekleştiği görüşündedir. Kelime, zamanla bu ilk anlamını kaybetmiş ve son seste yer alan /k/ sesi erimiştir. N. K. Dmitriyev, Grammatika başkirskogo yazıka, Moskva, 1948, s. 114. Kırgız gramerlerinde de bu görüş, kabul görmüştür. Ayrıca, Kırgız edebî dilinde -gıçaktı < -gı-çak-tı ve -gançaktı < -gan-çak-tı gibi şekillerin bulunması ve -Gança ve -GıçA zarf-fiil eklerindeki -ÇA/-ÇO ekinin Kırgızcanın Oş ağzında -çAk/-çOk şeklinde yer alması, bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Meselâ; El kelgiçekti, men da sunun başına barıp kele koyoyun. “Millet gelinceye kadar ben de suyun başına gidip geleyim”: A. Tursunov, Azırkı Kırgız Tilindegi Çakçıldar, Frunze, 1960, s. 32; S. Kudaybergenov, A. Tursunov, Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, Fonetika cana Morfolojiya, Frunze, 1980, s. 438.

³⁷ Çengel, K. H., Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s: 124

Kırgız Türkçesinde “-GIÇA/-GUÇA” ekli zarf-fiil, “-GANÇA/-GONÇO” ekli zarf-fiille aynı işlevde kullanıldığı için³⁸ örnekleri tek bir yerde incelemeyi uygun gördüm.

• “Zaman” işlevinde

“Süre” anlamında

Gerçekleşecek hareket geçmiş zamandaki fiile bağlıysa, o zaman bahsedilen hareket konuşma anına kadar geçmiş tamamlanmıştır.

A bu degiçe köçönün ayak başına Karakoldon bir bala oorup kelip tüştü degen kabar tarap, kolu-conu boştor Caysan catkan bölmögö baş bağıp ketip catıstı./ “Göz açıp kapanana kadar sokağın bittiği yerdeki ucuna Karakol’dan bir çocuk hastalanarak geldi, haberi yayılmış, işi gücü olmayanlar Caysan’ın kaldığı odaya ayak üstü uğrayıp gidiyorlardı.” (2/386)

Yukarıdaki zarf-fiil örneği “A bu degiçe” şeklinde kalıplaşarak ifadeye “o anda”, “hemen”, “kısa zamanda”, “göz açıp kapayana kadar”, “anında” gibi anlamlar katmaktadır.

Sen uşunday tura tur, men çığıp keleyin, — dep Satarov obdulğuça coğorton Ayperi corğolop tüşüp keldi: - Morğgo barğıla deyt./ “Sen burda bekle, ben yukarı çıkıp geleyim, - diye Satarov hareket edene kadar yukarıdan Ayperi iniverdi: Morga gidin diyorlar.” (1/395)

Satarov kempirine culunğuça özü da, uulu da kayradan murdağı kalıbına kelip kalıptır. / “Satarov karısına yönelinceye kadar kendi de, oğlu da tekrardan önceki haline dönmüştür.” (1/627)

Çoyke ooba aylanayın dep, alğa umtulğuça şıktar aldın tostu./ “Çoyke evet yavrum diye, ileriye atılınca süngüler önünü engelledi.” (2/990)

Aytolğon uulunun üstün kımtilay salıp sırtka çıkkiça tigil atçandar iregege kelip kalğan./ “Aytolgon oğlunun üzerini düzeltip dışarıya yönelinceye kadar onlar da kapıdan içeriye doğru girivermişler.” (2/683)

³⁸ Çengel, K. H., a.g.e., s.311

Artınan çuruldatıp ışkıp militционерler kuup cetkiçe Caysan uçup cetip, baldardın kolundağı caaday kerilgen arkanğa cabıstı./ “Arkasından bağıp ıslık çalıp polisler kavalayıp **yetişinceye kadar** Caysan koşarak yetişip, delikanlıların elindeki gerilen ipi tuttu: Durun! — diye tüm gücüyle bağırdı.” (5/268)

Cigittin munusun baykağanda Çoyke özü murdu menen kılldap, ulam bir sap, eki sap taştap ün ulap, akarı şakirti demin içine alıp anı eerçigiçe kuyruk ulap cürüp oturçu./ “Delikanlının bu durumunu farkedince Çoyke, kendisi genizden mırıldanarak, devamlı bir ya da iki mısra atlayarak ses verip, sonunda şakirti demini içine alarak onu (n sesini) **takip edinceye kadar** peşinden devam ettiriyordu.” (2/1039)

Emir cümlelerinden sonraki cümlelerin başında “*degiçe*” zarf-fiili gelerek ifadeye emrin verilmesiyle birlikte başka bir hareketin o anda gerçekleşmesi anlamını katar. Emirın söylenmesiyle birlikte o anda hareket edilen durum söz konusudur. Meselâ;

Ay, kempir, kele bayağı taardan tikken kap şımmdı, degiçe kempirim da ilberinği cügürüp keldi. / “Hey, hanım, hadi deminki kaba kumaştan diktiğin kaba pantolonumu, **deyince/der demez** hanımım itaatkarane bir şekilde koşturup geldi.” (2/1090)

“Sınırlama ve Zamanda Ölçü” anlamında

Bu zarf-fiil, ana cümlelerin hareketini belli bir vakte kadar “*sınırlandırmıştır*”.

Caş nemeni ün-sözsüz ezip, tañ atkıça kıynap koyçu boldu./ “Genç eşini sessizce zulmederek, **sabaha dek** eziyet eder oldu.” (2/56)

2.2.5 -GAndAy/-GOnDoy EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

2.2.5.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

-GAn/-GOn partisip eki, +dAy/+dOy karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşur. Tonluyla biten fiiller, -ganday/-gendey; -gondoy/-göndöy; tonsuzla biten fiiller, -kanday/-kendey; -kondoy/-köndöy şekillerini alır. Yuvarlak ünlülü şekiller, dudak

uyumuyla ortaya çıkmıştır: al-ganday “almış gibi”, bil-gendey “bilmiş gibi”, tur-ganday “kalkmış gibi”, kül-göndöy “gülmüş gibi”.³⁹

2.2.5.2 EKİN İŞLEVİ

“-GAndAy/-GOndOy” zarf-fiil eki cümlelerde tarz işlevinde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi’ne “-mİş gibi, -DİğI gibi” şekilleriyle aktarılır.

- “Tarz” işlevinde

Ertesi kün murutu sınğan kezde aligi dolonottuuluk bala kantip kaldı eken dep kelse Caysan kadim eneden tuulğanday sakayıp kalıptır./ “Ertesi gün akşamüstü o Dolonottuuluk çocuktan haber almak için geldiklerinde Caysan tıpkı annesinden yeni doğmuş gibi sağlam görünüyordu.” (2/396)

Çoyke eşikten körüngöndö bir ayla tabılğanday «öh» deşti./ “Çoyke kapıdan gözüktüğünde bir çare bulunmuş gibi “öh” dediler.” (2/1493)

Çalakız bozorup oturup ele kaldı, anan ceñilgenin moynuna alğanday Caysandı karap cılcıñ etip külüp koyot./ “Çalakız ne yapacağını şaşırarak, çaresizce yerine oturdu ve yenildiğini kabul etmiş gibi Caysan’a bakarak gülümsedi.” (2/1767)

Birok Kulov anda katçı ele, azır anı kayra orduna alparuu atayılap anın duşmandarına kıçaştık casağanday bolot. / “Fakat Kulov orada sekreterdi, şimdi onu tekrar yerine getirmek özellikle onun düşmanlarına gıcıklık yapmış gibi olur.” (5/681)

Oyloğondoy ele boldu./ “Düşündüğü gibi oldu.” (2/966)

Bir az basa tüşüp anan tezdep ketebiz go dedi ele, birok al bolçoğondoy bolboy kelatat emnegedir./ “Biraz yürüyüp sonra hızlanırsınız demişti, ama onun tahmin ettiği gibi gitmiyor nedense.” (3/595)

Çümböttölgön çoñ döñgölök arabağa özünüñ akılmandığına şıpaa bergen tüpöktüü heyhun uruğunan izdetip taap üç cetim kız salıp alğan, al üçöönü YE-Lyuy-He aytkanday kılıp asman padişasına kılğan, ak emgegi üçün dep kırğızdarğa belek katarı tartuuladı./ “Kaplanmış büyük tekerlekli arabaya kendi bilgeliğine şifa veren

³⁹ Çengel, K. H., Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s.311

tuğlu Heyhun boyundan aratıp bularak 3 yetim kızı alıp, o üçünü E-Lüy-He'nin **söylediği gibi** yapıp gök padişahına gösterdikleri, sadık hizmetleri için diye Kırgızlara hediye olarak sundu.” (1/91)

*Capar Cırğalbaev menen Satı Rıspaev ötkön byurodo komsomoldon çığarılıp, emgek sinoosun ötöş üçün tüştüktün kömür şahtalarına kara cumuşka cönötülgöndön kiyin, Elebay kökürögü tolo dem alıp, kısılgan buluñdan suurulup, birinçi çoñ ceñişin koluna karmap sırtka, erkindikke **çtkkanday** boldu./* “Capar Cırğalbaev ile Satı Rıspaev geçen toplantıda Gençlik kollarından ihrac edilerek, ceza olarak da çalışmaya Güney'in Kömür madenlerine çalışmaya gönderildikten sonra, Elebay derin nefes alarak, ilk işinden başarıyla çıkmanın mutluluğuyla, hürriyetine **kavuşmuş gibi** oldu.” (3/240)

- Bu zarf-fiil eki “*f. + z. f. tsvr. f. + -GAndAy/-GONDoy*” kalıbında kullanıldığında da ifadeye tarz işlevi kazandırmaktadır.

“Şüphe” anlamında

Üçüncü kişi tarafından müşahade olunan bir olayda gerçekleşen hareketin, anlatıcı (müşahade eden) tarafından şüpheyile anlatılması söz konusudur. Yani anlatıcı şahit olduğu durumdan tam emin değildir.

*Oşonu menen eki cigit tez ele üy-için añtarıp-tintip, Caysandın Leningraddağı tüşkön süröttörün, kitepterin bütündöy ortodoğu stolgo üyüp, akırı Munira camınıp turğan tondun çöntöktörün karap catıp bir büktöm kağaz **taap alğanday** boluştu./* “Öylece iki delikanlı çar – çabuk evin içini arayıp, Caysan'ın Leningrad'da çektiği fotoğraflarını, kitaplarının hepsini ortadaki masada toplayıp (topladılar ve), sonunda Munira'nın örtündüğü kürkün ceplerine bakarken bir kağıt parçasını **bulmuş gibi** oldular.” (5/856)

Caysandı taanıy koyğondoy boldu, tikireyip karap kaldı bir paska./ “Caysan'ı **tanımış gibi** oldu, dikilerek bakakaldı biraz.” (2/972)

2.2.6 -GAndA/-GondO EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

2.2.6.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Geçmiş zaman bildiren -GAn/-GOn sıfat fiil ekiyle +dA/+dO bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşur. Tonluyla biten fiillere ekin g’li; tonsuzla biten fiillere ise k’li şekilleri eklenir: men al-ganda “aldığımda”, sen kel-gende “geldiğinde”, men kör-göndö “ben gördüğümde”, sen çık-kanda “sen çıktığında”.⁴⁰

2.2.6.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİĞİ

Partisip eki ile bulunma hâli eki arasında iyelik eki yer alabilmektedir: ayt-kan-ı-ñ-da “söylediğinde”, kel-gen-i-m-de “geldiğimde”, ket-ken-i-n-de “gittiğinde”. Fonksiyonu bakımından Türkiye Türkçesindeki -DIğIndA zarf-fiiline benzer.⁴¹

2.2.6.3 EKİN İŞLEVLERİ

Türkiye Türkçesindeki “-ınca/ -ince, -dığı zaman” anlamlarındaki zarf-fiillerle eş değerdedir. Çok işlek bir ektir.⁴²

“-GAndA/-GondO” zarf-fiil ekinin işlevi konusunda, birçok kaynakta zaman işleviyle sınırlandırılmıştır. Ama incelediğim örnekler de bu ekin “zaman” işlevi dışında, “sebebe” ve “edat” işlevleri de bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesi’ne, “-Inca/-Unca”, “-DIğI”, “-DIğI zaman”, “-DIğI için”, “göre, bakılırsa” şekilleriyle aktarılabilir.

- “Zaman” işlevinde

Bu zarf-fiil yan cümlecığı, temel cümlecikteki bir hareketin, bir olayın ya da bir kavramın “zamanını” gösterir.

“ Zamanca İzleme” fonksiyonunda

Temel cümle fiilinin zamanca kendilerini izlediğini ifade ederler. -Inca/-Unca zarf-fiilleri bu anlatımda en çok kullanılır.⁴³

⁴⁰ Çengel, K. H., Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s.313

⁴¹ Çengel, K. H., a.g.e., s: 125.

⁴² Yılmaz Hikmet, Kuzey(Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, 1998, s:115

⁴³ Tahsin, Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 1974, s:433

Möñgü muzğa cakındağanda ızğaar ışkara baştadı./ “Buzulara yaklaşıncaya ayaz ıslık çalmaya başladı.” (1/279)

Satarov ayalı eköo cetine albay ıylastı, oşonu okuğanda./ “Satarov eşiyile birlikte ağlamışlardı, onu okuyunca.” (1/496)

Bu sözdün kotoruluşun ukkanda komissiyanın başçısının çındap Çoykege öñü surdana tüştü./ “Bu kelimenin çevirisini **duyunca** komisyon başkanının Çoyke’ye karşı yüzü (hiddetten) sarardı.” (2/882)

Anı ukkanda Çokondun közdörü ottoy candı, sebebi oyun-zook, ır-tamaşa degende bala ordunan ırğıp turçu cayı bar ele./ “Onu **duyunca** Çokon’un gözleri ateş gibi parladı, sebebi oyun eğlence, şarkı şaka denilince çocuk yerinden hemen fırlayıverme alışkanlığı vardı.” (2/1197)

• “Eş zaman” işlevinde

Bu zarf-fiil eki cümlelerin yüklemine göre –rken ya da –DIĞINDA zarf-fiil ekleriyle aktarılabılır. –DIĞINDA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde “Temel cümle fiilinin kendileriyle aynı zamanda gerçekleştiğini göstermeye yarar. Bunlar başlıca -dik sıfatfiillerinin kimde haline girmesiyle oluşmuşlardır. Yeni Türkçede bunların iyelik eki almış -diğinde şekilleri canlı ve yaygındır ve bunlar çekime tabidirler.”⁴⁴

Bir ceri oorup turğanda da kariya bilgize koyboyt oñoy menen./ “Bir yeri **ağrıdığında/acırken/ağırırken** ihtiyar belli etmez kolay kolay.” (2/1340)

Baarı teñ oşondoy! Mina bugün da bölmösündögü kempaylar uuru mışıkça cılıp çığıp ketiştı, a kalğandarın bolso dal oşol Atabekovdun lektsiyasına barğanda körö catat./ “Hepsi böyledir. İşte bugün de odadaki aptallar hırsız kedi gibi yavaş yavaş dışarı çıktılar. Diğerlerini ise tam o Atabekov’un dersine **gittiğinde** görecek.” (3/463)

Atabekovğö körsötsöm mina munu caktırğansıdı dep Vlaslov ortodoğu bir kabak, soot kiyimçen, kadırese ele caş cigittin sürötün alıp, Cayсандın aldına taştığanda Caysan külüp daroo başın çaykadı./ “Atabekov’a gösterdiğimde şunu beğenmiş gibiydi, - diye Vlaslov ortadaki kalın kaşlı, demirden elbise giydirilen,

⁴⁴ Tahsin, Banguoğlu, a.g.e., s: 434

oldukça genç birisinin resmini alıp, Caysan'ın önüne **bıraktığında**, Caysan gülerek hemen kafasını salladı.” (4/73)

Bul sıyaktuu cergiliktüü mayda-baçek sözdör adatta cürö beret, anan akarı bir künü cadağanda özü toktoyt, ce bolboso suu tıpın sıyaktuu tütöp, kaksıp cata beret./ “Bu gibi yerli ufak tefek laflar her zaman olur, sonunda bir gün **bıktığı zaman** kendiliğinden durur ya da suyu kurumuş çalı gibi tüterek, kururyup gidiverir.” (5/595)

Kiyiniñiz, barğanda süylöşöbüz./ “Giyininiz, **vardığımızda** konuşuruz.” (5/835)

Barğanda körösüz./ “Vardığımızda görürsünüz.” (5/897)

Türmödöğü sızdın kesepetin süyröp kelgenine bir top cıl bolso da canı kıynalğanda künü bügünküdöy estep ciberet al kezın./ “Hapishane rutübetin etkisini yaşadığına birkaç yıl olsa da, canı **sızladığında (sızladığı zaman)** o günleri bugün gibi hatırlayıverir o an.” (1175)

Bolğondo tak şarkaratma cerine barabız./ “**Gittiğimizde** şelalenin olduğu yere ulaşırsınız.” (2/794)

Al emi canağı azattık cönündö ırdı kim çığarğanın suraşkanda bek özü da, kalğandarı da ukkan emespizge, bilbeymge ötüştü./ “O özgürlük hakkında şiiri ise kimin yazdığını **soruşturduğu zaman** başçı kendisi de, başkaları gibi duymamışlık, bilmemişlik yaptı.” (1/181)

Uçuraşkanda aki-çükü sözdön erterek kutuluuğa şaşat./ “**Karşılaştığı zaman** gereksiz sözden aceleyle kurtlumaya çalışırdı.” (1/461)

Enesi uşunu aytkanda Caysandın öñü albıra tüşüp daroo cer karap kaldı./ “Annesi bunu **söylediğinde** Caysan'ın yüzü değişip hemen yere baktı.” (2/240)

Acardın atın ukkanda Caysan oğö beter boyu cıyrılğanın tuydu./ “Acar'ın adını **duyduğunda** Caysan daha da kötü olduğunu hissetti.” (2/2031)

Ata, sen kirbey ele turup tur makulbu, — dedi Ayperi maşinasın dal açık turğan garacđın aldına imerip kelip toktotkondo./ “Baba, sen girmeden burda bekle, olur mu, - dedi Ayperi arabasını tam açık duran garajın önüne çevirip **durdurduğunda**.” (1/522)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, zarf-fiil eki Türkiye Türkçesine -DıkDA ekiyle aktarıldığında, kaynak metinde ek almamasına rağmen hedef lehçeye -DİK eki ile DA eki arasına yüklemün şahsına göre şahıs ekleri girebilir.

Temel cümlemin yüklemine tezlik bildiren bir yüklem varsa o zaman bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesine *Ir... mAz* kalıbıyla aktarılabilir. Meselâ;

Karaldım ay, emne kılam emi! Ata-tukumunun baleesine çaldıkkın turbaybı... .
— *dep Aytolğon beri baktın içine kelip oturuşkanda kol cooluğun alıp bışaktay ketti./*
“Yavrum benim, ne yapacağım şimdi! Atalarının derdini almış... diye, Aytolgon öbür bahçeye **geldiğinde (gelir gelmez)** mendilini eline alarak hıçkırırverdi.” (2/219)

Temel cümlemin yükleminden önce, “hemen” anlamı veren kelimelerin(örneğin, daroo gibi) bulunduğu durumlarda -GanDA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesine iki şekilde aktarılabilir: 1) -*DIğInDA*, 2) -(*I*)r... -*mAz*. Bu durum yüklemi tezlik bildiren cümleler için de geçerlidir.

“Hemen, tam o anda” anlamında

-*GAnDA ele* kalıbında kullanıldığında (*I*)r... *mAz* kalıbında aktarılır ve ifadeye “hemen, o anda” anlamı kazandırır. Cümleye tezlik anlamı kazandıran ifade “ele” kelimesidir.

Kabil Aydarkan kaçtı degendi ukkanda ele, anın kaerge barıp bekineerin bolcop koyğon./ “Kabil Aydarkan kaçtı dediğini **duyduğunda (duyar-duymaz)**, onun nereye saklanacağını tahmin etmişti.” (2/1726)

Satarov bolso özü iregege cakınıraak oturgan eken Elebay eşikten baş bakkanda ele el közüncö tura kelip, Elebaydı boruna kısıp, moynunan cıttap, dalısınan taptağılap kaldı./ “Satarov ise kendi kapıya yakın oturmuş Elebay kapıdan başını **gösterdiğinde (gösterir-göstermez)** herkesin gözü önünde kalkıp gelerek, Elebay’ı bağrına basıp, boynundan koklayarak, arkasına dostça vurdu.” (3/658)

Kaynazarov canatan beri oozuna söz kelbey alda emne bolup turup kalgan eken, tiginin sözün ukkanda cürögü carılıp kete taştadı./ “Kaynazarov ilk başta ağzını açmadan bilmem ne olup durakalmıştı, onun dediğini **duyduğunda (duyar duymaz)** heyecanlandı.” (5/1233)

Tezlik anlamı kazandırmayan durumlarda da –r...mAz zarf-fiiliyle aktarıldığı örneklere de rastlanılmıştır:

*Kiyimçen divanda üç bükülüp catkan Çınarbaev uşunu **ukkanda** cazdıktan başın soksoytup kaldı./* “Giyinmiş halde divanda bükülüp yatan Çınarbayev bunu **duyduğunda (duyar-duymaz)** yastıktan başını kaldırdı.” (5/579)

“Şart” anlamında

*Eköönör teñ ideoloğ ekensiñer, estep köyğula — kaçan gana respublikañar ekonomikalık-çarba planın **atkarğanda** silerdin ideologiyanın baası bir nersege arzyt./* “İkinizde ideallerin adamıymışsınız, aklınızda olsun ne zaman Cumhuriyetiniz İktisat planını yerine **getirdiğinde/getirirse** sizlerin ideolojinize değer verilir.” (5/486)

Bir hareketin yapılması başka bir hareketin yapılması şartını koşmaktadır. Meselâ;

*Kerek **bolğondo** özüm taap alam sizdi./* “Lazım **olduğunda/gerekirse** kendim bulurum sizi.” (3/654)

*Andan körö apama aytıp koyuñuz, kolum **boşoğondo** barıp anı şaarğa apkelip alam./* “En iyisi siz anneme söyleyiniz, müsait **olduğum zaman/olursam** gidip onu şehre getiririm.” (3/825)

-GAndA zarf-fiil eki kendisinden önce olumsuzluk eki alınca Türkiye Türkçesine –mAsAydI ekiyle aktarıldığı durumlara da rastlanılmıştır. Cümlenin anlamına göre de Türkiye Türkçesine aktarılabilir. O zaman bu zarf-fiil eki olumlu olarak aktarılır ve ifadeye sebep anlamı kazandırır.

*Epadam tañ erteden baybiçesi maanayın **buzbağanda** бүгүнкү болcolу boyunca ustat menen şakirti eç kayda çığa koyuşmak emes./* “Sabah eşi moralini **bozmasaydı** bugünkü zamanı boyunca (bütün gün) usta ile çırağı hiçbir yere çıkmayacaklardı.” (2/749)

Yukarıdaki örnekte onların bir yere çıkıp çıkmamaları moralinin bozulup bozulmamasına dayanmaktadır.

• “Edat” işlevinde

Bu zarf-fiil kalıplaşarak “edata” dönüşür.

“Karşılaştırma” işlevinde

İki durumun arasındaki oranı belirleyerek, “karşılaştırma” ifadesi verir.

“göre/nazaran” anlamında

Mındayda ayaldar bir top ızı-çuu kaldı erkekterge karağanda./ “Böyle durumlarda kadınlar biraz daha fazla gürültü çıkarırdı erkeklere göre (nazaran).” (2/929)

Cigitterge karağanda kızdar köbüröök okşodu çoğula kelgende./ “Yiğitlere göre (nazaran) kızlar daha çok gibiydi toplanıldığında.” (2/1200)

“Bakılırsa” anlamında

«Candarına ayal colotpoğonuna karağanda ırlarında erkekçe uyat sözdörü da bolso kerek» dep ayal özünçö şek kıldı da, oşonu uğuuğa kızıktı./ “Yanlarına kadın yaklaştırmadığına bakılırsa şarkılarında erkekçe ayıp sözleri de olsa gerek diye kadın kendince şüphe etti ve onu dinlemeye meraklandı.” (1/114)

Munun kançalık çındığı bar ekeni tak emes, birok ukkanğa karağanda Moskva menen mukaldaşıp turup byuronun çeçimin çığarıp, ökmöttük komissiya tüzülgön imiş./ “Bunun ne kadar doğru olduğu belli değil, ama duyduğumuza göre Movkova’dan mutabakat alarak büro kararı ile Hükümet Komisyonu oluşturulmuş.” (5/496)

2.2.7 -GAndAn/-GOnDOn EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

2.2.7.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Bu ek, -GAn/-GOn partisip ekiyle +dAn/+dOn çıkma hâli ekinin birleşmesiyle oluşur. Tonluyla biten fiillere -gandan/-genden, -gondon/-göndön; tonsuzla biten fiillere -kandan/-kenden, -kondon/-köndön şekilleri eklenir: al-gandan “aldıktan”,

kel-genden “geldikten”, kör-göndön “gördükten”, uç-kandan “uçtuktan”, küt-köndön “bekledikten”.⁴⁵

2.2.7.2 EKİN KULLANILIŞ ÖZELLİĞİ

Sıfat fiil eki ile çıkma hâli eki arasına iyelik ekleri veya isimden isim yapma eki -dik/-dük yer alabilmektedir: kubanganıman < kuban-gan-ı-m-dan “kıvancımın”, albagandıktan < alba-gan-dık-tan “almadığından”.

2.2.7.3 EKİN İŞLEVLERİ

“-GAndAn/-GOndOn” zarf fiil eki, kaynaklarda sebep bildirme işlevinde kullanıldığına işaret edilmektedir. İncelediğim örneklerde de görüldüğü gibi edatlarda bütünleşmiş zarf-fiile dönüşebilmektedir.

Türkiye Türkçesi’ne, “-DAn başka”, “-DAn sonra”, “-mAktAnSA”, “-DIĞI için”, “mAktAn” şekilleriyle aktarılabilir.

- “SebeP” işlevinde

“-DIĞI için” anlamında

Zarf-fiil, temel cümlecikteki bir hareketin, bir işin ya da bir olayın “niçin yapıldığını belirterek, sebep” bildirir.

Manas» üyröngönü kelgem», Sekretar balağa içi cılığandan ulam külüp ciberdi. / “Manas öğrenmeye gelmiştim», Sekreter çocuğa içi ısmdığından dolayı gülüverdi.” (2/1002)

Munun baarın bir karap tüşüngön Satarov kempirinin mañdayına turğandan oñtoysuzdanıp ketti. / “Bunun hepsini bir bakışta anlayan Satarov eşinin karşısında geçmekten rahatsız oldu.” (5/1298)

Karıları ata-babaların urmattağan çecire sözün esten çıkarıp, caştarı atam Hyagas dep aytkandan uyahp kalgan edi./ “Yaşlıları atalarının hürmet ettiği şecere sözünü unutup, gençleri babam Hyagas diye söylemekten utanıp kalmıştı.” (1/68)

⁴⁵ Çengel, K. H., Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s.314.

Satarov şaşkandan kelinin eşikten oolak serpip iyip, eşiktin arı çağına boy urdu./ “Satarov acele ettiğinden/acele ile gelinini kapının önünden itip, kapının öte tarafına itti.” (1/539)

Satarov tuttukkandan emne işterin da, emne aytarın da bilbey kalçıldadı./ “Satarov kekelediğinden/kekelediği için ne iş yapacağını da, ne söyleyeceğini de bilemeden mırıldandı.” (1/596)

Manas ata! —dep Caysan şaşkandan kıykarın ciberdi./ “Manas ata! , diye Caysan acele ettiğinden bağırıverdi.” (2/350)

Albette, ayaldı kızmat işterine kiyligışkenden oolak karmaş kerek, birok baykağandarın eske alıp koyso bolot./ “Elbette, kadın hizmet işlerine karıştırmaktan uzak tutmak gerekir, fakat gözlemlerine itibar edilebilir.” (5/686)

Çocuğandan eerdin kaşın bekem mıkçıp kalğanın bir bilet./ “Korktuğundan eğerin başını sıkı tuttuğunu biliyor.” (2/344)

• EDATLAR İLE BÜTÜNLEŞMİŞ ZARF-FİİL EKLERİ

Zarf-fiil eklerinden sonra; başka, kiyin, körö, beri v.b. çekim edatları gelerek bir bütün oluştururlar.

- “f. + -GAndAn/-GOndOn başka” kalıbında kullanıldığında, Türkiye Türkçesine “-nIn dışında” ya da “-dAn başka” kalıplarıyla aktarılabilir.

Kırk tütin azgan elim bar, bir özön suu cerim, katın-kızdarıbiz ezeli iyne saptap, soot tikken emes, erkek tanabız başınan kılıç şiltep körgön can emes, erte kündü keçkirtip ır ırdağandan başka künöösü çok ele, kaday caza bolot bul kem taalay curtkta taksır, dep uruu begi tizege cığıldı./ “Boy ağası kırk boyum, bir vadi toprağım var, kızlarımız hiçbir zaman ellerine iğneyi erkeklere savaş elbisesi dikmek için almadılar, erkekler de hiçbir zaman ellerine kılıç tutmadılar, sabah – akşam şarkı söylemekten başka günahı yoktur, bahtsız halka nasıl ceza verilir diye onlara yalvararak dizlerine kapandı.” (1/328)

Stalindik sıylıktı alğanda BKğa çakırıp alıp: uluu kösömübüzgö alkış kat caz deşkeninen, menin katımdı okuğandan başka anın cumuşu çok beken dep cazbay koydum» — sayasiy baykot./ “Stalin ödülünü aldığı zaman Merkezi Komite’ye

çağrılarak: ulu önderimize teşekkür mektubu yaz dediklerinde, benim mektubumu okuması dışında onun işi yok muymuş diye yazmadım — siyasi boykot.” (5/767)

- “f. + -GAndAn/-GOndOn kiyin” kalıbında kullanıldığı durumlarda ifadeye “zaman” anlamı kazandırır. Türkiye Türkçesi’ne “-Dan sonra” şekliyle aktarılır.

O, soruña naalat! —dedi Elebay Sataroviç bir paska seleyip turğandan kiyin./ “Allah cezanı versin! – dedi Elebay Sataroviç bir az sessizce **durduktan sonra.**” (1/349)

Kıyla çurkağandan kiyin ağasın suuğa türtüp iygenin esinen çığarıp, Çoyke manaşını estey baştadı ulan./ “Baya **koştuktan sonra** abisini suya ittiğini aklından çıkarıp, Çoyuke manaşçıyı düşünmeye başladı oğlan.” (2/651)

Demın içine alıp köpkö oturğandan kiyin al karılar cakka bet burup ünün solğuy baştadı./ “Nefesini içinde tutarak bir hayli zaman **oturduktan sonra** o ihtiyarlar tarafına bakarak sesini çıkarmaya başladı.” (2/1911)

Sviridov ordunan turğandan kiyin anan üçüncü bettin etegindeki makalanın atına köz çaldıktı: «Türkstan krayındağı sotsial-turan sayasatınan kalğan koñursu cıt»./ “Sviridov yerinden **kalktıktan sonra** üçüncü sayfanın köşesindeki makalenin konusuna gözü ilişti: “Türkistan bölgesindeki Sosyal-Turan siyasetinden kalan kötü koku”. (3/449)

Caysan tuuraluu aytkan aligi kempirdin caman sözüin ukkandan kiyin Kunduz «men da baram» dep bülünip aldı./ “Caysan hakkında söylenmiş o ihtiyarın kötü sözünü **duyduktan sonra** Kunduz “ben de geleceğim” diye tutturdu.” (2/192)

Özü bolso Karakoldoğu okuudan çıkkanın aytkandan kiyin oozuna eç nerse kirbey kaldı./ “Kendisi ise Karakol’daki okuldan atıldığını **duyduktan sonra** hiçbir şey diyemedi.” (2/1978)

Oşentse da, köngön adatı boyunca üy-bülösü catkandan kiyin aşkanasına ötüp alıp, tün ortosu ooğança kalemin alıp, kağazın tiktep oturğanı oturğan./ “Buna rağmen, alıştığı gibi ailesi **uyduktan sonra** mutfağına geçip (geçti), gece yarısına kadar kalemini elden bırakmayarak, kağıdından başını kaldırmıyor.” (3/412)

Anın baarisin ukkandan kiyin frontton kelgender al şümşüktörgö katuu çabuul koyduk./ “Bunların hepsini **duyduktan sonra** cepheden dönenler bu serserilere karşı çok sert atağa geçtik.” (5/342)

Ğracdandar! Eski kocoyundar ketkenden kiyin ölköbüzdö ebegeysiz zor körköm muras kaldı./ “Değerli Vatandaşlar! Eski yöneticiler **gittikten sonra** (aramızdan temizlendikten sonra) ülkemizde çok büyük miras kaldı.” (3/276)

Kay çağınan baştaybız? — dedi Rahımbaev el menen baş iykeşkenden kiyin ele daroo sektor başçısına./ “Ne taraftan başlayacağız? — dedi Rahımbayev halkla selamlaştıktan sonra hemen sektör başkanına.” (5/630)

- “f. + -GAndAn/-GOnDOn körö” kalıbında kullanıldığında ifadeye “karşılaştırma” işlevi kazandırır.

Eki ketmen cer çaap tüyşük kılğandan körö, alar üçün kereli keçke at üstündö bilek sıyrışıp, ton ayırışıp, kök börü tartış kıyın iş./ “İki defa çapa sallayarak yer kazıyıp **iş yapmaktansa** onlar için sabahtan akşama at üzerinde yenlerini yırtarak çekişmek, “kök börü” oyunu oynamak daha önemli.” (2/3)

- “f. + -GAndAn/-GOnDOn beri” kalıbında kullanıldığında ifadeye “zamanda süreklilik” işlevi kazandırır.

“-Dan beri” anlamında

Hareketin, zamanın bir kesitinde gerçekleşen olayın gerçekleşmesinden sonra meydana geldiğini belirtir.⁴⁶

İşsiz kalğandan beri al tñğılıktuu eç nerse caza albayt./ “İşsiz **kaldığından beri** o doğru dürüst hiç bir şey yazmıyor.” (3/411)

Ooruğandan beri taştap koyğon tamedisinen birdi küygüzüp oozuna tolo tütündü öpkösünö tarttı./ “**Hastalandığından beri** kullanmadığı sigarasından bir tane yakıp ağzından duman çıkardı ve dumanı ciğerlerine çekti.” (5/1345)

⁴⁶ Kulamshaev, Kalmamat, Kırgız Türkçesinde Çekim Eadtları, s:46

Al ötköndö öz eşiginin aynegin talkalay çapkandan beri künökör bolup uy-bülösünö batımı cok./ “O geçen gün kendi kapısının camını kırduğundan beri suçlu olup ailesi ile geçinemiyor.” (5/990).

2.2.8 -GANI/-GONU EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİLLER

2.2.8.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Eski Türkçede de kullanılan bu ekin,⁴⁷ -GAN ile -II ekinin birleşmesinden oluştuğu belirtilmektedir.⁴⁸ Tonluyla biten fiillere -ganı/-geni; -gonu/-gönü; tonsuzla biten fiillere -kanı/-keni; -konu/-könü şekilleri gelir. Ekin yuvarlak ünlülü şekilleri, Kırgızcadaki dudak uyumuyla gelişmiştir: al-ganı “almak için”, tur-ganı “kalkmak için”, kör-gönü “görmek için”, iç-keni “içmek için”.⁴⁹

2.2.8.2 EKİN İŞLEVLERİ

-GANI/-GONU zarf-fiil eki, yazı dilinde -gAnI, ağızlarda ve konuşma dilini yansıtan eserlerde -gAlI biçiminde kullanılır. -gAnI ekinin Türkiye Türkçesindeki biçimi olan -alı sadece zamanı gösterirken, -gAnI Kırgız Türkçesinde hem “zamanı” hem “amacı” ifade eder. Bunun dışında “edat ve sebep” işlevlerinde de kullanılmıştır.

⁴⁷ Eski Türkçede -galı/ -geli ve nadiren -qalı/ -keli şeklindedir. A. von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın), Ankara, 2000, s. 233. Kutadgu Bilig’de ek ünsüz uyumuna girmez, -galı/-geli şeklinde “-mak/-mek için” anlamında geçer. A. B. Ercilasun, Kutadgu Bilig Grameri Fiil-, Ankara, 1984, s. 186. Kıpçak Türkçesinde ek, -galı/-geli, -qalı/-keli şeklinde ünsüz uyumuna girer ve “-alı” anlamında kullanılır: A. F. Karamanhoğlu, Kıpçak Türkçesi Grameri, Ankara, 1994, s. 146.

⁴⁸ -ganı < -gannı < -gan-lı > -gallı > -galı Ek, asimilasyon sonucunda -gannı ve -gallı şeklini almaktadır. Daha sonra ikiz /n/ sesi ile /l/ sesi tekleşerek ek, -ganı ve -galı olmuştur. Kırgızcada edebî dilde -ganı; Güney diyalektlerinde -galı kullanılmaktadır. Diğer Türk yazı dillerinde meselâ, Uygurcada -gılı/ -gili; Özbekçede -galı/-geli, -ganı/-geni yaygındır. A. Tursunov, Azırkı Kırgız Tilindegi Çakçıldar, Frunze, 1960, s. 8-9; S. Davletov, S. Kudaybergenov, Azırkı Kırgız Tili, Morfologiya, Frunze, 1980, s. 191; S. Kudaybergenov, A. Tursunov, Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, Fonetika cana Morfologiya, Frunze, 1980, s. 437; B. Oruzbayeva, A. Tursunov, Kırgız Tilinin Grammatikası, Morfologiya, Frunze, 1964, s. 269. Kononov, ekin Özbekçede -yanı/-yalı şeklinde kullanıldığını açıklar. Her iki şekil de -yanlı şekilden gelmektedir. -yanlı eki, iki şekilde gelişme göstermiştir. Bir şekilde /n/ sesi; diğer şekilde ise /l/ sesi ikizleşmiş ve daha sonra ikiz sesler tekleşmiştir, -yanlı > -yanrı > -yanı; -yanlı > -yallı > -yalı. Özbekçede her iki şekilde işlektir. A. N. Kononov, Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazıka, Moskva-Leningrad, 308. Aynı izah, Uygur gramerlerinde de yapılmaktadır [-yılı (-gili, -qılı, -kili) < -yan-li]. A. T. Kaydarov, Hazırkı Zaman Uygur Tili, Morfologiya ve Sintaksis, Almuta, 1966, s. 248; G. S. Sadvakasov, Stroy uygurskogo yazıka, Alma-Ata, 1989, s. 317.

⁴⁹ KASAPOĞLU, Ç. H., 2005, s.315

Türkiye Türkçesi'ne “-mAk için”, “-AlI”, “DiğIndAn beri”, *sadece*” şekilleriyle aktarılır.

- “Maksat” işlevinde

Caysan işten kele kalıp üstündöğü ciluu tonun Muniranın iynine caba salıp kömür-otun alğanı sarayğa kirip ketken./ “Caysan işten gelir gelmez üzerindeki sıcak montunu Muniranın omuzuna örtüp **kömür – odun almak için** kömürlüğe gitmiş.” (5/842)

Satarov adegende, özün cana uluu uulun Adılbek kurğatkanı oşenttip ayak öydö kalıp koyso kerek dep oyloçu./ “Satarov ilk önce, kendini ve büyük oğlu Adılbek’i **kurutmak için** böyle baş aşağı koyması gerek diye düşündü.” (1/581)

Bir turup suu cılıtkanı, bir turup otun alğanı çurkap, emi cılbay balanın kaşında, sesteniپ çoçup oturat./ “Bazen su ısıtmak için, bazen de **odun almak için** koşup (koşuyordu), şimdi ise kıpırdamadan oğlunun yanında, korkarak oturuyor.” (2/677)

Torğo çalıntkanı çatışat! » dep Caysandın cürök öldü sezimi turğandardın birine da işenbey./ “Ağına **düşürmek için** çalışıyorlar! ” diyor Caysan’ın korkudan ölü yüreği duranların hiçbirisine inanmayıp.” (4/201)

Emne, dosuñardı dağı alıp ketkeni keldiñerbi? Barbayt eç kayda./ “Ne, arkadaşımı yine alıp **götürmek için** mi geldiniz? Hiçbir yere gitmeyecek.” (4/223)

- “Zaman başlangıcı” işlevinde

Ana cümleinin fiili için bir “*zaman başlangıcı*” gösterir.

- “-alı” anlamında

Bolcolu beş cıl boldu uulunun oşoğo asılğanı. / “Tahminen beş yıl oldu oğlunun oraya taşınalı.” (1/455)

- “Süreklilik” anlamında

Pişpekke kelgeni Caysan cataarına cay izdep cürüp, Pavlenko degen kök cötölü canın cep, kün ötkön sayın arıktap baratkan boydok adamdın tokçoygon eki bölmösünö tuş boldu./ “Pişkek’e **geleli (geldiğinden beri)** Caysan yatacak yer

ararken (aradı), verem hastalığından dolayı her gün daha küçülen Pavlenko adlı bekar bir Rus'un iki odalı evine rast geldi." (4/2)

Telefonduu cañı kvartiraga köçkönü Urumbala cok degende kündüzü küyöösünün kayda ekenin bilip turuuğa çaması kelip, bir ese sanaası tıngansıdı ele, a birook tünküsün telefondon dele cardam cok okşodu./ "Telefonlu yeni daireye taşınalı Urumbala hiç değilse gündüzleri kocasının nerde olduğunu öğrenip, merakını gideriyordu, ama geceleri telefonda bile fayda yok gibiydi." (5/6)

Bu zarf-fiil eki "f. + -GAnI/-GOnU tsvr. f. (kal-, tur- ve cat-)" kalıbında kullanıldığında da ifadeye "zaman" işlevi kazandırmaktadır.

• "Üzere" İşlevinde

Ana cümledeki bir hareketin, bir olayın ya da bir kavramın "gerçekleşmek üzere" olduğunu bildirir.

Emi bir az çıdasa ele Malov ayıçtı sözdü aytkanı turat./ "Şimdi biraz beklese Malov demek istediği sözü söylemek üzere." (5/534)

• "Edat" İşlevinde

"Sadece" anlamında

Bala buğa tük terikken cok, töraga özü bilsin degendey cılmaydı da bolğonu peçat menen ştamptın ordun almaştırı basışıp, kağazdı murukuday köktöp, kalıñ kara mukabalap kinege casay berdi./ "Çocuk buna hiç aldırmadı, başkanım sen bilirsin dercesine gülümsedi ve sadece mühür ile kaşenin yerini değiştirerek basarak, kağıtları eskisi gibi kalın deftere eklemeye devam etti." (2/494)

Bolğonu beride şıpşımıp ıylap oturğan caş kelinge: barıp apaña kabarlap koy, cügön menen eerlerdi üygö alıp ketsin degendi gana ayta aldı, başka sözü cok./ "Sadece beride dudaklarını şapırdatarak ağlayıp oturan genç kadına: gidip annene haber ver, dizgin ve eyerleri eve götürsün diye söyleyebildi, başka sözü yok." (2/950)

Bolğonu balanın cürögü urup cattı kapastağı kuştay tıbrap, es-akılı alıs-alıs asabalap ketip cattı birook oşondo da açık daana emes okuyalar büdömük elestey baştıdı özünö./ "Sadece çocuğun kalbi çarpıyordu kafesteki kuş gibi çırpınarak, akıl

şuuru uzaklara dalıp gidiyordu fakat o zaman da tam net değil olaylar bulanık gelmeye başladı kendisine.” (2/1486)

Bolğonu anın bir cıl aylanbay uşunçalık özgörüp ketkenine tañdanıp cattı./ “Sadece onun bir sene geçmeden bu kadar değişmesine anlam veremeyip, şaşırıyordu.” (2/1608)

Birok direktor antken cok, bolğonu: karağım, dokumentteriñdi okuu bölümünö Aldayarov degenge tabıstañ, — dep ün salıp koydu./ “Fakat müdür öyle yapmadı, sadece: - Evladım, evraklarını evraktaki Aldayarov adlı sekretere teslim et diye (arkasından) seslendi.” (3/10)

Bolğonu Cırğalbaevdi oblkomitetke çakırıp ketkenin sekretarşası aytkan eken, andan başka darek cok./ “Sadece Cırğalbayev’in İl Komitesine çağrıldığını sekreteri söylemiş, ondan başka herhangi bir bilgi yok.” (5/82)

Bolğonu uulu Adılbek menen Kaynazarovdor barat eken al keçke deyre kuruluşun tübüñdö ünküyüp oturuşup kayra ketişet eken./ “Sadece oğlu Adılbek ile Kaynazarov gidiyorlarmış ve akşama kadar yapı malzemelerinin dibinde hiç kalkmadan oturup tekrar dönüyorlarmış.” (5/1289)

• EDATLAR İLE BÜTÜNLEŞMİŞ ZARF-FİİL EKLERİ

Zarf-fiil eklerinden sonra; menen, üçün v.b.çekim edatları gelerek bir bütün oluştururlar.

- “f. + -GAnI/-GOnU menen” kalıbında kullanıldığında ifadeye “zıtlık” anlamı kazandırır. Bu ekin son sesinin düştüğü durumlara da rastlar.

Manas ata ölgönü menen dayıma ele bizdin cerdi kezıp kızıdırıp, kırk çorosu menen ar kimge coluğup cüröt dep aytıştı ağa./ “Manas ata öldüyse bile/ölmesine rağmen her zaman bizim yerleri gezip, kırk askeriyle herkesle buluşuyor diye söyledi ona.” (2/907).

Calğız bolğonu menen Samançıyevderdin spravkasına, anan kelip mağa aytkandardın sözüñö karağanda al kuturğan uluçul bir akmak okşodu./ “Yalnız olmasına rağmen (olsa bile, olsa da) Samançievlerin malumatına, daha sonra gelip

bana onun hakkında bilgi verenlerin dediklerine bakılırsa o aşırı milliyetçi bir “ahmak” gibiydi.” (3/482)

- “f. + -GAnI/-GOnU için” kalıbında kullanıldığı zaman ifadeye “sebeup işlevi” kazandırır.

“-Den dolayı” anlamında

İlimpoz bolom dep bolo albay, orto coldo kalğan kurğur, Satarovdun canında canaşıp basıp koyğonu için töbösu kökkö cetip, çınında ak peyilden kızımat kıldı ağa, Satarov özü da cakşı köröörün bilet anı, azır dele köñülü kalıp ketken cok./ “Bilim adamı olacağım diye olamadan, ortada kalan kahrolası, Satarov’un yanında birlikte yürüdüğü için (yürüdüğünden dolayı) çok sevinip (sevindi ve), tüm gönlüyle hizmet etti ona, Satarov kendisi de sevdiğini biliyor onu, şimdi de ona kızmadı.” (5/1355)

2.2.9 -mAyIn (ça)/ -mOyUn (ça) EKLERİYLE KURULAN ZARF-FİİLLER

2.2.9.1 ZARF-FİİLİN YAPISI

Eski Türkçeden beri olumsuz zarf-fiil olarak kullanılan bu ek,⁵⁰ Kırgızcada -GAnça/-GOnço ve -Gİça/-GUça ekinin olumsuz şeklini ifade eder. Kırgız gramerlerinde -mayınça/-meyinçe, -moyunça/-möyünço ekinin, -ma olumsuzluk,-yın zarf-fiil ve -ça ekinden oluştuğu belirtilmektedir.⁵¹ Kırgızcada bu ekte olumsuzluk ekinin aslı şekli olan m’li şekilleri görürüz. Ünlü ve ünsüzle biten bütün fiillere

⁵⁰ Eski Türkçede ek, -matı/-meti, -madı/-medi; -matın/-metin, -madın/-medin şeklinde kullanılmakta; /n/ siz şekiller -p; /n/ ile genişlemiş şekiller ise -pan zarf-fiilin olumsuz şeklini yansıtmaktadır. A. von Gabain , Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara, 2000, s. 235. Kıpçak Türkçesinde ek -mayın/-meyin (<-madın/-medin) şeklinde olup ekin -ça eşitlik hâli ekiyle kullanımına bir örnekte rastlanır: çık-mayınça. A. F. Karamanlıoğlu, Kıpçak Türkçesi Grameri, Ankara, 1994, s. 147. Çağatay Türkçesinde ek, -may/-mey ve -mayın/-meyin şeklinde -a/-e; -y ve -p zarf-fiil eklerinin olumsuz şekli olarak kullanılır. J. Eckmann, Çağatayca El Kitabı (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul, 1988, s. 116. Ekle ilgili geniş bilgi için bk. Z. Korkmaz, “Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden<-madın/-medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. I, Ankara, 1995, s. 151-159; Mustafa Öner, “-matı/-meti Gerundiyumu Hakkında “, Üçüncü Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, Ankara, 1999, s. 833-840.

⁵¹ Olumsuzluk eki çağdaş Kırgız edebî dilinde -BA/-BO- şeklinde b’li olmakla birlikte bu ekte tarihî şekil korunmuştur. -yın eki, Köktürk yazıtlarında tiyin < ti-yin örneğinde görülür. -ça/-ço ekinin ise çak “çağ, zaman” kelimesinden eklediği belirtilir. A. Tursunov, Azırkı Kırgız Tilindegi Çakıldar, Frunze, 1960, s. 35-36; S. Sudaybergenov, A. Tursunov, Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, Fonetika cana Morfologiya, Frunze, 1980, s. 439-440.

⁵¹ Yılmaz Hikmet, Kuzey(Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-fiiller, 1998, s:114

ünlü uyumuna göre eklenir: kelmeyinçe < kel-meyinçe “gelmeyince”, barmayınça < bar-mayınça “gitmeyince”, oylomoyunça<oylo-moyunça “düşünmeyince”, ukmayınça < uk-mayınça “duymayınca”.

2.2.9.2 EKİN İŞLEVLERİ

Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden zarf-fiil ekinin işlevlerine sahip, olumsuz zarf-fiiller türeten bir zarf-fiil ekidir.⁵²

Bu zarf-fiil eki, ana cümlelerin “zamanını” bildirir. Fakat bu iki örnekte zamanın dışında, ana cümlecikteki iş ya da hareketin gerçekleşmesi bu zarf-fiil yan cümleciğinin “şarta bağlanmasını” da bildirir.

Türkiye Türkçesi’ne, “-mAyInca”; “-mAdIkça”, “-mAzsA” şekillerinde aktarılabilir.

• “Zaman” işlevinde

Zamanda ve mekanda “ölçü ve sınır” belirtir. Ayrıca bir hareketin yapılması için başka bir hareketin yapılması gerekir ve ifadeye “şart” anlamı katar.

Bir küni işke çıksa köpçülüğü ekinçi küni daynu cok, çaap ketip üyünön sürüp çıkmayınça ar şiltoonun başın bir aytip catıp almay./“Bir gün işe çıksa çoğunluğu ertesi günü habersiz yok olurlar, koşturup gidip evinden sürükleyip **çıkmadıkça/çıkılmazsa** çeşitli bahaneler uydurarak yatıyorlar [alışkanlıkları var] .” (2/1791).

Alardın baarın coyup, tuura colğo salmayınça biz sotsializm kura albaybız./ “Bunların hepsini yok edip, doğru yola **koymayınca (koymadıkça/koymazsa)** biz Sosyalizmi kuramayız.” (3/358)

Tabı kelmeyinçe körsötpöym dedi, körsötkön cok./ “Tam olarak hazır **olmadıkça/olmazsa** göstermeyeceğim dedi, göstermedi.” (2/1667)

Kantondon kızıl unaa kelip alardı GPU alıp ketmeyinçe ayılatkomdun çoñ tamının bir iptasında kamalip turuşu abzel./ “İlçeden kırmızı araç gelerek onları

⁵² Yılmaz Hikmet, Kuzey(Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-fiiller, 1998, s:114

Devlet Siyasi İdaresi **götürüncüye kadar**, köy muhtarlığının büyük binasının bir köşesinde tutulmaları şart.” (2/467)

2.3 ZARF-FİİL EKLERİNİN İŞLEVLERİ HAKKINDA⁵³

2.3.1 ZARF-FİİLLERDE HAREKET

Zarf-fiiller fiil kök veya gövdelerinden türeyen kelimelerdir ve yapım ekleri ile fiilden türetilen isim soylu kelimeler gibi olmadıklarından, hareket kabiliyetlerini yitirmezler. Fiiller gibi iş, oluş veya bir hareketi ifade ederler.

2.3.2 ZARF-FİİLLERDE ZAMAN

Zarf-fiiller bir iş, oluş veya hareketi ifade ederken belli bir zaman kavramını belirtmezler. Cümle içerisinde yer aldıklarında, zaman bakımından asıl yargıyı tamamlayan, sınırlandıran zarf-fiiller; asıl yargıyı üzerinde taşıyan çekimli fiile göre, asıl fiilin öncesinde veya onunla eş zamanlı olarak, bünyelerinde taşıdıkları iş, oluş veya hareketin zamanı ortaya çıkmaktadır.

2.3.3 ZARF-FİİLLERDE KİŞİ

Zarf-fiiller bünyelerinde bir hareket kavramı taşımalarına rağmen belirli bir kişi göstermezler. Kişi yönünden de zaman kavramında olduğu gibi asıl yargıyı bildiren temel cümlenin yüklemine bağlıdır.

2.4 ZARF-FİİLLERİN ZARFLARLA BENZEŞEN VE FARKLI YÖNLERİ

Zarflar isim soylu kelimelerdir, zarf-fiiller ise fiil soylu kelimelerdir. Zarflar, bünyelerinde iş, oluş veya hareketi taşımazlar. Zarf-fiiller ise, bünyelerinde iş, oluş veya hareketi taşırlar. Bu yönüyle zarf-fiiller zarflardan ayrılır.

Cümle içerisinde yüklem belirleyicisi oluşları yönüyle de zarf-fiiller, zarflarla benzeşirler ve onlar gibi cümlenin yüklemine zaman, durum ve tarz bakımından tamamlarlar, sınırlandırırılar.⁵⁴

⁵³ Yılmaz Hikmet, Kuzay (Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, 1998, s: 155.

SONUÇ

Çalışmada, Kırgız Türkçesinde kullanılan 11 çakçıl (zarf-fiil) Kazat Akmattegin'in "Kündü Aylangan Cıldar" romanı örneği üzerinde incelenmiş ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları üzerinde durulmuştur.

Bunlar, "-A/-O, -y ve -Ip/-Up, -p" cönököy (basit) zarf-fiil ekleridir. "-ArDA/-OrdO; -rdA₃, -BAstAn/-BOstOn, -çUday, -GAñçA/-GOnçO, -GAndAy/-GOnDoy, -GAndA/-GondO, -GAndAn/-GOnDOn, -GAnI/-GOnU, -mAyIn (çA)/ -mOyUn (çA)" tataal (birleşik) zarf-fiil ekleridir.

Bu araştırmada, yazı dili esas alınmış; ağızlar ve konuşma dili çalışma kapsamının dışında bırakılmıştır.

Kırgız Türkçesinde zarf-fiiller basit zarf-fiil ve birleşik zarf-fiil başlığı altında incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde ise zarf-fiil başlığı altında incelenmiştir.

Kırgız Türkçesinde incelenen örneklerde zarf-fiil eklerinin asıl işlevi olarak, "sebepl, tarz, zaman, eş zaman, öncelik vb. işlevleri tespit edilmiştir. Meselâ;

Ertesi baldardan uyalıp kaçıp ketet./ "Sabah çocuktan **utandığı için** kaçıp gider." (2/216) Bu örnek, "sebepl" işlevinde kullanılmıştır.

Zarf-fiil ekleri tasvir fiilleri ile birlikte kullanılarak asıl işlevlerinin dışında yüklem fonksiyonunu üstlenir ve cümleye tezlik, yeterlik, başlama, bitirme v.b işlevleri katmıştır. Meselâ:

Oo, barakelde, mına bizdin kence meyman da keldi, — dep Elebay eşikti açaar menen Kulov anı oturğandarğa taanıştırta ketti./ Oo, maşallah, bizim küçük çocuğumuz da geldi, - dedi Elebay kapıyı açar — açmaz Kulov onu oturanlarla **tanıştırırverdi**. Burada cümleye tezlik anlamı katmıştır.

Bir zarf-fiil eki birden fazla anlam üstlenildiğine rastlanılmıştır. Meselâ, -A/-O, -y zarf-fiil eki " sitem, aniden, birdenbire, yaklaşık" gibi anlamları vardır. Meselâ;

Oşol Satı Rıspaev kaysı bir künü aldınan karp-kurp çığa tüşüp toktotup alı./ "O Satı Rıspaev bir gün ansızın karşısına **çıkıverince** durdurdu onu." (3/55). Cümleye "aniden" anlamı katar.

Bazı kullanımlarda zarf-fiil eklerinin tasvir fiili ve gelecek zaman zaman kipi ile birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat bazı cümlelerde anlam kayması meydana gelerek gelecek zaman işlevinde değil geniş zaman işlevinde kullanıldığına rastlanılmıştır. Meselâ;

Bul sıyaktuu cergiliktüü mayda-baçek sözdör adatta cürö beret, anan akırı bir künü cadağanda özü toktoyt, ce bolboso suu tıpın sıyaktuu tütöp, kakşıp cata beret./ “Bu gibi yerli ufak tefek laflar her zaman olur, sonunda bir gün bıktığı zaman kendiliğinden durur, yoksa suyu kurumuş çalı gibi tüterek, kuruyup **gidiverir.**” (5/595).

Zarf-fiil ekleri belirli bir kişi belirtmezler fakat bazı zarf-fiil eklerinin iyelik eki aldıkları tespit edilmiştir. Bu sebeple kişi yönünden asıl yargıyı bildiren temel cümlelerin yüklemine bağlanmışlardır. Meselâ;

Kıyazı ar kimi özünö cakkan maket cönündö ayta baştadı okşoyt./ “Galiba herkes beğendikleri projeler hakkında kendi görüşlerini **anlatmaya başladılar.**” (4/169)

Zarf-fiillerin tek başlarına zaman anlamı ifade etmedikleri görülmüştür. Zarf-fiil hareketinin konuşma anında olan ilişkisi onun hangi zamandaki fiile bağlı olmasına bağlanmıştır. Meselâ;

Çoyke ooba aylanayın dep, alğa umtulğuça ştıktar aldın tostu./ “Çoyke evet yavrum diye, ileriye **atılınca** süngüler önünü engelledi.” (2/990) (bkz. 2.2.4)

-A, -O, -y zarf-fiil eki sebep işlevinde kullanıldığında, Türkiye Türkçesine “-DİĞİ için” şeklinde ya da “-DİĞİndAn” ekiyle aktarıldığı görülmüştür. Meselâ;

«Şaarda kırğız mektebi cetpey baldar öz tilin unutup atat»— kırğız tilin orus tiline karama-karşı koyuu./ “Şehirde Kırğız okulu **olmadığı için/ olmadığından** çocuklar kendi dilini unutuyorlar — Kırğız dilini Rus diline karşı koyup”. (5/772)

Basit zarf-fiil eklerinin aynı cümle içerisinde iki ayrı işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Meselâ;

Bül üydü alsañar men özümdükü katın-balanı da öltüröm, silerdiki katın-balanı da öltüröm, senin özüñdü da öltüröm dep, ekinçi kelgende al Caysanğa balta ala çurkap culundu, betine tükürüp ciberdi./ “Bu evi alırsanız kendimi, çoluk – çocukla

birlikte ailemi, senin çoluk – çocuğunla birlikte seni de öldüreceğim diye ikinci gelişinde Caysan'a doğru baltasını **alarak** koştı, yüzüne tükürüverdi.” (2/1844)

Yukarıdaki örnek “Tarz ve Öncelik” işlevinde kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde kullanılan zarf-fiil eklerinin aslında aynı kökten geldiği bilinmektedir. Fakat bu ekler çeşitli ses olayları sonucunda şekil olarak farklılaşmıştır. Ve işlevlerinde çok az farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Meselâ;

-GANI zarf-fiil ekinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı –All şeklindedir. Türkiye Türkçesinde sadece zaman anlamıyla kullanılmakta, Kırgız Türkçesinde kullanılan ise amaç ve sadece anlamları ise Türkiye Türkçesinde kaybolmuştur. Örneğin:

Caysan işten kele kalıp üstündөгү cıluu tonun Muniranın iynine caba salıp kömür-otun alğanı sarayğa kirip ketken./ “Caysan işten gelir gelmez üzerindeki sıcak montunu Muniranın omuzuna örtüp **kömür – odun almak için** kömürlüğe gitmiş.” (5/842) Bu örnek maksat işlevinde kullanılmıştır. (bkz. 2.2.8)

Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde aynı yapıda olan zarf-fiil ekleri olduğu tespit edilmiştir. Bunlar; -(I)p/-(U)p, -mAYInçA ekleridir. Ve işlev olarak ise; -mAYInçA zarf-fiil eki, ana cümlelerin “zamanını” bildirir. Fakat bazı cümlelerde zamanın dışında, ana cümlecikteki iş ya da hareketin gerçekleşmesi bu zarf-fiil yan cümlecığının “şarta bağlanmasını” da bildirir. Örneğin;

Alardın baarın coyup, tuura colğo salmayınça biz sotsializm kura albaybız./ “Bunların hepsini yok edip, doğru yola **koymayınca (koymadıkça/koymazsa)** biz Sosyalizmi kuramayız.” (3/358)

-çUdAY zarf-fiil eki, “f. + -A, -y tsvr. f. (tüş- vb.) + -Ip” kalıbıyla biten yan cümlecikteki fiilin tarzını belirterek “f. + -çUdAY tsvr. f. (bol-) + -Up” kalıbında kullanıldığında, Türkiye Türkçesine “f. + -mİşçAsInA” ekiyle aktarıldığı zaman yeterliliğin sağlandığı tespit edilmiştir. Meselâ;

Men kaytçuday bolup artka burula kalıp, jolumdu toktotposton ulantım./ Ben **dönecekmişçesine** geri dönüp/döndüm fakat yoluma durmadan devam ettim.

Cümle içinde zarf-fiil eklerinin belirli bir sıraya göre gelerek genellikle aynı işlevde kullanıldığına rastlanılmıştır.

- Temel cümlenin yüklemine tezlik bildiren bir yüklem varsa o zaman bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesine Ir... mAz kalıbıyla aktarıldığı tespit edilmiştir. Meselâ;

Karaldım ay, emne kalam emi! Ata-tukumunun baleesine çaldıkkan turbayı... .
— *dep Aytolğon beri baktın içine kelip oturuşkanda kol cooluğun alıp bışaktay ketti./*
“Yavrım benim, ne yapacağım şimdi! Atalarının derdini almış... diye, Aytolgon öbür bahçeye **geldiğinde (gelir gelmez)** mendilini eline alarak hıçkırırverdi. (2/219)

- Temel cümlenin yükleminden önce hemen anlamı veren kelimelerin (örneğin, daroo gibi) bulunduğu örnekte –GanDA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesine iki şekilde aktarıldığı tespit edilmiştir: 1) -DIğInDA, 2) - (I)r... -mAz. Meselâ;

Kabil Aydarkan kaçtı degendi ukkanda ele, anın kaerge barıp bekineerin bolcop koyğon./ “Kabil Aydarkan kaçtı dediğini **duyduğunda (duyar-duymaz)**, onun nereye saklanacağını tahmin etmişti.” (2/1726)

Kündü Aylangan Cıldar romanında bazı cümleler yüklemine göre devrik cümlelerdir. Ve eserde devrik cümlelerin oldukça çok kullanıldığına rastlanılmıştır. Bu devrik olan cümleleri kurallı bir cümle haline getirdiğimiz zamanda aynı kalıpla Türkiye Türkçesine aktarılmaktadır. Ayrıca bu zarf-fiil eki bazen iç cümleyi “ve” anlamıyla asıl cümleye bağlamaktadır. Meselâ:

Kol koyuñuz, — dedi cigit opis kağazdı dağı da aldına cıldırıp.

Devrik cümle: “İmzanızı atınız, — dedi delikanlı arama kağıdını gene önüne **getirip (getirdi ve)**.

Kurallı cümle: Delikanlı arama kağıdını yine **önüne getirdi ve** “İmzanızı atınız, ” — dedi.

Zarf-fiil eklerinin bazen kendilerinden sonra bir edat aldığı tespit edilmiştir; okuğandan başka “okuması dışında”, anı menen “onunla birlikte”, Mından kiyin “bundan sonra” vb.

Çalışmamda incelediğim Kırgız Türkçesindeki zarf-fiil eklerinin işlevleri üzerinde durularak, zarf-fiil işlevlerinin cümleye kattığı anlamların çeşitliliği tespit edilmiştir.

TABLO: KIRGIZ TÜRKÇESİ ZARF-FİİL EKLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILIKLARI

	Kırgız Türkçesi zarf-fiil ekleri	Türkiye Türkçesindeki	
		Karşılığı	yerine kullanılabilecek ekler ve diğer dil birlikleri
1.	-A/-O;-y	-ArAk	-DIĞI için, -IncA/-UncA,-ken, -(I)p/-(U)p, -cA, -A bil, -(I)ver-, -A başla, -A doğru, -a, -taraf[ın]a.
	-Bay	-mAdAn, -mAyArAk	
2.	-(I)p/-(U)p ⁵⁵	-(I)p/-(U)p	-ArAk, -DI ve, -DIĞI için, -IncA/ -UncA, -ken, -DAn sonra, -DAn itibaren, -(I) ver-, -mIş, diye, için.
3.	-ArdA/-OrdO;-rdA ₃	-(i)ken, -DIĞI zaman	-mAdAn önce, -mAktA iken, -mAk üzereyken.
4.	-BAstAn/ BOstOn	-mAdAn	-e rağmen.
5.	-çUdAy	-cAk gibi	-mIş gibi, mIşçAsInA.
6.	-GANçA/- GOncO	-IncAyA kadar/ UncAyA kadar	-A dek
7.	-GAndAy/- GOndOy	-DIĞI gibi	-mIş gibi.
8.	-GAndA/ GOndO	-iken, -DIĞI zaman	-IncA/-UncA, DIĞI için, göre, bakılırsa.
9.	-GAndAn/ GOndOn	-DIĞI için	-Dan başka, -Dan sonra, -mAktAnsA.
10.	-GANI/-GOnU	Alli	-mAk için, beri, sadece, -A rağmen, -Dan dolayı.
11.	-mAyIn(çA)/ mOyUn(çA)	-mAyIncA	-mAdIkçA, -mAzsA.

⁵⁵ Bu zarf-fiil ekinin olumsuzu da -BAy şeklindedir.

KAYNAKÇA

- ABDULDAEV, E. Ve İSAEV, D. (1969). Kırgız Tilinin Tüshündürmö Sözdüğü. Frunze: Mektep
- ABDULDAEV, E. ve başk. (1986). Kırgız Tili, Frunze: Mektep
- AKMATTEĞİN, KAZAT. (2002), Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- AKMATTEĞİN, KAZAT. (1998), Kündü Aylangan Cıdar. Bişkek.
- ARGUNŞAH, MUSTAFA. (2011), Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması, Kayseri.
- BANGUOĞLU, T. (1974). Türkçenin Grameri. İstanbul
- ÇAVUŞ, GÜLKAN.(2005), Kaynak-Odaklı ve Erek-Odaklı Çeviri Yaklaşımlarında Eşdeğerlik Sorunu, Mersin.
- Dr. KULAMSHAEV, KALMAMAT. (2011), Kırgız Türkçesinde Çekim Edatları, Bişkek.
- Doç. Dr. GÜLTEKİN, MEVLÜT. (2011), ZARF-FİİLLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, Niğde.
- ERCİLASUN, A. B. (2007). Türk Lehçeleri Grameri. Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGİN, M. (2005). Türk Dil Bilgisi. İstanbul
- JAMANVAVOV, 1967
- KARADOĞAN, AHMET. (2004), -Ip ile Kurulan Zarf-Fiilli Parçaların Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarımı Üzerine, Kırıkkale.
- KASAPOĞLU-ÇENGEL, H. (1998). Kırgız Türkçesi Grameri. Ankara: TDK
- KORKMAZ, Zeynep. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK
- KUDAYBERGENOV, S. Ve başk. (1980). Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası. Frunze: İlim
- S. DAVLETOV, C. MUKAMBAYEV, S. TURUSBKOV. (1982). Kırgız Tilinin Grammatikası, Frunze: Mektep

S. DAVLETOV, KUDAYBERGENOV. (2010), Azırkı Kırgız Tili, Frunze.

YILMAZ, HİKMET. (1998), Kuzey (Kıpçak) Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller, Kayseri.

YILDIZ, ŞERİFE, Çeviride Eşdeğerlilik ve Çeviri Kuramları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Ankara.

YUDAHİN K. K. (1998). Kırgız Sözlüğü. c. 1-2, Çev....: A. TAYMAS, 4. Baskı, Ankara: TDK-121

YUDAHİN K. K. (1999). Kirgizsko Ruskiy Slovar. Bişkek: Şam Matbaası

ESERİN LATİN HARFLERİNE ÇEVİRİLMİŞ METNİ

KÜNDÜ AYLANĖAN CILDAR

BİRİNÇİ BÖLÜM

Eki butu şal bolup on çaktı cıldan beri mayıptardın kolyaskasınan tüşpöy kelatkan Urumbala çoñ üydün ekinçi kabatındağı küyöösünün kabinetinen çıkıldap uğulup catkan maşınkanın ünün ilgirtpey tıñşap turdu (1). Kabinettin eşigi cabık, oşonduktan çıkıldak birde uğulsa, birde uğulbay üzdük-sozduk (2). Eger Urumbala kolyaskasın bölmösünön aydap çığa alsa cakın barıp tıgıl dabıştardın kaysınısı emne ekenin cazemdebey ayırıp turmak, a birok anteyin dese kolyaskası bosoğodon ötpöyt (3). «U-şul ölüğüñdü köröyün bosoğonu baltalap salğılaçı», — dep uuldarına kezi kelgen sayın kakşap kelatat, a uuldarında bolso tırmaktay da çolo cok (4).

Añğıça maşınkanın ünü tına kaldı (5). Urumbala cooluğun kulağına kayra salıp eñkeyip, kolyaskasınan kulap tüşkönçö eñilip tıñşap, alep-celep bolğon cürögün bir azğa küçöp toktotup turdu (6). Kağazın ele almaştırıp catsa mınçalık emne uzakka toktoyt maşınka? Ce azır kayradan çıkıldaybı? Cok, Unçukpayt (7). Köpkö deyre unçukpay kaldı (8).

Urumbalanın cüröğü ulam küçöp akıldap, kökürögün carıp çıkçuday (9). İçindegi açuu ızası kolkosuna tıgılıp; baybiçe dalbastay baştadı (10). Polgo kulap tüşsöm deyt (11). Oşondo kökürögü çart carılıp, darmansız aldas urğan cürögü sırtka atıp çığıp, katuu-katuu çañırıp alsa es ala tüşçüdüy (12). Birok kolyaskasınan kulay albayt (13). Bel kurçoosunan ıldıykı taş molo sıyaktuu ölük denesin kozğoltuuğa küçü cetpeyt (14).

Maşınka bolso ali da ünsüz (15). Urumbala emi çıday alçuday emes (16). Kolyaskasın şaşılış artka aydap, törkü dubalğa cölöp koyğon bambuk tayağın aldı da kayradan cetip kelip kaalğanı tarsıldata çap-çap ciberdi (17). Birok ağa da bolçuday emes, maşınka murdağıday ele ünün çığarbayt (18). Oşondo cankeçtilengen Urumbala kaalğanın üstünkü betindegi bıdırala aynekti bar küçü menen talkalay çaptı (19). Eki kabat üydün içi bütündöy şañırıp, aynektin açuu ünü Urumbalanın içindegi kızganiçın cer-aalamğa uğuzğanday boldu okşoyt (20). Mina oşondon kiyin maşınkanın ünü kaydan üzül-sozul çıkılday baştadı (21). Saat beşke cakındap,

medsestranın keke turğan uçuru ele (22). Al oñboğon kelin tezireek kelse bolmok, Urumbala oyunda anı daroo küyöösünün üstünö ciberip çataktı baştamak (23).

Birok ağa cetkirbey üstündögü kabinetin eşigi kıyç açılıp, tepkiç menen biröö tık-tık ıldıy tüşö baştı (24). Boyu kalçılday, tayağın bekem mıqçıp, kelatkan dabıştı añdıy dımıp turdu Urumbala (25). Kıp-kızıl bulğaarı ötüqçön, kızıl yapon plaşçan, öydö kaçkan elik sinduu akçılana baskan otuzdar çamasındağı Gülbara poldo bıçırıp catkan aynekteydi tebelep sırtka çığa cönöp baratat (26). Urumbala caktı Sen kim eleñ dep karap da koybodı (27).

— Şermende! — dedi Urumbala alsız kolu menen kızğa tayak şildep (28). Kız ağa baş da burbadı, deneme tayak tiydi eken dep sezgen da cok, tek gana eşiktin ilgiçin aç a bay bir irmemge buydala tüşüp, anan çığıp ketti (29). Koridordo tolo tüşköñ fransuz atırının çağımsız cıtı denesi kirdep, köptön beri suuğa tüşö albay cüdöp cürgön Urumbalanı tebelep-tepsep ketkensidi (30). Oşondo al eşigin ciyirkeniçtiü caba kalıp çalkalay közün cumdu (31). Ölügüñdü köröyün, dedi al özünün közün tildep; altımışka kelgençe caşın tıylbayt (32). Soolup dele bütö turğan boldıñ, ce kızğanğanıñdı koyboysuñ (33). Biröö uksa külböybü, carım ölük bolup catıp küyöö kızğanğandı sağa kim koyuptur?!

Birok, kañçalık çalkalap, küçtöp toktoyun dese bolboy köz caşı taptakır ee kılbadı, saamayınan cılcıp ağıp, celkesine toptop koyğon appak çaçına siñip ketip catti (34). Añğıçaktı Urumbala eşikti közdöy kayradan culunup, dal töböşündö köz körünöö özünün ayaldık namısın tebelep-tepsep atkan küyöösünö çañırıp culunğusu kelip barıp, anan kayradan solup, şaldayıp oturdu (35). Koy, Urumbala, dedi beçaranın bir sezimi arğasızdan ımtırap, koy antip cönü cok kanındı buzbay tim otur (36). Ce kayradan oorukanağa catkızıp koysun dep turasıñbı? Cadap ölö turğan boldıñ go cıyırma cıldan beri (37). Ce caday eleksiñbi palatadan? Cadadım! Cadadım! Kuday oorukananın cüzün körsötpösün!

Anda emese kuturbay tınç otur (38). A közüñdün caşı ağa bersin, tim koy... Saat beşter çamasında medsestra keldi da, eñ obolu özü suurup ketken telefondun açasın orduna sayıp, andan kiyin Urumbalanın eşigin açtı (39).

Bul emne bolğon, apa? —dedi al poldu körsötüp tañırkap (40). Urumbala etkeel kursağın solk etkizip ızaluu külgön boldu: Düköngö et tüşpöppü? —dedi al sestranı başka sözgö alaksıtıp (41).

Et emes, söök cok (42). Tamanım teşildi (43). Abışkañız ayıgıp ketse eken degi... birok anda menin şıltoom cok klinikadan çığa albay kalam go (44).

Tabılar dağı bir şılto (45). Basa sadağa tez barıp avañdın kan basımın ölçöy koyçu (46).

— Kırnaldıbı?

— Balkim... eşikti aç a salsam tigintip şamal urup aynekti bıçıratıp salbadıbı tilegiñ katkır (47).

Sırttan ala kirgen poçtosun Urumbalağa tandatıp, kat-kağazdarın teñ carımın kan basımın ölçööçü manometrine koşo koluktap alıp, zkinçi kabatka ala ketti (48).

Akademik Satarov kreslodo ürgülöp oturgan eken (49). Kan basımın ölçötpöy «keregi cok» dep koydu (50). Anın uşuğa deyre bir talı tüşpögön kere karış ak çaçtarı kreslonun ak cabuusu menen öñdöşüp cüzün daana açıp turdu (51).

Sestra ukol sayıp çıgıp ketkenden kiyin Satarov spirt buruksuğan tampondu karuusuna kıpçığan boydon turup barıp maşinkağa çala basılğan Moskvadağı cazuuçu, deputat kurbusu Anatoliy Sidorovgo cazğan katın tiktep turdu (52). «Biz... — dedi al narı-beri basıp oylonup, — anarhisttik emes, bolşeviktik çındık üçün küröşüp kelgenbiz cana akırına deyre küröşöbüz (53). Partiya özü bizge bergen demokratiya — bul ulutçuldukka col açuu emes (54). Birok dal oşondoy iş-arakterge ötköndör bar bizde (55). Anın kim ekendigin eköbüz cakşı bilebiz (56). Eger sobkoruñdu ciberseñ, uşular tuurasında aytkım kelet. . Uçurdun oñtoyu abdan kelip turğan çak azır» (57).

Satarov oñdoolorun kirgizip, katın ayağına deyre okup barıp «a çunak kız» dep Gülbarağa koburandı, da, kalemin alıp «El» menen «Satarovdun» ortosun çiyip acıratı (58). «El (59). Satarov» bolup cazılış kerek anın atı-cönü (60). A tigil kız kaçan bolso çoğuu basıp taştayt...

* * *

Altın çapan nadişa YE-Lyuy-He kıyrsız sarı cazıktağı tükürüğü tübölük sınbas tağında bul küni oyluu oturdu (61). Sanaağa salğan kabar uluu imperiyanın taman astındağı köçmөndөrgө atayın barıp kelgen kıraakı bilgi vaziri İr-Senden çığıp cattı (62).

— Biyik martabaluu asman uulu, altın çapan padışam, —dedi İr-Sen tak aldına cığılıp kayra başın kötөrgөndөн kiyin (63). — Tuz-Kөldü cerdegen dinsiz türkөy köçmөndөр bu barışında közümө başkaça köründü (64). Otuz cıl sizdin kösөm cürgüzgөн biyliğiniz Han-ğyuy, Altyan cerlerine sürүlgөndөн kalğan capayı hyağastardın üşün ketirip, amalın sooltun, akıl-esin tuzaktap bizge it sıyaktuu berilgen eki ayakka aylanttı edi (65). Uлуу urmatıñızdın atınan biz bergen öкүm-cazalardı alar özdөрүнүн köкө teñirinin amiri katarı kabılдаşıp, eç kıyşayuusuz işenim menen moyunğa alıp turğan bolçu (66). Al emi sizdin asman daracañız üçün öz elin da bolso satıp kızmat kılğan hyağastarğa mөрөy katarı ırğıtkan bizdin cuşmak cibegibiz, alardın körkoo cürөktөрүн bıkıldatpay çıрмаğan temir torğo aylangan edi (67). Karıları ata-babaların urmattağan çecire sözün esten çıғarıp, caştarı atam Hyağas dep aytkandan uyalıp kalğan edi (68). Otuz cıl murda bolğon bizdin çapkındı, alardın koşuunun talkalap cok kılıp, özdөрүнө törtкө bölup düynөнүн tört tarabına samsıtkan күndü «silerge azattık kelgen күn» dep üyrөттүк, al күngө bağıştap mal soyuşat, asman uulu sizdin atıñızğa alkış aytıp sıymışat (69). Acosu sizdin al cerdegi galifteriñizdin barmağın kıbıratpay, alık-salığın ubağında cıyın berüügө öтө dilgir (70). Antkeni aco belekti cakşı körgөн hyağas (71). Ötkөн cılı ak kızmatı üçün al altın kezdik aldı (72). «Al kezdik menen asman uuluna akarat oyğoğondordun başın özüm alıp turam» dep eline carıya kıldı (73). Eli anı ündөböy uktu, közdөрүндө otu cok edi (74). Birok eki cıl öтүp barsam kekçil börülөрдүн közdөрүнө cilt etken ot tutanıp kalıptır, sebebin izdep tappadım (75). Börүнүн közүнө kıpın cansa al örtкө aylanaar. — dep vazir ünün ayar pastap, padışanın kaarduu türүнө kirpik aldınan köz çaptırdı (76). YE-Lyuy-He ayta ber degen belgi kılıp başın saal ekçedi (77).

— Hyağastar kandaydır bir işenimge bel baylağansıyt, erkindik esterine kelgen öñdütü, mağa belgisiz bir sır cürөktөрүндө uyalğaansıyt, oşondon ulam alardın nuru

öçkön surğult közdörü kayradan tirilgeniyt (78). Başka kaysı ulus menen ceñ aldınan bizge karşı makulduk süylöştü, kim alardı uluu asman biyliğinen kutkaram dep ubada berdi? Munu izdep tappadım, anday ulus too mekend azır barbı?

Ne alarda turğan bizdin koldun katarı ıdıradıbı, karuusu azaydıbı, cookerler kız koynunan azğırık taptıbı, aykaş önörün unut kıldıbı, oşoğó hyağastar bel baylap caturbı?

Cok uluu daracaluu padişam (79). Sizdin kol sepildey bekem, bolottoy ötkür, ağa menin közüm cetti (80).

Ne capayılardım içinde baatır töröldübü, akılman tuuldubu, el işine caray turğan aşkan suluu kız carıkka keldibi?

Cok (81). Anday kooğa bolboptur, üymö-üy tintip çıktık, cerge tüşkön börü tukumdarı bütündöy çirçe, carım canduu, itiy baştuu, asmanğa şügür... —

Alardın kılıçı sınğan, aybaltası sapsız, kezdegi mokok degen tattuu sözdördü senden uğam taksır İr-Sen, başka kişimden ukkanım cok, —dedi YE-Lyuy-He vaziridin sözün bölö (82). Anısı, epadam Köçmөndör oyğonup, kayradan boştonduk samay turğan bolso kert başın menen coop beresiñ degeni ele (83).

İr-Sen bozorup öñ-alattan ketip oturdu (84). Bir az tınığıudan kiyin hyağastarğa ciberüüsün ötündü (85).

— Capayılardım ordosuna belek kılıp, özünñün tukumuñdan üç kız alparğın dedi, — padişa bir pas oylonup oturup (86). — Birin acosuna ber, birin uruu begine ıyğar, birin at bakkan cılkıçısına ayaldıkka ber (87). Sözdөрüñ tıñşat (88). Cıl toğoşkuça hyağastardın tabışmağın candır (89).

Padişanın kaar tögüp aytkan bul amiri İr-Sendin uykusun aldı, üyünö es alıp cata albastan tez ele kayra attandı (90). Çümbөттөlgön çoñ döñgөлök arabağa özünün akılmandığına şıpaa bergen tüpөktüü heyhun uruğunan izdetip taap üç cetim kız salıp alğan, al üçөөnü YE-Lyuy-He aytkanday kılıp asman padişasına kılğan , ak emgegi üçün dep kırğızdarğa belek katarı tartuuladı (91). Kızdardın eñ kiçüüsü Lu-Gin attuu, capkak közdüü, kubakay kız Bolçur degen cılkıçı cigittin ençisine tiydi (92). Akılı cetik Lu-Gin cıl aylanbay erinin tilin üyrөнүp, aksım kılığı menen küyөөsünö ele emes, anın bayı Eştekke dağı çağıp kaldı (93). Cılkıçısının olcosuna köz artkan Eşteк

ülbürçök cibek ciydelüü Lu-Gindi bura bastırbay torop, anın apakay tumsak denesine zaruratımdı ağıtsam dep araket kıldı (94). Anı baykağan Bolçur Lu-Gindin canınan çıkpay, cılkığa barsa özü menen košo ala cürdü (95). Birok tündösü cılkıçılar özdörünçö çoğulğan cerge emnegedir heyhun ayaldı colotuşpadı (96). Zayıbınım ayınan Bolçur da teli-teñtuştarıman alıstap, kabağı bürköldü (97).

— Sen kurbularıña bara ber (98). Men alaçıkta oturup turam, —dedi Li-Gin küyöösünün kabağın cazmakka (99). Antse Bolçur makul bolbodu (100). Bir karış cılsa ele Eştekte bay alaçıkka kirip kelçüdöy (101). Oşentip cürüp al öñünön azdı (102).

Tee koktunun başında, çerdin arasında cılkıçı kurbuları çoğusu menen biri kalbay keremet sözgö berilip, oy-tilekteri birigip, bulçuñdarı tüyülüp, kayrat küçü şirelişip, bir çeti kumar cazıp, can ergitip catıştı, a bu bolso katınının etegin karmap alaçıkta calğız (103). Taştap ele ketip kalayın deyt, cürögü çıdabayt (104). Oşentip azap tartıp cürüp bir keçte ordunan tura kalıp, ayalına mintip ayttı: — Sen alaçıkta calğız kalba (105). Erkekçe kiyinip meni menen çoğuu bar da cılkıçılarğa cakın cerge caşınıp otur, alardın sözdörün uğup keregi cok (106). Cıyın bütköndö kayra çoğuu kelebiz (107).

Lu-Gin mitayımdanıp ağa makul bolbodu (108). Antken sayın Bolçur küçkö salıp, ayalın canına alıp aldı (109). Oşentip ay çığa elek keç küügümdö Lu-Gin eki cagın eleñdep karap kalıñ öskön çerdin koñulunda caşınıp otursa tuş-taraptan at oynotkon cigitter kelip, naraaktağı caşıl tektirge çoğuluştı (110). Köp ötpöy alar aloolontup ot cağışıp, añğıçaktı cigitterdin birinin koymaarek koñur ünü katuuraak çığa baştadı (111). Lu-Gin tuñşap otursa ün cönököy koburday emes, ırğaktuu, sözdörü tarsa-tarsa tak ayılıp, közgö saysa körüngüs terebeldi bir başkaça cañırtıp kirgizgensiyt (112). Cılkıçılardan kimdir biröönün ırdap catkanın tüşündü Lu-Gin (113). «Candarına ayal colotpoğonuna karağanda ırlarında erkekçe uyat sözdörü da bolso kerek» dep ayal özünçö şek kıldı da, oşonu uğuuğa kızıktı (114). Çerden ayarlap çığıp ottu közdöy cıldı ele ırçının sözdörü emi kulakka eşilip dapdaana (115).

Baş kötörtpöy mazaktap,

Baskınçı matap alğanın (116).

Amal menen tuzaktap
 Azgırıktı salğanın
 Törüñö ötüp baskanın
 Töböñö kamçı çapkanın (117).
 Tölöbödüñ salık dep,
 Tört tülük malın çaçkanıñ,
 Suluu zayıp koynuna
 Suuk koluñ salğanıñ (118).
 Unutkun dep tiliñdi
 Özünün tilin tañanın
 Mañdayña çokun dep
 Butparaçm takkanın (119).
 Törölör zamat tamğalap
 Töşüñö möörün baskanın (120).
 Cer astında cez-altın
 Kümüşüñdü kazğanın (121).
 Tekeber kılsañ salam dep
 Törüñö zıندان kazğanın (122).
 Er azamat unuṭpa
 Ceti ölüp cerde kalğança
 Kırk cıl catsañ zındanda
 Kır miyiziñ can basıp (123).
 Elüü cıl catsañ zındanda
 Erkiñ boşop kalbasın (124).
 Erendin işi azattık

Elin muñdan kutkarmak

O, kırğız atam urpağı

Oşol esiñden çıǵıp kalbasın. .

Ottu tegerektep karaandar bık etpey taştay senip oturuştı (125). Lu-Gin bu sözdördün maanisin añday berbey cön saldı uǵup oturǵansıdı (126). Añǵıça birinçn ün toktop, açuuraak kirkiregen başka ün koştóp ketti ırdı (127).

Kayratıñ ketip boyuñdan,

Azattık ketip oyuñdan (128).

Kapaluu bolǵon çağıñdı,

Zombulukka basılıp

Capaluu bolǵon çağıñdı (129).

Asılım, elim unutpa (130).

Aldıda taalay baǵıñdı (131).

Baatırlarıñ ölgöndü,

Baarısın cerge kömgöndü (132).

Badırak cüzdön ayrılıp

Balaket kündü körgöndü (133).

Kıraandarıñ ölgöndü

Kıyrısın cerge kömgöndü (134).

Kızıl betin tıttırıp

Kızdarın tartuu bergendi

Kırğız atıñ ayta albay,

Kırsıktuu kungö kelgeidi,

O, booru bir elim unutpa

Boştónduk — taalay degendi. .

Mına uşintip cigitter otton uluu çağıp alışıp, tündün bir ookumuna deyre almak-telmek ır ırdaştı (135). Lu-Gin bir gana Bolçurdun ünün uğa alğan cok (136).

Alaçığına kaytıp kelişkende Lu-Gin küyöösünün közdörü ottoy caynap, adatta cer karap cürgön nemenin bir başkaça şerdenip, cürögü köödönünö batpay delöörüp kalğanın körüp tañirkadı (137). Al tügül oroşonduu vazir tukumunun kızı özgörtö salğanday Bolçurdun, epadam erki bolso azır tuurunan uçup çıkçu kuştay cürögü elep-celep (138). Munun baarın baykağan Lu-Gin küyöösünün cılañ töşünö başın koyup cazdanıp catıp, anın tabışmak sırım dağı da bildirbey tak-tamakçı boldu (139).

Silerdin erenderdin baarı çetinen çıkkın mıktı ırçı turbaybı (140). Birok senin gana ünüfidü uğalbay ıza boldum, —dedi (141).

Sen bizdin sözdördü tıñşap koyduñbu?! —dep Bolçur sırtı açılğan kişidey çoçup ketti (142).

Dobuşuñardı añdıdım birook sözüñördü acıratpadım (143). Aytoru senden başkalarının baarı teñ caaktarı cok çeçen körünöt. .

Alar özdörü çığarğan ır emes, —dep Bolçur ızalanıp ketti (144). — Al degen başka bir adamdın çığarğan dastanı (145).

Abiy de, anday caakta cok ırçı kim bolu eken?

Anı sen suraba, men aytpaym! — dedi Bolçur esine kele tüşüp oroñdop (146). Oşonu menen sözdü bayıtıp uykuğa ketiştı (147). Ertesi Lu-Gin tañ zaardan ontolop, başının oorusuna çıdabay töşögündö toğolondı (148). «Meni aco ordosuna alparıp, bizdin heyhun darımçığa körsötpösöñ canım çığıp kete turğan» dep kadimkidey ozondodu (149). Bolçurda cürök kalğan cok, bötön ulut bolso da zayıbın uşunçalık cakşı körüp kalğan zken, daroo corğoo koştıp, aco ordosuna cönödü (150). Al cerde asman padişasının vaziri İr-Sen baş bolğon aconun keñeşçileri, salıkçıları, kol başçıları, alardı oor sirkoodon alaktap turğan darımçılar bar ele (151). Lu-Gin küyöösün sırtka kaltırıp, darımçığa kirgençektı arada tündö baykağan sırım çasını aytıp çıktı İr-Senge (152).

— ye, ye, ye, — dedi İr-Sen kuuday çaçın señselte köpkö deyre başın çaykap, baatır töröldü dedik al bolbodu, akılman tuuldubu bul elde dedik, bul bolbodu, körsö

dastan caralğan tura! Oşondon küç kayrat alıp, toonun capayı börülörü uykudan oyğonğop tura (153). Kılıç ötpögön, suuğa salsañ çökpögön öto korkunuçtuu coo payda bolgon eken! Tikendi tübü menen cul degen (154). Tapkıla oşo sandırak sözdü kim çıgarğanın! Tilin suurup, kulağına korğošun kuyup koysoñ kalğanına misal boloor! .

Boorloruna bulğaarı tasma arçındap, boz taardan çolok çapan kiygen celdetter ilgirtpey attanıp, tımızın el aralap, ketiştı (155). Kün-tün debey aldirtan iliktep, ayıldan aylğa ötüp, özöndön özöngö tüşüp, heyhun biyliğine zalalın tiygize turğan, at oynotup, kılıç çapkandı unuta tüşkön mañıroo, coon eldin namısın kozğop, caatın biriktire turğan korkunuçtuu dastandı kay ırçı baştağanın izdep tappay cürüştü (156). Kırğızdardın karı-caşı debey, «cok anday ırdı kulagım eşitken cok, başkalar bilbese men bilbeym» dep tımpıyıştı (157). Celdetter çetin çıgarıp kızıkırğan cibek menen matağa aldana koyçu kişini coluktura albay köp kündör öttü (158). El bir oozdon «ırçını duşmanğa çıgarbaylı» dep makuldaşıp alğanday (159). Birok ar kaysı koktuda ar kim öz malının artında cürgön köçmön kalktın antip bir oozgo kelip süylöşüp alış ıktımal nerse emes ele (160). Cön gana duş-manğa sır açpağan ar elde salt boluşu kerek (161). Biz silerge kas emes, dos bolduk, kıyrıñardı coo elderden saktap turabız, antpesek çabındı-çaçırandı bolot eleñer degen heyhundardın ügüt işteri taasirlentpey koygon emes, kırğızdardın içinen oşoğo makul bolğondoru köp, biroq aligi oozu şok ırçını ayğaktap bereyin degeni çetten çığa koybodı (162).

Akırı, aylası ketken celdetter «ırçını kim taap berse öz kolunun başınday altın alat» degen carıyanı açıkka çığarıştı (163). Eli bar cerdin tazı bar degendey, altındın azğırığı adam napsisin açpay koebu, ar-ar ayıldıp öz ırçısın körsötüp bergender da boldı (164). Birok taktay kelse aligi Lu-Gin ukkan ırdı çıgarğan cigit ali tabıla elek (165). Kalğan ırçılardı bütündöy kögöngö tizip alparıp berseñ da İrsen makul bolçuday emes (166). Kün ötkön sayın anın kaarı kuçöp, asman padişasınan öz canın korgoş için celdetterinin canın alam dep çamına baştı (167). Anı ukkan celdetter künü-tünü canın taştap çapkılodo (168). Akırı aylası ada bolğon heyhundur Lu-Gindin özünö kayrılıştı, minday tımızın işte ayal amalı menen araket kılbası bolboyt okşodu (169). Bolçur kem taalaydı mas kılıştı da sırın tartıştı (170). «Bu degen ceztañday tukumunun ırı (171). Andan başkaldırın kolunan kelçü iş emes» dedi

Bolçur ılcırap mas bolup oturup (172). Ceztañdaydın tukumu degeni bir özöndö çoğuu turğan kırk üylüü kırğız bar ele (173). Ertesi celdetter tañ azandan oşol suuda boluştu (174). YE-Lyuy-He padişanın celdetteri keldi dep uruunun begi çofi sıy kıldı, kısır emdi tay soyup, kımız köldöttü (175). Kırk üydön eki ooz ır kurbagan er tana, sozolonoto koşok koşpoğon kız-kelin cok bolup çıktı (176).

«Bizdin tukumğa kökö-teñirim uşintip çep korğoğon baatır berbedi, arstan çapkan azamat aytpadı, uuldarıbiz koen cürök, koldorunan kelgeni mına mintip komuz çertip camaktamay (177). Teñirim bizdin tukumğa maskarapozçuluktı aytkan eken» dep uruu begi meymandarına armanın aytıp oturdu (178). Oşo maskarapozdorunun birinin oozunan çikkan sözdör bul kündörü uluu daracaluu asman padişasının dal özün tüyşökkö salıp oturğanı menen, körsö bul ayılda eç kimdin kabarı da cok eken (179). «Palan uuldun, tükün uuldun ırın atpay curt ırdap cüröt» dep gana cön-saldı aytıp oturuştı (180). Al emi canağı azattık cönündö ırdı kim çığarğanın suraşkanda bek özü da, kalğandarı da ukkan emespizge, bilbeymge ötüştü (181).

Oşondo aylası ketken celdetter «Aylıñarğa atayın keldik (182). Eki kün örüün bolobuz, köñülübüzdü açkıla, bir dağı ırçı kalbay kelsin (183). Eger bilgen ırının birin kaltırıp ketse caza ceyt, cok, tökpöy-çaçpay öz elinin muñ-armanın, boştonduk ırın koşup ırdasa, altın menen cibekten bayge alat dep cüzü karalık menen carıya kılıştı (184). İzdegenbiz uşul cerden tabılat, bolboso Īr-Sendin almaz kılıçına başıbiz ketet dep alardı içten cegen korkunuç kamçılöp cattı (185). Uruu begi sekige ak örgöö tiktirip, aldındağı caşıl taypañğa eki künü keçke zook casadı (186). Komuzçusu kol oynotup, ceznayçı, koşnayçı, surnayçılar nayların bapıldatıp, tökmö ırçılar til bezetip, kelinder şökülö, çaçpaktarın carkıldatıp, bıçmaçı, oymoçu, saymaçı tikmeçi bolup biyleşip, sozolonoto ır ırdaşıp, al künü ceztañday aylında sırı katılıu bir ukmuş tabışmaktuu toybolup catkansıdı (187). Celdetter çıyt tükürüp, küü menen biydi caktırışpay ırğa kulak töşöyt (188).

Oşentip captı ekinçi künü keçke cuuk moloğon çolok kara kaştuu, caynağan coodur közdüü on beş caşar balağat karşıındağı kurbusu menen aytışıp catkanda kökürögündö öröpkügön ır selin toktoto albay kalıp, kapısınan oozunan cañıldı (189).

Caynap catkan kırğızdın

Cakkan otun öçürdü (190).

Alooke degen kan çığıp,

Calpı baarın köçürdü (191).

Biröö ketip Altayğa,

Biröö ketip Kañğayğa (192).

Biröö ketip Erenge,

Biröö citip ketti tereñge (193).

.....
Altay nogoy elim bar,

Ata Cakıp begim bar (194).

Arıstan uulu caş Manas,

Askerin kurap kelgende

Menin alduudan alaar kegim bar (195).

yye, ye, ye, — deyt cambaştap catkan celdetter kozğolup tura kalışıp, — mına uşul azamatka baygenin başın berebiz! Irda dağı soktur! Ayanbay soktur!

Közünün caşı on talaa ketken balağat balbaktap ıylap kol sermep, el içinde kıcıgan özünün çoñ küyüttü erki menen tizgindey albay, köp nerseni aytıp saldı (196). Oşondo el arasınan tura cügürüp kelip, cürögü camandıktı ertelep sezgen Künayça katın uulunun oozun basa kalıp toktotup, celdetter bergen belekti albay üyünö ketüügö aşıktı (197).

— Bul atası Iramandan üyröngön ır, özünükü emes, — dep cardanıp turğan añkoo kırğızdar caş Caysandı kalkalağan boluştu (198). Birok alar koynuna acal katkan celdetterdın oy-maksattarı emnede eke-nin ali bilişpeyt ele (199).

Balanın atası emne üçün ırdabayt?

Al sakoo bolup curtunda taksır (200).

— Apkelgile! Canı tirüü bolso apkelgile — deyt celdet öñü-başı kumsarıp (201). Oşonun surun körgöndö anan uruu begi tüşündü, bu eki kündön beri kebez Kıltak koyup, mültüldöp oturğan heyhundardın çın maksatın (202). Alarğa karşı aytıp tike turayın deyt, korkot, birok Iramandı kantip kutkararın bilbey canı alaket (203). Aylası kurğan uruu begi tukumundağı ceztañdaydardın eñ ele ötkür-kurçu, koy dese bolboy kan bektin betine caltanbay tike ırdağan Iramandı kelsin dep, celdetterdin közüñçö cigit çaptırdı (204). Al cigit bektin heyhunduradan çaşruun aytkanın atkarat da, örgöögö atayılap barbay koyğon Iramandı alıp eköo Kök-Oyrok aşuusun közdöy kaçıştı (205). Capkak közdün astınan ceztañdaylardın bul amalın baykap oturğan mitayım celdetterdin carımı oşol zamat kuuğanğa tüşti, carımı kırk üylüü bir uuç eldi matap cıldırbay turuştu (206). Caysan menen apası Küñçaydı bolso, üyünö bekitip, sırtınan karool koyuştu (207).

Kuuğanğa ketken celdetter tün ortosu ooy şatıraşatman kaytıp kelişti (208).

Bizdin eç caman oyubuz cok (209). Cakşılıktan kaçkan cigitteriñerdi Kök-Oyroktun aşuusuna tayağan cerde colbors çalıp saldı (210). Bir nökör koşup Caysañ uulun cibergile, atasının söögün apkelip kömsün, — dep carıya kılıştı alar (211).

Cakşılığı çın bolso apat uçkan şumkarlardın sööktörün taştabay arta kelişpeybi, —dedi bir baybiçe betin tirmalap çoşolop (212).

Şük otur! — dedi uruu beginin cürögü tüşüp oşondo (213). — Heyhun buradarlarda eç ayıp cok (214). Kaçkandın öz şoru (215). Sööktörün sarpooçtop kelgile!

Zombuluktu közü körüp, içinen kan ötkön uruu begi eki cigittin başın berse da, oşentip celdetterden eldi aman saktap kaluunun amalında (216).

Tañ ak şapak bolğondo Iramandın atalaş tuuğanı Buylaş menen Caysañ eköo at koştop, aşuu aldında Kelişe düpüygön karağaylardın arasınan ot cilt etkensiyt (217). Beçaralardın süyüngöndön cüröktörü ayrıla cazdadı (218). «Atam tirüü eken! » dedi Caysañ otko cete albay atı kar maltap atsa, eçkirip ıylap (219). Barışsa zki karaandın biri ölüp, ekinçisi koş butun süyröp çalacan cana kündüz Iramandı alakaçkan Köktöm attuu cigit eken (220). Buylaş attan ırğıp tüşüp, Iramandın zıñkıyıp toño tüşkön denesin bir sermep aldı da Köktömdü kuçaktap başın cölödü (221). Caysañ

botodoy bozdrop at üstünön oop, şumkar bolğon atasının üstünö kuladı (222). Narıda tört ayağı sırayıp eki attın ölüğü catat (223). Bala öpkölöp o, bir dalayda basılğan soñ eki cambaşına teñ tütötmö mılıktın ogu, tiyip, caradar bolğon Köktöm ağa akaarat ayttı (224). «Sen badirek oozuna alıñ cetpey atañ eköübüzdü cayladıñ! Emi eköñördün acalıñar aylğa kaytkan coldo kütüp turat (225). Kan cutar heyhundardın oşentip keñeşkenin ukkamın» deyt (226). Bir caradar, bir ölük, anan on birdegi bağalçak eti kata elek balanın aylasın emne kılaarın bilbegen Buylaş caştuu közü menen möñgüsü tañda caltırap oboloğon Kök-Oyroktun aşuusuna tirmiydi (227). Köl ceekke kayra tüşpöy oşol tee muz termelgen aşuunu aşıp ketse candarı kalaar bele? Andan başka arğa cok boldu go (228). Cırtkıçtar coldo buğup catat (229). Alardı cazğırıp ötüp aylğa cetken kündö da, tañday tukumuna küñ çıkpasın, al cana ele tüşüngön (230). Kıyırın buzup kızılın tökkön koldu coo deçü ele, a bu sarmerden ırın ırdap tınç catkan bir koçuş eldi coo tutkan akılı adamğa tüşünüksüz mıkaaçı heyhundur özdörü aytkanday seyildep kelgen emes eken (231). Küñ çarası kan cıttanıp, manattay kıpkızıl çıktı, belgi caman. .

Buylaş oyuna kelgen tobokelin közdörünün otu öçüp muzdap baratkan Köktömgö ayttı ele al anı makul kördü, birook meni taştap ketkile, aşuuda silerge cük bolom dep darmansız başın şilkıyttı (232). Caysañ bolso öröpküp ulam caş tögüp esine cakşı kele albadı (233). Eger dağı da ubakıttı karıta berse tooğö kayra çıkkandan zaarkanıp, coldo mılığın oktop bukturmada catkan heyhundur izdey baştaşı mümkün ele (234). Oşol oyu köödönündö zırp etken Buylaş şaşıla can baltasın kurunan suurup alıp, bilektey-bilektey aç Kayıñ tayaktardan bir kuçak kırkıp ciberdi (235).

— Bılbırabay attın tizginin karma dedi! — altı san aman turğanda atañdı tee aşuu aşırıp, arkı bettegi kırğız atanın mürzösünö betin caşırılı (236). Köktöm abañdın içeer suusu kalğan bolso sakayıp keteer, sen atañdı mağa ber!

Buylaş emi eki sanı dılday şişip, es-mas catkan Köktöm menen da akıldaşkandı koydu, tek Caysandı kol calğooç kılıp alıp tulkusu zefirdey toñğon İramandı belinen burday kötörüp at üstünö çığardı (237). Ölüktü eerge mingizip, eki cambaştan basmayılğa koşo baylap, eki koltuğuna kancığağa çuktalğan eki baldaktı bekitip, eegin bir aç a tayakka tayap, eerdin kaşma çırmay a-bu degiçe sarpooçtoy saldı (238).

Canın teñirge tartuu kılğan kırktardağı Iramandın cuka tonduu denesi at üstünö kadimkidey oturup, eki kolunun tizginge sunulbay kaptalda boş şalaktağanı bolboso, eñkeyip aldına üñülö karap baratkan at üstündögü cooker sımal kaldaydı (239).

— Bas ünüñdö, kızıtalak! Atañdın artına uçkaşıp tizgin karma! Öydölüştö söök artka kulabasin, cölök bol (240). Bas, bastıra ber mınabul kıya menen!

Caysañ kayda barıp, emne kılaların tüşüngön da cok, tek gana Buylaş avasının zekip aytkan zaar ününön sestene tizgin kağıp, temine berdi (241). Çubama taştuu kıyada at conu kıyrañ etse ölük menen koşo oodarıp tüşçüdöy (242). Takat bereyin dese ce butuna üzöngü cok, eki üzöngünü teñ ünsüz, tilsiz atası teminip alğan (243). Bala köz carğandan atasının aldına öñörülüp köngön ele (244).

Kün şaşkede heyhundağğa körünböş kaptal menen kıyalap eerçişken üç at kırğa çığıp ketiştı (245). Erge köçüğü boş, ak şapak ireñdüü celdetter emi kantse da kuup cetpey turğan çak ele (246).

Atasının cuka sarı tonuna et-beti menen cabışkan Caysan azırınça ölüü emes, tirüü atasın kuçaktap baratkanday sezimde (247). Atasının es tartkandan özünö taanış ter cıtı, ır aytkanda ulam oñgo-solgo serpilip turçu kıymılduu çulu denesi azırınça öz kuçağında, kolunan çıkpaçuday (248). Çabdar-çoñ ulam calın serpken sayın üzöngügö baylanğan buttarı koşo kıymıldağansıyt (249). Bir eki sapar atası kusçuday bolup ıldıy eñiştıy tüşüp, anan kayradan tüzölö kalıp, artındağı balasına salmağın sala özünün al tirüülügün bilgizgensiyt (250). Anın üstünö azırınça ızğaar cok, kün murutu tirmiygen sayın cılıuluk tondon ötüp toñğon dene az-azdan cumşaruuda (251).

— Atamdın cıluu ilebi booruma ötüp atat, — dedi bir ookumda Caysañ kandaydır bir balalık ümüt menen avasına ün salıp (252). Niyetinde avası «anan emey, atañ tirüü da» dep aytıp cibereerin eñsedi (253). A çınında ele Iraman atası uktap baratpaybı (254). Caratı oordur içindedir, birok uşul boydon bir kayrılıp takır ele közün açpay, ünün çığarbay koeoruna Caysañ işenbeyt (255). Ce ağıp kalğan kızılala kanı cok (256). Bolğonu öñü kara-kök bolup ketiptir (257). Attıñ ay, atka uçkaşkandın korduğu uşul, aldıdağı çıyırdı da kaptalına cığılıp atıp arañ köröt, atasının cüzünö erteden beri kança araket kılsa da bağa albay kelet (258). Balkim al

kirpiklerin carıp, közün açıp kalğandır (259). Balkim al «eç nerse emes uulum, azır Kök Oyroktun möngüsün aşıp ketsek tirüü kalabız» dep uurtunan cımıyıp baratkandır (260). Emnesi bolso da, artta kelatkan Buylaş avası munu cakşı bilet boluş kerek (261). Oşol sebeptüü bala canagıntip suroo saldı ele Buylaş: Teñirim koldosun, bastıra ber, — dep koydu (262). Balanın nariste cürögünö bul coop oğo beter ümüttün şoolasın tutantıp koydu (263). «Teñirim koldosun» dedi, demek cakşılıktan Buylaş avam da ümüt kılıp catpaybı (264). Anın da kütkönü Caysañdıkınday bolso kerek (265). Oşentken sayın at basıǵı menen koşo ırǵalğan atasının denesine ulam can kirip baratkanday (266).

Ava, atam küñgürönüp atat, — dedi bir maalda kıyalına cetelenip eelikken bala (267).

— Temine bastır, kün keçtep baratat!

Bul coopko bala ıza bolo tüştü (268). Emne üçün atası cönündö surasa Buylaş avası süyünün ketpey başkanı aytat? Caysan içinen tınıp atasının dalısına kulağın takap alıp ümüttüü tıñşayt, anın küñgüröngön ünün dapdaana ele ukkansıyt... Avalkı adat boyunca aşuunun tübüiö kelgende atçandar bir örüü alıp, ce kono catıp ertesi attançu (269). Buylaş ulam kün ıldıylağan sayın oşonu oylop sarsanaa (270). Epadan tün kirip ketse konso da boloor ele, birok anda emne bolot, tündösü kar uçup etektegi kürtkü astında kalışabı (271). Anın üstünö ortodoğu öçöyüp at üstündö catkan Köktömdön cana erteden beri ünsöz cok (272). Ölüü, tirüüsü bilinbeyt (273). Buylaştın oyu tirüülüktö, antpese eerge baylanbağan dene oop tüşpöybü bir caǵına (274). —Oy Köktöm! » — dep al eki-üç mertebe ün salsa tiginden coop cok (275). Artına kılçayıp Caysan da anın özün körö albadı (276).

Beçaranın başı şılkıldap at calında catat (277). Eki kolu eerdin kaşına bekem karışıp kalğan sımal (278).

Möñgü muzǵa cakındağanda ızğaar ıškıra baştadı (279). Kün ali arkan boyu turğansıyt (280). Buylaş oşoğo tobokel kıldı da atın teminip aldıǵa çıktı (281). Köktömdün atın cetelep, çılbırım üzöngü booğo bastı, anın kuyuşkanına Caysandın çılbırım ülöştürdü (283). Üç at çirkeşip muz taypañdın üstü menen kıbiradı (284).

Buylaş ata tukumunan karıluu, balban çıkkın, uruudağı közgö basar cigitterdin cigiti (285). Dağı bir özgöçösü ceztañday tukumunan ırğa çorkoğu uşul (286). Birok anı eröön körgön eç kim cok (287). Al tügül başka uruktaştarına okşop ırçı ce şayır bolboy oor basırıktuu, tünt çıkkanına ata-enesi kaniyet: «İrçilik önör emes», dep koldo bardı barktabağan adat (288). Buylaş erezege cete elekte kırğız urusu kıyrıp mına uşul heyhundardın biyliğinde kalgan ele (289). Oşondon ulam uşu küngö müñkürögön eldin kör tağdırın koşo körüp, bu cigit da at oynotup kılıç şiltebey karıp kelet (290). Al sıyaktuu azamattar curt içinde köp eledir, birok alardın başı birikpeyt, biriktirçü çıgaan cok, bolğon kündö da heyhundun tap cıldırbas celdetteri ar kimisin ordu-ordunan tındım kılıp turuşat (291). Kırğız aconun kuralğan kolu cok, carak-şaymanı cok, kay-kay cerden çır çıksa heyhun celdetteri özülörü çaap barıp kaalağanday cayğastırat (292).

Mına uşunday kıyın-kıstodo, Buylaş duşmandan ceztaañdaydın bir büçürünün söögün da bolso ala kaçıp baratkanına erdemsidi (293). Bul da bolso zombuluğu kor kılğan heyhundağa körsötkön ses, azamattın bir kılığı (294). Mına uşul sezimine kanat baylağan cigit buyukkan atın küçtöp teminip, muz taypañdın dal ortosu menen ötmök boldu (295). Caka beline salsa at kürtkügö tıgılat (296). Buylaş anı bileer ele (297). Muzdun dal ortosun boroon üylöp dayıma tastayıp açık (298). Eger şamal muzğa cabışa elekte uçurup ketpese, tuyak astında eki elidey şirelgen kar catmak (299). Buylaş mına oşoğö bel bayladı (300). Tört ayağı az ele takat berse, kadik attar arki öyüzgö tezireek çığıp ketişke özdörü dilgir (301). Mında da kişi buyugup iz çoğotot, a cılkı balası adamdan közdüü, adamdan kadik (302).

Oşoğö işengen Buylaş özünün cigit atı Erke toruñu tizginsiz koyup, üstü-üstünö temine berdi, Balkim oşondo kırsıktın boloruna cılkı balasının bir sezimi cetkendir, oşon üçün al kıyıktanıp alğa cılbay turğandır, birok ekinçi sezimi üstündögü dembe-dem teminip: «alğa bas, basa ber korkpoy! » dep albuutangan eesine işenip cibergen çıgaar, aytoru boroşoğö bet ala biz az bara tüşkön soñ, Erke torunun tuyağı kapiletten kılıt berip, dört ayağın tarta albay tayrañ etip barıp, ayazda çart carılğan muzdun cariğna süñgüp cok bolot, anın artındağı Köktömdün atı çılbırın tarta bir koşkurup alıp koşo üñküyt, üçüncü attın kuyuşkanğa boş ülöp koyğon çılbırı çeçilip ketip ordunda turğan boydon kala beret (303). Aldında emne degen armanduu küñ, emne

alaamat bolup ketkenin Caysañ tuyğan da cok, bilgen da cok (304). Boroondon korğoloğon bala atasının tonuna betin katkan boydon kaçan Buylaş avam alğa cılat dep kütö bergen (305). Közündö tozoñ, kulağında uluğan şamal (306). Añğıça tee kaydadır alıstan ağ-ğ-ğ! » degen ün üzöldü, bala selt etip at üstünö tüzöldü (307). Kaptalına cata kalın karasa, aldı cağı közgö saysa körüngüs (308). Oşondo Caysañ menin çılırım çeçilip ketip, tigilerden kalıp kalğan turbaymbı» dep çoçuğan boydon atına kamçı salıp temine beret (309). Tört asıy ötüp ! neçen aşuu-beldi baskan Çabdar-çoñ oşondo cılğayaktın betine bir topko kıyma-çıyme iz salıp, birde toktop, birde artka ketip atıp, akırı ay batkan tušta arkı ceekke bışkırap çığat (310). Birok cılkınnın canakı körgönün körbögön bala, anın bilgenin bilbegen bala arı da catıp aldın karayt, beri da catıp aldın karayt — eç bir kıbır etken karaanı cok (311). Emele «ağğ-ğ» degen ünü çıkkanday bolbodu bele. . Caysañ tañırkayt (312). Kantip ele Buylaş avası anı taştap salıp alğa uzap ketsin? Kılçayıp artın karasa kar tozoñunan başka cılçık körünböyt (313).

«Buylaş ava-aa-» — dedi Caysañ (314). Şamal oozunan culgan öz ünü özünö arañ uğuldu (315). «Buylaş ava, kaydasıñ?! » Atasının bolso teri tonu nebak kaldayıp toñup balanı emi içirkente baştadı (316). Kuçaktaym dese atasının aldın bütündöy tikenektüü katkan kar şiregen (317). Emne kılaarın bilbigen cöndön-cön atın temindi (318). Oşonu ele kütüp, özü da suuktan zaarkamp turğan Çabdar-çoñ ıldıyğa tuyagın elpek taştadı. .

Eresi tañ atıp cerge carık tüşkөndө Caysañ ak kar baskan miñ koktuluu Ala-Toonun arkı eteginde, İle toosun közdöy çalkığan tüzdün çetinde, zılaya toñğon atasının ölüğün kuçaktap capadan-calğız serbeyip kelatkanın tüşüngөndө cürөгü katuu apkaarıdı (319).

— Ata-a, — dedi al ıy aralaş eçkirip, — ata deym. Buylaş avamdar kayda. .

Birok bul çölkөmdө ağa coop cok ele, ak kar basıp meltiregen mısız-cıñsız bul çölkөmdө balağa tirүүлүктөн dabış bergen calğız gana Çabdar-çoñdun basığı bolçu (320). Oşentip, anda on ekige cañı ketken, ceztañday tukumunun ata ölüğün kuçaktağan bir çırpığı özünün keleşek tağdır colunda keñirsigen ay talaanı mekendegen, kırğızğa tanaptaş, kök türk kanatının bir talı uysun eli catkanın, andan

arı Emey-Semey egizderdin kök cayık meykinderi, al meykinderdin tündük kıyırının baştalğan Altın-Too, Sayan kırğız cergesi, andağı ceztañday uuldarı alıstan atın uğup ırğa salğan Cakıp uulu caş Manas, bar ekenin ali bile elek ele. .

Aylanayın atake,

Arbayıñ kelem kuçaktap (321).

Körgönüm uşul kün

boldu Közümdün caşı buurçaktap (322).

Ağam Manas tabaarmin

Atake, özüñdün öcüñ alaarmin (323).

Kızılım tökkön duşmanğa

Kıykırıp kılıç çabaarmın (324).

Cetilip bilek türünsöm

Cez tañday elim tabaarmin (325).

Celdetti sürüp kıyırımdan

Atake, cerimdi kaytıp alaarmin,

— degen kıyırsız boloçoktoğu erkindik-teñdik cönündö ırdala turğan uluu dastandın eñ alğaçkı saptarı özünö da ali tuyulbay, dilinin tee tereñinde cañıdan uya sala baştağanın Caysañ bala ali bilö Elek. .

Cyeztañday uuldarının kaçkanın heyhunder uruu begine keçirilgis künöö kılıp moynuna koyuştu (326). Seni beykuttukka bölöp, mal-canğa marıtıp turğan uluu padişğa kılğan kıyapatıñ üçün öz eliñdi özüñ cazala, eger cazañ caraşa canıñardı aman koebuz degen bütüm boldu (327). Kırk tütün azgan elim bar, bir özön suu cerim, katın-kızdarıbiz ezeli iyne saptap, soot tikken emes, erkek tanabız başınan kılıç şiltep körgön can emes, erte küñdü keçkirtip ır ırdağandan başka künöösü cok ele, kaday caza bolot bul kem taalay curtka taksır, dep uruu begi tizege cıgıldı (328). Birok celdetter ağa bolğon cok (329). Oşondo amalı tügöngön uruu begi: silerge çağımsız kalcıñ ır çıgarğan badirekterdin kulağına kum kuyup, dülöy kılıp salayın deyt, celdetter ağa makul bolboyt (330). Közdörün oyup kör kılıp salayın

buğa makul bolğula dese, anda da bolboyt celdetter (331). Tañday tilin çırpıp salıp duduk kılayın dese da celdetter könböyt (332). Mañka da süylöyt mırıkıldap, duduk da cañsayt duñkuldap, közü da kalsın eliñdin, kulağı da uksun, birok cazañdı cakşılıp oylop, bir kündük ömürüñ kaldı dep uruu begin katuu kamaşat (333). Oşondo çoğorukuday ayla-amal menen başkasının baarınan keçsem da ırdın dal caralıp çıkkan başatın, ceztañday uuldarının akılı menen sezimin aman alıp kalsam dek dalalat kılğan uruu begi, «attiginiñ» dep müñküröp oturup beret (334). Akırında oñuğu kelgen biröödön: bu aramı küç heyhundur altı aylık baladan baştap, tekşi baarımızdın başımızğa şiri kiygizip mañkurt kılğanı turuşat, akıl-esten ketkiçe bu düynödö çaşabay çoğuubuz menen cok bololu, kaçkıla deyt, Biriñ aman kalsañ da tukumubuz soolbosun, erkindikti estetken bizdin ırımız müñkürögön curtka tirööç, duşmanğa kasam turbayb. .

Uruu beginin tili menen matoodon kaçıp çığabız degen kuralsız ceztañday curtu oşol tünü tıypıl bolup, cer üstünön atı öçöt (335). Birok heyhundur dın cürögündö deñizden deñizge çeyin çalkığan uçı-kıyrsız sarı cazıktağı altın türkügü tübölük sınbas uluu imperiyanın duşmanı bolup çığa kelgen mına uşul kunsuz, baasız ceztañday tukumunan bir badirek kaçıp kutulup ketti degen açuu tikenek kala berdi...

* * *

Kapiletten insult bolup cığılaardan murunku küñü Elebay Sataroviç üyünün ekinçi kabatındağı küñdü karağan carımaylana kabinetinde iştep oturğan (336). Birok oşo küñü emne cönündö cazğandığı, ce kaysıl kitepterdı okuğandığı belgisiz (337). Stolunun üstündö açılğan bir neçe kitep, cazılğan bir neçe baraktar bar eken, a cañı cazılğanı cok (338). Bardığı teñ murda iştelgen, oñdolğon, çiyilgen better bolup çıktı (339).

Kün tüş ooy al astıñkı kabatka kimdir biröölör kelip opur-topur, kübür şıbrı bolup catkanın uğat (340). Birok ordunan kozğolboy otura beret (341). Eger bir iş bolso kelip aytısaar degen oydo (342). Añğıça cığaç tepkiç menen ekinçi kabatka kimdir biröönun kötörülüp kelatkanın uğat (343). Ulam öydölögön sayın uğulğan dabıştardan ulam eşigin açıp koyup oturğan Satarov kim kelatkanın cazbay taanıyt

(344). Uлуу kelini Ziyada, etkel bolğonduktan tepkiçtin can cığaçtarın kıcırata tartıp, ekinçi kabatka opsuz bışıldap çığa turğan (345). Epadam bir zarıl iş bolmoyunça Ziyada oñoy menen bul azaptı tartmak emes (346). Ziyada tepkiçtin ekinçi aylanışının ortosuna kelgende Satarov kabatır bolğon surooluu tür menen anın aldınan çığat (347).

— Ata, — deyt kelin bışaktap, — Adiktin balası çarçap kalıptır (348).

— O, şoruña naalat! — dedi Elebay Sataroviç bir paska seleyip turğandan kiyin (349). Kimdi oşentip uruşkanı belgisiz (350). Balkim uulu Adılbekti aytkan çığar (351). Antkeni baldarı törölgöndön üç küngö cetpey çarçap kalçu (352).

Satarov kabinetine kayra kiret da, halatın çeçip stolunun üstünö ırğıtat köynökşımın almaşıp kiyip kayra tez ele şasıp çığat (353).

— Apama ayta elekpiz, — dedi Ziyada kaynatası canaşa tüşüp kelgende kulağına şıbırıp (354).

Ildıyda kim bar?

Ayperı ele (355).

Adılbek kayda?

Ayperı ağa telefon çalıptır. .

— Bilet beken?

— Bilet (356).

— Ayperige ayt, koşuna ayaldardı çakırıp kele koysun (357).

Koşuna ayaldar kulak kaktı kılıp turuşkanbı, aytor ayta elekte cetip kelişti (358). Dabişsız oozğu üygö çoğuluşup, Urumbalağa neberesinin çarçağanın kantip aytabız dep turuştu (359). Eki butu şal, cürögü ooruluu bolso beçara ayal kiçine ele caman kabardan kırsık bolup ketişi mümkün emespi (360). Oşon üçün mindayda kayğını daroo teñ bölüşö koe turğan bir neçe cakın sanaalaş kişi kerek (361). Alar menen azanı çoğuu tartsa ooruluu cürökkö kıyla ceñil tüşöt (362). Mına oşondoy kılıştı (363). Eldin ezelki saltın koe berbey beş-altı ayal, eñ artı Satarov özü bolup, Urumbala kolyaskasında ürgülöp oturğan törkü üygö sızılıp birden kirişti (364).

Alatkün! —dedi Urumbalanın çaarı bar közdörü alaıdap ketip (365). — Alatkün emne boldu?!

Buyurbağan balağa ilacı çok eken, katuu çöçuba Urumbala (366). Kakmardın üç ele kündük içeer suusu bar turbaybı, — dedi eñ birinçi cetken ayal Urumbalanın eki kolun cıldırbay nığıra karmap (367). Uşintip uğuzuştı (368). Urumbala bir paska deyre ıylay albay demi kısılp atıp, anan köz caşı şar koyğondon kiyin şaldırap oturup kaldı (369).

Boldu emi, ımırkay balağa ançalık ıylağanda bolboyt, —dedi bir ayal (370). Uşintip koyso ele adamğa kayrat (371).

— Carbağır ay, carıbay catıp bir tamırımıdı sızdatıp üzüp ketpedibi (372). Ce bir cılırağan közün körüp kalsamçı (373). Közün da körböy kalbadımbı, — dep Urumbala sabır tutup öksüdü (374). — Canağı atası kayda cüröt taalayı cektun? Uktubu al?

Men aytkam ağa, —dedi koluna valerianka karmap, tikeley misireyip turğan Ayperi (375).

Emi kanttik arman kün (376). Apkelgile perzenttin söögün (377). Kelin emne kündö boldu eken (378). Biriñ canına barğıla anın (379). Ayna, sen barasıñbı?

Eger men kerek bolsom, — dedi Ayperi kolundağı darıların şkafka katıp catıp (380).

Kerek bolboy da koyçu beleñ (381). Barıp canına karaan bol, katıgün (382). Nervi naçar neme aldemne bolup cürböşün, barğıla tez (383).

Vraçtar karayt töröt üyündöğü kişini, — dedi Ayperi atasının artınan çığıp baratıp (384). Urumbalanın canında kalğan ayaldar tımızın biri-birine köz kıyıtıp koyuştı (385).

Töröt üyünün kire beriş oozu bek eken (386). Satarov, kızı, kelini Ziyada üçöö üç kabat imarattı tegerenip cürüşsö, koroonun bir burçunda kişi ötü turğan cılçık bar bolup çıktı (387). Ziyada batpay kalbasın dep Satarov özü cılçıktan ötkön soñ kılçaktay kaldı (388). Añğıça Ayperi aldığa uzap, töröt üyünün koroo cakkı eşigine kirip barğan (389).

Tura tur! — dedi atası kızın (390). Ayperi ukkan cok (391). Artındağılar cete kelgiçe al ekinçi kabatka çığıp ketiptir (392). «Uulum, uşul cerde boluş kerek» degen oy menen Satarov uzun koridordoğu birin-serin eldi tintip karadı ele Adılbek körünbödü (393). Ziyadanın bolso murdunun üstü terdep ketken eken ekinçi kabatka çıkçu türü cok (394).

Sen uşunday tura tur, men çığıp keleyin, — dep Satarov obdulğuça coğorton Ayperi corğolop tüşüp keldi: Morğgo barğıla deyt (395).

Kelindi suradıñbı?

Kirüügö uruksat cok deyt (396).

Ahvalı kaday eken?

Aytışkan cok (397).

Tura turğula!

Satarov üstügö çıktı da, kelininin ahvalın surap bir pastan kiyin kayra tüştü (398).

Morğgo barışsa anın eşigi bek (399). Ziyada arı-beri tegerenip cürüp tak ele erkek kebetelüü, kara brezent fartuk tağınğan bir ayaldı çakırıp keldi (400).

Familiyası kim? — dedi al ayal curnalın açıp (401). Curnal boyunca balanım denesin bir saatça murun atası alıp ketken bolup çıktı (402).

Kayda alıp ketti degen suroo menen ünsüz biri-birin tiktep turuştu (403). Coop cok (404).

Körüstöngö barğıla, — dedi fartukçan ayal morğunun eşigin bekitip catıp (405).

«A balkim biz menen kayçı ötüp üygö ketip kalğandır» degen oyğö keldi Satarov (406). Körüstöngö degen sözgö kulak kakkısı da kelgen cok adegende (407). Birok üydö cok bolup çıkkandan kiyin tee Baytik toonun tübündöğü, şaardın sırtındağı körüstöngö da barışka tuura keldi (408). Barışsa el köp, kıcı-kıyma eken, ölüü emes tirüü adam tabıla turgan emes (409). Kelin, kızın oozğö taştap Satarov alaytalaa mürzölördü calğız kıldırıp cürdü (410). Söök koyulup catkan cerdi kıygap öttü, Adılbekten dayın cok (411). Akırı dağı bir topko kelse mürzö kızmatkeri degen,

başı ıldıy kör topurakka köölöngön, kara şiridey kişi oşol cerde cürgön eken (412). Tişteri ağarıp, tarsıldap süylöp degele canına kişi colotçuday türü cok (413). Oşentse da aylası kuruğan Satarov oñutun taap ağa cakindoonun araketinde (414). Surasam deyt oşondon (415). Balkim bilet çıgaar (416). Ölüktün da esep-çotun alğan tartip bardır (417). Al antkeni üç-tört taanış adam coluğup uçuraşıp Satarovdu ıktay eerçip alıştı (418). Alar anı mına uşul koyulup catkan ayaldın rasmısına kelgen eken deşti okşoyt (419). Kimdin için kim bilet (420). Oşentip taanışları neberesinin söögün izdegen adamğa taza coltoo bolo turğan boluştu (421). Eldin közüncö emi kantip surayt tiginden (422). Kün bolso beşimden oop baratat (423). Mına bügünküdöy kicalat bolup körgön emes al (424). Bolso da uzun ömürün unut kalğan çıgaar (425). Birok kıyçalıştın mına emdigi başka tüşüp turğanı kıyın (426). Añıça oñdoy berdi boldu okşoyt (427). Aligi mürzöçü adam bul cerdegi işin budalap bütürö salıp, ekinçi tontu közdöy cönöp bergeni (428). Satarov ilgirtpey artınan tüştü (429). Tigil eñkildep aydöñdü karabay katuu baskan neme eken, bir az cügürüşkö tuura keldi (430). Antpese cetkirbey ketçüdöy (431).

— Moldoke, — dedi kuup cetip, — bu koyulğan markumdarkın esebi sizde bolobu, ce? . .

— A nemaga antip suraysıñ?

— Neberemdin söögü koyulmak ele, oşonu izdep cüröm (432).

— Unu bilmadım (433).

Kaçan koyulyaptı?

Bügün, bugün (434).

Cañı törölgön bala (435).

Pohoron byurodon kitapçası bomı?

Anı bilbedim, kaday bar (436).

O kiptança bomasa koyulmaydı (437). Kiptança apkeliñ (438).

Esiñizde cokpu, bugün bir adam caş balanın söögün apkeliñ koyğon cokpu?

Mürzöçü bir pas paylay kalıp, topurak kolun çöntögünö saldı da, topurakka aralaşkan bir uuç kağazdı suurup çıktı (439).

Kim dediñi dadası?

Satarov (440).

— Yek, anday adam bolgon yek, — dep al bir uuç kağazın cumalaktap turup kayradan çöntögünö salıp aldı (441).

Isık kündö basıp cürgön Satarovdun töbözü lakıldap çıkkın eken, anısın mına emi, şaa-boyu suuğandan kiyin daana sezdi (442). Eki kolu cerge cetkidey bolup salañdap, maşinasına arañ ilkip kelse, Ayperi kızında bir sır payda bolup kalğanday (443). Şektüü tiktep atasın karayt (444).

Ağañdı cer cutup ketkenbi? — dedi Satarov açuusun caşıra albay (445).

Al kapsulasında okşoyt, — dedi Ayperi (446).

Ayakka aylanğanı barabı, balanın ölügün kötörüp alıp!?

Barıp körölüçü (447).

Anda, ayda maşinanı!

Uuluna kıcırı kelgen Satarov maşına aydağanda açuusı oğö beter küçörün sezdi, kızına da tultuyup kelattı (448). Col boyu bir dağı söz süylögön cok (449). Artta oturğan Ziyada bolso dımın çığarbayt (450). Kapsula degen Satarovğö belgisiz nerse (451). Atı da cakpayt anın (452). A zatı emne ekenin közü menen körgön emes (453). Adılbek uulu daçasına bir bolboğon obu cok nerse kurup anın atın «kapsula» koyup alğanın gana bir bilet (454). Bolcolu beş cıl boldu uulunun oşoğö asılğanı (455). Bir da colu barıp körüügö diti tartkan emes (456). Antkeni bilet, uulunun kulkünözü oydoğuday emes (457). Cada kalsa öz üybülösünün içinde da cat adamdardan korunup kaçıp cürgönsüp uuru sımal kılıyat da turat uulu (458). Kolunan kelişince eç kimge baykalbay, eç dabışsız, dele bul cazmısta cok kişi sıyaktuu cürgön-turğanı (459). Kaerde bolbosun epadam aldınan taanış adamı coluğa tüşsö çoçup kete turğan (460). Uçuraşkanda aki-çükü sözdön erterek kutuluuğa şaşat (461).

Munun emne oylop, emne koyup cürgönün üy içinde daana bilgen bir can cok (462). Karındaşı Ayperi bilimiş etet, birok Satarov ağa kümön (463). A dele cırğatıp eç nerse bilbeyt boluş kerek (464). A Adılbektin ayalı bolso tim ele kağızdağı ayal bolup kaldı (465). Küyöösü menen işi da cok, öz çarbası özündö, kanday çaçam dese çaçat (466). Satarovdun bolcolun uulunun turmuşka köz karaşı baya caş kezindey ele tetiri, anan al kantip oñ iş casasın (467). Atasının, ağasının sözün söz debegen uulda emne kasiyet bar (468). Kırk beş caşka çıktı, çoğorku bilimdüü skulptor bolup turup, on çaktı cumuşçu kesipti almaştırdı, bir cerde külü dodo bolğon cok (469). Neçen-neçen cakşı kızmattarğa atası menen ağası eköölöp araket kılıp stüylöşüp koyso birine da barğan cok (470). Tarbiyaga eç könbödü (471). Iras, balkim, bala kiçinekey kezinde Satarov ağa takay köñül bura albağandır birok mektepke barğandan tartıp ilim colu menen da, atalık colu menen da, ökmöt nuskası menen da katuu ele taalm-tarbiyaga alıp kelgensidi (472). Özü ilimpoz-pedagoğ bolup turup, balasın kantip başsız koet (473). Urumbala bolso baldarğa başınan cumşak, aylanıp-üyürlüp közün karağandan başkanı bilbeyt (474). Balkim oşol kuruğan kempirden kettibi (475). Uulunun aylana-çöyrösü özündöy ele şaardık orus-kırğızdardın baldarı boldu (476). Alardın köbü azır cön-cayluu kızmattarda (477). Satarovdun içi küyöt (478). El arasında cürgöndö, coro-coldoştoru menen bolğon arkı-berki sözğö al bir balası bar, a ekinçi balası coktoy sezet özün (479). Sebebi Adılbekti oozğö alğan bir adamdı uğa elek (480). Koñşuları da barsıñbı-coksuñbu debeyt anı (481). Mina emi bügünkü kılğanın kara (482). Balasının ölügün kötörüp alıp daynı cok (483).

Ayperi maşınanı ulkup-culkup aydaar ele, bu sapar anısın oğö beter küçöttü (484). Meyli dedi Satarov, maa dese taşka urup salsın (485). Munusu da bir bolboğon çunak! Cigitten cigitti tandaym dep otuzğa ayak bastı, birok özü anı oylop da koyboyt (486). Kırçın talday solkuldağan kız ele, sınınan ketip baratat (487). Ubakit degen kıyın da, ubakit kimdi ayayt! Bayterektey cigitti, kırçın talday kızdı bırıştırıp kurt cegen cığaçtay kılbaybı, ubakit degen (488).

Satarov oturğuşka çalkalap kız tarapka açuuluu közü menen kıya karap alıp, oor üşkürdü (489). Uşul kız menen Adılbek uulu anın kökürögündö dayıma oor tak bolup cürö turğan (490). Bir köñül örütöörü Askar uulu (491).

Satarov kaday kaalasa da oyundağıday bolup östü tun uulu (492). Student emes, mekteptegi kezinen koomduk işterge ilgirtpey katışıp, akırı tırışıp cürüp fakultetine komsorğ boldu (493). Universitetten öto albay koydu Ele atayın armiyaga barıp turup oşol caktan partiyaga ötüp keldi (494). «Ata, mınakey partbilet, emi kalğanı özüñüzdön» dep kat cazıp ciberiştir (495). Satarov ayalı eköo cetine albay ıyлаştı, oşonu okuğanda (496). «Bolor bala boğunan degen uşul, sadağañ keteyin bıyığım, kişi bolot eken, emi atası, sen araketiñdi ayaba, bar-dık küçüñdü cumşa, bala tigintip özü dilgir bolup turğanda, aytoru ölüğüñdü köröyün caman oyluulardın Közü tiybesin» dep apası tıklıdap cügürüp koşunalarına tamak berip ciberdı (497). Anda buttarı sopsoo (498). Kiyin Askarı üçün Satarov kimderge gana barıp daldalçı bolbodu, kimderdin kabinetin cırtpadı (499). Oşentip eköölöp tırımışıp cürüp komsomolduk, andan kiyin partiyalık kızmatka ötüp, mına emi bakanday bolğon ministr (500). Respublikada cıyın bolğon sayın kepten da, sözdön da kalbay dayıma iri aldıda (501). Coğoru caktağıldardın sözü menen üymö-üy kirişip alğan (502). Atanın akıbetin kaytarat degen uşul da (503). Mına bul azır artta bışıldap oturğan ayalı gana beçera (504). Uşunun beçaralığınan uulum cetekçilerdin da kañçası menen kattasha albay cüröt (505). Dal oşol tige-buğa ıgı cokuğunan ulam Askardan katuu til uğat bu beçera kelin (506). Mındayça aytkanda kün sayın ceme başman ketpedi, ce balanın üy içinde dayıma ele kirişe albayt ekensiñi, a körsö bu musaapırdın şoru oşol elitanın içine kire albağanınan bolup çıktı (507).

Can caratkan tabigat kimdi da bolso bir cerinen kem kılbay koyboyt tura (508). Askardın aylası cok, ketirip cibereyin dep daracasınan tartınat, a körsö, anın da şoru dal uşul ayalında tura (519). Semirip ketti beçera kelin (510). Urumbala ele munu cakşı köröt (511). Elteñdegen caltañ, aramı cok beçera dep (512). Elteñdesin, aramı cok bolsun, birook küyöösünö tete bolso sonun bolboyt bele (513). «Ata dañkı menen kız ötot» degen çın (514). Bir kezde Satarov özü araket kılıp cürüp, Askarına alıp bergen respublikalık prokurordun kızı uşul Ziyada atası avariyaadan ölgöndön kiyin, tez ele narkı ketip bir beçera bolup kaldı (515).

Tigine Adılbektin daçası (516). Üstü cabıla elek tura dağı ele (517). Oy it dese! Garacı açık turat (518). Maşınası sırtta oboço (519). Al it çındap ele uşuyaka kelgen eken (520).

Ata, sen kirbey ele turup tur makulbu, — dedi Ayperi maşinasın dal açık turğan garacın aldına imerip kelip toktotkondo (521).

Kirbeym! — dedi Satarov burk etip, — birok başım çıksın beri!

Ayperi cara tilik eteginen küngö küygön baltırların bulak etkizip maşinadan tüştü da garacın eşigine barganda ne arı kirüüdön korkkon sımal, ne bir caşruun sır aytçuday bolup kılçaydı da Ziyadanı çakırıp aldı (522). Bir az küpüñdöşüp süylöşkondön Kiyin ekö döbönü üñüp içkeri kirgen garacın tereñindegi bir kişilik temir eşikti açıştı da cok boluştu (523).

Satarov maşinadan çıǵıp, uulunun taş-pişin bir aylanta karayın dep kayra aynıdı (524). Ante turğan ubakit emes azır (525). Nariste bolso da ölgöndün işi ölgön (526). Tigil cosunu cok it çıksa emne dep tildep cibererin bilbey turat, anın üstünö (527). Akmak dese da az, mañgi baş dese da azdık kılatağa (528). Emne degen coruǵu menen, kaysı beti menen çıǵar eken azır?! Oy sızdatat da munun kılıktarı! Adam emes! Satarov kün murun ele tutalanıp, caaktarı karışıp uulun körgöndöǵü kebetesine kelip aldı (529). Añǵıça ele aligi temir eşikti bir koyup Ziyada çıǵa tüşköñü (530). Oñ-alattan eçteme cok, etkel boyu kalç-kalç etet (531). «Bu emne bolup ketti, kokuy, kokuy» dedi Satarov maşinasınan şaşılıp çıǵıp (532). Oyuna daroo camandık ketti (533). Adılbegi bir balee bolǵondoy sezip denesin urdu (534). Cügürüp kelse ce Ziyada Kekeçtenip süylöy albayt, etegin üzö bassa kerek, köynöǵü belinen ayrılıp karçıǵasının kilkildegi bulayıp cüröt (535). Beçera kelindin korkkonu uşunçalık eken demeyde köldöp turçu közünün caşı kaydadır citip cok (536). Bolǵonu ayakka kirbeñizçi degendey işarat kılata (537). Emnege kirbeyt eken?! Emne balee bolup ketti!

Satarov şaşkandan kelinin eşikten oolak serpip iyip, eşiktin arı caǵına boy urdu (538). Koridor küñürt eken, daroo eki kolu menen eki kaptalǵa tayandı (539). Tepkiçter anın buttarın ıldıy alıp cönödü (540). Kaptal dubaldar da, tepkiçter da beton öñdönöt (541). Azır-azır dal mañdayı menen tsement ustunǵa bilç dey tüşçüdüy (542). Añǵıça kuuş koridor oñ tarapka ketti da, bir az cürgöndön kiyin tuyuk bolup kaldı (543). Eşik oşol koridor bütkön cerde, sol cakta eken, saal açılǵan boydon turat, arı iç caǵı carık (544). Satarov türtüp da, tartıp da açta albaǵan soñ kalıñ

beton eşikti bir kaptalına aydasa dubalğa kılt etip cepceñil kirip cok boldu anısı (545). Bosoğonu attap kirgen cerde kadimkidey töşögü salınuu kerebet, tamak-aş içe turğan stol, elektro peçka, a tugul idiş-ayaktar turat (546). Oşol ele kuuşurak bölmö oñ cacka ulanıp ketkensiyt (547). Carık mına oşol içkeriden kelip catkan eken (548). Beş-altı kadam attap barıp Satarov kayra ketençiktey tüştü (549). Küñürt carık küygön bölmödö on çaktı kişi oturgan ele (550). Arasında biröö skelet (551). Eñ obolu, anın dal mañdayında ayalı Urumbala kadimki ele çaarı çığıp alayğan közdörü menen, kadimki ele sarı döñgölök temir kolyaskasında oturuptur (552). Satarovdu közdöy umtulup azır süylöp ciberçüdöy (553). Ak saamay çaçtarı celge uçkañsıp, üstünö celbegey camınğan ak boz güldüü kızğılt halatı iyninen şıyrılıp baratkansiyt (554). Andan kiyinki irmemde közğö urunğan arıraaktağı eki Ayperi boldu (555). Eköö teñ Ayperi kızı (556). Boyloru bipbirdey, birok biri kiyimçen, ekinçisi cılañaç (557). Satarov ali eç nerse tüşünböy közdörün irmep-irmep aldı (558). Kızının közünö taanış emes apakay tumsak denesine bir irmemge karekteri kadala tüştü da, oşol zamat kiyimçen turğan Ayperige köz tikti (559). Eköönün ayırmasın acırata albadı (560). Eñ çette Ziyada eki balası menen turat (561). Beçera kelindin köynögü beline sıybay çıtırıp, etkeel kökürögü dem alıp catkansiyt (562). Eki çağında uzunduu-kıskaluu bolup oyunğa alakşığan Satarovdun eki neberesi (563). Oşondon kiyin gana Satarov arı karap alıp stoldun üstündö bir nerse casap catkan uulu Adılbekti baykadı (564). Uulunun oñ kaptalında kiçi kelini Cıldız turgan eken (565). Eteginen eki ölüü bala tögülüp, cerge kulap baratat (566). Birok kelindin öñü caydarı, beykayğı külüp turat (567).

Kañçalık tañkalarlık canduu casalsa da, bul turgan özünün üy-bülösü Adılbek ımtıraktın kolunan çıkkan cansız kuurçaktar ekenin sezimine cete tüşköndö anan Satarov bir az önünö keldi (568). Atügül mında emne üçün kelgenin unuta tüşüp, kuurçaktarğa cakın baruuğa kızıktı (569). Alğa bir kadam şilteydi, añğıça canatan eles albağan dağı eki adamdın tulku boyun baykay koydu (570). Alar Urumbaladan kiyinki katarda Adılbektin daldasında turuşkan eken (571). Birok eköönün baştarı ıldıy, buttarı öydö tartayat (572). Adegende karp-kurptan taanıy albay kaldı alardın kim ekenin (573). Añğıça taanış kiyimder urundu közünö (574). Özünün kara, kök drap paltosu, köp cıldan beri cırtılbağan başı calpak kapkara tuflisi (575). Oşondon

ulam barıp ıldıy, but turçu cerdegi kök-ala çaçtuu baştı özünükü ekenin taanıdı (576). Bir karağanda taanıla turgan emes, balbırak betinin bulçuñ etteri ıldıy çoyulup, közdörün çala caap kalıptır (577). Ak köynök, kara galstuk dal özünükü (578). A canında çıştay taza kiyingen kırkma kara çaçtuu cigit uulu Askar eken (579). Al dağı ayak-başı bolğonduktan közünün alması ıldıy aylanıp, ak çeli körünöt alayıp (580).

Satarov adegende, özün cana uluu uulun Adılbek kurgatkanı oşenttip ayak öydö kılıp koyso kerek dep oyloçu (581). A birok daana karasa ekö teñ başı menen birotolo atayın uyaçağa ornotulğan sıyaktanat (582). Oşentse da tüşünüp-tüşünbögön soñ, al adegende tırçıgan emes, kaçan gana artındağı dabıştı uğa sala uulu menen kızı ekö teñ cılan körgöndöy kıykırıp ciberişkende Satarov cindene tüştü (583). Emne, atañar közüñörgö calañkıç köründübü dep kıykırbası da közdörü menen dal oşonu aytıp caaldanıp turdu (584).

Papa, biyaka kirbegin debedim bele! — dedi Ayperi cügürüp kelip atasın eşikti közdöy ketençik-tetip (585).

Tart koluñdu! — Satarov kızının kolun arı türttü (586). Baya murda, erteden beri kaynağan cini emi kayradan orğup ketti (587).

Kapsula degen bılıcırağın uşulbu? Kayda naristenin söögü?!

Adılbek plastilinge bulğangan eki kolun aldına alğan boydon stolun daldalap ünsüz telmirdi (588). Satarovdun baamında balanın söögü kantse da stoldun üstündö catkan boluu kerek (589). Dal oşondoy bolup çıktı (590). Imırkaydın kan-sölü çok kupkuu denesi, eki ayağı kursağına bögülüp, koldoru kökürögünö bürüşüp, stoldun üstündö çalkasınan catat (591). A canında bolso oşol denenin plastilinden çala somolonğon sölkötü (592).

Satarov dağı bir kadam şiltegençe uulu, kızı ekö teñ aldın tosup kaldı (593). Atası eç ubakta oylogon emes eken — öz baldarının közünön caltanam ce korkom dep (594). Körsö, tabiygat teskeri kıyal bergen öz baldarın momintip cankeçtilikke bara turğan bolğondo alardan kadimkidey çoçulayt ekensiñ (595). Satarov tuttukkandan emne işterin da, emne aytarın da bilbey kalçıldadı (596). Ce culkuldaşa albay baldarı menen (597).

— Adamdın ölgönü da siler için kep emes! — dedi (598).

Papa, tez ele bütöt. . Satarovdun cini daroo kızına oodu (599).

Sen emne buerde advokat bolup turasıñ ıya?

Nu papa. .

Çık tıška, men özüm süylöşöm bul keñkelse menen (600). — Kızın çığarıp ciberip uulu menen birotolo kızıl çeke bolup uruşkusu keldi ele dal oşol irmemde anın közünö bir tüşünüksüz nerse urunup ötkönsüdü (601). Açuu aralaşıp al kayradan oşol cerge közün attı (602). Karasa: «Bul atam (603). Atın özgörtkön (604). Ceztañday tukumun aza kılğan ömürü tekke ketti» degen cazuu turat, dal oşol başı ıldıy bolup ornogon özünün tulkusunun astında (605). Atayın kalay tablıçkağa öçküis kılıp çegip cazıptır bolğondo da (606). Iylap atkan bala daroo bir nersege alaksıp basılğan sımal Satarov da açuusunan adaşa tüştü (607). «Bul emne degen cazuu! » — dedi al erksizden içindegisin sırtka kübüröp (608). Uulu menen kızı külüp ciberiştı (609).

Co, bul emne degen cazuu?! Ömür tekke ketti degen emne?!

Satarov ızalanıp ketip uuluna kol tiygizçüdöy demite suradı (610).

— Adılbek daroo başın cerge salıp köz kıyığı menen Ayperige: «Emne üçün munu bul cakka kirgizesiñ» degendey kekeer karayt (611).

— Oy men senden surap catam (612). Emne degen söz mına bular özü?!

Oşentip al söömöyü menen öz tablıçkasın körsötöm degiçe arkı Askar uulunun keptarizinde da tablıçka bar ekenin körüp kaldı (613). Barıp okusa anda da: «Bul menin ağam (614). Körpende boldu (615). Ceztañday tukumun ada kıldı (616). Ömürü tekke ketti» degen cazuu turat (617).

Emne üçün tekke ketti?! —dedi Satarov kıykırıp (618). Özünükünö ançalık kıykırğandan uyalsa kerek, ministr uulu üçün ünün ayağan cok, Adılbek bolso coop beriştin orduna dağı ele caman közü menen karındaşın korkutup kızalañdayt (619).

Men kirbe dep aytkan bolçumun (620). Emne kılayın emi! —dedi akırı Ayperi ağasının kaarına çıdabay (621). Atasının suroosuna kaakı dep koyboston baldarının tigintip özdörünçö ütüröñdöşüp atkanı Satarovdun uşunçalık kanın kaynatkan eken, bir attap barıp özünün butu öydö karağan keptarizin cığa türttü (622). Türtköndö

keptarizdin salmağı da, tulkusu da kadim ele tirüü kişinikindey bılıldak ekenin kol uçu seze tüştü, Albuuttanğan Satarov Askardın keptarizii da bagelekten alıp turup polgo cığa urdu (623). Andan ötüp baybiçesi Urumbalanı kolyaskası menen koşo kömölötö turğanda emnegedir kıymılı caylap ayağına çıkpıy kaldı (624). Antkeni Urumbalanın tirüü közdörü anı uşunçalık aylap karap, epadam, azır etine kol tiyse kedimkidey bakırıp ciberçüdöy (625). Anın üstünö bul türün kurğan kuurçaktar kançalık kulatkanrı menen baarı bir canı bardan beter kayradan buttarı öydö karap kalat eken (626). Satarov kempirine culunğuça özü da, uulu da kayradañ murdağı kalıbına kelip kalıptır (627). Satarov sına tüştü, şaldayıp kaldı (628). Naristenin söögun izdep kelgendegi anın abdan cöndüü kıcırı, açuusu mintip eki bölündü bolup ketti, birok eköo teñ baldarına taasir etpey koydu (629). Sebebi alar azır atasın cayına koyup, öz işterine kirişip kalışkan boluçu (630). Adılbek şaşıp-buşup balanın keptarizin bütürüügö kirişti (631). Ayperi polgo cıgılıp kayra turğan kapterizderdin bulğanğan cerlerin tazalap catat (632).

Eki balası teñ Satarovgo türü suuk köründü. (633). Kaydağı bir öz düynösünön alıs, diline cat, kaynasa kanı koşulbay turğan merez, özün şıldıñdağan duşman adamdardın üñkürünö kirip alğanday sezip cattı özün. (634). Emne üçün başkalar adam öñdüü butu menen tursa, atasının başın ıldıy karatıp koef? Emne üçün üybülönün sıymıktanğan calğız uulu Askardı antip kelekeleyt (635). Körö albastık! Özü adam bolo albay kıyılıp uuru ittey bolup kalğan soñ, ömür boyu ak kızmat kılıp uşunçalık daracağa cetken atasın da, asman ayday zobololuu ağasın da körö albay içinen kan ötköndö casagan işi bul. (636). O, aram siydik şümşük! Seni bala dep çoñoytkon men akmak! Militsiyaga aytıp turup, kuurçaktarın talkalatıp, üñkürün troktor menen türttürüp salış kerek eken (637). Munuñdu Askarğa aytsam tak oşentet seni karap tur!

Satarov bir ordunan kozğolboy açuu oylorgo batıp turdu. (638). Emne üçün boor etinen çıkkan öz balası mınçalık bolup ketken? Ağasının kadır-barkın körö albayt boluş kerek. (639). Can-alı kalbay baarı Askarğa ıraazı, anı maktaşat, anı kökölötüşöt (640). A munu bolso tilden başı çıkpıy. (641). «Ey, cikiygen akmak (642). Oyuñda emne bar, diliñde emne bar, aytsañ bolboybu cikiybey. (643). Sırıñdı içiñe katıp cürüp çirip ketpegin oşol boydon. (644). Biz sağa özübüz go, duşman emespiz go! »

dep zekiy turğan atası (645). Askar ağası bolso ağa körsötkön ubakıttı ölgön ubakit deyt, Süylöşpöyt (646). Oşoğo ızalanıp tacaaldıgına ketken eken bul it (647). Öç adıp catat (648). Öç (649). Özdön cat, özöktön çıkkın ört degen uşul (650). A öç alğanday kaday akısı bar, balası bolup turup? Öz naadandığın tüşünböybü? Cok, öz aybın tüşünö turğan keypi cok (651). Karabaysıñbı, bul aalamda canında can cok, calgız özü kalğansıp dele bolboy, kabağın çıtıp alıp, otura kalıp, tura kalıp, aligi keñkelestin işin casap atat (652). Üstü-başı büt parafin, vosk, beti çambıl-ala (653). O suruñdu, urayın, naadan! Seni kişi kılam dep kırk beş cıl tamtañdağan men akmak (654). Cok degende ağañdın çıçkan boğunday bolup alıp turup anan kıcınsañ bolboybu bizge (655). Murdu-başı mağa okşoşup kalğannın kara dele (656). Tukum buzar kıstalak. .

Satarovdun ulam barğan sayın kıcırı kaynap kayradan baldarına atırılıp giygisi bar (657). Birok antkeni menen tigil eköönün biş dep da koyçu türü cok (658). Ce, baarınan tetigi çolok akıl kızdı karabaysıñbı (659). Time ele lenildep cindi ağasına cardamçı bolup alıptır (660). Dayıma kelip cürsö kerek bul caka, oo atañdın oozun urayın senin kız bolğon (661). Cok degende uşul estüü bolso emne?! Kıskası bir Askarınan kiyin kumğa siyiptir da!

Uul-kızınan anı menen işi bolboğondon kiyin Satarov bul okuyanın akırın aylasız kütö turğanın sezdi (662). Sigaretin küygüzüp aylanani uurdana karayt (663). A basa, bul kesiptin özünün süldörü kayda (664). Ce casagan emespi? Az cerden Adılbektin özünön surap cibere taştadı: kana köröyünçü özünükün (665). Kaday casap emne Degen cazuu cazdı eken (666). Kuday bilet baarımızdan kıyın bolup alğandır özü (667). İtreygen it dese. .

Satarov ordunan cılbay turup bölmönün için köz kızıdırıp çıktı (668). Baykasa bölmö dal ele özdörünün üyünün ortoñku zalının köçürmösü eken (669). Kaptalda pianino turat (670). Çımbı ce calğan pianinobu? Kilemderdin okşoştugun kara (671). Stol, stuldar, kreslolor, baarı teñ, üydögüdöy (672). Eşik oozdoğu uzun küzgünü kantesin (673). Küzgu da casalmabı? Ce çın küzgübü? Lyustranı kara! |Altını — altın, hrustalı — hrustal (674). Bul akmak buğa emne canın ürögön buğa? Uşundan körök bir paydaluu iş kılbaybı (675).

Satarov lyustrağa cakın barıp körgüsü keldi (676). Birok namısı butun cıldırbarı (677). Iras, bul üñkürdü keñkelestin işi dedibi, demek, oşentkeni oşentken (678).

Keregi çok minday sandırak işke kızıgıp karap (679). Ma dese nak altından özün ilip koysun — baarı bir akımtun işi akmak! Birok Adılbektin maskara kebi kayda boldı eken? Oşonu körsöm bolot ele (680). A balkim tetigi skelet oşoldur (681). Keppi oşol (682). Baş porumu okşoş. . Boyu özündöy (683).

Baldarı işterin bütüp şaşılış cuuna baştaştı (684). Atasın emne kılsa da etibarğa alışçu emes (685). Oşondon paydalanğan Satarov skelettin canına dabıssız barıp aldındağı cazuunu okudu (686). «Bul men, Adılbek (687). Söögüm uşul (688). Özüm bul turmuşta artıkbaş boldum (689). Ce murda ce kiyin tuulabdım (690). Ceztañday tukumun aktay albadım» (691).

«Eñ tuura» dedi Satarov uuluna öçü kana tüşköndöy (692). Bul sözdördü dal öz kolu menen cazğan sıyaktuu sezdi (693). Dağı katuurak cazış kerek ele (694). Kolunan iş kelbegen bekerpoz, içkiç dep cazış kerek (695). Ce özünö, ce özgögö paydası çok kemtaalay dep cazış kerek ele! Menin atımdı koyup oşonu cazbaybı (696). Atasının tee bir zamanda atı özgörülgön menen emne cumuşu bar (697). Al kez bir kez bolçu (698). Eskiçilikte karşı küröşkönbüz (699). «Ceztañday tukumu» degen patriarhaldık attan kutuluşum kerek bolçu (700). Andan kutulup men sovet adamı boldum (701). Ağa sıymıktanam! Kırğızdın birinçi ilim baştooçusu degen caman atpı? Ceztañdaydı men oşoğö almaştırdım! Azır akademik degen biyik atım bar, atağım bar, ökmöt menen partiya sıylayt meni, el üçün kızmat kıldım, dağı kılam! Uşulardı oylono kalıp, Ayperi kızımın cılañaç denesin baykabay tiktep turğanına özün oñtoysuzdana ketti Satarov (702). Uyatsız boldu bul kızı (703). Kıyazı ağasına cılañaçtanıp turup berse kerek, bolbosö tigil ittin balası körböy turup kantip casamak ele munun denesin (704). Parnografiya!

Baldarı cuunup bütüp kaldı okşoyt (705). Naristennn söögü bolso ak dakige orolup azırınça stoldun üsündö catat (706). Ubakit kıyla boldu (707). Bügün cerge caşıra albay erteñkige kalıp kalışabı? Mına bul cosunu cektun ayınan oşente turğan okşodu (708). Erteñkige kalçuday (709). Satarov sööktü öz koluma alsambı, ce keybir atasına kötörtömbü dep stoldu közdöy baskıçaktı, dağı bir tablıçkağa

erksizden közü tüştü (710). Al kiçi kelininin, eteginen tögülüp cerge tüşüp baratkan eki kızıl et naristenin astında turgan eken (711). Sıyağı bul eki bala taalaysız kelindin murdağı çarçağan naris teleri bolso kerek, ımırkay uuz nemelerdin önü kimdin esinde kalat?

Esilderim!

Tübölük karañğığa baratıp

Köz irmemge kayrılıp kettiñer (712).

Atıñar Saparçı bolsun (713).

Cüzüñör carık kördü,

Biz cüzüñördü kördük

Tonooñor aba iskeci

Sütkö tiydi uurtuñar,

Tamanıñar cerdin çañın baskan cok (714).

Niyetiñer kirdegen cok

Uşul üydö çaşamaksıñar

Uşul adamdar menen çaşamaksıñar

Kono kalıp bizdi kubanttıñar (715).

Uçup ketip kayğırttıñar (716).

Uşul eki nersege ülgürdüñör

Keptariziñerdi casadım (717).

Mezgildin beketi menen

Kapsulağa salıp cönöttüm (718).

Biz kırılıp ketken soñ

Aalamdan kelgen

Gumanoidder körsün dedim. .

«Kelcirek! »— dedi Satarov akırkı sabına deyre okup cetpey (719). Kelcirek! A birok menin ömürümdü emne için tekke ketti deyt? . . Menin ceztanday ekenim menen emne cumuşu bar? Amı kimden uğup, kaydan bilip kalğan bul naadan?

Satarovdun közdörü çıçaladay kızarıp, buttarı öydö tarbaygan özünün keptarizin tiktep turdu (720). Cügürüp barıp başın öydö karatıp koyğusu keldi (721). Emne için ardaktuu başı ıldıy karap turuş kerek?!

EKİNCİ BÖLÜM

Cañı zamandın kabırğanı kayıştırğan kara cumuşuna könö albay kırğızdardın köbü calakaylanıp turğan uçur (1). .

Özgöçö Aşırbek öñdüsü cañıdan koluktu alıp, közü köp nerseni körböy, boz-ala çalıp turğan cigitter calkoo (2). . Eki ketmen cer çaap tüşük kılğandan körö, alar için kereli keçke at üstündö bilek sıyrışıp, ton ayrışıp, kök börü tartış kıyın iş (3). . Birok köptün ağımı degen kıyın (4). . Aşırbek calkoo da, oturuktaşıp catkan eldi tuurap suu boyuna cepireygen calpak tam saluuğa macbur bolğon (5). .

—Atañdın oozun, canağı Caysan degen çandayak kayda çoğolun cüröt ıya — dep al urma tamdı tebelep catıp, tuş tarabın ızaluu karap koyot (6). . Bir künü al cıdabay ketip kolundağı tokmoğun ırğıtıp ciberdi da beti ıldıy şorğoloğon terin sürtpögön boydon atına caydak mine çaptı (7). .

— Cok degende urmanı tebelep tursa bolboybu? Sen karap turbay kibiray ber, — dep al ali sarı tügü saamayınan tüşö elek kelinçegine Oloñ-oloñ etip aldı da too bettep cönödü (8). .

Balanın anda on ekige toloyun dep kalğan uuz kezi (9). . Butu cer baskandan otko siyer tentek bolup çıkkın cubarımbek uşul cazdan beri ele emnegedir boyun toktotup, bir başkaça momoyup kaldı (10). . Adam taanığs (11). . Murda ayıldın çetine çeyin tınç koyboy bülük salıp, aydöñdü karabay çurkap cürgöndö çanağınan çığa cazdap alañdagan eesiz, oynook közdörü emi tıptınç (12). . Kadim aldım buup koyğon tereñ suuday meltireyt (13). . Karakteri narı tüpkürgö çaşırımıp, adamdı bet bağın karağanda oşol çıkanaktay, çaş balada alda nemedey sır katkansıyt içine (14). .

«Kapıray, suu kuydu tentek neme uşunça bat toktolot eken ee? » deşip kempirler cetine albay cakşılığına corup kalğanda balanın apası Aytolgon içinen tary tüşüp, anan kayra arañ degende cazılat (15). . Degi emne degen keremet ekenin tüşünüp bolobu (16). . Aytolğon murda «balası tentek» degendi kulağı çalğan cerden obdulup turup oşol kişi menen caaktaşa ketip tinaar ele (17). . Emi bolso «bala toktoluptur» degendi ukxa dağı kızğanıçı dele tüşçü boldu (18). . «Murunkuday ele oynop cürçü karaldım (19). . Ölüğündü köröyündör közdörü caman bolçu ele! »—dep al keede içindegisin uuluna uğza aytıp ciberet (20). .

Bala bolso apasın uğup-ukpay, tüşünüp-tüşünböy tek öz betinçe cürgönü cürgön (21). . Kurdaş baldarına cazdan beri köp coloboyt (22). . Üy tiriçiligine kol kabış kılğan soñ, calğız torpoğun aydap alıp too etekti közdöy ketet da oşol boydon keç küügümgö deyre daynı cok (23). . Kaş karayğanda al üyünö eç dabışı bilinbey, ireñi bir az kaçkansıp, öñü ker-sarı tartıp tüktöyüp kelçü boldu (24). .

' — Balam, bir ceriñ oorup turabı?

— Cok, —deyt bala apasına, epten tiş açıp cilmayğan bolup, anan oşol zamat bir nerse şam-şum etip alıp catuuğa şaşat (25). .

Bul sapar Caysan torpoğun ıldıy etekke taştap koyup, özü toonun çokusuna çığıp ketken eken (26). . Aşırbek tanoolorun kıpçılıp özü çığıp bardı biyikke (27). . Barsa, bala bir çoñ taştın iktoosunda ünsüz soksoyup oturat (28). .

Oy, çıçım! —dedi Aşırbek entikkenden kökürögü açışıp (29). . Bala ukkan cok (30). . Aşırbek birdemedden kooptono tüşüp unçukpay arka çağınan basıp kelse balanın muştumdarı tüyülüp, celke çaçı tüksüyüp bir şumduk abalda, bık etpey katıp turat (31). .

Çıçım! —dedi eki kadamça canına çukul kelgen Aşırbek (32). .

Mına oşondo gana balanın denesi boşoy tüştü da, başı şık etip kulap, tüyülgön muştumdarı cazıla ketti (33). .

— Oy cer sorğur, sen emne, cılan menen arbaşıp oturasıñbı? —dedi Aşırbek darıldap (34). .

Oşondo çoçup ketken bala calt burulup «emne keldiñ bul cerge! »—degen kicaalat açuu köz karaş menen ağasın bir atıp aldı da, kayradan şılkıyıp başın cerge saldı (35). .

— E, sağa emne boldu? —dedi Aşırbek balanın bir başkaça kubargan öñünön çoçulap (36). .

— Taş kulatıp oynop atam (37). .

— Taş kulatıp dep munu kara... . Bas ıldıy... . Bala ün-söz cok toodon ıldıy tüşö cönödü (38). . Kolubuttarı alsız şalaktap, büt denesi ayabay cançılğan sımal (39). . Biyiktin salkın celine karabay bir pasta beti-başın ter basıp ketti (40). .

— Atañdın körü, el degen tuuğan-uruğu menen birge kalıp tamdı bir cumada bütüp ala koyup atışat (41). . Sen bolso bir torpoktun artınan ketip... . Mağa tırmaktay cardamñi cok (42). . Eki atadan eköbüz calğız bolsok... . Ce işengen başka kişim barbı menin? Ce tentip ketken ceztañdaylardı izdep ısarğa barayınbı?

Balanın emelki abalına tañırkağan Aşırbek oozuna kelgen körcomesin küñküldömüş etip, birok köz kıyığı menen inisin añdıp kelattı (43). . Bala bolso lam dep ooz açpayt (44). . Ağasının sözün ce ukkanı, ce ukpağanı bilinbeyt (45). . Özün küñöölüü sezgeni ce sezbegeni bilinbeyt (46). . Oşentken sayın Aşırbeğin tañırkağanı tarap, emi anın balağa kıcırı kele baştadı (47). .

— Taşta torpoğuñdu (48). . Kuday albayt! —dedi al coldon burula bergen inisine katuu unçuğup (49). .

«Anda emne kılayın» — degen tür menen bala darmansız, şılkıyğan başın kötörüp karadı ele açuulanğan ağası abdan oñtoysuz bolup ketti (50). .

Emnelikten oşentkenin al özü da daana tuya alğan cok (51). . Kıyazı emi ele balasıntıp kağıp-turgan inisi közünö bir başkaça körünüp kettibi oşondo (52). . Ce bolboso inisi bügünkü tañ kalaarlık kıyal-coruğu menen kandaydır bir, Aşırbek tüşünböğön zor nersege dit koyup alğansıdıbı, aytor balağattan çığa elek, ali eselek dep esepregen inisinin aldında buşayman bolo tüşkön Aşırbek şaşa-buşa atına mindi da «tamğa kol kabış kılçı» dep küñik etken boydon aldığa bastıra berdi (53). .

Oşondon bir cuma aylanbay, Aşırбек calkoonun kamırabay cay catkan köñülünö tımızın dürbölöñ tüşüp, ce anısın eç kimgе carıya kılıp ayta albay, içinen uyğu-tuyğu kızalañdap, özünçö bir caman ahvalda kaldı (54). . Kündüz keçke balağa kaynağan kıcırı tünküsün köşögönün arı cağına kireri menen kelinçegi Kunduzdan çığarıp kiret (55). . Caş nemeni ün-sözsüz ezip, tañ atkıça kıynap koyçu boldu (56). . Ce beçara kelin söz aytıp akaarat kılayın dese, boz üydün bir iptasında bala apası eköo katarlaş tınooloru uğulup catat (57). . Kızğaniçka ceñdirgen küyöösü öpkösün kuuşura kısa da, oyun-çınğa salıp butu-kolun kayırса da ünün çığarıbay baarına çıdap Kunduz bir top күnü uykudan kalıp, közü kakanaktap şişip turdu (58). .

— Ay uul, kelinçegiñdi emne mınça kıynaysıñ? — dedi bir күnü iştin cayın tımızın añdıp cürgön Aytolğon (59). .

Aşırбек kızarıp ketip teskeri buruldu (60). .

Kıynagan-etken cokmun! —dedi al kara küçkö kors etip (61). .

Koy antpe, a da biröönün balası (62). . Töşögüñö ak kelip ak cürgön beçaranı ıylatıp emne kılasıñ? Etinin baarı tim ele kök-ala!

Oşol күндön baştap Aşırбек oğо beter ayalına kıcınıp, «sen emne üçün Aytolğon ceñeme arızdanasıñ» dep caş kelindi cok cerden opuzalap, eldin közü minday bolo kalğanda kakıs-kukus kılğanğa çeyin barçu boldu (63). .

Balanın bolso anın biri menen işi cok (64). . Tokmok urup catıp dele, mal tosuşup ce otun carıp cürüp dele kirpik aldınan telmirip karağanı Kunduz ceñesi (65). . Kelindin tatınakay ak çırayın, baskan turğanın, tötön kez-kezi özün calt etip kıya karap ketken bakırakay közdörün eerçiy berip erteden keçke deyre nes (66). . Munumdu biröo baykap atpasın dep da oyloboyt (67). . Barıdan Aşırбекti eles albağanı kızık boldu (68). . Eç nerse oyunda cok öspürümdün cañıdan erkek dımağı kozğolup, öz köñülü özünö ee kılбай alıp-uçup, ayal zatına bolgon eñ alğaçkı күнөösüz kumarlanuusı akıl-esin бүтүндөп tutkundap alğan belem (69). . Kunduz degen ağasının ayalıbı, ağа көз artıp suktanuu uyat işni, al üçün cazıksız kelin küyөösünön zapkı cep atabı, munun biri menen eseлектin işi cok (70). .

Bir sapor al suuğa ketip baratkan Kunduzdun artınan adatınça nes bolup asteydil karap turgan eken (71). . Ağası Aşırbek tamdın burçunan karpa-kürp çığa tüştü da, kolundağı kodura kamçısı menen balanı çoku talaştıra salıp-salıp ciberdi (72). .

— Mina bul suunu burup koyboysuñbu ıya, tamdın tübün ezip kulatıp koyo cazdaptır! —dedi öspürümdün kılığına bir topton beri canı küyüp bütkön Aşırbek, kamçısına udaa bölünüp kıykırıp (73). . Çuunu uğa koyup narıtan Aytolğon beri cügürgöndö Aşırbek aylasın tappay kaysalap, üy aylantıp çoçoıyup koyğon sokmo tamı taptakır kulap baratkan kişiçe dubaldın burçun iyni menen cölöy kalıp, oozuna kelgen birdemelerdi kıykırıp-ökürüp catti (74). . Anın antpeske çarası cok ele, sebebi caman kamçısının uçuna orop koyğon zımdın uçu balanın dal mañdayın cara tilip ketken (75). .

Çoçup ketken bala beşenesi ıldıy caba bergen kandı ce sürtüp koyboy, minday oolak basıp ketpey kayra Aşırbekke koşulup tamdın tübün karaylap karap cüröt (76).

— Kokuy katıgün, balamdı öltürdü! Arman kün, bul emne degen şumduk!

Aşırbek dal mina uşunu ukmak boluçu (77). . «Atanı it aye, kolumdun kanduusun kara! —dep al niyetinde ökünüp da ciberdi (78). . Birok ağa bolboy ele ızı-çuu küçöp, tiginden-mından apıl-tapıl cügürüp Aşırbeğin künöösün kökölötüp ciberiştı (79). .

O, kuday urğan kelesoo, dele kamçısının kızılın kantesiñ (80). . Emene çaptıñ munu?!

Cazıgı cok balanın mañdayın ayra çaap, bul ittin oozun kandap koyo turgan eken?!

Caman aygır üyrünö tap...

Uşintip uluu-kiçüü, ayal-erkek debey naalat aytın, balanı ortoğo alışa üzülüp-tüşüp kalışkanda Aşırbek neçen-neçen iç küptüsün kıykırıp cibere cazdap, biroq ağa oozu barbay, açuusun oşol tuşta suu kötörüp çukul kelip kalğan ayalın közdöy atırıldı: — Seni elebi, atañdın körü? — dedi al eç nerseni tüşünböy alañdağan Kunduzdu közdöy bayağı çolok kamçısın süyröy çurkap (81). . Uşul tuşta el

kütpögön okuya bolup ketti (82). . Çekesin basıp bışaktap turğan bala toptun içinen at koyup barıp ağası Aşırbeğin soroñdoğon kamçısın koş koldop culup aldı da özün küü menen añğa türtö öttü (83). .

— Urba, emne urasıñ ceñemdi! —dep Caysan boyun karmay albay kirkirep, dilinde kımbat körgön kişisinin el közünçö osol boluşup catkandığın eç tüşümböy, keçee ele uluu tutup iymengen atalaş ağasınan caltanbay aybat kılıp turdu (84). .

Mından şumduktuu Aşırbek calkoo, albette kötörö albas (85). . Öz kara namısın oylop, özünün atalaş calgız inisinen ayalın kızganğanın elden-curttan caşırıp uşuğa çeyin bir canğa aytpay kelse, a tigi cubarımbekti kara! Seni koyo tur, betiñe açıp elge şermende kılbasam! Kara çeçekey ceñesine köz artkan naadandı men tim ele... . degen sıyaktuu öz akılına çenem taykı açuuğa ceñdirgen Aşırbek oşondo: «Anda emese, anda emese bu doñuzğa alıp bergile Kunduzdu! Katın kılıp alsın! »—dep turğandarğa carıya salsa bolobu (86). .

Çataktın cayın oşondo tüşüngön el kıraan-katkı külüp ciberdi (87). .

Oy baççağar, atañ estüü ele kişi ele, bu sen kaydan çığıp kalğansı ıya? Uşu çıçkanday baladan zayıbıñdı kızğanıp?

Ceñesi menen kaynisi ısıq bolo berbeybi, anın emnesi bar eken?

Oy, çunak, —dedi añğıça bir çal Aşırbekke küdüp, — mınday sözdü aytpay cür, uyat bolot! Aldağı iniñ ali badağattan çığa elek catsa! O, coluñ bolğur dese!

El oşentip aytsa Aşırbek dağı ele tuttuğup bolboyt (88). . Murdu menen cerdi çelip kıyğaçtap, turğandardın baarisın tekşi korkutup, bir bilgen ukmuşu barday (89). . Añğıça çın ele ukmuş coruktu baştamay boldu: — Mina işenbeseñer! —dedi koynuna tört büktöp bekem katıp alğan kiçinekey sarı kağazdı suurop çığıp (90). . — İnim kat çiyip bergen ceñesine (91). . Men Kunduzdu talak ettim! Alıp bergile uşuğa!

Turğandar güü-güü bolo tüşüp, ayaldardın üröylörü uçup ketti (92). .

— Betim iy, betim iy! —dep ciberdi şaşa ketken bir daarı (93). .

«Anda oşentip «kağaz» degen söz adamdardın sesin alıp turğan cañılık ubak (94). . Kat çiyip beret degen ant bergen menen barabar nerse (95). . Cañı ele Kaşkar,

Tekes taraptan öz cerine kaytıp kelişken kırğız ayıldarına al kezde kandaydır bir eñ çoñ ökmöt işteri gana, ce bolobso eldin üröyün uçurğan tigil ce bul suuk kabarlar gana kağaz arkılıu kalayıkka bilinip, anan al kudureti küçtüü kağaz ce ueznoydun, ce volosnoydun temir sandığında kol cetkis acayıpta katılıu bolor ele (96). . Coğorton uşunday bir kat bar eken degende karapayım kalıñ curt içinen kelme keltirip, al kağazdı kim cazdı, emne dep cazdı debesten moyunğa daroo mildet kılıp alıp turğan çak (97). .

Oşondoy maalda anan kat bilgen, bitik okuğan ayıladağı közgö basar calğız moldo bala Caysan ceñesine til kat arttırıp oltursa oñoy corukpu? Demek, al eköönün ortosundağı iş kağazğa bekilgen bütüm eken da! Tü, şumduğunu kurğur, mındaydı kim körüptür (98). .

Turgan el dapdaarıp, emne kılaların bilbey Aşırbeğin kolundağı kapilettüü sarı kağazdı tikteşet (99). . Ce anı «kana beri kılıçı» dep ala koyup okuğan anda kişi cok (100). .

—Kele beri kağazımdı! —dep añğıça bala ağasınan talaşıp kaldı ele Aşırbek doosu koluna tiygen kişiçe cantalaşıp culkunup, kattı koynuna katıp alıp berbedi (101). . Rası, anı ber dep kıstağan kişi bolğon cok (102). . Turğandardın ıntızarı Aşırbek cakka oop; Caysandı eldin ıyığın tepselegen naadan katarı sezip kalıştı beym (103). . Özgöçö ayaldar betterin çımçıp, şıpsınışıp, ulam eki-ekiden baştarı birige kalıp ene sütü ali oozunda degen beregi bala menen keçee ele erinin koynuna cañı kelgen kelindin kılğan işterine caka karmap tañdanışuuda (104). .

Canatan beri emne kılaların bilbey kalğan Aytolğon uulunun kağazdı talaşkanın körgöndön kiyin esine kele kalıp, a da koşo ortoğö tüştü (105). . «Ber balanın kağazın (106). . Anda senin akıñ cok! »—dep al başkalar sıyaktuu ele tigil karğaşaluu katta emne cazılıp, emne koyğonun bilbese da, balasının caatın berbey dolulanıp kaynisi eköo tıtışa turğan abalğa cetti (107). . Balası üçün otko tüşüp, can dalbas urgan enenin calğız maksatı mederinin künöösün aygineley turğan bir büktöm türü suuk nerseni tiginden kanday da bolso alıp turup daroo cok kılıp ciberüüdö (108). . Aşırbek urğan ağa bolobu—kıtaydan beri kiyip tentip kelgen şırmal uyğur çapanının kökürögün bekem mıçıp alıp etin barçalasa da al kağazdan ayrıla turğan

türü çok (109). . Ceñesin ulam ırğıta türtüp, Caysandı cerden çıkanak menen urup, ara çolodo kelinçeği Kunduzdu közdöy but şiltep kalıp cattı (110). .

Izı-çuu ulam katuuulap, bul ele ayılğa emes, tigil tömönkü kıyır tuuğandarğa deyre uğula turğan boldu okşoyt (111). . Oşondo kiçinekey bir uruk eldin uyatı, namısı üçün şaştısı kete tüşkön ayıl aksakalı tura kalıp katuu-katuu bakıldap ciberdi (112). .

— O, ırısı çok urğandar, toktotkula çırıñardı! Bir üydö üç baş kişi çaşaysınar da anan it tutışkansıp mında... . Uyat emespi (113). . Ukkan, körgön el emne deyt (114). . Bayağı ceztañdaydın tukumu uşintip atıptır dep büt köl boyuna şermende bolboybuzbu? Kana, katındar, cay-cayñarğa tarkağıla! Sen beri meni menen cürgün Aşırbek (115). . Sakalduulap dağı eköönör koşulğula (116). . Tömönkü ayıl atkomunun katçısına barıp kağazdı okutabız (117). . Bütüm uşunday tuuğandar — eger bala balalık kılıp, kağaz betine bizdin eldin cosunun buzgan een baş söz cazğan bolso, anda al cubarimbek ayıldan ketsin (118). . Ağası tirüü turğanda keliñdin başı bek, — inisine nike cürböyt (119). . Baskıla!

— A mına, kalıs söz emi tabıldı (120). .

— Co, tuura da, Aşırbek salpayak tirüü turup anan inisine katının karmata berebi?!

— Caşabay catıp katınpozun kantesiñ munun?

— Kançağa çıktı Caysan tentek?

Kuday bilet, on ekiden emi cañı öttü go deym (121). . Baya ayıldı cılan kaptağan cılı tuulğan baldardan emespi (122). .

Bu murduñdu urayındı markum Kaynazar avam erke kılıp östürüp koybodubu (123). . Bolboso bir ayıldan mıktı okuğan calğız bala uşul ele, kişi bolobu dese... .

— Atañkörüçayın deseñ!

Ayılátkomdun katçısı degen murdu kaykı, beti çaar Supralin attuu bir tatar cigit bar ele (124). . Oşo kündörü al 16-cılı Tekeske kaçıp barıp, mal canın coldoğu kalmak-kıtay çerikterine talatıp ciberip kayta kelgenderdin tizmesin tizip, ayıl-ayıldı ara265 lap cürçü (125). . «Abışkası ürküñdö kaza bolğon kempirlerge birden saan

berilet, mal canı taloon bolğondorğo mayda candık cana birden mingiç beret eken cañı ökmöt» degen söz oşol tuştağı cardıktardıñ eñ aldı zle (126). .

Açıp-arıp turğan el capırt ele baarı tatar katçının tizmesine tüşküsü kelip, köp kempirler soo turğan abışkasin öldü kılıp cazdırıp, birin-ekin malı barlar aların soyup katıp, aytoru, mınday uçurda elden nısap kaça tüşsö kerek, baarı ele uyattı koyup ayla-amaldın artında (127). . Oşentip tizmege erte ilingen bir daarı çındap ele ortodon birin-ekin mal alıp, süt saap içip kalğan bolçu (128). . Oşol sebepten calpı Dolonotu ceegine tatar katçının barkı abdan çoñ (129). . Anın asınıp cürgön bulğaarı somkesi menen içindegi sarı kinege depteri karıp beçaralardıñ bakıt-talayın çoğultup salıp cürgön bir keremettüü altın kutu sıyaktuu (130). . Supralin özü bolso anday sıykırduu baştık kötörüp cürgönün bilbese kerek, aytoru, kim emneni aytsa oşonu kattap alıp unçukpay basıp kete bere turğan cöntök cigit ele, «Kat ele bilgeni bolboso munuñ dele sovet ökmötünö okşoboğon neme go» — dep kee bir een oozdor anı da soo koyboy uduñ sözdörgö salıp kalışçu (131). .

Ceztañdaylar kelse oşol çaar bet Supralin keñsesinde cok (132). . Kütüp kalıştı (133). . Zım tilgen çekesi könöktöy bolup şişip çikkandıktan Caysandı ayılğa taştap mında Aşırbekti gana alıp kelişken (134). . «Kana berçi, aldağı kağazdı» dep aksakaldar çırhuu kattın cok degende sırtın karmalap körölü dese da bolboyt Aşırbek, men tatar katçıdan başka biriñe da karmatpaym dep (135). . Oşentip, alar keçke deyre olturuştı (136). . Küügüm talaş Supralin üzöngüsün temineerge şayı cok, eki butun salaktatıp boş taştap tuura caktan bastırıp keldi ele, ceztañdaylar aldınan dürbüp çığıp atın ala, keñsege tigini suranıp catıp arañ kirgiziştı (137). .

— Sadağañ boloyun, mına bul kağazdı elge utuza bir okup bere sal, başka cumuşubuz cok (138). .

Uykusu kelip, közü cabışkan Supralin çıraktın cariğına salıp, karağat sıya menen arabça cazılğan kağazdı kıynalıp catıp arañdan zorğo okup berdi (139). .

Kızıl cüzü nurlanğan

Kımça beli buralğan (140). .

Kızdar kiygen kırmızı

Kırk bir kızdın içinen

Artık turat cıldızı (141). .

.....

Berendey bışıp torolğon

Beline çaçı orolğon

Buğuday bolup torolğon

Butuna çaçı orolğon (142). .

dep cazılğan eken (143). .

Ceztañdaylardın oozdoru açılıp eç nerse tüşünüşpöyt (144). .

Oy, bul emne degen kağazıñ! — dedi aksakaldardın biri Aşırbekke alaya karap (145). . Aşırbek deldeyip özü da nes (146). . Eçteme dep coop ayta albayt (147). .

Turğula kettik! —dedi añğıça biröö (148). . Oşonu menen ceztañdaylar añğüdük bolup keñseden çığışıp, murdu kaykı tatar cigit bolso oturgan üstölündö uktağan boydon kala berdi (149). .

Coldo kele catıp teriştirip körüşsö Aşırbek al kattı Kunduzdun çıptamasının çöntögünön taap alğan eken (150). . «Oşonun ele murunku küñü Caysan sarı taldın içine kirip alıp bul kağazğa cazuu salıp oturğanın körgöm, teñir ursun oşondoğu men körgön kiçinekey sarı kağaz dal uşul bolçu» — dep Aşırbek canın sabayt (151). . Ağa işenbegende emne, işenişti (152). . Birok baarı bir bul kattın sırım ayra tüşüngön kişi bolğon cok ali (153). .

— Kıyası, kurğan bala Semeteyden eki kayrık ır cazıp koyğon şekildüü go? — dedi coldo kelatıp biröö (154). .

.....

Kızıl cüzü nurlanğan

Kımça beli buralğan (155). .

Kızdar kiygen kırmızı

Kırk bir kızdın içinen

Artık turat cıldızı Oy, tukumu ceztañday bolso anan ırdabay koyobu?

Irdasın deçi, birok munu emne üçün ceñesine berdi eken beçara bala (156). .

Co degi katınıñın koynunan çıkaknı ıraspı uşul kağazdın?

Aşırbek tuuğandarının ulam biröñö coop kaytarıp, özündö kılday kıykım cok ekenin, künöñün baarı teñ Caysan menen Kunduzda ekenin kayra-kayra aytıp kelet (157). .

Akırı bul çeçilbegen kattın sır-tüyünün balanın özünön surayın dedi okşoyt, «Siler cay-cayınarğa bara bergile, bul işti men özüm sürüştüröm» dep başkaların taratıp ciberip ayl aksakalı Aşırbek menen koşo bardı (158). . Kelip surasa bala mulcuyup sözgö ança coop berbeyt (159). . «Tim ele cazğam» dep moynoyt (160). .

A tim ele cazañ emne üçün ceñeñdin çöntögündö cüröt bul kat! — dep arağa tüşkön çal açuulanıp ketti (161). . — Uyat emespi öz kara çeçekey ceñeñe kağaz bergeniñ?

Men ceñeme tim ele bergem (162). .

Uul cazğan kağazın mağa körsötkönünön ırım bolsun dep çöntögümö salıp koyğon bolçumun—dedi Kunduz balanı kıynay berişkende ıy aralaş bışaktap (163). .

Tek, oozuñdu bas! —dep anda Aşırbek koroñdoy ketti ayalına (164). .

Oşonu menen ürkördöy ceztañday tukumunun içindegi kapıstan çıkkan çırdın tüyünü çeçilbegen boydon kalıp, akırı küz aylanıp kelgen kezde Aşırbeğin çatağına çıdabay Aytolğon uulun tigil köl başındağı şaarda batrak baldarı üçün açılğan birinçi baskıç internat mektebine cönötüp tındı (165). .

* * *

Köp ötkön cok, oşol ele kışta Karakoldon Caysan menen çoğuu okup cürgön Çalakız degen bir balanın atası ölüp Dolonotuğa kelgen eken (166). . Antip-mintip Aytolğon barıp colukkuça bolboy; çunak bala ketip kalğan bolot (167). . Uulunun daynın surap bileyin dep bargan ene baykuş dabdaarıy tüştü (168). .

Carıktık dese, uulumu azık berip iybeyt belem (169). . Nebereñizdi koyo tur dep koyboysuzbu? —dep Aytolğon ! ! kemañyenin túbündö calğız kalğan kempirge burkan-şarkan tüşüp taarındı (170). . Esinen aynığan kempir emneni bilsin: «neberemdi ökmöt alıp ketti, ökümtan aylanayın, kıtaydan şeyşebi bekıp ölgön abışkamdın kununa bir saan berdi... . »—dep oy-toonu süylöyt (171). .

Men Kaynazardın cesirim, carıktık (172). . Taanıdıñızbı?

Ooba, ooba taanıdım (173). . Kelip mobul oçoktoğu çoktu aralaştırçı, orus kartöşkö köömp koydum ele küyüp kalbasın (174). .

Bizdin balada tigi Karakoldo silerdin bala menen birge okuu okuyt emespi (175). . Oşol uulumdan kabar surayın dep keldim ele, —dedi Aytolğon muzdağan kül dün arasınan kempirge bir toğolok küyük taap berip catıp, canı keyip (176). .

Oşentse da kempir emnegedir candana tüşüp teztez süylöp ciberdi (177). .

— Senin balañ okuu okubay, talaağa kaçıp zikir çalıp kalıptır go, betim!

Caysanbı?! Kim ayttı anı carıktık?

Sen kimdin katnımın dediñ?

Co, canağı sözdü nebereñiz ayttıbı?

— Nebereme cabışpa betpak, ölüp-ölüp oturup bir atadan calğız kaldı... . Betibaşın çakalay basıp ketiptir baykuşumdun... .

Aytolğondun cüröğü alep-celep bolup çıktı (178). . Mastan kempirdin ce cindi ekeni, ce soo ekeni bilinbeyt (179). . Birok oozunan çıkkan sözü tigil (180). . Aytolğondun büt sezimderin duu etip camandıktın tolkunu urup ketti (181). . Kempirdin ıraysız türü, anın çılpak akkan kıpkızıl közdörünün bir saamğa tiptirüü bolo kalıp tike karagan emeleki uulu tuuraluu aytkan suuk sözdörünö apaçık dalil bolo tüşkönsüdü (182). .

Aytolğon ordunan serpilip turğan teyde añ-döñdü karabay üyün közdöy cügürdü (183). . Ulam şaşıp entikken sayın uulunun bir balaketke çaldıkanın sezgensiyt (184). .

Kaalğanı attar menen col kamın körmökçü bolğon Aytolğon kiyimderin bir apçıp; çığdandın için bir alçıp, köpkö deyre daynın taba albay cattı (185). .

Oşonçodon Aşırbek tooğo ketken künü ele (186). . Mınday işte caman da bolso erkek tananın kerektigin ayt! Birok anı kütüügö bolbos (187). . Al urğandın tooğo bir ketse beş kün, bir ketse on kün çoğolmoy adatı bar ele (188). . Ariyne, uşul sapar al cayloodoğu tuuğandarına barıp, Caysanğa berip cibermekke bir karın sarı may taap kelmek (189). . Birok anın mayı menen kurup ketsin (190). . Enenin cüröğü anın kelişin kütökönçö çıdaçubu? Şaşa-buşa kamınıp Aytolğon oşol ele künü colğo çıkmak boldu (191). .

Caysan tuuraluu aytkan aligi kempirdin caman sözün ukkandan kiyin Kunduz «men da baram» dep bülünüp aldı (192). . Koy dese bolboyt (193). .

— Canağı döödür kuyöön kelse conuñdu sıyrıp salat (194). . Koy, barba, — dep Aytolğon cakşı ele ayttı, birook kelindi bir zor küç türtüp alğan şekildüü, —közgö basar calğız uulubuz kırsıktap atsa kaysı betibiz menen mında catıp alabız (195). . Aşırbek üydö bolboğon soñ sizdi calğız ciberbey koşo barayın — dep (196). .

Akırı ağa-tuuğandan eki at tokup minişip, undup içine katıp saktagan eki çuçük, bir cilik etti boz baştıka oroy salışıp, eköo kün beşimde şaardı közdöy çığıp ketiştı (197). . At degen anda azırkı maşına orduna cürör ele (198). . Cüz çakırım coldu tünü menen bastırıp oturup ertesi çoñ şaşkede eki ayal Karakoldun çoñ çirköösün izdep taap cete keliştı (199). . İnternat oşol çürköönün canında ekenin Aytolğon ukkan (200). .

Caysandı caşın çoñ eken dep anın üstünö sovetten murun moldodon okuğan arab sabatın eske alıp daroo ele birinçi baskıç mekteptin üçünçü klassına alışkan eken (201). . Muğalim kırğızdın tüşün coruğan, sayma etektüü tuyuk köynökçön, arsak tişterin sarğaytıp iş baskan, orto kurak orus kişi bolup çıktı (202). .

Sizdin bala mıktay bala! —dedi muğalim daroo ele Aytolğon menen Kunduzdun sanarkağan türlörün baykay koyup (203). .

Alıstan keldik, aylanayın moldo, balamdı körsötçü, — dep Aytolğon daroo muğalimdi etektey ketti (204). .

Dem alğıla (205). . Alar pekarnyağa suu taşıp cürüşöt (206). . Oşentip tokoç tapsa tattuu bolot (207). . Hı-hı-hı (208). .

— Deği deni-kardı tazabı bizdin balanın?

Oorup kaldı dep uğup cürögübüz cerde kaldı, moldoke (209). .

Ooru çok (210). . Ooru çok, — dep eki kaytalap anan muğalim emnegedir barmağın tiştey kalıp Aytolğondu kabak astınan şektüü karadı (211). . Al ooru emes marca (212). . Al ırçı, manasçı (213). . Azır abdan kıynalıp cüröt (214). . Uktap atsa tüşündö süylöyt, ıylayt, anan manas ırdıy (215). . Ertesi baldardan uyalıp kaçıp ketet (216). . Uşunday bala (217). . Volotoy bala!

Aytolğondun öñü birde bozorum, birde kızarıp ce süyünöörün, ce küyünöörün bilbey ünü buulat (218). .

— Karaldım ay, emne kılam emi! Ata-tukumunun baleesine çaldıkan turbaybı...
— dep Aytolğon beri baktın içine kelip oturuşkanda kol cooluğun alıp bışaktay ketti (219). . Kunduz bolso, a dele bala emespi, küypöyüp bul Caysan menen bolup catkan ukmuş iş cakşıbı ce camanbı, oşonu ayırıp tüşünö albay çooçurkap, Aytolğondun ele közün karayt alayıp (220). . Anın elesinde Caysan bir coboloñduu corukka tuş bolup, oşondon ulam arıp-açıp, bayağı kaynisine okşoboy, aligi kan coldon kez-kezi ötüp kalçu sopu-derbişterçe öñü kapkara bolup samsaalap kalğanday (221). . Oşondoy ele sezim Aytolğondo da bolup cattı okşoyt (222). . Cüröğü tıbrıçılup, ulam kündü karap, ce mındayda karğaşa bolup ubakit ötpöy, eki ayal baktın içinde sanaarkap bütüştü (223). . Kunduz demin içine cıyıp, cakşı ele bir nerse aytmakçı bolot, dele kayra oşoço cüröğü daap bara albay, oozun cıyıp alat (224). .

Bir maalda anan, kün töbödön kınkayıp kalğan çen ele, internattın calpak tamının arka cağınan kuculdagan ündör uğula kalıp, añğıça bolboy camırağan on-on beştey öspürüm burçtan çığa kelişti (225). . Eñ aldıda Caysan eken (226). . Muğalimi aytsa kerek — al koroço kirip-kirbey atıp ele enesin közdöy külö bağıp çurkadı (227). . Sağıngan bala balkim oşondo kiçinesindegi erkeligi menen enesinin kuçağına boyun taştayt bele, aytoru Kunduzdu körö sala at koyup kelatkan Caysan kızarıp ketti daroo boyun tüzöy, kadimkidey salabattuu bolo kalıp enesine kolun berdi (228). .

Bir azdan kiyin üçöö teñ demderin cıyıp, caylanışıp oturup kalıştı (229). . Eç nerse bolboğondoy (230). . Balanın kemip ce ketilip kalğan dele eç ceri körünböyt (231). . Al tügül öñü ak sarğıl bolup açılıp, carım ele cılda söök-saağı ösö tüşköndöy

(232). . Kiyim-keçesi taza, boyu dikan (233). . Bolğonu bir az arıktap, muzoo kirpik capkan közdörü kirtiygensip kalıptır (234). . Ene degendin izdegeni oşol da!

Közüñ emne kirtiyet, bir ceriñ ooruybu? — dedi Aytolğon balasının cüzünö üñülüp (235). .

Co-ok, — dedi Caysan anday sözdü boyuna cuutpay (236). .

Anan emne canağı Çalakız carıbagır enesine birdemelerdi süylöp ketiptir! Maa da coluğup koyboyt (237). . Bir ayıldan eki tırmaktay bala okusañar, anan daymın aytıp uçuraşıp ketpeybi, çaşabağır dese!

Silerge barıp coluğayın dep catkanda coldon kire çığıp kalıp şaşıp kele beriptir, — dedi Caysan kurbusuna eç söz tiygizbey (238). .

Anan emne canağı sakoo çoñ enesine bolboğon sözdördü aytat al oñboğur! — dep Aytolğondun açuusu tarabay cattı Çalakızğa (239). .

Emne dep aytıptır, apa?

Oy kim bilet, senin daynıñdı surayın dep barsam «balañ talağa kaçat eken, albul eken» dep tibireyt, canağı ölüğüñdü... .

Enesi uşunu aytkanda Caysandın öñü albıra tüşüp daroo cer karap kaldı (240). . Balanın közdörü bir çaşırın sırmın beti açıla tüşkөndөy taysaldayt (241). .

Muğalimiñen da suradık... . — dedi uulunan ! ! coon bolboğon soñ apası dağı da söz eerçitip, Caysan anda da coop bergen cok (242). . Tek başın kötörböyt, birok içi uyğu-tuyğu bolup catkanı öñunön bilinip turdu balanın (243). . Kaynisinin kıynalğan oşol abalına Kunduz çıdabay ketti okşoyt (244). .

— Muğalim uuldun deni sak debedibi apa, — dedi (245). .

— Deni sak bolboy kurup kalsın, karabaysıñbı kebetesin — kirpiginen tartsa cıgılçuday... . Başka eldin baldarı eç baleesi cok ele ticine, kileñdep oynop cüröt, caratkan teñir uşul menin calğızımdı tınç ele koysoçu... . — dep oşondo Aytolğon enelik meerimin köz çaşka aylantıp, birok oşol ele uçurda balasına emes, caratkan teñirge, özünün alı-küçü cetpegen tabiygattın zorduk küçünö ızasın çığarıp, öz denesinen çıkkın tırmaktay balasın mintip başka akıl cetkis ayan biylep, erkine

koyboy cetelep alğanına cürögü oorup, bir çeti uulum alda emne bolup ketebi dep anın uturumduk tağdırına közü cete albay korkkonunan ıylap cattu Aytolğon (246). .

Kança çımırkansa da bolboy abısının körüp turup Kunduzdun közünö da on talaalap caş ketti (247). .

Bala da bolso Caysandın zamanası kuurulup, ce enesin emne dep soorotorun bilbey, ce canınday cakşı körgön ceñesin koy dey albay aylası tügönüp turdu ele, añğıça narıdan Çalağız kelip kalğanı (248). .

O, çunak dese, kel beri, uçuraşpaysıñbı? — dedi Aytolğon aldına kelip kol sunğan baladan camandığın caşırğan kişiçe közün arı-beri sürtö salıp sır berbey (249). . Oşondon kiyin anan ayaldardın köz caşı tıyılıp cayma-cay sözgö ötüştü okşoyt (250). . Birok Kunduz kelindin Aytolğonğoy aytam degen bir sözü aytilbay kupulunda düpüyüp kala bergen ele (251). . Anısın al ertesı, eköo muğalim orustukuna tünöp alışıp, anan şaardan kayra attamıp çığışkanda coldo kelatıp ayttı (252). .

Uul murda ayılda cürgöndö ele oyun-çından Semetey aytıp kalçu ele... . Bizdin tukum uşunday turbaybı, apa (253). . O, Semeteyiñ menen semireñ kal! Tak uşu sen buzduñ okşoyt balamı! — dep bayatan beri uulun oylop tımızın azap tartıp kelatkan Aytolğon atın tolorsukka çaaap-çaaap aldı (254). . Oşondo kurgan ene emneni oylop kelinin... mınça kakkanın özü da bilbeyt (255). . Tek gana aldıdağı tüşünüksüz keleşek, uulunun başka bal darday bolboy bir belgisiz nersege çaldığıp kalğanı, anın camandıktı köp körö berip üşü ketip bütökön cürögün kansıratıp mıkçıp aldı okşoyt (256). . Birok kantken menen da sanaanı da, korkunuçtu da bara cürö cakşılık ümüt ceñet eken (257). . Üylörünö kelip tüşköndün ertesı Aytolğon unçukpay basıp barıp ayıl aksakalı kızıkcılık için çöntögünö salıp ketken bayağı Caysandın Kunduzğa cazğan çuulğanduu «katın» surap keldi da cüktün aldındağı temir sandıkka salıp bekitip koydu (258). .

— Men ölsöm uşul kağazdı çoğotpoğula (259). . Kiyin balkim balamın özünö kerek boloor, — dedi al Kunduzdun çaçın örüp berip catıp açuusu tarağan cumşak ünü menen (260). .

* * *

A çınında internattağı Caysandın okuyası başkaça ele (261). . Al birinçi baskıç mektebin bütöör cılkı cazda ukomdon sayasiy polnomoçun kelgen künu bolğon (262). .

Kebetesine karağanda Beyşekeyev degen tekşerüüçü özü nağız batrak cigit eken, süylögön sözdörü da calañ kedey-batrak talamında bolup akırı törtünçü baskıçtı bütüp catkan baldardın ar kimisi menen öz-özünçö süylöşüp cattı (263). . Kıyazı, sınoo alıp oturğan sıyaktandı (264). . Ulam bir balanı çığarıp cibergen soñ, «Coldoş Semenov, çakırñız» dep koyot (265). . Caysandardı okutkan Semenov polnomoçundu köp caktıra berbey turup barıp, kezektegi balanı klasska çakırıp kiret (266). .

Betiñ emne çakalay? Koldoruñdu emne katasıñ, kana beri karaçı—dep Beyşekeyev kezektegi balanın tuurulğan kesik koldorun sundurup alıp, içi sırtın añtarıp karayt (267). .

Kana, bilgeniñdi cazçı mobul kağazğa?

«Ata, atka taka kak (268). . Abdı kozu bak... » dep cazıp koyot kezektegi bala orus tamğaları menen (269). . Kıyazı, polnomoçu a kezde özü da orus tamğasın bile elek bolso kerek, cazılğan eki saptı şikaalamış bolup turup anan esepten birin-ekin suroo taştap akırı balanın ata tegin sürüşütürüp, oşol çağdaydı köpkö çeyin ezip surap cattı (270). .

Caysandı Semenov sınoonun orto çeninde bir kirgizse polnomoçu kayra çığarıp cibardı, ayağında kirsın dep (271). . Akırı baldardın baarı sınoo berip bütüp Caysan kirdi klasska (272). .

— Betiñde çakalayñ cok eken... . ak cuumal ekensiñ... . — dedi Beyşekeyev ciyirkengendey tür menen baladan oolok bolo berip, — kana, murda moldodon emne sabak alçu eleñ, oşonu aytıp berçi?

Caysan suroonu tüşüñböy turdu (273). .

Kaşkarda cürgöñdö kim degen moldodon okuduñ ele?

Esen moldokeden (274). .

Atañ oşoyakta öldü bele?

Ooba (275). .

Emne degen kitepterdi okuduñ ele?

Alif... . Hivtiyak... . Sopualdayar... . Muhtasar... .

Çaar kitep okuduñ bele?

Hadis okuçubuz... .

Oşentken sayın polnomoçu cigittin öñü tuttuğup, buzulğandan buzula berdi (276). . Caysan anın kırsıyğanın körüp turat, birok eç nerse tüşünböyt «coobum tak tüşpöy catat go» dep bala içinen kooptonuuda (277). .

Dağı emne kitepterdi okuuçu eleñ?

Ölön kitepter... . «Kız cibek», «Şahimardan... . » Ayta ber, ayta ber (278). .

Alişer Navaydın, Badıldın, Koco Hafızdın, Fuzuminin, Kılıç moldonun sanattarın okuçubuz (279). .

Al emne degen sanattar ele?

«Layli Macnun», «Farhad vo Şirin», «Bürküttör toyu», «Mahbubil klub» (280). .

«Koy terisin camınğan karışkır! —dep añğıça çıdabay ketken Beyşekeyev ordunan atıp turğanı, — Calañ eldi ezgen, cardıladı talap-tonoğon, eski zulumdardın cazğan sözdörün okup, anan kiyin mında... . sovet mektebine, aldirtan zıyan keltiriş için... . —dep tanooloru kıpçılğan neme süylöy albay entigip ketti (281). .

Kantip mınday? Anday emes? — dedi canatan unçukpay olturğan Semenov ordunan tura dalbasalap (282). . —Caysan batraktın balası (283). . Cakşı bala (284). .

Batraktın balasın moldo okutmak emes (285). . Ukpadıñızbı, kimdin kitepterin cattap cürgönün!

Alar uluu akındar, ilgeri ötkön adamdar... . dese da bolboy Semenovdu kağıp salıp polnomoçu cigit bettegenin berbedi (286). .

Sen mından arı okubaysıñ! —dedi al Caysanğa öküm kılıp (287). . Seni bılır ele internattan çığarmakpız (288). . Sınap körölü degenbiz (289). . A sen uluu

töñkörüškö berilip, okuunun orduna batrak baldarının köñülün! ! ağıdı kılış üçün bakşı bolup, zikir çalıp okuudağılardı talaağa ündödün!

— Co, bul manasçı bolot! V etom malçike çudesny duh! Eto tak redko bivaet! — dep Karakol uezdindegi murdaki zemdoktordun uulu Semenov cakşı ele bezildese bolboy turup UKOMdun polnomoçusu tigintip bütüm çığardı da, şart attanıp ketti (290). . Köp ötpöy bay balağa can tartkandığı üçün Semenov özü da muğalimdikten çettetilip, caylata işsiz kaldı (291). .

İnternattan ketişi Caysandın özünö emnegedir oor sezilbedi (292). . Kıyası balalık kıldıbı, ce al kezde Caysandın oşentip turmuşun açuusuna kayğırıp üyrönö elek kurağıbı, ce balkim kökürögündöğü aşın-taşkan, birok sırtka bürkülüp çığa albay ! ! kaynap cürgön şığı alağıdı kıldıbı aytor, bir tañılçak kiyimin, bir başlık kağazdarın kancığasına baylanıp alıp dele eç nerse bolboğon sıyaktuu üyün közdöy cönöy berdi (293). . Ağa karağanda cerdeşi Çalağız küyüp-bışıp, Caysandı kire cürçü colgo çeyin uzatıp keleşegine bir top kapadar boldu (294). .

— Okuunu bütüm dep ele bara berçi (295). . Kim tekşerip attı ele, deyt al kapalanıp (296). . Caysan ağa bolboyt (297). . Oşentip eköo kuçaktaşıp, acıraştı da, boyuna çañ cuğuzbay tikan karmağan, ookatka büyrö, sarı esep bala internatta kalıp, Caysan üyün közdöy col tarttı (298). .

Şaardan birotolo uzağandan kiyin, eendikti birotolo sezgenden kiyin Caysandın kökürögündö buğup catkan köksöölör cabıla sırtka umtulup, oy sezimi dürgütüp barat (299). . Okuudan çıkkanına Caysan öz oyunda abdan makul, antkeni kıyalına ee bolo albasın, oy çabıtı özünö baş iybey, ee-caa berbey alıp uçaarın, anı toktotuğa eç arğası coktuğun, a baarıdan da oşondoy cırğal uçurda bala özü kökölöp can rahat alaarın bilçü (300). .

Cırğalañdın suusundağı keçmelik tereñ belem (301). . Toru at kürpüldögön dayranın ceegine kelip tık toktodu da kürsünüp aldı (302). . Kıyazı arki ceekke ötüşkö at özü da dilgir (303). . Kulaktarın tikçiyte başın kötörüp, «kanday ötsök ıya» degensip eesine akıl salğan türdö (304). . «Çu» dedi Caysan atının keçüügö taymanbay kireerin baykap (305). . Eesinen buyruk alğan cılkı balası andan beter çeçkindüü bolo tüşöt, antkeni al adamğa işenet (306). .

Oportalduu keçüü keçken kaday ukmuş! Öydödön cabıla kelip katuu urğan ağım başıñdı aylandırıp cıkçuday (307). . Korkkondon sezimderiñ bir uuç bolup çıñalıp, betiñe çaçırağan muzdak suunu eç sezbey, eki közüñ at calına cabışıp cıkpayt (308). . Antkeni cılkının suu aldındağı tuyağı kaday tiyip baratkanın bir bolğonu calınan bilesiñ (309). . Calı selk etip attın moynu zırp etkeni, antken sayın köñülüñ öröpkülöp arkı ceekti közdöy şasıp umtulat (310). .

Suunun dal ortosuna kelgende toru bir toktodu (311). . Tolkun ceerdenin kaportosun caba bergendikten Caysan üzöngüdön butun çığarıp öydö cıyıp alğan (312). . Balanın çokçoyup eerde oturuşu emi öto ele orunsuz, kokus müdürülüp, at conu bir ele silkinse suuğa çalp dey tüşçüdöy (313). . Azoo tolkun cılkını kekirtektep muuntup alğa bir kadam cıldırğısı kelbegensiyt (314). . Cılkı kütöt kıynalıp, üstündöğü adam kaday buyruk bereer eken dep (315). . Tanoosun kere koşkuruk atat beçara (316). . Añğıça «çu! » dedi Caysan ünün açuu çığarıp (317). . Toru daroo aldığa but şiltedi (318). . Tuyaktı suu ala kaçıp taş betine toktotpoyt (319). . Suu kürpüldöyt, al oñkolyt, demi kıstıkkın canıbar imerilip ağımğa soorusun salat (320). . Balanın bolso suuğa ağıp ölot oyunda cok (321). . Ali çaşoo degen emne ekenin bile elek cubarımbek ölümdü kaydan tüşünsün (322). . Bolğonu al cılan boor salıp tolgonup, ulam artı türölö tınımsız urup catkan suu küçünön apkaarıp, eerdin kaşın bekem mıkçıyt... .

Suu keçüünün üröy uçurğan da, büyrö kıztıkan da, kumar cazğan da uçuru bar, oşon üçün al adamdarga, özgöçö oynook baldarğa çağa turğan nerse (323). .

Caysan azır cüröğü alıp-uçup kıpıldap suunun kaarduu çeñgelinen kutula çığıp baratkanınan köñülü dedek (324). . Kañça biyik kötörsö da konçu kıska ötüğü kölçüldöp suu, terdigi çılanğan, birok atı sergiy tüşkönsüp, arkı öyüzgö cakındağan sayın sekirip-sekirip çapçañ çıktı (325). .

Ceñiş! Kiçinekey bolso da ceñiş! Adam çaşoonun ümütkö ceteletip, aldağı dilgir kılğan mına uşul kündölük turmuşağı bilinbegen mayda ceñişter (326). . Suu keçip ötüş, kır aşıp tüşüşü kaçkan attı karmap alış, een mürzölördü calğız aralap ötüş, munun bardığı teñ Caysan üçün baykalbağan, birok anın balağat sezimderin tımızın cıyraltıp, kulk-münözün balalıktan öspürüm kurakka oodarıp bara catkan kasiyettüü

ceñiſter ele (327). . Adamdı çaſap ötkön aylar-cıldar emes dal oſol közgö körünböğön, kulakka uğulbağan kündölük mayda ceñiſter menen ceñiliſter, kayğı menen kubanıç, ıy menen ır, ak menen karabçoñoytot, öſtüröt körünöt, dal oſolor adam ruhun çıyraltıp, bekemdep çaſooğo dilgir kılıp, dayıma alğa süröy bermek tirүүлüktün bir ſartı beym (328). .

Köp ötpödü (329). . Caysandın torusu öz cerine ketip baratkanın emi daana bilgendey, demi çıyralıp baſığı ıldamdadı (330). . Aldıda sunalıp kök caysaſı catkan (331). . Tee Tüptün imereleſine deyre dır berdirip alsa bolo turğan (332). . Bala mına munu niyet kılıp, birok, kökürögünö ſıkalıp öröpküp kelatkan oyloruna ulam alağdı, ulam es uçugun karmay albay at tizginin ſalkı kol beret (333). .

Kün tüſkö cetpey toru emi Tüptün suusuna kelip tumſuk saldı (334). . Köl aylanıp col cürgön adamdın kılaarı uſul—suudan suunu keçip cürüp olturmay (335). . Özgöçö Karakoldon küñgöydü közdöy cürgöndör eki çoñ suunu katar keçet (336). . Azır suu kire elek bey mezigil (337). . Oſentse da Tüptün araanı kıyla sürdüü (338). . Caysan alıstan ele dayranın öröön tolo ſaaldağan dobuſun alıstan ele tıñſap, birok çukul kelgende al dobuſ küldür-ſaldır ızı-çuuğa okſop kalğanına köñül töſögönsüdü (339). . Birok bul kezde canatan elirip kelatkan bala emnegedir sırı içine katılıp, köñülü çögö tüſkön bolçu (340). . «Çu» dep atın suuğa kirgizgençeki al Tüptün keçmeligin üſtürt bir karap aldı da coldo kata köz aldına eleſtetip, köñülündö koburaſıp süylöſüp kelatkan kiſileri menen keçmelikti çoğuu keçip baratkanday sezdi emnegedir özün (341). . Suunun dal ortosuna kelgen kezde taſ ağızğan küldür-ſaldır dobuſtar kadim süylöſkön ündörgö aylanıp, kulağına kee bir sözdör kadimkidey daana uğula baſtadı (342). . «Oy bala, eerge, bekem otur! Atıñ müdürülöt! » degiçe bolboy toru çımınday ele taſtı caza baſıp burala tüſtü (343). . Çoçuğandan eerdin kaſın bekem mıçıp kalğanın bir bilet (344). . Andan arkısı kadim tüſtöğü ſımal, aylanasın boz tuman çalğan öñdönüp büdömük, anan oſol bözdün içinde toodoy-toodoy at miigen, kural-caraktuu, nayza-kılıçtuu adamdar balanı canday baſtırıſıp (345). . Tüptün suusunan keçirip ötkörüp koyuſat (346). . Kurğakka çığa kelip, Caysan artın karasa aligi baatırlar suu içinde cok (347). . Körsö alar aldıda ketip baratıſkan eken (348). . Kadimkidey attardın tarsayğan ſooruları

körünüp, kümüş çapkan kuyuşkandarı carkıldap, keñ dalıluu alp müçölör cay bastıra kebelbesten ulam uzap baratışat (349). .

— Manas ata! —dep Caysan şaşkandan kıykırım ciberdi (350). . Oşentse ketip bratkandardın dal ortofıksu kayrıla berip cılmaydı ele, bala anın önün çala baykap kaldı (351). . Bir azdan soñ baatırlar közdön kayım boldu (352). . Caysandın cürögü ayrıla cazdap, içi ört alğanday kuykalandı (353). . Oşol tušta anın içki düynö sezimderi bakırıp alğa çurkap, bütkön boyu köz cırtkandan uğup cürçü dastandın düpüldögön ırğaktuu obonu kamğaktay kökölötüp alıp uçup, oşol düynönü uyğuytuğu alaamat tüşüp baratkan alarda cadımına üzdük-sozduk saptar kelip cattı (354)

.....
Bilegi coon taş cürök

Pil müçölüü badirek

Alışsa adamdın küçü cetpegen

Arıstandın tişi ötpögön

.....
Ay aalamdı buy kılğan,

Atañ Manas baatırdı

Anakey bala körüp al (355). .

Dal uşul saptan tartıp balanın köödönünö bir zarurat kirgen simal eelige baştağı (356). . Öñünön keede kan-sölü ketip, keede küyükköndöy kögörüp-tatarıp, kıykırayın dese ünü buulup çıkpay, ce canı bir paska cay alıp tınçıbay at üstündö kele catkan Caysandı alka-şalka ter basuuda (357). . Bir ayak colgo atmatı menen batpay ketip, keede al cayıtka een talaağa tizgin bura tartıp çapkılap, keede cer aalamdın abası cetpey catkan simal biyikke, döñgö çaap çığıp, aptığa dem tartıp, kamçısı menen ofıdu-soldu çöp baştarın kıya çaap, köödönü tars carılçuday kapıstan bakırıp-bakırıp alıp, köz çaşın aarcıbastan beti ıldıy salaalatıp tim koyup kelet (358). .

Atçandar bir karasa tee alısta ürül-bürül con körsötüp dağı ele körünö kalıp, düpüytön daraktar menen cuuruluşup, aska-toolorğö okşop, altımış as-kaluu köl

aylanğan zookalar balanı koşo eerçiy kıymılğa kelgen miñ-san koldoy kılkıldayt (359). . Oşol tuşta cürögü alıp uçkan bala aydöñdü karabay çaap cönödü (360). . Çaalğıp kalğan toru carıtıp çurkay alğan cok, birök üstündögü mingeni taştay tüyülüp bir başqaça abalda baratkanın sezdi canıbar (361). . Katuu arış kerişke alı kelbese da kıynalıp, kürsünüp eptep öküröñ atıp, eesinin kaalağanın atkarımış etüüdö (362). .

Añğıça at caağın ayra tizgin katuu tartıldı da bala eerden uçup cerge tüştü (363). . Şıldırağan kara suuğa cata kalıp alkıldıta cuttu, örttönüp baratkansıp üstü-başın malma-çölmö suu kıldı, betin basın alıp bolkuldap ıylap, ıy aralaş caağı karışıp, uykaş-uykaş sözdördü kökürögünön culkup-culkup sırtka ırğıtıp cattu (364). . İçteyine kirip alğan alda nemedden kutuluş üçün candalbastap bala köpkö deyre kıynaldı (365). . Uşul azır kara suunu beline deyre keçip turup özöktögü örtün öçürüp albasa tilden kalıp, esin çoğotoorun sezdi körünöt al (366). .

Kan tepken kızıl közdörün ulam bala cakka irmep koyup, al arada toru caşıl çöptön şaşılış çalıp cattu (367). . Canıbar kaydan bilet, miñ cıldan ukumdan tukumğa kan kuup kalbay kelatkan önörbandın denedegi calın otu mına azır mingen eesin kıynap turğanın beçara toru kaydan bilet ele (368). . Dal uşul balanın kökürögünö uyalap kirip alğan al keremet emne üçün başkalarğa oop ketpeyt, emne üçün Caysandın kanına siñip alğan da, elden başka uuldarın kıynap-kıstabay cayına koyğon? Munu cılkı emes adam balası özü bilbedi (369). . Bul tabigattın akıl cetkis miñ sırnın bir sırı, camandı kimden kimge ötkörüp camaştı, cakşını kay tukumdan kay tukumğa muras kılıp cügürtüştün tartibin caratılış zımıraytıp caşırıp sır kılıp kelet go, adamdardın özünön katıp kelet go (370). .

Azdan kiyin Caysan çılıbırın bilekke oroğon boydon kök tulañğa çalkasınan kulap tüştü (371). . Caşı közünön çıkpay kolkosuna ketip oşondon ulam uçur-uçur cutup cattu köz caşın (372). .

Baysoorun al kezde calğız köçölüü calpak tamduu kırğız ayılı (373). . Ar tamdın koroosunda birden boz üy (374). . Bak-darak biyik ösö elek, dünüyö cañıdan ele kurala baştağan kez (375). . Aylğa sırttan kelgen atçan somoyup tee alıstan ele körünö turğan (376). . Antkeni col döbödon tüşüp keleer ele (377). .

Caysan uşul aylğa kün şaşkeley cetti da, eñ çetki koroonun canına kelip toktodu (378). . Mındayça aytkanda bala emes cılkı balası özü toktodu okşoyt. (379). . Antkeni al bilet, çooçun korooğo toktoso eesi attan tüşüp conu es aların (380). . Al tügül meymandın atı katarı oozuna cem-çöp tiyip kalışın bilet al (381). . Birok cem bolbodu (382). . Al tünü, tek torunu tuşap turup narı kök caysañğa koyo berişti (383).

Caysandı bolso attan tüşöörü menen ele kiyim oodarıp kiygizişip, başına cazdık koyup, üstünö cuurkan cabıştı (384). . Balanın erinderi kögörüp, denesin 279 bezgek baskanday kalçıldap, suu bolgon üstü-başı zılıyıp katıp kalgan eken (385). .

A bu degiçe köçönün ayak başına Karakoldon bir bala oorup kelip tüştü degen kabar tarap, kolu-conu boştor Caysan catkan bölmögö baş bağıp ketip catıştı (386). .

Balanı cıluulaş kerek, caş sorpo içireli dep çeçişti ayıldın başcıları (387). . Birok Caysan catkan üydün eesi çının ayttı, cazğı uturumda bıçakka iline turğan malı cok ekenin (388). . Al özü aytpasa da kımınday ayıldın eli kimdin emnesi bar ekenin bilet ele (389). . Oşon üçün köçönün narı başındağı başka bir üydön baylap turğan serke alıp kelip soyuştı da, ar üydön birden bala eerçite kelişip köçönün eli büt çoğulup, çooçun balanın tek-cayın, kaydan emne bolup kelatkanın sürüştürüp oturuştı (390). .

Caysan özü bolso denesi cılıp bir çını sorpo uurtağan soñ, anan es-ması tarayın dep kaşında oturğan kariyanın surağandarına üzül-sozul coop bergen boldu (391). .

— Egee, Dolonotudan bolsoñ özübüzdün bala turbaysıñbı tegereneyin! Dalña suuk ötüp sırkoolop kalıpsıñ, seni ayıktırıp atkarbasak erteñ-bügün Baysoorun tukumuna uyatka kalbaybızbı, el emes eken debeybi ukkandar! Kırgız emes eken debeybi!

Başı ısıp, denesi albırğan bala öz üyündö catkansıp eç çooçurkabadı (392). . «Suu», «suu» dep suray berdi ele suu berbey çöp çaydan ısıq demdep içirişti (393). . Cıtı añkığan koyuu çaydan içken sayın Caysandın oğo beter suyuktuk içkisi kelet (394). . Birok anın oyu menen bolo koyuşpay adegende çüygündöp mayda tuuralgan et cedirişti, andan soñ capan piyaz çılanğan ısıq sorpodon basa-basa içirip turup anan üstünö içik caap orop salıştı (395). .

Ertesi kün murutu sinğan kezde aligi dolonottuuluk bala kantip kaldı eken dep kelse Caysan kadim enedey tuulğanday sakayıp kalıptır (396). . Öñü-başı zardektey bolup tamılcıp, közdöründö kiri cok taptaza (397). . Deni-kardı sak kişinin közdörün kunt koyup karasañ bir başkaça bolot turbaybı (398). . Karektin nuru tögülüp... . Birok bul balanın ahvalın el tüşünböy dapdaarıp turuştı (399). . Sebebi al közün açkanı lam dep bir ooz söz katpay, til oozu cok caldırap catkan bolçu (400). . Ayıldın cönbilgileri çoçutpaylı dep balağa ayar süylöp körüştü ele ağa da bolbodu Caysan (401). . Tek közdörün calcıldatıp ün katpayt (402). . Berilgen suroonu ukkan türü bar, birok coop berişke oyun toptoy albay kıynalıp catkansıyt (403). . Bir turup közü külmüñdöyt, bir turup ayaluu calcıldayt (404). .

Oy, bu soo bala emes ko, — dep sırtka çıkkın kariyalar emne kılarnın bilbey etegin kağınıp-kübünüp turuştı (405). .

Neskara bolğon beym beçara (406). . Karakoldon okuştan kelatkan türü bar (407). .

Bitikti aşkere köp okup başına doo ketirip alğan beym (408). .

Ar iştin ölçömi bar deysiñbi (409). . Cazmanı da ıǵı köp okubasa bolobu anan...

Dal uşul tuşta içikke çümköñö catkan Caysan kozğolup, başın kötörgöñdö kolun oozuna toso kalıp eñkeyip kusup ciberçüdöy kıymıl casap, karap turğandardı tañı kaltırdı (410). . Birok al okuşğan da cok, tek kuru alakanın karap oozunan eç nerse tüşpögöñgö tañırkadı (411). .

Oozum toltura kum bar bolçu, — dedi Caysan uyalğanınan eldi karay albay kızarıp (412). . Özgöçö çoçun kız-kelinderdin aldında apkaarıdı (413). . Aytkanday ele dal oşolor birinçi birs külüp, sırtka çığa kaçıştı (414). .

Kantet! —dedi bir kariya cosunu cok külgöñdördü tıyp (415). . Birok kariya özü Caysandan çoçup turdu (416). . Kum cok balam, oozuñda kaydaǵı kum bolmok ele (417). . Suu alıp kelgileçi kumğanğa, oozun çaykasın meyman bala (418). .

Koluna muzdak suu tiygende Caysan çoçup ketip, şikaalap turğan kız baldardı daǵı bir iret küldürdü (419). .

— Capkıla eşikti! —dedi kariya alarğa zaarın çaçıp ciberip (420). . Eşik cabılğan soñ Caysandın çekesine kolunun sırtın basıp kördü da üñülüp balanın közdörünö taasın karadı (421). .

— Kay ceriñ oorup turat balam?

İçiktin astınan çığıp catıp, eç cerim oorubayt dedi Caysan (422). . Kariya işengen cok, birok takıp surabadı (423). .

Atı tokulup, bala eerge mingen kezde emi daana körüşti okşoyt, ayaldar şıpşınışıp, beçaranın bir dartı bar neme go dep kooptonup uzatıştı (424). . İrasında ele Caysandın öñü ker sarı tartıp, caak etteri 281 şimile tüşkön bolçu, özgöçö ayaldar munu bala carıkka çığıp, atına mingende anan daana baykaştı (425). .

Baysorundun eli tüşingön cok Caysandın cöncayın (426). . Bolğonu aylıña aman-esen cete alasıñbı dep takıp suraştı da attandırıp ciberiştı anı (427). . Eliñe cetkende ata-tegiñe bizden salam ayt deşti, bar amanatı oşol boldu bir köçö eldin (428). .

Dal cürüp keterde Caysan kızdardın arasınan dağı da şıñk etken külkü uktu, calt karap alıp külgön kızdın öñün estep kaldı (429). . Buuday cüzdüü, böytöygön külküçü kız bolçu (430). . Tişteri apakay, közdörünün ağı apakay ekeni Caysandın köz aldında özgöçö daana elestep kalıptır (431). .

Coldo kata oşol beytaanış kızdın elesine abdan alek boldu bala (432). . Takır kulağınan ketpedi anın şıñk etip külgön külküsü (433). . Kıyazı al kız şıldıñ kıldı okşoyt (434). . Çoñ kişilerin baarı dapdaarıp çooçun balağa kandaydır bir tan berip, ağa akaraat aytpay, atügül sirkoo eken dep ayap turuşsa, a tigil kız şıñk etip şıldıñdadı da kala berdi (435). . Mına uşunday kız eken da (436). . Atın surap bilip alğanğa bala daağan cok (437). . Kantse da al kız oozuna tolturup kum suğunup alğan neme dep şıldıñdap kaldı (438). . Ce bul neme bir cindi eken dedibi (439). . Antkeni bala özü aytpadıbı oozum toltura kum dep (440). . Çınında ele kum bolçu, birok erteñ menen el közünçö oozun açsa kum cok bolup çıkpadıbı (441). . A çınında tündösü kelip Kanıkey uuçuna salıp bergen taruunu cey baştağanda kum bolup kalbadı bele (442). . Kürüçtöy kılıp taza aktağan taruu bolçu, bala emnegedir şarkırap akkan dayranı keçip turuptur, tos koluñdu urpağım degende eki uuçun cuptap turup

tozdu ele taruu sapsarı altınday bolup tolo tüştü (443). . Senden murun cer betinde
 çaşap catkan babalarıñdın kul azığı uşul (444). . Uşunu cegenden kiyin boyuñdu
 toktoto alasıñ caakta cok ırçı, comokçu bolosuñ uulum, ce bolboso mertinip kalasıñ,
 uşunu canıñdan çığarbay cür debedibi Manastın zayıbı, Kanıkey, kadimkidey boz
 üydön çığıp kelip cadırap-caynap (445). . Añğıça asman teñ carılıp dobulbas ünü
 uğuldu, coo betine, el çetine attanğan miñ-san kolduñ dübürtünön terebel çaypalıp,
 cookerler bala keçip turğan dayradan öto baştaştı (446). . Tuyaktın köptüğünön çofı
 suu baraktap kaynap çıkanın kördü (447). . Uşunun baarın bala dal öñündögüdöy
 daana körüp turup, birok bir armanı Manastın özün acıratıp taanıy albay koyğonu
 (448). . Közünön çaş akkıça can ürodü, birok körsöm dep kököyü eñsegen babasın
 körö alğan cok (449). . Oşonu menen bir pasta tañ attı da, bala kaysıl bir çooçun
 üydö içik camınıp catkanın tuydu (450). . Emeleki körgönümdün baardığı tüşüm
 turbaybı dep akıl tegetkiçe baykasa, birok oozu tolğon kum (451). . Tili
 kürmölböyt (452). . Tişine taş cançilat kadimkidey (453). . Demek Kanıkeydin taruu
 bergeni çın eken, birok al taruu kumğa aylanıp kalğanı tüşünüksüz (454). . Bala
 közün açsa bir sakalduu karıya baş bolup coon top kişiler bar eken üydö (455). .
 Aligi şıñk etip külgön kız da bar ele oşolordun içinde (456). . Suroo salğandarğa al
 ün katpadı, ün katsa ele uurtunan kum kuyulup ketmek (457). . Bala oşondon uyaldı
 (458). . Akırı başın kötörüp, aligidey kumdu tükürüp salmakka kolun toosso eçteme
 cok (459). . A el bolso dapdaarıp karap turat... .

Mına mınday abalda kaldı bala! Öñü menen tüşü aralaşıp ketti (460). . Baarınan
 camanı aligi külküçü kızğa uyat boldu... .

Karakoldon okup, orusça çaç koydurup keliptir, can degen kandın cürümü bolot,
 çöptün da erkek-urğaaçısı bar, al emi kuday degen cok deptir aligi bala (461). .
 Oşonu körmök, oozu kıyşayıp, maal-maalı zikir çalıp, talaanı közdöy cügüröt eken
 (462). . Kayran bala buzuldu (463). . Kesir süylödü (464). . Kaapırğa ditin koşup alıp
 dal uşundan esi aynıdı beçaranın (465). . Zili tübü cakşı bolboyt, alla-taalağa şek
 keltirgendin (466). . Bilimdüü oyoç bolom dep mına uşunu körüp catat emkiler
 (407). . Bilimden murun teñirge ditiñdi tüz karma! Bilim eç kayda kaçpayt, a imanıñ
 bir iret koldon uça kaytıp taptırbayt al (408). . Imanıñdı bir ceseñ ekinçi

oñolboysun, kesiriñ uruk-tukumuña ooşup ketet (409). . Kuday sıylabas kerayak bolup, momintip (410). . Azezil candap, elirme tiyip... .

Bu calğanda adamğa aşık döölöttün keregi ne, aşık döölöt baş carat (411). . Töşü tüktüü cerim bolsun da, ißer tunuk suum bolsun de, altı sanım aman bolsun de (412). . Cetet oşol (413). . Kursak toyğuzup, kiyim bütögöngö andan artıktın keregi da cok (414). . A ilim-bilim degeniñ adamdın abiyir-ınsabın mından arı cakşı kılalı ce bolboso teskeri ceteleybi, anı bir kudaydın özü bilet (415). . Oşonu aldın-ala oylop iş kılğan durus boloor... .

— Kızıl asker çaşasın!

Kıyğak kılıp nayzasın (416). .

Kıyınsınğan duşmandın

Kıyıp salsın kaşaasın (417)

Karmağanıñ kızıl tuu

Kayrat kılıp belıñ buu (418). .

Kara cürök zalimdin

Karğa salıp izin kuu (419). .

Bul bolso Dolonotudağı ilgerireek coyulup ketken eski tuzem mektebinin orduna cañı açılğan okuštağılardın kol ırğıtıp, katarğa tizilip, stroygo cürüp ırdağan ırı (420).

Dolonoğuluktardın akılı mına uşunday eki ancı, Bala kaysıl çağına koşuların el daana bilbeyt (421). . Sebebi al eç kimge sırn aytpay Karakoldon kelgenden beri tabışmak (422). . Uulunun okubasa da aman-esen kelip koluna tiygenine Aytolğon iraaızı (423). . Birok bilgisi kelet, emne üçün başka baldar ali Karakoldo cürsö balası ertelep kelip kalat? «Kunduz, sen suraçı kayniñdin sırn, mağa külüp ele eç nerse aytpay koydu»— deyt (424). . Kunduz surasa bala bir nerse aytçuday bolup tolkundap kelet dele kayra tınçıp kalat (425). . Anda emese kitep okup berçi uul, takır ele süylöböysüñ, emne mağa taarındıñbı? Bala külüp ceñesin calooruy karayt (426). . Baysoorundağı kızğa salıştırıp elestetet (427). . Karakoldon da neçen-neçen kızdardı

körgön, oşolordun baarısın teñ balanın cürögü tuyup, kaalap turat birok alardın elesteri gana kalıp özdörü çok, özdörü cat (428). . Calğız gana Kunduz cakın adamı (429). . Oşoğ o ererkep turup kündördün birinde bala canday körgön ceñesine bir kimbata nerseni tartuulağısı kelip, cürögü alıp-uçup, toktono albay içindegi kaynap catkan sözdörün uğuza aytıp beret (430). . Ir Manastan bolçu (431). . Kunduz cılmayıp oturup tıñşadı (432). . Caş kelin kaynısının dastan aytkanına emes, anın tim ele beti açılıp ırdap catkanına kubanıp oturat (433). . Emneni ırdasa baarı bir, işi kılıp sır çayıp üñküyböy açık-ayırım bolso eken degi (434). . Oşentse ceñesi bala menen ar nerseni koburaşıp cırğap kalbayt bele (435). . Birok bala Manastan aytıp-aytıp kelgen kezde köz ottoru tutanıp, öñü bir başkaça özgörüp, Kunduzdun bar-cok ekeni menen işi bolboy özünçö ele bir başka düynögö oop ketip, ceñesin bir ese çoçutıp, bir ese taarıntıp koyuptur (436). . Kelin bir az çoyoktop, kiyin bala ırın bütkön soñ anısın çayırbay bilgizdi (437). . Emne, ırım cakpay kaldı bala ayabay kızarıp-tatarıp uyaldı ele, Kunduz çaç uçtuğun dalısına serpe salıp balanı kılıya tiktedi (438). . Andan körö kızdardın kolunan karmadıñı okušta cürgöndö, oşonu aytıp berseñ dyedi al kıt-kıt külüp (439). . Bala ün degen çok, terdep çıkkan çekesin söömöyü menen türtüp tim boldu da kaldı (440)

Oşondon köp kün ötpöy ayıldığı bir kempir balanın dañkın Dolonotuğa katuu çığardı beym (441). . Körsö al baybiçe üñkürdögü kırılğan malı üçün ayıl revkomunun aldındağı «On cıldık doonu öndürüü komissiyasına arız çazıp, eki noopas öndürüp almakçı eken (442). . Antse eki emes bir ele noopas berişken bolot (443). . Kempir arızın aytıp oyoğ kirse, sen baybiçe ölgön malıñdın sanın aşık atapsıñ, deyt (444). . Kempir ızasına çıdabay kat bilgen biröönü izdep Caysanğa kelet (445). . Al çazıp bergen arızının küçü küç belem, ertesini ele tiybey kalğan noopas kempirdin koluna şap dey tüşüptür (446). .

— Kıyın bala eken, kağazğa çiygeni em eken (447). . Doonun kandayın bolso da bir çazıp öndürüp beret eken, — dep Dolonotu için çuuldağan koşul-taşıl söz araladı (448). . Oşondon baştap balada tınım çok — kalgenderdin arız-armanın kağazğa tüşürüp bere turğan boldu (449). .

Bıtır bu maalda anın oñ cakka oop tarbalañdağan kolu menen çazılğan çapadan-calğız bir üzüm kağaz Kunduzdun gana eñçisine tiyeşelüü bolso, emi ayıldığı

köksöösü kanbağan köp kişiler balağa çiydirip arızdı abdan kastarlap, kol cetkis cerlerge, koyun-koltuğuna katıp cürüşçü boldu (450). .

Kağazdın karağat sıya menen çiyilgen ariptin barkı murda anday menen işi bolboy kelgen elge abdan katuu dürkürödü beym (451). . Tim ele comoktoğu sıykirğa aylandı (452). . Antkeni kağaz buyruk menen karatıp turup cer alsa bolot eken, malıñ köböyöt eken, a epadam kağaz teskeri çiyilip kalsa, kaşaytıp turup calğız noopazıñdı koluñdan culup koyot eken (453). . Kıskası kağaz degen katuu küç boldu, anı caza bilgen kişilerdin bara-bara barkı kötörülüp, bul carıkka bir kelgen meyman balanın çaç koydurğanı, zikir çalğanı sıyaktuu adegende el camanattı kılğan caktarı akırındap aktalıp, cakşı cağına oop, emi anı bilimdüüsünön oşentip cürgön turbaybı dep, al tügül bilimi saal aşıp ketip oşondon ulam, beçara bala boyun toktoto albay kıynalıp cürgön turbaybı dep bul cağına coruştu (454). . Ağa dağı bir sebep — balanın ayılatkom degen sözü kamatam degen sözü menen aykaş anda (455). .

Kamatıp da atıştı (456). . Birok balanı ağa aralaştırışçu emes (457). . Bolğonu kamaktın kağaz kötörö turğan cağın gana al calğız bütüröt... . Oşondo da cazıla turğan sözdördü özü emes, köbünçö çoñdor oylop çığıarışat (458). . Çoñdordun tekşi kanı kızuu (459). . Töñkörüşkö uşunçalık berilgendikten alar öz atasın, öz bir tuğanın, ayaldarı küyöösün bolso da kamatuudan kayra tartpadı (460). . İdeyaga alek bolğon cüröktörü alıp uçup censovet, prodootryad, komsomol yaçeyka degen uyumdar uyuşturulup, alardın müçölörü bolğondor kee turup özdörünö özdörü maaşır; cazğın, oy bala, balança uulu tükünçö sovetskoy zakon menen kulakka tartılsın, mal-mülkü ortoğo alınsın, özü kamalsın dep (461). . Balağa bak-bak ete buyruk berişet da anan oozunun celi kantip, oşol zamat, taaru sımal kırkalekey tizilip, kağazğa catıp kalıp atkanın, kudum caş balaça tañırkap karap turuşat (462). .

Kural alıp cooğo attanış, kulaktar menen bıçakka tüşüp, ok atış, kün-tündöp alar menen alışıp-küröşüş köndüm iş, a birok momintip oozdon çıkkın celdi kağazdın betine tüşürö salış degen ukmuş! Baarıdan da al sözdörün bir zamatta kıyşaybay turğan tirüü katuu zakon bolup kalğanıçı (463). . Al üçün bala cazğan kağazın dubalap catkansıp, üstüñkü sol çekesine bir beçet, astıñkı oñ çekesine bir beçet urup turup, andan kiyin etegine sıya cukkan baş barmağın basıp koyot (464). . Adegende oşondoy boldu, kiyin aktivder capa tırmak tamğa menen kol koyğondu birinen-biri

üyrönüşüp, kağaz, kalem, tappay kalğanda üyündöğü terilerdin öñdöp koyğon taza betin köö menen bulğap zayıptarğa tüyşük arttırıştı (465). .

Bala kamalğandardım eçen colu öz közü menen körüp, al tügül keede aşpozçu karmala kalğanda alarğa ayran ce botko taşıp kalat (466). . Kantondon kızıl unaa kelip alardı GPU alıp ketmeyinçe ayilatkomdun çoñ tamının bir iptasında kamalıp turuşu abzel (467). . Demek kez-kezde alarğa özök calğatış zakondo bar nerse (468). . Balanı adep katçı kılıp alğan töraganı tünküsün daaratka çıkkan cerinen moynuna sıyırtmak ırğıtıp süyröp ketişken boluçu (469). . Anı Dolonotu büt çoğulup körüstöngö koyğondun ertesı ele cañı töraga payda boldu (470). . Adegende al balanı murçuya tiktep turdu da, anı kandaydır özünö teñ ata kişi sıyaktuu körüp Caktırbadı (471). . Kalkayğan kara murutu bar, abalak murun, baatır kişi sıyaktandı (472). . Eki dalısının söögü kişinin üşün ala urkuyup, kalıñ tondun içinen tirep turar ele (473). . Kaydan, kaysı elden kelgenin eç kim bilbedi bul töraganın (474). . Birok emnesi bolso da bul işke abdan ılayık neme ekeni sırtınan dapdaana (475). . Dolonotunun özündö sözdün çını bıçakka sap kişi kalgan emes (476). . Köbü aydaldı, a ulam bir töraganı ce mayıp kılıp ketişet ce bolboso özünün bir şoykomu çığıp revotryaddım koluna tüşüp kalat (477). . Mina eñ akırkısin basmaçılar öltürüp da koyuştu (478). . Töraga boluşka cürök daabayt emi (479). . Eger mına uşul cañı adam kelbegende kıyın iş bolmok (480). . Balanı birook al negedir caktırbay turdu (481). . Töraga senbi, ce menbi degen kıyazda közdörünön kızğaniç baykalat (482). . A balanın oyunda eçteme cok, kağazın cazat da kolu boş bolo kalğanda çoñ suunun boyuna kirip ketet (483). . Badaldın içine çayımp alıp közdön daldaa olturğandı adat kılıp alğan (484). . Oşentse cañı töraganın oğı beter şeksingeni küçödü (485). . Eñgezerdey bolğon balban kişi şek alıp mañıdayında tiktep tursa oñoy işpi (486). . Bala birook taptakır korkkondı bilbey koydu (487). . Cañı töraganın oğı beter kıcırı kaydadı okşoyt (488). . Bir küñü balanın kolundağı şampın alıp koydu (489). . Me, dedi al tanoosun kıpçılıtp, sağa mobu kiçine möör ele cetet! Co bul peçat degen bolot (490). . Sizde boluş kerek (491). . Aldağı şampıtı bolso men koyom, ötköndö kantkomdun kişisi uşintip tüşündürbödü bele dep bala dalalat kılssa cañı töraga işenbey koydu (492). . İşenmek tügül kağazdın üstüñkü sol burçun coon söömöyü menen takap turup, mobul cerge möördü men basam, al sen anday basanaak ekensiñ, etegine baskın

kağazdın (493). . Teñ ata bolup kerseybey cürgün, cazma bilgeniñe karabay turup koş ayağıñdı bir konçuña tıǵıp koyom!

Bala buǵa tük terikken cok, töräga özü bilsin degendey cılmaydı da bolǵonu peçat menen şampıtın ordun almaştırta basııp, kağazdı murukuday köktöp, kalıñ kara mukabalap kinege casay berdi (494). . Bir künü gana al esine tüşö kalǵanda enesi Aytolǵonǵo aytıp koydu (495). . Cañı töräganın kılğan etkenin (496). . Oşentip al enesinin köñülünö düpöyül salıp koyǵonun özü da bilgen cok (497). . Bilmek tügül bala al kündörü kayradan eelikmesi karmap alep-celep (498). . Bir künü tüz col tursa bolboy añ-döñgö salıp çaap baratıp attan uçup tüştü (499). . Kerayak degen özü dale çalpoo cılkı ele, az cerden tepsep ketken cok (500). . Mınday ukmuşuñ kurgan maldı ayılatkomdun çabarmanı kantip minip cürgönünö adam tañ kalat (501). . Dal oşol künü çabarmanı sırkoolop kalğan eken, töräga balanı aydap turdu tuştuşka canın tındırbay (502). . Bir turup Baktuu-Dolonotunun başına çabat, kayra keleri menen Orto-Dolonotunu közdöy tizgin tartat, a cana bir colu kün keç beşim çende Kiçi-Dolonotuǵa barıp bir adamdı tez çakırıp kel dep ayılatkomunun törägası (503). . Bala cım dey tüştü, sebebi Kiçi-Dolonotu suusun közdöy ketken col een boloor ele (504). . A balaǵa andan başka eçtemenin keregi cok (505). . Atım basıktuu bolup, een talaada erkiñce col cürüşön kumarlıuu nerse barbı bu düynödö (506). .

Kerayak öpkölöp kalǵıça katuu cügürdü bu sapar (507). . Özü eç ubakta antpeyt ele, buǵa sebepker üstündögü mingen bala boldu (508). . A degende bala kınıldap ırdadı, andan kiyin katuu lap, bara-bara albuuttanıp küpüldöp, kolu-butun tarbañdatıp ırday baştı, bara-bara al ayabay kızıldı, taştay katuu soǵonçoǵu menen attın kaptalın oe-oe tepkiledi da, çaap cönödü bir kezde (509). . Cöndön cön aç kıykırık salıp talaanı cañırttı, kamçısı menen güldördün başın kıya çaap, ulam bir kaptalına oop tüşüp, Kerayaktın cooruǵan conun sızdattı, a baaridan camanı kamçının uusu canına batıp, eti açıştı canıbardın (510). . Al ele bolso cön, bir mezigilde bala kızıl töbölüü, sañsañ tebeteyin küç menen alǵa urup iyse bolobu, ansız da kıcırı kaynap kelatқан çalpoo, uşunu şıltoo kıldı da aldıñkı kolun tikeley kalıp bar küçü menen tıktoktu ele üstündögüsü ırǵıp barıp tee aldı caktaǵı kaksoo colǵo talp dey tüştü (511). . Bala mına uşunu körmök (512). . Kerayak menen antip tamaşa kılǵandı koyuş kerek bolçu (513). . Mına emi kıyın bolsoñ

Kerayaktı karmap ele al (514). . Kıydı cılkı çılıbırı boş ekenin sezgen soñ, calt berip balağa soorusun saldı da kıyğaçtap cönöy berdi (515). . Bala bolso a degende cerden daroo tura kalıp seneyip kaldı, azdan soñ atının çılıbırına kol sunup umtuldu, aksañdap bir topko artınan eerçidi, anan bir maalda calp etip çöptün arasına cıgılıp kaldı (516). . Murdunan kan ketip, sol akıregi oñboğondoy sızdağanın bala emi cañı tuyğan bolçu (517). . Bir zamatta emeleki arstan-colbors sinduu ay-asmandı çapçıp, alay-dülöy karmaşkan baatırlardın opsuz düynösünön acırap kalğanına, bala uşunçalık ıza boldu (518). . Bir zamatta ır düynösü calp etip öçüp, kökürögünö sıybay öröpküp, entiktirip kelatkan alay-dülöy sezimderi kaydadır kaçıp cok bolup, bir gana akirektin say-sööktü sızdatkanı kalğan eken, uşuğa bala katuu keyidi (519). . Kerayak karmata turgan emes, bala kuup cete turgan emes, oşol sebepten eköo eki ayrılıp, cılkı toonu közdöy, bala küpçöktöy şışigen iynin soo kolu menen kuçaktap alıp tetiri, köldü közdöy ketti... .

Mezgil uşunday ele — eç kimdin bala menen, anın ırı menen işi bolğon cok (520). . Al tügül bir üydö çaşap catkan öz bülösü balanın ayıl sovetke katçılık cayın, anın bul topoloñdo kimge kança cer, kança mal öndürüp bergenin gana bilgileri kelişet, oşoğo kızığat, a başkağa ubaktısı ceteer emes (521). . Aytolğon menen Kunduz erteden keçke ortoluktun kızımatında, Aşırbek calkoonup bolso kayda emne kılıp cürgönün bilip bolboyt, birde ortolukka kirgen bolot, ertesi biröo ayıptasa kayra çığam deyt (522). . Balanın şığı kozğolup cürgönün epadam sezip kalsa, Aşırbek katkırıp sanın çaap, bir sapar Aytolğondu tabalap da koydu (523). . Kördüñbü ceñe, dedi al atınan tüşpöy ırcaktap, mağa akarat kılğan nemenin kuday özü esebin beret uuluñ elden bötön bolup cin-şaytanğa azğırılıp cürötko! Aytolğondun cürögü şuu etip, öñünön kanı kaçıp, oozuna söz kelbedi (524). . Anan Aşırbek salpayak bastırıp ketken soñ, çıdabay cooluğunun uçu menen közün bekem basıp entigip, öpkölöp köpkö deyre toktono albay ıyladı (525). . Aşırbekti uşunçalık cek körüp kalgan eken — ekinçi anın cüzünö dit bağıştan birotolo bezip cürdü Aytolğon (526). . Bir da colu anı menen bet alışıp süylöşpödü, tamakka birge oturbadı (527). . Al tügül, cañı töraga Aşırbekti önöktüktön kaçasıñ dep kamay turğan bolğondo, dele kamasa eken, kerooz ölüguñdü köröyündü dep tabası kanıp, birok anısın Kunduzğa da, balağa da bilgizbey içinen kudayğa tobo kılıp çaşırın eñsep cürdü (528). . Birok Aşırbek calkoo töbödön

arı eki iret kamçı cegen soñ, kamoosuz ele böypöñdöp töraganın aldına tüşüp bergen bolçu... .

Bala bu sapar demeydegisindey çırkay alğan cok (529). . Çıçırkanak, şıralcın öçöşköndöy aldım torop, dal oorugan iynine kadim bilgende y kol salıp tızıldat (530). . Kabil kömürçünün üyü bolso bala umtulğan sayın alıstap baratkansıyt (531). . Calğız boz üy köl ceekte — kumdun kilaasındağı kaksoodo tura turğan (532). . Cıl sayın ele bir cerde turğansıp sezilçü kömürçünün üyü (533). . Boz üydün tegeregi bir kelse müzö sımal çokçoytup üyüp koyğon çıçırkanaktın kömürü, bir kelse kömür cok anın kararğan ordu (534). . Kabıldın kömürü ortoluktun ustakanasına debe ce üyündö öz betinçe uzanğan zergerlerge debe, ayturu kimisine bolso tabılbağan darı (535). . Bir üymök kömürdü Kabil neçen künü tokoy örtöp cürüp cıysa kerek, a alçular bir zamatta talap cok kılışat (536). .

Kabıldın mına uşintin tirilik etip, can bağıp cürgönünö bala keede tañırkayt (537). . Anın elden oboço een çaşağanına tañırkayt (538). .

Bala boz üygö ilkip cetken tušta borsuğan balıktın cıtı könülün aynıtıp öttü (539). . Kabıldın iti eldikinen başkaça, balık ceýt (540). . Birok keede al da köpkülöñ, balıktı çala cep başı menen kuyruğun taştay beret (541). . Oşondon ulam aylanağa carım kün ötpöy cıt ketet, epadam Kabil kum şilep köömp turbasa al cıttan ulam üyünö kişi kattabay kalçuday (542). .

Bala akıreginin ooruganın kantse da çaşıra albay koydu (543). . Birok Kabil özü kelgençektı ayalı balağa boorun bergen cok (544). . Üzülüp tüşüp surabadı (545). . Kaçan Kabil özü şaşılış atınan tüşüp kirgende gana ayalına emi can kirgen sımal bezildey ketti (546). . İynin çeçip körçü balanın dedi al küyöösünö, iynin ele sıypalayt kuruğan bala (547). . Kabil özü ele bakcayğan cüzü açık kişi, al emi balanı körgöndö oğö beter cıldızı çaçırıp, bereerge aşın tappay kala turğan (548). . Eköñ okşoşup bakşı bolup tentip ketkile dep ayalı küñküldöp kalğanda Kabil uşunçalık canı keyiçü da, biroq eç nerse ayta alçu emes ayalına (549). . Antkeni, ayalı ötü ele ooma kıyal, bir turup Kabılına calına ketet, ırçım, manaşım dep, anan cini karmağanda oozuna alı cetpesi bar (550). . Balağa da oşondoy mamile casay turğan al ayal (551). .

Akıregine kol tiye elekte ele bala katuu ontolop, Kabıldın bolso bütökön boyu solkuldap ketti (552). . Alda kokuy ay dep ciberdi al, emne, cıgıldıñ, bele, birdemege urunduñ bele? Bala ontolop catıp attan cıgılğanın arañ aytı (553). . Oñ iyni kölöyüp çığa tüşkön eken (554). . Kabıldın koldoru kaltırap tiye albay şışikten kadimkidey sürdödü (555). . Attıñ ay, dep al içinen kayrılıp cattı, tezireek boyun toktotposo bala çoñ mayıp bolup kalat ko (556). . Elge betin açış kerek ele (557). . Kökürögünö ır kelgende tögüp, tögüp albasa can çıdaybı (558). . Buuluğup buk bolğondo oyğotooğo urunup ne kırsıkka çaldığabı?

Kabil ukkanın kıldı balağa: köldün suusuna şor tuzdan salıp, balanm iynine şorbok tartıp, ulam 290 kotorup turdu ele şışığı tarayın dep, al tügül akırektin sınğan söögü terinin sırtınan urkuyup biline baştı (559). . Andan arı da ukkanın kıldı Kabil, sınğan sööktü sılağılap, aldap oturup orduna keltirdi da, eki cağına kebezden toğoloktop kom koyup turup, balanm oñ iynin bütündöy böz menen çımırata tañıp saldı (560). . Bir aptaça kıymıldabay cata kör balam, bir aptada sınğan ceriñ ilinişe tüşöt, caş emessiñbi, söögün ali çemirçek... .

Aytkanday ele bir apta boyu bala kıymılsız cattı, apası Aytolğon kelse da berbey koydu Kabil (561). . Kündüzü balanı kömürçünün ayalı balıktın sorposun berip bağat, keçten baştap anı karağan Kabil özü (562). . Çeri cazıldı eköönün teñ (563). . Kabil ünün pas çığarıp kınıldap, bilgen «Manasın», «Semeteyin» koşo koşup, ogele köp sabak dastan aytıp berdi balağa (564). . Tündün oo dalayına deyre bala Kabıldın cuusa da kömürdün tağı ketpegen, birok ırdağan sayın kabulğan bacağay cüzünön közün albay catıp oozundağı sözün eerçip, özü süygön düynögö aralaşa kumardan çıgat (565). . Közü caşka tolot kanı dürgüy köldöy tolkuyt, oorugan iynin taptakır unut kılıp tura çurkağısı kelet kayradan (566). . Kabil bolso dastandı dayıma bir ırğak menen kınıldap, dayıma başın bir cağına kınıkayıp alıp, dayıma obonğo şaykeş denesin ırğap, cumuluu közdörün açpay ayta turğan (567). . Uğup turğandardın bir daarı köpkö çıday alışçu emes (568). . Eñ obolu ele Kabıldın öz ayalı şilk etip uktap ketet, andan kiyin kelin-kesek; bala-bakıra kınıkayıp, akırında Kabıldın tegereginde sakalın serbeytken eki-üç ele kariya kala turğan (569). . Bu sapar bolso bala dastançını calğız gana özü eelep, anın aytıp catkan keremet düynösündö özü gana calğız (570). . Cookerler korduk körsö korduk körüp, coo kuusa coo kuup, alar

menen içken aş, catkan töşögü bir bolup, a kokus Kabıldın ünü solğundap bayıp baratkanday sezilse, aç közdönüp, oorugan iynine karabay kozğolo tüşüp cattı (571). . Eç biri tüşünçü emes bul eki adamdın iç düynösü emne üçün uşunçalık bığışkanın (572). . Alardın biri too aralap, ezelden beri ağıp catkan möltür bulak, ekinçisi suu eñsegen adırdağı caş çırpık ekenin eles alışçu emes ayıldıktar (573). . Antkeni kündölük tiriçilik, kör ookat degen ne bir azğırık nerse (574). . Kör ookat öz kezinde akılmandı da, naadandı da bura bastırbay, birine tereñ oy oylontpoy, ekinçisine üstü-üstünö naadandık casatpay eköönü teñ alağdı kılıp özünö baylap kelet kör tirilik (575). . Bolboso kimdir biröö baykayt ele go ulandı, şık kubalap, aylasın ketirip cüröt uruşpay, tildebey sabır kıla turuñuz, ulandı eelikkeni basılat, boyun toktotot (576). . Özü bir küñü, oşondo anan ne deseñ özüñ eptep, araçı tüşpöyt bele biri carımı (577). . Cok antpedi ayıldıştarı (578). . Töraga bolso ulam akıregi sınıp catıp, kayra kızmatına çıkkan soñ çıpalaktay nemege öçöştü da kaldı (579). . Sen Uruyattın kişisi emessiñ, içiñ tolğon aram, bolboso emne üçün suu boyundağı badalğa kirip çasınıp cürösüñ ıya dep (580). . Al ulandı calğız kalğanda bir sapar katuu opuza kılıp da kördü (581). . Demeydegi adatınça ulan ağa emne dep coop bererin bilbeyt (582). . Töraganın kakanaktağan çaar közdörü, anın opol toodoy kebetesi ar dayım anın üşün alıp, cürögün saruulatıp turat ele (583). . Aytkın, dedi dağı bir sapar töraga ulandı eç kim çokto kekirtektep, emne degen caman oyun bar içiñde, Keñeş ökmötünö karşıñıñı ce çokpu?! Emne üçün sırıñdı aytpay dayıma cer karaysıñ? Elden oolaktap kaçasıñ? Anday kılrat ekensiñ, aydatıp ciberem! Biyликтin opurtalduu küçün ayarlap koldonuşka murdatan köndümü çok töraga mına uşunday kıldı, küñ ötkön sayın kızmatı kataaldap, özünün da amalı kurup, ansayın kol astındağılarga kıcınıp, bir küñü elge kezdeme taratıp catkan cerden dağı kıykım taptı dağı, ulandı özü oturğan capız tamğa kiyirip turup sırtınan kulpu salıp taştadı (584). .

Cañılıktı anda adamdar biri-birine alıstan kıykırıp, şaşılış at çap baratsa da toktop aytıp ötüügö ıntızar (585). . Antkeni emki cañılıktar murda eç bolup körgön emes (586). . Emdigi cañılıktar menen ukkan kişinin töbö çaçın tik turğuzup salsañ, özüñdün da abdan mookuñ kanat (587). . Alısta, Orusiyada bolğon çoñ töñkörüşün alıska, ar bir adamğa cetken eñ obolku tolkunu uşul boldu — eldin baarısı teñ

cañılıkka ıntızar, delebeleri kozğogon, çoñ-kıçine debey sırtka kulak türüp, bugün emne bolot, erteñ emne bolot menen tıñ catıp alışkan bayım cok (588). .

Aytolğon ortoluktun taarın soğup, kap tigip oturğan adamdardın içinen at koyup turup, töraganın keñsalarına cügürüp cetkiçektı ak cooluğı şamalğa uçup başına toktoboy alek kıldı (589). . Bir paska tura kalıp, cooluğun kımtıp alışka çaması kele turğan emes (590). . Kokus antse ele tigi keñsedegi kamaluu balasın biröölör alıp cürüp ketçüdöy cürögü akıldayt (591). . Akırı al cooluğun koluna karmap alıp cügürdü, tañdağı şaşılıştı çala örülgön suydañ kara çaçtarı celge sapırılıp, şastısı ketken beçara ayaldın uyatın kozğop barattı (592). . Birok baarı bir toktoy kalışka çoloosu cok Aytolğondun (593). . Keñsenin capız tamına cete bergende cürögü bulkup, buttarı çalına tüştü (594). . Katıgün, bul emnege çoğulğan el dep, al keñsenin bir közü sımk terezesın sağaalağan bir neçe öspürüm baldardı körö sala, oyu daroo camandıkka ketet (595). . Aytolğon entigip cete bergende baldar tapırap kaçta berıştı da, içinen biröö: — Senin balañ «Semetey» aytıp catat, — dedi ayaldı bir osol iş için eliktegensip (596). . Körsö, çın eken, enesi cügürüp cetip terezesın sınğan közünö başın salsa ulan ali kardığa elek öspürüm ünü menen şikaalağan közdörgö kaptalıñ salıp oturğan boydon kadim kömürçü Kabıl sıyaktuu sınıar tizeley dastan aytıp oturat (597). . Oşondo Aytolğondun bir sezimi dür etip kökölöy tüşsö, ekinçisi kудay ay, bul emne degen şumduktu cabıştırdıñ balama, el katarluu ele kılıp soo koysoñçu caratkan dep zırkırap ketet (598). . Birok ayal beçara özü tüşünbödü bul abalına (599). . Emne için balasın tıgıntıp oturğanına bir turup cetine albay, bir turup sanaarkap catkanına tüşünügö çaması da kelbey, ayıbı cok balanı da kamaybı kokuy alat! Ce bir kılmış kılıp koyğon ceriñ barbı (600). . Aytıpayıñbı özüñ til-oozuñ bolğon soñ deyt uuluna, Aytolğon keñsenin sırtında çark köpölök aylanıp, emne kılar aylasın tappay bir turup aynektı sındırçuday, bir turup kaalğanın cıltrak temir kulpusun culup alçuday (601). . A ulan bolso, apasın kayra-kayra çıkkan ünün dalaydan kiyin uktu okşoyt, daroo «Semeteyin» toktottu da karañğı tamdın içinde seleyip unçukpayt (602). . Apasın tiginçelik bezildegene tañ kalğanday türü bar (603). . Añğıça töraga kelet, Aytolğon anı karşı alıp obdulup balasın akılın aytıp çatak salsa, tigi da öz degenin berbey bakırıp ulam kamçısı menen keñsenin ansız da sınğan aynegin sındıra nukup, senin balañ kulaktın

tuuğanına kezdeme berip koydu dep Aytolğondu künöögö cıgıp cattı (604). . Ulan uşunun baarın uğup turup canı küygöndö sırtka umtulsa çığa albayt, eşik kulptanuu, sırtta bolso kıcıldak ulam katuulap tuş-tuştan el köböyüp çoğuluuda (605). . Kapasta ekenin bir tuydu bala (606). . Apa, sen ubara bolbo, men özüm çığam, mende ayıp cok! —dep kıykırayın dese balanın közdörün caş teep unçuğa albay buuluğup kaldı (607). . Anday albuut katın ekensiñ, balañdı cöndöp al, men anı katçı kılıp iştetpeym, alıp ket közümö körsötpöy degen sözdü ukkanda Aytolğon içinen süyünüp ketti körünöt, iştetpese keday calğasın, künü-tünü kağaz çiyip közü teşildi ansız da, elge bergen bir orom kezdemege cetpegen soñ, senden iştep emne ubara bala dep, tigil kulpunu açkıça kaalğanı culup balasın koldon aldı (608). .

Birok kaday aytkan menen da balanın bir aylasın tabış kerek boldu (609). . Ce al eldin baldarı okşop kereldi keçke torpok kaytarıp, çükö atışıp, alar menen çoğuu cürsün, aldığa ketpesin—uuru alat, artta kalbasın — börü ceyt, ortodon çıkpay, atanesin eerçip tamak içken cerden ustukan añdıp, kolğö suu kuyup, karıyalardıñ batasın alıp, tınç, momoyup cürsün, bala okşop aytkandı aytkanday, degendi degendey tañşap, özgöçö camanbı, cakşıbı Aşırbek ağasın cazemdebey uğup, anı uluu tutup, sıylap, emne bolğon kündö da inige ağa kerek, öz ağasın caman dep cakşımı kaydan tabat ele (610). . Özgöçö ayılatkomdo katçı bolğondon beri bala menen Aşırbek abasının ortosun buzğan sözdördü bakanoozdor söz taratıp ciberdi (611). . Aytolğondun cürögü sizday alardı ukkan saym, ce kaynisi menen uulun eldeştireyin dese, Aşırbek bolboyt mulcundap (612). . Kıyın boldu enege, al baykuş bir oñtoyun kütüp, eköönü kol karmaştırıp koybosom uulum calğız kalabı dep cürgön kündör ele, oñdoy berdi bolup Aşır kaynisi özü birinçi imerilip kaldı (613). . Saanı toktoğon uyumdu caylooğö cetkirem, uuluñ aydaşıp barsın dedi al, el cataarda Aytolğonğö kelip küñk etip (614). . Ayal süyünüp ketti içinen, sırtınan birok sır bergen cok, kaynisi keteer menen balasının kulağının kucurun alıp kirdi (615). . Sen ağaña akaraat kılba, sözün uk, tilin al, a da bolso ağañ, bir atanın tukumu, uluusu oşol, kiçüüsü sen, anan eköön oşentip arazdaşıp cürsöñör el emne deyt, ağasın ukpağan kiçüüsündö adep cok, kırğızdın cosunun buzğan kerayak bala atka konboğun uulum dep, ene tündün da ayma deyre bezildedı (616). . Ulandın oy-sanaası keçeten beri başkaça bolçu, birok enesin ayap, öz oyun aytpay cata berdi (617). . Uy aydaşıp

baram da degen cok, barbaym da degen cok, tim gana uktamış etip cattı al (618). . A özünün bolso tınçı ketip, uykusu kaçtı enesinin sözünön ulam (619). . Antkeni Kabil kömürçü aytkan bolçu, cuma künü Karakoldon Çoyuke kelet eken dep (620). . Manasçı kimdikine kelip, Dolonotunun kaysı üyünö toktooru belgisiz, birok kulak turgön kişiğe daroo uğulat deçi al kabar (621). . Al kişi balkim bugün kelip kalabı, balkim erteñke kalbay kayra cürüp ketebi? Ötköndö bir kelgende iras üç küngö kono catıp ketken bolçu, birok anın bolcolun bilip bolobu, kee bir ayıldarğa tüşüp ele kayra attanıp kete bermey da ceri bar Manasçının (622). . A mintip Aşırbeğin artınan salpayıp, uy aydasa cayloodon üç künsüz kaytıp kelbesi bışik (623). . Anın üstünö cetip barıp kelgençe ağası kör cemelep atıp balanın aylasın müldö ketirip bütöt deçi (624). .

Ulan erteñ menen turğanda tündögü sözdördü takır unutup kalgan eken, kündögü adatınça kiyinip alıp daroo kapçıgay ördöp otun çapkanğa ketmek bolup dayardanıp kirdi (625). . Baltasın kuruna kıstarıp, arkandı beline baylap attı ele, Aşırbek ağasının aňğıça küpüldöp enesine bir tiygeni kulağına şak dey tüştü: Balañdı esirtip mağa akaraat ayturğan da sensiñ Aytolğon, bolboso emne üçün aydaşıp bargın dep aytpaysıñ ıya, ce oşondon anın bir ceri sınıp, kıyrıp kalat bele, keçtim men ağalıktan, urdum mınday inini dep, al oozunan köbük çaçıratıp aykırıp ceñesine culunup tiyip, çuu kötördü ele oşondo estedi ulan, enesinin tündögü aytkandarın (626). . Zamanası kuurulup enesine oroy söz tiygizgenine künöökör bolup al oşol zamat belindegi arkandı candırıp ırğıtıp Aşırbek ağasının koroosuna cügürüp kirdi (627). . Aydebaysıñbı aydooçu uyuñdu, enemde emne akıñ bar? —dedi al caş aralap ketken közdörün katpay tike karap turup (628). Özünön çoñ kişiğe kol salıştan kayra tartpay tüylüp turğan uulun körüp Aytolğondun sesi kete tüştü beym, ay oñboğur, koy antıp açuulanba, al degen ağañ bolot dep, içinen şaştısı ketip, al arada Aşırbek kaynısın aldap cubatıp iydi (629). . Barat kağılayın kaynim, kantip ele uy aydaşıp koybosun boş cürüp, andan körö atıñdı toku da erte carıkta colgo çikkıla dedi al, cerde catkan çırpıktardı terip küypölöktöp (630). .

Şaşkede cönöp ketiştı (631). . Uy degen mal attuunun tecigi, balanın içi tolğon ıza, közdörü caşıldanıp arañ barat (632). . Aşırbeğin celkesinin çuñkurun körgüsü kelbey başın teskeri burup (633). . Ayda deym, ay bala! Demeyde mağa

tikireñdeysiñ, ay uy aydağandı bilesiñbi aram, uuru ittey bolup menin katınımdın etegin aňdığıça caylooğó barıp kel! Ulandın köñülün opsuz aynıtıp barat ağasının obu cok sözdörü, birok kilaar aylası cok, enesi kor bolup kalçuuday Aşırbek urğurdan (634).

Bir ayak col kapçığaydı ördöp, çıçırkanak, badal aralap Dolonotu suusun bir oňgo keçip ötot, bir solgo keçip ötot (635). . Keçmelikke kelgen sayın Aşırbeğin oozunan ak it kirip, kara it çığa sögünüp atının da, uyunun da ene-atasınan eçteme koyboy aşatıp, al arada balanı koşo cekirip, anın esi cok tentek ekenin, eldin anday kat bilgen baldarı çoñ kızmatker bolup Aşırbektey ağaların el biyletip, mansap alperip cürgönünön öydö kozğop, suu keçışten zaarkanğan atı menen uyunun şıltoosu menen burkuldatıp cinin sırtka çığarat (636). . Adamdın acıladağanınan mal ayabay korkot, çatak kıryal kişiden sestenet (637). . Oşol sebepten keçmelikke kelgen sayın Aşırbeğin toru atı canın kayda kataarın bilbey kaysaktap, tıbırçılap birok suuğa takır but salğısı kelbeyt, uyu bolso andan beter keceyip, baspayt (638). . Mal beçara cakşı ele til uğup, tayak cebeyin deyt albuuttanğan kocoyundan, birok suu keçip taşka tuyak kıpçılıp müdürülgön azapka barıştan andan beter korkot cana oşentip bir sapar suuğa tumşuk urğanda toru attın artınan kelatkan uy taptakır köşörüp cılbay koydu (639). . Çap congo! Saba katuuraak (640). . Oy, ölümtük ittin balası! Ölsöñçü bu körökçö, uy aydağan koluñdan kelbeyt, tamak içpey taş içkir dese!

Ulan kolundağı ceñil tayağı menen uydu sanğa çapkılap catıp maldın közdörün karasa beçara caşın tögüp uşunçalık muñayım (641). . Uydun kara közdörü çanağınan çığıp, tayak tiygen sayın alaya tüşüp kayra cumulup, tili bolso bozdrop ıylay turğanday (642). . Sıyağı cılkınıkınday katuu emes tuyaktarı şırkırap oorup çıdatpay çıksa kerek (643). . Ağa bolobu Aşırbek, bir maalda atınan oñkolop tüşüp keldi da ulandı kömölötö türtüp ciberip uydu tepetepke alıp kirdi (644). . Çoñ taman oor ötügü menen şıyraktarın cança teep, kamçısı menen conun sıyra çaap, ağa bolboy koyğondo uydun taluu cerin izdep kaysañdap barıp celin talaştıra ötügü teep-teep ciberdi ele, canıbar suuğa tizeley kalıp ontop ciberdi (645). . Celin degen süt bergen ıyık maldın can ceri beym, oşol eñ ayaluu kımbat cerin tepkiden korğop cantalaşkan uy taştuu ceekke cata kaldı ele, Aşırbek andan beter kuturup barıp müyüzdöp tolğop, uydun başın suuğa nıgırıp kirse bolobu (646). . Uşunu körgöndö cılkı koşkuruk atıp

üröyü uçup, a ulan özün taptakır çoğotup koygon eken, ırğitkan taştay uçup barıp ağasına urunğanda akıregi sınğan oñ iyin kars dey tüşköndöy bolup, közünön ot çağılğanın bir bilet (647). . Esine kele tüşüp karasa daldayğan Aşırbek ağasının kalpağı başınan uçup, özü şar suunun dal ortosuna küp etip kulap, antip-mintkiçe bir top cerge deyre üzüktöy dalbayıp ağıp cönödü (648). . Emne bolup ketkenin ulan özü da tüşünböy nes bolo kalgan eken, ağasının artınan umtulayın dedi ele, añğıça suuğa akkan emeleki ölük neme tirile tüşüp, bulkunup-suudan çığıp kadim ok cegen ayuuday aykırıp, mına emi ulandın özün çaynap ceçüdüy (649). . Ulandın közdörü alaya, cüröğü but uçun közdöy kulap, aldı-artın karaşka çaması cok ıldıy, anıl taraptı közdöy dikildep çurkap cönödü, oorugan iynin sol kolu menen mıkçıp alıp (650). .

Kıyyla çurkağandan kiyin ağasın suuğa türtüp iygenin esinen çıkarıp, Çoyke manasçını estey baştadı ulan (651). . Birok anı kaydan, kimdikinen tabat belgisiz (652). . İyni bolso ulam soğonçok cerge dikildep urunğan sayın oorup, çağımda küpçöktöy bolup şişip, ısıp-küyüp baratat (653). . Oşentip oyloğon ulan saamğa toktoy kalıp iynin çeçip karap kördü, andan artına calt buruldu (654). . Aşırbeğin kuuğanı cokpu dep, kuugan eç kim bolboğon soñ andan arı ulan oorugan iynine kınıkayın alıp basıp cürüp oturdu (655). .

Balasının ekinçi colu akıregın sındırıp alğanın Aytolğon töşögün salıp catayın dep atkanda kapıstan bildi (656). . Sırtağı darbaza tarsıldıyt, çığa kalsa Kabıl kömürçünün ünü: Kel balanı al, bayağı sınğan akıregın kozğop alıptır, deyt al balanı atka öñörüp turğan boydon (657). . Aytolğon Kabıldın ünün cek körüp ciberdi, antkeni balanın kırsığı dayım ele uşul öñü-başı karala köö bolğon neme menen aykaş bolup kalat emnegedir (658). .

Emne boldu alatkün, dep ayal üzöngügö kelip bir tiygende at ürküp ulan bolso Kabıldın kolunan cılbışıp kelip enesinin kuçağına tüştü (659). . Tün bir ookumda arañ es aldı al (660). . Sınğan söögü kayradan orduna kelgen soñ ulandın ontoğonu basılıp, közü ilindi (661). . Canatan Kabıldı içi süyböy tursa da Aytolğondun ekinçi bir niyeti ağa irraazi, küypölöktöp otun kayra tamızıp, kömürçügö tamak bersembi degen dalalat (662). . Birinçi colu da uşul Kabıl kömürçügö tuş bolğonun kara balamın, dep al kömürçünü keçirgisi kelet içinen, birook daroo ante albay tükşömöl bolot, emne üçün ele balam bu kişinin kolunda bolup kalat uşunday saatta? Ce bul

neme atayın kara sanağan sıykırçıbı kapıray, bolboso emne üçün balama cabışat ıya? Erteñ menen sopsoo ele ağası menen uy aydaşıp ketpedi bele, anan kandayça ayıldın tigi çetindegi bir çooçun kişinikine barıp kalat kayra? Men anı bilbedim Aytolğon ceñe, Çoyke keliptir degendi uğup çettegi moldokenin üyünö cetip barsam el bıkpırday kaynap boz üygö batpay, sırtın üç aylanta tegerektep alıştırt (663). . Çoyke Taytorunu çaptırıp atkan eken. (664). Eldin kılaasına kelip attan tüşpöy men da tıñşap turat elem, bir maalda turğandardın aldı cağı kozğolup, — dep coburap berdi Kabıl, düpüröp, oy mına-bul ayılatkomgo katçı bolğon ulandın cakımı barbı bul cerde dep eñ için şıbış araladı (665). . Antkeni ulan manasçını uğup oturğan boydon esi oop ketiptir oñ iynin mıkçığan boydon (666). . Attan tüşö kalıp cügürüp barsam eti ot menen calın, bayağı oñ iyni ködöyüp kayra şişigen, daroo tüşündüm, attıñay sıngan cerin kozğop alğan tura bala dep, a birok keyibeñiz ceñe akırektin caratı oor bolboyt, çuçuğu cok söök tez ele bütüp kalat (667). . Taytoru cañı ele arımın kerip, oozduk tizgin çoyup kalğan kez bolçu, şaşkandan ulandı öñörüp alıp çu koydum bıyakka (668). . Uuluñuz Çoyke atasın tartkan «manasçı bolotko deym, şığı bar, dilinde uyalap catkan önörü bar uuluñuzdun, bolboso sıngan iynin kötörüp alıp «Manas» ukkanı barçubu kişi (669). . Aytolğondun korkkonu ele Aşırbek kaynisi bolup catti, uulunan emi sanaası tıngan öñdöü uktap tıncıdı, birok süylöy elek, a «Manastı» çasırap aytıp cürgönün ene bilet (670). . Kunduzdan ukkan, uulunun kırsığı da dayıma uşul carıktık dastan menen baylanıştuu, emnesi bolso da bergen kuday uulumdu özüñ saktay kör, birok tırmaktay balanı tigintet-mintet eken, «Manas» aytat eken dep carıya kılışka kimdin oozu barat eken ölüğüñdö köröyün, oşentip suuk közün tiygizgen biröo bolsunçu timele ölbögön cerde kalayın (671). . Caratkan kudayımdın öz işi kimdin ençisine emne şıbağa beret, anı a bu deş kuday aldında күnöö, tigil Kunduz ele bir күnü cügürüp keliptir, apa uul «Semetey» aytıp atat dep, şük ölüğüñdö köröyün deptirmin çınım kolumdan ırğıp, ekinçi biröögö antip aytçu bolbo karaldım, aytsa ayta bersin balalık kılıp ukkanın tuurap atkandır (672). . Uşulardı oylop oturup ayal kuurma çayın cılıtkıça Kabıl kömürçü cok kara basıp, kıyazı Çoykege kayra çap ketse kerek, antpese anan çıdaybı a da bir ayıldın semeteyçisi emespi kantse dağı (673). . Basa deym, uulum emne ele bul tügöngür menen imalaş dese, körsö uşul kömürçü üyrötüp cürgön go kokuy alat, koy antpegin desembi, carıktık ıyk nerseni kötörö albay balam mintip mayıp bolup kalabı, anı da

caratkan özü bergen kişi ırdıy, bolboso eldin baarı ele tekşi manasçı bolup albaybı (674). . Alda kokuy ay! Kōrō, kırsıktın baarı uşundan bolup catkan turbaybı, emi emne kılam, armankün, kantip koy deym bul kömürçünü ıya?! Balasın kımtılap caap cürüp Aytolğondun oyu on talaa (675). . Kunduz kelinine bir çeti köz kırın salat, balama mamilesi kaday eken degensip, kelin bolso Kabil kömürçü balanı öñörüp kelgenden beri canı dedek (676). . Bir turup suu cılıtkanı, bir turup otun alğanı çurkap, emi cılbay balanın kaşında, sesteniş çöçüp oturat (677). .

Tünü menen uluu dastandı tıñşap, oturgan eldi ertesi dağı bir cañılık söz araladı (678). . Çoyke carıktık Kaynazardın akiregi sınğan moldo balasın atayın barıp körüptür, baladan çoñ manasçı çığat dep bata berip ketiptir deşti, ulam biri koşul-taşıl uçkayak sözdü celge uçurup (679). . A çımında kaleti az bolçu bul sözdün (680). . Kün çoñ şaşkeden ooğon kez (681). . Kunduz cügürüp kirdi üygō, apa sırtta bir ak sakalduu kişi attan tüşüp atat, canında kömürçü akem da bar zken dep (682). . Aytolğon uulunun üstün kımtılay salıp sırtka çikkıça tigil atçandar iregege kelip kalğan (683). . Közdöründō çekiri cok kapkara, uzun caak olburduu adam ayaldı katuu sürdötüp, Aytolğon turğan cerinde dapdaarıp ketti (684). . Kiriñiz üygō, degenge arañ caradı okşoyt (685). . Meymandın astına cañı tōşök salğanğa da ülgürböy, tek kelinin karayt, caldırıp (686). . Uşul balanın enesi dep Kabil Aytolğondu kelgen meymanğa cañdap körsötkön soñ eköölöp ulandın al-ahıvalın suray ketiştı (687). . Aytolğon menen Kunduz dağı ele bilbeyt bu çooçun kişinin kim ekenin, birook ayaldardın cürögü sezıp catti: boldu-bolbodu kömürçü Kabilğa tanaptaş kişi bolso kerek dep (688). . Dal oşol tuşta ulan da közün açıp berse bolobu (689). . O murduñdu urayın tentegim, dep Kabil süyünüp ketti, kana Çoyke ataña salam berçi ünüñdü çığarıp, atayı seni köröm dep colunan burulbadıbu bu kişi (690). . Ulan saamğa deyre unçuğa albay apkaarıp anan esine keldi körünöt; Salomaleykum, dedi sol kolun tōşöktön suurup çığıp (691). . Kabil barpañdap külüp, Çoyke manasçı ulandın sunğan kolun cıluu karmalap erkeletip: «Sadağa, çeberdep cürsöñ bolmok eken, azır senin kurağñ oşondoy, Kabil avañ aytkanday bolso mederim özüñdō bir çısaan bardır, balkim bolçusu bolup keteer, boyundu toktotup, özüñdü saktap cür, balam (692). . Aytıñ kelse dastandı azdap-azdap ayta ber, köñülüñdü ançalık buulukturba, kökürögüñ carılıp kıynalıp baratsañ mına apañ turbaybı, apaña aytıp ber

een oturup alıp (693). . Bolboso sınığın ayıkkanda köl başına kel, Kabil abañ (694). . Cetkirip koyot, anan eköübüz el kıdırıp «Manas», «Semetey» aytamız (695). .

Ulan ataktuu manasçını ayabay kanı dürgüp uğup cattı, birok ün katıp bir ooz coop bere albayt, nımşıp terdep, bir caşıruun künöösün başkalar bilin koyğondoy, aybı açılğanday kıstalış ahvalda (696). . Bir kezde al közün çilk cuump, kaşında oturğandardan caşınışka araket kılıp teskeri tolğondu ele, Kabil kömürçü araçağa tüşköndöy şaşıp: —Oy çunak bala, Çoyke atañdın sözün tıñşa, beri karap, uyañ bolboy cür, uyañ kişi da kişibi, a körök rahmat ata, ayıkkanda köl başına barıp, sizge şakirt boloyun dep ubada berbeysıfibi, — dedi (697). . Ulan oşoğo makulmun degensip uurtun ırsaytıp külüp, birok tigil kömürçü avası aytkandardı ayta albayt (698). . Attiginiñ dep Çoyke üydön attanıp catıp, deni soo bolğondo balanım bir-eki kayırımın uksak bolmok (699). . Caş degen caş da, biz bolso kartayıp kara cerge kirgeni turabız, artıbızda kim kalat, kim bizdın sözdü ulantat, mına Kabil inim sen sıyaktuu, aligi caş bala sıyaktuu talpınğan talabı barlar el içinde az emes, birok çıksa oşondon cüzdön biri, miñden biri, a kalğanı oşo bir çık-çuğa candooçu bolup berse ele carağanı (700). . Oşon üçün inim bu kılğanıñ cakşı iş, balanı akmalap köz salıp cür, biröönün közü, biröönün caman sözü tiybesin, boyun toktoto albay too-taşka urunup, suuğa çökpösün, azır anın nariste sezimine artılğan oor cüktü balalığı kötörö albay turğan çak (701). . Akılı toktolğuça artınan kalbay karabasa bolboyt balanı (702). . Kelinim sen aylanayın estüü kişi körünösün, balaña sak bol, üydö ekeniñde köbüncö öz cayına koy, dastan aytam dese aytıra bergile, bolboso köküröğü ezilip keteer, ilgerten ata-bababız ıyık tutkan nerse bul özü, oşonu balağa estetip, özüñör da unutpay cürgülö degen ele oyum sadağa (703). . Kiyin ayıkkanda küzgö tarta mağa cetkirip berseñer eki-üç ay mende cürüp ketsin.... .

Maman aylı a kezde ürkördöy ceti tamduu kırğız konuş (704). . Çoykenin biri kara, biri ak eki boz üyü ayıldın başında, kök maysanduu sekiçede (705). .

Sekiden arı balık con bolup sozulup ketken caşıl con bitkilduu biyik tooğo barıp koşulup, too bolso köz melcigen cerinde cılañaç zookağa takalın, al zookanın arkasında tee alıs-alıs asman tiregen möñgülüü çoku körünöt (706). .

Mına oşol teetigi bulut baskan ak çoku Kan-Teñir dep Kabil avası bilgiçtik kıldı ulanğa (707). . Canatan unçukpay kelatkan ulandın oşondo közü caynadı (708). . Alooke kandı çapkanda, ooğandın cerin baskanda, kabılan atam er Manas, Kan-Teñir toosun aşkanda, körsö oşol toonu etektep ötkön turbaybı dep kelattı ulan küngö kolun tosup serepçilep (709). . Al arada Baysorunda kalğan Akbalanın sol uurtundağı taruuday kara kalı esin aralap ötöt (710). . Ulan Kan-Teñirdi unuta tüşüp buydalat, kızdın negedir başka, buğa deyre köp ele körgön kızdarğa tük okşoboğonun anın sezimge negedir bir başkaça tiygen köz karaşı bar ekenin estep cürögü tuylayt (711).

Eki atçan kelip tüşkündö Çoyke üyündö cok eken (712). . Baybiçesi ança cıлуу kabil albadı (713). . Utur-utur orsok tişin kolu menen caba kalıp, uyalıñkı süylögön ayal eken, birok antken menen meymandostuktan cadap, keldi-kettiden kaçıp kalğan türü bar (714). . Kelgenderdi azırınça üygö kirgizbesten sırtka oturğuzdu da, çurkap cürgön kızdardın birine cuurat kuy bularğa degen boldu (715). . Ulan munun biröönö köñül salğan cok, a Kabil bolso içinen bilgizbey tırçıp oturdu (716). . Keç beşim oop, kaçan gana koşuna ayıldan at bastırıp kelatkan abışkasının karaanın körgöndö kempir tigil eköönü üygö kirgile dep bülünümüş etip kaldı (717). . Birok üygö kiriştin orduna kır aşıp kelatkan kart manasçını közdöy uturlap baskısı keldi, alıstan atın tizgindep tosup, urmat-sıy körsötküsü keldi ağa (718). .

— Oy kirğızdın balası, coluñ bolsun baatır, — dedi Çoyke Kabilıdı çukul kelgende taamp (719). . — Bayağı balanı alıp keldim, Çoyke (720). . Özüñüzdön taalim alsa birdeme çıkçu sıyağı bar (721). . — İye, çığat dep aytkanıñ cakşı kep, Kabil inim (722). . Adam balasınan çıkpagan önör bolobu (723). . İlgeri ümütün üzböşö adamdan amal da kaçpas, önör da kaçpas (724). . A körök ayılıñ, eliñ kaday catat oşonu kep sal (725). . Baya men bilgen kuzğun çaldar amanbı ce birin-serindep arı ketkeni barbı?

—Kudaya şügür Çoke, aman (726). . Özüñüzgö salamın aytıştı, batasın beriştı (727). . Mına munu balabızdın colduğu dep dolonotuluktar baybiçeñizge berip ciberiştı, — dep Kabil caylanışıp oturuşkan soñ Çoykenin kempirine bir tegerek altın dilde sundu (728). . —Şük! — dedi Çoyke ordunan sekirip çoçup, bu kaday degen obu cok nemesiñ oy, Kabil (729). . Kariya oşentkiçe bolboy baybiçesi oozun alakanı

menen caba kalıp katkıp küldü da, dildeni daroo koyun çöntögünö salıp koydu (730). . — Al emneñiz eken, — dep baybiçesi çalın kekeerledi (731). . — Ak dili menen berip atkan buyumdu kayra alıp ket demek belem anan (732). . Ha-ha-ha (733). .

O, buyumuñ menen! — dep Çoyke karıya kamçısın konçuna kağıp-kağıp aldı (734). . Ber balanın özünö? Sen eköbüzgö dildenin keregi ne?!

Bergenim oşo da — balanın kirin cuup, tamağın bışırsam, dildesin kayta bergenim da! Kişinin külküsün keltirbey şük oturuñuzçu (735). . Çoyke emne aytaarın bilbey moynook kempirine kızalañdap tim boldu (736). .

Basa, bala özü kayda, — dedi Çoyke bir azdan soñ Kabilğa küñöölüü bolğon tur menen (737). . Ulan canaraak suu ceekke barıp kelem dep basıp ketken ele (738).

* * *

— Bıltır cayda üç bala katar kelip şaamdı ketirdi ele, bıyıl dosum ezüñ ele calğızsıñ, — dep ulandı Çoyke canınan karış cıldırçu emes (739). . Elge çıkkanda mingin dep ulanğa ala moyun, ceerde bıştısin ençilep koyğon (740). . Birok elge soñğudan beri Çoyke çeyrek çıkçu boldu (741). . Kokus ele biröo zarılıp kadir salıp kelbese cön saldı eç cakka bastırıp da barbayt (742). . Bir barğanı—Aldaş dosu (743). . Aldaş attuu kalkayğan kara murut kişi Kürmöntü toosunun eteginde Öktöbürgö çeyin ele orum tamırları akığa salıp bergen köp bölmöölüü zañkayğan cıgaç üydö çaşay turğan (744). . Üyünün astı dalay cerdi eelegen koldon tikken alma bak (745). . Cigitiñ baktın içine kirip cemiş terip cesin, sen zköbüz küñöskö töşök saldırıp oturup ermekteşeli Çoke dep Aldaş dosu manaşını ar dayım sağınıp turaar ele (746). .

Bügün da oşol Aldaş dosunukuna attanmay boluştu okşoyt (747). . Dosum attardı tokusañ bolot ele dedi Çoyke oorugañ butun uşalap oturup küñ şaşke çende (748). . Epadam tañ erteden baybiçesi maanayın buzbağanda bügünkü bolcolu boyunça ustat menen şakirti eç kayda çığa koyuşmak emes (749). . Baarın kılğan orsok tiş baybiçe boldu (750). . Körsö, anın çalina kızğanıç bar okşodu (751). . Erteñ menen turup-turbay catıp ele baybiçe çaç uçtuğun ulam artka ırğıtıp, töşök-cuurkandı

çamğarakka deyre ulka-culka sapırıp kalıptır (752). . «Barbaysız Korumduga, emnege barat ekensiz al cakka (753). . Korumdunun toyu sızsiz dele ötöt (754). . Ce alar ele kastarlap tosup turuppu» — dep, baybiçesinin Çoykege bulkuldağanın cigit narkı üydö baş kötörüp uğup cattu (755). . Bayağısı baştalğan turbaybı dep koydu al içinen (756). . Antkeni al baybiçenin sözünün maanisin üç aydan beri bir neçe colu uğup cürüp tüşünüp kalğan (757). . Çoyke manasçı kayda barsa makul, ılayım kün çığış tarapka, Korumdu aylın közdöy at bastırıp, but şiltebeşi kerek (758). . Altımış ötkön baybiçenin köşörgön talabı uşul (759). . Bul üçün al negizi tübü cooş ele kişi, abışkasının koluna ölüp bere turğan türü bar (760). . Kıçkaçtı otton ala koyup çalına aybat kılğandan kayra tartpayt (761). . Bir-eki sapar cigit ortoloruna tüşüügö argasız boldu ele, ce kariya koyboyt aytkanın, ce baybiçesi basılıp kalbayt (762). . Bilem al cakka emnege baraarıñızdı, uyalsañız bolboybu cetimişke çıkkanda deyt orsok tişin ulam basa kalıp baybiçe (763). . Çoyke bolso beti kızarıp, başı cerge kirip, o, cer sorğur, o, cer sorğur, uyalsañ bolo oşonu aytkandan degeni menen kiyinin colgo dayardanğanın toktotpoyt ce (764). . Kiybeñiz aldağı ötüktü dep baybiçesi konçuna oymo tüşürgön namangan ötüğün talaşıp kolunan alat, kurun kurçantpayt (765). . Çoyke bolso kümüş kurumdu kurçanam dep köşöröt (766). . Avake, bugün Korumduğa barbay ele kolyouçu dedi al aylası ketkende ustatina calbarıp (767). . Sebebi ayaldı tıyış anın kolunan kelbeyt ele, a ustadı eköo bolso birinin sözün biri ilgirtpey uğa turğan (768). . «Co bu kuday alğırdın kılığı teñirge cagar iş bolboy atpaybı» — dep anda Çoyke şakirtine arızdandı (769). . Tıyakta bir ayıl el kütüp catsa, barbaysıñ degeni kanday?!

«El kütökön ceri cok, iteygen bir cesir katın kütüp atkandır köp bolso» — dep oşondo baybiçe bayatan berki katıp turğan uyatının betin sıyrıp aldı tastañdap (770). . Çoyke munu kütöpösö kerek, «o, cer sorğur, o, cer sorğur» dep şaştısı ketken teyde kurun da, ötüğün da taştay üyünön kaçıp çığıp ketken anda (771). .

Mına bugün da kayradan oşol söz (772). . Bul emneden ulam çığıp ketti dep cigit tüşünböy başı mañ (773). . Ce Çoyke kariya bugün Korumduğa baram dep aytkanbı (774). . Anday bolso koyboş kerek ele (775). . Sebebi bugün tañda alar suu ceekke tüşüp barışıp ündü biyik alıp, cerinde uyalybay ele ayğaydı salıp aykırıp, kekirtek kırıp kıykırıp dastandın köbürüp cabırgan içki mazmunun açıp elge uğuzuş önörün

Çoyke şakirtine üyrötmök bolçu (776). . Keçee eköo uşunday dep bolçoşkon (777). . A tügül Çoyke şakirtine naarazı ekenin birinçi colu çaşırbay aytkan bolçu keçee (778). . Üç aydın cüzü boldu: çaştıǵıñ kala elek bul bir, andan soñ ünüñ bir kalıptan burulbayt (779). . Aligi Kabıldı tartıp kalıpsıñ dosum (780). . Dastandın kayǵırçu cerin bakırıp kömököyüñdü erkin tañşıtpasañ, aytkanıñ küñkül, sözdörüñ mıñkil çıkpaybı! Uşunday da bolobu, uulum, dep kariya keçee keçte ayabay kabatır bolǵon (781). . Oşondon ulam Caysaǵa tañdı tañ atkıça köşülǵon uyku bolǵon cok (782). . Dırt etip ulam oyǵonup eç kimge aytpaǵan çaşırın bir sanaanı kubalayt (783). . Ustatı menen koş aytıp ketsem deyt bul cerden (784). . Birok anısı tuura bolobu ce natuurabı kim bilet (785). . Üydöǵü apası emne deyt, buǵa aylına barıp ce cadırappaynap batpasa, tōraga menen ırkı kelişpese, ce Karakoldoǵu okuusuna kayra barbasa, anan tim ele kañǵıp cürö berebi (786). . Uşulardı oylop tüyşölüp catkan Caysañdın niyeti ele Kabıl abasında (787). .

Oşoǵo ele barsa canı cay tapçuday (788). . Kömür öçürüşüp cürö berbeyimbi deyt anı menen koşo (789). . Antse Kabıl avasın süyüñtpödübü birotolo (790). . Ansız da cardamçı taba albay cürgön neme, kuday debeybi (791). . Mına uşul azǵırık oyǵo ceñdirip tōşöǵündö tündüktü tiktep catkan bolçu cigit (792). .

Anda emese suunun şarına barabız (793). . Bolǵondo da tak şarkıratma cerine barabız (794). . Oşondo anan menin mına bul dülöy kulaǵıma uǵuza aytıp bergendey bol ırıñdı (795). . Atakörü oşondo kıyırbaǵanıñdı köröyün (796). . Antpesem ünüñ açıla turgan emes senin dep cataarda ustatının aytkanı ulam cadımına kelip kayra ketet (797). . Suu boyuna barbıy ele koyup üygö ketüñnü uşul bugün aytsam kanteer eken dep cigit sarsanaa (798). .

Añǵıça çoñ üydön baybiçenin çataǵı uǵulup, oşondon ulam al emne kılaların bilbeyt (799). . Turup barayın deyt kempirdin açuusunan zaarkanat (800). . Oşentip al cata berdi tōşöktö, emnesi bolso da Çoyke özü aytaar dep, cetimiş çamalap kalsa da Çoyke sakalın birindetip koyo berbey kınaptap kırkıp, üstü-başın ötö tıkan karmap cürö turǵan (801). . Bolǵon ayıbı azırınça kulaǵı ele (802). . Eköo teñ emes bir ele kulaǵı kañırıştap kaldı (803). . Oşon üçün al süylöǵön kişi cakka soo kulaǵın toso kalǵandı cañıdan üyrönüp cürgön çaǵı (804). . Oy bala, küñküldöböy tak ayçı, caaǵıñdı eni menen kenen-kenen açkın, antpeseñ sözüñdün ayaǵı cutulup kalat (805).

. Dal menin ukpağan kulağıma kirgidey kılıp aytsañ oşondo, anan, köpçülük elge cetet, dep al mertingen kulağın da bir işke caraktuu kılıp alğan bolçu (806). .

Biz Korumduğa emes Aldaştıkına kettik, üç künsüz kelbeybiz dep catıp ustatu menen şakirti tüşkö cakın degende arañdan zorğo baybiçenin kamoosunan suurulup çığıştı (807). .

Üydö bir uuç talkan kalğan cok (808). . Bar menen coktu bilbeysiz! Ölüp atabı — ay debeysiz, dep baybiçesi Çoykege bir top künöo koyup artınan koburanıp, birok bir nerseni katuu eskertti (809). . Epadan dedi at başın çoğoru bursañar artıñardan cöö barıp azaptı salam! Bul erkekterdin caatın biriktirip, biri çaş öspürüm, ekinçisi karı bolso da eköönü bir baybiçeden çoğuu korğongon önököt katarı kılıp koydu okşoyt (810). . Oşondon ulam Caysan ustatın bugün erteñ taştap kete albasın sezip barattı (811). . Antkeni uşul saparınan üyünö kaytıp kelgende Çoykenin ahvalı emne bolot (812). . kim bilet (813). . Balkim açuuğa ceñdirgen kempiri kordop koyobu, karı kişini, balkim kariyanın canına cölök kerek bolobu (814). . Cigit unçukpay cer karağan teyde uşulardı oylop barattı (815). .

Atañdın körü-aye dedi Çoyke suu boyloy bir top ıldıy bastırğan soñı, bir kezde, tee ilgeri men bala çakta, dal uşul çakta, dal uşul sendey kurağım bolso kerek, «Manastı», «Semeteydi» kağazğa sızabız dep bir kazak menen bir orus kelgenin ele estey berem (816). . Oşolordun kağazğa çiyip ketken «Manası» emne boldu akırı tübü bilinbey ketti, çirkin (817). . O, andan beri köp mezgil ötüp ketti go (818). . Alardın azır tirüü ekenin da kuday bilet (819). . Orus kişi oşondo ele kırktın kırına kelip kalğan kırkma sarı murutçan, köz aynekçen, toktoo neme ele (820). . Oluya dep cakabızdı karmadık ele baarımız oşondo (821). . Antkenim, özü orus bolup turup kırğız-kazaktın tilin suuday bilçü (822). . Tilin koy, ırcomkortdu kırğızdan kıyın ayta turğan (823). . Mina dal uşul öröndö caylap catçubuz (824). . Borombay çoñ atabızdın caylağan cerleri ele uşu tee Teke toosuna deyre (825). . Baybiçesinen ceme ukkanın cımısaldaş üçün Çoyke Caysandı uşintip alağdı kılğısı keldi okşoyt (826). . İlgerki ötkönünön uzun sabak ańgeme aytıp berse kariya özü da, şakirti da emeleki osoluraak çır-çataktan arılıp ceñile tüşçüdöy (827). . Oşoğo cigit dele makul, birok al bir nersege tüşünböy buşayman (828). . Akırı oşol suroosun berişke macbur boldu (829). . Çoke siz meni bugün şarkıratmağa alpam debediñiz bele? Oşondoy bolçu

dep Çoyke bacaktap iydi oñtoysuz, aligi saat basıp tündö, sen uktap kalsañ kerek, tigil Korumdudan bir çabarman kelip kalıptır (830). . Barbasam bolboyt dep oyıldum, menden da murun sen barbasañ bolboyt anday cerge (831). . Sovetskey ökmöt toy casap atat imiş (832). . Sovetskeydin toyuna da barıp körölüçü, kaday bolot eken desem kaday urğan kempirdin oyu başkağa ketip atpayıbı (833). . Cür özüñ koşo bar desem ce ağa könböyt, ce buğa könböyt, kadaydın kaarı... .

Alar oşentip narkı-berkini aytkıça ayıldın ortosuna kelip kalışkan eken, revkom ayilsovet dep ayılda bolğon bütökön eki ökmöt çoğuu turçu uzun calpak tamdın aldında el kotoloyt emnegedir (834). . Añğıça kara sakalçan çabarman cigit çaap aldınan toso çıktı tigilerdi (835). .

Çoke, men sizge barattım ele, kay tarapka attandıñız? O, cön cay ele... . Tartıñız attın başın anday bolso! Keñsege el cıyıp atam (836). . Aldağı canıñızdağı kim? Bay balası emespi? Emnenin bayı katıgün (837). . Anda emese koşo barsın!

E, boluptur baralı (838). . A emne degen kep bolot eken al cerde? Kündö ele eldi çoğultasıñar... . Aksakal anı bara körösüz (839). .

Pışpekten Türkkomissiya degen keldi (840). . Dalaydın sazayın beret körünöt (841). . Sizge tiye koybos... .

Közü kıpkızıl bolup kakanaktağan çabarman cigit oşentip kumsañdap koyup aldığa öto çaap ketti (842). .

Keñsaldın aldında demeydegiden başka kişiler çoğuluptur, emnegedir (843). . Çooçun-çooçun adamdar, kızıl cakaçan askerler, miltık, tapança degendi murda ıldıy karatıp karmaşçu ele, emi tikeley ele adamdı bettep sunup, ürkördöy coon top kişini eki tamdın buluñuna kamalap alşıpır (844). . Alardın içinde ötköndö bay tukumu emes dep aydoodon kalıp kalğandar cüröt, orto çarbaluu da bir toptoru bar eken (845). . Kıyazı bu Türkkomissiyanın murunkulardan caağı katuubu, aytör, eldin sesi ketip, unçukkan bir can cok (846). . Bolğonu narı çette tigil aydoogo toptolğondordun katın-baldarı ızıldap catıştı (847). . Tüp öröñündögü belgilüü orus-kulaktardın da bir neçesi kamoodo turat, baştarın iybey melteyişip (848). . Oşolordun içinen biröo katuu culkunup, cañı ökmötkö kayaşa kılıp catkan okşodu (849). . Ağa koşulup mamandık ele biröo GPU kiyimin kiyingenderdi közdöy but şiltep, tükürüp

kıykırıp cattu (850). . Çoyke anın ata-cotosunan beri taanıçu ele, birok bılırtan beri coğolup ketken kaydadır (851). . Çağında manap tukumu katarı aydalıp ketse kerek dep koyğon Çoyke oyunda (852). . Körsö al kaapır dağı ele cürgön eken (853). . Bul aymakta (854). . Atıñ öçkürdün atı Karabek bolso kerek ele (855). . Sovet çıkkanı özgöçö mıkaaçı bolup ketti dep elder ańız kılışçu (856). . A tügül ötkön kızıl cekşembide Karakol uezkomdon kelgen öküldörgö tün camınp kol salgan imiş, bu Karabek, caradar bolğondordun biröo doğdurğa cetpey ölüp da ketiptir (857). . Kıstalak, emi kolgo tüşkön ekensıñ go dep koydu Çoyke, içinen Karabekti taanıp (858). .

Komissiya şaşılbay surap cattu eldi birden çubatıp (859). . Mına bulardın içinen kimisi malı-ceri cok kedey-kembağal, çınıñdı ayt, kalp aytsañ özüñdü koşo kamaybız dep suroonu el közünçö tikeme-tike bergende karapayım eldin eç biri buytay albay tüzün aytıp cattu... . Coopko kelgen ulam biröo tam burçuna tıgılıp turğandardı tiktep turat da, bizge okşop itke mingeni cok bulardın içinde dep ötüp ketet (860). . Sen özüñ calkoosuñ! Başıñ iştebegen doñuzsuñ, oşon üçün itke mingen kedeysiñ! —dep anı tigil kamalıp turğandar artınan sögüp, tükürünüp kalışat (861). . Tart tiliñdi dep komissiyanın kızıl askerleri oşentkenderdi kundak cazğap attı, birok tigiler ölöörünö körüngönsüp tük tilin tartıspayt (862). . Akırı kezek Çoykege cetti (863). . Atınan tüşüp, şakirtine tizgin karmatıp koyup al kızıl stoldun canına barıp ooz açkıçaktı ele narı kurçoodo turğandardın biri kıykırıp kaldı, aldağı Çoyke degen özü bay tukumu! Eki katını, eki üyü, katıp alğan malı bar dep (864). . Beride kılıkdap turgan eldin içi duu-duu (865). . Türkkomissiyanın başçısı tarmal çaçtuu orto kurak orus kişi ele, başın kötörüp kotormoçunu karadı (866). . Kotormoçu tatar ilgirtken cok, şart ele birdemeni ayta saldı ağa (867). . Uşu çınbı dedi başçı Çoykeni üñülö karap (868). . Karıya daroo öñünön kete tüşkön eken, söz aytıp coop berüügö carabayt, emnegedir (869). . Andan körö beri caktağı turgan el çuuldap ciberiştı, al bay emes, manasçı dep (870). . Alar tek gana üyünün cana malının sanın taktooğo araket kılıp catıştı Çoykenin (871). . Eki üyün barbı deyt, Çoyke başın iykeyt, eki katınıñ barbı deyt, başın çaykayt (872). .

Atañdın atın ayt karıya, dedi bir maalda tizme cazıp oturğan uşul ele ayılatkomdun katçısı bolup iştegen karakolduk kırğız cigit (873). . Çoyke oşol cigitke

imalası kele tüşüp sabıla ketti (874). . Ömürdün uulu Çoyke dep caz aylanayın, men bir sandalğan maskarapoz ekenimdi bilesiñ da, ır ırdap calgız kempirimdi bağam (875). . Uşunu alda kömesiyaña aytıp koyçu (876). . Koyo bersin meni, mınabul uulum eköobüz coldon kalbaylı dep karıya kaldayğan söölötünön ketip bezildep ciberdi ele uşuğa çıday alğan cok okşoyt şakirti (877). . Atınan uçup tüşüp el arasınan suurulup çıgıp keldi da bul kişi bay emes, manasçı! —dep komissiya menen talaşa ketti (878). . Öñü bözdöy kubarıp, bütkön boyu kalçıldayt, kolunda bekem mıkçığan kamçıısı bar (879). . Sen kimsiñ dedi komissiyanın başçısı cigitke (880). . Añğıça arıtan: al Çoykenin malayı! Çoyke malay karmayt! —dep kıykırdı Karabek (881). . Bu sözdün kotoruluşun ukkanda komissiyanın başçısının çındap Çoykege öñü surdana tüştü (882). . Bul kim bolot? — dedi emi al karıyadan surap (883). . Çoyke carıktık taysaldap bul menin şakirtim degenge arañ caradı (884). . Oy balam, sen meni taanysıñ go dep ele al ayılatkomdun katçısına sabılat ce anısı bir kulak kağıp koysoçu (885). . Men eçteme bilbeym, dep iynin kuuşurat (886). . Añğıça Çoykeni kızıl asker ceñden tartıp arı kamalğandar cakka koşmok boldu ele Caysan çırıldap ciberdi (887). . Men munun malayı emesmin! «Manas» üyröngön şakirtimin, — çoñ atamdın dedi cigit Çoykeni tiginin kolunan talaşıp (888). . Eköo tıtmalasha da tüşüştü (889). . Oşol tušta iştin cayın cakşı tüşünö albay turğan komissiyanın başçısı elge kayrıldı (890). . Kim bul abışka? — dedi al, baybı ce kedeybi? Manasçı deşti turğandardın ar-ar kimi (891). .

Manasçı degendi tüşünbögön başçı kotormoçusunan suradı ele anısı da tıngılıktuu eçteme aytalbay, a «Manasıñar» özü kim bolğon (892). . Baybı ce kedeybi? -dedi turğandardı şektüü karap (893). . Mınday kütülbögön surooço coop beriş kıyın ele, oşon üçün mamandıktan ımtırap çınında ele Manastı kaysağına koşoron bilişpey biröo bay ele bolçu, han Cakıptın balası, anan kedey bolçu bele dese, ağa tuuradan karşı çığışıp: al kul kultan cumşap eldi ezgen emes da, mına bul bizdin manaptarğa okşop (894). . Bular degen can bağar, a «Manas» degen el bağar bolğon (895). . Kırğızdın kıyrın kaytarıp, coosun çaap atsa anan bay bolçu bele... .

Kança mal-mülkü bolğon Manasıñardın dedi, maselenin başın birotolo taktap almak bolğon kotormoçu (896). . Mamandıktar buğa da tak coop taba albay aylaları ketip turdu (897). . Manas atabız kedey bolğon bir cigit estey koyup, kubanğanınan

katuu kıykırdı, aňğıça Kanıkeydi alaarda atasınan düynö surap bargan emespi kolunda cöktün ayınan (898). .

E koysoñçu — dedi anı caktırbay beridegi dağı biröö, kolunda cok dep sen Manastı özüñö okşoş tomayak körüp turasıñ go!

Co tomayak bolboso da katın alaar malı cok ekeni calğanbı! —Sen a kezdegini bu kezge teñebe da! A kezde degen başka bolğon, kem akıl (899). . Emne başka bolğon?! Oy, sen emne çakırañdaysıñ mağa? Çakırañdağan Cerim cok, birok sen ata Manaska şek keltirbey süylögün, uktuñbu?

Uşul tuşta kızıñdagan eköönö kotormoçu dağı suroo taştadı (900). . A kaçankı kişi Manasıñar? Keçee ele Çancu-mancu basıp tebelep kelgen tuştağı (901). . Keçee bolğondo kaçan? Kañça cıl öttü? E, cıl sanağın alğan kim bar deysiñ, iniçek (902). . Deginkisin keçee ötköndö ele bolğon ata Manas erdigi (903). . Keçeesi keçee, birok almustaktan kelatkan ata Manas erdigi dep aytilat, iniçek (904). .

Kotormoçu ulam bir suroo bergen sayın bul eldin Manas degenin tüşünömbü degen oydo ele, birok anday emes, oğö beter çataşıp kalğanın sezdi (905). . Oşonduktan al coop kütüp turğan komissiya başçısına aytaar sözün izdep şaştısı kete: Degi anıñar azır tirütübü, cokpu? — dedi (906). . Manas ata ölgönü menen dayıma ele bizdin cerdi kezip kıldırıp, kırk çorosunu menen ar kimge coluğup cüröt dep aytıştı ağa (907). . Uşunu ukkanda Caysandın kanı dürgüy sözgö daroo aralaşkısı kelip, birok çooçun elden tartındı (908). . Anın üstünö ustatına karadı, ustatı emnegedir Manastın kim ekenin talaşıp taktap catkandardın sözünö aralaşpay çıdamsız kütüp, balkim uşintip süylöşüp catışıp cakşılık çağına oop ketişeer degen ümüttö ün debesten Caysandı karuusunan bekem karmap turdu toktotup (909). . Birok kantse da Manastın kim ekenin daana taktay albağan soñı tatar kotormoçu anı taştap Çoykenin özünö ötö turğan keyiptendi (910). . Boluptur anda dep al büyrösü kızıp baratkan eldi kol şiltep toktottu da, komissiyanın başçısına coop kıldı: Manas degeni bulardın ölgön kişisi eken (911). . A birok bular özdörü ölbödü dep esepteşet eken (912). . Menimçe al ölgön neme boluş kerek, demek anı reyestirge kirgize albaybız dep oyloym (913). . Basa anın baldarı, nebereleri bardır balkim azır? — dep al arada kotormoçu dağı bir colu taktap almak boldu turğandardan (914). . Tilekke karşı

mında da kotormoçu eç nerse tüşünö albay, oşondon ulam kırırlana baştadı (915). . Sebebi ağa mamandıktar, bay emey anan, mınabul büt ele murdu menen tınğan kırğızdar oşol Manas atadan kalğan tukumbuz (916). . Bolboso kırğız ceksen bolboyt belek, katıgün (917). . Cesirin cıynap el kıldım, cetimin cıynap curt kıldım dep, atabız carıktıktın özünün aytkan sözü bar... . .

Uşintip bir uuç eldin dilindegi ar künü aralaşa çaşap cürgön tübölük dastanı menen künümdük karataman turmuşu birgeleşip çatışıp, anı al özü acırata tüşüngön menen sırttan kele kalıp birinçi ukkandar tüşünböy bir topko ubara boluştu (918). . Akırı Manastın çoo cayın teriştirip bütö albağan kotormoçu Çoykenin özü cönündö kaytalap suradı turğandardan: A bul abışka özü Manastın tüzdön-tüz tukumunan emespi? Antse al dağı da bir dapdaarıp, bu kanday ulam ele çataş suroo bergen kudaydın kaarı deşip içterinde tatarğa naarazı boluşup, birok anısın sırtka çığarışpay küñkül-miñkıl coop berimiş boluştu (919). . Çoyke çoñ atabızdı, Kıdır daarığan, Manastın arbağı koldoğon, teñir süygön (920). . Oşon üçün kasiyettüü dastan aytıp kalğan deşti, birok manasçının özünün bay-kedey ekenine kelgende çın ceri emne aytaarın bilbey turuştu cerdeşteri (921). . Antkeni al kündörü baylık menen kedeyликтin çegi tez ele özgörülüp, bir kattoodo üç ögüzü bar kişi kedey bolup, ekinçi kattoodo al orto çarba delinip, dağı başka biröölör kelgende, o bu çasınıp kalğan bay turbaybı dyep üç ögüzünön acıratıp ketken da kündör baştan ötkön (922). . Oşon üçün Çoykeni mına azır anday ce mınday dep daroo ayta koyuş kıym (923). . A kağazda bolso Ömür uulu Çoyke: eki boz üylüü, eki attuu, bir uyluu cana beş-altı mayda tuyaktuu dep kattaldı (924). . Bir üyümdü şakirt baldar üçün tikkem dese Türkkomissiyanın müçölörü birin-biri karap dağı ele köp tüşünö berişpedi (925). . Demek bul abışka mençik mektep açıp alğan eken go degen oygo kettibi, aytar, komissiyanın başçısı Çoykeni şakirti menen uezdge alıp ketmek boldu da baş iykep kızıl askerlerge işaret berdi (926). . Kaçan gana kariya menen şakirti eköo tigil aydooçularğa barıp küç menen koşulğanda, el içi duu-duu bolup tolkuy baştadı (927). . A kişide cazık cok! —dep biröo kıykırta, ekinçisi manasçını kamasa al kanday cañı ökmöt bolot anda deşip, birok biri da suurulup çığıp daana boluşa albay ün çığarğandar kayra oşol zamat top içine baştarın katat (928). . Mındayda ayaldar bir top ızı-çuu kıldı erkektege karağanda (929). . E kokuy alat, seksendegi çaldı kamap,

keñeş ökmöti emne bayge alat eken (930). . A tigil biröönün çolpondoy balası kapşapka kete berebi, armangün deşip, ata-enesi izdep ölböybü deşip, birook alar da cañı zañ boyunça kaday ekenin daana bilişpeyt (931). . Eki üyü bolgon üçün balkim Çoykeni kamasa kamap koyor degen aňgüdük (932). .

Aňğıça ele kamoodo turğan cak opur-topur bolo tüşüp biröönü kuup kalıştı (933). . Körsö kıyabın keltirip turup Karabek kesep kaçkan eken kurçoodon (934). . El daana körüp turat bu şumduktu, cantalaşıp cügürgön Karabek bolso celkesine ketken tumağın karmay albay uçurup, bir maalda kuuğundan uzap kete turğan boldu (935). . Tüz ele çurkay berse arkasına asınma müşök baylanğan, kolunda oor miltığı bar askerler cete ala turgan emes ağa (936). . Anın üstünö kaçkandın canı tattuu, butu butuna ileşpey közdön kayım (937). . Atakörü, külügün kör dep beriten karağandarğa al özünçö bir tamaşa bolo tüştü okşoyt adegende (938). . Aňğıça Karabektin tıgırçık kelgen çıñ denesi çimiriktey bolup barıp, tüptüz ele buurakan köbük çaçkan dayranın terefine çabıla tüştü (939). . Ay kuurağan bala kurudu go, taşka cançılıp ölöt go dep ayaldardım arası, oşondo anan bir camandıktı sezgendey turğanı turğan cerinde seleyip erin tişteşti (940). .

— Strelyat! — degen buyruktu kütkön askerler bolso suunun ağımı menen ceek ıldıy çurkaşıp ulam artın kılçak-kılçak karaşat (941). . Bir ubakta komissiyanın başçısı beriten turup kol cooluğun bulğadı, askerler kütkön buyruktu berdi (942). . Antkeni Karabek ölüü ce tirüü ekeni bilinbey buralıp, tomolonup akkan suudan birde başı bulak etip, birde butu, kolu tarbañdap körünö kalıp, kantse da arki ceekke cakındap baratkan bolçu (943). . Epadam tim koyso keede oşentip kamırday cumşak deneden da can çıkmağı oñoy emes go; arki öyüzgö ötüp da ketet bele, birook berkiler ağa cetkizbedi (944). . Tört askerdin karooluna katar ilingenden kiyin kaçkındın denesi bir paska közdön kayım bolup barıp, anan, kılak etip suu üstünö kalkıp çıktı da andan arı een-erkin ağıp cönödü... .

Karabektin okuyasınan kiyin beri keñisenin astındağı iş da başqaça münözgö öttü okşoyt (945). . Emi bayağıday çuuldagan ündör cok, karapayım eldin esi çığıp, bala bakıra debey betterinde kan-sölü cok kubarıştı (946). . A berki kurçoodo turğandar bolso daroo ele caaktarın cap kılışkan (947). . Kıyazı alar Karabekti közdöy uçkan

oktordun emne ekenin közdörünö daana elestetişti okşoyt, darının cıtu tanooloruna daroo kele tüştü okşoyt (948). .

Oşondon ulam Çoyke menen şakirti da tigiler menen murdağıday caaktaşa albay, eköo canaşa kol karmaşkan teyde aşık sunulğan tar kurçoonun için de, Çoyke ooruşan butun ulam solbup, kök cuka çapanının kökürögün birde kımtıp, birde kayra çeçip kol uçtanı kaltırayt, ar-ar kimdi caldırıp karayt, birok aytaarğa söz taba albayt (949). . Bolğonu beride şıpşınıp ıylap oturğan caş kelinge: barıp apaña kabarlap koy, cügön menen eerlerdi üygö alıp ketsin degendi gana ayta aldı, başka sözü cok (950). . Bala eköönün caydak attarın bolso komissiyanın kişileri özünçö bölüp baylap koydu, kıyazı alar ortoğö ötöt okşodu (951). . Ata-körü, uşunday da kün bolobu karığanda, bul ayılatkomdun çoñu kayda meni bilgen, kalgan estüü-baştuu curt kayda meni bilgen, dep kariya içinen tütöyt, a şakirti bolso erinderin bekem tiştep tikçiyip, akırı ustata menen kol karmaşıp çoğuu turğanına tobokel içinen, bir çeti caş öspürüm şerdenip da turdu uşunday camı curtun közüncö kurçoodo matalıp turğanına (952). .

Tüş ooy komissiya işin ayaktadı okşoyt, tiyeşelüü kişilerdin baarısı suralıp, arestke alınğanı bütkön sıyaktuu (953). . Buların tağdırı uezdge barğanda toluk suraktan ötkön soñi çeçilet, dep elge carıya kılğan soñ eldi ketkile, tarağıla deşti, birok taray turğan oyu cok köpçülüktün (954). . Emi komissiyanın ketişi ele kaldı (955). . Birok alar kılçaktap saatın karaşıp, kimdir biröölördü kütüp colğö çıkpıy catıştı (956). . Körsö, oşonusu Çoyke kariyağa oñdoy berdi bolgon eken (957). . Bir maalda keñsaların artı topurap coon top atçandar kelip kaştı (958). . Alardın içinde Çoykenin közünön uçkan ayıldın cañı çoñdoru (959). . Ayılatkomdun töragası, revkomdun başçısı, andan başka çoocun eki, üç kişi (960). . Kıyazı Karakoldon kelgenter bolso kerek (961). . İçinde bir uzun boyluu çap caak, kelişken caş kızmatker cigit bar eken, oşol emnegedir ele Çoykeni körö sala alıstap karap köñül bölüp kaldı (962). . A Çoykenin kıpıldap kütönü bolso berki özünün aylının çoñdoru (963). . Cakın kelişe alarğa bir arızdanıp koyo bersem degen niyette zarıgıp turat (964). . Kantip ele uşul caan-cakşılıқта ayıpsız kişini aydap ketsin dep, al köp işenbey turğan murda ele (965). . Oyloğondoy ele boldu (966). . Birok aresttelgenter tarapka birinçi bolup öz aylının kızmatkerleri emes, aligi ak kuba kelgen simbattuu cigit basıp kele cattı (967). . Balkim bir cerden körgönüm barbı bul cigitti dedi

Çoyke kariya büşürköp, birok estey albadı (968). . Balkim uşuğa aytıp körsömbü arızımdı (969). . Ay kудay bilet, taanıbastı sıylabas degen (970). . Emnesi bolso da...

Karıya uşintip büşürköp turğan kezde kelgenderdin içindegi bir capçaş bala, oşolordun eñ kiçüüsü keyiptenet (971). . Caysandı taanıy koyğondoy boldu, tikireyip karap kaldı bir paska (972). . Ağa coop kılıp Caysan da tanoolorun kıpçılıp açuusu kelet (973). . Eköo öçtörü bar nemelerdey tikteşe tüşkönün baykağan Çoyke zñkeyip şakirtinen surasa: meni Karakoldoğu okuştan aydap salğan Beyşekeyev degen neme uşul bolçu deyt (974). . Atakörü, dedi Çoyke içinen çoçup, bularıñ da bizge cakşılık kıla turğan nemeler emes go anday bolso (975). . Añğıçaktı cañı Türkkomissiyanın tizmelerin karap körüp, aresttegilerdin ar kimisin tigiler menen koşo teskey baştadı (976). . Çoykenin eki közü ele özünün ayılsovetinin töragasında, balcayğan, erdi kesilip dayıma kağaz cabıştırıp cürgön kişide (977). . Oşol azır Çoykeni körö sala alakanın şak bir çaap, oy siler cañılış kamapsıñar (978). . Çoyke aksakaldı, bul eldi ezip, cep-içken bay-manap emes dep arestten suurup çıkçuday ele kütöt (979). . Birok al oñboğur Çoykeni körmöksön (980). . Közün ala kaçat (981). . Kудay-uur, dep turdu Çoyke içinen çoçup, bularıñdın suru caman go (982). . Birok antse da aligi boyluu cigit, kıyası uşul turğandardın baarının çoñu sıyaktandı, söz arasında kariyanı ulam cıluu karap koyup cattı (983). . Çoyke oşonu bettep ünün çığarayın deyt, birok özünö kezek cete elektey (984). . Çıday turuş kerek boldu, anın üstünö arı cardanıp turğandardın içinen da Çoykenin caziğı cok ele degen küñkül sözdör cetip cattı tigilerdin kulağına (985). . Oşoğ da kariya birtike bel baylağansıyt (986). .

Akırı kezek cetti (987). . Aligi cıldızduu cigit Karakol Ukomunun sekretarı bolup çıktı (988). . Oşol Çoykenin tizme kağazın karap turdu da: Aksakal siz manasçı emessizbi, tuurabı — dedi Çoykege karap (989). . Çoyke ooba aylanayın dep, alğa umtulğuça şıktar aldın tostı (990). . Minabul dolonotuluk bir cesir katındın balası ele, uşunun ubalına kalmay boldum açendik aylanayın (991). . Meni kamasañar da bul caş balanı koyo bergile (992). . Enesi ölüp kalat go munu uksa (993). . «Manas» üyrönöm dep keldi ele mağa... .

— Kança ay boldu bu balanın sizge kelgenine?

— Mina, ay cañırsa üç bolot (994). .

— Kim alıp keldi ele?

— Oşo Dolonotuda Kabil degen azın-oolak «Semetey» aytçu kişi bar, özü mañka çalış (995). . Oşol apkelgen (996). .

— A kaçan ketet bu bala?

Ketem dese bugün da öz erki, birok önörün üyrönüp bütö elek (997). .

Uşunun baarı çınbı cigit? Seni bul cerde Çoykenin malayı dep cazıp koyuπτur go (998). . Buğa kanday deysiñ? Kana özüñ aytçı dedi sekretar emi Caysanğa karap (999). . Caysan negedir buuluğup katuu söz süylögüsü keldi ele oşondo, birok ayta albay ıylap ciberdi (1000). . «Kalp aytat! Men malay emesmin (1001). . «Manas» üyröngönü kelgem», Sekretar balağa içi cılığandan ulam külüp ciberdi (1002). . Oşol tuşta aligi Beyşekeyev degen kersarı cigit sözgö aralaştı: Munu men taanıym (1003). . Karakoldoğu mektepten çıkarıp cibergenbiz... . Moldodon din okuğan neme eken (1004). .

Sekretar kabağın bürködü: — Emne sebepten çığardıñar ele mektepten?

— Okuş okubay talağa kaçıp... . a murda bolso zıyanduu kitepterdı cattagan eken... . bay balası sıyaktanat... .

— Oy kayaktağı bay balası (1005). . Munun atası cok beçara (1006). . Calgız ele enesi bar dep Çoyke tigil çaş balağa akaarat ayta ketti (1007). . Karıyanın çındap açuusu kelgenin şakirti da birinçi körüşü (1008). . Al eki ayaktap kalçıldap, tebeteyin bir alıp, bir kiyip, sekretar cigitke katuu caalday turğan boldu: — Uşu çıkanday cetim balanı bay deseñer, ır ırdap, maskarapoz bolup cürgön meni bay deseñer! ... Ce uşundaybı surağıñar ıya?! Siler emne unçukpaysıñar dedi oşondo sekretar cigit ayl aktivderine moyun burup tañırkap (1009). . Oşondo arañ ayılatkom degen balcağay sarı imtıradı: bu kişinin eki boz üyü bar... . Ötköndö ortoğö ötkör desek bolboy koyğon... .

A biröönö mına mınday üyrönçüktördü catkırıp cüröm dep aytpadım bele! — dedi Çoyke emi bettegenin berbeçüdüy caaldap (1010). . Anday kepke tüşünbögön neme ekensiñ azır barıp çeçip ket üydü (1011). . Anı men körümö ala catpaym! Al az

deseñ tigrine, mingen atım turat oşonu da ortoğo baylap al! O bakcayğan teñir urğur dese (1012). .

Teñir ursun seni! Kamalsın! — dedi ayılsovettin tōragası Çoykege coop kılıp kıykırıp (1013). . Birok andan arı çataktı ırbatuuğa öcörlönbödü, sekretardın köz karaşman caltana tüşüp narı basıp ketti (1014). .

Oşol arada Ukomdun sekretarı menen Türkkomissiyanın başçısı keñeşip turdu da Çoykeni şakirti menen boşotuunu çeçisti (1015). . Birok dedi sekretar kariyanı ceñden alıp beri eerçitip: bir boz üyüñüzdü özüñüz ele ortoğo ötkörüp koyuñuzçu (1016). .

Atı-cönüñ kim aylanayın uulum, dele ıras kelip kalbadıñbı?

Törökuł menin atım (1017). . Aksuuda sizdin «Manas» aytkanıñızdı ukkam (1018). . Kokus kıynalsañız Karakoldon meni tabıñız (1019). .

Çoyke ıraazı bolğonunan karbalastay tüştü (1020). . Emi mınabul bala üyrötkönüm caraybı ce carabaybı silerge (1021). . Carabasa aytkıla, men munumdu koyoyun (1022). .

Co, koyboñuz aksakal (1023). . Mına emi teñdik zamana keldi go! Uşunday zamanga, elimdi boştondukka cetkirem dep cürüp, Manas kırk çorosı menen kırılsa, anan emi ırdabay koyosuñarbı (1024). . Irdağıla! Erkindik cönündögü eldin müdöösü tübölük çaşap turuş kerek (1025). . Bolşevik partiyanın maksatı uşunday (1026). . Mınabul şakirtiñiz turbaybı (1027). . Atıñ kim cigit?

Caysan (1028). .

Çoyke atañdın uluu önörün cakşılup üyrön... .

Törökuł koştoşup catıp Caysandı iyinge taptap koydu (1029). . A bolso emele kamakka alınıp, ayaldardı şıpşıntıp oşondon ulam erdemsip turğan ahvalınan tez ele ayrılıp kalğanına içinen ökünüp turdu (1030). .

Üstündö mingen kişisi tizgindi unutup bir nersege alaksıy berse cilkı balası da öz kamın körip bilgenin casay ketet (1031). . Anın sıñarınday Çoyke menen şakirtinin mingen attarı canatan beri coldun eki ceegin koyboy kürtüldötüp biri-birine eregişe çöptün maysañın kuup ottop kelet (1032). . Kee-keede gana teminip koyğonu

bolboso üstündöğü adamdardın ulam biri eerden oop tüşö bulkunup, koldorun serpip tuş-tuşka, ündörü akkan suuday şarkırap, birde biri basılıp anan kayra ekinçisi baştap ayturu miñ alaket bolup kelatıştı (1033). . Ustatı menen şakirti baya şaşkede bolğon okuyanı unuta tüşüşkön (1034). . Emi alarğa een toonun arası, een col, tabigattın koynu özü cardamçı bolup birde Keldibektin, birde Balıktın ırğağına salışıp, tootalaanın miñ cıl ötkön uluu tragediyasın ırdap kelişet (1035). . Çoyke adegende coldomosun aytıp turup üç-tört kayrık taştığan soñ toktoyt da, uşunu ele Caysandan talap kılat (1036). . Cigit bolso ustatı öñdönüp dastandın ırın daroo baştay alçu emes, bir paska at calın tiktep tirmiyip oylono ketçü (1037). . Keede al oşentip dalayğa deyre ooz aç a albay tolğono beret, közdörü bolso birde caynap, kanı dürgüp betine urup, içi tolğon udurğu birok ele ırın baştay albay caağı karışıp, tili buulat (1038). . Cigittin munusun baykağanda Çoyke özü murdu menen kınıldap, ulam bir sap, eki sap taştap ün ulap, akırı şakirti demin içine alıp anı eerçiğiçe kuyruk ulap cürüp oturçu (1039). . Eköo eerçişip köp col bastırıştı, suu boylop neçen kündör tañday tañşıtıp önördün sırn açıştı, birok dağı ele Caysan uyañ, ötümü cok tartıñkı körünöt, ustatının közünö (1040). . Mınday abal cigittin ali turmuş kura elektiginen ulam bolup atkanın ustatı bilet (1041). . Önördün aldı kızıl til degen bekerbi, köküröktü entiktirip söz bermeti ulam şıkap, artı üzülböy suurup tursa kızıl tildin sayramağı, al üçün katmarlağan möñgüdöy zeeninde şirelip catkan turmuştuk tacıryba bolboso ün çıkpıyt (1042). . Oşon üçün ustatı Caysandı el körsün, cer körsün, miñ bir sırduu okuya körsün, cakşı menen camandı başınan keçirsin dep dayıma özü menen koşo eerçitip cürgöndön tacabayt (1043). . Caysan başka manasçıdan ukkan türmöktörün, dastandın kayrıktarın eç ubakta sözmö söz cattap ayçu emes, köbün ese öz diline salıp, , öz sözü menen kaytalay turğan (1044). . Manasçının negizgi baası uşunda — ata-babasınan beri kan arkıluu kılımdardı aralap kelgen zor dastandı ulam kiyinkisi bayıtıp ulantpasa, keñitip, tereñdetip ar kim öz şığına can akılın, tüşüngönün, bilgenin koşumçalap kelbese, bu dastan senek bolup unutulup ketpeybi (1045). . Çoyke iştin uşul çağdayın köp aytaar ele şakirterine (1046). . Birok anın kupuluna tolğondoru az boldu (1047). . Cetimiş aşuun ömüründö köp önörlüünü kördü, neçen caakta cok çeçenderdi eerçip, söz uktu, a manasçı, semeteyçinin canınan çıkçu emes, birok çın dili mınabul molyğon çolok kaş, bakırañ köz Caysandan artık cakkanı bolğon cok ağa (1048). . Antkeni mına uşul şakirtinde kart

ustattın özündö dağı bir kasiyet bar ekenin al baykaçu (1049). . Al kasiyet manaşcının ilgerki ötkön okuyalardı akıl ziregi menen körö bilüüsü (1050). . Özü aytıp catkan okuyanı manaşçı köz aldına kadimkidey körüp tursa kana, körköm sözdün şökötünö çümböttöy almak (1051). . Ansız al adamdardın miñ bir türlüü öñütüsün, kebete keşpirin, alar cegen tamaktın daamin, alar aralap baskan tulañ çöptün cıttın sezbey baarisın Teñ kunarsız calpak sözgö aylantmak (1052). . A Caysan antpeyt, okuyanı közü menen körmöyün tili menen aytçu emes (1053). . Dal oşol sebeptüü al ırının başın daroo ele baştap şar cürüp ketpesten bir daargä kıynalıp kalat (1054). . Baştaraak mınday avalğa kısılganda bala çıday albay ıylap ciberçü ele, emi anısın koyup kaldı (1055). . Er cigit da ıylaak bolobu, dep Çoyke mındayda ayabay küypöktöp ketçü (1056). . Iylaba! Emnege ıylaysıñ, a körök oozuñdu çoñ açıp buğuñdu köküröktön çıgarıp iy (1057). . Ceñildey tüşösüñ!

Caysan ıylap bütöör zamat köz caşın muştumdarı menen çala aarçığan boydon kayradan aptıgıp, kayradan kökürögü demigip, kayradan köz caşı ketmek ee berbey (1058). .

Balam kırk çoro közüñö kaday körünöt? Oşonu söz kılçı azın oolak dedi bu sapar Çoyke cigittin elesi taamay ekenine özü da kızıgıp (1059). . Attar bolso takır ele üstündögülördü unutup ottun kızıusuna kirişken (1060). . Kün keçtep, Korumdu aylına cete turğan maal nebak bolğon, birook ustadı menen şakirti şaşılbadı (1061). . Anın üstünö erteñ menen baybiçesinen söz uğup çıkkan Çoyke azır emnegedir kuunak (1062). . Orto coldoğu az cerden kamalıp kala turğan okuya anın maanayın tüşürböy ele kayra kötörüp salğan okşodu (1063). . Eki üç sapar barbalañdap estep da koydu aligi Ukomdun sekretarın, Ata kırğızdın kelişken azamatı eken ee, dep al Caysandan surayt (1064). . Cigit bolso cılmayıp anı karayt (1065). .

Körböysüñbü, elge kızımat kıl dep atpayıbı cañkı Törökul degen azamat (1066). . «Manas» aytıp eliñe kızımat etseñ— mından artık bolobu (1067). . Men mına seksenge ketken kezimde tün uykumdan keede çoçup oyğonom (1068). . «Manasın» ukpay kalsa kırğızıñdın niyeti ıdırap bölünüp, birin biri taanıbay, ögöy bolup ketebi dep tıñım ketet (1069). . Kantse da kırk uruu eldin başın koşup, niyetterin biriktirip, caatın pir tutup turğan uşul dastan emespi (1070). . Arbağıñdan aylanayın Manasım, özüñ barda curtuñdu cumuray kıla albasañ da momintip atıñ menen arbağıñ eliñdi

biriktirip oturat (1071). . Mina, sen elge kızmata kılğansıñ, a bizdiki emne... . Bizdiki oşol senin elesiñdi, kılğan işiñdi el esinen çığarbaylı degen ele dalalat (1072). . Senin bügünkü urpaktarıñdın cardamınan erkindik, teñdik degen curt namısı ketpesin degen ele dalalat (1073). . Epadam alar cigitteriñdin esinen çığıp ketse anda kırğızıñ cer betinen coğolğonu Manas!

Oy, ataköyü, sen emne menin sözümdü ukpaysıñ Caysan! — Uğup atam ava, — deyt cigit teskeri ketken atının başın colgo burup (1074). .

Uksañ anda kulağıñdı tos, men bir bala kezde ukkanımdı aytıp bereyin (1075). . Anda tüşümö ayan bere elek çak (1076). . Tee, suunun arkı betindegi cayıktı kördüñörbü? Oşol keñ öröñdü Tulpartaş dep koyot (1077). . Tulpartaştın töründö tigilip turgan ele Borombay manaptın ak örgöölörü (1078). . Oşol örgöölördün eñ çoñunun töründö oturup anda bizdin çoñ atabız Çoñbaş degen «Manas» aytaar ele (1079). . Ünü bir keremet bolçu carıktıktın (1080). . Bir turup kanatı sınğan kazday karkıldap, bir turup botosu ölgön ingendey bozdop cana birde darıyaday şarkırap, suu çaçkan mayday barkırap, Manasıñ kılıç çapkanda çağılğanday çırtaldap cürçü ele ünü (1081). . Oşol Çoñbaş atam aytıp kalçu, bu bizdin eldin comoğuna başka elden da kuştar kişiler çığıp izdep kelgen ele bir cıldarı dep (1082). . Kelgende da orustan kelgen mırza törö kağazğa çiyip tüşürüptür (1083). . Kökötöydün aşı, köp çataktın başı dep anda Çoñbaş atam Karkırada bolğon okuyanı ırdap bergen körünöt, orus mırzağa (1084). . Andan da murdaraak bir kazak cigiti ak paşanın askerine koşulup kelin ketken eken... .

Suudan ötüp baratkanda atım müdürülüp ketip carğak şımım menen mölmö-çalma suu boldum ele oşo küñü deyt Çoñbaş atam (1085). . Eptep cöö basıp kelip, carğağımdı otko kaktap koyup, özüm dambalçan kementayğa oronup oturat elem (1086). . Bir ookumda Borombay avam tez kelsin dep atat dedi bir cigiti demitip (1087). . Aytkanında tez bara kalbasañ Borokem kırs kişi ele abıdan (1088). . Kokuy dedim çooçup, emi uyattuu cerime emine kiyip baram, karan tün! Cumuray buğu curtunun baş manabı çakırıp atsa anda üyünö sıyluu biröö kelgen go dedim içimden (1089). . Ay, kempir, kele bayağı taardan tikken kap şımımdı, degiçe kempirim da ilberiñki cügürüp keldi (1090). . Anan kantsin baykuş, manaptın üyünön etegime orop ustukanımdı ala keleerimdi oylop cügürüp atpaybı (1091). .

Kap şım degen eçkinin carğağınday bolboy kalsın, az ele baskanda eki takımıñdı sürüp taştayt kızartıp (1092). . Anan kooldop şamalduusun kantesiñ içinin (1093). . Bağalegiñ konçuña batpayt ce (1094). . Oşentip kolcoe baskan teyde Borokemdikine çığıp keldim (1095). . Konok örgöösü oğole biyik cerde zañğırıp turaar ele (1096). . Kelsem çooçun attar baylanuu (1097). . Orus eer tokulğan (1098). . Soorusu ıldıy ter ketip, sıyağı kelgender öto ele uzak col cürğön sıyaktuu (1099). . Kömöldürük, basmayıl degenderinin kayıştarı bizdikindey emes, üç eliden, üç eliden calpak-calpak tilingen (1100). . Kaşı cok orus eerdin artında ar birinin öz-özünçö böktörünçüğü (1101). . Attardın türü da, cıtı da başkaça (1102). . Kirsem çoñ örgöödö altı-ceti çooçun kişi oturgan eken (1103). . Tördö Borokem özü bir uurtun ıldıy şalpaytıp (1104). . Açuusu kelbey koñülü cay eken dedim içimen (1105). . Atsaloomaleykum desem çooçundar kobur-kobur (1106). . Biri kırğızça, biri kazakça, dağı eki-üçöö orusça alik alıştı okşoyt (1107). . Kirgende ele oşol aligi sultan börttüü kazak cigitke közüm tüştü, kızıdırıp barıp kol bersem ordunan serpilip elpek uçuraştı da, aldayar cosunun koyo bergen cok al (1108). . Añğıça Borokem kamçı sabı menen ayuu talpaktı körsöttü: — Otur, Çoñbaşım, — dedi al, adatınça eliktep atkansıp astıñkı erdin tüyrüp (1109). . Oturğuçaktı köz kırımdı salsam konoktordun üçöö kızıl çaç, kök köz orustar eken, murundarı ele şuşıuyat, kılıçtay bolup (1110). . Men andan murda bir ele sapar kördüm ele orus balasın, birook alısıraaktan baykağam (1111). . A bul sapar timele köktaştay közdörü çeçekeyimdi teşip ketçüdöy betme-bet oturup kördüm (1112). . Kızıl kıyğağı bar könöçök sımal körpö tumak, asker porumduu nemeler eken (1113). . Baykasam közdöründö açuusu cok, sinduu (1114). . Oşentse da kınında sunalıp catkan eki mizdüü kılıçtarı menen bosogoğö cölöngön sarı kundak coş kelteleri abaylağıla buğular degen şekildüü (1115). . Oşo cıldarı Borokem Omskiy degen ak paşanın çoñ şaarına özünün kara çeçekey inisin koşup, elçi ciberip koyup, coop kütüp oturğan bolçu (1116). . Degele zilinde Boronbay avabız orusçul çıktı (1117). . Ormon, Ümötalıdan körgön ızasına çıdabay oşonu kıldı beym (1118). . Añğıça ele kazak cigit mağa şıpıldap söz ağıtat: «Sender deyt, cırañ aytatın goy, deyt (1119). . Aytsa aytıp da koyobuz degendey men baş iykedim külüp (1120). . Andan soñ kimizdan içip oturduk kıylağa deyre (1121). . Kazak cigiti han Abılaydın çöbörösü bolup çıkpası (1122). . Kazaktın Orto cüzünün Vali degen hanının neberesi eken (1123). . Atañdın körü, dedim içimden (1124). . Borokem bolso

karğanı karğa körgönsüp timele kanattarın kakkılap kaldı tigi cigittin aldında (1125).
 . Anan kantsin deym men beri cakta oturup (1126). . Orto cüzdün ayıluu hanı bugün
 bugünün bosoğosun özü attap kelip kirgen sinduu okuya bolup turbaybı (1127). .
 Akkan ariktan suu ağat dep bu çöbörösünün da sın-sıpatı kelişken eken (1128). .
 Birok beçara cigittin öñü kersarı köründü közümö (1129). . Negedir içten cegen dartı
 barday şekildüü (1130). . Kıımızdı da köp içip carıta berbedi (1131). . Söögü cuka, eti
 ceñil beym mirzanın (1132). . Söögü ele emes, epildep erdi cuka köründü (1133). .
 Erkekterdin közüñçö utur-utur Borokemdin baybiçesi Burmakan apağa suroo salat
 tebirep (1134). . Bir maalda kırma kıtay çınığa kıımız kuyup oturğan Burma apa betin
 çımçıp kazak cigitke belgi berdi (1135). . Anısı köp süylögön carabayt uulum, degeni
 (1136). .

Oşondon kiyin Mukanbet söz tizginin başkalarğa da bere oturdu aşıkpay (1137).
 . Atı Mukanbet eken konoktun (1138). . Canındağılar erkeletip (1139). . Çokon dep
 oturuştu (1140). . Al añğıça ele cötölüp kaldı mirza konok (1141). . Kuday betin
 salbasın kögörüptatarıp, ıkşıp esi oop caman bolbodubu (1142). . Canında
 cürgöndördün baarı tınçı ketip dübüröp, oozuna kol cooluk basıp dumbalap esi ooğan
 beçaranı oğö beter mertintip koyo taştastı (1143). .

— Olda kurğan bala ay! Kuruğan turbaybı, öpkösü suuk cep, aşınıp ketken
 turbaybı, — dep, Burma apanın aylanköçök atkanı! Kele apkel, narı suurdun
 mayınan kaynatıp kelçi dep anda Borokem eki kolun ceñinen çığarbağan teyde
 sırtağı cigitterine buyruk etti ele, azdan kiyin kümüz tabakka may kaynatıp kelişti
 (1144). . Tuzdan sebelep sapıra sal, ıkçam bolsun dedi Burma apa cigitine (1145). .
 Oşol maydı sır kaşıktap eki-üç uurtağan soñ anan mirza konok es ala turğan baştandı
 okşoyt — şilkıyıp tınçıldı da cazdıkka başın çıktı (1146). .

— Atanı kokuy, arman kün, uçuktap ketken bala turbaybı, — dep, Borokemdin
 baybiçesinde tınım cok (1147). .

Oşentip atıp bir kezde Mukanbet kadimkidey baş kötördü, külüp caynamış bolup
 mağa buruldu (1148). . «Manas» aytıp berseñer dep kağaz kalemin alıp cazmak
 boldu (1149). . — Ayt, ayta ber! — deyt Borokem borkuldap (1150). . Birok men
 anday kağazğa «Manas» aytıp körgön emes ekem, ünüm buulup söz çıkpıyt (1151). .

— O kuday sokkur, — dedi Borokem anda kış-kış külüp, sürdöp turasın go deym (1152). . Kökötöydün aşın ayt, a bolboso Taytorunu çaap koy (1153). . Men murda-kiyin degele bir sürdöp körgön can emes elem, birook bu çooçun adam degenin caman bolot eken, közdörü celkemden ötöt (1154). . Oşentip atkıça aligi Çokon sultan askerlerin sırtka çığarıp ciberdi da Borombay eköo kaldı (1155). . Sen emi adatınça sabatpay cay aytıp ber, ayaldar Mukanbet kağazğa çiyip alam deyt sözdöründü (1156). . Bolboso ırdabay ele timele kep salıp berçi aldı menen dedi Borokem (1157). . Men da oşonu ep kördüm okşoyt, ır çıkpağan soñ dep cön ele comok söz menen bir topko deyre coburap oturdum (1158). . Ertesi Borokem meni koşup koydu aldayar mırzağa (1159). . Bizdin cayloolordu, toolordu köröt eken, sen koştooçu bolup cür dep (1160). . Boluptur, dedim da manaptın bergen atın minip alıp colğo tüştüm tigiler menen Çokon bara-bara çağıp kaldı mağa (1161). . Özü sultan söök bolğon menen kiçi peyil, şayır neme eken (1162). . Toktogon ele cerden «Manas» aytıp ber dep kıynay beret (1163). . Birook, bir ayıbı men şar aytkan ırlardı kağazğa çiyip ülgürö albay küypayı çığat (1164). . Cayıraak ayt dep meni kıynayt, ce men ante albaym, aytsam ele müdürülüp cañılam, sözdörüm çataşıp uykaşı ketet (1165). . Oşentip eköobüz kez-kez tirteñdeşip da ketçü bolduk (1166). .

Bir künü, Tokoç uulunun aylında cañı ele alıp kelgen caş kelinge epkin tiyip kalğan eken ırısı bar emespi, çooçun kişi kamçı menen cazğap koyso cardamı tiyeer dep Çokonğö kamçı berişti (1167). . Oy, kelindi çappaysın, tim ele can çağındağı talpaktı çaap, kıykırıp koy sultan töröm dep, beçara kelindin kaynenesi bezildese da Çokon bolboyt köşörüp (1168). . A Tokoç uulunun katın-kalaçı degen mağa artışat, sen candap cürgön aldayarıña aytıp koy soobun ayabasın sakoo kelinden dep (1169).

Aldayar Mukanbet, — dedim bir maalda men, bu kelinge epkin tiyten, közünö tike karap turup kamçı menen eki ıret tap berip körçü, balkim esine kele tüşöör... . Oşentsem al meni takır ele caktırbay çetke türtöt (1170). . Atañdın kana körü dedim ızalanıp, anday bolso men seni koştöörün koştöyün, birook «Manas» aytıp berbeym, dep (1171). . Oşentip Tokoç uulun kızıdırıp bütküçöktü unçukpay cürüp aldım (1172).

Touskan sender anday kılbañdar, men anıña kümüş dilde bereyin dep kalıptır bir künü Çokon (1173). . İye dedim içimden, kınına kelgen ekensin Sultan bürk!

Tokoçtordu bütürgön soñ Aldaş ayılın araladık (1174). . Birok ayıl-ayıl, suu-suu keçip cürgön kezde Çokon özü baş bolup canında cürgöndörü kırğız cergesin bütündöy ele turuşu menen kağaz betine çiyip, toodon tooğo, dayradan dayrağa çeyinki aralıktı tak ölçöp cazıp cürüştü (1175). . Biyerde borçuk bar eken, biyerde kapçığayлуу tokoy eken deşip turnabay menen şıkaalap, cer çeneğiçteri menen tıkr çenep cata kalışat timele (1176). .

Bir sapor özüm okşoğon kempağal kazak askerden suradım: mınçalık emne bizdin cerdi karıştap ölçöp kalğansınar dep (1177). . İye, kırğızım, istiñ bolbosun anı menen, ölöñ aytıp cürö berseñçi deyt al urğan (1178). . Men ızama çıdabay ketip, kolundağı kürögün tartıp alıp kölgö ırğıtıp iydim (1179). . Daroo çatak çıktı (1180). . Eköobüz muştasıp kaldık (1181). . Kumduu cer ele kötörüp urup turup, tizem menen kökürökkö niğırıp cibersem murdunan kan çığa tüşpöspü (1182). . Añğıça narıdan cügürüp kelip acıratıp ketiştı (1183). . Çataktın coobun Mukanbet mırzağa bermey bolduk eköobüz (1184). . Men öz cerimde bötön kişinin emne kılıp cürgönün suraşka akım barbı desem Mukanbet başın iykedi (1185). . Anda emne üçün mınabul tuuğanıñ akıñ cok dep aytat?

— Akıñ bar buarım, akıñ bar, birak... . dep Mukanbet tüz aytpastan sözün başkağa çalıp ketti (1186). . Andan soñ meni emes öz askerın uruşup koyo berdi (1187). . Oşonusuna ıraazı boldum (1188). . Kalıstığı bar eken dedim sultandım, kiyinki keçte anan «Manas» aytıp bermek bolup makuldaştık (1189). . Kança kazak bolso da kırğızdardın sözün şar tüşünö albay ulam kayra surap ubara bolğonuna özü da keyip cürdü okşoyt al (1190). . Caş bolso da bardık oy-sanağa akılı cetik ekeni ar bir ayıladağı anı menen süylöşkön kırğızdardı kubandırıp cattı (1191). . Birok, ançamınça çırğa kalbay koyğon cokpuz (1192). . Al da bolso caştıktın işi (1193). . Anın üstünö alıs cerde cürsö, zaruratı kanbasa kantet anan caş cigit (1194). . Aldaş uruusunun bir aksakalınıkına kono turğan bolup kaldık (1195). . Oşol cerde keçinde caştar ak çölmök oynoy turğan boluştu (1196). . Anı ukkanda Çokondun közdörü ottoy candı, sebebi oyun-zook, ır-tamaşa degende bala ordunan ırğıp turçu cayı bar ele (1197). . Nakıl sözdü mınday koy, oyundardın attarı menen tartıp cönün da

kağazğa caza salıp, emçi-domçulardın, bübü-bakşılardın artınan eerçip suramalay berip cadatçu (1198). .

Men dele anda caş cigit kezim, ak çölmökkö katışkim kelip turdu (1199). . Cigitterge karağanda kızdar köbüröök okşodu çoğula kelgende (1200). . Çölmöğü apakay bolğon kulandın dalı çöögü eken, közübüzgö körsötüp turup ay carıgına sala kalıñ şiber tulañdı aralata ırğıttı ele, anı taap kayta cügürüp cetmekke baarımız teñ at koyduk (1201). . Birden kız, birden bala bolup tuş keldi ele kol karmaşıp alğanbız (1202). . Oyunğa kızıkkan ayal-erkekter maranın canında toptoşup, adatta ar kim öz kızına ce kelinine köz salıp turat emespi, epadam erkine alı cetpey biröö menen çekten çığıp ketpesin dep (1203). . Men karañğıda Çokondun bir kelin menen çurkap cürgönün eki-üç sapar akmalağam, andan kiyin oyundun kızığıusuna kirgen teyde alardı esimden çığarıpmın (1204). .

Kezektegi ır-biy bolup catat ele (1205). . Bu sapar marağa eñ artta kelgen kız-cigit eköö teñ ölçöösüz şayır nemeler eken, kızını şańkıldap ırdap, cigiti solkuldap biylep berip cattı (1206). . Tegerete kurçap: Oy-balı! Caşa kızım, ölbö cigit degen katkırık süröön (1207). .

Oşentip atkan kezde ele kapıstan bir üzüil-sozul aykırık ündör kulağımızğa şak etti (1208). . Men önöktöş kelindin kolun karmap turat elem, şektüü ün çığaar zamat kelin daroo kolun tartıp aldı menden (1209). . Cetip barsak bir cigit Çokondun kamçı menen sabap atkan eken (1210). . Aldayar sultan eç kayaşa kılbay tulañ çöpkö orolo cıgılıp, başın kamçıdan korğop tuylayt (1211). . Ce ordunan tura kaçpayt (1212). . Men ilgeri cetip cigittin kamçısına carmaştım, birok emne bolğonuna ali tüşünbödüm (1213). . Dolu cigit ce açık-dayın söz aytpayt, timele dulduñdap sabağandın ele içinde (1214). . Oy, emne cin tiydibi degen sözge da eç coop cok, kamçısın alsak kolu menen muştap, kolun karmasak butu menen teep, meyman sultandı öltürüp koyo turğan (1215). . Añğıça aldaştardın kep-sözdüülörünün biri keldi okşoyt bek-bek bakıldadı (1216). . Ey, Taştanbek, dedi al cigitti cakadan silkip dartıñdı ayt, mına el turat, kaşıñda! Cigit anı ukkanda culunğanım koydu, birok dartın aytpadı, tek gana etek-ceñin tüzöp alıp, karañgını közdöy basıp , ketti ızırınıp (1217). .

Men Çokodu kötörüp turğuzsam iylengen teriden beter denesi balbırayt beçaranın (1218). . Karañğıda bilinbedi, birook beti-başınan kan ketken türü bar (1219). . Añğıça ele sultan cigitti korğop cürgön askerler çataktı çoñı çığara turğan bolup, aligi cigittin artınan saya tüşüp kalıştı (1220). . Karmaybız, sottoybuz deşip alar tüz ele zañğa sala ketiştı (1221). . Taştanbek attuu cigit kaçıp da koyboptur (1222). . Tez ele karmap keliştı anı (1223). . Eki kolun arkalap, başın cılañaçtap kadim kolğo tüşkön kılmuşkerdey meymandarğa atayın tigilgen carık boz üygö cetelep kiriştı (1224). . Çokodu da biz al üygö alıp kirip, üstü başın cuup, taza kiyim kiygizip koyğonbuz (1225). . Tez ele uu-duu bolğon bir ayıldın erkekteri cıyıla tüşüp, boz üydün içi da, sırtı da toltura (1226). . Kuday saktay kör, çır çığıp ketpegey ele dep mende can cok (1227). . Kokus çatak çıksa kırğız tuuğandarım meni birinçi basa kalıp muuzdağanı turuşat (1228). . Antkeni bu sultan törönü eerçitip kelgen men bolup turbaymbı bul ayılğa (1229). .

Kolomtoğo ottu uluu cağışkan eken, oşol aloolongon ottun eki tarabında eki cigit biri-birin tike mañday tiktep turuştu (1230). . Çokodun közü calcıldap ayıbı barday caltañ, betindegi kamçının taktarı orton koldoy köbö tüşkön eken, kakanaktap ulam kanı sarığat (1231). . Sıyağı Taştanbektin kegi küçtüü öñdöndü (1232). . Eger ele konok cigit koluna tiyse öltürüp koyğondon kayra tartçu türü cok (1233). . Caaktarı karışıp, tişterin bıçırata çaynap, cüzündö tırmaktay kan-sölü cok (1234). .

— Aytpaysıñbı-oy, baççağar! Emne çiriñ bar bul cigitte?! — dedi aksakaldardın biri (1235). . Taştanbek cırtkıçtay közün kızartıp, ce coop aytpayt, ce Çokodun közün tartpayt (1236). . Andan ayla bolboğon soñ baarımız teñ suroo salıp Çokonğo burulduk (1237). . Kantse da sultan deeri koyo berbey, anın da bir kezde açuusu kelip, tanooloru derdeñdep, ulam bir caratına alakanın ızaluu tiygizip, birook al da lam dep söz çığarbayt oozunan (1238). .

Menin oyum aligi Çokon menen kol karmaşıp çurkap cürgön kızğa ketip cattı (1239). . Oşol şegimdin çetin çegip köröyünçü dep canımda turğan biröñön bu balañardın katımı bar nemebi dedim (1240). . Desem anım unçukpay başın çaykayt (1241). . Demek aligi kuday urğan kızdı alamin dep cürsö kerek Taştanbek (1242). . Oşonu kızğanıp oturğan nemebi dedim (1243). . Oşol ele da, andan başka emne bolmok ele (1244). . Al aradan «kazak-kırğız coo bolsun, kara başım soo bolsun»,

değendey sırtta turğandardın bir daarı taray baştadı okşoyt (1245). . Uruştun kızığı kızuu üstündö emey (1246). . Anın üstünö Çokondun askerleri cardanıp turğandardı ketkile dep surap catıştı (1247). .

Taştanbektin atası oşol tündün ortosuna deyre ukpaptır balası çırga kabilğanın (1248). . Bolboğondo al nebak ele kelip bizdi buy kılmak eken (1249). . Kalıñ kara kaştuu, çap caağınan kelgen sürdüü kişi biz cıyılğan üygö kirip kelgende iregede oturğandardın bir daarı tura kalıştı (1250). . Uulum kayda menin! —dedi kara kaş kişi meymandarğa serp salbastan daroo ele boz üydün eesin matap (1251). . Şük, dedi kimdir biröo anı tıncıtıp, uuluñdu kудay alsın, momintip, ak paşanın atınan el kıldırıp cürgön kazak sultanına kamçı şiltep, betine tak salıp koydu (1252). . Senin uuluñ kamoogo ketçüdöy dep tuyuntuştı ağa (1253). . Oşentse aligi adam işenip-ışenbey turdu da eki attap barıp uulun cakadan alıp kıykırdı (1254). . Aytkın açığıñdı, koyon cürök ayban! Aytkın elge çınıñdı! Emne üçün çooçun kişige kol kötördüñ?! Aytkın, bolboso uşularğa seni kul kılıp berem? Şiberge aydap tınsın azaptuu calğız başıñdı!

Atası mintip bakırsa da ün çığarbayt Taştanbek (1255). . Añğıça Çokon mirza özü kirip bardı alardan üstünö (1256). . Biz aldaneme bolup ketpegey ele dep artınan udurğuduk (1257). . Oşondo kördüm men sultandın sultan kaadasın (1258). . Belinde dayıma kurçanıp cürö turğan tundurma taza kümüş kuru bar ele Çokondun, oşonu çeçip turup. Taştanbektin aldına koş koldop koydu da unçukpay çığıp ketti (1259). . Et da cegen cokpuz, men elge «Manas» da aytıp bergen cokmun, aytoru añgüdük ele boydon oşol tünü al üydön attanıp kettik (1260). . Mukanbet aldayar oşondoy buyruk berdi da koydu (1261). . Demek ayıp özündö ekenin al öz moynuna aldı, azamatçılığı uşunda boldu anın (1262). . Birok oşondon uşu küngö bile albay kelem al balanın oşondoğu kılığı emne bolğonun (1263). . Kiyin suramcılasm aligi ak çölmök oynogondo Çokon cetelep cürgön kızğa Taştanbektin eç çağdayı cok eken (1264). . Çır andan çıkaptır körsö (1265). . Anda emese caş kezdin cañılıştığı dağı bir cerden ketkendir deym özümçö... .

Çoñbaş atabız mına oşentip kağaz çiygen okumuş mirzağa aytıp cazdırgan eken «Manastı» (1266). . Kiyin al kişi oşondoğu Çokon degen sultanına köp taarınıp

cürdü, oşonço kün canında eerçip, «Manas» aytıp bersem da menin atımdı kağazğa cazbay ketti dep (1267). .

Atın cazbay ketippi? — dedi kölgön beri ün debey Çoyke atasının ańızın uğup kelatkan Caysan tańırkap (1268). . Çoyke atın temine bastırıp dağı öttü (1269). .

Ata, elge kantip kızmat kılát? — dedi Caysan köp ötköndön kiyin ünün oyluu çıǵarıp (1270). .

Elgebi? Kantip kılmak ele (1271). . Ataköçayın dese... Çoyke özü da uşunu balağa durustap kanday aytsam dep oylonup barattı (1272). . Manasıñdı cakşıláp aytsañ ele, eliñe kızmat kılǵanıñ oşol uulum, — dedi al bir pastan kiyin (1273). . Canağı Törökul degen cigittin aytkanın uktuñbu, oşonuku tuura (1274). . Kaleti cok söz (1275). . «Manas» aytıp eliñe kızmat kıl debedibi (1276). .

Al özü kantip kızmat kılát ele! Özübü? Al ökmöt cigit turbaybı (1277). . El başkarat (1278). . Alardın el başkarǵanı—kızmat kılǵanı (1279). . A canağı siz aytkan Çokonçu dedi cigit (1280). . Al dağı (1281). . Ceribizdin oy-çuñkurun too-taşın kaltırbay kağazğa çiyip cürböybü erinbey (1282). . Oşol kağazda eken kep (1283). . Anı kiyin, ak padişanın askerleri basıp kelgende körbödükpü... .

* * *

Kıtaydan kaytıp kelgen kırǵızdarğa Cañı ökmöt cer beret eken degen kabar zemkomissiyanın özünön murun, o dalay kün murun toonun celi menen cetken bolçu bul cakka (1284). . Oşondon beri köz karıktırıp ıldıy köl caktı karağan adamdar — kaçan dröşkö mingen, kolunda sarcanı bar kişiler kelet dep, tee köldön beri sozulup, iyirilip kelgen calǵız ayak coldu akmalashať (1285). .

Oşentip catıp kündördün birinde zemkomissiya Korumduğa baykooston keldi da, üç suunun aralıǵındağı tüzdördü bütündöy tilke-tilke bölüp saldı (1286). . Oşol cer alǵan kırǵızdarğa arnap cañı arteldin başçısı toy çakırgan eken (1287). . Çoyke uşul toydo el aldına çıǵıp «Manas» aytmaqçı (1288). . Arteldin kütkönü da oşol, eldin eñsegeni da oşol, calǵız gana Çoykenin özünün oyunda başka nerse (1289). . Al bugün şakirtin birinçi iret topko çıǵarmak (1290). . Kuş balapanın uçuraarda tınçı ketken sıyaktuu Çoyke da uşul tapta içi uyǵu-tuyǵu kabatır (1291). . Baarıdan da al uşul azırka deyre şakirtine eçteme ayta elek (1292). . Coldo kata neçen colu bugün

köpçülükütin aldına çığasıñ dep aytmaqçı bolup, birok negedir unçukpay kaldı (1293). . Kıyazı Caysandın bir münözünön çoçudu okşoyt (1294). . Şayırdığı cok kurğan cigittin, münözü oor (1295). . Kokus bir nerse kupuluna tuura kelbese köpkö deyre tünörüp ketet (1296). . Kayra cazılmağı bir kıyla (1297). . Andayda uruşup da, calınıp da caza albaysıñ cigitti (1298). . Uşu gana ceri Çoykege cakpayt Caysandın (1299). . Atakörü ay, bir az ilberifki iyilçeeek bolso kana münözü deyt içinde ustaz (1300). . Antpese el kızıp önör kılışka oor bolot go (1301). . El degen bardık ele cerde birdey emes da, bir cerde çağdayıñdı tüşünöt, a bir cerde tüşünböyt (1302). . Adamdar tekşi ele baarı cakşı emes, arasında türköyü da, oroyu da bar (1303). . Biröo şıldıñ kılaz manasçını, biröo kağıp-silket (1304). . Cönököy ele bir pende ömüründö kança neçe ooş-kıyıştı başınan keçiret, a önörlüü adam andan cüz ese köbüröök suu keçpeybi, andan köbüröök cüzdöşpöybü el menen (1305). .

Uşunu oylop Çoyke atayın meymandarğa dep tigilip boz üydö tañ erteñki cazdıkkaz çıkanaqtap cattı (1306). . Caysan bolso canında ölö uktap oyğonboyt (1307). . Cigittin öspürüm kezdegi moloyğon çolok kaşı azır kıyla uzarğansıp, mañdayı caybarakat cazılıp eç kaparsız mağdırayt (1308). . Çoyke şakirtinin tanooloru kenen, erinderi kalbıgıy kelip ilberifki ekenin içinen durus dep baamdap, kün-tündöp «Manas» aytkanda tabılbay turgan öpkö, küç kerek ekenin oylop uşul tañki beymaalda kart ustaz emnegedir ömürünün tügöngön cerine kelgende uçun ulay turğan adamın karap catkansıdı (1309). . Çoyke ömüründö köp ele ulandardı eerçitip taptadı, birok eç kaçan oyloçu emes, akırkısı kim bolot dep (1310). . Caş kezde adam anı oyloboyt tura, orto kurağında da anın ağa keregi cok eken (1311). . Tek karığanda, bolğondo da karılıktın tuñğuyuk tereñinde esiñe kelet belem minday iş (1312). . Tirüülükütin bir belgisi balkim mintip şakirt üyrötüp, kiyinki muunğa coldomo berip turğanında bolso kerek, epadam buğa carabay kalsañ anda tirüü turup dok bolğonuñ oşol emey emine (1313). . Demek, azırınça caşooğoz akım bar sıyaktuu turbaybi ali dep, Çoyke ıptada beykapar uktağan Caysandı karap içinen cılıdı (1314).

Birok seksendi karağan kart manasçı dal uşul saatta bir nerseni bile elek ele, bügünkü kalıñ curt aldına çığıp «Manas» aytışı, tuyğun taptap uçurğan münüşkör

sımal şakirtin öz orduna şaşıtıp koyo berişi caşıl cerdin üstündöğü anın adamdik eñ akırkı nasili boloorun al uşul tañda bile elek ele (1315). .

Korumdunu a kündörü el «Cañı ayıl» dep atap ciberiştı (1316). . Çınında ele cañı el kelip cañı-cañı cer alıp, murda tulañ basıp dıñ catkan tüzdördön köçö çığıp, sokmo tam üylör tura baştağan (1317). . Ar tam üydün canında birden boz üy, birden çıçırkanak ce taş koroo (1318). .

Ayıldın ortosunda bir kana «orus köçö» bar ele, birook al köçönün eki tarabındağı kaçıp ketken kulaktardın zañğırata salınğan cıgaç üylörünün mıktılığına da karabay, özdörü üyü cok tomayak cürgöndörünö da karabay, kırgız kempağaldarı örttögönün örttöp, buzğanın buzup taştaskan (1319). . Kedeyler soveti uşunday çeçim kılğan eken (1320). . Oy, siler dayar üylördü talkalabay özüñör kirip albaysıñarbi degen akılğa kelbesten «kulaktın üyü talkalansın» degen uraan menen bir tündö capırt çığışıp, tañdı tañatkıça coo menen karmaşkansıp suy cıgılışat (1321). .

Korumduluktardın oşol çañduu töñkörüşündö bir kana uzun üy aman kalgan eken (1322). . Anı da Karakoldon cetip kelgen revvoensovettin ökülü alıp kalat buzdurbay (1323). . Mına oşol üy azır ayılatkomdun keñsaları (1324). . Üy özü döñsöröök cerde bolup astı cağı kılkıldağan san el batçuday caşıl ayant (1325). . Oşol ayant cık-cıyma (1326). . Tekesten közü katıp suusap kelgen el Çoykeni uğasıñar degende tamtuñ baskan balasınan beri kalbay kelişe kerek, ayantın bir carımı şıkala erkek, bir carımı tolo ayal (1327). .

Erkekterge çekteş oturğan ayaldar, özgöçö caş kelinder uyatsız teşe tiktegen közdördön saal imerilip kaptalın salıp, cooluk uçtarı menen cüzdörün serep-çilep alışkan (1328). . Antpese caş cigitter napsilerin kımınday caşırçu türlörü cok (1329).

Çoyke manasçı ali kırıtsoğo çığa elek (1330). . A cerde manasçının azırınça ordu ele turat (1331). . Kırıtsonun eldi toskon betindegi taktayları alınıp taştalğan, poluna kalıñ olpok kiyiz salınıp, üstünö kilem cabıluu, kadırluu manasçı mına oşol cerge cay alıp, бүгүн sağınıp kalgan eline uluu sözün aytıp:

Ala-Tooluk kırgız eli taymanbay, Sansız coodon erkindigin

talaşkan Kılımdardan bir kılımin kayradan dañazalap eske salıp, calpı curt birimdikte başınan keçirgen esten ketkis uluu tragediyanı ne bir türkün sözdör menen cürökkö cetkirmekçi (1332). . Kılıkdagan el uşunun kumarına çıdamsızdık kütüp turdu (1333). . Oturğanı oturğan, çok tüşkönü çok tüşkön, tike turğanı tike turğan boydon (1334). .

Ustat menen şakirti şaşpay oturup erteñ menenki tamaktı içiştı (1335). . Eç söz süylöşkön cok (1336). . Çoyke negedir suz oturup közün capkan oor kaştarın cigitke kötörbödü (1337). . Oşondon ulam Caysandın da tınçı ketip oturdu (1338). . Ustatı adatta mintçü emes ele, dayıma şayır bolmok mındayda (1339). . Bir ceri oorup turğanda da karıya bilgize koyboyt oñoy menen (1340). . A bu sapar anın kebetesi başnıkı (1341). . Köñülü takır ele çögüfikü, bu boydon barsa çıdamsız kütüp turgan eli-curtun kursant kılalı, ce suu sepkendey muzdatabí alardı (1342). . Ataylap çoğulgan eli ıraazı bolboy ketse anda manasçıdan ırıs kaçkanı (1343). . Anday caman ahvaldı Caysan cigit murda başınan ötkörüp körgön emes, oşentse da ustanın özü şayır boluşka arğasız: — Altınay apam Korumduğa kelgenibizdi ukxa emne bolobuz? — dedi al kupşuñdağan bolup (1344). .

— E, ukxa uğaar da baybiçe (1345). . Biyerde men taanıbağan bir can cok, — dep Çoyke cerden başın kötörböstön sakalın kibirattı, — uşul el menen men Tekeske eki colu çoğuu kaçkam bul caktan (1346). . El azabın koşo tartsañ kindigiñ tutaşp kalat... .

Bir ceriñiz oorup turabı, ata?

Köñülüm suz emnegedir (1347). . Öydö bolo albay oturam (1348). .

Ubakıt bolup kaldı go (1349). .

— Anda emese meni cölö, kulunum (1350). . Baralı (1351). . Biröönü küttürgön caman (1352). .

Keñsalarğa cetkençektı az ele cer ele, oşentse da Çoyke eki mertebe toktop dem aldı (1353). . Al añğıça eldin çeti eki ceñdey beri sozulup ustat menen şakirtti uturlay tosuştı da, köptöşüp-koldoşup daroo kırıtsoğo çığarıştı (1354). .

Çoyke körüngöndö turgan el duuldap kozğolup, bir daarı kalpak bulğap kızıulanıp, antkenderdi canında turğandar koldon alıp tınçıtıp, aytoru köpçülük tolkup barıp anan basıldı okşoyt (1355). .

— Amansıñbı kalayık! —dedi Çoyke ünün kirkiretip (1356). .

Alıstağılar ukkan cok, canındağılar duu-duu coop kılıştı (1357). .

Közdörü çüñkürünö kirip, sakalı serbeyip Çoyke oşondo kırıtsonun tike cığaçın karap bir paska eldi karap turdu (1358). . Ömür boyu kılğan işi uşul el menen sezimdin miñ bir kıldarı arkıluu didarlaşuu ele, babadan kelgen uluu söz arkıluu cigerleşüü ele, eger uşundan ayrılса anda emne kılmakçı (1359). . Anda bu carıktağı çaşooñdun bütkön çegi oşo beym... .

Çoykenin bir karuusunan Caysan karmap turgan ele, koyo berdi (1360). . Antkeni ustata ceñin çeçkisi keldi okşoyt (1361). . Üstündöğü kımkap çapanın cigitke bergen soñ Çoyke kilem üstünö kol tayanıp oturdu da tebeteyin alıp canına koydu (1362). .

Miñdegen közdör anın azır uşul tapta karıp türüşö tüşkönün, çaşıl uyğur topluu, sakaday başı, serbeygen çaçırañkı muruttarı kaçan sıykırduu kıymılğa kelet dep karap turuştu (1363). .

Çoyke cer tiktey kalıp bir pas oturğan soñ ünsüz kolun bir serpti, uça turğan kuş okşop kökürögün öydö kıla berdi da Manastın Beecinde altı ay turup kalğan cerinen söz baştadı (1364). .

Beecindi bildi degiçe Meenetti bildi deseñçi (1365). .

Altın tak mindi degiçe (1366). . Acaldı mindi dese — eeñçi!

— dep Kanıkey katuu kayğırıp, eli-cerine tez kaytkın dep kat berdiret da eçtemeni kenebegen enö baatır Manaska acalı cetip kalğan beym (1367). . Akkulası okko uçsa, arstanım cöö kalaar dep oşondo kayran katın Kanıkey Taybuurldu koştotup cibergen eken bezildep... .

Demeyde Çoyke çoñ kazattın mına uşul armanduu sözün aytkısı kelbey buyğap turçu ele, bugün anı kaday maanay buğa ceteledi belgisiz (1368). . Bayırkıdan kalğan söz, comok söz degen menen kırğız boorunun kimisi bolbosun, Manastın

çabilğan cerin, çorolordun okko uçkan cerin, eldin, curtun tayanıçı bolğon baatırlardıñ bardıǵının kıyrasınan kırılğan cerin ukkanda saysöögü sızdabay tura albas (1369). . Bul uluu kayǵı özgöçö aytıp catkan manasçının özü üçün öto oor (1370). . Antkeni al kan tögülğön kırǵındı közü menen körüp, kulaǵı menen uǵup, Sırğaktın okko uçup can bergenine cürögü kanap, Çubaktın ölgönünö zeeni sırkırap, Almanbet üçün ıylap burkurap aytat emespi (1371). . A ukkan el — ekinçi kezek (1372). . Ukkan eldi kayǵının ekinçi gana tolkunı kaptap turat (1373). . Oşentse da çşıktardıñ közünön adegen ele cerden çşı kete baştı (1374). .

Kart manasçı alı arbtıp ayta elek (1375). . Talastan emele Miñdibay Semetey tuuldu degen süyünçü aytıp kelip Almanbetke coluǵup, eköo kıtaydın eski kitebinde kırǵızdın baatırları akırını tübü uşul Beecin cerinde opas bolo turǵandıǵın aytkan suuk kabar bar cerine kep kılıp şşıp turğan cerinde ele (1376). . Kökürök ünü üzülüp, birde armanduu çar etip, birde içinen kayrılıp bozdop Çoyke bugün negedir özü da muun-cüünsüz baştap turdu uluu dastandı (1377). . Uzakka aytaar manasçı adatta sözünün başın dıñkılööñ alıp cürüp oturup, o dalayda barıp kıızıy baştap, anan bara-bara özün karmaǵandı unutat (1378). . Oşondon kiyin gana al kirgen suuday kürpöldöyt, ofıdu-soldu teminet, on salaa çşı betinde, özü cookerler menen koşula kan keçip coonun çşetinde (1379). .

Çoyke bugün negedir ante albadı (1380). . Önörbandın tört tilin teñ bilgen uluu manasçı bugün neçen cıldık kadık bolğon tacrıybasına karabastan çşı uyrönçük sarı oozul balaǵa okşop baştı dastandı (1381). . Balkim aldıǵa koyo berse Caysan bugün dal uşunday avalda bolmok, mukaktanıp muunu ketmek çşı cigittin (1382). . Birok antpey teskerisinçe bolup turğanı kıızık (1383). . Ömüründö sürdöp, çünçüp körbögön Çoyke kırıya bugün bir başkaça abalda ele (1384). .

Daǵı bir az ötköndön kiyin aldı caktaǵı uzun etek içikterin kımtıy basıp oturğan kırıyalar akırın birin-biri köz kıyıǵı menen karay baştı (1385). . Bu kanday degen (1386). . Çoyke bugün emne bolup turat degen, köz karaştar (1387). . Al añıça tee alıs-alıs ala bulut baskan çıǵıştaraptan kün kürkürödü, oşoǵo aralaş Çoyke ünün öçürüp barıp cer karağan teyde dımıp unçukpay kaldı (1388). . Ata! — dedi Caysan arı oolaǵıraaktan denesin alǵa berip (1389). . Can cakada turǵandar kütüröy tüşüp Çoykeni közdöy umtuştı (1390). . Oşondo kart manasçı ofı kolun tizesinen alıp

kötörüp toktoğula degendey işarat kıldı da baş burup Caysandı ızağa tolğon armanduu közdörü menen bir karap aldı (1391). .

— Kel kulunum, — dedi manasçı anan darmansız dobuş menen, — kel menin orduma (1392). .

Oşentip aytaarı menen Çoyke bar küçün cıya tizelerin kaçırata turdu da narı açık turgan eşikke kirip ketti (1393). .

Cañı ayıldın eli tüşüngön cok adegende bul okuyanı (1394). . Dalayğa deyre dımırıp tura berişti (1395). . Kıyazı Çoyke kaçan kayra çığat dep kütüp turuştu okşoyt (1396). .

331 A Çoyke bolso el közünön daldaa, aylatkomdun keñsalarında polgo sıñar tizelep alıp sakalı ıldıy caşın çuurta ünsüz ıylap oturdu (1397). . Caysan şakirti emne kilaarın bilbey canında küypöyüp turat (1398). . Caş cigitti eki nerse ancı kılıp cattu: Çoykeni uşul ahvalda kaltırıp kete albayt, ekinçiden mınça köp eldin aldına bağıp körö elek neme ustatının orduna çığıp barıştan sürdöp turdu (1399). . Birok mına-mına azır baş kötörüp: «barbaysıñbı el aldına» dese kaçaar ceri cok Caysandın (1400). . Oşonu sezgen cigit sırt caktı bir karap, ustatın bir karap şaştısı kete ortodo (1401). . Añğıça el caktın tınçı kete baştadı okşoyt kobur-kobur ündör köböyüp: «Oy, emne boldu, Çokemdin deni soobu degi? Daynın aytsañar bolboybu! » dep bak-bak etti biröö (1402). . Oşonu gana uğa zamat manasçı özü şaşıp kaldı okşoyt: — El kütüp turat, kulunum! » — dedi (1403). . Oşondon kiyin Caysan özü da bilbey kaldı kandaýça bolup kırıtsodoğu ustatının kilem cabılğan orduna barıp çok tüşkönün (1404). . Başın kötörüp bet aldın karağanda caynağan közdör, cıbırağan cüzdör bir iret közünö körüngönü, kırıtsonun tik cığaçtarına kumurskaday cabışıp öydö-çıkkın baldardı çoñ kişilerdin biröö katuu-katuu unçuğup, caza buza buçkakka çaap tüşürüp catkamı bir esinde Caysandın (1405). . Andan kiyin bat ele al eç nerse körböy da, ukpay da kaldı (1406). . Bat ele bet aldı maydan talaa bolup kıtaydın kıkıldığan san kolu (1407). . Alkarasın alkıntıp Koñurbay koldun başında... .

Kün ısığan sayın baş kiyimi cok kelgen cubarımbekter töböşünö uyğaktın calbırağın camınıp, eleçekçen ayaldar cakaların açıp Uzatasınan salıngan üy, dal arkasın tooğö salıp celdi tosüp kilaarın adegende baamdabay oturup algan el azır

ısıktan dumuğup attı (1409). . celdenip, a Caysandın koluna ulam kurğaktap bet aarçı bere koyup catıştı (1408). .

Akula okko uçurup

Almambet şeyit ketirip,

Kanatımdan kayrılıp

Karaan kılıp oturğan

Kan Çubaktan ayrılıp

Kara közüm kaşayğır

Menemi kantip ketem Talaska,

— dep oşondo közünön kan aralaş caş ketip caraluu kayran Manas şer ökürüp-bakırıp turğan çak... .

Terebeldi ısıq nığıra baskandan kiyin Caysandın ali koñuru çığa elek balagat içke ünü cer üstündö bolup catkan adamdardın tragediyasının capadan calğız kübözü katarı çar tarapka şańşıp uğulup turdu (1410). .

Caş manaşçının köz aldında adam kanı suoday tögülüp Cer betindegi neçen soğuşardın dağı biröö cürüp cattı (1411). . Birok bu colku soğuşun kırğız kolu üçin kalıs emes cağı bar ele (1412). . Anı curt apası Kanıkeydin cüröğü sezse da, enöö Manastın, amı eerçigen miñ san koldun cüröğü sezgen cok (1413). . Erkektin cüröğü soğuşun kızıusunda ak-karanı ayra berbeyt, kandın cıtı kalıstıktan ketiret, biröönün şaarın çaap, elin talap ne kokuy dep Kanıkeydin bezengeni, baatırına tez kaytıp kel Beecinden dep kat bergeni bekerbi! Oşonu eles alıp ukpağan baatırdın başına momintip karan tün tüşüp turbaybı (1414). . Küröö tamırı kesilgen, şüüşündöp akkan kanı toktoboyt, ağa da bolboy Manas at üstünön tüspöstön coonun kumurskaday san kolun aybatı menen capırıp, al ańğıça kapıstan uçkan uu cebe oñ cağına kadaldı (1415). . Manastın altı amalı ketti emi.... .

Bara-bara demi kızığan Caysan emi kadim kadik bolğon çoñ manaşçıday aytıp cattı (1416). . Tez ele sürdögönü basılıp, ustatu sımal ünü kardıkpay, o dalayğa deyre ırğağı küçögöndön küçöp, sözdörün cutpay tak aytıp, kol ırğıtıp kaş serpip oñdu-

soldu karanıp, ordunan cıla teminip, aytoru kanteer eken caş bala dep işenbey oturgan eldin içinen emi kez-kezi «ayt-uyt»degen ündör çığa baştadı (1417). . Ayaldar közdörünö cuka caş alıp şıpsınıp koyuşat, beçara balanın enesi üyündö col karap otursa kerek dep (1418). .

Çoyke kariya közün bekem cumğan teyde büküröyüp cığaç dubalğa cölönüp içkeri bölmödö calğız oturdu (1419). . Anın canındağı karalaşıp turğandar caş manaşını ukmakka birden-birden cılıp çığıp ketişken (1420). . Oşentip azır el-curt capa tırmak Caysan tarapta, a kart manaşçı özü calğız, tobunan kalğan turnaday közün caştap een tamda calğız oturdu (1421). .

Bu carıkta bardık nersenin kelmeği bar, ketmeği bar dep Çoyke özü köp aytaar ele söz arasında, birook oşol sözü tez ele dal özünö tiyeşelüü bolup kalaarın eç bir oyloboptur (1422). . Adamdın ömürü bosoğodon törgö ötkönçölük gana kısa ekenin kim biliptir (1423). . Anı adam ömürün caşap bütköndö gana bir sezet (1424). . Ağa deyre miñ iret «ömür kısa» dep söz menen aytkanıñ kişinin deerine cetpeyt tura (1425). . Ömürdün kısa ekenin, baskan coldun tügöngönün, bu düynönün cırğalın körüp bütkönündü mına mintip başıña tüşköndö bir bilet turbasıñbı atağanat (1426). . «Baya, erteñ menen ele köñülumdün çabıtı başka emes bele, caşooğö kumar emes belem, ümütkö toyboy turbadım bele (1427). . Emi uşintip tüşkö cetpey ele düniyö men üçün alasalıp ketebi, kokuy? Bul emne degen şumduk (1428). . Seksenge caşım cetse dep ümüt kılçu emes belem... . » Andan soñ kart manaşçı cana tañda el başın katırıp Caysandı kantip el aldına çığarsam dep ubayım cegenin estedi (1429). . Oşondo ele oyuna sala bergendey bolgon eken: «Men ooruksunup turam kulunum, sen aytçı bugün dastandı desembi» dep kayra al oyunan aynıp başka bir ıgın izdegen (1430). . Çoykenin amalında o bir topko, kolu kırılıp Beecinden kayra tartkanğa deyre aytıp kelip anan oozmo-ooz ele çarçadım dep Caysanğa ötkörüp bermek sözün (1431). . Al oşentip oturğan adegende (1432). . Birook keptin baarı dastandın kay cerinen aytuuda boldubu kim bilet (1433). . Degi emne üçün mına uşul adam kötörö algıs karan tün cerinen baştadı dastandı? Munu özü da tüşünböyt (1434). . Emnegedir ele tañ erteden beri uşul Beecindegi okuya esinen. ketpey turup aldı (1435). . Körsö, caratkan mağa tandan baştap ele bir şoykomdun belgisin bergen tura (1436). .

Eliñdin esinen ezelki kayğısın oozuña salayın Çoyke andan soñ özüñdün canıñdı surap alayın Çoyke degeni turbaybı caratkandın (1437). . Oşentken eken... .

Çoyke oñ kolun ayar soylotup sol koltuğuna ciberdi da cürögün basıp oturdu (1438). . Caydın ısığında mancaları seneyip muzdap kalğannın al koltuğunun ciluusunan ulam baykadı (1439). . Al añğıça köşülüp uykusu kelet (1440). . Başın kötörö albay çekesin eki tizesine koyup biliner-bilinbes ontolodu (1441). .

Ustatı mintip alı-küçünön tayıp müñküröp oturğan kezde Caysandın kökürögü ulam demge tolup öröp-küp, küç artınan küç koşulup, ırları eç toktoosuz kuyuluşup, cigittin mına uşul azırkı körünüşü kanattarın altın küngö carık etkize asmanğa atıp çıkkın caş şumkardın elesin berip turdu (1442). . Topçusu çeçilgen ak bolotnay köynöktün içinen cigittin ali sööktörü kata elek kökürögü tınımsız ırdın bulağın ağızğan bir keremetke okşodu (1443). . Uşul caş ele balanın kökürök demi miñ cıldan beri köptün akıl küçü menen kuralıp, ulanıp kelatkan zor dastandı bütündöy içine batırıp alğanına adam karap ele turup işenbeyt (1444). . Uşundan ulam oyloysuñı: adam uluubu ce dastan uluubu dep (1445). . Bolboso barmaktay ele denenin kay cerine sıyıp alğan bul altı ay aytsa tügöngüs kayğıлуу bayan?

Kün tüş ooğon kezde bir caş cigit kariyalardın tapşırusu menen çınığa çay kuyup kelip Caysanğa sunup turdu (1446). . Birok caş manasçı sunulğan çınıni taptakır baykabayt (1447). . Tili kurğap oozuna batpay kıynalıp atkanın özü bilbegen kıyazda (1448). . Ulam erdin calanıp, ulam karışkan caağın kolu menen karmap koyup eç toktoboyt (1449). . — Ay bala! Koluna karmat çınıni! Koluna karmat! —dep beriten çıdabay ketken biröo çıyıldap ciberdi añğıça (1450). . Oşentkende aligi cigit çınısın Caysandın serpillbey tınçıy kalğan koluna alparıp karmattı ele denesine oğoy nerse tiygen manasçı çoçup ketti (1451). .

Çaydan uurtap alağoy, aylanayın!

Miñ çaşa sadağa! Camandık körbö!

—Çoçuba sadağa! Biz, eli-curtuñ kaşında sözüñdü tıñşap oturabız (1452). . Çaydan uurtap alıp ulanta ber, aylanayın, — deşip balanın çoçuğanınan ulam şaştısı kete tüşköndör bezildep catıştı (1453). .

Caysan «Manas» aytıp catıp mına bugün birinçi colu çını karnap çay uurtası (1454). . Murda birinçiden til-oozu kurğağança bolçu emes, ekinçiden caş balağa katarlap kim ele çay kuya çurkap turuptur (1455). . A bugün al özü üçün emes ustati üçün çay içip cattı (1456). . Oşentse da uşunça eldi karatıp koyup kaadaluu kişiçe çay uurtap oturuş caş balağa kıyın boldu (1457). . Al adegende munu sezbeý ele çınığa cabışa kalıp muzdağan pamil çaydan eki üç iret cutup aldı ele andan soñ daroo tartına tüştü (1458). . — Uyalba sadaga! Emnege uyalasıñ! — dep beriten bir karıya ağa oşol zamat dem berdi (1459). . Oşol karıyanın cüzün körgöndö Caysan emnegedir daroo Çoyke ustatın estey koydu (1460). . Körsö dastan aytıp catıp al çınında ele unuta tüşkön eken Çoykeni (1461). .

Atam kanday? — dedi al artka moynun burup bosoğodo turğandarğa (1462). .

Cakşı, cakşı (1463). . Kamtama bolbo, — deşti ağa (1464). . — Astına töşök salıp catkızıp koyduk (1465). .

Bir azdan soñ «Cañı ayıldın» eli kayradan bayırkı ötkön kayğı-muñuna çömülö ketti (1466). . Al kayğı oşondo ele bir uuç eldin başına tüşkön müşkül bolğon (1467). . Oşondo ele uşul el Manasın, Almambetin, Çubağın, Sırğağın Çoñ kazattan ceñiştüü kaytıp kelatat degen aldamçı kabarğa aldanıp, örgöo tigip, ır ırdap tosüp turuşkan bolçu (1468). .

Körsö oşondo el içi suuk kabardı erte ukkanda buzulup ketpesin degen tura Bakay (1469). . Anın üstünö bilet da Manastın kem akıl tuğandarı ölük kömgöndü koyo turup boşoğon taktı talaşa keteerin (1470). . Abıke, Köböş eki aram uşul müşkül kün eldin başına tezireek tüşşö eken dep saat sanap kütüp turbadı (1471). . Alarğa Manastın tağı kerek turbaybı, anın kılğan işin atkara alabızbı, ce cokpu degen oydu al köñdöylör oylomok kayda... .

Oşentip eldin bir uulu akılınan kem tuulup öz kamın oyloyt eken, el bagar emes can bağar cagın eñsep, bassa tursa öz kamı esinen çıkpayt eken dep Caysan bala kün beşimge kelgen kezde babası Manas ölgöndön kiyinki el-curttun kayğıлуу tağdırına cürögü örttönüp, til-oozu taptakır kurğap, birok köödönündögü ırı deñizdey çalkıp tügönböy, dağı ele cıgaç üydün kırıtsosunda, on-cuzdögön közdördün aldında tögülüp-çaçılıp cattı (1472). .

— Oy, çayıñdı dembe-dem sunsañ bolboybu! — dep cigitti kınaşat (1473). . Ce anın sunğan çınısın Caysan albayt (1474). . Bala te köptön beri çay içkendi koydu (1475). . Balkim utur-utur kaadalañgısı kelbedibi ce al özün taptakır unuttubu belgisiz (1476). . Öñü bolso kanı kaçıp çüpüröktöy ağarğan, közdörü ır menen koşo açılıp, ır menen koşo cabılıp bul aalam menen kenedey da işi cok (1477). . Erteden beri saamayınan salaalap ağıp catkan teri da nebak toktoğon (1478). . Kol cooluğu emi kereksiz, bulayıp tize tuşunda poldo catat (1479). .

Kün uyasına oturğan kezde Caysandın sözdörü daana bilinbey tili bulduruktay baştadı (1480). . Kazğanaktağan eldin içinen anı baykağan biröö cok (1481). . Buğa sebep ar-ar kim öz kulağın künöölöp cattı okşoyt: Ey, cubarimbek şük oturğula söz uğulbay atat dep bir daarı eñ aldıda tentektenip oturğan baldardı kaarıy ketti (1482). .

A çındap baykağan Caysandın avalı naçar ekenin daroo tüşünmök (1483). . Bala bütkül es-uçu menen ayıp catkan okuyasına kirip, birok andan kayra çığa albay turğan ahvalğa cetkenine alda kança ubakit bolğon (1484). . Oşondon beri anın körüü, uğuu sezimderi iştebey kalğanın bala özü tüşüngön cok (1485). . Bolğonu balanın cürögü urup cattı kapastağı kuştay tıbirap, es-akılı alıs-alıs asabalap ketip cattı birok oşondo da açık daana emes okuyalar büdömük elestey baştadı özünö (1486). .

Caysandın minday ahvalın Çoyke narı een bölmödö körböy catıp ele tüşüngön (1487). . Oşo tüşüngöndön baştap ele can dalbas urat, birok ordunan turup ba ruuğa darmanı kele albay küçün-demin şaşılış cıynap cattı kariya (1488). . Başka biröögö aytayın deyt, caş balanı birotolo çoçutup alambı dep korkot (1489). . Oşentip catıp kariya bir kezde ordunan kadimkidey cer tayanıp turdu da başı aylanğanına karabay sırtka tüz basıp çığıp Caysandın canına keldi (1490). .

A kezde balanın başı toktoboy birde oñgo, birde solgo cıgılıp sözdörünün daynı cok çacırap kalğan eken (1491). . Eldin baarı dapdaarıp ordunan turup beri cakındap kelip, birok emne kılıp Caysandı toktotoorun bilbey karbalastap turuşkan (1492). . Çoyke eşikten körüngöndö bir ayla tabılğanday «öh» deşti (1493). . Emi emne bolot degen el canatan beri ıylağan köz caştarın şaşılış sürtö salıp kırıtsodon köz alışpayt akıyıp (1494). .

Oşondo Çoyke kariya şakirtinin canına dabıssız kelip çok tüştü da bir kolun akırın balanın bileğine koydu (1495). . Sakalı tınbay erbeñdep, özü içinen keltirip, balanı çoçubasın dep kudaydan tilep calbarıp, andan soñ Caysandı emi iyinden cumşak kuçaktap, balanı cedep muunu ketken denesin koomaylap booruna çıktı, başın kökürögünö cölödü (1496). . Ança bolboğondo Caysan özü da cıgılıp tüşmögü kalğan beym, es-uçunan tañan teyde al dağı ele toktoboy bulduruktap söz aytıp, Çoykenin calımp-calbarıp betinen sılağanın sezbeyt, kulağına kübür-şıbır birdemeni şıbırağanın ukpayt (1497). .

El bir ün çığarbay seleyip dımıp turdu (1498). . Çoyke bolso köpkö deyre kelmesin oozunan tüşürböy şakirtin booruna kısıp soorotup oturdu (1499). . O köptön kiyin Caysan buldurtağan sözün koydu, birok katuu ıylap soorongon balaça öpkölöp cattı (1500). . Közün açkan cok, sunğan butun tartkan cok (1501). .

Al arada Çoyke tarağıla, ketkile dep turğandarğa belgi berip, oşonu menen cañı ayıldın eli cöö tumanday dabıssız cılıp, birok oşondon da tigindey ahvalda kalğan bala menen kariyanı kıyıp kete alışpay ulam kılçak karap toktoşup, akırı ayılatkomdun töragası opuzalap aytkan soñ, üy-üylörünö cer karap, oor üşürünüp ketiştı (1502). .

Kay cerde, kimdikinde, kaçadan beri catkanın Caysan özü bilbeyt, birok oyğonso köküröğü süttöy tazarıp, negedir cürögü mağdırıp es alıp kalıptır (1503). . Kemegede ot şatrap, boz üydün tündüğünön asman tolo cıldız körünöt (1504). . Bala daroo başın kötörüp üy içinen ustatın izdedi (1505). .

—O aylanaym soksoyğon, es aldıñbı karaldım! — dedi oşol zamat beytaanış baybiçenin ünü (1506). . Körsö al ün çığdandın içinen çığıp catkan eken (1507). . Çoyke atası bolso biyik cazdık cazdanıp boz üydün töründö boloor-bolbos cılmayıp catat (1508). .

Caysan süyüngönünön daroo ırğıp turup Çoykege cakın keldi (1509). .

Ooruğan ceriñ basıldııbı, ata?

Basılbay anan (1510). . Aldağı apaña ayt ıraazılığındı?

Añgiça çığdan caktan çaç uçtuqtarın şıñğıratıp aligi ayal çığa keldi (1511). . Caysan bu kişini birinçi körüşü (1512). . Çoñ açılğan alağay közdöründö çaarı bar, sürdüü, al turgay erkek sımal olburluu ayal eken (1513). .

Okşoşkon gana maskarapozdor aye (1514). . Uşunça eldin aldına çığıp alıp ulam biriñ cıgılıp, bul emne kılğaniñar, ıya? Kudaydı bir karasañarçı! — dep ayal un elegen elegen koluna karmağan boydon bakılday ketti (1515). . Çoykege mintip ayal kişi tartınbay süylögönün Caysan ömürü birinçi uğuşu (1516). . Adatta, karıya manasçıdan el sürdöp, ozunup söz aytpay, oozun karap iymenip turuşçu ele, a bul ayal Caysandı ayabay tañ kaltırdı, bir çeti balanın külküsü kelip turdu (1517). . — Karasañ dele munu! — dedi oşonu baykay koyğon ayal, — uktap turğandan kiyin dele muluñdap külküsü çığıp kalğan tura! Kel minabul ısıq sorpodon uurta! Azır eköönö Tekesçe sarımsak koşkon beşbarmak casap berem, anan oñolboğonuñardı köröyün! Cadep suuktap kalğansıñarbi deym (1518). . Çoyke aylanayın, aligi kumsañdağan nemeñiz tamak casap berebi silerge, ce karığanıñızda artıñızdan eerçip katındarğa kızğanıp curö berebi?!

E, kara cerge kirsin (1519). . Bu ayal degeniñ karıgança ele çatağın koybogon el bolot tura (1520). .

İ, çaşñızda uurunuzdu köp karmatsañız, karıganda oşentip azabın tartasız da (1521). . Keliñiz, ısıq sorpodon dağı bir çını içiñiz!

Bul sözdördü ukkan bala ustatın karap şektüü cılmaydı (1522). . «Keçee erteñ menen Asılgül apam uşul üçün Korumduğa barbaysıñar degen turbayı ee? » degen şekildüü (1523). . Oşonu tüşünö koyğon Çoyke Caysandın ali eçtemeni acıratıp bile elek balalık oyun taza boyunça saktap kalışka dalbasalap üydün eesi cesir ayal tuurasında çındıktı aytışka şaşıldı (1524). .

— Bul apañdın atı Acar (1525). . Esiñe tutup al kulunum (1526). . Köl başında caakta cok çeçen ayal bar dep uktuñ bele? Uksañ oşol Acar degen apañ mına uşu kişi (1527). . Sen eköübüz «Manas» menen «Semeteyden» başka eçteme bilbeybiz (1528). . A bul apañ bolso «Canış-Bayış», «Kurmanbek», «Er Töştük», «Sarinci-Bököydü» timele uktap turup ayta beret (1529). . Oşol önörün uğalı dep eköübüz mında konup oturbayız, tüşündüñbü kulunum?

Acardın kim ekenin ukkan bala közdörü çaçırıp başın iykegiledi (1530). .

«Şağılı bolboy zoo bolboyt, şayırı bolboy el bolboyt» — deyt balam (1531). . El içinen birden ekiden çığa beret mobul Çoyke atañ eköübüzgö okşoğondor (1532). . Şakirti bolup cürüpsüñ, cakşılup üyrönüp al atañdın önörün (1533). . Keçee carım kün tınbay aytkan sözüñö men tañ berdim uulum (1534). . Antip sendey kezinde Çoyke da ayta alçu emes, —dedi Acar idiş-ayağın cuup catıp (1535). . Anın sözün ilgirtpey ırastağansıp Çoyke da balanı karap kubanıp sakalın ekçegileyt (1535). .

Men emi aytaarımıdı aytıp boldum okşoyt, — dep al anan daroo kapalana tüşüp (1536). . Akırkı cetelegen kulunum mına uşul bala boldu (1537). . Uşunuma kудay kubat bersin (1538). .

Balanın atı-cönü kim dediñiz, Çoke?

Balanın atı özünün zatınday Acar (1539). . Caysan — balanın atı (1540). .

Koşok, emne deyt?

Acardın kolunan elegi ırğıp daldırıp kaldı: Tukumuñ kim ay bala, oşonu aytçı?

Ceztañday deyt bizdın tukumdu, — dedi Caysan baybiçenin çoçuğanına tañırkap (1541). . Oşondo Acardın öñü bir başkaça buzulup, ordunan kandayça serpilip turğanın bilbey kelip kalçıldığan unduu kolu menen Caysandın iyni-başın sıypalap, ezelten beri coğotkonun mına emi kapilet tapkanday balkanaktap ıyladı (1542). .

Aylanayın karaldım, kumğa tüşkön sedebim, küldö catkan altınım, bar turbaysıñı bu calğanda (1543). . E kağılayın Çoyke, bul balanın kim ekenin bilbey emdigiçe emne kılıp cürösüñ

— Bilem, bilem, — dedi Çoyke cazdıktan başın kötörüp birok Acardın oyun daana taba albay (1544). .

Bilgeniñiz kaysı kokuy (1545). . Iramandın ırçı uulu, Manaska çoro bolğon tüpkü atabız Caysandın öz tukumu turbaybı bu bala (1546). . Atıñdı kim koydu ele karaldım? dep Acar Caysandı bileginen bekem mıkçıp turup suradı (1547). .

Bilbedim, apa (1548). .

Atanı kokuy arman kün, oşol kişinin közü tirüü bolgoy ele (1549). . Kantse da çoñ atalarıñdın biröödür (1550). . Kim bolso da uluunun sözün unutupay murunkular aytkandı estep cürgön estüü kişi koyuptur atıñdı (1551). Oşentip ölööründö tüp atabız Caysan özü kereez kaltırğan deyt (1552). . Menin ceztañday tukumumdun ar üç muunu ötkön sayın bir balasının atın Caysan koyup cürgülö dep (1553). . Oşondon uşu küngö carıktıktın sözünün uçğu üzülböy kelatkanın kara (1554). . O balaketiñdi alayın, karaldım, seni bul düynödö bar ekeniñdi bilsem nebak uçup cetpeyt belem (1555). . Men katın bolsom da kelgen cerimdi emes öz tegimdi aytayın, oşol kasiyettüü Ceztañday tukumunan elek biz dağı, birok ötkön ele ürkündö atam, eki ağam keçöö teñ cayralıp, menden başka ilik kalğan cok bizdin ata-tukumdan (1556). . Calğız canım tırayıp bir künü ölüp tınsam oşonu menen ceztañdaydın tukumun üzöt turbaymbı dep cürgöndö Çoke aylanayın menin mañdayımdı carıp salbadıñbı (1557). . Cetimiş ata ötsö da, kırğızdın kırk üylüü bir ayrısı o zamanda kırılıp ötüp ketse da mına momintip bir şam çırağı öçpöy küyüp kalıptır, munu taap mağa eerçitip kelip bergeniñe kantsem ıraazı kılam sizdi, Çoke (1558). . Kudayım berip buyursa Ceztañday tukumu ada bolboyt turbaybı!

Çoyke kariya Caysandın töşünö cıgılıp ıylap catkan Acardı kantip soorotorun bilbey ordunan ulam kozğolup kayra oturat (1559). . Caysanğa bolso ali da bu baybiçenin aytkan sözünün maanisi cetpey cattı (1560). . Bul emnesi degensip al ustatın ulam cal-cal karayt (1561). .

Oşentip al tünü tañatkiça kebez biliktin bir tal soedoy appak şoolası Acar baybiçenin üyünön öçkön cok (1562). . Al tünü boşonduk ırın ırdağan bayırkı bir zamandağı kırk üylüü kırğız curtunun açuu tağdırı ayıldı... .

* * *

Bir cıl boyu Çoykede şakirt cürüp, ötköndün biligin öçürböy alıp cürgön Acar enesine coluğup Caysan özünün bütkül sezim-düynösü menen elinin ötkön tağdırına, tarihına koşo cuuruluşup, özün oşol ezelten kelatkan ceztañday tukumunun nark-nasilin, tabigat şıpaalagan önörbanın ulantuuçu katarı, anı ertegi ümüt menen keleşek urpaktarına ötkörüp berçü coopker katarı sezip, oşol sezimderge cetine albay tolup-

taşıp kelse Dolonotuda taptakır başka düynö, cañı turmuş, murda kulak uğup, köz körböğön bir ukmuştay tiriçilik baraktap kaynap atkan eken (1563). .

Caysandı daroo cetelep barıp kızıl otryad askeri kılıp kattatıp, cıyırma çaktı oşol ele üç dolonotuluk tuğandarının katarına turğuzup salıştı (1564). .

— Manasıñdı koyo tur bıyakka! Körsö sen eköübüz eskiçil bolup kalıppız (1565). . Kızıktın barı minabul sovetskiy ökmöttö turbaybı, — dep anı casagan eñ ele birinçi Kabil ağası boldu (1566). . Tokoydo kömür öçürüp külala bolup, kezi kelgende kiñkildep eki-üç kişiğe dastan aytıp sanda cok cürgön beçara bir ele cılta katuu özgörgön eken, Caysan keleer menen öpkö-öpkösünö batpay demigip: cürü, keñsalarğa dep, attan tüşpöy turup aldı (1567). . Körsö Kabilı aylrevkomdun aldında tüzülgön cergiliktüü kızıl otryadka birinçi müçö kılıp alışıp, karuusuna kızıl mata baylap koyuşkan eken (1568). . Meni alsañar Caysan degen inim bar, eköübüzdü koşo alğıla deptir al (1569). . Revkomdoğular makul boluşup Caysandı izdete baştaşıptır (1570). . Ayturu bayağı kılayıp ceekte tınç catıp alıp, saymedirep ilgerkinin sözün aytıp, içken aşınan sanaası köp, kiyiminen oy-kıyalı köp Kabil emi taptakır başka (1571). . Közdörü çakırañdap tirilip, asker porumun kiyip dele bolboyt (1572). . Aldında mingen atı da başkaça tuylağansıyt (1573). . Karuusundağı kızıl mata ağa özgöçö küç, adamdardın üstünön özgöçö biylik berip koyğondoy (1574). . Oşol tüşünö kirip körböğön, kapiletten anın koluna kamçı berip atka mingize salğan biylikke cañıdan kumarı açılıp kalğan beym, «bol», «tez», «bas» degenden başkanı süylöböy kalıptır Kabil (1575). . Murda özü ıyık körtip urmattağan Çoyke manasçı cönündö, andağı bolğon Caysandın şakirttiği cönündö bir ooz surağan da cok (1576). . Şaştırıp ele demitet Caysandı (1577). . «Cok degende bir kün örüü bolup alsañçı, balam», — dedi kabırğası kayışıp (1578). .

— Bolboyt deym, ceñe! Uruyattın emne işi bar senin balañdın çarçağanı menen (1579). . Oşonu tüşünböğön kaday karañğı nemesiñ?

Uşunu aytkanına Kabil özü abdan kompoe tüştü, ceñesi Aytolğondon kıyla basımduu da, bilimdüü da, biyликтüü da sezdi özün (1580). . Mina uşul kündörü Kabil beçaranın ogele deerinde köz açpay uktap catkan adamdağı başkadan artıkcılık,

üstömdük sezimi oyğonup, murda andaydı bilip körböğön erkek tananı delöörütüp cürgön ele (1581). .

Caysan unçukpay atın tokup ağası Kabıldın artınan bastırdı (1582). . Antpeske çarası da cok (1583). . Al tügül sayda-sanın tappagan öz ağası Aşırbay da gvardiyaçı bolup mından bir ay murda Oş tarapka alınıp ketiptir (1584). .

Askerge çaşıñ cetkende sen dağı gvardiyaçı bolosuñ azır bolso, menin canıman çıkpa, — dedi Kabıl ayılatkomdun keñsalarına cetkende atınan tüşüp catıp (1585). . Keñsalar bayağı ele Caysan özü katçı bolup iştegen eki bölmö calpak tamda eken (1586). . Birok töragası başka, katçılığına bolso Karakoldoğu çoğuu okuğan kurbusu Çalakız kelip kalıptır (1587). . Galife şımdı kayta-kayta kiyip anısı dele bolboyt (1588). . Capçaş turup ötü oluttuusunğanı caraşpay turğansıyt (1589). . Caysan kurbusuna egilip tüşüp salam bereyin dese, tigi bir az kırtışın salıp canına colotkon cok (1590). .

Sen emi zikir çalıp arı-beri cürgönüñdü toktot! — dedi al Caysanğa akıl aytıp (1591). . — Mınabul Kabıl ağañ menen bir otryad bolup ortoğö mal taratasıñar (1592). .

Caysan kurbusunun sözün tüşünüp-tüşünböy, atağanat Karakoldoğu al-caydı suraşsak boloor ele degensip calcıldap tura berdi (1593). . Ağa Çalakız bolo turğan körünböyt. Curnalına bir nerse cazıp bütkön soñ işke kirişkile degendey, Kabılğa işarat kıldı da murçuyup papiros küygüzdü (1594). .

Bu inime da kübölük kat beresiñerbi? — dedi Kabıl bosoğodo turğan boydon (1595). .

Köröbüz (1596). . Adegende sınıodon ötsün, — dep koydu Çalakız çoñ kişilerdi tuurap kabağın çıtıp (1597). . — Mağa dağı bir kol berbeseñer Aydarkandı ala albaym go, mıltağı bar al ittin (1598). .

Otryad büt kontraktatsiyada, oşonu bilbeysizbi?! —dep Çalakız Kabıldı cekirip koydu ele, kırktan ötüp kalğan kömürçü çaş ökmöt balanın aldında taysalday tüştü (1599). . Kontraktatsiya dep köçüp ayılğan çooçun söz ötü sürdüü ele (1600). . «Keñeş ökmöt», «Uruyat», «Töñkörüş», «Soyuzkoşçu», «Artel» degen tee asabaluu biyik caktan kün sanap kelip catkan sözdör al kezde kandaydır bir aalam capırıp

topon suuday kaptagan caağı katuu biyликтin kayra kaytpas ökümindöy küçtüü (1601). . Aylatkomgo katçı bolup oşol zor küçkö süyönüp kalgan öz ele ayıldın kol balası, keçeeki ele birbiñdap ıylap cürgön Çalakızdın sürün karabaysıñbı—aldına daap bara albaysıñ (1602). . Atañdın körü de, atañdın körü de... .

Çalakızdın korçoyup özün-özü karmağanı, but uçkaştırıp stulğa oturğanı, tütün üylöp aligi ökumat taasis bergen eken, sırtka çıkkandan kiyin bir topko sözdördü taamay aytışı Kabilğa uşunçalık katuu ızasın basa albay Caysanğa naalıp turdu (1603). .

— Senden emnesi artık ele uşunun ıya (1604). . Namıstansañ bolboybu (1605). . Özüñ bayağı boydon uşul keñsalar da otursañ bizdın ceztañdayğa döölöt bolboyt bele (1606). . Ata kayran bilim sağa koroğon!

Caysan Kabil avasına ün dep söz kayırğan cok (1607). . Bolğonu anın bir cıl aylanbay uşunçalık özgörüp ketkenine tañdanıp cattı (1608). . A Çalakız cönündöğü avasının aytkandarına koşuldu içinen (1609). . Sebebi özü da al kurbusunun mintip tekeberlenip kalğanına içinen sızıp turat ele (1610). .

Emi cürü, ımtırabay (1611). . Aydarkandı karmap kelebiz, — dedi Kabil (1612). . Körsö anın revkom bergen oşondoy tapşırması bar eken (1613). . Ceri menen malın ortoğo alıp catkanda Aydarkan attuu kiçi-dolonotuluk bir sayapker cigit Bozçambıl degen revkomdun predsdateline ıyğarılğan külügün tündösü arteldin koroosunan kayradan uurday kaçıp ketiptir (1614). .

Al orto batraktın sanında emes bele, — dedi Caysan eki cıl murun tizişken tizmesin estep (1615). .

Azır ortoçulardın da mal-cerin alabız (1616). . Birok munu ukkandardın baarı tündöp semiz malın soyup alıp catat (1617). . Oşolordun sazayın beriş kerek! Coğorton cañı kağaz kelgen (1618). . Sen «Manas-Manas» dep cürüp ele kulağın eçteme ukpay kalğan go (1619). . Emi anı sen köp ele ayta berbegin (1620). . Azır eskinin baarın taştatıp atpaybı ökmöt (1621). .

«Manastı» dağıbı?

«Manas» emes «Semeteyin» košo taştayt okşoybuz (1622). . Mina men bir cıl boldu oozuma ala elekmin (1623). .

— Kim ayttı sizge tašta dep?

— Kim aytpay ele özüñ sezbeysiñbi (1624). . Ötköndö komsomol keñeşi degen boldu ayılda (1625). . Boz üylörünördü örttöp çoğotup, capırt tam üygö kirgile dedi, aldağı kürmö çapan, körpö tebeteydi taştap cañıça kiyiniüü kerek deyt, cañı ır üyröttü, andan kiyin baarıbızğa?

Kızıl bayrak kolğo alıp Kıdırakey basabız (1626). . Eski zaman eelerin Kırıp, coyup alabız! ...

Mına momunday baatır azırkı zaman... . Sen eköbüzgö okşoğon bey-beçaranın küñü keldi (1628). . Irdasañ emi oşonu ırdağın!

— Men barbaym ava siz menen, — dedi bir maalda Caysan kapıstan at tizginin tartıp toktotup (1629). .

Emne üçün?

Caysan unçukpayt (1630).

Co emne üçün barbaysıñ?!

Aydarkan bay emes, kedey (1631). .

Anı sen bilesiñbi, ce revkom bilebi?!

Al bay emes... .

— Bay emes bolso özdörü teriştiret (1632). . Bizdin mildet karmap keliş (1633). . Bastır keceñdebey (1634). .

Caysan emne kılaarın bilbey kısılıp turdu (1635). . Al bala kezinen avasına uşunçalık ditin berip cakşı körçü ele, başkanı koyso da Kabilğa köñülü kirdep körgön emes (1636). . Emi kantip sözün eki kılıp kete alat (1637). . Çındık, akıykat degi kay tarapta? Ce balkim Aydarkandın küñöösü ötüşüp ketkenbi oşonçoluk! Bıltır ele cañı ökmöt cetim-cesirlerge mal taratıp berip, neçenderdin soobuna Caysan özü kalbadı bele (1638). . Bay degençelik ceri, malı bar Dolonotu öröönündö eki-üç ele adam kattalğan, alar da nebak kontraktatsiyalanıp, Caysan katçı bolğonğo çeyin ele özdörü

aydalıp çok boluptur (1639). . Oşondon beri tıncıy tüşkön Dolonotunu kayradan opur-topur baskan turbaybı körsö (1640). . Emki kezek ortoçuldarğa kelgen eken da (1641). . Bir cılkı, bir muzooluu uy, on mayda candığı bolso ortoçul dep ukomdon kağaz kelgeni Caysandın esinde (1642). . Andan sırtkarı otuz teşeden cer alışkan calpı curt (1643). . Andağı erece emi başkaça bolup ketkenbi?

— Bastır deym, oy bala! Cañı ökmötkö çağınıp kur calak cürböy canağı mañka Çalakızdın ordun alabız, bastır! Bizge da eldikindey namıs kerek!

Kabil Caysandın atın omurooloğó alğa süröp küç menen aydap aldı (1644). .

Aydarkan degen özü da biröö birdeme surasa moynun burap teskeri karağan kırs cigit ele (1645). . Adamdın cüzünö tike bakpağan adatı bar, birok cılkı balasınan közü ketçü emes (1646). . Kayda cürsö tikireyip tiktegeni cılkı (1647). . Bee bolsun, ayğır bolsun, kulun bolsun, aytoru, köz ölçöümü cazdım ketirbey tikteyt da turat (1648). . Munun köz ölçöümü cazdım çıkpıyıt kıstalak, dep cılkıçılar özülörü kursant boloor ele Aydarkandın önörünö (1649). . Ata-tegi, ukum-tukumunan beri cılkı sınap, külük taptap sayapçılık kılıp kelatkan nemeler eken (1650). . O bir zamandarda büt kırğız aytıp cüröt, a Aydarkan özü lam oozuna albayt babasın (1651). . Oy bala, senin tüpkü babañ Tolubay sınçı degen bolğon, bilesiñbi oşonu dep, karıyalar neçen colu kamalasa Aydarkan oşondo arañ kecigesin sılap çıyt tükürüp turup: Bilbegende emne, men kelesoo bekem, dep burk etkeni bar (1652). . O aylanayın, ata-cotoñdun kasiyetinen aylanayın, dep karıyalar Aydarkandın oşol bir ele sapar burk etken coobuna ar ubakta iraaız (1653). . Iraazılığı uşunçalık boluptur oşol bir ukkandan kiyin alar Aydarkandın coobun öz moyundarına birotolo alışkanday (1654). . Azır kimde-kim Tolubay çoñ atasın bilebi bu balañar, dep Aydarkandın özünön surap kalsa: Dolonotunun kimisi bolbosun bilet, bilbegende anan... . dep ordunan kozğolo kalat (1655). .

Mına oşol Aydarkan ekiden aşık cılkı karmap körgön emes ömüründö (1656). . Uydu bolso sasık dep koroosuna cakın colotpoy koydu (1657). . Adatta, eki atının biri unaa: ekinçisi cayıma tabında turğan külük boloor ele (1658). . Çoñ aş-toylordo Aydarkandın külügü bayge albay kalğan saam çok (1659). . Ce baş bayge, ce taş baygeni alıp cıgılat (1660). . Birok münözü kırs neme baygeçiler anın çapkan külügü

tuuraluu bir ele sözdön aynısa çılıbırın culup alıp kılçaybay cönöp ketçü (1661). . Al degen baygesin albay, uk degen sözdü ukpay anday coruktun neçenin casağan Aydarkandı dolonotuluktar dalay colu sırtınan külüp şakaba çekkeni da bar (1662). .

Murdağı cıldarı al kaydan-caydan ekeni belgisiz, aytoru, köp aylap coğolup cürüp bir bıştıçıkma cetelep kelip koroosuna bayladı (1663). . Sarı talıdan çıtırman kılıp tordop, bu külügün özgöçö kastarlap baktı beym, aytoru, cıl aylanğıça bir canğa közün körsötkön cok (1664). . Kapastağı katıluu külüktü körö alışpay ayıldıktardın bir cıl boyu canı tört çarçı boldu, keesi bozoğö- toyğon künü körsöt dep, koroosun cöölöp Aydarkan menen muştaşkanğa deyre ketip curdu okşoyt (1665). . Birok taramış münöz Aydarkan aytkanının kaytpadı (1666). . Tabı kelmeyinçe körsötpöym dedi, körsötkön cok (1667). . At tabın bolso ayluu carık tündördö, ce el tura elek ak tañda bışırıp cürdü körünöt (1668). .

Añğıça cıl aylanıp küz kelip, aş-toy degen baştalıp kolunan kelgen eki-üçöö elge carıya kılıp külükkö dep bayge uğuzdu (1669). . Oşolordun içinde balasına toy berip, calğız kızıl ögüzün baş baygege saydım degen Sıdık attuu kedey çal bar eken (1670). . Oşol çaldın bir soobuna kalayın dese kerek, Aydarkan külügün birinçi iret dal oşol Sıdıktın toyuna alıp çıkpası (1671). .

— Oy-oy-oy, sadağan keteyin el-curt mınabul çüröktü karağıla!

— Tukumuñdan kağılayın Kambar ata!

— Co, bu mal emes oy, bu kayıptan calğaşkan keremet! — deşip Aydarkan Bozçambıldı oozduktap alıp el çetine cetkende, turğandar eki ceñ bolup carıla berip, at sınam dep bilerman bolup cürgöndör cambaştap cerge catıp kalıştı (1672). .

— Çatkayağı saal kuuştuk kılrat okşoyt, — dep oşol catıp sınağandardın biröö kıykım taptı ele, beride uğup turğandar anın sözün caratpay caalap ketiştı (1673). . — Külügüñdün atı emne, Kambarboz dey turgan eken carıktıktı, — dedi kiçinekey kalay tiş kişi Aydarkanğa çukul barıp (1674). .

— Emnege Kambarboz?! Atı Bozçambıl! — dedi Ay-darkan aligi abışkadan teskeri burulup (1675). . Anın oşondoy özüñçö ırımı bar ele (1676). . Neçen suykayğan suluu külüktördü kolunan ötkördü, birok baarınan teñ attarın teskeri koyup eldi maza kılçu (1677). . «Kertaytañ», «İyribel», «Muzoobaş» degen

külükörü bolup ötkön (1678). . A munusu «Bozçambıl» degenine da el şügür kıldı okşoyt: meyli, ança dele caman at emes eken deşip daroo makul boluştu (1679). . A cınında soorusunda küñürt çakmağı bar boz cılkı eken, çağımda taza siydik karabayır okşodu. (1680). . Mina oşol tegeregindegi cıbırağan adam balasın ot oynogon ayıpsız közdörü menen alayıp, tañırkay karağan Bozçambıl carışta buta atım aldığa kelip, Sıdık çaldın kızıl ögüzün baygege alat (1681). Birok tamak-aş celip bütüp el tarağanda, Aydarkan bayağı kızıl ögüzdü Sıdıktın koroosuna taştağan boydon attanıp ketip baratat deyt (1682). .

Oy, kuday urğan, baygeñdi unuttuñbu, — dep artınan ün salğandardı tañşap da koyboyt (1683). . Al emnesi meni kemsintkeni dep, Sıdık artınan cete barıp tizginden alsa, Aydarkan oşondo ağa: Emne, baymanañ taşıp atabı?! — deyt teskeri karap (1684). . Oşonu menen ögüzdü albay ketet da, Sıdıktan ceme ukkan menen anın baybiçesinen alkış alğan bolçu Aydarkan sayapker (1685). .

Külügüñ oşentip bizge okşogon bey-beçaralardı keregine carasın kağılayın, ömürlü bol, — deytir (1686). .

Andan beri cıl toğuştu, biroq Aydarkandı bay ekensiñ degen ökmöt bolgon emes (1687). . Bılıtır ayılatkom bolo kalğan çoñ kara kişi ar kim menen muştasıp cürüp dalaydın malın, cerin ortoğö ötkörüp tındı ele, a biroq Aydarkanğa tiygen emes bolçu al (1688). . Eki atıñdan başka malıñ cok bolso orto kedey ekensiñ dep, dal Caysandın kolu menen tizmege tüşürgön Aydarkandı (1689). . Çataktı emdigi kelgen kişi saldı (1690). . Bozçambılğa közü tüşüp kalğanbı, ce cañı zañ ele oşondoybu, aytoru otryaddın cigitteri menen kapıl-tapıl keldi da, köptöp turup karañğıda baylanıp turğan külüktü cetelep ketiştı (1691). . Mınabul mingen atımdı alğıla, külüktü taştağıla, — dep Aydarkan zirkirep ıylasa da boluşkan cok (1692). . Akkörpöyev degen revkomdun başçısı degele söz uğa turğan suru cok neme eken (1693). .

Senin atıñ calpı eldiki bolot (1694). . Cekemençik külük karmooğö akıñ cok, — dep kamçısı menen cam-başına baylanğan teri somkesin bir çaptı da, bastırıp ketti (1695). .

Oşondo Aydarkan külügünün çılıbırına süyrölüp, tigiler menen birotolo kan töğüşüp karmaşıp catıp ce ölmök bolçu, ce Bozçambılın alıp kalmak (1696). . Birok

anı da, munu da kıluuğa darmanı cetpey közdörü tolo kakanaktap, caş ağıp tınç ele kala berdi (1697). . Körsö oşondo ele öz atın özü kayra uurdap keteerin bilgen tura (1698). . A balkim uurdabayt bele kim bilet (1699). . Eger arteldin atçısı bolup alğan bir celke taz Bozçambıldı kişi öñdönüp karasa, balkim, ıylay-ıylay sırtınan bağıp koyup cürö beret bele (1700). . Cok, antpey, aligi atçı adam kolu tiygis asıldı çöödöy-çöödöy bolğon kara şıyrak baldarına karmata bergen eken, alarıñ terdigi cok inırçak tokup oyğoo-tooğoo sabap minip cürüp üç kün degende külüktün aldınkı kolun tüşürüp, conun kızılala coorutup kelip saraydağı çılağa baylap salışıptır (1701). .

Ay baldar, aldağı Aydarkandı Bozçambılı go, astın tazalap, çöp salıp koysoñorçu, — degenderge: — Bul, — dep kamırabay coop berişet, — külük degen asıl nark menen işi cok, celke tazdın tentek baldarı (1702). . Mına uşunu körgöndö tukumu sayapker beçaranın cürögü taş cançılıp basa albay, oşondo da daroo atın közdöy çurkabay, toktooluk kılıp revkomğoo keldi (1703). . — Ortoluk-ortoluk deysiñer, a ortoluğuar asıldı asıray albayt eken, külügümdü kayra bergile, bir tazdın baldarına kor kılbay, — dep al Akkörpöyevge kelip caldıradı (1704). . Akkörpöyev degen adamdı tiktep ele turup oyuu başkada cürgön bir tüşünüksüz neme eken (1705). . Aydarkandı uğup-uğup oturup ayağında: — Sen emne kanal kazğanğa barbay cürösüñ, — dep tiginin özünö asıla ketti (1706). . — Bul emne sabatacbı?!

Barbaym, —dedi Aydarkan kalçıldap, — külügüm ölüp atat silerdin çıla koroodo!

Ege, barbaysıñbı kanal kazğanğa! Dağı bir kaytalağın uşul sözüñdü (1707). . Kaytala! — Akkörpöyev kumsarıp tura kalğanda Aydarkan çoçup ketti (1708). . Özü uşunçalık sanda cok bir kempağal turup, biyликтin şaytanına tiyip cibergenin al beçara özü emi seze tüştü okşoyt: Atımdı koluma kayırıp bergile baykebay, balañızdan aylanayın, ökmöt kişi, — dep eç arğa taba albay, tizesine cıgılıp tüştü tiginin (1709). . Öñü kupkuu bolup, bütökön boyun bezgek urup çıktı (1710). . Balkim, Aydarkan beçaranı oşol çekten aşkan oor ahvalı kamoodon alıp kaldıbı, aytör Akkörpöyev bir topko içine tartıp mistiyip turup anan keçirim bergendey cazıla tüştü (1711). .

—Atıñdı unutkan (1712). . Al köpçülökkö tiyeşelüü mal (1713). . Coorumaktan tört ayağı sınsa da oşol koroodo catıp ölüş kerek al at (1714). . Ce sen arteldin ustavına barmak baskan çok beleñ? Ceke mençik coyulsun degenge karşıñıñı?

Biyerden unaa kaltırılın degenge barmak baskanbız (1715). .

Anda emese oşol (1716). . Unaañ kaldıñı? Oşonu minip alıp bügündön kalbay kanalğa çık (1717). . Bolboso cigit, caman bolup kalasıñ (1718). . Ötö caman bolosuñ (1719). . Azır töñkörüşün kızuu ubağı, sen oylobo meni ayap koyot eken dep (1720). .

Uşunu menen söz büttü (1721). . Aydarkan es-mas bolup sırtka çıktı da, Bozçambılın ekinçi estebeske da, közü menen körböskö da içinen ant kılıp üyün közdöy tentiredi (1722). . Birok adam degenden tüşünüksüz, andan tataal da, kataal da can çokko bu düynödö — dal oşol özünö özü ant bergen tünü, at koroonun karoolçusun baylap darbazasın talkalap turup, eki aldıñkı kolunan aksap turğan külügün uurdap ketiptir Aydarkan (1723). .

* * *

Kün uyasına catıp kalğan kızıl küügümdö eki atçan çerдин içi menen Kızıl-Çaptı ördöp oturup Dolonotunun suusunun başına çukul kelip toktoştı (1724). . Cergiliktüü elge bul üç suunun öröönündögü ar bir koyondun catağı belgilüü (1725). . Kabıl Aydarkan kaçtı degendi ukkanda ele, anım kaerge barıp bekineerin bolcop koyğon (1726). . Kızıl-Çaptın başında ata-baba ilgerten coodon paanalap cürgön üñkür bar (1727). . Kire berişine badal ösüp üñkürdün oozu közdön daldaa (1728). . Astı cağı bolso, bir emes cüz at katsa bata turğan buluñ-buytka, karağay-çer (1729). . Çaptın sırn bilgen kişige mindan artık baş kata turğan cer tabılbas, antkeni tömöntön kelgen col alakanğa salğanday daana, a baaridan mığayı epadam kuuğun kısıp kelse üñkürdün töründö çığıp kete turgan ekinçi oozu bar (1730). .

Kabıl kıydılık kılıp kaptaldağı zoo menen tün camına çığıp barıp üñkürdün oşol çoğorku oozunan tüşsömbü degen oy kılıp keldi canatan (1731). . Birok anısın Caysanğa ayta elek (1732). . Aytayın dese degele sözgö kelbey tultuyat inisi (1733).

— Üñkürdö catsa al nebak bizdi taanıdı (1734). . Atıp salmak bele, tüz çığıp barıp ele cakşılık menen süylöşölü, — dedi al atın arçağa baylap catıp Caysanğa (1735). .

— Özüñüz barıñız, men uşul cerde kütüp turam, — dedi Caysan (1736). .

— Ceribizge kut kelip, Sovetskiy ökmöt ornop atsa bir malıñdı ala kaçıp it bolduñbu — dep sen aytkın meni menen barıp (1737). .

— Al cok üñkürdö, — dedi Caysan söz taba albay (1738). .

Añğıça ele can-caktağı şağıl taş şırp dep kara küügümdö erbeygen bir karaan cılıp kelatat (1739). .

— Oy, Aydarkan sensiñbi?! — dep Kabıl çoçuğanınan kıykırıp cibergenin özü bilbey kaldı (1740). . Karaan ıras ele Aydarkan bolup çıktı (1741). . Otryad emes özümdün kişilerim kelgen eken dese kerek, arıp-açkan beçaranın bar ümütü tamakta okşodu, muun-cüünü boşop şayı ketken teyde tigil eköönö cetip-cetpey cambaşına kuladı (1742). .

— Cey turğan birdeme apkeldiñerbi, — dedi bir azdan soñ ünün arañ kınıldatıp (1743). .

Kabıldan murda Caysan esine keldi okşoyt, şart etip barıp abasının kancıgasına baylanuu kömöç nandı çeçip kele koydu (1744). .

Özüm da barbaym, attı da berbeym, — dedi Aydarkan carmağa çıktap nandan bir az cegenden kiyin aldındağı baştıktı ciyirkeniçtüü türtüp (1745). . — Meni mataylı dep keldiñerbi?

Atıñdın enesin urayın, tört ayaktuu bir ayban eken al degen, özüñ ölüp kalasıñ açkadan? Bas degende tildi alıp baskın azır!

Canatan beri cumşak töşöp aytkan sözünö könböy koyğondon kiyin Kabıl alı ceteerin bildi da, Aydarkandı burdap basa kalıp daroo artına kayırıp aldı: Cetelep kel Bozçambıldı! —dedi anan al Caysanğa kıykırıp (1746). .

Cetelep kel, bolboso munuñ atının kötünön aram ölot!

Şaştısı kete tüşkön Caysan kayda çurkarın bilbey dendaroo (1747). .

— Atka tiybegin Caysan, senin esiñ bar go sadağa! — dep aňgıça beti menen şağılda catkan Aydarkan kirkireyt (1748). . — Ce adamdın asılın bilbese, ce aybandın asılın bilbese anday ortoluktun kasiyeti emne! ... Baspa deym at cakka! — Ciligiñdi çabam baspasañ! Sovet ökmötü senin atıñ emes mına üçöbüz okşoğon tomayaktan caralğan (1749). . Bizdin ırıs üçün bir cılkıñdın başın urdum men! Apkel Bozçambıldı (1750). . Apkel!

— Meni öltürüp söögümdü cüktöp ketkile!

Bas ünüñdü! — Kabıl Aydarkandın moynun kayrıp ciberdi (1751). .

Moynumdu kayrıba, Kabıl ava! Men celke tazdın baldarı öpkögö teep oynosun dep tulpar bakkan emesmin (1752). .

Celke taz bolboso, dağı bir tazı mineer, apkel beri cılkını! Caysan senin esiñ oop kalğanbı?!

Caysan selt etti (1753). . Mınday şumduk okuyanı körüp, mınday kıyçalıšta kalaarın al tük oyloboptur, tiginini ukşa tiginisi tuura, munu ukşa munusu tuura (1754). . Ba' 'I lanın başı mañ bolup buttarı takır şiltenebeyt (1755). . Aňgıça Kabıl ünün toktoto kalıp cüyölütü söz ayttı (1756). .

— Atıñdı bizge tašta da Bozçambıldı minip ıldıy bastıra ber (1757). . Erteñke kalsa bul ağan açkadan ölot (1758). . Uşunu da tüşünböy gurasıñbı kıstalak!

Mına uşul sözdön kiyin Caysan beregi ele badaldın artına eesinin bir kırsık bolup catkanın cazemdebey sezip, ulam koşkurup, çılbırın üzüp culkup atkan Bozçambılğa cönödü... . Bul okuya şeyşembi küni boldu ele, a cuma küni Caysandın atağı bütündöy Dolonotuğa şak dey tüştü (1759). . Al küni Akkörpöyev ayıldın başındağı alış çaap catkan elge barıp baştalğıç mektep açuu tuurasında cıyın ötkörgön eken, oşol cıyında al: «Aydarkan degen koluna kural alıp kaçkan kulaktı karmap keldi, biz al basmaçını Balıkçığa temir col salğanğa ciberdik, uruyatçıl cooker dal uşunday boluş kerek» dep Caysandı ayabay maktaptır (1760). . Körsö bul Kabıldın tapkan amalı eken (1761). . Bozçambıldı kayra bayağı celke tazdın koluna salıp bergenden kiyin, al Akkörpöyevge barat da mına uşintip otryadka cañı kirgen Kaynazar uulu Caysan degen kızıl cooker Aydarkandı calgız özü tutup keldi dep doklad beret (1762). .

Ertesi ele Akkörpöyev Caysandı çakırtıp cibergen eken (1763). . Barsa Akkörpöyev anı iyinge çaap maktap, bolğondo al dal Çalakızdın közüncö revkomdun atınan alkış carıyalap, andan kiyin Caysandı komsomol yaçeykasına sekretar bolosuñ dep dayındap saldı (1764). .

— Aksakal, bul bala komsomolgo müçö emes! — dep oşondo canı çıǵıp ketken Çalakız ordunan tura kaldı (1765). . — Kantip müçö emes! Öz tuuǵanı ekenine karabay kulaktı matap kelgen kızıl cooker kantip komsomol emes? Bügündön baştap komsomolsuñ! — dedi Akkörpöyev Caysanğa (1766). .

Çalakız bozorusp oturup ele kaldı, anan ceñilgenin moynuna alǵanday Caysandı karap cılcıñ etip külüp koyot (1767). . Çala boldu saǵa dedi ali da bolso balalık ışkibozduǵu kala elek Caysan kurbusun eliktep (1768). . Eger Çalakız uşul cerde bolboğondo al balkim: «Aydarkandı men emes Kabıl aldap toodon tüşürüp keldi» — dep çının aytat bele, birook ataandaşkan kurbusunun közüncö unçukpay kala berdi (1769). . Bul taǵdır, zamandın bir zamanında açık asman astında, töşü tükütü cer üstündö özgöçö bir şıpaa menen caralıp, oşondon uşul küngö koşo çaşap soolboy, ölböy, biligi ulanıp kelatkan ceztañday tukumunun bir balası bozumtülök için eç ubakta esine kelbey turǵan buruluş taǵdır boldu... .

Komsomol yaçeykasına sekretar bolğon kündön baştap, Caysanda tınıǵuu cok (1770). . Erte saarda bir ketip, keç küügümdö bir kelet (1771). . A köp ubaktarda çoǵuluştarı tünküstün bolo turǵan (1772). . Komsomol dep cürüp ilmiygen ele söögüñ kaldı balam, taştasañçı uşul önörüñdü — deyt Aytolğon uuluna (1773). . Şaşa-buşa aptıǵıp tamak içip atkan Caysan aǵa cılmayıp tim bolot (1774). . Kıyalı da özgördü, baskan turǵanı murdaǵıday şalañdabay azır içim tap (1775). . Çoñoe tüşkönü bolso kerek, azır apası menen murdaǵıday ezilişe ketmeyi cok (1776). . Baarıdan da baya Aytolğondu kabatır kılıp kapaǵa salçu talaalap ketmey, too-taşka urunmay adatı daroo ele kalıp ketti, balanın (1777). . Azır emi kez-kezi gana köküröǵü öröpküp buuluǵa kalǵanda, oyun-çınǵa salıp ceñesi Kunduzǵa «Manastın» ar cerinen üzdük-sozduk kılıp şaşıp ayta salat (1778). . Oşondo da eşik caktı ulam karap, ırdın tereñine süñgüböy, esin çoǵotpoy, kokus delebesi delbirep, büyrösü kızıp baratsa ırdın ayaǵın şaşılış burdap bütürüp, ordunan tura kaççu boldu (1779). . İş çaçtan köp apa, tamaǵıñdı anan kelgende içem, dep keede üyünö apıl-tapıl kirip kelip bir nerseni

alğan boydon cönöyt (1780). . Kayran uul çoñ cigit bolup kaldı ee apa, deyt Kunduz boy müçölü kadimkidey arbayıp közgö tolo tüşkön Caysandın artınan kumarlana karap (1781). .

— Şük oturçu kara baskır, cigitti ağa kim koyuptur, balagat ele boydon, karaldım (1782). .

Oşentip apası üçün bala bolğon menen Dolonotu içinde Caysanğa çoñ-çoñ işter tapşırılıp, toğuz komsomol cigitterdin başçısı, oşol ele uçurda revkomdun oñ kolu, ayılsovetine müçö, ayturu, al kirişpegen iş, katişpağan çoğuluş cok (1783). . Tañdan baştap köbüñçö eldi talağa cumuşka aydap çığara alışpay aktiv attuunun baarı köçö-köçönü kıdırıp alek (1784). .

Ortolukka iştep könbögön el dağı ele bolso kolunda kalğan calğız uyun bağıp, eşiginin oozundağı eki teşe cerdi ketmendep can bakkısı bar (1785). . Oşol eköönü dağı şıpırıp alıp turup takır kuru calak koymoyunça bul el arteldin cumuşuna çıkpayt eken dep Akkörpöyev Ukomgo deyre aytıp cürdü (1786). . Uyun da, cerin da alıp turup anan talağa, cumuş casağan cerinde üç maal ortoluktun tamagin içe turğan kılşak oşondo eç kim eç kayda kaça albayt deyt al açuudan öñü bozorup (1787). . A cınında ele ayla tügönüp turğan ubak (1788). . Ortoğo alınıp, baş ayağı cıyılıbay, karoosuz opur-topur bolğon mal-candı uşunun baarı eldin mençigi, demek, senin mençigiñ birok tiyüügö akıñ cok dep ar kimdi işendiriş, anan oşonço maldı ar kimgе mildet kılıp baktırış, egin suğat, çöp çabık, koydun kırkını, çetinen bışa baştagan egin-tegindi çaap kırman basmay, ayturu, cumuş etekten tögülöt, birok kol cetpeyt (1789). . El talağa takay barıp, tigi ce bul işti mildetim dep aytırbay atkarıp könö elek kez (1790). . Bir künü işke çıksa köpçülüğü ekinçi künü daynı cok, çaap ketip üyünön sürüp çıkmayınça ar şıltoonun başın bir aytıp catıp almay (1791). . Köpçülüğü ortoluktu koyo turup özünün üy tiriçiligine oop ketçü (1792). .

Akkörpöyev baş bolğon aktivder kış kılayıp kelatkan sayın elge kaysı bir işti bütüröörün bilbey Candarı dedek (1793). . Alardın içinde Kabıl da bar (1794). . Al Kiçi-Dolonotunun brigadiri (1795). . Otuz tütün kedey-batrakka baş köz bolosuñ dep Akkörpöyev anın zobolosun biyik kötörüp salğan (1796). . Birok beçara can-terin

cep cürüp arıktap büttü (1797). . Keçeeki ele kömürçü emespi dep, adegende anın sözün könçülügü söz da debey koyuştu (1798). .

Öñgö korduğan da Asanbay degen catakçının korduğu abdan maza kıldı Kabıldı (1799). . Kabıl ele emes, Asanbaydın atası oşol cayda bütkül Dolonotuğa uğulğan catakçı ele (1800). .

İş minday bolot (1801). . Köp cıdar orus pomeşigine malay cürüp dıykançılıktı mıktı üyrönüp alğan Asanbay bolğon-bütkön ookatın, mal-canın büttündöy puldap cürüp dal töñkörüştin aldında kaçıp cönögön pomeşikten bilbestik kılıp cer satıp alat (1802). . Ansız da cerin taştay kaçkan şümşökkö aldatkan küyütünön arılbay cürsö eki cıl aylanbay ceri ortoğö ötüp Asanbay öñdönüp «topurak karmağandı» üyrönüp kalğan orto dıykan çarbaçılar büt kaftarılat (1803). .

Asanbaydın ceri eki suunun ortosundağı aralça, özü murdatan bapestep cürgöndüktön abdan semiz, buudayı emes, maşağına ele eki-üç bülö can bağa turğan (1804). . Cer koluna tiygen Asanbay bir cılı buuday aydap, ekinçi cılı kartoşka aydap, bir köçönün elin büt marıttı ele, üçünçü cılı kol cuup oturdu da kaldı (1805). . «Cer mindan arı elge taandık! Ceke senin ceriñ emes bul! » — dep Akkörpöyev ağa söömöyün kezep, «kamalbay kalğaniña iraaızı bol» — dep keketip ketken (1806). . Oşol boydon Asanbaydın cerin kıcı menen çııldık basıp bir cılı kısır kaldı (1807). . Ortoluktun bolso al aralğa emes biri kök oylorğö şaası cetpey, teñime-teñin arañ aydap ülgüröt, kalğan talaa-tüzdün baarı otoo basıp taştandı (1808). . «Men bul cerdi mañday terime satıp alğan boluçumun, oşonun baasın tölöp bergile mağa» dep Asanbay bir künü Akkörpöyevge barsa al booru ezilip katırıp, kabinetinen kuup çıgat anı (1809). . «Sen töñkörüş menen soodalaşkanı cürgön anık kontr turbaysıñbı ıya, atañdın kana körügürayın, anda kamatayın seni! » — dep artınan kubalayt (1810). .

Aylası müldö ketip içinen kan ötkön Asanbay murda kazı bolup cürçü Nayman degen toksondu karap kalğan çalğa barat caldırıp (1811). . Nayman anı uğup oturup booru oorusa kerek «Şarıyat zañı sen tarapta eken, birook Akkörpöñ sözdü uğaar beken? Sen öñdönüp cerinen acırıp kalğandar köp, emi oşentse da mınabu menin tebeteyimdi alparıp Akkörpöñö körsötüp kör (1812). . Kazı akeniki den ayt (1813). .

Kalistik degen emne ekenin bilgen neme bolso menin tebeteyimdi körgöndö uyalaar» — deyt (1814). .

Asanbay enö Keñeş ökmötü kazının tebeteyin emes özün košo karmap koyorun bilbese kerek, çekesi bir az kırılğan murdağı Dolonotunun baarina taaniş «Nayman tebeteydi» kötörüp alıp süyüngön boydon Akkörpöyevge kayra barat (1815). .

Oşondo Akkörpöyevdin açuusu çındap kelet da kazının tebeteyin daroo otko saldırıp, a Asanbaydı özün selsebetke bir top küngö kamatıp koyot (1816). . «Cerim een catpaybı kağılayın ökmöt, kısır kaltırbay kur degende arpa seep koyoyun», dep calınsa bolboğon soñ, akırı ekinçi al cerge basıp barbaym dep ubadasın berip arañ boşonot Asanbay (1817). .

Birok al şoru cok kızıktı oşondon kiyin baştaptır (1818). . Körsö, köçö-köçönü birgattarğa bölüştürgöndö Asanbay kömürçü Kabilğa tiyip kalgan eken, kündüz talaada iştep cürüp ele şılkıdap uktayt (1819). . Kabil anın eki-üç colu at menen omuroolotup, kamçı menen con talaştıra çapsa da oñolbodı (1820). . Oşondo ayğak bolğon birö «Asanbay tünü menen bayağı öz cerin suğarıp cüröt» dep şıbradı (1821). . Kabil ağa işenbeyt at bastırıp barsa çını menen ele Asanbaydın cerinin carımınan köbü suu içip, capçaşıl (1822). . Al emi kalğan carımı kiyinki tünü aysız karañğıda suğarıp cürgön cerinen Kabil añdıp karmap alıp ayabay sabadı (1823). .

— Özü daldayıp, koldoru küröktöy bolğon menen Asanbay ömürü adamğa kol kayırğandı bilbese kerek, taş mıltıktay Kabıldan ogele çenebey tayak ceptir (1824). . Birok cer degende atası ölgönsüp, bir ayça töşöktö catıp ayıkkandan kiyin, tündösü turup alıp al oñol-boğur kayradan bayağı cerin suğara beret (1825). .

Bul naadan emne ele cerine ısıq botkodoy cabışat dep Kabil barıp karasa kıcı menen ooodon başka sebilgen eç nerse dele körünböyt (1826). . Oşentse da birotolo tüñültöyün dep al cerdin çöbün çaptırıp çömölötüp salat Kabil (1827). . Birok Asanbay tıylbadı (1828). . Bolboy ele küzgö tarta tünküsün barıp cerin suğarıp kaçat (1829). . Oşondo anan Asanbayğa sayasıy ayıp koyuştan başka arğa kalbay: «ortolukka ötkön cerin mençik katarı suğargan özümçül köz karaşı üçün «el duşmanı» katarı anı akırı taş kömürgö aydap arañ kutuluşat (1830). .

Birok Caysanğa tüşkön tüyüktün eñ ooru Bacenov degen orus cigittin üyün boşotuş boldu (1831). . Caysan otryaddın cigitterin alıp eki meretebe al üygö cabılıp körüştü, eki meretebe teñ baldarı köp, katımı caakta cok tacaal neme kızıl ala muštaşıp, miltık atıp, itin koe berip, kızdarı emçegin bulaytıp, töştörün tıtıp, çılbrığa süyrölüp, bakırıp ızı-çuu tüşürüp üylörünön çıkpıy koyuştı (1832). . Orto batırak delinip, konfiskatsiyaga ıyğarılgan (1833). . Bacenovdun al üyü başlalğıç mektep bolmok (1834). . Antpegende al okşoğon kulaktardın üylörünün dalayın suroo-sopkutu cok ele ört koyup, külün kökkö sapırıp ciberişpedi bele (1835). . A bu sapar Akkörpöyev Caysanğa tapşırma berip catıp bir da aynegi sınbasın, eşigi culunbasın, antpeseñ aynek taba albaybız dep katuu dayındağan (1836). . Oşonun ayınan üç cumadan beri Caysan ubara (1837). . Oy, aylanayındar, deyt Bacenov kırğızdın tüşün corup, men kulak emesmin, bul üydü öz kolum menen, mınakey beş balamdın kolu menen salğam (1838). . Tırmağım tüşkön bul üydü salam dep (1839). . Karağay toodon süyrötköndö butum sınğan, katındıkı boyunan üç bala öldü (1840). . Men kulak emesmin (1841). . Cok sen Bacenovsuñ, atıñ atılğan, özüñ ökmöttü aldap orto çarba bolup cazılıp alğansıñ dep Caysan revkomdun çeçim kağazın körsötsö, tigil men Bacenovdun balası emesmin, anı menen Rossiyadan koşo kelgen arabakeçi bolçumun, kiyin familiyamdı zordop Bacenov kılıp cazdırıp salğan (1842). . A cınında meniki ata baba köp kılumdar boyu Smolensk şaarının çirköölörün salğan ustalar bolçu, men özü da ustalığın mınakey koldoru kara, dep al küröktöy bolğon çoralakandarın cayıp söz cebeyt (1843). . Bül üydü alsañar men özümdükü katın-balanı da öltüröm, silerdiki katın-balanı da öltüröm, senin özüñdü da öltüröm dep, ekinçi kelgende al Caysanğa balta ala çurkap culundu, betine tükürüp ciberdi (1844).

Caysan ızasına çıdabay közünö caş tegerene ıylap ciberip, otryaddarına uyat bolgon ele anda (1845). . Baylap-matap alalı dese Bacenov koroosuna kire kaçıp kutuldu (1846). . Darbazasınan bolso atçan kişi baş salıp karay alçu emes, biyik-biyik ustandardan ornotup koozduğuna el suktanıp karay bergen üyün tegerete bütündöy çep kılıp salğan bolçu (1847). . Tapşırmanı atkara albasañ komsomoldon çığarıp salış kerek seni dedi, akırı çoğuluştı Akkörpöyev açuusu menen stoldu muştap (1848). . Caysan unçukpay cer karap oturup berdi (1849). . Çalakız bolso anı tabalap

çette külüp oturdu (1850). . Mekteptin açılmasına bolso sanaluu kündör kalıp kelet (1851). . Oşonu eskertip Akkörpöyev katuu albuuttandı da: erteñi Karakoldon Pişpekke ketip baratıp Türkkomissiyanın kişileri Dolonotuğa toktop ketet, oşondo mektep emne üçün açılбайt degen suroo koyuşsa men dal özüñö sayasiy ayıp koyomun, oşondo türkkomissyağa coop beresiñ dep korkuttu (1852). .

Ertesi tüş çende çındap ele eki bulğaarı faeton katarı menen kelip keñsalarđın astına toktodu (1853). . Dolonotunun aktivi büt çoğulup tosüp turat ele, komissiyanın cetekçisi Sokolnikov degen uzun boyluu, buurul çaç adam baştap kelip turğandar menen büt uçuraştı da, coldo kata köp toktop kelatabız, ubaktıbız cok, oşon üçün çarba cumuşıñardı bizge aytpağıla, kıskaça gana sayasiy ahvalñardı bileli, emne koluñardan kelbey atat, oşonu tak aytkıla dedi (1854). . Koldon kelbey catkan cumuştar köp ele oşolordu çetinen aytıp baştasa ele Sokolnikov Anın baarın Ukomgo aytkıla, biz sayasiy ahvaldı gana surap catabız (1855). . kolun kötörüp Akkörpöyevdi toktotup kayra eskertet (1856). . Ölködö azır ahval oor (1857). . NEP sayasatınan çeginip, ceke mençikti tüp-tamırınan sooltuşubuz kerek (1858). . Bardık tarmaktardı kollektivdeştirüü azırkı eñ negizgi mildet (1859). . Bul işterde eki pikir boluşu mümkün emes — bir gana pikir bar, al İosif Stalin başında turğan partiyanın pikiri! Kimde kim al pikirdi reviziyalaym dese — al duşman! A kimde kim duşman bolso — al cok boluş kerek! Oşon üçün açık aytkıla, Sovet biyliğine sabatac kılğandar barbı? Bay, kulaktar büt tazalanğanbı (1860). . Partiyalık, komsomolduk uyumdarğa kirip alğan manaptardın, pomeşcikterdin kuyruktarın büt tazaladıñarbbı? Teskeri ügüt-nasıyat cürgüzgöndör, eskini köksöp süylögöndör, alaş partiyası menen baylanışkandar barbı? Uşulardı aytkıla (1861). . Açık aytkıla (1862). .

Dolonotuda kıyazı andaylar cok okşoyt, Akkörpöyev da, kalğandar da tıñğılıktuu eç nerse ayta alğan cok (1863). . Caysan bolso komissiyanın sürünön cüröğü oozuna tıgılıp sürdöp eldin art cağında çaşınıp turdu (1864). . Bacenov cönündö aytıp cibersembi dep kıpıldayt, birook kaltaarıp ünü çıkçuday emes (1865). . Añğıça komissiyanın biröo mektep açtıñarbbı dep surap kalğanı (1866). . Caysandın cüröğü duu koyup tamanına bir ketti (1867). . Akkörpöyev keçeeki ubadası boyunca anı azır komissiyanın aldına süyröp çığıp berışı kerek ele (1868). . Emnegedir antiştin orduna al özün künöölüü körsötüp Bacenov cönündö bezelene ketti (1869). . Alıp kelgile,

bul cerge oşol Bacenovdu dedi Sokolnikov (1870). . Akkörpöyev bolso anın kelbey turğanın, miltık menen atışa turğanın aytıp kayradan bezelendi (1871). . Oşondo Potertes degen komissiyanın bir müçösünö Caysandı koşup turup eköönü Bacenovgo cönöttü (1872). .

Kelişe, Bacenov adatınça atçandardı alıstan ele körsö kerek darbazasın bekitip katın-balasın, kabanak itin eşik aldına cıyıp alıp karmaşuuğa dayar turgan eken (1873). . Acıldağan döbötü eç bir süylöştürböyt (1874). . Potertes bir top alek bolup atıp, eptep sırtka çakırıp çıktı da çöntögünön alıp Türkkomissiyanın müçösümün degen kübölük katın körsöttü Bacenovgo (1875). . Andan soñ eköo açığırak süylöşmökkö koroonu aylanıp basıp ketişken (1876). . Bir maalda tapançanın ünü tars dey tüştü (1877). . Caysan atınan tüşö cügürüp barsa Potertes Bacenovdun cüzün bet aarçı menen caap koyuptur (1878). . Caysan erteden beri ooruksup, denesi şaldirap turat ele, bul okuyanı körgöndö sopsoo bolo tüştü (1879). . Andan kiyin Potertes şaşpay kayrıldı da: üy içiñerdi cıynağıla dedi Bacenovdun seleyip katıp turğan katın-kızdarına (1880). . Acıldağan katın, töşün tıtıp bakırçu kızdarı oşondo kın etip ün çığarbastan tuş-tuşka deldirep basıp, koluna tiygen emerekerdi cıynay baştaştı (1881). .

Potertestin canında turğan Caysan oşondo özün Aydarkan, Asanbay ce Bacenov sıyaktuu emgek kuldardın aytsa arızı, alıssa alı cetpey turğan bir zor dukçu küç tarabınan koşulup turğanın sezdi (1882). . Birok başka bir ceekte alarğa karşı turğan uluu küçtün bar ekenin tuyğan cok (1883). .

Oşol tünü Caysan emnegedir Smolensk şaarın tüşündö köröt (1884). . Kadimki ele alabaş biyik toolordun arasında, Isık-Köldün ceginde turğan şaar eken (1885). . Çirköölörü köp, baarı teñ Karakoldoğu orus çirköögö okşop miñ bir türlüü sayma taktaylar menen koozdolğon, dal töbösündö krest bekitilgen tomolok altın dololoru küngö carkıldayt üylörü katar-katar, birinin üstünö biri, salınıp, töbösündöğü kadalğan kızıl korozu, eşik terezelerdin oymo-çiyne alkaktarı, dubaldın kırbuularındağı sayma taktayları, çatırdı capkan kızıl tunukesi, ayturu büt ele Bacenovdun üyünön köçürüp alışkanday (1886). . Şaarda el kadim Karakoldun bazarındağıday cıkcıyma, birook baarısı teñ Potertestiki sıyaktuu asker kiyimçen, karuusuna baylanğan kızıl mataları bar Caysandı caltañ-caltañ karaşat emnegedir

(1887). . Ar kimisinin kolunda balta-kerki, araa-çot, ceñderin türünüp şımalanğan, kıcı-kıyma cürgöndör büt ele ustalar okşodu (1888). . Ce taanıp atışkandarı, ce taanıbağandan oşentip karap atışkandarı tüşünüksüz (1889). . Bir maalda ele bıkpırağan köp el üstü cabıluu, uzun kara tabıttı kötörüp cönöp kalıştı (1890). . Şaar büt düñgüröp miñdegen ündör koşulup sozğon azanın dobuşu tula boydu dürkürötöt (1891). . Oşol körüstöngö ketip baratıp da eldin baarı ele közdörünün ağın aylantıp beride turğan Caysandı tiktep ötüşkön (1892). . Añğıça tapançanın otu tars etip, uzun kara tabıttın kapkağının çekesi çart ırğıp ketti (1893). . Anan oşol oyuktan Caysandı şıkaalap, tabıttı baratkan Bacenov ağa: «Eh, Caysan tuuğanım, sen eköbüzdün cerdigibiz bir emes bele, meni beker öltürdüñ deyt (1894). . Beçaranın öñü miñ bırış bolup uşunçalık kayğıluu eken timele adam çıdağıs (1895). . Caysan cügürüp artınan barayın dese butu şiltenebeyt (1896). . Men emi kantip «Manas» aytam dedi oşol tüşötö Bacenov kayradan bayağı tabıttın teşiginen uşunçalık ayanıçtuu şıkaalap kantip emi «Manas» aytam! » Caysan ertesi işke çıkpay kaldı (1897). . Töşöktön turayın dese denesi sulk, kıymıldabayt (1898). . Kökürögü tünü menen boroon cürüp ketkendeñ añğırıp boş kalıptır (1899). . Oyunda cumuş da cok, sanaa da cok, maksat da cok, ordunan turayın degen araket da cok (1900). . Oşentip al kereeli-keçke, cazdıktan başın kötörgön cok (1901). .

Üç kün boyu işke çıkkısı kelbey timele şaldırap cata bergen soñ Akkörpöyevden çabarman kelet (1902). .

Balam sirkoo sadağası, cakşı bolğondo işke çığat dep Aytolğon anı colgo saldı ele, biroq oşol ele künü keçinde ceztañdaydım bir balası koluktu alıp kelip tuuğandarın çakırgan eken Kunduz menen Aytolğon bolboy süyröp atışıp, Caysandı da ala barıştı (1903). . O, sadağañ keteyin, karğaday bolğon bizdin calğız karaambız kelgen turbaybı, ay baldar, turğula Caysanğa orun bergile dep karılar anı canına alıp alıştı (1904). . Aytolğon özü irege cakta oturup uulunun tigil törgö çıkkanına cetine albay içi ezilet (1905). .

Apıykom' uul Çoyke çoñ atasınan üyrönüp kelgen önörün salıp berbeybi, ce komsomol bolğondo ele eldi teñine albay kalat beken dep çay kuyğan ceñeleri bir daardan kiyin kepten kep çığarıp atışıp, akırı Caysanğa oşol keçte dastan ayttırışat (1906). . Adegende çındap ele komsomolduğunan çoçulağan Caysan ceñelerinin

sözün tamaşağa burup moynodu ele, aňgiça kariyalar koşula tuş-tuşunan kamalap turup alıştı (1907). . Ceztañdaydın tukumu çirçe bolup ketpesin: önöründü elden ayabay cür sadağa, bizden ır üzülbösun, özüñdön başka azır aytaar kişi cok (1908). .

Başka elde baatır bolğon menen Caysan çinında öz curtuna ança beti açıla elek ele (1909). . Murda da üç-tört colu uşunday kelin alğan toydo ırdağanı bolboso köpçülükütin aldına betme-bet çığa elek (1910). . Oşentse da bu sapar al tuğandarı uğup körö elek bir ötkön tarcımalıdı aytkısı kelip delöörüy tüştü (1911). . Demin içine alıp köpkö oturğandan kiyin al karılar cakka bet burup ünün solğuy baştadı (1912). .

E-ey, ezelden kalğan kep eken

Estey cürgön ep eken (1913). .

Elimdin ötkön kününön

Eki ooz söz aytsam,

Ecekem Acar oozunan

Uktum ele dep aytsam,

Karıñar kulak salğıla,

Estüññör estep alğıla (1914). .

Atadan uulğa ötkörüp,

Aldığa ayta bargıla (1915). .

Bir özön suunu boyloğon

Külkügö külüp toyboğon,

Kılıçın kindap cöö çappay

Cazayıl oktop, caa tartpay

Heyhundun baskan doorunda... .

.....

Apıykom — ayılatkom (1916). .

Boştonduk ırın ırdağan ceztañday uruusunun bir zamanda tıptıypıl kırılıp ketip çok bolğonun, andağı alaamattan Caysan attuu calğız bala ata-ölügün kuçaktap too aşa kaçıp kutulğanın közünön caşın çuurtup oturup, Caysan bu keçti armanduu ırğa saldı (1917). . Eti bışıp, nebak otu öçkön el calğız bölmö üygö üstü-üstünö tığılıp, eşiktin oozu neçak bütölgön, dem tartaarğa aba çok (1918). . Söz kaynıp ün çığarğan bir can çok (1919). . Caysandın bolso bılur Çoyke menen Acardan kelgenden berki kökürögünö şıkalıp canın kıynağan buğu bulaktay orğup tınımsız ağıp ketip cattı... .

* * *

Al kündör sentyabrın başı ele (1920). . Erteñ bugün mektep açılta dep dolonotulukta tıp kötörö dürböp cürgön kez (1921). . Dal oşol kalaymakan uçurda Caysandı komsomolduk çoğuluştta tazalamay bolup kalıştı (1922). . Sanap cürbögöndön kiyin Caysan özü uşu bugünkü küngö moynunda kança künöösü bar ekenin tak ayta albay kalıp, cıyındı başkarıp oturğan Akkörpöyevdin ansız da kaynap turğan kıcırın küçötüp aldı adegende ele (1923). . Öz künöösün sanap cürö albağandan kiyin bul kantip komsomol bolo alat, kantip bala okutup bilim bere alat, dedi al adatınça alakanı menen stoldu çap (1924). . Bir ayıldan Caysan baş bolgon üç cigit kat taanıyt eken, üçöö teñ oşo mildet atkarışıp mektepke sabak berişmek (1925). . Birok bugün Caysandın işi öto kıyçalıştap turdu (1926). . Eger büt künöösün özü sanap moynuna alıp, keçirim surasa, tegi batırak ekeni çın bolso, biy baylardın tukumuna can tartıpay, eskilik menen iş cüzündö küröşüp, sayasiy köz karaşı nağız sotsialçıl bolso gana emdigi tazalooğö deyre sinoo berilsek, bolboso mına bugün komsomoldon çığıp: kızmatınan şıpırılmak (1927). . Akkörpöyev adep süylögön sözündö mına uşulardı katuu taktap aytıp turup Caysandın özünö söz bergen (1928). . Antse Caysan öz künöösün tuñılıktuu sanay albay: kızmatka çıkpıy oorup catıp, birok toyğö barıp dastan aytkanın, ubağında Bacenovdu üyünön çığara albay koyğonun, eki ayalı bar Esenbay degen abışkanın bir ayalın ügüttöp ketire albay koyğonun, anan carım cıl murda caşırınğan bay tukumunun bir balasın baykabay komsomolğö alıp cibergenin aytıp turup kaldı (1929). .

Negizgi künööñdü ayt, sayasiy köz karaşıñdı ayt dep Akkörpöyev ulam anı matap turdu (1930). . Azırınça andan başka biröö da Caysanğa suroo bere elek (1931). . Berse Çalakız kurbusu bir top müdürülçüdöy, başkaları azırınça tınç ele

(1932). . Bölmönün arı tüp çağında eldin artında cakında ele partiyaga kandidant bolup ötkön Kabil abası oturat (1933). . Anın oyunda emne bar ekenin kim bilsin (1934). . Sırtta bolso kun murun közdörün şişitip ıylaşıp, uulumdun tağdırı emne bolot dep Aytolğon menen Kunduz bar (1935). .

Sayasiy köz karışında kirim cok dedi Caysan müñküröp, men anık sotsialçıl komsomolmun (1936). . Murdağı tazaloolordo al özü çoğuluştı başkarıp tazalanıp catkandardan dal uşunday dep aytuunu talap kılışçu ele (1937). . Sayasiy köz karışıñız tüz emes, eskini köksöp ır ırdağansıñ, elge teskeri taasir bergensiñ dep uşul cerge kelgende Akkörpöyev çıdabay tura kaldı (1938). . «Eskini köksöp ır ırdagan emesmin» (1939). . Kördüñbü coldoştör, moynuna albay catat (1940). . Anda emese revkomdun ügütçüsünö söz bereli! Akkörpöyev oşentip aytkanda bölmönün içi kozğolup, ügütçü kim boldu eken dep tegerete karap kalıştı (1941). . Körsö ügütçü degeni alığı Caysan barıp dastan ırdağan toydo el menen katar şıpsınıp, köz caşın sürtüp oturğan Subanbekov attuu Çüy caktan bıyaktağı tuğandarına oop kelgen beytaanış kişi eken (1942). . Oşol kökürögü ooruluu kebetelengen, uzun caak, kuba kişi ordunan tura baştağanda Caysan eç kooptonğon cok emnegedir (1943). . Añğıça narkı burçtan Kabıldın ünü çığıp kaldı: — Ey Subanbekov, sen bizdin eldi bilbey turup kaçantın beri sovetke ügütçü bolo kalğansıñ?

— Oozuña karap süylögün, — dedi Akkörpöyev daroo Kabilğa çakıraya tüşüp (1944). . El bir kupuya sırdı tuyğanday duu-duu bolo ketti (1945). .

— Tınçtanğıla, coldoştör, söz ukkula!

Emese men Caysanğa cat emes öz ekenimdi aytayın dep baştadı Subanbekov (1946). . Birok bala caştık kılıp sayasiy kokustuk ketirip cüröt (1947). . Özüñör bilesiñer bul balanın tukumun ceztañday dep koet, çoñ-kiçinesi debey ilgerten ır çığarıp, «Manas», «Semetey» aytıшат (1948). . Ce men kalp aytambı?

Tuura aytasız, — dedi prezidiumda oturğan Çalakızdın ünü Caysandın oñ kulağının tübünön uğulup (1949). .

Birok coldoştör azır eski-usku ırlardı ırdap eldi alağdı kıla turğan uçurbu (1950). . Mina biz azır cañı 361 zamandı eñ birinçi baştooçularbiz (1951). . Baktılıubuz biz (1952). . Adamzattın mindan arkı çarkırağan keleşegi mina dal bizden başlatat dep

daanışman kösömübüz aytpadı (1953). . Eskinin bardığın esibizden sürüp taştap, taptakır cañı door kuruşubuz kerek (1954). . Antiştin orduna Kaynazar uulu ötköndö tee kay bir zamandağı özünün ata-babasının erkindikti köksöp ırdağanın tañ atkıça saymediredi (1955). . Oşondo da cön aytpay ıylap ayttı, oturğan guuğandarı büt ıyladı (1956). . Körsö tekşi baarı ceztañdaylar eken (1957). . Ertesi biri da artel cumuşuna çıkkan cok (1958). . Mına teskeri taasir degen (1959). . Mından artık kanday zıyan kerek silerge! Erkindik doorgo cetken elge kayradan erkindik cönündö arman aytıp otursa bul sayasiy kılmiş emey emne?! Bul bir degile (1960). . Ekinçisi, oşol kelin alğan balanın atası kudasına kalıñ berdi go (1961). . Anı Caysan tıyış kerek bele?

— Eç kanday kalıñ bergen emes, — dedi Caysan (1961). .

— A sarala böyrök küröñ noopazçı? Tündösü cetelep ketişpedibi? Bul eki degile (1962). . Üçünçüsü — Caysan Kaynazar uulunun Karakoldo cürgöndö okuştan çığarılganın bilesiñerbi? Cok bilbeysiñer (1963). . Anısın caşırıp cüröt (1964). . Mağa işenbeseñer Ukomdun ağartuu komissiyasının başçısı Beyşekeyevden surağıla (1965). . Anda da coldoş Kaynazar uulu eski doorgo kızığıp «Manas» aytıp, cañı doorgo dit berbegendigi üçün sayasiy künöö menen okuştan çığarılgan (1966). . Andan kiyin Köl başındağı Çoyke degenge bir cıl şakirt bolup kelgen eken (1967). . Mınakey coldoştor, emi emne deysiñer?

Bölmönün içi ünsüz dımıp kaldı (1968). . Azır ele sayasiy taptaza, işterman, Akkörpöyevdin oñ kolu, a tügül süymönçülüğü bolup turğan Caysandın bir zamatta taştalkanı çığıp kıyrap kalışı tañkalarlık iş ele (1969). . Köbü işenbeyin deyt, birok Suvanbekov degendin sözünün küçün karabaysıñarbi (1970). . Co bu degi kaydan kelgen, emne degen kişi özü? Cat süylögönünö karağanda katın öñdüü kıstalak Akkörpöyevden da bilimi küçtüü körünöt (1971). . Sıyağı, revkom özü korkot okşop kaldı mından (1972). . Anan uşunday adam tigintip bir kap kineni bura bastırıp balanın moynuna koyup catsa, bu oozuñı kaysı dese, aligi murdun körsötkön dolonotuluktardan kim karşı bettep çığa alat (1973). .

Uşunday oor ahvalğa cüröğü tuylap çıdabay ketken, ölsöm ölöyün degen calğız kana Kabıl boldu okşoyt (1974). . Mağa söz bergile, dedi ordunan turup kumsarıp

(1975). . Caysan avasın cal-cal karap aldı (1976). . Avake, kutkarsańı 362 emi kutkarıp kal, degendey (1977). . Özü bolso Karakoldoǵu okuudan ıkkannın aytkandan kiyin oozuna e nerse kirbey kaldı (1978). .

Kabil beara keketenip, tili oozuna batpay, inisin bir ele iltem menen catkıra apkan beytaanı adamǵa uunalk kıcırı kelip, birok anın aldında alsızdıǵın sezip, ızasına ıdabay sz tappayt (1979). . Ańǵıa alakız: Edilbay uulu Kabil komsomoldo cok dep Akkrpyeviti karadı (1980). . oǵulutan ıǵıp ketsin degeni go (1981). . Atańdı gana, dep Kabıldın cini emi daroo ooǵo tt (1982). .

— Men partiyaga kandidatmın, kerek bolso azır tm komsomolǵo, partiyaga caraǵan men komsomolǵo carabay kalıpmınbı, sen emne menin oozumdu basasıń, ce atańdın bir tuuǵan tayakesi Karakoldo starın bolup Nikolayǵa kızımat kılǵanın bizdi bilbeyt deysińbi?! Kana coop beri, dep al alakızdı kaptap kirdi ele Akkrpyev anı kaǵıp saldı (1983). . Sz Kaynazar uulu cnnd bolup catat, bularıńdı alakızdı tazalaǵanda aytasıń dedi revkom (1984). . Aytam men, kadayım buyursa bat ele kelip kalat al kn dele, dep al daǵı ele bolboy alakızǵa ızırındı (1985). . Baka e nerse kolunan kelbesin sezgen al baykuta mından baka emne dalbasa bolmok (1986). . Cana uǵup oturǵanda akılına salıp krs Suvanbekovdun aytkan szdr adamdı timele bilekten alǵanday iluun eken (1987). . Ce Caysan badirek toyǵo barbay koyso emne, ce barǵandan kiyin oozun basıp otursa emne, ce cok degende ırı sovetskiy bolsou, kaayıp mında ele ilgerkini aytıp salbadıbı, cok degende uruu su ceztańday bolboy kalǵan knd da birdeme dep aktasa bolot ele Caysandı, emi emne deyt?

Kabil kl-al tp terdep ketti da, canaǵı kalıń berdi degenińerge men makul emesmin dedi (1988). . «Co, siz zńiz kimsiz coldo Edilbay uulu, sizden kim makulduk surap atat» — dedi Suvanbekov kcırdana klp (1989). .

— Ha-ha-ha! — dep Suvanbekov katuu kld (1990). . Bul tuuǵanlık i emes coldo Edilbay uulu, bul sayasiy i! Sizdin bu oǵuluka katiuuǵa akıńız da cok eken krs!

— Men degen Caysandın karaeekey avası bolom (1991). . İnimdi korǵoboǵondo anan kimdi korǵoym?!

—Coldoş Edilbay uulun da partuyumda tazalaş kerek, — dep uşul cerge kelgende Çalakız söz ahp kaldı (1992). . Katındardı kamçı menen sabağandıǵı üçün coop suraş kerek mindan (1993). .

— Cumuşka çıkpay atsa anan sababaymbı? — dedi Kabıl tañırkap (1994). . Akkörpöyev özü da sabayt kerek bolso dep iytaym dep baratıp toktop kaldı (1995). . Sebebi Akkörpöyev aldın ala aǵa akıraya karap koyǵon bolçu (1996). .

Oşonu menen Caysandı çoǵuluş komsomoldon çıǵarıp koydu (1997). . Çıkpasın dep aytuuǵa eç kimdin kudureti da kelgen cok (1998). . Epadam caat talaşıp soyul çabış bolso bir cön ele, anda bir tobu çetten at koyup çıkmak (1999). . A minday akılı cetip, tişi ötpögön dolonotuluktar Caysanǵa boluşmak tügül özdörünün üröyü uçup kaldı (2000). .

Üç kündön kiyin ceztañday tukumunun estüü-baştuuları öfünön azıp, közü kirtiye tüşkön Caysandı eerçitip kelip Akkörpöyevden kulduk suraştı (2001). . Uulubuz ekinçi aşka-toyǵo da barbayt, ır da ırdabayt mına öz oozunan ubadasın bersin, keçirim kılıñız ökmöt aksakal deşti ele, Akkörpöyev işenbegensip Caysandı tiktedi (2002). . Çınbı bu kişilerdin aytkanı? Caysan başın iykedi (2003). . Anıñ durus, tarbiyaga köngönüñ estüülük, biroq komsomolǵo azır kayra albaybız dedi Akkörpöyev (2004). . Bir cıl kara cumuş iştep smoodon ötöstüñ (2005). . Aǵa makul bolbosonñ Balıkçı temir coluna ciberebiz (2006). .

Al kündörü mektep açılıp Pişpekten kelgen kızıl direktor Caysandı muǵalimdikke alam dep koyup, kiyin al daǵı çalkasınan ketti (2007). . Birok al caşırın keñeş berip, Caysanǵa amal üyröttü (2008). . «Sen emi bul cerden ket-dedi al (2009). . Pişpekke ce Taşkenge okuuǵa bar (2010). . Ceztañday palan-tükün degen eskiçiligiñdi taşta (2011). . Azır «Manas» aytıp ookat kılçu zaman emes (2012). . Eger bilgiñ kelse, Pişpekte «Cañıl-Mırza» degen ır cazǵandıǵı üçün Atabekov degen kamalıp catat (2013). . Baykasam sen abdan oñoy kutulupsuñ cigit (2014). . Birok bul işti barǵan ceriñ bilip kalsa okuuǵa albay koyot (2015). . Atıñ caman turbaybı (2016). . Caysan degende ele kim ele bolso: bul emne üçün Caysan dep izildep kalışı mümkün (2017). . Oşon üçün koluñdan kelse atrıñdı özgörtüp al da, okuşka umtul

(2018). . Özgöçö «Manas» aytkanıñdı unut (2019). . Men sağa kılğan cakşılığım uşul», — dedi kızıl direktor (2020). .

Anı ukkan Caysan dendaroo bolup üyünö barsa bir çooçun öspürüm oturat (2021). . Caysandın cürögü bolk etti, ansız da korkok-biliş bolup turğan nemenin daroo ele oyu camandikka ketet eken (2022). . Dağı sen oñoy kutulupsuñ cigit, degen direktordun sözü anın üşün alıp koyğon bolçu cana (2023). .

— Birok bu sapor tağdır anı ayağan sıyaktu (2024). . Çoyke manasçı öldü dep kana atayın kabarğa kelgen eken tigil çooçun öspürüm (2025). . Kabardı ukkanda ele Çoyke degen attan diti ürküp ketkenin Caysan özü seze tüştü (2026). . Eç kaçan anın söögün koyuşka barbasın da bildi (2027). . Antkeni tağdırdın açuu kılğan akırkı okuyaları büt oşol Çoyke degen atka, al ırdagan önörgö baylanışın Caysandın ansız da kabırğasın kayıştırıp turğan (2028). .

Kim ciberdi seni kabarğa, dedi Caysan üñküyüp cer karap oturup (2029). . Kelgen öspürüm Korumduluk Acar apa cibergenin ayttı (2030). . Acardın atın ukkanda Caysan oğó beter boyu cıyrılganın tuydu (2031). . Körsö bılır ele Caysandı delöörütüp, es-akılın bütün eelegen özün çırpık sezse cer tamırı oşol eköo sıyaktanğan Çoyke, Acar degen attar azır ağa uşunçalık ögöy tuyulup, butunan çalğan kıl arkanday sezilip kalıptır (2032). . Oşol çalmadan kutulup çığıp Caysan alıs-alıs kaçkısı keldi (2033). .

— Kabar aytkanıñ cakşı boldu, — dedi al çabarman öspürümdün közünö tike karay albay (2034). . — Emi kursağıñdı toyğuz da attanıp kete ber, men şartıma karayın... .

Oşol ele keçte Caysan el közünön caşırnıp tünkü kire menen Çüydöğü tayakelerin közdöy cönöp ketti (2035). . Kaçır-kuçur kum baskan döñgölöktün dabışın çalkasman catkan caş cigit asmandağı sansız cıldızdardı karap ay-aalamdın çeksizdigin, cerde kumurska sınduu cörmölögön miñ-san adamdardın közge ileşpes türkün tağdırları oşol tübölük keñ düynö üçün eç baykalbay, köñülgö alnbay turğan bir acayıp ekenin oyloyt (2036). . Tün ortosu oop es-mas uyuğa ketken Caysandın ülpüldök kebez biliktin küñürt carıgınday kaysı bir alıskı sezimderdi emnegedir külügünön ayrılıp, azır temir coldo cürgön Aydarkan sayapkerdin tırış baskan cüzün

köz aldına keltiret, mifi türkün oymo menen koozdolğon paydubalduu cıgaç üyünün kaptalında cüzü betaarçı menen cabılıp catkan Bacenovdun elesi, küröktöy bolğon topurak-çambıl koldorun booruna alıp ıylamsırağan Asanbaydın eñ akırkı esinde kalğan turpatı, andan soñ uyası buzulğan kuştarğa okşop eleñdep kün sayın üç maal tamak içiş için artel talaalarında ak coolukçan cayılıp cürgön ayaldar bıcırayt köz aldında (2037). . Arasında közün toodoy şişitip ıylap kalğan apası Aytolğon, ceñesi Kunduz cüröt (2038). . Abayla balam, sak bol kağılayın, eç bir canğa işenbe, daldırabay kıtmır bol Caysan, içi-koyuundu kişige açpa, deyt apası cırkırap (2039). .

Ak möñgültü Ala-Toosun aşıp tüşüp, ayıluu İle kırkasın közdöy çalkığan tündün çetinde, tünü menen şıfkiya toñğon atasının ölüğün kuçaktap meltirep, ak kar baskan ay talaada capadan-calğız serbeyip ketip baratkan tee ertegidegi Caysan attuu boz bala da oşol sapar caş cigittin elesinde ülpüldöp örçüp-canıp barattı (2040)

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

Mifi toğuz cüz cıyırma toğuzunçu cılı Pişpek şaarının azırkı Dzercinskiy bulvarı menen Toktoğul köçösünün kesilişindegi kızıl kirpiçten salınğan, bir kezdegi Çır attuu dunğan baydın üyü bolup turçu imarattağı kırıgız el ağartuu institutunun bosoğosun kayığıp calğız cürgön, kayberen sıyaktuu eki cagın eleñdep sak karagan Elebay Satarov attuu cigit kelip attayt (1). .

— İ, karağım, endi eletten keldiñbi (2). . Osı bizge eletten sağa oksoytın cigit kerek bop turı (3). . Okığın karağım, endi murdağı sabatın caramay kaldığoy (4). . Azır kırıgızdar latin aribine ötüp turu (5). . Şonın үшін baştalğıç dayardoo klassına ekzamen tapsırasıñ (6). . Korkıp şaşıp ketpa, ekzamen degen seni ceytin saytan emes, korkpoy bara ber, — dedi instituttun direktoru kabağı tüksügü, buurul kaştuu, kögala çaçtuu, uzun boyluu, murutçan orus adam kazak-kırıgızdın tilin aralaştırıa süylöp (7). .

Kol koyup turup direktor kayra özünö sunğan dokumentterin uuçtap alıp kabinetten çığa cönögöndö Elebaydın cürögü türsüldöp oozuna kele cazdadı (8). . Buurul kaştarının astınan ünüröyüp adamdı öto intaa tiktegen direktor anı kuup cetip, senin şın atıñ kim osı, berı toktoşı cigit dep, karmap alçuday sezildi emnegedir (9). .

Birok direktor antken cok, bolgonu: karağım, dokumentteriñdi okuu bölümünö Aldayarov degenge tabıstañ, — dep ün salıp koydu (10). . Sırtka çıksa cürögü sak bol, sak bol, sak bol, — dep dağı ele lakıldayt (11). . Kıcı-kıyma el köp Pişpektey çoñ şaarda akıl surap, keñeşe turğan taanışı, tuuğanı cok bolğondon kiyin köçö aralap eleñdep calğız baskan Elebaydın dilinde kandaydır bir mültüldögön kolgo urunğus, közğö körüngüs saktık sezimi payda bolgon ele (12). . Dal oşol mültüldök candooçu sezimine anı instituttun başka bardık adamdarınan buttatıp kıl köpürödöy çeber col menen mına şul orus direktorğo, Sviridov Petr Kuzmiç degenge cetelep barğan bolçu (13). . Epadam başka biröögö urunsa, kırıgız kırıgızdığın kılbay koebu: kay cerdensiñ, kay uruudansiñ, ata-tegiñ kim, tuuğandarıñ barbı dep izildep cibermek (14). . Emi bolso iş bir kıyla ceñildep, azırınça kol koyıldı; Elebaydın seziminde payda bolgon cañı amalköy-kıydılığın anın koluna eñ alğaçkı möröydü alıp berdi (15). . Anda Elebay mına uşul canına birotolo kasiyet bolup canaşkan paydakeç kıtmırlılığına birotolo kolun berip, aldıdağı ali uzak ömürdü oşol candooçko ceteletip koem dep, balkim oyloğon da emestir (16). . Anın üstünö ançalık sabılıp oy coruşka şaası da cetken cok anın (17). . Institut degen özü şaraktap kaynap atkan kazanday kalaymakan turmuş eken (18). . Elebaydın közünö eñ birinçi daana urunğan nerse, instituttun eşiginin üstündögü altı-ceti kulaçtay uzun ak matağa kızıl menen cazılğan: «Eski düynönü tıptıypıl talkalaybız, andan soñ biz cañı, öz doorubuzdu kurabız! »— degen uraan ele (19). . Uşunçalık çoñ tamğalar menen öto bapestelip cazılğan uraandı al murda körgön emes, balkim oşon üçünbü, aytor kay tarapka bassa da, al uraan Elebaydı eerçitip, artınan kalbay, kayda burulsa, ar dayım aldınan tosup turçu boldu (20). .

Okuuğa ötkön birinçi kündön, catakana alıp bir bölmödögü özü kurduu üç balağa koşulğan kündön tartıp, Elebaydı ağını katuu dariya alıp cürüp ketken sıyaktandı (21). . Kereeli-keçke suy cığılsa da çoğuu catkan baldar tünü boyu sözdörü tügönböy koburaşıp catışıp, erteñ menen tura albay ılıkara basmay (22). . Oşol kirpik kirpikten acırabay baş kayradan cün cazdıkkı toğolonup atkan tuşta koridordon kuş koñğuroonun ünü uğulat da, eşik kıyç açılıp: «au, kırıgız elinin tuyğundarı, turuñdar karakterim, sender okuş okup, bilim alğanı kelbediñerbi (23). . Senderdey tuyğundarın Ala-Tau kütüp catır, ake-şeşeñer kütüp catır, karakterim (24).

. Taza cuunup nanüştögö barıñdar», — dep sekin baskan Sviridov özü bir sıyra oyğotup ketet (25). .

Al birinçi kelgende turğan baldar turup ketti, a kalıp kalğandarın Petr Kuzmiç kayradan bir sıyra kızıp tayağının uçu menen kabırğağa nukup: — Oybay, tattı karağım! Senin mınau catisıñ ne deyggen catis?! Tösögüñdün akmağın şığardıñ goy (26). . Sender mıntıp catkışa gılımdın arabası ulap ketti goy! —dep bölmödön aydap çığat (27). .

Anda Öktöbürgö çeyin da andan kiyin da baştalğıcı baştalğıç, ortosu orto, çoğorkusu çoğorku bolup Taşkent Alma-Atadan, a tügül Moskva, Kazandan arab tamğası menen bilim alıp kalğan kırğız attuunun baarısı bir pasta kayradan sabatsız bolup, Bakudağı çoñ cıyında türk elderi capırt kabil alğan cañı latin alfavitin üyrönüp catkan kez (28). .

İstitutta tartip ötü katuu, galstuk tağınıp, kızdarğa kat cazıp, ce alardı kinogo alparıp, catakañağa saal keçigip kaytkan baldar komsomolduk talkuuğa tüşüp, az cerden okuudan çığıp kala cazdap, derektirge barğanda arañdan zorğo munapıs alıp çığışçu (29). .

Çoñ eldin kiçi elge bolğon kamkorduk sapatın nariste boydon kötörüp borbordon kelgen Sviridovdun studentterge cıluu cumşak mamilesine karabay taptık sayasat degenge cañıdan at saltışıp kirişken kırğızdar öz ara katuu, kıl etkeni cerden birin biri kıykımdap okuudan da, komsomoldon çığara saluunun kızığında (30). . Al önör — ar-ar kim özünün kelgen cerinen körüp, üyrönüp kelgen adat (31). . Uezdderde, volosttordo, ayıl menen kıştaktarda çoñ kişiler, attuu-baştuular sen manap, men kedey, sen kulak, men batrak bolup kızıl-çeke sürüşüp, köz körünöo aydalıp, kamalıp catkandardı körüp, özdörü da anday cakalaştarğa Elebay öñdönüp, çet-çetinen aralaşıp kelgen öspürümdör, cigitter, andan sala kızdar da al ubakta ar kaday dürbölöñdüyü okuyalarğa abdan ıntaluu (32). . Tanapistin maalında eki-üçtön baş koşup süylöşö kalğandar ayırım-ayırım kuñduz cakaluu tukaba çapan, kaverkot kostyum, suusar tebetey ce hrom ötü kiygen baldardın artınan şektüü karaşıp, mınabul bay balası körünöt, kantip tigil törö kiyimdi korkpoy kiyip, okup cüröt dep kübür-şıbir (33). .

Oşondoy sözdörgö aralaşkanda Elebay misireyip unçukpay turçu da ar bir colu kapiletten özü cönündö biröö bir nerse aytıp, ce surap ciber begenine tobo kılçu içinen (34). . Antkeni, Caysan sıyaktuu Elebay da ceztanday tukumunun kırğız içinen çaçılıp ketken bir butağınan ele (35). . Caakta cok çeçen çıkkan atası Ceençoro bala kezinde han örgöösündö kolgo suu kuyup cürüp erezege cetkende, handın akıl salaar keñeşçisi bolot, bayıp martabağa cetet (36). . Eki katın alıp, beş balaluu bolğon kezde sovet çığıp, bir volost boyunca beş kişinin biri bolup kulakka tartılıp ketken ele Ceençoro (37). . Mansap degen akırkı tübü adamdın başın cutçu azğırık belem, bolboso «manap» tukumu delinip Ceençoro kolgo tüşköndö el-curt cakşı ele: ce bul manap emes, ceztanday degen itke mingen ırçı tukumdan dep çının aytıssa da özü bolboy namıstanıp, cok men manapmın dep, kaşaydı da eki kolun arkasına baylatıp kete berdi (38). .

Ölsöñör da manapmın dep ölgülö! —Dedi al baldarına akırkı nasaat kılıp (39). . — Miñ kün ceztanday bolup dep karağıça bir kün manap bolup ölgönüñör cakşı! Elebay anda on törttögü cañıdan «Manas» aytıp cürgön, cetige elek ulan ele, öz atı Caysanbek bolçu (40). . Atasının akırkı sözü esinde kalsa kerek, kiyin mektepke tartılğanda «manap balasımın» dep cazılıptır (41). . Birinçi ele tazaloo komissiyası kelgende anı tizmeden öçürüştü da, özün Balıqçı temir coluna eñkildetip cönöştü, mına sağa manap bolsoñ, deşti körünöt (42). . Boomdun içinde amanaalı koyup too cardırıp, ögüzdöy taştardı calañ kol menen lomdop, öpködön ötkön ızıldak şamalda ölüp-tirilip atkandarğa koşulup, carım cıl sazayı cetilgen soñ Caysanbek iç kelte bolot da, Tokmuktun oorukanasına es-uçu cok kelip tüşöt (43). . Temir col byurosuna kayra barganda arabakeçter «manap bala» coldo ele ölüp tındı dep koyuşsa kerek, aytoru ar kimdin artınan ilgirtpey izdep turğan temir col miliysası tört ayça oorukanada catkan Caysanbektı oşol boydon izdegen da cok, ölüüsüñbü, ce tirüüsüñbü dep iliktegen da cok (44). .

Emi anday bolso sen bala, manaptığındı taş-tağın, — dedi oorukanada çoğuu catkan adam Caysanbekke, — bir acaldan kaldıñbı, emi kayradan sıyırtmakka öz başıñdı özüñ salba (45). . Atı-cönüñdü da unut (46). . Caysanbek ele bolsoñ şoruñ kurudu, dektegen el kırğız ata-tegiñdi izdep bir zamatta taap alat (47). . Zaman

alaamat, kimdi-kim kördü, kamçası katuu cakka ötüp ookat kılbasañ kara başıñdı saktay albay kalaarsıñ... .

Satarov institutka kelip kirgeni, «manaptıgım» koyup, at özgörtüp alğanı azırınça kudaya şügür sıyaktuu... .

Birok bir sapar Satı Rıspaev attuu boz şinel kiygen uzun boyluu, kara çaar cigit anın cürögünün üşün alıp koydu (48). . Coğorku klassta okuğan, ırları «Erkin-Toonun» betterine dembe-dem çıkkın instituttun ataktuu akını ele al cigit (49). . Muğalimder menen teñtuşunday süylöşüp, birook özünön kiçüülörgö: atanı baykuşum, degensip meerimdüü karağan, artınan eerçigenderdi ar dayım şaraktatıp küldürüp, şayır cürgön cigit ele al (50). . Anın oşentip eç bir candan korunup-kımsınbay, kokus biröö aldaneme künöö koe koybosun dep oyloboy, maytayta baskan eski hrom ötüğü menen instituttun astı-üstün kenen arıştap kelatkanın körgöndö Elebay özünön-özü sürdöp bir cakka mant berip ketçü (51). . Eki-üç sapar oşentskende Satının negedir büşürköp karap kalğanın baykağan al (52). . Özü bolso Rıspaevdi körgön da emes, taanıbayt (53). . Oşentse da Elebaydın niyetinde cañıdan payda bolğon kıydılığı anı daaldağan açık-ayrım kişilerden oolaktatıp kaçırıp cürdü (54). . Oşol Satı Rıspaev kaysı bir künü aldınan karp-kurp çığa tüşüp toktotup alı (55). . Öñüñ negedir cıluu uçurayt, manap Ceençoro degendin balası emessiñbi, dedi al uzun boyu menen çukul kelip Elebaydın demin kıstıktırıp (56). . Cok, dep al tiginin közün tike karay albay Kubarıp ketip (57). . Alda kokuy ay, men seni oşol Ceençoro çeçendin balasıbı dep sırtıñdan bağıp cürbödüm bele (58). . Kaydan keldiñ özüñ (59). . Talastan dedi Elebay başın kötörböy (60). . Anda men seni timele okşoşturup alğan ekem (61). . A kokus birdemege çımınıñ bolso keçinde klubğa kel (62). . Oyun koebuz, kontsert dayardaybız (63). . Kelesiñbi?

Kelbeym dese ele bu kapiletten çalınğan tordon birotolo kutulup çığıp keteerin kıydısı Elebayğa ayta saldı (64). . Oşonu menen al çındap ele Satıdan boşonup ketti da arı bara tüşköndön kiyin töh dep artına bir kılçaydı (65). . «Tez ket», tez ket», «tez ket», — dep soğup cattı cürögü (66). .

Sabaktan kiyin studentter top-top bolup krucoktoruna ketişe turğan (67). . Elebaydın sesteyip takır süylöbögön kebetesin körüp turup, el «Bazake» deçü zavuç

anı daroo ele sayasiy krucokko cazıp koyğon bolçu (68). . Kün alıs eki saattan sayasiy okuu (69). . Ağa krucokto cok ele başı boş kalğan studentterdin baarı tekşi kele berüügö mildettüü (70). . Elebay ar dayım klassta el köböyüp kalğan opur-topurda cılıp kiret da artkı partalardın bir çekesine kıpçilat (71). . Sayasiy okuunu süylögöndö çapkan attay toktoosuz ketken kiçine boyluu, kaşka baş Kulov degen tarih muğalimi ötkörö turğan (72). . Konspekt cazbağan baldardı al ar dayım sabatacdık dep doskağa çıkarıp, sabaktın ayağına deyre turğuzup koet (73). . Latın tamğası menen şar kete albagan Elebay başka baldar sıyaktuu ele Kulovdun takıldap aytkan sözdörün köbüncö arab tamğası menen cazıp cürçü ele; sen emne için bul dın tamğasın tez unutup kalbaysıñ ce panislamisttik sasıgıñ barbı dep bir sapar Kulov anı kamalap, az cerden krucokton çığara cazdadı (74). . Öñgö kooğanı kün murun seze bilip kalgan Elebaydın kıydısı bu sapar müdürülüp anı kayradan katuu çoçuttu (75). . Oşentip arab tamğasın cazğandı başka baldar taştay albay Kulovdon kayrakayra til uğup catkanda Elebay bir ele aytaar menen tırışıp latın tamğasına ötüp ketti (76). . Birok okuu kitepteri eski tamğada bolğon soñ aylası cok caşırımıp okup cürdü (77). .

Oşondon carım cıl ötpöy Kulov Elebaydı çoñ cıyında katuu maktap, arab tamğasın keskin baş tartkan, sayasiy körögöç student katarı kötörö çalıp saldı (78).

Sezgiç bolğon Satarov sayasiy cetik adam kele turğan keleştekti, bolo turğan boloçoktu kün muruntan sezıp turat, oşoğö caraşa iş kılrat (79). . Baykaşımında kurbularıña köp sır çığarbayt körünösüñ, anıñ eñ tuura, antkeni kimisi koy terisin camınıp cürgönüp kaydan bilesiñ, dep bir colu al Elebaydı calğız alıp kalıp nasaat ayttı (80). . «Uşul ağayıña cakında, uşul adam menen kol karmaş» dep cattı anın içindegi kıydısı (81). . Aytkanday ele aradan ubakit ötkön sayın Kulov özü da cigitti booruna tartıp, eköo kıyla cakın bolup ketiştı (82). .

— Zalim, zulumdardın tamırı arabızdan üzülgönçö dağı bir top bar, bul özü tarihıy körünüş (83). . Biz antoğonistpiz! A bul özü eç ubakta eldeşkis, kaynasa kanımız koşulbay turğan duşmanımız degen söz (84). . Oşon için duşmandarıñdı taanıp cür, alar menen tımızın da küröş, açık da küröş, — dedi Kulov balağa kayrat berip, bülöp (85). .

Elebaydın catakanadağı ahvalı bolso kün sayın oorlop barattı (86). . Anın sebebi Capar Cırğalbaev degen özünön dört caş uluu, instituttun üçünçü negizgi baskıçında okuğan, cazuuçu dramatruğ atanıp kalğan cigit ele (87). . Canı cay tappağan, cambaşı cer cıttabağan araketçil, aylaker, denesi taramıştay taş bilek Capar birinçi kündön baştap ele Elebaydın aylasın ketirip, şakaba çekçübolup alğan (88). . Anın başı bir toğolok pomidordon baştalıp, emi azır uşul kündörü Capar şarak etip bölmögö kirip kelgençe Elebay daroo çığıp ketet (89). .

Bir künü tüştö kaydan-caydandır koluna bir toğolok pomidor karmay kelet Capar (90). . Bul emne dep tañırkayt ağa deyre pomidor körö elek Elebay (91). . Uşunu bilbeysiñbi, bul degen çoçkonun cumurtkası dep Capar pomidoru Elebaydın oozuna basıp cibergende pomidor carılıp tiginin beti-başı kızılala bılçırap, köpkö deyre okşup kusat da, Capar menen ekinçi süylöşpöy koet (92). . Anısına bolboy koldon suurulup şapıladağan Capar uktap catıp tüşündö «Manas» aytkan bala ekensiñ, cürgün, körköm krucokko katışasıñ, dep kıynaçu boldu (93). . Oşentken sayın Elebey anı cek körüp başka bölmögö kotorulup ketüü üçün okuu bölümünö arızdanıp barat (94). . Birok catakanada bir orun degen al kezde tabılbay turğan nerse (95). . Bazake zavuç Capardı çakırıp alıp katuu süylöşkön şekildüü (96). . Sebebi, oşol Keçte bölmösünö kelse «Eneden kekçil Elebay», dep bir barakka ır cazıp turup dubalğa ilip koyuptur Capar (97). . Oşentip al Elebaydı çınında ele kekçil kılıp aldı, antkeni Capar dene tarbiya sabağı ubağında yadronu kolunan tüşürüp ciberip, tumşuğun sındırıp kancayan bolup atkanda da, kiyin oorukanağa catkanda da baldarğa koşulup bir basıp barğan cok ağa (98). . Capardın murdun köröbüz deşip muğalimlerden öydö kızığıp, dele anı taanıbağan studentterden öydö barıp atsa da Elebay kozğolup koybodı (99). . Bir çeti içindegi kegi koe bergen cok, ekinçiden, al oşol kündörü atayı institutka dññ degen Capardın murdun kızuu üstündö canında turup körgön bolçu (100). .

Özü kötörüp oynop atkan altı kiloluk çoyun yadro kokusunan kolunan tayıp, tumşuğun sındırıp ketkende Capar sıypayın dep ooruğan murdun tappay kalat, körsö çemirçegi sınıp, murdu betine cabışıp kalğan eken (101). . Tegeregindegi baldar anı tōşünö kan caya bergenin körüp çurkap barışsa al ıldıy eñkeygen kalıbında kolun sunup kimde cumuru karandaş bar deyt (102). . Anan kimdir biröo bergen karandaştı

eki tanoosuna soylotup atıp, öz murdun özü tüzdöp alğan bolçu (103). . Mınday şumduktu murda körbögön baldar, kızdar eki karuusuna deyre kızılala kan bolup atkan Capardı karay alışpay zaarkanıp kaçışıp, oşol ele arada bütkül institutka bul okuyanı dañ salıp ciberişken eken (104). . Katuu çoçup ketken Petr Kuzmiç Sviridov tepkiçten cıgıla sırtka cügürüp çıgıp: «Oybay Capar karağım, onau burın özüñdüküba ce cokba?» —deyt (105). .

Tagdır, turmuş degen keede atayılağansıp kışaşıp kalat turbaybı, dal mına oşol Capar, murdu tañılıp oorukanada bir cuma catkançaktı arada tıbrçılap canı tınbay «Böydö çıgım» degen pesa cazıp bütürö salğan Capar kündördün birinde baykooston Elebaydı soyul menen başka çapkanday boldu (106). .

Men Urumbala degen elettik bir kızğa taanıştım, cakında üylönöbüz dep al çoğuu catkan baldardın birine caşırın sır kılıp aytkan eken (107). . Al bala bolso eçtemeden kaparı cok oturup munu Elebayğa aytat (108). . Oşondo Elebaydın öñü bözdöy bozorup, baya aylındağı baştooc mektepke çoğuu kirgende ele közü tüşkön (109). . Oşondon beri tün uktasa elesin esinen çığarbay, cürögündö aldeylep bağıp cürgön buuday cüzdüü alañköz kızdı mınabul cek körüüçü Capar daroo andan tartıp alğanday bolot (110). . Birok oşol Urumbalabı ce başkabı? Eger al bolso Elebay azır cügüröt!

— Kayda okuyt eken al kızı? — dep al coldoş balasına sır berbey turup (111). . Tigil bilbeyt eken kızdın kayda okuurun (112). . Oşentip bul kabar Elebaydın cürögünö sayılğan tinte bolot (113). . Capardın özünön surayın deyt kızdın dayının, birok al mümkün emes nerse (114). . Sabağı da unut bolup Elebay oşol kündön baştap bir cumaça canın koyorğo cer tappay, akırı Capardın artınan añdığanğa tüşöt (115). .

* * *

Al kezde Pişpektin borborunda «Udarnik» degen calğız kino-teatr bolup anın aldınan emen baktarın aralağan «Tolkun» attuu alleya öto turğan (116). . Keç beşimden tarta şaardın caştarı bütündöy oşol alleyada serüündö (117). . Birok sayma köküröktüü ak cibek köynök kiyip, çaçın töbösünö örgön cılañaç baltır sılinkoroz kızdardın köbü başka şaarlardan okup, kanikulda cürüşkön tatar menen orustar,

kırğızdardan een-erkin baskan kızdar çanda, antkeni Pişpektin okuu caylarında tartip anda katuu, köçödö boy salıp kenen baskan kızdı körsö muğalimderdin itatayı tutulup, ızırınıp turçu (118). .

Capar kesep dal oşol alleyadan colugat eken kızğa (119). . Urumbalanı körgöndö Elebaydın cürögü kabınan çığıp kete taştadı (120). . Körsö dal oşol üç-tört cıldan beri elesi canına uşunçalık cakın, kımbat bolup kalğan Urumbalanın özü! Totukkan buuday cüzü bir acayıp albırıp, timele Caparğa özün capadan-calgız ençilengensip nazdanat (121). . Bir tüp sirenge caşırınıp alğan Elebay daraktın söñögün karmap arañ cığılbay turdu (122). . Kökürögü cara tilinip, kolkosun ısıq dem buudu, kıcıldap kaynap, daroo atıp çıkkın közdörünün caşın eç bir küç toktotala turgan emes... .

Ertesi Elebay catakana albay kalğan baldarğa koşulup mençik kvartiraga çığıp ketti (123). . Capar menen bir bölmödö emes bir şaarda çaşaş al üçün mümkün bolboy kalğan sıyaktandı (124). .

Körsö Urumbala oşol kezde kırğız-kazak kızdarın ekzamensiz okuuğa alıp turğan Pişpektin meduçilişcasında okuyt eken (125). . Catakanasına uzatıp barğan sayın Capar kızdı kolunan karmap alıp köpkö deyre koe berbey, betinen öpküsü kelip kıynaçu boldu (126). . Birok elebay ańdıp karap cürgöndön beri kız bir da colu betinen süydürö elek tigil körpayğa (127). . Anısına karağanda Capardın cakında üylönöbüz degeni maktanıp bılırağan söz, a kız bolso anı ança dele caktırbayt körünöt (128). .

— Sen emne üçün cakanadan ketip kaldıñ? Ten-tek baldarğa koşulup een-erkin cüröyün dediñbi? Çınıñdı aytkın, — dep bir künü tarihçı Kulov karmap aldı Elebaydı (129). . Aytpasa oyuna da koe turgan emes (130). . Oşondo Elebay Capar cönündö aғayına arızdanıp koe berdi (131). . Birok Urumbala kız cönündö emes, anın murdağı Balbay degen atın özgörtüp Capar bolup alğandığın ayttı (132). . Körsö Kulovgo minday fakt kögüčköndün kınınday tabılbağan nerse okşoyt, daroo cabıştı da kaldı (133). . Atın özgörtkөнүн dalildep berseñ anda Cırğalbaevdin enesin üç-korğondon körsötkөнüñ oşol, caz, bilgeniñdin baarın kağazğa dep, Kulov oşondo Elebaydı bolboy catıp üyünö eerçitip bardı (134). . Üç balası menen eki bölmö, kabat üydö caşayt eken, kvargirasının içi toltura ele kitepter, dubalğa ilingen Marks,

Engels, Lenin, Stalindin çoñ-çoñ portreleri (135). . Elebay kırğızdın mınday üyünö birinçi kirişi, sürdöp, kaltaarıp kaldı (136). .

«Student Cırğalbaev Capardın murdağı öz atı Balbay ekendigin catakanada çoğuu catkan Cılkıçıyev, Koşmurunov degen baldarğa öz oozu menen aytıp bergen (137). . Balbay degen köl başında orus curtuna karşı maydan açıp, akırı sarbağışdın hanı Ormondu kıynap öltürgön mıkaaçı bolğon (138). . Oşon üçün Cırğalbaev atın özgörtüp alğan» dep Elebay özünün bilişinçe cazıp berse Kulov okup turup caratpay saldı (139). . Ormondu öltürgönün tim ele koy, anı koyup Balbaydın Taldı-Suunun kara batkağında orus askerleri menen karmaşkanın caz (140). . Al sayak, buğu elin Orussiyanın köz karandılığanan boştondukka çığaram degen cel öpkö cana baş keser bolğon (141). . Oşondoy dep caz (142). . A balkim tiginin atası Balbaydın kolunda asker bolğondur? Anı bilbeym dedi Elebay (143). . Oşentip cazıp koe ber, anan kiyin tekşerebiz (144). . Kördüñbü, sağa aytım ele go, bul sıyaktuu koy terisin camınğan duşmandar arabızda ali köp (145). . Oktyabr töñkörüşü tınımsız küçöy bere turğan aeosuz tap küröşü dep Stalin özü ötkön sezdde ilimiy korutundu çığarbadı (146). . Demek, küröş ali aldıda (147). . Men misalı, materialist, leninçil marksist katarı bul küröşkö büt ömürümdü arnaymın! Sen dağı arnağın!

Kulovdun özü da, üyü da bu sapar Elebay üçün cañı açılğan şumduktuu bir acayıp düynö boldı (148). . Ayıldağı mektepte okuy kalğandığı, kızıl agitatorlordon alğan sabağı körsö uşul Kulovdun üyündögü cana anın şumduktuuday tunuk akıl-esindegi uluu ilimden ağıp çıkkın dayranın bir tamçısı turbaybı (149). . Oşonço tereñ ilimdi cadıbalday cat kılıp başına sıydırıp cürgön Kulovgo tañ kalbay koyuş mümkün emes ele (150). . Elebay Kulov menen birge oturup murda daamın alıp körbögön kofe içti (151). . Oozuna öto küyüp ketken badıraktın daamı kelip, tamağın kıcıştırıp, kañılcaarın ördöp attı, birook bir stakandı içip bütökönçö çımırkandı Elebay (152). .

— Emdigi mildetiñ, — dedi Kulov, Elebay çığarda içinen ilip alğan eşiginin kulpusun açıp catıp, —aligi çoğuu catıp Cırğalbaevdin aytkanın ukkan canındağı baldarıñ tanıp ketpesin, oşonu bışırap, eger çınığı komsomol bolso alar tanbayt (153). . Cakında biz alarğa atayın byurodo söz berebiz, oşondo üçöñ teñ bir oozdon çığıp süylögödöy bolgula (154). .

Sırtka çıkkandan kiyin Elebay Capardan kantip oç aların bilbey bugün erteñ menen ele ızağa, armanğa tolğon kökürögündö kandaydır bir kütülbögön küç payda bolğonun sezip, oşondon ulam közdörü ottoy küyüp, köñülü Urumbalanı közdöy kanat baydap sabalap barattı... .

Caydın küni ötkün kuyup ciberip catakana menen instituttun ortosundağı kumurskaday arı beri çubağan studentter bütündöy suu boluştu (155). . Baştarına kitepterin kalkalap alıp daraktan darakka cügürüp ötüşüp, top-tobu menen biri-birine ıktap korğolop, caykı camğırdın rahatına batkan caştar şaraktaşıp köñüldüü (156). . Niyetterinde kiri cok, ömürdün esten ketkis, baa cetkis uçurun baştan keçirip, erteñ menen bolot menen işteri cok baktıлуу ulan-kızdar al küni institutta kanday kooğa dayardalıp catkanın bilişe elek ele (157). .

Kayğı menen kubanıç eköo kol karmaşıp bir cüröt degendey keçee ele instituttun klubunda studentter özdörü oyun koyup, kontsert berip can cırğatkan zook bolğon (158). . Adat boyunça studentter Kırğız respublikasının başkaruuçu orğandarına kontsertke salınğan on beş çaktı bilet alparıp satışıp, keçinde klubğa ayaldarın eerçitken bir top cetekçi kızmatkerler kelişti (159). . Alardı Sviridov menen Bazake ağaylar tosup alışıp aldıñkı katarlarğa alıp ötüp, a studentter bolso birin taanısa, birin taanıbay tiginisi kim, munusu kim bolup oyun baştalğıça ak, boz kitel şım kiyip, çaç koydurğan, tee kol cetkis biyikten mına azır ele ıldıy tüşüp kelgen sıyaktuu tuyulğan cumşak sözdörü, cıлуу cüzdüü adamdardı karap tamşanıшат (160). .

Murda bolup körböğön cañı turmuş, cañı şardanğa al kezde baldardın oyunun köröbüz dep kelgen alğaç kızmatkerler özdörü da mas, alar özdörü da borbordon kelgen, gazetalarğa çıkkın, kağazğa cazılğan, telegraf-telefon menen ayılğan, radiodon uğulğan, kün sanap tuş taraptan cabalaktap añ-sezimge şikalğan biyik sözdör menen çakırıktardıñ gana alardı işke aşıruu maksatında delinip tınımsız kelip catkan körsötmölördün, ukaz, prikaz, toktom cana köbünçö atayın tsirkulsiyalardıñ, bışık-çiykisin, açuu-tattuusun, aktı-karasın acıratıp oylonuuğa çaması cok (161). . Çaması ele emes, anday oyloru da cok (162). . Tek gana küni-tünü ak peyilden kızmat ötöp can üröp cürgön adamdar üçün cüzdögön caş talapkerler baldardın calbırtağan köz karaşı, tañdanıp-tamşanığanı alar üçün çağımduu acat (163). .

Oyun al künü dal Capar Cırğalbaevdin oorukanada cata kalıp, caza salğan pesası boyunça koyulup, öto külkülüü çıktı okşoyt, klubdun içi neçen iret düñgüröp, a tügül aldıda oturğan kızmaferler köz caştarın ulam aarçıp, boorloru ezilip, oşondon ulam kontsertke da kızığıp kalıştı (164). . Oyundun da, kontserttin da gülü bolup sahnadan tüşpöy cürgön negizinen eki cigit, bolğondo da eköo teñ Elebayğa çağımı cok kılapat nemeler (165). . Alardın biri kara çaar Satı Rıspaev, ekinçisi Capar (166). . Bügün da Elebay eldin arasına başın katıp, al eköönü itirkeyi kele karap, birook oyundun külküsünö aylasızdan cılmayıp oturdu (167). .

Kontsertke kelgende Satı Rıspaev kırğızça, orusça, tatarça, dunğança, uyğurça tamaşaluu ırlardı ırdap, komuz çertip, kol oynotup, al emi Capar bolso özünün ırday cürgön Akinayın sozup kaldı ele oturğandar duu külüştü (168). . Antkeni, ırçının bayağı okus bolğon murdu saal kıysık bütüp, anan bir tanoosu «ñ» tıbışına kelgende kiñkildep kalçu boluptur (169). . Oşentip murda ukkan adamdı muñkantıp kömököydön ısıq caş sızıltkan Capardın süyüü ırı bu sapar birinçi colu külkügö aylanğan bolçu (170). . Özü anday bolorun kütpösö kerek, sahnada turğan teyinde abdan aldastap kaldı, ce ketip kala albayt, ce murdunun kiñkildegenin basa albayt, aytoru kızarıp-tatarıp atıp ırının ayağın budaladı da sahnadan kaçıp çıktı (171). .

— Endi Caparım cakında kırsık bolup tanoosun buzup aldı edi, teñtuştarı soğan şakabalap catır goy, — dep Petr Kuzmiç özü da külküsün tıya albay kelgenderge tüşünük berip cattı (172). .

Keçeeke kün mina uşunday tamaşaluu opaa kün ele, bügün bolso kapıs cerden partiyalık uyum menen komsomol eköönün birgeleşken byurosuna oşo keçee oyunda boorun tıtip külüp oturğan cigitterdin bir daarı şaşılıp çakırılıptır (173). . İçinde köynöktörü suu bolup dalısına cabışkan Capar, Satı da bar (174). .

Eç nerseden şegi cok Capar byuronun oozğu üyünö üstü-başı negedir caanğa tiybey kupkurğak kalğan Elebay kelip kirgende, eldi aralap basıp kelip salam berdi da, seni da çakırtırıptırbi dedi tañırkap (175). . Elebay Capardın sunğan kolun albastan, arı basıp ketti, emnegedir öñü kıyıcıp ker sarı (176). . Oy, sağa emne bolğon Satardın suu cukpas uulu dedi Capar oftoysuz avalın cımsaldamış üçün kara küçkö külüp (177). . Añğıça içkeriden adep byurogo kirgen birinçi top çığıp keldi

(178). . Eñ aldıda Baysalov degen bir kolu çkanağınan cok, dayıma töröpeyil cürçü ak cuumal cigit çıktı da, cardanıp turğandardı kılğırğan caştuu közü menen bir karap alıp, ünsüz sırtka çığa cönödü (179). . Artındağı eerçigen eköo Baysalovdun ayıbın açkan kübölör bolso kerek: közdörü cıtırıp muluñdaşıp, birok aldın tosüp bir nerse surağandarğa tüziük coop aytpay colğo tüşüştü (180). .

Mına uşunday ele körünüş ekinçi, üçünçü kaytalanğan soñ oozğu bölmödö kotolop turğandardın üröyü uçup, kim ayıptalçu, a kimi ayıptooçu bolup çakırılğan degen şekilde birin-biri kirpik aldınan uurdana tikteşip tımtırs, azır ele kuculdap turğan toptun oozunan sözü tüşüp kaldı (181). .

Byuroğo eldi çakırıp kirgizip catkan ayaldın tizmesi boyunca Cırğalbaev, Satarov, Cılkıçiev (182). . Koşmurunov törtöo bir topto bolup çıktı (183). . Al törtöo kirip ketkende beride kalğandar dağı ele bul toptun kimisi künökör, a kimderi kübö ekenin bile albay kümöndör (184). .

Byuronun stolunda dubalğa ilingen: «Eskiliktin esebin koluna berebiz! » degen kızıl uraandın astında kırkalekey tizilip altı-ceti kişi oturgan eken (185). . Arasında bul byurodo eç biyligi cok ekenin kün muruntan bilgizgensip başın cerge salıp, kelgenderdi tik bağıp karabay Sviridov, anan canında bolso közünön otu çığıp çakırayıp, adatınça ulam iynin küyşöp aldığa obdulup koyup Kulov oturat (186). . Anın oşol öto çeçkindüü, kayra tartkıs kebetesin körgöndö ele Elebaydın canı cay ala tüşkön bolçu (187). . Al emi Kulovdun canında eç nersedən taymana turğan cönü cok (188). .

Partkomdun sekretarı maseleni daroo ele kabırğasınan koydu da Cırğalbaev emi tana baştayt go degendey aldın ala Capardın üşün almakka tüsün üyürüp: kana coldoş Cırğalbaev adegende sizdin sözdü uğalıçı dedi (189). . Özünün Balbay atı cönündöğü ayıptoonu ukkanda Capardın dale bolboy koykoñdop tirikarak turğan kebetesi calp etip öçöt go dep mıyğınan külüp turdu ele Elebay (190). . Birok negedir anday bolboy kaldı (191). .

Beker ubara bolupsuzdar, meni byuroğo çakırıp, — dedi Capar murdağısınan beter acarlanıp cılmayıp (192). .

Tanasızbı Balbay atıñızdı? Anda emese kübölörgö söz bereli (193). . «Sekretar oşentip Elebaydı karağıça Capar anın sözün bölüp ketti (194). . Kübölördü koyuñuz (195). . Aytkanıñardı tanbaym (196). . Menin öz atım Balbay ekeni çın (197). . Ata-nem itke mingen kul-kultan, karañğı adamdar bolğon (198). . Oşol tüşünböstüğü menen men törölgöndö atımdı Balbay koyup salışıptır (199). . Al üçün mende ayıp kaysı? Birok kiyin çoñoyup komsomolgo ötöördö men öz atımdan baş tartkam, sebebi Balbay bolğum kelbeyt (200). . Al men üçün misal emes (201). . Atımdı özgörtkön seabim uşul (202). .

Oturğandar güü dep kalıştı, canatan sabırı suz küñküyüp oturğan Sviridov birinçi iret başın kötörüp Capardı karadı (203). . Oşı aytkanıñ durus goy karağım degen külmüñdöş turdu cüzündö (204). . Oşol külümsüröştü körgöndö Elebaydın cüröğü şuu dep çoçup ketti (205). . Capar ce Sviridov eköönün biri azır: «atın özgörtkön Cırğalbaev emes, tak mınabul Satarov dep aytıp ciberçüdöy sezilip ketti emnegedir (206). . Birok tağdır calgap eç kim antpedi, bu cerde Elebay emes, ceztañday tukumunun balası Caysanbek oturğanın çınında ele eç kim bilbeyt ele (207). .

Capardın tigil coobunan kiyin sekretar emne aytaarın bilbey çınında ele dabdaarıy tüştü da, öñü badıraktay caynağan, uurtunda dayar külküsü, oynop turğan kaysı bir çoçun kişiğe kayrıldı (208). . Kebetesi degele bir adamğa camandık kılçuday körünböyt tigil adamdın (209). . Capar anı anday cıluu cüzgö arbala tüşüp ümüttüü karadı ele, oşol zamat kayradan boyu suuy tüştü (210). .

—Demagogiya, —dedi tigil adam carkıldap külüp (211). . Murdatan oyunan çığarıp dayardap alğan demagogiya ekeni körünüp turbaybı (212). . «Demagogiya emes» dep Capardın ordunan tura kalğısı keldi, biroq murda aytıp könbögön sözgö ızalanıp kaldı (213). . Capardın takalıp kalğanın körgön Kulov anı andan arı üstömöndötüp ciberişke şaşıldı okşoyt: —Bul cigit abdan fantazer özü, — dep byuro müçölörünö başın iykegilep, siler da uşuğa koşulasıñar ee degensip, alardı eerçite süylödü ele, Sviridov kayradan başın cerge saldı (214). . Anın bul körünüşünö Capardın bir sezimi tañırkay kalıp cattı (215). . Emne üçün babaday akılman, ataday kamkor derektir bu cerde bücüröp korkok biliş bolup oturat (216). . Çın-çınına kelgende, beregi byuro müçölörü degenderdin baarısı teñ al kişinin baldarınday, madıra baştar (217). . Kulov menen tigi çoçun kişi bolboso kalğanı cadese muğalim

da emes — studentter (218). . Sviridov emneni aytsa oşoĝo «labbay» degenden başkaĝa ali darameti cetelek nemeler (219). . Birok anday bolboy cattu (220). . Sviridov kandaydır alı cetkis zor küçtün, çoĝorton kelgen kayra tartkis mıyzamdın astında tebelenip müñküyüp oturĝansıdı (221). .

Añĝıça Kulov çakçarıla kalıp, coldoş Cırĝalbaev bul cerde bir başka, a catakanasındaĝı coldoştoruna bir başka aytıp turat atın özĝörtkön sebebin, sözü köz körünöo eki aç! Uşundaybı coldoş Satarov?

Elebay ordunan tura kalıp başın iykedi ele partkomdun sekretarı: daĝı ayta turĝan sözüñüz barbı dedi (222). .

— Kulov aĝaydıki tuura (223). . Cırĝalbaev bizge başkaça aytkan bolçu (224). .

— Emne dep aytı ele?

— Balbay menin çoñ atalarım bolot degen (225). .

— Cılkıçiev siz kanday deysiz?

Cılkıçiev stoldun çekesin çukulaĝan teyde unçukpay turup kaldı (226). . Uktuñuz bele Cırĝalbaevdin aytkanın? Cılkıçiev başın iykedi (227). . A Koşmurunov bolso Capardı ulam cal-cal karayt kantip cardam berem saĝa degensip (228). . Añĝıça ele aligi beytaanış adam bütüm çıĝarıp saldı: — Şaardık partiya komiteti minday körünüştörgö eldeşkis mamile casaarı anın ötkön plenumunun toktomunda taasin ayılĝan coldoştor! Bizdin okuu caylarda koy terisin camınıp, ar kanday cat elementterdin baldarı köp kirip ketken (229). . Alardan arıluu bizdin partiyalık cana komsomolduk ıyık mildet (230). . Kim taptık küröştö ırĝılciñ, arsar bolso demek al lenindik sayasattın duşmanı (231). . — Uşunu aytkanda alcarkıldap külüp Sviridovdu sırduu karap koydu (232). . Siz munu uğup koyuñuz degen köz karaş öñdöndü (233). .

Sviridov başın kötörgön da cok (234). . Kıyazı, al byuroĝo çeyin ele bular menen bir top kızıl çeke bolĝon türü bar (235). . Birok arĝasızdan küçkö salıp bergenin çasıra albay öto capa çegip oturdu (236). .

Mekiyandı cumurtka bastırbaş üçün bir-eki kün katarı menen muzdak suuĝa ulam-ulam salıp tursa anın balapan çıĝaram degen enelik meerimi, oşoĝo baĝıştalĝan

denesindegi ört-calını öçüp, muzdap kalat (237). . Oşondon kiyin al beçara köpkö deyre cünü tetiri aylanıp, tüksöyüp, cem da çokubay, uyasına da kirbey timele talaada endirep kalat (238)..

Sviridovdun bügünkü körünüşü dal oşol denesin zordop muzdatkan mekiyanga okşodu (239). .

* * *

Capar Cırğalbaev menen Satı Rıspaev ötkön byurodo komsomoldon çığarılıp, emgek sinoosun ötöş için tüştüktün kömür şahtalarına kara cumuşka cönötülgöndön kiyin, Elebay köküröğü tolo dem alıp, kısılğan buluñdan suurulup, birinçi çoñ ceñişin koluna karmap sırtka, erkindikke çıkkanday boldu (240). . Köp baldar anı taanıp-bilip kalışkan eken: —Satarov kelatat deşip kübüröşö tüşüşüp, koridordo ağa col boşoto berip, artıman karap kalğandarın ulam baykagan Elebaydın demöörü kötörülüp, boyun tüzöy baştadı (241). . Baarıdan da Capardın közün kütüüsüzdön dal öz kolu menen tazalağanına anın cüröğü alıp uçat, birok oşondoy minutalarda içki kıydısı daroo payda bolo kalıp: «şaş-pa», «şaş-pa», «şaş-pa» dep cüröğü menen koşo belgi turat (242). .

Elebay çınında da şaşkan cok, sebebi mina uşul cañıdan kadam taştağan turmuş colu oñoy col bolo koybosun dağı ele oşol kıyadı sezimi dilinin tee kaysı bir tereñinde aytıp turdu (243). . Özgöçö Pişpek şaarı boyunça anı taanığan capadan calız adamğa, Urumbalağa körünüşkö şaşkan cok al (244). . Kançalık cüröğü eeligip canın kıynasa da, meduçilişcaga barın sırtınan añdıp cürüp, kaçan kız catakanasına birotolo kirgenden kiyin kayra kaytat (245). . Birok adressiz kattardı ar cumada birden cazıp cönötüp turdu (246). . Eñ birinçi katın al ötköndöğü byurodon çığaarı menen cazğan: «Salamatsızbı külküsü tañ çolponunday cark etken Urumbala suluu (247). . Biz sizdi tağdırınan müdürülbösün, taalayına kara tak salıp albasın dep uşul kattı cazıp catabız (248). . Sizge öpkösün çaap, kündö üç mertebe calınıp calbarğan buzuku el duşmanı Capar biz menen çoğuu okuyt (249). . Anın kim ekeni cakında bilindi (250). . Erteñ-bügün beti açılıp, okuudan aydalğanı turğan şümşük al (251). . Oşon için siz anın şaytandın dubasınday cıluu sözünö aldanbañız (252). . Anın kim ekenin bilgifiñiz kelse emdiği katta toluk cazabız, bir aptadan kiyin kütö beriñiz» (253). .

Elebay bolcolunan cañıl baptır, kelerki aptanın içinde Capar çının ele okuudan çıǵıp, anısın kızǵa kelip özü aytıp koştoşup ketti (254). . Al ketkenden kiyin kantse da, kattın eesi emi kelip coluǵat go dep bolcop cürgön Urumbala aligünçö Elebaydı körö elek, bolǵonu andan ar cuma sayın murdaǵıday ele atı-cönü cok kat alat (255). . Elebaydın emdigi kattarı bolso carkıraǵan keleşek, okup bilim aluu cana köbünçö gazetadan okuǵan cañılıktarı cönündö (256). . Birok ar bir katnının ayaǵında sözsüz bir kupletten ır arnap koet kızǵa (257). . Oşentip cürüp aı ır cazuuǵa kınık ala baştıdı (258). . Çoǵuu catkan baldarǵa ırkın koşpoy bölmödö calǵız kalıp kalat da «Erkin- Toodo», «Kızıl uçkun» attuu instituttun kerege gezitinen okuǵan ırlarǵa okşoşturup köp nerselerdi çürgöy turǵan boldu (259). . Anın emdigi maksatı oşol ırların kerege gezitke çıǵarıšta, birok redkollegiyaga alparǵandan cazǵanat (260). . Sebebi, kanday araket kılıp buytasa da, bolboy kökürögündö kamalıp buk bolup catkan epostun saptarın cazǵan ırlarınan bulayıp çıǵıp kalçu boldu (261). . Arı katsa da bolboyt beri katsa da bolboyt (262). . Aylası ketkende oşol boydon redkollegiyaga kötörüp barıp, bir sapar okutup da kördü (263). . Sen eldik oozeki çıǵarmaları tuuroodon kaçkın, azırkı poeziya mınday bolboyt dep daroo ele özü kütkön cooptu aldı (264). . Birok oşonu menen içindegi eñsöösü basılıp kala turgan emes, sözsüz gazetaga ırın basıp, sahnaǵa sürdöböy erkin çıǵıp, kadim Satı Rıspaevdey, Capar Cırǵalbaevdey cüzdögön közdördü özünö tigiltip, artınan eerçitip, şıpşıntıp, studenttik kadir-barktın eeleri cok caydak kalǵan atın başka biröölör eelep kete elegeinde minip alsam deyt (265). . Birok anın bul maksatına kanı menen söögünö birotolo bütüp kalǵan ceztañıday tukumunun şıǵı abdan coltoo boldu da turdu (266). . Kantip andan kutulaarın bilbey kıcırı kelet, akırı epostun ar sabı bolboy doğurunup depterine tüşkön sayın ulam cazǵan baraǵın ulam cırtıp ırǵıta turǵan ahvalǵa cetti, köp kündör kıynaldı (267). .

Kakaǵanǵa muştaǵan bolup dal oşol tuşta Bazake aǵay çakırıp alıp, anı Narın kırǵızdarınan folklor cıynoo üçün ketip catkan otryadǵa koşom dep kalǵanı, el oozundaǵı «Manas», «Semeteyden» baştap, emçi-domçu, bakşı-bübülördün aytkandarına deyre kaǵazǵa tüşürüp kelip, keleşegi oşolordun baarisı öz-özünçö kitep kılıp çıǵara turǵandıǵın Bazake aǵayınan birinçi colu ukkanda Elebay ayabay tañırkadı, taptakır işengen cok (268). .

Alardı kitep kılıp çıǵaruunun keregi emne, — dedi al aǵayına tike karap (269). . Oşentse da Bazake aǵayı borsuldap külüp: alar degen eldik murastar, akilestin kençi, uluttuk baylık, keleşek muundardı öz elinin nasilinde tarbiyalay turǵan gülazık, — dep can ıntaası menen tüşündürüp berdi ele: «Manas» da oşondoybu? — dep Elebay kayta taktadı (270). .

«Manas» da oşondoy, bolǵondo da eldik oozeki baylıqtın eñ obolu, eñ bayı «Manas», Sen özüñ «Manastı» uǵup kordüñ bele? — Cok —dep ciberdi Elebay şaşıp (271). . Anda emese Kirfandın ilimiy kızımatkerlerine koşulup Narıñǵa barıp epostordu uǵup da, cazıp da kel çoñ sabak bolot (272). . Üç kündön kiyin cönöysüñör (273). .

Bazake aǵayına açık coop bere albay sırtka çıksa Elebaydın canatan berki dımıp unçukpay kalǵan kıydısı: Kulovǵo bar, oşonu menen akıltaş deyt şıbırap (274). .

Kulov bolso sabakta eken, catakanasına barbastan Kulovdun sabaǵının bütüşün kütüp turup kaldı Elebay (275). . Oşondo al sayasiy kabinetin mañdayındaǵı dubalǵa Kulov ar dayım öz kolu menen cabıştırıp ilip koyçu ar kanday uraan, çakırıqtardın arasına cañı payda bolǵon bir barakçaǵa közü tüştü: «Cumuşçu cana soldattar deputattarının Sovetinin kayrılıusu!

Ğracdandar! Eski kocoyundar ketkenden kiyin ölköbüzdö ebegeysiz zor körköm muras kaldı (276). . Al muras emi calpı elge taandık (277). .

Ğracdandar! Oşol murastı: eldik oozeki çıǵarmalardı, imarattardı, statuyalardı, süröttördü saktaǵıla — alar silerdin ata-babalarıñardın ruhani kücü menen caralanǵan baa cetkis baylıktar (278). .

İskusstvo degen — bul bardık ubakta bolup kelgen despotiyanın ırayımsız tıyuusuna karabay talanttuu adamdar tarabınan caratılǵan, alardın daanışman akılın ölbös-öçpös sezim küçün dañazalap turǵan biyik körkömdük (279). .

Ğracdandar! Estelikter menen eski kuruluştardın, eldik oozeki önör menen dokumentterdin çıpçırǵasın korotpoy saktaǵıla (280). .

Alar silerdin tarih cana sıymık! Oşolordun tamırınan silerdin eldik cañı iskusstvo caraların esiñerden çıǵarbaǵıla!

Cumuşçular cana soldattar Sovetinin atkaruu komiteti! » Uşul maanide cazılğan barakçanı okup bütköndön kiyin Elebay bir azğa andan közün albay oylonup turdu (281). . Cana Bazake aytkan sözdör kıyazı uşul barakçadan ulam payda bolso kerek (282). . Antpese murda eldi aralap comoktor menen ırlardı kağazğa cazğıla degen sözdü kulağı çalğan cok ele (283). . Öñgö öñgö «Manas» tuurasında mınday boluşu mümkün emes (284). . Kıskası, bul barakçanın sırın Kulov ağay daana bilbese... .

Añğıça koñğuroo kağıldı (285). . Kırğızdardın eñ birinçileri bolup Orto Aziya Kommunisttik universitetin bütürüp kelgen Kulov ağayı Elebay oylongondoy al kezdegi sayasattın col-cobosun başka bardık adamdardan tereñ da, taasın da bilüügö tiyiş (286). . Antkeni, bilimdüü attuudan, sayasatçıl cana çeçen attuudan studentter azırınça mindan aşkan muğalimdi körüşö elek (287). .

Elebaydın sözün uğaar menen Kulov eç kayda barbaysıñ dep çoçup ketti (288). . Kim ayttı munu sağa? Zavuç ağay (289). . Cürü dedi Kulov daroo özü aldığa tüşüp (290). . Zavuçtun kabinetine eki-üç adam bar eken, ağa karabay ele Kulov eşikti culup kirip bardı da, ordunan turup anı közdöy egile kalğan Bazakege: mınabul cigitke men başka tapşırma bermek elem, Narın ekspeditsiyasına barbayt dep kese ayttı (291). . Azır ele Elebayğa sürün salıp körsötmö aytıp turğan Bazake oşondo tañkalarlık abalda başın tez-tez iykegiledi, kebetesi Kulovdon til ukpay aman kutulğanına süyüngöndöy (292). . Kızık, dedi Elebay içinen (293). . Bazake özü zavuç bolup muğalim Kulovdon mınçalık emne korkot (294). . Sviridov da Kulovdon caltanıp, al bar cerde salbırıp unçukpay tura turğan (295). . Demek, kandaydır bir tımızın zor küç Kulov tarabında! Al emne degen, kanday küç ekenin Elebay azırınça açık bile elek (296). .

Bu kündördü Elebaydın añ-sezimin kayradan kızğaniç eelep aldı (297). . Capardın şaardan izi suuğandan kiyin al sırtınan añdısa da Urumbalanı calgız özünö tiyeşelüü kılıp, ertedir-keçtir tobokel dep ağa coluğaarın, colukkanda kız sözsüz anı taanıy koyup daroo köñülün bereerin kıyalında bapestep cürgön ele (298). . Añğıça bolboy Urumbalasına dağı bir cigit cabışa baştağı (299). . Catakanasına kündö kelet, kız kayda baspasın, astın akmalap, artınan eerçip, al tarmal çaç neme kızdı bura bastırbas boldu (300). . Anın baarın sırtınan añdıp körüp cürgön Elebaydın alapayı kete baştağı (301). . Asılğan uuru albay tınbayt degendey, minte berse tigil tarmal

çaç kızdı akırı imerip ketçüdöy (302). . Anm üstünö köpölök sınduu, ak-sarğıl başayı köynök kiygen Urumbala uşunçalık baralina kelip kulpurup, baskan sayın kölökösünö karap nazdanıp, özünün cetile tüşkön ayal zatın özü cañıdan tuyup, tiyişken baldarğa kılık körsötüügö, artınan eerçitüügö intizaar bolup turğan çak (303). . Oşentken sayın Elebaydın cürögü alep-celep, cügürüp cetip tigil tarmaldı çalkadan arı türtüp ciberip, kızdı koldon alğısı kelet, birok içindegi kıydısı bolboyt tırışıp, koe tur, sak bol, kız taanıp koyup Caysanbek dep atındı aytıp ciberse, cabılıu sıñıñdın kapkağı şart açılıp, anan duu-duu bolup şaarğa tarap ketpesin (304). . Anda ele şoruñ kaynadı (305). . Anda ele Capardan murda özüñ barıp şahtağa kirip al (306). . Kıydısı antken sayın Elebaydın canı kıynalıp, kökürögün tıtkısı kelet, uşunday uçurda özün-özünö ceksur körsötüp cibergen oşol kıydısın kökürögünön alıp ırğıtması kelet (307). . Birok al kesep öz denesinde, kanında, cürögündö, meesinde, bütkül denesinde kolgo karmalğıs (308). . Kantkende alıp ırğıtat anı? Epadam murdağı «Manas» aytkandan başkanı bilbegen koymaarek Caysanbek bolso da bir cön ele, azır al köptü kördü, tülkü bolboso da baçıgi bolup cetilip kalğan kezi azır (309). .

Oşentse da çaştıktın demi menen kızğanıç degen közdü bozortpoy koyboyt eken, bir colu keçinde, aligi tarmal çaç kızdın kolun karmalap alıp catakanasına ciberbey ırcaktay baştağanda Elebay buğup turğan cerinen atıp çıktı da, tigilerdi közdöy tüpötüz basıp cönödü (310). . Denesi taştay tüyülüp, kıydısı kaydadır citip cok (311). .

Elebaydın entikken açuu tanoosu kulak tübünön kapıstan uğulğanda tarmal çaç cigit çoçup ketip, kızdın kolun koe berdı da bir irmemge seleye tüştü (312). . Oşol arada al da tumşukka muş cedi (313). .

— Coloboğun bu kızğa, — dedi añğıça Elebay tiginin cakasına carmaşa tüşüp (314). . Eki cigit tapır-tupur alışa tüşkön arada korkup ketken kız catakanasına kire kaçtı (315). . Kim degen neme kelip kapiletten kol salğanı kara küügümdö al taanığan da cok, birok özün sırtınan kimdir biröo tımızın añdıp-bağıp cürgönün tüşüngön Urumbalanın cürögü eelenip kaldı (316). . Capardı aşkerelep kat cazıp cürgön da boldu-bolbodu uşul bügünkü kelip muştaşkan cigit (317). . Kızık, bul kim boldu eken? Öñü-tüsü kaday? Ak cuumalrı ce kara nemebi? Boyu orto ele köründü... . Kim boldu özü? ... Katka cazğan ırlardı ukmuş, sözdörü akılduu, bilimi

da kıyın okşoyt... . Birok mağa cağabı ce cakpaybı? A balkim türü suuk nemedir, oşon üçün caşırınıp körünböy cürgöndür... . Ce suluu cigittir... . Kaap, küügümdö öñü baykalbay kalğanın kara... . Balkim suduu cigittir... . közdörü Capardıkına okşoştur... . Aman-esen acıraşıp ketiştı beken degi... . Kızda tünü uyku bolğon cok (318)..

* * *

Kulovdun üyünö Elebaydın üçünçü colu kelişi (319)..

Bul sapar törkü bölmösündö bir top kişiler bar öñdöndü (320). . Aşkanasında et bışıp catkanday (321). . Baldardın ünü oşol caktan uğulat (322)..

— Oo, barakelde, mına bizdin kence meyman da keldi, — dep Elebay eşikti açaar menen Kulov anı oturğandarğa taanıştıra ketti (323). . — Uşul oturğan baarıñarğa teñ ini (324). . Bizdin tukumdun keleşekte dağı bir miktısı bolo turğan cigit (325). . Kenenbay Samançiyev abasında çofı kızmatker, familiyası uykaş Samat Satarov ağasında çofı akın bolobu degen ümüt bar (326). . Alğaçkı makalasın bolso okuduñar, — dep Kulov aldında catkan «Erkin-Too» gazetasın kötörüp koydu (327). . — Elebaydın baykoosunda bu olturğan ağayları anın «İrlarda tap küröşü açık körünsün» degen makalasın talkuulap oturuşkan sıyaktandı (328). . Antkeni al kirip kelgende altı-ceti adam tekşi suktana karaşıp, baarı teñ cıluu kol alıştı (329)..

Mınakey, «Çabuul» degen uşul cigit! Elebaydı dalığa taptadı (330). . Elebay öspürüm adatınça kecigesin kaşıp külüp koydu (331). . Makalanın ayağında «Çabuul» degen psevdonim turgan ele (332). . Anı da materialdı cazıp bütüşkön kezde Kulov atayı taap bere salğan bolçu (333)..

— Özübüzdün kara çeçekey inibiz ekensiñ baatır, kalemiñ kurçuy bersin, — dedi bayağı Caparlardı komsomoldon çığarğandağı byuro şaarkomdon kelip katışkan adam carkıldap külüp (334). . Atı-cönü Samançiyev eken al adamdın (335). . Elebay anın sunğan kolun tura kalıp kıstı da rahmat ayttı (336). . Kıyazı uşul adam okşoybu oturğandardın baş toğoloktooru (337). . Sebebi azır emi şaarkomdo emes Borborkomdo iştep kalğan eken (338). . Şaarkomdoğu orduna bolso erteñden baştap Kulov inisi oturaarın berkilerge sıymıktanıp aytıp oturdu (339). . Meymandardın

biröö orus ele (340). . Yuriy Petroviç dep ağa biröö kayrılğan sayın tamak cep catkan kaşığın stolğo koe salıp, suu cooluk menen oozun basa kalıp, anan söz tıñşağan cigit eken (341). . Elebaydı anan oşol önökötü abdan tañırkattı (342). . Uşunçalık da iykem adam bolot eken, şumduk (343). . Mınday önököttüü atağanat Elebay üyrönüp alsa kana!

Añğıça Orozbaev degen uzun boyluu, olturğanı töröpeyil koykoyğon cigit Kenenbay ağabızdın den sooluğu üçün dep tost kötörüp kaldı: eñ sonun söz boldı dep baarisı teñ şaşkalaktaşıp, kee biri oturğan boydon içip ciberse, keesi tura kalıp, Samançiyevge urmat körsötüştü (344). .

— Bizdın inibiz içpeybi, — dedi kimdir biröö tamaşalap (345). . Elebay uyalıp cer karağıça Samançiyev katkırıp küldü: — Kuyup koyğula çoñ cigitke da içkisi kelse içsin, bolboso tim koysun (346). . Birok biz student kezde oozubuzğa alçu emespiz (347). .

Elebay, albette içken cok, ansız da et tuurap, kolu boşobodu (348). . Birok uşunçalık zobolosu biyik ağaların arasında koşup, studentin çakırğan Kulovğo cetine albay cattı içinen (349). . Anın üstünö şaarkomgo da kötörülğön kezi eken Kulov ağayın (350). . Añğıça ele bul oturuştun maanisi açıla baştadı okşoyt (351). . Samançiyev kandaydır oluttuu bolo kalıp Elebaydın makalası tuuraluu kayradan söz kozğop kaldı (352). .

— Elebay, sadağası, özübüzdün cerden, özübüzdün elden degendey, öğöy emes öz bala ekensiñ (353). . Bizdın etegibizdi karmap cür (354). . Kulov ağayın atayın seni bizge körsötüp koyoyun degen turbaybı (355). . Emi sen baştağan işindi orto arağa taştaba inim (356). . İstituttarda sayasiy sokurluk, sotsial-tuuramçıldık cana alaştık köz karaştar abdan köp (357). . Alardın baarın coyup, tuura colğo salmayınça biz sotsializm kura albaybız (358). . Maselen azır latin alfavitin cantalaşıp korğop catkandar bar (359). . Baardık türk elderi birdey alfavitti paydalanıp, kerek bolso bara-bara ortok tilge ötüşübüz kerek degen oydu aytkandar bar (360). . Munun özü bizdi tüzdön-tüz ele pantyurkizmge süyröyt (361). . Anı aytkandardın biri Atabekov dep Orozbaev tiginin sözünö tezireek aralaşkısı keldi

(362). . — Sebebi özünün «mekteper için» degen okuu kitepterin latin tıbışına ılayıktap cazıp alğan, oşon için al alfavitten acırağısı kelbey catat (363). .

Anday bolso oşol kitepterenen, anan canağı teatrğa koyğon pesasınan baştaş kerek işti (364). . Kim cazat al makalanı? Sen cazasıñbı? —dep Samançiyev keçten beri taptakır unçukpay oturğan kara toğolok adamğa kayrıldı (365). .

Studentterden da bir-eköö cazsa bolot ele, — dedi al kişi Elebay cakka baş cañsap (366). .

Cazat emne için cazbasın (367). . Mınakey, Satarovdun küçü toluk cetet cazuuğa (368). . Karabaysıñarbı, birinci ele makalasında menmensingen akın söroylördü kekirtekten alğanın (369). . — Oşonu aytıp, Samançiyev carıldap külip Elebayğa «menin özümdün tübümdü cep koyçu», dep beşbarmak salğan çınısın sundu (370). .

Birok, dedi Samançiyev: Atabekovdun kadırınan caltanbay taasın cazğıla, latin alfavitin korğoonun özü ele calpı el kaalap catkan orus alfavitine kara niyettik menen karşı çıkkandık dep cıyıntık çığarğıla (371). . Al emi anın ırlarında, kara sözdöründö alaş ideyaları tolup catat (372). . Munu birööñ körsötüp sinday eleksiñer (373). . Maselen, minday bir ırı bar eken anın:

Aldey — aldey böböğüm,

Eneñ, baykuş eginde,

Eki emçegi zırkırayt (374). .

Emne için böböktün enesi «baykuş», emne için anın emçegi zırkırayt? A körsö böböktün enesi kolhoz talaasında emgektenip cürüptür (375). . Başkasın aytpay ele koyoyun, bul barıp turğan opolitiçnost! A pesacı?! Kedeylerdi ezgen, aksakalçılıktı koldonğon tap duşmanının kelip alıp baatırım Manas, baatırım Manas deyt kayra-kayra (376). . Baarıdan da ağa anıldatıp boştonduk ırın ırdatıp koyğonun kantesiñ!

Anı men makala kılıp cazıp koydum, — dedi oşol tuşta akın Satarov külmüñdöp (377). . —Cakında çığat (378). .

Mına uşunday çapçañ boluş kerek bolşevik! — Samançiyev çarkıldap andan arı sözün uladı: Bul bir (379). . Ekinçiden, köp akın söroylör eskini köksögön ırların oñdu-soldu basıp catışat (380). . Bala çağımdı sağındım, al mezgil eki kelbeyt, armanım oşondo dep bolçoşot, izildep körsök oşolordun köbünün bala çağı Öktöbürgö çeyin Nikolay zamanında ötkön (381). . Demek oşol kezdi sağınat cana köksöyt eken da bizdin urmattuu akındar!

Üçünçüdön, eldik ırlar, epostor, makal-lakaptar demiş bolup taptık pozitsiyası karamanča çok nerselerdi taratıp cürgöndör köp (382). . Maselen, Kirkomprostun adamdarı ilgerki feodaldık baatırlar cönündögü ır-pırlardı baarisın ılğabay çoğultup cürüşöt (383). . Biz sotsializmdi oşol eski baatırlar menen kurabızbı?! Munu oyloğon sınçı çok!

Anan dagı: ökmöt başçısı menen Atabekov eköo kelişip alıp feodal klerikalık estelik turğuzup catkanın baarımız karap turabız, birok unçukpaybız (384). . Biz oşol elge karşı estelik menen borbor şaarıbzı bulğaybızbı?! Uğuşumça buğa Vlaslav çeh karşı eken, birok anı macburlap iştetip atışıptır (385). . Buğa kantip çıdoogo bolot? Mına, ideologiyalık çıkınçılık degen uşul!

Çakında ele ölkönün borboruna çakırılıp sayasiy keñeşmege katışıp kelgen, kızmatkerlerdin içinde «ökmöttün işi üçün öz atasın kurman kılát» degen atak alıp, özün ar dayım stalinçilmin, dep maktana turğan Samançiyevdin akırkı sözdörün uğup catkanda Elebaydın aza boyu dürküröp, antken sayın içindegi kıydısı başın kötörö kalıp «kördüñbü, kanday eken, menin tilimdi albasañ emdiğiçe temir coldo ce şahtada cüröt bolçusuñ» — dep catti (386). .

Samançiyevdin daracasın da, akılın da, aytkan sözdörü da çın-dilderi menen moyundarına alıp oturğan Kulovdun meymandarı al keçte köp nerselerge mildetker bolup üy-üylörünö taraştı (387). . Elebay da öz tapşırmasın aldı, birok büdömük bolğon cerlerin el közünçö tigil bardık nersege akılı tetik kösöm adamdan suray albay aybığıp turdu (388). . Añğıça al üçün eñ bir kütülbögön körünüş bolup ketti (389). . Bata kılınğandan kiyin, stoldun töründögü bakıyp oturğan Samançiyev turup cönöy bergende karasa, al çakan boyluu ele kişi eken (390). . Özünön az ele aşat (391). . Tañkalğandan Elebaydın közdörü alayıp, eki ceñ bolup tura

kalğandardın ortosunan başın iykegilep saltanattuu ötüp bara catkan bul adamğa oğobeter suktanıp karap turdu (392). .

* * *

Azır emi catakananın koridorunan Sviridovdun kuş koñğuroosunun ünü uğulbayt (393). . Akırkı eki cılda Petr Kuzmiç taanılğıs bolup ketti, ce karılıkka, ce ooruga basınıp bergenbi, ce bolboso kökürögünö oñdurbay turğan sanaa uya salğanbı, ayturu, al içki sırn çüñkür közdörünö katıp turup, ak bubak koyuu kaştarı menen caap aldı (394). . Studentter emi anı seyrek köröt, instituttan oboçorook, kezkezi skameykada kün çubaktap oturğan derektirine alar emi alıstan baş kiyim alıp, salam berip ötüşkö macbur (395). . Antkeni, köp cıl küyüp-bışıp instituttun oortirdigin büt moynuna kötörüp, cañıdan köz cırtkan kırğız-kazak ulandarın artınan eerçip cürüp bilim bergen, atadan artık muğalim kiyinki kündörü işke da, ilimge da, okuğan baldarına da kandaydır muñayım (396). .

— Ae karakterim, kanatıñardı erkin kakkıla, bütkül adamzattın tiregi bizbiz degensip, ukum-tukumıñdun ötköndögüsün unutupay cañıça calğastırğıla, sender tapkan akıldı burınkığa ulasañar ülkön kazına bolot koy, — degen sözdörün al emi eç kimge aytkısı kelbey kalğan sıyaktuu (397). .

Urıyattın alğaçkı demi menen borbordoğu cıluu ordun taştap eletke bilim berüünü bütkül ömürünün maksatı kılıp kelgen Petr Kuzmiç al kündörü borbordoğu dostorunan ölködögü çınığı ilimge bolğon, çınığı eldik madaniyatka bolğon bir betkey ur-tokmok mamile tuuraluu tuyuk cazılğan kattardı alıp turğanın aytıp sırdaşaar mında kişisi cok (398). . «Doroğoy moy Petenka, o çem tı setueş? Blacen nişciy duhom, strana okazalos ot nepa: nikakih boleye sudennıy nikakih variantov, yest tolko vole, yest libo yego mneniye, libo oşiboçnoe (399). . A lyuboe oşiboçnoe, eto — «anti! A lyuboe «anti» — uniçtocimo (400). . Tak çto sidi ! ! ine ne rıpayıya (401). . Primi moyu druceskuyu zavıst za to, çto uçış temnih lyudey, vivodiş ih v svet (402). . Eto — blağodarno! Za eto stoit ne pereyzcat v tsentr (403). . Obnimayu, tvoy Nikolay» (404). .

Petr Kuzmiç dal uşul kattı alğan künü borborduk gazetanın betinen ceñi çolok, ak köynök, ak çiy şlyapa kiygen, buğa deyre eç kimge belgisiz sovettik bağbandın

sürötün körüp, anın «Mı ne mocem cdat milostey ot prirodi, vzyat ih u neyo — naşa zadaça» degen çakırığın okugan ele (405). . Gazetanı mınday koyor menen anın seziminde turğan coğorku kat anın uşul çakırık eköo kandaydır cup kele tüşüp aykaşıp kalğansıdı (406). . Emnegedir bul eki kabardın tabiyatı bir öñdönüp tuyuldu daroo ele (407). . Birok emnesi menen okşoş bul eköo?

Sviridov gazetanı kayradan bir karap çıǵıp, bağbandın sürötün ıldıy karata kömkörüp kayradan skameykağa taştadı (408). . Añǵıça tüşkü tamakka belgi berdi baybiçesi (409). . Petr Kuzmiç stoldoǵu börtö kesilgen cılkımın çuçuǵun, grafindegi kımızdı körgöndö adatınça, dalısın küyşögülöp, eki alakanın canıp alıp, anan baybiçesine külö karap muluñdadı: tı poçemu na bazar menya ne posilaeş? —dep kalaar ele (410). . A bu sapar al eç nerseni baykabadı (411). . Emne üçün aligi eki kabar okşoş bolup turup aldı? Tamak cep oturup dal uşunu taba albay Petr Kuzmiç ubara (412). . Kiyinki kündörü instituttaǵı işterinen alaǵdı bolup kalğanının daǵı bir sebebi uşul boldu okşoyt (413). . Adam suu alıp catkan kuduk kapıstan ılaylanıp ketse kıymılsız daroo toktop kalat (414). . İlay kaydan tüşkönün, emne ekenin bilbeymin, suu kayra tunmayın çakañdı karmap tura beresiñ, Oşol sıñarı Petr Kuzmiç köbüñçö üyündö oturup kalçu boldu (415)..

Pişpek boyunça sır çeçişken calǵız kurbusu Atabekov ele, ce anın kolu boşoboyt (416). . Bügün baram, erteñ baram degen ubadası köp anın, özü cok (417). . Kırgızının alǵaş kızıl professoru, alǵaş Narkomprosu, alǵaş akın cazuuçusu, alǵaş okuu kitebiniñ avtoru, alfavit tüzüüsü orfografiya tüzüüçü bolup istoriyanın birinişi sabaǵına oturup aldıñ (418). . Ösükö sonındı körö almas işi tarlardan korpaysıñbı? —dep Petr Kuzmiç al kelgende tamaşaǵa çeri cazılıp külüp kalçu (419). .

Oşentip cürgön Atabekov bir küñü tünüçündö koluna gezit karmap kapıstan kelip kaldı (420). . Saat on birge ketip, Petr Kuzmiç kaǵazdarın cıyıp koyup catuuǵa kam urup atkan ele (421). . — Oybay, şakırıp cete albağan karaǵım kelip turu goy, — dedi Petr Kuzmiç tañırkap (422). .

Başı çoñ, beti cayık, bir az eñgeçer kelgen caşı otuzdan cañı ele aşkan, orto boyluu cigitti Petr Kuzmiç adatınça iyninen kuçaktap törgö ötközüp oturguzup, anan kiyin şaşılbay özü cay alıp, kana, endi Ösüke, sözüñ bolso ortaǵa sal dey turğan

(423). . Bu sapar bolso Atabekov anı sırtka çakırıp aldı (424). . Tünküsün aba cutup süylöşölük Petr Kuzmiç, negedir demim kısılat, eç üygöbatpay cüröm, — dedi (425).
 . — Oybay, karağım anıñ ne?

— Borborkomdun cañır kelgen sekretarı Belyaev menin közümdü körböy, özümdü taanıbay turup, eki colu cıyında süylöp, ekööndö teñ: akın Elebay Satarov birinçi ırın Oktyabrğa arnap cazğan, a Atabekov bolso birinçi ırın «Manaska» arnap, eskini köksöp cazğan, — dep opuruluptur (426). . Ötköndö Taşkendegi til boyunca Orto aziyalık keñeşmede doklad casap kelsem, Belyaevdin cardamçısı telefon çalıp, siz emne üçün latin tamğasın korğop doklad casaysız deyt (427). . Latin tamğasına Türksiktin toktomu boyunca ötüp catabız go, ce bul Atabekovdun oylop çığarğanıbı?

Petr Kuzmiç eki kolun arkasına alıp, bökçöyüp basıp Osmon tüşünbögön bir nerseni tüşüngöndöy başın nykegilep, birok köpkö deyre unçukpay cürdü da, bir kezde başın kötörüp: — Ösüke, sender oşol Belyaevdin özünö kirip şıksañ kanter edi?! Ar colu cañı ülkön kelgende baarıdan murda ozunup kirip cürgöndör bar goy, karağım (428). . Kabırğañ menen keñeşip körünüşü (429). . Birak kanday bolğon kündö da sınıp, müñküp kalbañ (430). . Ötö talanttuu, bilimdüü adamdar korduk körgöndö nez bolup kalat (431). . Onı sender bilip koyuñ kerek (432). . Antpese endi zaman ourlap, baratır goy (433). . Dostardan kelgen kaberler durus emes goy... .

Pişpektin köçölörü anda köbüнесе karañğı (434). . Çoñ-çoñ mekemelerdin astında birden-ekiden carık küygönü bolboso, tündösü basıp seyil kurğandar kıştaktağiday ele aydın cariğın paanalayt (435). . Eki karaan tün carımı ooğança basıp cürüşüp alda neçen sözdördü süylöşüp, köp nerselerge coop taba alıspay acıraştı (436). . Kol alışıp kete bereerde Sviridov Osmon okup koyunuzçu dep bergen gazetanı çöntögünö katıp catıp, bir nerseni estey koydu (437). . Oybay, karağım tura tur (438). . Men sağa on tenge bereyin (439). . «Erkin-Tooğo» cazıp kalkka çakırık taştapsıñ go (440). . Kırğız curtunıñ erkindik dostuk dastanının mıñ cıldığına karata estelik kuramız dep karacat cıyıp catsañar men orusmun dep bulay kala bergenim bolmas (441). . Poçtoğo ceter şamam cok (442). . Sonduktın özüñ menin atımdan salıp koy (443). .

Üyünö kelgenden kiyin Petr Kuzmiç baybiçesi öçürüp koyğon kabinetindegi çıraktı kayradan küygüzüp, Osmon bergen gazetanı şaşıla baraktay ketti (444). . Gazetanın bereerin berip, birok Osmon okuğanda özüñüz körösüz dep emne bar ekenin aytpay ketken (445). . Petr Kuzmiç birinçi betti köz cügürtüp baratıp oşol cıldarı sotsializmdin tunguç ilimpozdorunun içinen eñ cañıçılı degen atak alıp, Stalindin oozuma kirip alğan biolog Lısenkonun: «bizdin sovet ölkösündö adamdar emes, tirüü deneler gana tuulat (446). . A adamdardı maselen traktorist, motorist, ilimpoz ce bolboso akademikterdi biz özübüz koldon casap alabız» — degen çoñ kara tamğalar menen terilgen uraanın okup dal oşondo anan köp kündör boyu kandaydır bir okşoştuğu tabılbay kıynap cürgön: Moskvadağı akademik dosunun kat menen Miçurindin sözünün ortosundağı baylanış esine tık dey tüştü (447). . Vay-vay Lısenkonun sözü tigil eköönükünön da alıs tüşkön taş turbaybı (448). . Demek, sotsializm koomduk — önügünün ıraattuu zakon çenemdüülügünün natıycası bolo turup, birok oşol ele uçurda kee bir adamdar ele koomdun özün da, tabiyattı da, al tügül adamdardı da kaalağanday koldon casap alat turbaybı?!

Sviridov ordunan turğandan kiyin anan üçünçü bettin etegindegi makalanın atına köz çaldıktı: «Türkstan krayındağı sotsial-turan sayasatınan kalğan koñursu cıt» (449). . Aa, mına uşunu okusun degen turbaybı Osmon (450). . Oy-bay dağı ne degen balaket bolup ketti?

Tekst mayda tamğalar menen terilgendikten Sivridov bökçöygön kalıbında ıldıy eñkeyip ıldıy eñkeyip köpkö tiktedi birok anın es-akılı emeleki tula boyun muzdatkan oylorunan bul makalağa ooboy turup aldı (451). . Koy, munu ertefi okuyun dedi al een kabinetinde uğuza süylöp (452). . Oşonu menen çığaar eşigin bolcop karan aldı da çıraktı öçürdü (453). .

* * *

Atabekovdun lektsiyası dayıma keçkisin, instituttun çoñ zalında öto turğan (454). . Şıkala oturğandardıñ teñi studentter bolso, teñi kirgız madaniyatının alğaçkı kursun cana kızmat kağazdarın tuura cana bilimdüü cazuunu üyrönüş için ar mekemedemden kelgen kızmatkerler (455). .

Elebay emi murdağıday özünön-özü şektenip boyun caşırğandı unutkan, akırkı kurstun studentı, bir top makalanın avtoru, anın içinde mına uşul kiçinekey şaar tüp kötörülüp kelip lektsiyasın ukkan Atabekovdun «Osmon ırları» attuu birinçi ırlar cıynağına cazılğan «Atabekov ağayımın eki cüzdüülügü» degen sını bar (456). . Kalemiñ töşölgüçö bizden cardam al, dep al sındı Samançiyev menen Kulov eköö çoğuu oturup cazişip bergen menen «Erkin-Tooğo» calgız özünün atı menen çığıp kelgende Elebaydın süyüngöndön közdörü caynap, cürögü alıp uçtu (457). . Gazetanı koynuna katkan boydon catakanasına cügürüp kelse coldoştoru çoğulup andan murun ele makalanı okup oturuşkan eken (458). . Elebay Samançiyev ağasınan cañıdan üyrönüp cürgön adatınça carkıldap külüp kirip kelgende alar negedir suz uçuraşıp koyuştu da, ar nerseni şıltoolop birden çığıp ketiştı (459). . Birok ağa Elebay terikken da cok, suuğan da cok, bu canında catkan baldar baarı bir cokko ese ele al üçün: Anın köñülü azır zakımdap şaarkom, borborkomdun kabinetlerine ketip cattı (460). . Anık kuttuktoonı, anık maktoonı al oşol çoñ caktan uğat (461). . A bul studentter, muğalimder birinçiden, öz taşpişinen başı çıkpağan beçaralar, ekinçiden, oşentip iteyip cürüşköndörü menen içterinin tarlıgın aytpa—aylasızdan uçuraşıp, birokkarakterinde körö albastık kılıyıp turat (462). . Baarı teñ oşondoy! Mına bugün da bölmösündögü kempaylar uuru mışıkça cılıp çığıp ketiştı, a kalğandarın bolso dal oşol Atabekovdun lektsiyasına barğanda körö catat (463). .

Lektsiya baştalğança Elebay hrom ötüğün caltırata sürüp, sarı nootu şımın, içteyin ak cakaluu gimnasterkasının birştarın caza tazalap kiyip, köpkö deyre alıp-uçkan cürögün saamiktatıp toktotup, anan calğızata basıp keldi institutka (464). .

— Makalañdı ar bir klassta çoğulup okup catışat, tez bar, — dedi birinçi colukkan krustaşı anı kaptalğa nukup ötüp (465). . Anı ukkanda Elebay tık toktodu da, klasstar cakka körünböstön erte bolso da çoñ zalğa bara berüünü çeçti (466). . Barsa çoñ zalda da çoğula baştağan el top-top bolup üymölöktöp atışat (467). . Añğıça baykağan biröö Elebaydı körsötö koydu okşoyt bir daar el baştarın kötörüp anı karap kalıştı (468). . Karağan közdör öto suuk köründü (469). . Elebaydın boyu turçıyıp öz salmagın özü sezbey saal kaysaktay tüştü da, tezireek barıp birinçi katarğa, tigilerge dalısın salıp otura ketti (470). . Kulaktarı duuldap artındağı ulam küçögön kübür-şıbirdın arasınan bir nerse tıñşayt, birokk daana acırata albay cattı

sözdördü (471). . Bir kezde kimdir biröönün cakın ele kulak túbünön: —Atabekovgo kol salğan kıraan uşubu? —degen kekeeri uğuldu (472). . Elebay şart kayrılıp karasa mekemedden kelgen orto caşar bir kişi eken (473). .

—Emne meni caman közüñ menen karaysıñ?! — dep tigil adam Elebayğa oğo beter kışaşa tüştü (374). . — Közüñdü tikireypte kıstalak, özüñdü okutkan ağayñdı mintken soñ erteñ eneñdin etegin açasıñ!

—! Ha-ha-ha! — dep bir tobu dürböp külüp kalıştı (375). . Oşondo Elebay ordunan turdu da, tigil adamdı demite berip: Familiyañız kim?! —dedi (376). .

Emne kılasıñ menin familiamdı?

Kerek!

A men kerek bolsom, senin mağa keregiñ çok (377). . Eesin kapkan ittin caağın ayırıp koyot bilesiñbi?!

Elebay emne deerin bilbey kalçıldap, birook zalğa tolo tüşkön el bütündöy dapdaarıp karap kalğandan ulam, kumsarıp tigil kişige kekendi da, teskeri karap otura ketti (378). . Añğıça art caktan dağı biröö unçuktu, kıyazı bul studenttin ünü okşodu: Eki cüzdüü tak özü! Capar, Satılardı okuudan çığarğan da uşul bolçu!

Ooba, men bolçumun! —dep kıykırdı niyetindegi tayanğan tiregi katuu kozğolo tüşkön Elebay ordunan tura culunup (379). . — Men bolçumun! Al oşentip barıp kiyinki sözdü aytkan muzoo kirpik, tompok köz sarı cigitti cakadan aldı (380). . — Menbi eki cüzdüü! — dedi al dağı kıykırıp (381). . Açuuğa ceñdirgen elebay özüñ coğotup koydu beym, zal toltura elge capadan calğız atırılıp catkanın bir tuyğan çok (382). . Añğıça muzoo kirpik cigit eköö culkuşa tüşüp opur-topur küçöp ketti (383). . Mındayda calğızdın işi emne, turğandar ım dedirbey Elebaydın eki kolun arkasına tolğoy salıp, başın oturğuçtun aldına kiyrip ciberiştı (384). .

Ötüktün takası menen boorum ezip cibergile! — dedi kim-kuutka öröpküy tüşkön biröö akıl salıp, kıykırıp (385). . Dağı biröö «moynun artka büktöy salışka» ıntızar bolup culunup, aytoru köp kişi bir kişini kantip uruşun aylasın tapkıça kafedrada turçu koñğuroo çañılday tüştü (386). . Körsö kağaz salğan papkasın koltuktap, Atabekov özü kelip kalgan eken (387). .

Oy cigitter, bul emne degen coruġuñar? — dedi Osmon bulġangan üstü-başın kaġınıp atkan Elebaydın canına şaşa kelip (388). . Tanooloru kıpçılıp, kumsara tiştengen Elebay Osmon caktı karabayt da unçukpayt, ce arkılar unçukpayt (389). .

Bul emne degen muştasıñar?! —dedi Atabekov coop ukpaġanına açuulanıp (390). .

Satarov degen uşul! —dedi añġıça Osmondun Elebaydı taanıbasın baamdaġan aligi tompok köz sarı bala (391). .

Oşondo Atabekovdun kara sur öñü bozoro tüşüp, biroq köpçülüktün özünö bolġon uşunçalık abıġıy mamilesine ererkey arġasızdan kara küçkö açuulandı (392). .

— Emne eken Satarov bolso?! Cüz kişi bir kişini da mataybı coluñ bolġurlar (393). . Emne camandık kıldı bul silerge?!

Tuġandar emne aytaarın bilişpeyt (394). . Añġıça cana adep Elebayġa kıçaşkan orto kurak kişi ordunan kozġolup: Camandıġı oşo — bugünkü kezittegi makalası (395). . Andan da kıyın camandık bolobu? —dep Atabekovġo can tartkanın körsötö süylödü (396). .

Oy, coluñar bolsun silerdin, — dedi Osmon arġasızdan külüp (397). . — Gazetke karşı muştum menen çıġalı dediñerbi?! —Antkeni tük bolboyt (398). . Eger sınçı Satarovdun cazġanına makul bolbosoñor anda siler da pikiriñerdi gazetke cazġıla (399). . A mintip biröögö kol kötörgöndö coopko ketesiñer baatırlar (400). . Eç ceriñ ooruġan cokpu Satarov?

Elebay kaġınıp-silkingenin toktotpoy Atabekovdun suroosuna da coop berbesten: silerge körsötöm degen kıyazda at koyġon boydon sırtka çıġa cönödü (401). .

— Aey, cigit, tokto! —dedi Osmon tiginin arġınan umtulup (402). . Elebay kılçayġan da cok (403). .

Oşol ele künü bul okuya şaardın buluñ-burçuna uġulġan çoñ çatakka aylana turġan boldu (404). . Elebay tüz ele şaarkomġo cetip, Kulovġo dattanġan eken, al daroo Samançiyevge cetip, anısı obkomdun birinçi sekretarına atayın doklad çıġarıp, küügüm çöndö Narkomprostun telefondoru çırıldap, Atabekov

BKğa çakırılıp kaldı (405). . Ayakta antip atkıça şaarkomdun kence kızmatkerlerinen institutka eköo katar cetip, aligi okuyanın kübölörünön tüşünük çoğultup, studentterdin içi tolkup, ızı-çuu küçöy başadı (406). . Elebaydın makalasının çuusunan da zaldağı okuyanın çuususu telefondon telefongö uçup, oozdon oozğö ötüp Narkomprosto Atabekov makala cazğan balanı tepkiletip ciberiptir degen ayıñ tarap ketti (407). .

Kara niyettik menen uçurtup ayılğan ayıñ sözdör oşonu eñsep turğan adamdın kulağına cetse kanday? Daroo faktığa aylanat, daroo «kördüm» dep tüşünük cazıp bergender tabilat, a eñ negizgisi anday işke daroo çara körülöt (408). . Bu sapar dal uşunday boldu (409). .

* * *

Şaarkomdun komissiyasının başçısı Samançiyevdin tuzğön spravkasının negizinde Osmon muğalimdikten çettep kaldı (410). İşsiz kalğandan beri al tıñğılıktuu eç nerse caza albayt (411). . Oşentse da, köngön adatı boyunça üy-bülösü catkandan kiyin aşkanasına ötüp alıp, tün ortosu ooğança kalemin alıp, kağazın tiktep oturğanı oturğan (412). . Birok ır da, drama da, ilimiy işi da başında turgan öñdöngön menen kağazğa tüşpöy cattı (413). . Kançalık küçkö salsa da künümdük turmuştun açuu oyloru kalemin toktotup, cakşı ele tolğonup bışıp kalğan iygisinin aldın tosot (414). . Oşol meesin alağdı kılıp Cürgöndö kıcılğağan köygöyün kündölügünö şiltep salmayın canı sep alçuday emes (415). . «Balkim, bulardı cazıp bolup daroo kayradan tıtpı salarımın, bolboso bir maalğa deyre şkaımında catıp turaar» (416). .

Sır katışkan akıldeşim, koltuk kurbum

kündölügüm!

Sen kolumda turğanda dosumsuñ,

Kolumdan çıksañ kasımsıñ, ,

Birok özüñdön başka buğumdu aytaar

kimim bar!

Mina bugün da bir az kapamın (417). . Almustaktan beri ak menen kara carışat, akka çındık boluşat (418). . Çındık bolboso, ak küyüp atkanın körgöndö canın taştay

cardamğa keleer anın ak sanaası bolboso adamdınbul düynödögü çaşoosunun narkı ne?

Epadam turmuş oşol çındıktı sen capa çegip catkan üygö kirgizbey eşigin caap alsa, anday kündü ne deybiz? Anda zañ-zamanıñ calğanğan coldoş bolğonu oşol deybizbi! Cok, antkim kelbeyt!

Birok menin uruyat zamanımda calğandım calañdap, el aralap cürgönü kanday? Adamdardı zar kakşatıp, kendirin kesip, çındıktı kuup-sürüp cürüşkö anın kanday akısı bar? Kim bul sezimdi menin sotsialistik üyümö kirgizip ciberdi? Al tayrañdap törümö ötüp, üy içimdi sapırıp, kazan-ayağımı talkalap, otuma suu kuyup catır go (419). . Aktı korğolotup burçka kamap, beçara kılıp koydu go (420). . Ak çındıktı çakırsa ün cetpeyt, ünü cetse da eşikten kire albayt (421). .

Ak baykuş armanduu kete turğan boldu go (422). . Emne üçün mınday bolot, eç tüşünböym (423). .

Atam Atabekti calğız tonduu kur çeçen dep koyuşçu ele (424). . Can caratkan anı oşondoy bolsun deptir (425). . Sancıra aytıp, nakıl söz süylögöndön başka önörü cok kişi bolçu (426). . Atabektin altın ereni dep biz çaştayıbızdan emgekçil bolduk (427). . Körüngöngö malay cürüp mal taap, atabızdın etegin uzarttık, malduu kıldık, orus pomeşciginen altı teşe cer satıp alıp ookat kurduk, uya saldıq (428). . Akırı uruyat keldi, mal-ceribizdi ortoğö berdik, atabız kulak atanıp aydoogo ketti (429). . «Atabektin baldarı atasın bayıtıbız dep kulakka tartıp tındı» degen şıldıñ sözgö kaldık (430). . Üç ağam azır cok, törtünçüsü kıtay cerinde kala berdi, men bolso talaada uçkan kamğaktay tağdırdın kuyunu menen alda kayda kettim (431). . Taşkent, Alma-Ata, Kazan şaarlarında nandın katıgın şimip temseledim, elime bir kerekke carasam dep bilim aldım (432). . Abu-Ali İbn-Sin segiz çaşka çıkpay catıp, oşol kezde bolğon aalamdağı ilim-bilimdi büt okup alğan eken, a men şorduunun on segiz çaşı kör turmuşstun ayınan tekke ketti (433). . On toğuzumda arañ tamğa taanıdım (434). . Cıyırma bir çaşımday birinçi kazalımdı Alma-Atada okup cürüp, kazakça cazdım (435). . Oşondon beri kün tınım cok, tünü uyum cok tamtañdap el keregine carasam deym, cıyırma üç çaşımday calpı türkoloğdordun cıyınında doklad casap, oşol cılı revolyutsiyanın birinçi ırn kirgizçağa kotorup alıp elime tartuu

kıldım (436). . Andan kiyin Sredazbyuronun çakırusu menen Taşkenge barıp tört-beş cigit «Erkin-Too» gazetasın öz kolubuz menen basıp çığardık (437). . Esimde, gezitibizdin birinçi nomurunun boyoğu kurğabay tüşkö çeyin birden nuska kılıp acıratıp küngö cayıp, kurğatıp alıp tüştön kiyin Öktöbür mayramının ceti cıldığın mayramdap catkan Taşkendenin borbor ayantındağı elge: «O, el curt! Akısız alğıla! Kara kırğızdın birinçi gazeti! » dep körüngöndün artınan eerçip cürüp beker arañdan zorğö taratkan elek (438). . Aktıgıbizdı kudayğa koyduk— oşol gazeta çığaruu mildetin alğan tört cigittin üçöbüz al kezde kazak, özbek curnaldarına on-on beşten ırıbiz çıkkan, kandayda bolso akın atalıp kalğan kurağımız ele (439). . Birok birinçi nomurğa özübüzdükün bersek uyat dep oşo kezde Taşkende okup cürgön kırğız baldarğa makala, ır, aňgeme cazdırıtıp, alardın cazıp kelgenin kayra-kayra oñdop catıp ak dilimiz menen birinçi nomurdu çığarğanbiz (440). . Men atımdı koyboston «Kırğız kalkının kedey-kembağal, batrak kızımatçı azamattarına» dep baş makala cazıp bolup beş çakırım alısta, eski Taşkendegi tipografiyaga cöo cügürüp cetssem özübek naborçu «iye, şunaka ham söz bolar ekan»dep şıldıñdap albay koyğonu da esimde (441). . Albasañar koyğula dep oşondo arab tamğası menen bütkül gazetii özübüz terdik (442). . Kiyinki nomurlarımızdın çığışı andan da tozok boldu (443). . Aylık degen cok, kalem akı degen cok (444). . «Kızıl Özbekstan» menen kazaktın «Ak col» gazetalarının eski şriftterin, artıp kalğan rulon kağazdarın caldırıp atıp arañ alabız (445). . Kereeli keçke şaardı kızıdırıp cöo çurkap, material çoğultup, keçinde alardı redaksiyalap iştep, tünü menen tamğa tergende açkadan baş aylamıp, neçen colu taş polğö cıgılıp tüşkön kündörübüz boldu (446). . Oşentip Sredazbyuroğö arızdanıp cürüp arañ degende beş nomur çığardık, andan kiyin Pişpekke köçtük (447). . Kelsek, biz Taşkende çığarğan «Erkin-Toonun» beş nomuru oşol kezdegi Kara kırğız oblastının öz tilindegi birinçi sayasiy kuralı da, birinçi okuu kitebi da, adabiy cazma mülkü da bolup kızımat kılıp catıptır (448). . Taşkenden kelgen beş bala süyüngönübüzdön birimizdi-birimiz kuçaktap alıp ıyladık oşondo (449). .

Birok adamdın zañı sasık degen bar (450). . Al tuura körünöt (451). . Biz süyömölöp ır cazdırıp oñdop-tüzdöp çığargan Elebay Satarov degen avtorubuz «Erkin-Toonun» alğaçkı beş nomurunda sayasiy katalar bar dep Taşkenden kele

elekte ele Kirobkomgo arız kirgizip koygon eken (452). . Anı ukkanda önübüz bozorum, ındımız öçtü, gazetanın işine bilek türüngöndön zaarkandık (453). .

Birok bitke öçöşüp topuñdu otko salba degen bar (454). . Köp ötpöy Taşkenden kelgenderdin içinen eköübüz tezinen alğaç kırğız mektepteri üçün Alippe, grammatika cana til-adabiyat okuu kitepterin cazuuğa oturduk (455). . Birok kündüzü Kara-kırğız bilim komissiyasının bardık cügün moyunğa kötörüp, tünküsün kana kitem cazuuğa ubakit alçubuz (456). . Andan beri on cıl öttü, baş-ayağı ceti ilim-talim kitem, üç ırlar cana poemalar cıynağın, eki pesa cazıptırmin (457). . Andan tışkırı Moskva, Baku, Taşkent şaarlarında cana Pişpekte bolğon cıyındarğa on ceti ilimiy doklad dayardap, süylögön ekem (458). .

Uşunumdun bardığı bir kıpınğa turbay uluçul degen karanday calaalar menen Narkomduktan da, muğalimdikten da aydaldım Emi Satarov, Samançiyevderdin catıp-turup közdögön maksatı meni partiyadan çığarış (459). . Menin Uruyat zamanımda emne üçün minday kara özgöylükkö karşı turğan dabaa cok? Kantkende men elime tınçıraak emgek kılam, kantkende men botkodoy cambaşıma cabışkan adamdardan kutulam?! Tigine emgektegi kence kızımız uktağan okşoyt, ayalım tüyşölüp, töşögünön turup catat (460). . Al azır aldıma kelip, betin basıp alıp bozdrop ıylayt, zeenimdi keyitet, oşon üçün, kündölügüm, tezireek şkafıma caşın! ... »

* * *

Şaarkomdon buyruk bolup Atabekovdun üyündögü telefondu kırkıp koyuşkan ele, oşol sebeptüü Bkdan kimdir biröö kelip Belyaevge barsın dep aytıp ketken eken (461). . Oorukanada catkan Sviridovdu körüp, tüşkö maal üyünö kelse Osmondu ayalı bosoğodon attatpay turup kabardı (462). . Üç balaluu üy-bülönün al küpdörü bir kütkönü ele uşul Belyaevdin kabıl aluuşu ele (463). . Atabekov özü eçteme dep unçukpayt, a ayalı bolso Belyaevdin adep kelgende el Osmongo asılğanın anın koyun-koltuğuna Samançiyevder nebak kirip alğanın, emi Osmon başın taşka ursa da Belyaevden eç cakşılık bolbosun kün muruntan aytıp, oşoğö arnalçu köz caşının teñme-teñin kün muruntan ele tögüp koyğon bolçu (464). . Oşentken sayın ayal camandıktı erkekten murda sezet dep Osmon içinde zayıbına koşulup turğanı menen sırtında ağa aybaat kılıp: toktotçu ıyıldı, cercer alam Belyaev menen bütüp

kalbayt, kerek bolso Stalinge kat cazam dep opurulumuş etet (465). . Stalin dese ayalı çındap ele caş balaça sooronup, küyöösün caştuu közü menen tañırkap karap, «özünöbü? » deyt ukkan kulağma işenbey (466). . , Tak ele özünö! Can açığanda ayanaar cerim cok! dese ayalı saamğa seleyip turup anan unçukpay üy ookatın karmalap kiret, Beçara ayaldın içinde emne degen dürbölöñ, emne degen işenim, emne degen karantün sapırılıp atkanı belgisiz mınday uçurda (467). . Anı ayalı da söz menen aytıp bere albayt ele, tek gana «Stalin» degen a-bu dep eç kim teskebey turğan acayıp attın bolğonu, ağa cazıla turğan Osmondun katının bolooru, demek miñ korduk başka tüşsö da, aylasızdan açuu caşı miñ iret betti cuusa da, akırkı bir kayrıla turğan cerdin bolooru kimgе ele bolso akırkı ümüttün kıldan içke cibin karmatıp koyot okşodu (468). . Adamdın koluna eptep ele oşol ümüttün közgö körünbös cibi ilinse kırk cıl zındanda catıp ölböy çığışka da kudureti cetet beym... .

«Menin çoñ enem türk-musulman kızı bolgon eken (469). . Oşol sebeptenbi, aytor, kiyinki menin Belyaev tukumdarım Orto Aziya elderine bir çeti kızikkansıp, bir çeti boor oorugansıp mamile casaşçu (470). . Kazaktın Petropavlovsk şaarında kızmatta cürgönümdö men dağı türk tilin çala moñol üyrönüp alğanım oşol çoñ enemdin kanınan ulam boluş kerek dep oyloym (471). . Antip til bilgenim kiyin partiya meni Kırğızstan tsekasına birinçi kılıp ciberişke şıkak boldu okşoyt (472). .

Aytoru, emnesi bolso da, camandığı kulağma köp utulğan kırğızdın calğız professoru menen birinçi iret süylöşö turğan bolğonumda men bulardın tilin bileerimdi körsötküm kelgen cok (473). . Antkeni sıy dağı uçurunda, merçemi menen casalsa sıyğa okşoşot... .

Byurogo bir ele kün kalğan, oşondo kabıl aldım men Atabekovdu (474). . Anın üstünön cazılğan spravka çındığında caman bolçu (475). . Birok andağı sözdördün, terminderdin köbü coğorton, Moskvadan kelgen TSKnın caşıruun byulletenderinen alınğandıktan alardı kata ce oydon çağarıлған dep aytuu mümkün emes (476). . Anın üstünö al ayptoo termindere dal uşul Atabekov öñdöngöndörgö karata koldonulup catkan kez (477). . Ayptalıp demekçi, alardın içinde cetekçi kızmattağılardı mınday koy, köbünçö ilimpozdor menen madaniy işmerler, al tügül alıstan baarımız atınasıyınğan Vavilov da bar ele (478). . Körsö partiyabız kerek bolso Vavilovdu

dele ooz açırbay budalap koyot turbaybı (479). . Oşonu ukkanda çın ceri menin üröym uçat... .

Biz bolso ali bir dağr ilimpoz söröydü cazalap körö elekpiz (480). . Bir uuç karañğı eldin içinen calğız professor çıktı ele, mına emi eñ obolu oşonun işin karağanı turat okşoybuz (481). Calğız bolğonu menen Samançiyevderdin spravkasına, anan kelip mağa aytkandardın sözünö karağanda al kuturğan ulutçul bir akmak okşodu (482). Sotsial-turan menen alaştın sazına belçesinen batıp alğan körünöt (483). . Oşol sebepten men Atabekovdu kabıl aluunu cönököy iş debedim — karooldu eskertip koydum (484). . Menimçe bul ırıs keser korkunuçtuu neme boluşu mümkün dedim elem (485). .

Birok, eşik açılğanda baş kötörsöm bir campıyğan tegerek baş adam kirip kele catat (486). . Boyu pakene, moyun degenden dayın cok (487). .

Adgende kırğızdar mağa büt bir öñçöy körünüp turup alçu ele, kiyinçereek gana men alardın kebetesin ayırmalay turğan boldum (488). . Çın ceri arasında suluu sımak, murunduuları cok emes, keesi kadir ese ele yevropalikka tüspöldöşüp da ketet, a mına bul Atabekov bolso anday emes eken (489). . Men orduman kozğolup, al stoluma cetip kelgençektı teytektep baskanın köz ayırbay karap turdum (490). . Kebetesi arañ ele canı barday öñdöngön, birok kol alışkanda baykasam bulçuñduu körünöt (491). . Men emes, al menin kolumdu kapşıra karmap cüröt (492). .

—Oturunuz! —dedim addıdağı stuldu körsötüp (493). . Oşentsem al «çoñ rahmat» dedi da kelbettene şaşpay oturup, birinçi sözdü menden kütkönsüyt (494). . Atañkörü ee dedim içimden men, dımağın kara dele! Ekinçi sekretarım Törökulov aytkan bolçu: bul Atabekov künöösü üçün emes, köbünçö kerbezdengeñ kıyaly menen canındağılarga cakpay cüröt dep (495). .

Oşonu men da baykadım da, kışaştık kılıp atayın söz baştabay oturup aldım (496). . Oşentsem al sezdi okşoyt: — Anda men arızımdı aytayın, uruksat beriñiz, — dedi kütülbögön kayrattuu, bek ün menen (497). . Oruşça taza süylöyt eken (498). . Men başımdı iykedim da, aldımdağı kağazdı tiktemiş etip uğa baştadım (499). . Anan oşondo, kaçan oyun ireeti menen ayta baştağan kezde gana bul adamdın içi tolğon kaar ekenin, oşol kaardı al kayra tartkısı ızaluu ünü menen tikeley

bettep aytıp turğanın körgöndön kiyin anan korkunuçtuu ekendigine işene başladım (500). . Birok, bir kızık ceri, menin şaytanıma tiyip alam dep tük bir sezbeğeni kızık eken (501). . Timele teñtuşuna taarınıçın aytıp catkansıyt (502). . » Men anın bardık aytkandarına makul bolup catkanday süylöyt (503). . Açuum menen kağıp salayın dep, birook unçukpay çıdap oturdum da akırı: Sabır kılıñız, coldoş Atabekov (504). . Siz timele süttön appak adamday süylösüz da (505). . Birok siz cönündö bizde toluk maalımat bar ekenin bir az eske alsañız bolot ele, — dedim (506). . Oşentsem al çaş balaça mukaktana tüşüp, kızarıp ketti da: Keçiresiz (507). . Oşondoy bolğon soñ men köp süylöböy ele sazđın suroolorğo coop bersem bolçuday, — dedi (508). .

Menin sizge bere turğan suroom cok (509). . Bolso alardı erteñ byurodo aytam (510). .

Anda emese, — dedi al caltaylap, — aytaarımđı ayağına deyre aytıp alayın, andan soñ özüñüz çeçeersiz (511). .

Oşentip al atası tuuraluu kadimkidey közünö çaş imerile tüşüp ayta baştadı ele, çıdabay külüp cibersem bolobu (512). . Körsö Atabekti baldarı sıylap mal-canduu kılabiliz dep atıp kulakka tarttırıp ciberişken eken (513). .

Co, keçiresiz, — dedim men uşul cerden anı toktotup, — atañızdın kulakka tartılğanı ıras eken (514). . A birook siz sovet ökmötünün cıluu koynuna kirip alğanıñız kanday: professor bolup, al az kelgensip eldi sotsializmge üyrötkönüñüzgö col bolsun (515). . Biz emne kulaktın tukumunan üyrönöbüzbü sotsializm kuruştı?

Menin körgön tarbiyam da, bilimim da sovettik (516). . Emgegim bolso bütündöy sotsializmge tiyeşelüü (517). . Atam bolso biz emgektenip taap bergen tört cilkı menen beş tuyak uyun ortoğo nebak salıp bergen (518). . Lenin taptık körünüştördü sırtkı belgileri emes içki mañız arıluu teriştirip cazaloo kerek degen emespi (519). . Ölköbüzdö ak padişa instituttun bütökön miñdegen önörpozdor işteyt, anın baarisin tap duşmanı dey albaybız go (520). .

— Kıskartıñız! — dedim men açuum menen, — eger sizdin buzuku köz karaştarıñız bolboso, oşol önörpozdordun eñ aldına koyup sıylaar elem (521). . Buzuku degenim — sizdin çığarmalarıñız (522). . Alardı tanıp kete albassız: Men sözdü kese çaap aytıp, birook oşol ele uçurda bul professor emi emne ayla kılaar eken

dep kızığıp cattım (523). . Çının aytsam, dayım ele kol kuuşurğan mögdürök adamdardan cadap, kiçine bir sağa kayrat körsötkön tirüü can menen didarlaşkıñ kelet eken (524). . Birok Atabekov antıp mağa takat körsötpöstön sırtta kalğan portfelin alıp kirüügö uruksat surap kaldı (525). .

Portfeli beş tülöp titilgan eken (526). . Oşonun içinen al boo-boo kağazdardı suurup çıktı: Mına menin ayıptalıp catkan çığarmalarım (527). . Kalıs komissiya tüzüp karatıp çıksañız eken (528). . Kotormoçu özüñüzgö okup berse andan cakşı bolot ele (529). . Tekstter baldarğa ılayıktalğan, cepceñil kotorulat (530). .

Emne, aligi baskınçı-feodal cönündögü pesalarınız baldar üçünbü?

Cok, çoñdor üçün (531). . Birok al sabatsız bolğon soñ cönököylöştürülüp cazılğan (532). . Basa pesadağı Manas baatur baskınçı emes, al baskınçılıkka karşı küröşkön adam (533). .

Bulardın içinde özüñüz müçö bolğon reaktsiyaçıl alaş partiyasın dañazalap cazğan ırñız da barbı?

Bar (534). . Birok al ır partiya cönündö emes (535). . Alaç degen kazak-kırğızdın tüpkü atası (536). . Bul eki eldi ilgerten uşunday atap kelişken (537). . İrim oşol ata-baba cönündö (538). . Al emi kompartiyadan başka men eç bir partiyda bolğon emesmin cana bolboym dağı (539). . Al özü kara niyetterdin calaası (540). .

Mında bardık dalilder cazılıp turat, coldoş Atabekov, — dedim men aldımdağı spravkanı körsötüp (541). . A çınında «alaş partiyasına» kirgendigi spravkada daana emes; timele faktısız cazılğan boluçu (542). . Dal uşul cerin taktağın dep Kağazdı Samançiyevge kayrıp bergeni turat elem özüm (543). . Antkeni Kırğızstanda alaş partiyasının müçölörü bar degendin mağa emne keregi bar? Al üçün erteñ özümdü künöölösö kantem? Ansız da bul boyunça Moskvada aşıra çaap kabar cibergen koopsuzduk orğanıbizdın cetekçisi menen ker-mur aytışıp turğan kezim (544). . Co, çınında ele kaydağı partiya? Kim al partiyanı körüp-bilip koyuptur (545). . Uşul, tarih belinen üç büktöp, ömür boyu tizeletip kelgen elde sayasiy partiya tüzülçübü?

Oşol dalilder menen taanıştırsañız eken, — Atabekov öñü samanday öçüp (546).

—Men sözdü daroo başkağa burdum: —Akademik, filoloğ Mar partiyadan çıkkanın bilesizbi?

Atabekov üçün bul kabar kütüüsüz ele (547). . — Mina uşunday, coldoş professor! Başkasın koelu, latin alfavitine can tartkanınız üçün ele cazağa tatıktuusuz!

Oşondoy kantip bolsun? ...

Emne, kantip bolsun?

— İlim degendi, bolğondo da til ilimin sındasa bolot, kabıl albay koyso bolot, a cazaloo bolboytko?

—Demek tilçiler cazasız cürüş kerek eken da? Oşentsem, coop orduna al portfelinen dağı bir neçe bet kağazdı suurup çığıp mağa sundu: — Latin alfavitin men öz oyumça emes Sredazbyuronun tapşırması menen tüzüp kelgem (548). . Al kezde oşol alfavit bizge oñ körünsö kerek, emi bolso andan da oñtoyluu, orus alfaviti cönündö söz kozğop catabız (549). . Men oşonu koldoym (550). . Mınakey bizdin tilge ılayıktap al tügül cañı dolboor casap kördüm... .

Dağı da birinçi bolğuş kelet ee dedim men içimden (551). . Degi uşu kırğızdırdın mansapçılığın kantebiz (552). . Birok dolboor kerek ele, anı tüzüp iştey turğan bilimdüü adam da kerek bolçu (553). .

Boluptur, dolbooruñuzdu kişi emes top tüzüş kerek (554). .

Eñ tuura, — dedi al mağa daroo koşulup, — bul dolboor iş üçün alğaçkı kana türtkü (555). .

Beş münöttön kiyin başka cıynalış baştamakmın, oşon üçün men bir çeti şaşıp, ekinçiden bul adamğa emne dep coop aytıp ketireerimdi bilbey oturdum (556). . Antken menen bilim çınında ele ukmuş eken munun (557). . Kırğızdardın içinen mınday dağı kaçan çıkmak? Azırınça Atabekov bul el üçün attın kaşkasınday ele ekeni körünüp turat (558). . Birok al cönündö ulutçul degen mokoço pikirdi uşunçalık tüzüşköñ eken, men emi anı buza albaçudaymın (559). . Orğandarda munun üstünön arız, kat calaa degen toltura (560). . Karap körsöm bir da cöndüüsü cok, birok arızdın işi arız (561). . Calgız ilinçegi — anın çığarmaları (562). . Alardı

çınında ele özübüz karabasak bolboyt, antpesek cöndön cön ele küygüzüp alıp cürböylü (563). . Birok kaday bolğon kündö da uluçul degen pikirdi attap ötpöşüm kerek, antkeni kokus kırdaal kenedey özgörüp ketse özümö zalalı tiyişi mümkün (564). . Tigi Samançiyev, Satarov degenderden keçirim kütüp bolboyt (565). . Anık kaday urğan nemeler, birook alar kerek, antkeni kadrlardıñ kademi kata turğan mezgil kelatkanı iştin türünön körünüüdö (566). . Kadrlar korpusu oñçul elementterge tolup ketkendigin, biz alarğa öto ele cumşak mamile kılıp catkandığımızdı generalnıy üç iret kaytalap ciberdi (567). . Demek al aytsa bekerinen aytpayt, Birok tige içim oorup turdu, cöndön-cön ele biröönün ubalına kalğım kelbedi, anan kalsa, ar bir uşuğa okşogon işten köñülgö caman zak kalat eken, ayalım aytkanday, barğan sayın oşondoy zaktardıñ ayınan kabağı karış salınğan bir kokuy bolup ketçüdüymün (568). . Oşonduktan ubaktılıu bolso da, anı menen maekteşip catıp baykadım, bardık ele arğası tügöngön professorıñ biri bolğon uşul adamdıñ cazmıñıñ ceñildetsem kana (569). . Menin bir gana arğam bar bolçu — Atabekovduñ işin byurodo karoonu sozdukturuu (570). . Ağa cazılğan spravkanı taktap çıkkıla dep kaytarıp berip, çığarmaların bolso kotoruuğa tapşırıu kerek (571). . Andan arkısın körö catarımın (572). .

Birok ağa çeyin menin bul çemişimdi Samançiyev kaday kabılbaar eken, — oşonu körüü kerek (573). . Antkeni al Moskvanın nomenklaturasında turğan obkomdun partkomissiyasınıñ töragası emespi, al anı paydalanbay koyboyt (574). . Borbor şaarda anın baylanışkan kişilerin cana mezgil-mezigili menen alarğa kaday maalımattardı cönötüp turarın men bilçümün (575). . Oşondon ulam borbordo biz barıbiz TSKanın işine atayın kedergi bolup catkanday pikir tüzülüüdö (576). . Oşonduktan, canağı bizdin «işmeribiz» caaldana turğan bolso, anda Atabekovdu ayoo cönündö oylop da keregi cok (577). .

Kızık Samançiyev menin aytkandarıma karşı çıkmak tursun, bir söz da aytpay turup, professorgo dayardağan materialdarın kayra aldı da, anın esesine men «çiyki» dep kol koyboy cürgön bölök «personaldık işterge» kol koydurup kaldı (578). . Kilem üstündö corğolop baratkan Samançiyevdi artınan uzata karap turğanımda bir oy cürögümö tik dey tüştü, oşondo emne üçün bul coypu kalp da bolso Atabekovgo

karşı çıkpadı? Al dağı kaysı cılandın başın kılıtıp, dağı emne şoykomdu oyloşturup catat boldu eken? »

* * *

Orus adamın körüstöngö uzatuu rasmısında Elebaydın birinçi colu katışışı (579). . El öto köp (580). . Pişpek şaarının orus-kırğızı debey bütündöy tüp kötörö çoğulgan ele (581). . Tabıt salğan maşınanın aldında Sviridovdun sürötün, andan soñ arça venoktordu kötörüp baskan kara başıl kırğız baldarının köbü betterin çoşolop ıylap baratıştı (582). . Tabıttın artınan da en obolu Petr Kuzmiçtin okutkan baldarı bassın deşken eken, oşondo coldun eni menen tolo tizilgen studentterdin katarı bir köçödön ekinçi köçögö cete sozuldu (583). . Muzikanın kayğı-muñu uşunçalık tereñ bolğonduktan uzak oorudan kaza bolğon ramatılıktın büt ele ömürü köz açırğıs muñ menen koştolup kelgen sıyaktuu sezim kaltırat (584). . Caşooñdun ayağı momuntip ölüm menen bütö turğanın bilgen soñ kem taalay adam balası emne üçün kara canıñdı karç urup capa çektiñ, emne üçün bel çeçip tiñgılıktuu dem albay ömür boyu tırmaladıñ, üstündö üyüñ cok, astında cayıñ cok cılañaç baatır bolup nelikten sen beçara mınçalık ak dildüü, adal niyettüü bolup öttüñ düynödön, ce senin o calğanğa ketkiçektı cer üstündögü capadan calğız mildetiñ, kılar işiñ, körör küñüñ uşul bele degensip; muzıka can keyite bozdop-sızdayt (585). . Kaz katar baskandardın köbü bet aarçıların ulam közünö alparıp, ar kimi öz-öz aldınça markum menen koş aytışp kelatat (586). . Canatan beri caağın karıştırap misireygen Elebaydın da muunu boşoçuday (587). . Kançalık denesin tüysö da bolboy cürökkö kadimkidey kolun salıp ezgilegen şumduğıñ kurğan muzıka köz çaştı zorduk menen sırtka ceteleyt (588). . «Oybay, Elebay karağım, sender adaşkan kuştay çoçurkabay anau kurbularıñ menen çoğuu cürsöñüşü (589). . Olordun baarı özüñdün bir kindikteş baurların goy — dep Petr Kuzmiç Elebaydı calğız çakırıp alıp aytkanı esinde (590). . Antse Elebaydın kabağı kirtiyip ıldıy karap, a içindegi kıydısı bolso: ketip kal bul alcığan çaldın canınan tezireek dep cetelegen bolçu (591). . Mına emi, oşentip ar bir studenttin içi-koynun sırtınan körüp-bağıp, artınan eerçip cürçü bükçüygön Petr Kuzmiç közdörün tübölökkö cumup alıp tabıtta kıymılsız catat (592). .

Öto ele cay baratıştı (593). . Bıkpırağan köp eldin kaz-katar tizilip alıp mınçalık cay baskanın Elebay birinçi colu başınan ötkörüp atıştı (594). . Bir az basa tüşüp

anan tezdep ketebiz go dedi ele, birok al bolcoğondoy bolboy kelatat emnegedir (595). . Mürzö kaerde ekeni, kançağa deyre mintip kıbıray turğandarı belgisiz (596). . Ubakit ötü köp ötüp cattu (597). . A Elebaydın içindegi kıydısı bolso «Tizmeñdi kaçan cazasıñ? Kaçan atkarasıñ, sağa berilgen tapşırmanı? Ökmötkö, kadırı mıktı akın Satarov da mindan arı sağa tübü boşoğus türkük bolup bere turğanın tündö eldin közünçö açık ayttı go (598). . Emi anın tapşırmasın ölö atkarbasañ uyat, bol tezireek» dep kıpıldatat (599). . A birok tizme cazuuğa azır şartı tük cok (600). . Uşintip köptün katarında baratıp kantip cazat (601). . Kolunda könümüş katarı karmap cürçü kızıl tış kitebi, anın içinde ak barağı da dayar, karandaşı çöntögündö uçtaluu (602). . Tizmege tüşö turğan kişilerdın bir tobu canatan beri közünö köp ele çaldıgat birok azır mümkün emes, körüstöngö barganda bir ıgın tappasa azır kağazğa cazış mümkün emes... .

İstituttun zalındağı çataktan kiyin Elebay kayradan catakananı taştap mençik üygö çıgıp ketüügö macbur bolğon (603). . Üydün eesi Elebaydın kim ekeni menen, bir tıynça cumuşu cok (604). . İşi kılıp tölööçüñdü bir ay aldığa berip tursañ boldu tamır, andan başka sende doom cok (605). . Birok aytıp koeyun, tuğandarıñdı çuurtup apkele berbegin bölmöñö, itim deydi bolup ürböy kalat antseñ (606). . Anan eköobüz taarınışıp kalabız, dep eki şart koydu kocoyun (607). . Elebay üçün al eköo teñ tekeyden oñoy iş boldu, sebebi al okuusun bütö elekte ele «Erkin-Toodo» sını bölümün başkarğan kızmatka ötüp, ay sayın aylığı da, stipendiyası da çoğulup Kulov ağası aytkanday «boydok cemsöögö» tüşüp turat (608). . A catkan cerine kele turğan coldoş-coro degen anda cok, sebebi azırkı avalı çındap ele tokoçtun kükümün tergen studentterden kıyla öydö ketip, al emi, üybülölüü çoñ kızmatkerlerge ali cete berbey arabök (609). . Oşentip tigiler da, bular da bölmösünö kele bere turğan şartta emes (610). . Sabakka bolso Elebay cuma attatıp, anda-sanda bir körünüp, köbünçö colbun sıyaktuu şaardın köçölörün calğız aralap, taanıstarı kapıstan aldman çıksa carkıldap külüp uçuraşat da andan arı telmeyip colun ulantat (611). . Adam caş kezinde özünö cakkan kıyal-coruktu biröölördön körüp tuurap, özünükü kılıp alğısı kelse kerek (612). . Emnegedir Elebayda bılırtan beri uşunday önököt payda boldu (613). . Munu da bayağı ele içindegi kıydısı esine salıp turat dayıma (614). . Üyrönüp al: carkıldap külüp uçuraşkandı, uluulardı koltuğunan süyöp kalıp eşik açkandı, özgöçö,

baarıdan paydaluusu bayağı Kulovdun üyündö konokto bolğon Smarinov degendin madaniyattuulugun üyrön dep içindegi kıydısı (azır emi, ötköndögü «töö bastıdan» kiyin, kıydıdan çoñoyup kekse kurakka kete baştağan akılçısı) ulam aytıp şilisinen türkülöp turat (615). . Al cakında ele dağı bir eñ sonun adat üyröntüp aldı (616). . Gazetaga çığa turğan kezektegi «Koy terisin camıñandar» degen Orozbaevdin makalasın körsötüp keñeşmekke şaarkomdun eşigin açıp Kulovğö barsa avası tüşkü tamakka çığıp catkan eken (617). .

Kaerden ookattanıp cürösün? — dedi avası (618). .

Tuş kelgen ele aşkanadan (619). .

— Sen antpegin, — dedi Kulov bir nerse berçüdöy bolup kayra kabinetinin eşigin açıp (620). . — Me, mobul propusk menen kirip Narkomzemdin aşkanasınan tamaktanıp cür (621). . Kızmattağularına körsötpö (622). .

Elebay makalanı Kulovğö taştap Narkozemdin imaratına kirse ıras ele şaardın köçölöründögü aşkanaday emes, tamaktın çuygünün bergen bir acayıp cay eken (623). . Eşiktin aldın militsioner tosüp, kıyazı bul cakka cön-cötök kişi kirçüdöy emes (624). . Tamaktı aşpozçu ayaldar oturğan cerine alıp kelip, Demeydegidey eki ese arzan baasıp da orduñdan turğuzbay alıp ketet (625). . Oşol kızmatkerler üçün dep şaarda eñ alğaçkı açılğan aşkanağa birotolo bayır alıp alğandan kiyin Elebay dayıma koluna kitep karmap cürgön, özü capcaş turup ele kaşka baş bolup kalğan bir çolok murut çirtıyğan cigitti kızığıp karaçu boldu (626). . Sen dele oşentpeysiñbi, dedi bir künü kıydısı kıtkılıktap (627). . Elebay daroo kuduñday tüştü, antkeni bul adat çımında ele kırğızdın ali eç kimisinde cok cañılık ele (628). . Oşondon kiyin Elebay kolunan kitep tüşürböyt (629). .

Köp ötpöy dal oşol kaşka baş cigit tamak içip oturgan Elebaydın canına kelip taanışa ketti (630). . Anın da kolunda kitebi bar (631). . Elebay da oşol kezde cañı kotorulup, kırğızça çıkkın Stalindın «Leninizm meseleleri» degen kızıl tuştuu kitebin kolunan tüşürböy cürgön çağı (632). . Toktoev dep taanıştı tigil cigit (633). . Süylöşölü, özün karmaşı bir kızık tuyuldu Elebayğa (634). . Çolok murduna caraşa çort münözü bar okşoyt dep al içinen tiginini sınap, birok anısın kaydan bilgizsin,

kaşığın tarelkanın kırına koyo salıp, oozun bet aarçısı menen basa kalıp Toktoevdun aytkanına tañırkap kaldı (635). .

— Bügün keçinde sizdi akın Satarov üyünö çakırıp catat, süylöşök deyt (636). .

Elebay emne aytaarın bilbey Toktoevdi karadı (637). .

— Anın üyün bilbeym men (638). .

— Küügüm kirgende kinoteatrdın aldına turuñuz, çoğuu barabız (639). . Anan Toktoev turup baratıp şıbırıp ketti: Eç kimge aytpañız (640). . Elebaydın kıydısı daroo kımıñ dey tüştü oşondo, sebebi tiginin şıbırına karağanda bul soo çakırış emes ele (641). .

Satarov redaksiyaga kelgen sayın Elebay ağa köp ele coluğat, mına bügün da aldınan çığıp salam berip öttü ele, birok unçukkan emes Satarov (642). . Elebaydın redaksiyada işteerin cakşı bilet birok taanımaksan bolup kompoyup karayt dayıma (643). . Anın üstünö Satarovdun akın atağı ötü kökölöp ketti bul cılı (644). . «Daanışmanğa» degen at menen eñ mıktı ır üçün «Erkin-Too» carış carıyalap, neçen-neçen caş-karı akındardın içinen dal uşul Satarov ökmöttün baş baygesin utup algan ele (645). . Oşondon kiyin murda ele atı bar akındın asmanı ebegeysiz çatırap, elder artınan eerçip suktana karap turğan çak (646). . Oşol kol cetkis biyik adam üyünö kastarlap çakırıp atsa anan kandayça barbay koet Elebay?

Bolçoşkon maalda kinoteatrdın astında Toktoev kütüp turgan eken (647). . Ötü mıktı kiyingen, negedir dayıma kabağın açpay çırtyıp cürçü bu cigittin kayda işteerin da bilbeyt Elebay (648). . Coldo kata da Toktoev özü cönündö eç nerse aytpay Elebaydın cön-cayan abdan iliktegisi keldi (649). . Añğıça şaardın emen alleyası menen çoğorulap oturuşup oñ taraptağı kara baktardın içindegi şańkaygan özünçö calğız turğan bir üygö kelişti (650). .

— Mınakey dedi Toktoev, — akın abañdın üyü uşul, kire beriñiz, iti baylanuu (651). .

— İ sizçi? — dedi Elebay (652). .

— Kire beriñiz, menin başka işterim bar (653). . Kerek bolğondo özüm taap alam sizdi (654). .

Çooçun üy, çooçun adamdardın üstünö kantip kirem dep arsarsıgan Elebay dabıssız ayar basıp kelip eşikti açtı da körgön közünö işenbey süyünüp ketti (655). . Dal ortodoğu konok bölmödö calañ özünün canday körgön adamdarı oturat (656). . Eñ tördö külüp-caynap bayağı ele Samançiyev, oñ kapşıta Kulov, bayağı ele tartipte sol çağında Orozbaev, anan andan berkiler (657). . Satarov bolso özü iregege cakımıraak oturgan eken Elebay eşikten baş bakkanda ele el közünçö tura kelip, Elebaydı boruna kısıp, moynunan cıttap, dalısınan taptağılap kaldı (658). .

Bu menin özümdün tukumumdun kulunu turbaybı atanoçayın, — dedi al anan elge karap kıt-kıt külüp (659). . Dayıma ele körüp cürçümün, a körsö özümdün inim ekenin bilbepmin (660). . Ögünkü çoñ baş ağayının terisin sıyrıp, etin tuzdağan makalasınan kiyin Elebay inime tan berdim coldoştor (661). . Mından keleşegi çoñ sınçı çığat, körösüñör!

Anın tuura go, birook bugün Petr çoñ atası ölüp, inibiz abdan kayğırıp turat, — dep Samançiyev adatınça öz tamaşasına özü sanın çaap katkırıp kaldı (661). .

Al tünü Elebay üyünö abdan keç kayttı (662). . Kocoyunu adatınça sarı kandegin boş koe berip, çeptey bolğon biyik darbazasın içinen ilip salgan eken (663). . Elebay koroonun artınan sekirip tüşüp, ızıldap bagelegine carmaşkan kandekten arañ kutuldu (664). . Bölmösü zılday muzdap, kün sayın ıktıtıp kelatkan keç küzdün kabarın bergendey (665). . Töşögünö bükülü cata ketken Elebay akın Satarovdun üyündöğü keç boyu ukkan köz sözdörünün eñ ukmuştarın uktaar aldında dağı bir esine alıp tañırkadı (666). . Körsö ölöör aldında Sviridov Belyaevge kat cazgan eken (667). . Bolğondo da dal Atabekovdu baş kılıp cıyırmaday kişini tizmelep calañ el duşmandarın, uluçul kontrlardı aktap, maktap cazıptır Sviridov (668). . Mina uşunday oñboğon kişi eken al körsö (669). . Baarınan da Samançiyev, Satarovdu keñeş ökmötünün eldik mañızın akır tübü camanattı kıla turğan çolok sayasatçılar dep, anısın az kelgensip «bulardı koldon kelse biylikten alıstatuunu oylosoñuz boloor ele» degeni cetken şermendeçilik boluptur (670). . Samançiyev aytkanday uluçul-feodaldardın eñ çirigeni körsö uşul Sviridov eken da! Közün çüñüröytüp, kaşı menen caap alıp cer tiktep cürgönü emne dese körsö içi tolğon aram turbaybı anıñ (671). . Ayee... .

* * *

Orus mürzö şaardın kün çığış koltuğunda kırçınday cañı boy salğan kara baktın tuurasında eken (672). . Mürzönü aralay bergende bayatan katarın buzbay kelgen el singän aynektey bitırap Öh, degi Elebay oşondo arañ tuncurağan kazkatardın kamoosunan boşop. ketti (673). . Emi kay tarapka bassa özü bilet (675). . Birinçi ele izdegeni daldoo cer ele (676). . Sebebi el oğo ele köp, caza turğan tizmesi uzun bolçuday (677). . Ulamkısın ulam caza berbese birin körgöndö ekinçisin unutup, çarcayıt kete turğan tizmesi. (678). . Baarınan teñ kırkalekey krest koyulğan mürzölördü aralap ötüp al aza kütüü sanatu baştalğan kezde oboçorooktoğu bir temir esteliktin artına çasınıp alıp tizmesin çu degen ele cerden Atabekovdon baştadı (679). . Antkeni al denesin basıp turğan çoñ başın cılañbaştap, dal döböçödö sanat açkandardın canında körünöö turgan eken (680). . Anın üstünö Elebaydın kıydısı tee başınan ele, adep Kulovgo taanıskandan baştap ele «ağalarının» çekesine çıkkın negizgi çyırkan dal uşul Atabekov ekenin sezip kalğan (681). . Iras, ağaları özdörünçö çoğulğanda bir emes, eki emes, degele tolğon tokoy adamdardı künöölöşöt, birok kimdin kana künöösü ayılbasın, sözsüz Atabekovgo ce tüz, ce kıyır baylanıştırılıp, takır ele ayla ketkende okşoşturulup aytila turğan (682). . Oşol üçün Satarovdun da, anan Elebaydın özünün da üçtön makalası Atabekovdun çığarmalarına arnalıp oturbaybı (683). . Demek kay taştı alıp kay tarapka ırğıtsañ özüñ bil, işi kılıp Atabekovdun başına tiyse boldu (684). . Kalğan «el duşmandarı eç kayda kaçpayt (685). . Ağalarının bul erecesin cazemdebey tuygan Elebay azır da professordu tizmenin eñ başına koyup oşoğö özü da kanağat ala tüştü (686). . Kuday calğap daldaalagan esteliginin bel kırçoosunda közönöktör bar eken (687). . Oşondon körüngön özünö kerektüü cüzdördü cazıp bütküçö ele cıyırmadan aşuun kişi bolup ketti, al emi kecigesin salıp turgan eldin içinen dağı kançası tabılat?

Elebay aza sözüñ tıñşap tuncuragan eldi dabıssız aylanıp arki kaptalğa öttü (688). . Uşul tuştı Atabekov Sviridov menen koştoşuu sözüñ orusça süylöp atkan eken (689). . Saal imerilip anı tıñşap kaldı (690). . «Petr Kuzmiç otliçalsya glubokim znaniyem istorii i kulturi svoego naroda (691). . Gordilsya tem, çto na etot svet on prişel ne kak puşninka na vetru, bez roda i korney, a yavlyatsya vetoçkoy moşčnoğö rodoslovnoğö dreva, veduşcego svoe paçalo ot drevnerusskoğö çtetsa-boğomoltsa

Perfiriya Vyatskoĝo (692). . On vsegda çuvstvoval sebya zvenom etoy velikoy tsepoçki civuščih na svete Russkih lyudey, bereg yeye çest umnacal slavu, sçital sebya otvetstvennim za neye pered potomkami (693). . Takoe ce çuvstvo neravtorcimosti so svoimi kornyami steremilsya privit nařim kirgizskim detyam (694). . Vot çto on im govoril: İstoriyu svoego naroda horořo nado znat (695). . Ona tebya vineset iz malih i tesnih predelov tvoego sobstvennoĝo suščestvovaniya na prostori strani (696). . Tı perestaeř bit sluçaynim putnikom mirozdaniya, stanovišsya yedinim so vsemi kto cil do tebya i civet ryadom s toboy (697). . Çem bolře budeř znat, o svoem narode i strani tem silneye budeř ih lyubit... . Tolko tak tı moçeř stat liçnostyu: vot çto govoril nař pokoyrıy druĝ Petr Kuzmiç... .

Kördüñbü, çoñ bařtıñ süylöp turĝanın, — dedi uşul tuşta kimdir biröo Elebaydın celkesinen (698). . Karay salsa keçeeki kaşka baş cigit Toktoev (699). . Dal artında turuptur (700). . Elebay anı menen uçuraşkıça Toktoev Atabekov cakka daĝı da eegin cañsap: Cön cürböy tilinen tabat bul řoruñ kurĝur! — dep ızırındı (701). . Çın ceri Elebay Atabekovdun sözün tüşüngön da emes, birok Toktoev mintip aytkandan kiyin bir nerse bolçoĝonsup kaldı: Demek Atabekov uşul azır, mürzönün üstündö turup daĝı da bir opurtalduu söz aytkan eken (702). . Boldu-bolbodu adatınça ulutçulduk it oorusun karmatsa kerek (703). . Anday bolso tizmesine birinçi kılıp cazĝanı eñ sonun bolgon eken (704). . Añĝıça sanat bütüp tabıttın tegeregindegiler dürböp kalıştı (705). . Oşol uçurda Toktoev Elebayĝa eñkeyip: Kañça kişi boldu tizmede? — dep surap kalsa bolobu (706). . Elebay birese çoçup ketti (707). . Anın tizme tizip cürgönün kaydan bilet bul?

— Çoçuba, — dedi añĝıça Toktoev közün sırduu kibiñdatıp, — keçinde coluĝabız (708). . Tizmeñe Sviridovdu da koşup koy (709). .

Oşentip aytıp alıp al daroo ketip kaldı (710). . Elebay bolso añĝüdük: Ölüp cerge kömülüp atkan nemeni emne üçün tizmege koş deyt? Ce tamaşasıbı? Bul degi kim degen neme özü?

Çınıda ele al uçurda Elebay köp nerseni bile elek bolçu (711). . Ar kanday tarmaktarda özü sıyaktuu «berilgen» caştırdın daĝı dalayı bul kündörü «atayım işke: aktivdüü tartılĝanın, emi bir cıldan kiyin cüzöĝo aşırıla turĝan kadrlardı oñçul

elementterden tazaloo kampaniyasına aldirtan dayardık körülüp, tizmeler taktalıp, alarğa koyula turğan ayıptar toptolup kün muruntan sın makalalar uyuşturulup, andan sırtkarı partiya müçölörün tazaloo degen çoğuluştur ötkörülö turğan bolğonun Elebayğa Samançiyev, Satarov, Kulov ağayları daana ayta ele (712). . Azırımça Sviridovdun azasına aktivdüyü katışkandardın gana tizmesin alıp kelüü anın bul caşırurun dayardıkka tüzdön tüz katışkan özgöçö tapşırması bolçu (713). .

* * *

Urumbala catakanasına kirip-çıkkın sayın eşiktin oozun toskon vahter ayaldardan abdan zaarkanat (714). . Özgöçö Zuura apa degen cımşık közdüü, darıladağan uruşcaak ayal oturğanda kirip çığış al üçün tozok (715). .

Ay satan kız, me, cigitteriñen dağı kat keliptir! Kattı koyup okusañ bolboybu cakşılup — deyt al kızdardın közünçö uyat kılıp (716). . Urumbala kattı alıp kaçkança şaşat (717). . Birok oşentip bir aytıp bir koyso emne, eki-üç künden kiyin kayradan bayağı körünüş (718). . Cımşıyğan bütük köz Zuura apa bul aalamğa özünçö ele kocoyun, özünçö ele derektir (719). . Kızdardın baarın tergep-teskep, kağıp-silkip akıl üyrötöt (720). . A cigitter menen bolğon alardın ar birinin mamilesin, ısık-suugun teskep baruunu bolso tüzdön tüz ele mildetim dep bilet (721). . — Er kaçpayt eç cakka! Belinñi burañdatıp, baldardın közün tırmabay cür! — dep caştık demi teep çıdabay baratkada durusuraak kiyinip çacın tüyö kalğan kızdardı otko suu sepkendey suutup tura turğan (722). . Antken menen bara-cürö kızdar anın sözdörünö bışı kulak bolup, özgöçö akırkı kurstun kızdarı koşo tamaşalaşa ketişet emi (723). .

Siz dele caş bolup körbödüñüz bele Zuura apa, —dep biröo aytsa, ekinçisi: — Okuunu bütö turğan bolduk, ertereek cigit taap alalı, koe beriñiz, — deyt kıtkılıktap (724). . Oşentkende Zuura közün cımşıtıp betin cımçıp, «eyii, betpak er samap kaldıñbı, bar ayaday bolso, calañ bışı çıkmalar eşik sağaalap turat» dep coldu toskon tayağın kötörö col açıp beret (725). .

Ulam kirgenderden çakırtıp koyup kütüp turğan cigitke çıguunun ce çıkpoonun azartuu masesin çeçe albay kurbu kızdarı arı tolgonup, beri tolgonup ubara boluşsa Urumbala al tüyşüktön köptön beri kutulğan (726). . Ağa eç kim kelbeyt, eki

süylöşkönü bar, biröö Capar, Sülüktüdön cumasına eki coldon kat cazat, ekinçisi bolso — uşul ele tegerekte akmalap ar cumada kat çiberip, birok közünö körünböy cürgön biröö (727). .

Belgisiz cigittin katın adegende bölmödögü kızdar bütün çoğula kalıp tañırkap, suktanıp okuşçu ele kiyin kızıkkan da kişi bolboy baratat (728). . Al tügül coldoş kızdarının kıcırım kaynata turğan boldu bul ekilengen eesi cok kattar (729). .

Munuñ çaşırğanıña karağanda mañka neme bolso kerek (730). . Irğıtıp iyçi bilcırağan kattarın! — dedi bir künü coldoş kızı kezektegi Elebaydın cazğanın Urumbalanın kolunan talaşıp (731). .

Calañ ele akılduusunup cazat (732). . Okup bilim aış kerek, el üçün emgek kılış kerek degenden başka sözü cok (733). . A Capardın kattarı ır, külkü, makal, tamaşa (734). . Cigit degen oşondoy boluş kerek da, — dep dağı bir kız «belgisiz» cigitke karşı (735). .

Urumbalanın bolso başı man (736). . Okusu ayaktap baratat, coldoş kızdarının köbü söz aytkan cigitterin ılğap bütüp birine kese toktolup, çetinen turmuş kura baştaştı (737). . Urumbala bolso eki ancı (738). . Capardın köñülün da kaltırğısı kelbeyt, birok tak kese coop bergisi da kelbeyt, emnegedir ele arsar (739). .

Oşentip cürgön kündördün birinde al kapısınan Caysanbekke coluğup kaldı (740). . Kezektegi praktikasınan zaçet bere albay kalıp, trotuarda calğız kele catsa çımkıy kara boston kostyum şım kiygen, moynundağı uzun şarfın bir uçun aldına, bir uçun artına taştagan öñü kandaydır öto cıluu bir cigit aldınan uturlap çığıp, cark etip külüp salam berdi ağa (741). . Urumbala öto sürdöy tüşüp anan kol alışkan tušta Caysanbektı kandaydır bir özinö da belgisiz, murdatan eñsep-kütüp cürgön sezimi menen taanıy koyğonsudu (742). . Baya mindan bir top cıl murun ayılındağı baştalğıç mektebinde bir oturğuçta çoğuu oturup koluna süyüü kattarın bergen balanı Urumbala oşol kezdegi eselek uuz seziminde bekem saktap kalgan eken (743). . Birok mına azır anı köröm dep, körgöndö da taanıym dep eç oylogon emes, a çın-çınında kokus coluğup kalbayın dep tee şaarğa adep kelgende eñsööçü, a kiyin taptakır ümütün üzgön (744). . Körsö oşentip unuttum degen elesin eç kanday unutpaptır al (745). .

Caysanbeksiñbi? — dedi kız süyüngönünön toktono albay (746). .

Men Elebaymın, — dedi cigit eç sır berbey külmüñdöp (747). . Anan al Urumbalanın camal cüzdüü irefin uşunçalık sağma karap oşol ele uçurda kızdın uryalıp ketip, oñtoysuz bolo tüşkönün baykadı (748). .

Keçirip koyuñuz, men sizdi başka biröögö okşotup aldım, — dedi Urumbala (749). . A cürögü bolso dikildep sezip turğan Caysanbek ekenin (750). . Al tügül Caysanbek da özün taanıp turbaybı (751). . Kız bir kızık ahvalda kaldı (752). . Iras, Caysanbek bolboğon soñ taanıbağan biröönün aldında caldırıp turbay basıp ketiş kerek ele, anteyin dese butu şiltenbeyt (753). . «Cok, Caysanbek ele, ketpey tur (754). . Seni tamaşalap atat», — deyt kızdın içki tuyumu (755). . Añğıça Elebay murdatan dayardap alğan coobun ayttı: Meni da köp ele körgön çığaarsız (756). . Sebebi bir cıl silerdin uçılışcada feldşerdikke okuğam... .

Oşondon bir cuma ötköndön kiyin, kinogo baraar aldında Urumbala kızdarın atayın alıp çıgıp Elebay menen taanıştırdı ele, biri da mınday cigitti uçılışcadan körbögönün ayttı (757). . Birok Elebay kızdarğa uşunçalık cakkan eken, alar aligi kat cazıp cürgön belgisiz cigit tügül Capardı da daroo unutuşkan sıyaktuu...

—Ce tezireek tiy uşul Elebayña, ce bolboso mağa ber, — deşçü boldu alar (758). . Elebay bolso Caysanbek da bolboy (759). . Capardı camandap kat cazçu belgisiz cigit da bolboy, al eköönön başka, tek gana kızdı sırtınan süygön Elebay Satarov bolup coluğuşun amalı oñdoy berdi bolup işke aşkanına kubandı (760). . Neçen colu Urumbaladan özün aynıtıp da körgön (761). . Sebebi taanıtıp koet, bilip koet dep korkup-ürküp cürböy ele süylöşöm dese al kezde şaarda kızdar köböyün kalgan ele (762). . Birok köñüldün çınığı arzuusu keede adamdın özünö baş berbeyt tura (763). . Kün oyloso oyunan, tün uktasa tüşünön ketpedi degendey akırkı kündörü al Urumbalanın elesinen taptakır bura basa albay, arıktap-cüdöp ketken (764). . Anın üstünö içindegi kıydısı: kızdın köönü taza, münözü asılkeç, kabağı carık ekenin cazemdebey körüp-bilip, Elebaydın cürögün tınçaldırıp bay mıcığılap cañın cedi (765). . «Alıp al tezireek, üylön! —dep, demitet kıydısı, antpeseñ Sülüktüdön Capardın boşonup keleer maalı bolup baratat! »

* * *

Sentyabrın başında redaksiyanın cumalık letuçkasın ötkörüp catkan «Erkin-Toonun» redaktoru Çoroev küttüsüz ceredn kızmatkerlerinin astında emne söz aytarın bilbey, kızarıp-tatarıp oturup kaldı (766).

Antkeni, letuçkanın cürüşündö cer-cerlerden Kırgız ökmötünö kelip tüşüp catkan Oktyabrın 20 cıldıǵına karata emgek raporttorun adabiy gezitke basabızdı ce cokpu degen masele kozǵolup kalıp, bul boyunça redaktor öz kızmatkeri Elebay Satarov menen aytışıp kalıstı (767). . Dene-boyu kabelteñi, toktoo münöz Çoroevdin işinde murda dele minday ker-mur ketken cıynalıstar bolo kalçu, birok alardıñ birinde Çoroev bış debey oturup bere turǵan (768). . Bu sapar eşikti tars caap Elebay çıǵıp ketkenden kiyin anın oozunan sözü tüşüp, mañdayınan ter ketip kızmatkerlerinin közünçö caman boldu emnegedir (769).

Murda talaş-tartıstı al atayın özü baştap koe turǵan keede (770). . Balkim, kimiñerden bir kerek oy çıǵıp kalat, caaktaşa bergile, birok katuu ketpegile dep aldı çağıstırıp koyup özü tamekisin tütötö tuñşap otura berçü adatı bar ele (771). . Bügün da anın eç nersedan caman oyu cok bolçu: — Kana coldoştor partiyalık gazet «Kızıl Kırgızstan» emgek raporttorun kün sayın katar katar berip catat (772). . Biz kantebiz? — dep al sobol taştadı (773).

Kızmatkerlerdin bir tobu adabiy gazet bolǵon soñ, yubileyge arnalǵan oçerk, ır, ańgemelerdi basalı, emgek raporttorun bolso baş makalada calpılap aytıp ketse cetişpeybi degen oylordu aytkanda Çoroev özü dele oşondoy çemişde bolso kerek, daroo makul dep kaldı (774).

Co, beriş kerek! — dep ańǵıça Elebay tike çıktı (775). . Eköönün ansız da sirkesi köptön beri suu kötörüşpöy cüröt ele, Çoroev anı «otur» dep cañsap koydu da başka maselege öto baştadı (776).

Redaksiyaga Talastan bir kat keliptir, — dedi al şaşpay sözün ulap, oblast boyunça kızıl mata menen tiş cuuǵan poroşok tappaybız (777). . Sooda soyuzǵa aytsak «oozuñardı açpay, eldin baarı talap atkan kezde oylonboysuñarbi» dep kaǵıp koydu (778). . «Kaǵılayın «Erkin-Too» cardam bere kör» dep cazıptır (779). . Mina uşul maseleni kantebiz?

Raporttordu sözsüz basış kerek (780). . Oktyabrın eñ obolu emgektik cetişkendikter menen tosuş kerekpi ce cokpu? — dep Elebay oturbay koydu çakçayıp (781). .

Bizdin gazetanı adabiy-körköm gazeta deyt! ... — Çoroev carılıp ketçüdüy kögörüüp arañdan zorğo açuusun toktotup turdu (782). . A Elebay bolso atayın ele çataktı ırbatkısı keldibi: — Sayasiy işke but tosup catasız! — dedi eç tartınbay öçöşüp (783). .

Oşondo Çoroev boyun karmay albay kalçıldap: Sayasattı sen Samançiyev eköñ ele bilesiñbi? Köpkön ekensiñ sen, ağaña tayanıp (784). . Cetişet silerdin kılğanıñar (785). . Kulov üçöñ kançanın kanın sorup büttüñör! Çıgıp ket közümö körünböy! — dep es-uçun bilbey bakırdı da, Elebay kilt koyup çıgıp keteer menen şalak etip stoluna oturup kaldı (786). . Bir topton kiyin al kayratına kelgensip kızımatkerlerge baş kötördü da: «İş kıyın baldar (787). . Baarımız bir oozduu bololuk (788). . Adamdı kудay alarda akılınan kemitet deyt (789). . Açuuğa aldırıp koydum okşoyt (790). . Biröölör surap kalsa Samançiyev, Kulovdordun atın aytkan emes dep koyğula» dedi (791). . Kızımatkerleri büt ele makul bolğonsup ketişken, birok bir cumadan kiyin, gazeta raportsuz çıkkın künü atayın masele karalıp «Oktyabrın yubileyine dayardanuuda sabotac» casağadıñı üçün» dep Çoroev kızımatınan alınıp, partiyadan çığarıldı da orduna Elebay bekidi (792). . Kızımatkerlerden lam dep söz surağan can bolğon da cok (793). . Eski cetekçi ketip Elebay kalıp kalğan soñ, a-bu dep alar özdörü da kep çığarbadı (794). . Baarısı teñ «unçukpağan uyday baleeden kutulatka» ötüp ketiştı (795). .

Çoroev bolso kızımatsız kaldım dep özünün aktıgım izdep cürüp, a kezde partkomissiyada taktalıp bütüp kalğan «tazalanuuçulardın» tizmesine akırkı bolup cazılğanın bilgen da cok (796). .

Añğıça noyabr kelip büt kalayık kalk eçtemeni oyloboy baarısı teñ cakşılıkka bet burup, cañı beşmant, cakşı ötük degendey, ar kim üstü-başın tındaştın, balaçakasın el katarduu kiyintip mayramğa alıp çığıştın araketinde (797). . Cer cerlerde çoñ paradğa dayardık kızuu cürüp, at çabış, ulak tartış, oodarış, küröşkö tüşçülör

basmayıln bekemdep, ırçılar, komuzçular sözdörün cattap, ayıl ayıldardan baari tekşi şaan-şököt (798). .

Adam taştan katuu, güldön nazik (799). . Bir cıl boyu can terini ağızıp, köpçülükütün işi dep, keleşek üçün, ölkö üçün, baldardın ertefiki cırğalr üçün dep bilekterri taştay katıp iştegen kalayık kalk üçün cılına bir-eki colu taza cuunup, cañı kiyinip eki öñürün baldarğa tolturup alıp, kızıl-tazıl koozdolğon köçölör menen ayanttarğa çıksa — bul bakıt (800). . Eliñ menen, curtuñ menen bir katarda, bir bağıtta basıp baratkan köñülü zamatta cakşı sezimderge tolup gül açat (801). . Oşon üçün adamğa aşıp-taşkan toodoy cırğaldın keregi da cok dep koyuşat, ağa özünö caraşa kiçine ele köñül kursantı, kalıstık, ak niyettik bolso oşoğó ıraazı (802). . Bardık saltanattar sıyaktuu ele al küzdögü mayram da adamdardın bul cırğalçılıктаğı kelip-ketken ülüşünö caraşa tiyeşelüü köñül şıbağasın ar kimdin öz-özünö tartuu kılıp cattı (803). .

Assalomaleykum (804). . Men redaktorufnar Caysanbektin ağası bolom (805). . İnimdin kanturun taap bergileçi, sadağa, —dep noyabrdın beşinde sarğıç kitel şımçan töşündö Birinçi El çarba körgözmösünün medalın tağınan elettik adam «Erkin-Toonun» redaksiyasına kelip, adep ele colukkan cigitke kolun suna berdi (806). .

Anday kişi cok bizde (807). . Elebay Satarov degen bar (808). .

E basa, Elebay... . Elebay... .

Redaktordo eki-üç kızmatker oturat ele, ağa bolboy ele medalçan kişi: —

İnimdin eşigin sağalap oturğanım uyat go, —dep kirip keldim aylanayın (809). . Assalomaleykum, — dedi (810). .

Bir ese süyünüp, bir ese çoçup ketken Elebay ordunan ırğıp turup daroo üstündögülördü çığarıp ciberdi (811). .

O kaydan bayke?

Mayramğa diliget şaylanıp keldik (812). . Udarnik bolup, kuday salbasın, azır caman ağan çardañdap turğan kezi (813). . Taptakır bizden kol üzdüñ inim (814). . Bir gana colu katıñdı aldık (815). .

Apamdar kaday?— Kudayğa şügür (816). . Karıp kaldı ceñem (817). .
Bayağı Altınay çoñ eneñ beçara kaza bolğon, ukkandırsıñ?

Ukkam, birok bara albdık (818). . İş kıyın bıyakta... .

Oşo işiñdi aytçı inim (819). . Çoñ ökmöt boldu dep biz süyünüp tıyakta
özübüzçö ele cetine albay... .

Apam calğız turbaybı?

Anan kantet beçara (820). . Sen üylöndüm dep kat cazıpsıñ (821). . Uul-kelinim
kelse kudağa barat elek dep calğız uyun kamdap oturat apañ (822). .

Kudağa baruuğa bolboyt azır (823). . Al eskinin kaldığı (824). . Andan körö
apama aytıp koyuñuz, kolum boşoğondo barıp anı şaarğa apkelip alam (825). .

Anday deseñ men ala kelbeyt belem (826). .

Azır bolboyt, Kiyin (827). .

Co anan katın alğanıñda toy-tomolok berdiñbi degi? Bizdi go çakırğan coksıñ
(828). .

Ha-ha, toy-tomolok degen al carabay turğan salt kokuy (829). . Azır Zaksığa
barıp üylönöt, bayke (830). .

— Atanı, atañkörü-aye... . A meyli anday bolso kalıñ tölöböy katındı beker alıp
ceztañday tukumu kuunayt ekenbiz anda (831). .

Kalıñ degen kayda azır... .

Kelin bala degi kaerlik özü, kayındarıñ emne degen el eken?

— Arkı ele koşuna ayıldan (832). . Körüşö elekpiz kayındar menen (833). .

— E kötök, alarıñ kızın kuup kelgen cokpu?

— Kat cazıp iygenbiz (834). . Kelbey koe turğula degenbiz (835). .

— Atanı, atañkörü-aye... . A meyli, kelbese tim turup turuşsun (836). .
Ubarasınan kutulupsıñ (837). . Birok ceztañdayğa namıs bolboso boldu (838). .

Özüñüz kandaysız bayke? Ayılsovetke başkarma bolğonuñuzdu bilem... .

İ, boldum atasının körü (839). . Çının aytayın inim, azır bir top oñup kaldık (840). . Cıl ayında tütüngö eki müşöktön buuday, bir müşöktön arpa, birden burak koy taratıp berdik (841). . Azır oozdon kara suu kuyulğan bayağı sen bardağı zaman cok (842). . Bizdin «Sotsializm» kolhozu carıstan aşıp mına men Pişpekke kelip oturbaymbı (843). . Töştögü ordendi karabaysıñbı! A bayağı tultuk bet Zukay apañ bolso Masköögö körgözmögö barıp kelgen (844). . Kalay bankege salğan tiri şumduk burkurağan çay ap-keliptir (845). . «Men Masköögö barğanda» dep anın azır timele közün süzüp, tilin çaynayt (846). .

Elebaydın közdörü caynap, ayıldeş ağasının sözdörün can-dili menen uğup, birok utur-utur saatına karap koyup cattı (847). .

Emne, bir cakka şaşıp atasıñbı aylanayıñ?

Cumuş çaçtan köp bayke (848). . Kay cerge catıp atasıñar?

Tuuğanı barlar tuuğanın taap ketiştı, Tuuğanın tappağandar «dom dıykanda» kaldık caldırıp, — dedi ağası adatınça kecigesin kaşıp (849). .

Şaşpa bayke (850). . Üygö da barasıñar (851). . Azırınça sayasiy ahval kurç bul cerde (852). . Kimdin üyünö kim kelgenin añdıp turuşat... .

— Atanı, atañkörü-aye... . Basa atım «Satarov Elebay» bolup kalğan dep katiñda cazıpsıñ (853). . Emi ayılğa barıp kalsañ kaysı atıñdı aytabız dep menin başım mañ?

Kattı örttöp saldı bele apam?

Örttöböğöndö anan!

Anı ayılğa barıp kalsam akıldeşabız (854). . Kokus biröö surasa cazuuçularda özünükünön başka dağı bir atı bolot eken dep aytıp koyğula (855). . Pseudonim deyt anı (856). .

Pesimdomum?

Cön ele «lakap atı» Elebay eken dep koyuñuz (857). . Birok biröö surabasa söz kılbağıla (858). .

İşi kılıp biröölördü sindooç bolğonun mıktı boluptur inim aylanayın (859). . Aman cürsöñ boldu (860). . Basa... . «Manas» aytkan cağın? Kanday bolğon kündö da ceztañdaydın tukumu emessiñbi?

Anı tük söz kılbañız!

Sıntırdan keldik dep, sendey-sendey caş cigitter bizdin candı koyboy «Manas» ırdatıp kağazğa cazıp ketip catıñat go, — dep ağası moynop turdu (861). .

— Caza beriñsin azırınça (862). . Anın baarısın bıyaktan özübüz tartipke salabız (863). . Erkindik dep koyso ele... .

İşi kılıp özüm takır tañtadım deçi... . Kez-kezde carıktık ceztañday ıñkısı ee berbey ketçü ele? ...

Erk küçtüü boluş kerek bayke (864). . Kommunist degen bardıñın temirdey erk menen ceñiñ kerek!

Anıñ tuura inim... . Atanı, atañkörü-aye... . Men kettim anda (865)

TÖRTÜNÇÜ BÖLÜM

Tağdırdım aynıñıs cazımı degen kanday, keede adamdın artınan kubalasa keede aldınan tosot (1). . Pişpekke kelgeni Caysan cataarına cay izdep cürüp, Pavlenko degen kök cötölü canın cep, kün ötkön sayın arıktap baratkan boydok adamdın tokçoygon eki bölmösünö tuş boldu (2). .

— Caşay ber, altın bala (3). . Bul bölmö meniki emes, intergelponun barağı (4). . Akındın da keregi cok mağa (5). . Köpös da emesmin, pomeşçik da emesmin, al tügöl proletar da emesmin (6). . Men bir özümçö canmın, — dep Pavlenko üydün içi ısıp tursa da, üstünö cıluu ton camınıp oturup alıp Caysan menen kandaydır bir içindegi bukkan çerin caza süylöşküsü kelet (7). . Anteyin dese Caysanda çolo cok, mında kelgenden beri üy içindegi kör tirlik özünön-özü ele bütüldöy oşonun moynunda bolup kaldı (8). . Epadam Caysan otun alıp ot cakpasa, miskey asıp ardeme-birdeme bışırbase, dyadya Genasımın oyu menen cürö berse ekö teñ bir cuma aylanbay açkadan ölüşö turğan (9). . Pavlenko özü elüüdön cañı ele kñkayğanı

menen ömürün taptakır çaşap bütüp koyğonsup tamakka da, kiyim-keçege da, degele bu carık düynögö eç suğu cok (10). . Kursağı cadep açkanda ırğayday bolup ordunan arañ turat da, kruckanı kötörüp barıp koroonun ortosundağı çincir menen çaka tartma kuduktan suu içip kayra kelet (11). . Caysandın baykaşında anın bu carıkçılıктаğı bardık bolğon ookat-düynösü oşol booru kabınılğan kalay krucka, anan içi körpö kara bulğaarı tonu (12). . Eki bölmö üyünün içinde eki temir kerebet, cünü samsaalap tıtılğan matrats menen öñü öčkön kaçankı bir taar capkıçtardan başka butka çalınaar eçteme cok (13). . Kıyazı bul üydö ezeli ayal degendin karaanı bolup körböso kerek, terezenin aynekteri çımın-çirkeydin sarı tağınan kalıñdap oturup sırtı körünböy kalıptır (14). .

— Taşta anı, — deyt Pavlenko Caysandın aynek sürtümüş bolup atkanın caktırbay, — kir aynek ömürdü kıskartpayt, taza aynek ömürdü uzartpayt (15). . Baarı bir okşoş, çaşoo bütöt (16). . Mınakey, — deyt anan al, burçtağı ikonanı körsötüp, — bizdin payğambar uşul (17). . Hristiandardın kuday aldındağı künöösünün bardığın özüñö alıp, biz üçün küygön calgız işenimimiz (18). . Cañı ökmöt Hristostu örttöp cibergile deyt (19). . A men örttöböym (20). . Korko turğan cerim cok... .

Caysan bir künü suuğa kartoşka bısırap, bir künü eki cilik et kaynatıp, üydöğü calğız cez tabakka buloolontup çıgarıp kelet da, terezenin tekçe cığaçına koşo urulğan, ber çağında eki gana butu bar stolçoğö apkelip koet (21). .

Dyadya Gena, keliñiz, — deyt al tamaktın cıtına köönü çappay moynun teskeri tolğop, ıksıy cötölüp oturğan Pavlenkoğö (22). .

Özüñ ce, altın bala (23). . Mağa bir kartöşkö berseñ cetet (24). . A kalğanın özüñ cep al (25). . Sen çaşaşñ kerek (26). . Birok emne üçün çaşaarıñdı bilip alğın (27). . Antpeseñ çaşabay tim koy (28). . Keregi emne? Mına men maksatımdı tügöttüm... .

Oşentip Pavlenko cüzün teskeri burup, Caysan ağa küçtöp tamak berip çaşooğö macburlap atkansıp, ireñin tırıştıra, taarınıp oturup alat. (29).

Möönötü keç bolup, pedtechnikumğa al cılı öto albay kalğan Caysandı eerçitip barıp Pavlenko özü iştegen masterskoyğö üyrönçük kılıp kirgizip koydu (30). Masterskoydun başçısı eki iyni artın közdöy şaldayıp, töşü aldığa çıkkan, ulutu çeh,

Vlaslav degen skulptor kişi ele. (31). Caysandı tañkalğansıp bir az oyluu karap turdu da, anan Vlaslav Pavlenkoğó başın iykedi (32). Kıyazı alam dedi okşoyt (33). . Oşol kündön baştap Caysandın ömür-tağdırı oyğó kelbey turğan nukka burulup, emen bağınan alıs emes cerdegi bir kvartaldı büt eelegen ar türkün masterskoylordun içinde köbünçö, çeh, slovak, orus adamdarının arasında ötó baştadı (34). . Kırgızdan altı-ceti gana cumuşçu cigitter bar eken. (35). Caysandı birinçi körgöndö alar emnegedir şektüü karap boyloruna daroo colotuşkan cok (36). . Kıyazı, ali üstü-başı taza, betine çañ siñe elek çaş ulandı özdörünö okşoto albay turuştu okşoyt (37). . Birok kara cumuş degen törö kızmatka okşop adamdardı köp ayırmalabay bat ele bir öñ, bir tüşkö keltirip eki ele kündö çambılala kılıp okşoşturup salat emespi (38). . Özgöçö Caysan iştegen tseh tsement menen gipsten, çopo menen akitaştın sapırılğan uyuğu eken, erteñ menen kelip kirgen cumuşçuların aleki saatka cetpey ele közdörü menen tişteri kalat ırsayıp, kalğan deneleri bet-otu menen koşo boz çambıl (39). . Tepşidey bolğon temir aştoolorğó üstökkö-bostok kül-boto çılap, andan soñ anı zılday oor çakalar menen kırkalekey tizilgen kalıptarğa taşıp kuyup, al kezde kızuu kurulup catkan ökmöt üyünün içi-sırtın koozdoy turğan gips porumdardı casaşat (40). . Eldi tekşi cumuşka salıp koyğondon kiyin Vlaslav tizesine cetken uzun koldorun şalkı taştap, bir azğa kıcıladağan tsehti karap turat da, anan kılıt etip arka çağındağı bir eşikke kirip cok bolot. (41). «Kızık, — deyt Caysan anda-sanda kürögün tayanıp tura kalğanda Vlaslav kirip ketken cabık eşikti karap, —emne kılıt boldu eken al cakka kirip alıp? » Kündördün birinde, anda Caysan masterskoydo carım cılça iştep kıyla kadik cumuşçu bolup kalğan (42). . Vlaslav canına basıp keldi da meni menen cürçü dedi oruşça çala tili menen (43). . Caysan artınan eerçip bayağı sırı belgisiz eşikke kirdi (44). . Oğó, dedi al közdörü caynay tüşüp tañırkap (45). . Körsö bul cakta berkidenda tañkaldık bir acayıp tseh bar tura! Uzatasınan ketken taktay tekçelerdin üstündö biri bütökön, biri bütöpögön ar türdüü keptarizder tizilip, mınday bir karasañ Vlaslav calğız oşol gips adamdardın arasında koburaşıp cürüşkönsüyt (46). . Caysan ömüründö birinçi kirgen mınday caydan sürdöp, gipske çambılala bolğon koldorun arkasına katıp turdu (47). .

Manas degen kim bolğon, bilesiñbi? — dedi añğıça Vlaslav kapıstan burula kalıp, Caysan çoçup ketti (48). .

Cok bilbeym (49). .

Sen çoçuba Caysan (50). . Özüñdün kırğızdarña «Manas» ırın ırdap beret ekensiñ (51). . Anı uktum (52). .

Caysan kızarıp ketti, birok lam dep ün katkan cok (53). .

Cakında mağa Atabekov degen professor keldi (54). . Elden akça çoğultup catabız deyt (55). . Al akçağa estelik turğuzat eken (56). .

Manaskabı? — dedi Caysan şektenip (57). .

Silerdin eposuñardın miñ cıldıǵına karata deyt (58). .

— Balkim Manas dep atalaar al estelik (59). . İşi kılıp, erkindigi üçün köp kılımdar küröşüp kelgen kırğız uuldarına estelik turğuzup berüünü bizden suranıp keliptir Atabekov (60). . Sen anı taanıysıñbı?

Caysan başın çaykadı (61). .

— Minakey, — dedi Vlaslav taktanın eñ başındaǵı byusttu körsötüp, — bul İvanitsın degen revolyutsionerdin esteligi (62). . Pişpekte Sovet ökmötün ornotuşkan kişi (63). . Vladimir İliçtin esteligin turğuzup bütköndön kiyin mına uşul adamğa koebuz (64). . Andan kiyinki kurman bolğondorǵo daǵı uşunday estelikter casalat (65). . A men saǵa aytıp catkan estelik bir kişiǵe emes, uluttuk simvolǵo koyulat (66). . Ar bir eldin özünün uluttuk cısaanı bolot, bilesiñbı? Uluttuk simvoldordun maanisi birigip kelip calpı sovettik idealdı payda kılrat (67). .

Caysan cılmayıp başın iykedi (68). .

«Simvol», «ideal» degen sözdördü al içinen kaytalap aldı, birok alar emne ekenin çala boolǵoǵon boyunça kala berdi (69). . Vlaslav bolso bu sapar anı bir kızık işke çakırgan eken: — Tsehtin orto çenindegi stolǵo eerçitip bardı da, karandaş menen tartılǵan bir top kırğız kebetelüü adamdardı körsötüp: senin oyuña uşulardın kaysınısı Manaska okşoş dep suroo koyso bolobu? Caysan köpkö deyre unçuǵa albay nımşıp ketti (70). . Emne dep aytaarın bilbeyt (71). . Süröttördün biri da Caysandın elesindegi Manaska okşomok tügül cakın coloy turgan emes, birok oşentip aytsa Vlaslav taarınıp çalkasınan ketebi? Cigittin kıynalıp kalǵanın körgön Vlaslav külüp ciberdi: — Men tuura emes tartımbı? Caysan oñtoysuzdanıp başın iykedi (72). .

— Atabekovgo körsötsöm mina munu caktırğansıdı dep Vlaslav ortodoğu bir kabak, soot kiyimçen, kadırese ele caş cigittin sürötün alıp, Caysandın aldına taşağanda Caysan külüp daroo başın çaykadı (73). .

Emne okşoboybu?

Okşoboyt (74). .

Vlaslav oturğuçka otura kaldı: — Kana al baatırdı kanday elestetesiñ? Caysan közdörün kıbıñdatıp bir azğa işenbey turdu (75). . «Azır Manastı estep, eskini köksöp oturçu zaman emes» — degen Dölonotudağı bayağı kızıl direktordun bir aytkanı til uçunda turat (76). . A birook Vlaslav ayabay dilgırlenip alıptır, timele közdörü çaçırayt, coop berbeseñ şağı sınçuday (77). .

Manas bularday emes, — dedi Caysan, oşondo da bir az kooptonup, — anın közü köldün bıtkılınday, körüngöndü cutkuday, kaalğaday kaşka tiş... .

Oho-ho-ho-o! — dedi Vlaslav eki sanın çaap (78). . Çındap kabatır bolup (79). . Mina karap tur (80). . Sen aytkanday kılıp tartıp köröyün (81). . Oşentip al karandaştı sayma sayçuday kıyşık karmap, oydolotup bir zamatta oñboğondoy bir türü suuk kebeteni tarta saldı: — Uşundaybı?!

— Cok, — dedi Caysan külküsin kata albay kıtkılıktap (82). .

— Kandayça cok (83). . Dal sen aytkanday bolup turbaybı (84). .

Co-ok, anday emes, — dedi Caysan süröttön alıstap (85). .

Kördüñbü, söz menen aytkanda aytila beret, bu degen süröt (86). . Al emi skulpturağa sözdü tüşürüş çından da kıyn... .

Oşondon köp ötpöy Prağa körköm iskusstvo institutunun dotsenti Vlaslav cergiliktüü ökmöttün çeçimi menen kırğız baldarı üçün atayın skulptorduk masterskoy açıp, Caysan baş bolgon üç ulandı öz önörünö okuta baştı (87). .

* * *

Emnegedir bul turmuştun kızığınan öz erki menen keçip, ölümdü közdöy ıktıyanı tartıp turup alğan dyadya Gena özü dalbastap umtulğanday ele bir cıldan kiyin cer üstündögü cayın taştap cer astına ketip kaldı (88). . «Mende muras degen

bolboy altın bala (89). . Ölgönümdön kiyin bardık kiyim-keçemdi örttöp taştığın (90). . Tuulğanımda da meni eç kim tuuldu dep dañ kılğan emes, ölgönümdö da oşondoy belgisiz ölöyün (91). . Eger kaalasañ mınabul nağandı sağa taştap ketem (92). . Başka buyumum cok», — dep al cürüp keteerdin murunku tünü Caysandın esin çığardı, «Nağanda ceti ok bar (93). . Biröönü özümö cumşayın dep, birok korğuşundu ayadım» (94). .

Caysan adegende tapançanı koluna albay kıyıktanıp, a birok dyadya Genası bolboy karmatkanda salmaktap körsö çenebegendey oor temir sıyaktandı (95). . Dele bir kol kötörö alğıstay (96). .

— Boluptur, — dedi Caysan anı cazdığının astına salıp, — erteñ kayra özüñüzgö berem (97). .

Birok markum özü kereez kılğanday bolboy Pavlenkonun ölümü bütündöy masterskoylorğö belgilüü bolup, söögün körüstöngö oğole köp kişi orkestr menen alparıştı (98). .

Oşondon üç kündön kiyin Gennadiy Pavlenkonun eki bölmösünün içi-sırtın aktatıp turup ustat Vlaslav özünün üç şakirtin çoğuu çaşağıla dep koşup koydu (99). . Emi Caysan bir üydün irdüüsü sımañ (100). . Bekzat menen Şarşenge baş-köz (101). .

Bir top kün ötüp, mma emi üç cigit eriş-arkak bolup cañı konusunda beykapar çaşamakçı bolup atıştı ele, tilekke karşı ekinçi kündördün birinde alardın turmuşuna külböy tursa suykayğan, a külgöndö betin daroo miñ tırış baskan bir orto kurak ayal aralaşa ketti (102). . Keçke cuuk baldar masterskoydon kelgen tušta eç dabıışsız kirip kelip, al ayal bosoğodoğu butu sınık oturğuşka cılmayıp otura ketti (103). . Caysan et tuurap, a berki eköo kartöşkö aarçıp attı ele (104). .

— Ou, üyüñör sonun turbaybı, — dedi ayal şaytandın azğırığınday közdörün kibiñdatıp (105). .

Caysan eç nerse tüşünböy Şarşendi karadı, andan soñ Şarşen eköo Bekzattı karadı ele, balta murun Bekzat şılıkıyp cerdi karayt (106). . Añğıça ayal cuka çapanın çeçe salıp, tamak casaşkanğa kirdi (107). . Bekzat unçukpay cer karağandan kiyin berki eköo bir nerse boolğuştu okşoyt, ayaldı koy-ay dey albay tañırkap otura berişti (108). .

Ayaldın atı aytımında Halida eken (109). . Şıpıldap ookat casap, Bekzattı ulam nazdanıp karap, berkilerden kenedey uyalçu türü cok (110). . A Bekzat bolso opsuz barbayğan keñ tanoolorun muştumu menen ulam canıp koyup, cer ele tikteyt, ce coldoştoruna bir nerse dep tüşündürböyt, ce tigil ayal menen süylöşpöyt (111)..

Akırı tamak içilip bütüp cataar maal da boldı, birook tiginin degele kete turğan türü cok (112). . Caysan közün imdap Şarşendi çakırdı da eköo sırtka çıǵıp ketiştı (113)..

— Oy, bul emne degen şurkuya? — dedi Caysan erteden beri karmap oturğan cinin Şarşenden çıǵarıp (114). .

İt bilsinbi (115). . Cürsöñ karaylı, — dep Şarşen terezege barıp üñüldü (116). . Barışsa Halida tizeley kalıp oturğuçta üñküygön Bekzattın kolu-başın cantalaşıp aymalap, bir nerselerdi bezelenip süylöp calınıp atat (117). .

Tfuy atay, — dedi Şarşen sanın çaap (118). . Caysan bolso birde ayalğa, birde Bekzatka kıcırı kelip, saamğa daǵı turdu karap (119). . Halida al tuşta köynögünün cakasını çeçip ciberip, kökürögünö Bekzattın kolun zordop salıp, erkegin imere albay çebelengen tülküçö Bekzattın astı-üstünö tüşöt (120). .

Bekzat emne üçün bul soykunun aldında mintip çala ölük bolup baş kötörböy kalǵanı tañkalıçtuu (121). .

«Ket! Coǵol! » dep aydap colǵo salbaybı tiginini! Demeyde al caldırıp kuudul süylögön, a işke kelgende çamınǵan neme (122). . A, deginkisi cooşu cooş, münözü tınç (123). . Tigil eköönön bir eki çaş uluu bolǵon menen taptakır uluusunbayt (124). . Oşentse da tigil uyatsız ayaldın közünçö mınçalık kolǵo tüşüp imtırıp kalaarın kim biliptir (125). . Özünö teñ çaş neme bolso da bir cön (126). . Ce bir aldırğan cazdırğan ceri barbı aǵa (127). . Ayturu belgisiz (128). . Caysan içinde: seni koe tur, dep Bekzatka kekenip terezeden beri basıp, Şarşen eköo emne kılsak dep turuşat ele, ańǵıça carık öçüp kaldı (129). .

— Oy-ata! — dedi Şarşen tañ kalıp (130). . — Mobular soo emes!

Ubakit ötüp cattı (131). . Keçke çarçağan nemeler nebak kömölönüp uktay turğan maal bolǵon (132). . Birook çırak öçköndön kiyin sırtaǵı eköo takır ele

oñboğondoy bir ıplasa, uyat nerseden ditleri kaçıp, üylörünö cakındap bara alışpay, bir kızık abalda kalıştı (133). .

—Ey, tigil akmak ayaldı sabap atat okşoyt, — dedi bir ookumda Şarşen karañğığa kulağın deldeytip (134). . — Tıñsasañ, kıñşılap ıylap atpaybı (135). .

—E, ıylamaktan ölüp ketsin! — dedi Caysan tetiri burulup (136). . — Kuup çığış kerek eköönü teñ! Uyatsızdar — Kantip kuuysuñ? ...

Tün ortosu nebak oop, mezgil tañğa ketken (137). . Eki bala emi koroonun ıktoosunda çala uykuda ürgülöp oturuşat (138). . Toonun şapatası tünküsün een catkan şaardın köçölörün oy-boyunça şimşip, buluñ-burçtarğa, koñuldarğa baş bağıp deneni çıyrıktırat (139). . Oo bir kezde anan tamğa cölönö, sız cerde oturuşup katuu uykuga ketken eki balanı kimdir biröo culkuldatıp oyğotot (140). . Karaşa calañ dambalçan Bekzat turat ılcayıp (141). . Tañ appak bolup kalıptır (142). .

Silerdi kayda ketip kalıştı dep tañatkıça kütö berip esim oodu cindisiñerbi?! — deyt Bekzat ütüröñdöp (143). . Kızık ele oşonuku, kудay bar! Özü tigintip kaydağı buzulğan kartañ ayaldı üygö kirgizet da... Çoçko ekensiñ! — dedi közü uykudan açılбай kayradan ordunan turğan Şarşen küñk etip (144). . Caysan bolso uktagan ele boydon kandaçça kelip kerebetine kulağanın bilbey da kaldı (145). . Oşonu menen eköo teñ ele uktagan eken, şaşke çende oyğonusa asmanda küñ cadırap, bak-darak tolo kuştar sayrap, eşik añırayıp açık (146). . Bekzat menen çooçun ayaldın bolso nebak izderi suuğan....

Sabaktan keçikken ce bir sebep menen kelbey kalğan şakirtin Vlaslav uruşçu emes, eköo gana tañkalğansıp, bir daarı alayğan kök közdörü menen oyluu karap turup kalçu (147). . Oşonusu menen al keçikken balanı ar bir sapar çoñ sinooğo alğan sıyaktuu: sebeptüü keçiktiñbi, ce özüñ uşunday calkoo keybirsiniñbi? Senden birdeme çığabı ce cön ele ubara tartıp men akmak bolup cürömbü? — degen köz karaş (148). . Ar colu mintip unçukpay ceti ömürünö cetkire tikteğenden körö kıykırıp-sögünüp koyso adamğa kıyla ceñil bolboyt bele (149). . Birok antpeyt Vlaslav (150). .

.... Caysan menen Şarşen cikiyip ıldıy karaşıp ustatının aldında şermende bolup oturuştı (151). . Bekzat bolso, tündögü kılğanı az kelgensip masterskoygo tañ ata cetip kelip, Vlaslavka cakşı körüngön eken (152). . Iras, erte kelgenine caraşa

özünükü ele emes tigil eköönün da stolunun gips menen çopoğo çampalağan astı-üstün mizildetip tazalap koygon eken (153). . Kıyazı künöösün cuyun degenbi (154). . A birok da oşol ofboğurdun ayınan mintip eki coldoşu uyat bolup oturğanın aytıssa Vlaslav emne deyt?! Azır kuup çıkpaybı masterskoydon?! Seni gana koe tur balta murun doñuz!

— Başka künü bolso da bir cön, a bugün keçikpeşifner kerek, — dedi Vlaslav aylası tügöngöndöy (155). . — Bugün ökmöt başçıları kelip esteliktin maketterin körüşöt (156). . Kimdikin caktırsa oşol şaardın borboruna ornotulat (157). . Oşon üçün masterskoydu tazalap, maketterdin baarisın körgözmö stoluna ireeti menen tizgile (158). .

Aytkanday ele beşim çende sıyda serpilgen kara muruçan, boz caşıl şinel-şımçan, cıltıdağan hrom ötüqçön közdörü bakırakay cüzü caydarı bir adamdı eerçip, on-çaktı ökmöt adamdarı masterskoyğo kelip kalıştı (159). .

Bali, azamatta-ar, — dedi muruçan adam körgözmö stoluna cakındap kelip bir sıyra köz cügürtüp (160). .

Kana, kimiñer casadıñar bul dolboordu?

Törtöbüzdükü teñ bar, — dedi Vlaslav külüp (161). . Birok kaysıl kimdiki ekenin siler tандаğadan kiyin aytabız (162). .

— Anda emese cakşılap karağıla, coldoştor (163).

Ökmöt başçısın koştoğon adamdar körgözmö stolundağı toğuz makettin ar birin üñülüp tiktep, köpkö deyre biri menen biri süylöşpöy oy toktotup cürüştü (164). . Al arada Vlaslav komissiyaga coltoo bolboylyu degendey üç şakirti menen masterskoydun beri cak başına ötüp oturuştı (165). .

— Silerdin ökmötüñördün başçısı mına berki kişi (166). . A tetigi sarı kostyumçan adam Atabekov degen professor, — dedi Vlaslav bir maalda Caysağa şıbirap (167). . Añğıça stoldu tegerektegender az-azdap koburaşa ketiştı (168). . Kıyazı ar kimi özünö cakkan maket cönündö ayta baştadı okşoyt (169). .

Başkaların bilbeyt, birok Caysan üçün bul ömüründöğü zor okuya tüş sıyaktuu ele sezilip cattı (170). . Birok anın bir tañkalğanı — kудayınday körüşkön Vlaslav

muğalimi ökmöt kelgende mintip daroo zobolosun çoğotup şakirtterinin katarna kadirese turup kalğanı (171). . Caysandar üçün çınında Vlaslavdan abroyluu kişi cok ele (172). . Turmuşka cañıdan ele kadam koyup, bosogodo turğan baldar üçün ökmöt degen azırınça tüşünüksüz nerse (173). . Alar üçün ökmöt adamdarı kandaydır biyikten ıldıy tüşüp kelip tömöndöğü eldin emne kılıp atkanın karap koyup anan kayra öydö çığıp kete turğan çooçun kişiler (174). .

Kana, önörbandar, beri cakın kelgile, — dedi añğıça Vlaslav Caysanğa körsötkön cuka sarı kostyumçan, eñerçek boyluu çoñ baş adam (175). . Ökmöt başcısı emne eki kolun aldına kayçılaştırıp unçukpay turdu da sözdü Atabekov uladı (176). .

Toğuz makettin içinen üçöönü tandap alalı, — dedi al Vlaslavdı karap cılmayıp, — oşol üç dolboordu, anan eldin sınına koelu (177). . Maselen, komissiya keñeşip turup mına bul maketti esteliktin dolboooruna negiz kılıp alsa blor bele degen oyğö keldik (178). . Birok bizdin bütüm öküme emes, çoğulup dağı oylonup körölü (179). .

Oşentip ayıp Atabekov kolun sozdu da, toğuzdun çetireeginde turğan dal Caysandin biyiktigi çıkanaktay ele gips maketin beri ortoğö cıldırıp kalsa bolobu (180). .

Caysan kulağına deyre kızarıp ketti (181). . Sebebi, al adegende sölökötün tüşündö körüp casağan uşul maketin bir cıl boyu kayra-kayra oñdop-tüzöy berip sözdün çını: közü da, kolu da cadağansıp kalğan (182). . Anın üstünö bul maketi kün ötkön sayın cürögünön kandaydır alıstap, anın tınımsız çabıttağan oy kıyalında azır uşu kündörü esteliktin takır başkaça türü cañıdan caralıp cürgön ele (183). . Irası, anısı azır daana emes, közünö körünböyt, bolğonu köñülündö gana uyğu-tuyğu tüşüp buralıp cürçü (184). . Birok kep anda dele emes, kep mına mobul komissiya caktırgan öz maketine özü bir ese suup kalğanında bolçu (185). . Oşon üçün al: «Makettin avtoru mınabul cigit», dep Vlaslav dalısınan aldığa süyögöndö baskısı kelbey ketençiktegenin özü sezip, biroq anısın başka eç kimge bilgizböögö araket kıldı (186). .

— Atı-cönüñ kim? — dedi ökmöt başcısı Caysanğa cıluu imerilip eñkeyip (187).

—Kaynazarov (188). .

— Atıñçı?

— Caysan (189). .

—Caysanbı?! — dedi uşul tušta Atabekov çanaktuu kara közdörün alayıp (190).

. — Sen anda ceztañday tukumunan bolup cürbögün?!

Caysandın öñü kubara tüşüp Atabekovdun közdörün şektüü karadı (191). .
Kandayça surap catat bul adam? Cakşı niyeti menenbi ce Caysandı kolgo tüşürgönü turabı?

— Emne çoçuysuñ cigit? Aytkın tartınbay, tukumun kim? Ceztañday dep koebu silerdın tukumdu (192). . Sebebi ilgerten kalğan salt boyunça Caysan degen attı kırğızdın içindegi bir gana tukum koet baldarına (193). .

Caysan sesteygen boydon oozun aça albay terdep ketti (194). . Anın üstünö dabdaarığan bütündöy komissiya calğız oşonu tiktep kalıştı (195). . Caysandın cürögü kaydadır ıldıy kulap, öz boyun özü sezbey, tanooloru derdeyip demi kıstıǵıp çıktı (196). .

Bizden caşırıp «Manas» ırdayt bul bala, — dedi añǵıça Blaslav ıraazı bolǵon tür menen Caysanğa cölök bolǵusu kelip (197). . Birok Caysan anı «Siz emne üçün ayǵakçı bolosuz» degendey caman közü menen bir atıp aldı (198). .

Kördüñüzbü, — dedi bir topko kütüp Caysandan coop bolboǵondon kiyin Atabekov ökmöt başçısın karap, — cer-cerlerde eldik murastarǵa karşı cürgüzülüp catkan çolok sayasattın kesepeti mına uşul (199). . Bul balanı, sıyaǵı korkutup koyuşkan boluu kerek (200). .

Oşondo ökmöt başçısı arǵasız ıldıy karap turup anan Caysanğa başın kötördü:
—Kay cerden keldiñ ele, cigit?

«Torǵo çalıntkanı catısat! » dep Caysandın cürök öldü sezimi turǵandardın birine da işenbey (201). . Birok emne dep coop beret emi? Kay cerden keldim dep aytat?! Dolonotu degen söz oozunan çıksa ele kapkanğa şap çabılçuday (202). . Komsomoldon çıkkanı, andaǵı Suvanbekov degen korkunuçtuu adamdın Caysanğa koyǵon küñöölörü daroo bulayıp çıǵa tüşçüdöy (203). . Oşol oylor cürögün kamap

cibergen Caysandın bul törö kiyimçen, içki sırı belgisiz adamdardın kurçoosunan bezip umtulğan boyun karmay albay kalıp, şart buruldu da kutulğusu kelip ketti (204). . Añğıça al çındap ele sırtka masterskoydon çığa kaçtı... .

* * *

Oşol cılı keç küzdö Halida cer üstündö andan başka koş boyluu ayal cokton beter kursağın atayılap el közünö dardaytıp basıp keldi da, balta murdunan suu kuyulup toktoboy, sasık tumoolop kerebetinde catkan Bekzattı kolunan cetelep üyünö alıp ketti (205). .

Buğa deyre neçen alaket, salğılaş menen cürüşüp Caysan, Şarşen eköo Bekzattı tigil şumduğunı kurğan ayaldın cezit çeñgelinen zorğo alıp kalıp cürüştü ele, bu sapar Bekzat kayradan it adatına ketken eken, Caysandar cumuştan kelse Bekzat cok (206). . Anın catkan töşögünö kolunun sırtın tiygizip körüp nebak ele ketiptir dedi Şarşen (207). . Oşonu menen çaştıktım coldoşu üçün can taştap küygön niyetinen suuy elek eki cigit Bekzattın kayğısın tarta baştaştı kayradan (208). .

—Cetimkanada çoñoyğon neme takır mañbaş bolup kalğan turbaybı, — dedi Şarşen sırt kiyimin çeçip catıp (209). .

Ay, çeçinbey koe tur sen!

Emnege?

Tigi kelesoonu apkelbeybizbi!

—Nağandı ala baralıbı? Caysan saamğa oylonup kaldı (210). .

Bir künü Halida militsiyaga karmatat go uşul temir menen bizdi, — dedi anan al kabatır bolup (211). .

Karmatpayt (212). . Ötköndö cürögü tüşüp kaldı al mastandın (213). .

—Birok ok salbay barabız, aytıp koeyun (214). .

Ok salsak cakşı boloor ele atañkörü (215). . Eköönü teñ caylap basa beret elek (216). .

Aytor Bekzat dosuñ it eken (217). . Al mastandan kutula albay kaldı okşoyt (218). .

Kutula albasa aytpaybı açığın (219). . Barıp apkelbesek anan erteñ bizge taarınıp tultuñdap (220). .

Eki cigit küügüm talaş cöö salıp-urup oturup şaardın çetindegi calpak tamdarğa kelişti (221). .

Halida emi bayağısında Bekzattın kolu-butun calmalap çimirilbey abdan töröpeyil (222). . Caysan menen Şarşendi kursağı menen cöölöyt: —Emne, dosuñardı dağı alıp ketkeni keldiñerbi? Barbayt eç kayda (223). . Mina, kursaktan balası çıkkın turat başbağıp!

Caysan menen Şarşen bu sapar çındap ele ündöy albay taysaldap bosoğodo turuştı (224). . Baya murda kelişçüdü «bas, tur» dep ele Bekzattı celkeden alıp kiyintip aydap ketişçü ele (225). . Anda sırtka çığıp alıp Bekzat «Rahmat baykeler, ceztumşuktun çeiñelinen suurup çıktıñar, cakşılığınardı ölsöm unutupaym» deçü (226). . A bu sapar anın da suru caman şılıkıyıp (227). . Birok baarınan sürdüüsü çınında ele Halidanın kursağı okşop kaldı (228). . Koş boyлуу ayaldın mınçalık özünö-özü işengen kerbez boloorun kaydan bildi tigil eköo (229). . Degele murduna çımın koñğonçuluk körböy kalıptır Halida bulardı (230). . Oşoğo közü cetken Şarşen Caysandın koltuk çöntögün türtkülöp koet (231). . Nağandı suurup çık degen belgisi (232). . Bir colu anda Halida subay, «tart tiliñdi! » dep Şarşen nağandı suura sala ayaldın betine karmap turup Bekzattı kiyintip alıp çığıp ketişken (233). . Anan kalsa bul arbak urğan Bekzattı üyünö apkeleeri menen Halida çeiñdirip salabı ce özü oşentebi, aytoru, coldoştoru kutkarğanı kelgen sayın calañ dambal-köynökçön (234). . Bu sapar bolso taptakır ele borğuldanıp terdep, ısıq sorpo içip, töşöktö dumbalanıp catıptır (235). . Şarşen bolso kayra-kayra tapançanı türtkülöyt (236). . Caysandın baamında tapança suura turğan mezgilden ötüp ketken eken Halidanın kursağı (237). . Anı özü da bilgensip, tiginini eç toğotpoy turbaybı (238). .

Vlaslav ağay seni kütüp atat (239). . Estelikti künü-tünü menen iştep atabız, — dedi Caysan bu sözdördü kimisine aytkanın bilbey arsarsıp (240). . Bekzatka ayttım go dese anın keypi tigi, a Halida bolso bu (241). .

Künü-tünü işteseniler siler iştegele, boydoksuñar (242). . A bul meni karasın azır (243). . Antpese tünü tolğoom karmap cıgılsam kantem (244). . Ce bala tuuş silerge oyunçukpu?! — dedi Halida cerden eñkeyip birdeme ala albay belin basıp (245). .

Caysandar emne aytaar eken dep Bekzattı karayt (246). . Al bolso oorudan omurtkası birotolo sınıp, mına azır üzülçüdüy közün süzöt (247). .

Oy, barasınbı masterskoygo? — dedi Şarşendin cini kelip (248). . Bekzattan bolso coop cok (249). . Cooptun orduna kırıkstayt (250). . Emi Caysandın itatayı tutuldu: Barsañ tur kiyin, bolboso kettik! — dedi al bosoğodon sırtka attap (251). .

Kete bergile, ubara bolboğula, — dedi Halida tigil eköönü kolu menen aydap (252). . — Kaçan balası aman-esen cerge tüşöt, oşondo anan cumuşka barat dosuñar (253). . Antpese menin karalaşaar kişim cok... . Tuuruma eki-üç kün kaldı... .

Caysandın oozuna sala bergendey bolgon eken, ertesi ele Vlaslavdın közdörü süyüngöndön cadırap töşü oğo beter aldığa çıgıp kalıptır (254). .

— Ökmöt bizdin esteliktin ornoy turğan ordun bekitti (255). . Vladimir (256). . İliçtin esteligi turğan borborduk ayantın kün çıgış cak çekesine ornotulmay boldu (257). . Eñ sonun cer! «Dal İliçtin kolu sunulğan cakta! Kana, erkin kırğızdar! Boştonduk ırınardı ırday bergile! » dep turat Lenin (258). . Emi çamdaylı, baldar! Künü-tünü işteybiz, estelikti orunğa ılayıktap emi birotolo bütürsök bolot! — dep taptakır barpañdap kalıptır (259). . Al kezde aspaptarın alıp, Leningraddan taş keskiçter, Moskvadan çakırılğan arhitektorlor kelip kalğan (260). . Esteliktin özü bolso carımdap baratat (261). . Vlaslav anı tübünön başına çeyin bir metrden on beş şakekçege bölüp, ar bir şakekçesin bir cumada bütürüünün planın koyğon (262). . Calpı eldin sinoosunan ötüp, köptögön sunuştardı koşo kamtıy kelgende akır tübü esteliktin dolboorunun avtoru bolup üç adam kaldı Ustat Vlaslav anan Caysan menen Şarşen (263). . Calañ Halidanın ayınan işke kelip-kelbey, eskara bolup cürüp Bekzat bul işten özünön özü alıstap ketti (264). . Al azır atkaruuçu-skulptor katarı gana tigiler menen koşo (265). .

İştin bardık çağdayın kırğız ökmötü intaası menen koldoğondon baştap cumuş ayabay küçödü (266). . Emi baldarda tınım cok (267). . Murdağı masterskoy tuurasınan keñeyip oturup, azır ay talaaday cerge çayır cıtı burkurağan capçañı

taktaylardan üstü cabık kenen cay salınğan (268). . Kış kıcırap kirip kelgenine karabay ar kay cerde oçok kazıp, ot çağıp alışıp skulptorlorğo cardam bergen el bir top (269). .

Atağanat, ayla cok, — deyt Vlaslav bronza menen mramordu estegen sayın tizesin çaap (270). . — Eger alar bolğondo dağı bir estelik turğuzat ele (271). . Eposuñarğa miñ cıl boluptur, mından arı özüñör kaçça çaşasañar oşonço çaşay beret al (272). . Sebebi söz degen bışık material, anı caan da cuuy albayt, şamal da uçura albayt (273). . A bizdin alebastrdan casağan esteligibiz sözdün ömürü menen teñeşe alabı? Albayt!

Emne, bat ele urap kalabı? — dep Şarşen munu ukkanda çoçup ketken bolçu (274). .

Cüz cıl tursa azbı ce köppü? — dedi anda Vlaslav (275). .

—Oñoy emes da oşo dele (276). .

Oñoy emes (277). . Sen eköobüzgö oñoy emes (278). . A mezigil üçün cüz cıl degen tfu, cok nerse (279). .

Anda Şarşen eköobüz munu özübüz körüş üçün ele kurup catkan turbaybızbı, — dedi arıda cürgön Caysan sözğö aralaşıp (280). .

Kıyazı, oşondoy (281). . Bronza cok, çoyun cok, mamleketiñer azır cardı (282). . Kim beret bizge anı (283). . Oşon üçün cok degende alebastranı bekemdep kuyalı (284). . Kiyin men bir sır aldıram Çehiyadan (285). . Çirköönün kupoldoron sırdağan may sır bolot (286). . Oşonu menen sırdaybız (287). . U-u-uah, oşondo bir carkırayt deysiñ! Estelik menen koşo Kaynazarov, Usupbekovdun atı kalat (288). .

—A sizdinçi?

Men çehmin (289). . Meni esteybi, ce unutabı anı kirğizdardın keleşektegi muunu özü çeçet (290). . Biz a kezde nebak cok bolobuz... . A silerdi bolso unutpayt (291). . Bir muun unutsa ekinçi muunu kayra esteyt (292). .

Sizdi da unutpayt ustaz ağay (293). . Kirğiz ançalık ele caman el emes (294). .

Bilem, bilem, Caman el cok (295). . Mina, estelikti ornotup eldi kubantalıçı, oşondo biz baktıluu bolobuz (296). . Oo, al kün kanday kün bolot bilesiñerbi? Köp kişiler süyüngönünön ıylayt (297). . Erkindik simvolu degen ar eldin içindegi ıyık köksöösü (298). . Anı kançalık tumçukturup baskan menen beker ubara (299). . Al özü eç ubakta ölböy öçpöy turğan tabiygıy sezim (300). . Eger bul sezimden ayrılса adam adamdik sapatınan, el eldik sapatınan ketet (301). . Timele künümdük canbağar bolup kalat (302). . Adamzattın bütkül ömürü tarihı bul — erkindik menen teñdikke umtuluu (303). . Misalı menin çeh elim erkindik için küröşüp cürüp üç colu taptakır cer üstünön kırılıp ketip kayradan birden cıyılğan el (304). . Kerek bolso azır kayradan kırılıuğa dayar (305). . Erkindik degendın baası uşunday bolot baldar (306). . Emi sözdü toktotup işke kirişelibi, baldar! Ce süylöşö berelibi?

—Co, toktotolu! ...

BEŞİNCİ BÖLÜM

Urumbala turmuşka çıkkandın birinçi aylarınan baştap ele kızgançaak bolo baştadı (1). . Ağa sebep Elebaydın cürüş-turuşu, kıyal-coruğu boldu okşoyt (2). . Caş koluktusuna bayağıday carkıldap eç bir sır aytpayt, süylöşsö üy içindegi tiriçilikten başka söz cok (3). . Köp tündörü kaydadır dayınsız ketip tün carımı oğondo arak cıttanıp kelçü boldu (4). . Kayda cürdüñ dese «iş köp» deyt, başka coobu cok (5). . Telefonduu cañı kvartiraga köçkönü Urumbala cok degende küidüzü küyöösünün kayda ekenin bilip turuuğa çaması kelip, bir ese sanaası tıngansıdı ele, a birok tünküsün telefondon dele cardam cok okşodu (6). . Tünküsün Elebay keçikkende Uurumbala kayda çaların bilbey başı katat (7). . Anın üstünö bul korpustağı tört üy-bülögö calpı telefon bolğonduktan, süylöşkön sözdörünün baarın tegerektegilerge uğulçu (8). . Oşondon ulam boyu oordop, birinçi perzentin kütüp cürgön caş kelin ulam çığıp telefon çalıp küyöösün izdegenden uyalat (9). . Birok oñdoy berdi bolup, cakından beri Satarovdun kvartirasına özünçö telefon ornotuldu (10). . Trubkası kaptalına ilip koymo çımkıy kara telefon ele (11). . Al koyulğanı üy içi taptakır başka abalğa ötkönsüp Urumbala köpkö deyre könböy buydalıp cürdü (12). . Bosoğodo bir tirüü candık oturğansıyt ağa dayıma (13). . Canınan arı-beri baskanda köz kıyığı

menen telefondu ańdıp  t t (14). . Kokustan  ır dey t şs , kolumdağı idiş-ayağımdı kulatıp albayın degen saktık (15). . Urumbala  z n    telefonduu bolđonuna s y ng n n  aşırbay,  aardık  y-b l l rd n öz ara k r  albastığın, i  k pt s , maktanı - k n    mnede boloorun bile elek  aş neme «cürgülö, bizdikinde telefon bar» dep ak niyeti menen koşunaların çakırıp kele berem dep akırı  z n da, Elebaydı da caman körsötüp alđanın tüşüngön cok (16). . Emi koşunaları sırtınan cılmayđanı menen i terinde Satarovdun  y-b l s n caman körüp, i teri k y p cürüştü (17). . Sebebi bir korpusta tört  y-b l n n içinen kızımatı eń kiçinesi Satarov ele (18). . Kalđandarı: ek o narkom, bir o  aardık komitettin sekretarı (19). . Emne   n alarđa koyulbagan  z n  telefon kaydağı bir redaktorđo koyulat?  ońdordun ayaldarın bul tüşünüksüz okuya katuu d rb l nđo saldı, birok kılaar aylaları cok, k y  l r  kulak kakpay, k n l burbay koyuşt  (20). . Oşon   n alar bütkül cin-  uuların Urumbala menen küyöösün uşaktoodon çığarıp cürüşöt azır (21). . Oşol kezge t ş k n kılkan sıyaktuu ayırmadardın cürögün  y g n kara telefon mayramdan eki cuma  tk nd n kiyin (22). . noyabrđın cıyırmalarında ke  k y g md   ar etip aş üyündö küypölöktöp c rg n Urumbalanı  o uttu: — Satarov  y d b ? — dedi  ort s yl g n çağımsız  n u uraşpastan turup (23). .

—Cok ele (24). . Cumuşunan kele elek (25). .

—Anda aytıp koyuñuz (26). . Bügün tünü  y d n e  kayda  ıkpasın (27)..

Urumbala «bul kim? » dep surağı a trubka koyulup kaldı (28). . Küyöösünö bolđon kızđanı tın orduna  aş kelindin niyetin az ubakka korkunuç biylep, terezeden sırttağı karañđı t ng   n l  apkaarıp turdu (29). . Sırtta kar aralaş caan caap, ak b rt k suular aynekten ıldıy salaalap ağıp cattı (30). . Oo, bir ookumda sirkesi suu kötörböy t n r p kelgen k y  s n n caltanđan  aş kelin içindegi buğun kantip aytaar ığın tappay Elebaydın kabağı menen teñ aylanıp kıynalat (31). . Birok  ırak   p t ş kk  catkanđa deyre Urumbala oydoğusun suray albay akırı küyöösü erkektik sezimge berilgen u urudan paydalanıp, anın cılaña  dalısınan kuçaktap «Tündösü kayda barıp cürösüñ, aytsañ bolboybu meni kıynabay» — dep kulağına şıbradı... .

Oşol tünü saat üçtör çamasında Toktoev kelip Elebaydı oyğotup maşınaga salıp ketti (32). . Uzun kara «Zimdin» eñ aldında Samançiyev oturgan eken (33). .

— Caş kelindin cıлуу koynunan suurup kettik ee? —dep al adatınça sanın çaap katkıp kaldı (34). . Tün uykudan kalıp, kandaydır bir kooptuu işke baratabız go dep oyloyun dese Samançiyevdin kabağı carkıldap, köñülü kadimkidey caydarı (35). . Anın dal uşul kıyalın Elebay özünö adat kılıp alğan, birook baarı bir bul avasın körgön sayın suktanuusu aşıp turat (36). . Kanday sonun münöz, kanday carkıldağan tirukmuş kıyal! Kaçan körsöñ közdörü balıldıap, öñü cazdın cıлуу künündöy can cırğatat (37). . Elebay uşul canına bakıbat adamdın bir iret kabak-kaşım degenin körö elek (38). . Oşon üçün al azır can-dili menen avasına köñül koştooç bolup koşo külüp, koşo cilmayışıp barattı (39). .

Temir col vokzalı cañı ele açılğandıktan, al kezde cürgünçünün köbü köngön adat boyunça eski Pişpek stantsiyasına tüşüp kalışa turğan (40). . Balkim oşon üçünbü, aytoru tünkü törttögü poezdde el da, baarısı teñ ırğalıp uykuga dendaroo (41). . Añğıça atayın kupe vağondon koldoruna birden çemodan karmağan otuz-kırktay cigit suurulup çıktı (42). . Arasında eki-üç gana çaşap kalğan adamdar bar eken, kalğandarı büt ele iyinderi señirdey şıñğa boyluu, birinen biri ötkön cigitter (43). . Samançiyev baş bolup alardı toskon altı-cetü gana kişi bolçu (44). . Baarısı teñ bayağı Elebaydın öz ağaları, cañı koşulğandan Toktoev gana cüröt (45). Birook kıyabı bul kelgen adamdardın cön-cayın, alakasın Samançiyevge karağanda oşol Toktoev aşık bilet okşodu, sebebi iştin baarı oşonun aytkanı menen bolup cattı (46). .

Kelgender kırkası menen kol alışıp uçuraşıp catkanda perrondoğu küñürt carıkta Elebay baykagan emes eken, a beri vokzaldın bölmösünö kirişkende «ğruppa osoboğo naznaçeniyenin» başçısının öñü taanış ekenin körö koydu (47). . Basa! Bul adam baya Caysanbek aydalıp barğan Balıkçı temir coluna kelgen Türkkomissiyanın içindegi Potertes emespi! Andağı buurul çaçı emi übödüy appak bolgon eken (48). . Dal uşul kişinin cetekçiligi menen anda temir coldoğu kaçkındar kozğoloñu basılğan ele (49). . Potertes emi kayradan cardamğa kelgen eken da! Kayran kişi, andan beri kary tüşüptür, birook kayratı, basıp-turğanı kadim oşondoğuday (50). . Elebaydın köz ayırbay karap turğanın şilisi menen sezgen Potertes ağa calt buruldu, birook taanığan cok (51). . Añğıça al kayra da bir burulup Elebaydı üñülö tiktedi (52). . Elebay boyun

tüzöy kalıp alğa baskısı keldi, birook dal oşol tuştan Toktoev tosup çıkkandardı taanıştıra ketti (53). . Kezek Elebayğa kelgende Potertes «YA vas uzna molodoy çelovek (54). . No, poğovorim potom», — dedi da başkalarğa ötüp ketti (55). .

—Nu çto tovarişç! Predstoit sereznaya rabota (56). . Za korotkiy srok nam s vaşey pomoşcyu nucno podvesti itogo sobraniyam, proşedşim v vaşey oblasti po oçistke ryadov partii ot vracdebnih elementov (57). . Etogo trebueyut, priçem bezotloğatelno trebueyut naşı ideali! İdealı vsego progressivnoğo çeloveçestva!

Potertes bir münöttük kıska söz süylögöndön kiyin şart burulup barıp maşınaga oturdu (58). .

* * *

Urumbala keçke cuuk işinen kelse koşuna ayaldar baldarı menen koşo tört kvartiranı biriktire salınğan uzun kırtsodo kotolop turuşuptur emnegedir (59). . Burçtan imerile berip alardın türün adep körgöndö Urumbalanın cüröğü oozuna tığıla tüştü (60). . Bular emne cardaşıp turuşat? Bir kırsık bolup kettibi? Urumbala cakınday berip tigilerdin türlerü çımında ele caman ekenin baykadı (61). . Baarının teñ sesteyişip öfidörünön kunarı kaçkan (62). .

—Senin küyöñ tündö üygö keldi bele? — dedi Sabira attuu boluğuraak tartkan ayal Urumbalanı uturlap (63). . Çoçuğan Urumbala kıykırıp ciberdi (64). .

— Emne eken?!

—Korkpo sadağa (65). . Bizdin küyöölörübüz cok eki kündön beri (66). . Daynın bilbey atabız —Urumbala tigilerge işenbey cüröğü lakıldap üyün közdöy cügürdü (67). .

—keldi bele küyöñ tündö?

—Kelgen (68). . Çımñardı aytkılaçı ece, Elebay birdeme bolupturbu?

—Biz oşol Elebaydan suraylı dedik ele, bilbeyt beken bizdikilerdin daynın!

Bügün kelebi küyöñ?

Kelet go (69). .

Urumbalanı tegerektep kalğan ayaldar sabırı ketip, koridordo eç maksatsız arkı-terki basa baştaştı (70). . Caş baldar bir kooğa bolup catkanın sezişip, birok emne ekenin tüşünböy körüngön cerde enelerin karap seleyişet (71). .

—Kim üygö kelbey kaldı ele ece? — dedi Urumbala (72). .

Mınabul eköobüzdün küyöobüz cok, murda künü işke ketişken boydon, — dep Sabira Camaldı körsöttü (73). . Camal bolso caldırıp unçukpayt (74). . Anın küyöösü Dalbaev degen şaarkomdun ekinçi sekretarı, a Sabira ecenin coldoşu orto caştan ötüp kalğan kırğızdın alğaçkı bolşevikterinin biri, Narkomzemdin predsdateli Cırğalbaev degen adam (75). . Urumbalanı: «İye sadağa boloyun, atı da suluu, öñü da suluu turbaybı» —dep körgön sayın erkeletip kalaar ele (76). . Oşol eköo teñ cok, al emi üçünçü koşunası Narkomprostun predsdateli Bakuğa komandirovkağa ketken kez bolçu (77). . Üç üy-bülö teñ bala-çakası menen koridordoğu calğız telefonda aylanıp tün carımına deyre catpay, alarğa koşulup Urumbala da paltosun kiyip alıp sırtta (78). . Ulam bir ayal kimdir biröölördün telefonun estegen sayın çalat da «bilbedim» «körbödüm» degen coop alıp tınat (79). . Keçeten beri al eki üydün bir top tuuğandarı çalıp da, kelip da ketiştı (80). . Atan töödöy bolgon eki adam üylörünö bir ooz aytpay kayda citip ketet? İştegen cerindegilerdin biröo da açık coop aytıspadı (81). . Bolğonu Cırğalbaevdi oblkomitetke çakırıp ketkenin sekretarşası aytkan eken, andan başka darek cok (82). .

Erteñ oşol oblkomitetke barıp suraybız (83). . Bügün keç boldu, baldardı üşütpöy catkıla emi! — dedi Camaldın şaarda turğan ağası, kalkayğan kara murut kişi — Kuday saktasın (84). . Ökmöttün işinde biz cumalap çoğolçubuz (85). . Oşoço da kişi bış deybi? Catkıla!

Erteñ menen Urumbala tüşünön çoçup oyğonup, töşögünön atıp tursa, tüşündö emes öñündö ele koşunası Sabira ecenin oorukanada catkan çoñ kızının bakırgan ünü çığıp catkan eken, «Atam kayda! » Atam kayda-a! » dep öröpküp ünün baspayt beçara kız (86). . Urumbala halatın kiye kalıp Elebaydı türkülödü (87). . Tündö anın kay maalda kelgeni da belgisiz, baltalasañ da oyğongus (88). . Añğıça koşunalar eşikti takıldatıp Urumbala cügürüp cetip açtı (89). .

—Küyöön keldibi?

— Keldi... .

— Oygotçu sadağa! — Sabira oşentip aytıp, birook Urumbalanı kütpöy ele özü kirip barıp Elebaydı iyinden tarttı (90). .

— Sadağaı, baykeleriñi tört kündön beri cok, bilbediñbi, kokus kayda ekenin?

— Cok, bilbeym, — dedi Elebay kömkorösünön catkan teyde kayra cazdıkka başın taştap (91). .

Sabira akırkı ümütü üzülgöndöy bir azğa Elebaydı tiktep şal bolo kaldı da anan üyün közdöy çurkadı (92). . Çoñ albuuttanğanın toktotpoyt (93). .

— Bas caağınđı başıña körüngür! Tirüülöy turğan ataña ozondoboy! — dep bir maalda Sabira kızın cakka bir saldı (94). . Klara oorukana kiyiminin üstünön cuka paltosun kiygen boydon kaçıp kelgen eken (95). . Apası caakka çapkanğa deyre beçara kız oorukanadan ukkan suuk kabarm eç kimge aytpay ıylap atkan tura, caakka cegenden kiyin canı açığan teyde: — Atamdı kamap salıptır! —dedi bakırıp (96). .

— Kamap salıptır?! Sabira kızınan ketençiktey tüştü (97). . —Kamasa kayra çığat... . — dedi anan bir maalda nes bolğon kişidey şaldayıp (98). . — Kızının keypin körgön soñ beçara ayal uşintip kayrat kılıuğa öttü okşoyt (99). .

Urumbaladan üç-tört caş uluu Camal bolso tünü menen caağı şimile tüşkön eken, eki közün alayıp emçektegi balasın booruna kısıp ün da, söz da cok (100). . Klara sooluğa kalğan arada Urumbala mandayına otura kalıp suradı: — Kim ayttı sağa baykendi kamap salıptır dep?

Oorukanada aytıp atışat (101). . Dağı köp kişilerdi kamaptır deyt (102). . Kayra çığarbayt eken (103). .

Emne üçün?! Künöösü cok bolso çığarbağanda emne kılmak ele, — dep oşol tušta üçünçü koşunanın ayalı da sözgö aralaştı (104). .

Añğıça Camaldın murutçan ağası kelip kalıp Sabira, Camal üçöö oblkomitetke ketiştı da, tüştön kiyin Camaldın emçektegi balasın kötörüp alıp Sabira calğız kaytıp keldi (105). . Urumbalanın işinde kezek almaşkan kün ele, üyünö arbındap tamak

casap, kazanı otton tüşkön koşunaların bala-bakırası menen bütündöy çakırıp
ookattandırıp catkan (106). .

—Bildiñerbi ece? — dep al sırttan dabış uğaar menen cügürüp çıktı ele, Sabirada
taptakır öñ cok (107). . Cuka töşökkö orolğon balanı Urumbalağa karmattı da, üyünö
kirip divanğa barıp boyun taştadı (108). .

Armap kün, kokuy! Şorubuz kaynaptır, kokuy! ...

Emne eken degi ece?!

Suraba kokuy! Soo çığa turğan türü cok alardın (109). . Öh, cürögüm-ay (110). .
Darıñ barıb sadağa (111). .

Urumbala cügürüp barıp tabletka alıp keldi da Sabiraga içirdi (112). .

—Kördüñörbü baykemderdi?

—Közübüz kaşaydı kokuy (113). . Körböy kaldık emi alardı (114). . Körböy
kaldık!

—Koyuñuzçu ece (115). . Camal kayda (116). .

—Camalıñ menen cayrap kal: çekesin carıp albadıbı (117). . Eşiktin ayneginen
küyöösün cetelep baratkanın çala körüp kalgan eken, kirem dese miliysa, eki kolunan
karmağanda bakırıp aynekti süzüp ciberbedibi şoruñ kurğur (118). .

Urumbalanın boyu titirep çıktı (119). . Kaydadır bir kapastuu cerde, kaysı bir
belgisiz korkunuçtuu adamdar çak tüştö cok bolup ketip catkandardı kamap alğanın
elestetti (120). . Birok turmuş körbögön kelin andan arkısın, es-akılı soo ele adamdar
emne üçün mintip birin biri kordoyt, alardı azır emne kılıp catışat degen surooloruna
coop taba albayt (121). . Oşonun baarisına azırınça alğan coobu calğız gana
Sabiranın kan-söölü cok kebersigen türü (122). .

—Anan Camal ecem kayda?

—Alıp ketti ağası oorukanağa (123). . Çekesi carılıp, betinen tamtik cok (124). .
Aldağı balası siydigine toñup kaldı go alat kün, kurğaktaçı (125). .

«Özgöçö grupp» işin baştağandan beri beş kün ötköndön kiyin gana şaardın eli bir nerseni boolğoy baştaştı (126). . Birok üröylörü uçup sesteygen köpçülük katuu unçuğup, ün çığarbastan calañ kübür-şıbir (127). .

—Belyaevdi Moskvağa «tazalooğ» alıp ketken imiş, orduna Samançiyev bolgon imiş, kırgız ökmötünün başcısınan, obkomdun ekinçi sekretarınan tartıp tirmaktay oblus boyunca degele köp kızmatkerdi arest kılğan imiş... . Alardın tizmesin tüzgön, «künöösün» toptoğon, al emes suraktı koşo cürgüzüp catışkandar keçee ele arabızda tülküdüy coylop, börüdüy celip cürgön özübüzdün kırgız baldarı deyt (128). . Aytoru «deyt-deyt» degen kulak ukkus ukmuştar köböygön sayın adamdardın kasıyeti kaçıp, ceti ömürü cerge kirip, bir adam bir adamğa işenbey, köpçülüktün kunu uçup turdu (129). .

Añğıça bir tatar ayal uruşa ketken küyöösün «özgöçö gruppanın» koluna özü alparıp salıp beriptir degen ayıñ çığıp, uşunday kataal kündö da, el degen el emespi, «katındarıñardan sak bolğula» degen tamaşa da koşo cürüp cattı (130). .

Birok cumanın şeyşembi künü cañı imiş çığıp, murdağıldardın baarısın basıp ketti (131). . Al imiş Atabekov cönündö ele (132). .

Eldin aytuunda «özgöçö gruppanın» kişileri Atabekovdu alğanı kelgende al oorup töşöktö catkan bolot (133). . Kiyinip biz menen cürüñüz, «añgemeleşüü» cakşı bütsö üyüñüzgö kete beresiz» dep kelgen beytaanış cigitter demitip turup alıшат (134). . Oşondo Atabekov iştin çatak bolğonun tüşünüp, attiginiñ deyt da, kiyingiçe tigilerdi oozğu üygö çığa turuusun surayt (135). . Anan oşol beş münöt ubakıttan paydalanıp, al da Stalindin özünö telegramma caza salıp ayalına karmatkan eken (136). . Ayalı anı cönötöör menen eki kündön kiyin Stalinden «prekratite bezobraziye» degen coop kelip, Atabekov boşop çığıptır (137). . Azır sop-soo üyündö oturat eken (138). . Anın arkası menen küñöösüz ayıptalğandardın baarısı teñ boşoy turğan boluptur... . » Mınday öçkön otko ört koyğon kañşaardı kaysı bir ümütkör oylop çığara salğamı belgisiz, birok ar bir kapsalañduu münöttön cakşılık kütüp seleyip turgan el içine bul söz çağılğanday çart ketti (139). .

Kuday-kudaylaşıp, ıydan közdörü çalayıp körböy kalğan abışka-kempirler may tokoç casap teñirge cıgılıp, baldarının bugün-erteñ keleerin kütö baştaştı (140). .

Turmuşun tañ kalaarlık kıyçalışı degen uşul—«özgöçö gruppanın» murda arıdan beri degendey kalıs öñdüyü cürüp catkan surak işteri birotolo kaarına alıp, emi kamalğandardın başına taptakır aynığıs karantün tüşö turğan bolğondo tigintip eldi kıyalıy calğan söz mağdıratıp taştadı (141). . Oblkomitettin eşigin cırtkandar emi azayıp, közdördün caşı tartıla tüşkönsüyt (142). .

Dal oşol küñü Elebay üyünö tañğa cuuk keldi (143). . Koşunalarının çakçekeleyi menen kereeli keçke koşo cürüp, cürögü cabır çekken Urumbala tünü menen kirpik kakpay calgız üydö, ali carıkka kele elek içindegi balasın kuçaktap catat ele (144). . Añğıça eşik kıldirt dep kulpuğa açkıç salınıp, Elebay üygö dabıssız kirdi da üşkürünüp otura ketti (145). . Urumbala ordunan uçup turup carıktı küygüzdü da bakırıp cibere cazdadı (146). . Elebaydın beti-başı ak daki menen tañıluu eken (147). . Bir ele közü cıltrayt (148). .

Çoçuba! —dedi al Urumbalanı karap ayıptuu cılmayıp (149). .

Emne boldu kokuygün?! —Urumbala otura kalıp küyöösünün tizesin kuçaktadı (150). .

—Eçteke emes (151). . Zamandı körüp atpaysıñbı... .

—Seni da surakka alıştıbı? —Eneñdi gana urayındar! ...

Elebay tañıluu çeçekeyin basıp ontolop kimgedir kıcınıp, ayalına açık darek aytkan cok (152). . Urumbala bolso çıy-pıyı çığıp küyöösünö emne ceñildik kilaarın bilbey canı dedek (153). .

Catçı berekem, catçı töşögüñö (154). . Kuday-ay, bul emne degen küñ bolot (155). . Kaydağı can alğıçtar keldi ele (156). . Ökmöttün işin iştep telpildep cürgön silerdi ökmöt özü uşintebi, ıya? Emne üçün seni mınçalık uruşat, ölügüñdü... .

Başım oorup atat, köp süylötpöçü meni, — dedi Elebay, Urumbalanın ünü cap boldu (157). .

Bir pasta küyöösü uykuğa ketti, ölö çarçap, katuu tayak cegen Elebaydın buttarın cuurkanğa kımtilap oturup caş kelin köz caşın köl kılıp koe beret (158). . «Emne üçün meni süyböy kaldıñ, Elebay! Cazıgım cok tiydim ele go sağa (159). . Emne üçün meni kişi katarına körböysüñ! Çeçilip sırdaşpaysıñ, cok degende balança cakka

işke kettim dep aytıp koysoñ emne bolot (160). . Men dele adamın go... . Başkasın koysoñ da tayak cegeniñdin daynın aytsañ aşık ketebi? Ce men oşonu ukkanğa da arzıbaymbı? ... Eger başkağa köñülün tüşüp, meni çansañ kıynabay ele «ket» dep bir ooz aytçı, men degele bir münöt tursam kuday ursun kördöy bolgon üyüñö... .

A Elebay bolso kün çıgaar aldında eti ısıp çabalaktap, katuu kıynalıp cattu (161). . Başının caratıot menen calın (162). . Kökürögü kısılıp aba cetpey demiget (163). . Kimdir biröö anı oturğuç menen başka uram dep tap beret (164). . Elebay çoçup ketip başın kalkalağıça oturğuç cok bolup ketip, anan kaydandır kayradan payda bolot (165). . Kim antip tört butu tarbayğan oturğuçtu başına kötörüp kaçırıp catkanı karañğıda körünböyt, carık bolso dele körünö turgan emes, sebebi kişinin öñü ağıñ suuğa akkansıp, üzüktöy dalbaalap, tuştuşka cayılıp taanılбайт (166). . Añğıça Elebay üç burçtuk temir tordun içinde kamalıp turğan çooçun adamğa cakındap barıp boştonduk kerekpi sizge? » dep şıbirasa tigi kişi cılmayıp başın çaykayt (167). . Elebay cana bir colu kulağına eñkeyip «boştonduk kerekpi? » dese tigil kayradan cılmayıp başın çaykayt (168). . A emne üçün ağa boştonduk kerek emes ekenin tüşüñböy Elebay tañırkayt (169). . Kıyazı uşul kişi artına çasırıp oturğuç karmap turğanday sezilet, birok Elebay tegerenip karasa kolunda eç nerse cok (170). . Baarı bir oturğuç karmap turat boluş kerek uşul kişi (171). . Sebebi közdögü öto korkunuçtuu, başı çaraday, boyu eñgeçer (172). . Añğıça Elebaydın aldında Atabekov dapdaana turup alıp takır ketpeyt (173). . Körgüsü cok anı Elebaydın, birok mik menen kadap koyğonsup tiginin elesi köz aldınan ketpeyt (174). . A körsö aligi üç burçtuktun içindegi heyhundun celdetinçe booruna bulğaarı tasma arçındap kök çapan kiygen neme dal Atabekovdun özü eken (175). . Anın arı çağında bıkıldağan heyhundun celdetteri çasırınıp turğan sıyaktuu (176). . Özü tordun içinde turup Elebaydı surakka alıp catkanın kara baarıdan da (177). .

«Sen sarpooçtop tañılğan atañdın ölüğün kuçaktap ay talaada tentigen Caysan emessiñbi, ayt çınıñdı?! »—dep demitet Atabekov (178). . Oşentse Elebaydın cürögü kadimkidey kökürögün atkıp bulkuldap, emne kılaar aylasıñ tappay ontoloyt (179). . Uşunçalık canı keyigen eken, bir çağına oodarılıp keteyin dese darmanı cok (180). . Şoloktop ıylağısı kelet (181). . Mintip kıynala berse ölüp ketet go (182). . Cok, bir maalda Urumbalanın cumşak nazik koldoru anı oñ kaptalına oodarıp catkırıp, tıñçıtıp

koydu (183). . Eñ sonun boldu, eñ sonun... . Aligi arbayğan oturğuç da, heyhundar da, Atabekov da köz aldınan cok boluptur (184). . Kayda citip ketkeni belgisiz (185).

Birok al künü Elebay kereeli keçke köz açpay uktap, tüşündö baarı bir bayağı heyhundur celdetterinen kaçıp cürdü (). . (). . (). .

Oşol ele cumanın şarşembi künü beti-başı ayığa elek Camaldın tört kızı kapısınan çoğolup, caldırağan kelindin bir şoruna ekinçi şor koşulup, köçödön köçögö çurkap bozdoğon neme tünü menen üyünö kelbey özü da dayınsız ketet (186). . Anın emçektegi kızın Urumbala bağıp kalıp, Sabira menen berki koşunanın ayalı eköo tañ atpay militsiyaga barsa çoğolğon kız da, enesi da dayınsız (187). .

— Kızıñardı kaçan, kay cerden çoğottuñar, — deyt militsiyanın decurnıyı caybarakat curnalın açıp koluna kalem karmap (188). .

— Keçee ele çoğolğon kız, — dedi Sabira kayra ketüügö şaşıp, anan Camaldın özünön çala-bula ukkanın aytıp berdi (189). . — Keçee küügüm çende küyöösünön kabar alam dep beçara kelin tört caşar kızın cetelep emçektegi kızın booruna kısıp, Oblkomitettin biyik dubalının artına barıp turat (190). . Kimdir biröölör oşol cerge kelseñ küyööñdön kağaz alıp çığıp berebiz degen imiş (191). . Kelin şoru kaynap başka cerge turup alsa kerek, añğıça biröo «biyerde emes, dubaldın arki kaptalında kiçinekey tereze bar» oşoço çurka, deyt (192). . Tez cetpeseñ tereze cabılıp atat (193). . Oşondo şaşıp kalğan taalayı cok koynundağı orolğon balasın, tört caşar kızına karmatıp koyup cügürgön boydon ketet (194). . Köpkö cürüp kalsa kerek, eñsegen kağazı koluna tiyeri menen kayra uçup kelse kiçinesi bayağı tamdın túbündö catkan boydon kala berip tun kızı cok (195). . Kelin imarattı çark aylanıp aptığıp, cürögü oozuna batpay, akırı esin çoğotup üyün közdöy çurkayt (196). . Kolundağı ımırkayın iregesine taştay salıp, Sabira bir ooz söz aytkança Kayradan karañğı tüngö atıp çıkkın eken oşol boydon daynı cok... .

Sabira boloktop ıylap oturup bul okuyanı da aytıp büttü, turmuşka naalıp da büttü (197). .

— Siz oozuñuzğa karap süylöñüz, emne üçün «ölügüñdü köröyün turmuş bolğon» deysiz? — dep militsiyanın decurnıyı kalemi menen stoldu tikildatıp (198). .

— Oozuma karasam kamap sal meni da! Kama! Emne karap turasıñ! Ce bolboso takır süylötküs kılıp cırıp salgıla eldin oozunun baarın teñ (199). . Kolunardan kelet antiş (200). . Tapançañar bolso boldu da!

Sabir alar antip militsiyada cürgön kezde tünü menen kızın izdep, köçödön köçögö, üydön üygö cügürüp cürgön Camal kaytıp kelet da, dal özünün kiçi kızına upçu emizip oturğan Urumbalanı çaçınan süyröp, kiyimin tıtp, betin tırmap salat (201). . Talkalanğan 445 uyaday keypi ketip çaçılğan üylördün birinde da çoñ kişi cok, calañ çiyedey baldar kalğan ele (202). . Alar koşuna üydöğü çuuldaktı uğup cügürüp barışat, birook albarstı sımal çaçtarı saksayıp, beti-başı könöktöy şışigen, oozunan köbük ketip es-uçun bilbey çañırıp Urumbalanı tıtkılap catkan Camaldın türünön cüröktörü tüşkön boydon kayra kaçışat (203). .

Koşuna korpustan cügürüp çıkkandar çuru-çuunu cañı ele acıratıp, birook dağı alda emne bolot dep tarabay turuşkan eken (204). . Sabiralar aldastap kirip kelgende alar «kördüñörbü, momunday kokuy iş boldu» degen köz karaşta unçukpay Camaldı bir karap, Urumbalanı bir karap turup berşti (205). .

Urumbala kızılala tıtlğan betin elden çaşırıp, için kuçaktap alıp ontolop içki üydö, a Camal bolso sırtkı üydö, cañı ele alışıp, esi ooğon cırtkıç sımal közünün çaşı cok kıkıstap, saksayğan çaçtarın, tıtlğan üstü-başın oñdomuş bolot (206). .

—Kızıñdı taptıñbı?! —dedi Sabira ali eç nerseni tüşüñböy (207). . Camal başın çaykap, kaltırağan mancaları menen betin bastı (208). . Andan kiyin al büyürmölüü ceñine kımtıp koyğon bir büktöm kağazdı alıp, kalçıldağan kolu menen Sabiraga sundu (209). .

«Karaldım Camal (210). . Baldarıñ menen aman bol (211). . Can soo kalaarı belgisiz (212). . Koşuna redaktordon sak bolğula (213). . Al baarıbızdı moysoptur (214). . Eger menden kabar bolboso cazında ayılğa köçüp ketkile Koş» (215). .

Sabiranın közdörü çımırıp kaşekke cölöndü... .

* * *

Potertes başçılık kılğan «ğruppa osoboğo naznaçeniya» bir ayğa cetpegen möönöttö işin bütürüp, tünkü poezd menen kayradan cönöp ketiştı (216). .

Vokzalğa gruppanı uzatıp kelgender alardı murda tosüp alğan, birok andağıday emes emi başka mansaptağı bayağı altı-ceti adam (217). . Uzatuu saltı katarı vokzaldın bölmösünö tamak-aş uyuşturulğan bolçu (217). . Potertestin canında oturğan Samançiyev özgöçö carkıldap külüp, gruppanın ar bir müçölörünö rahmatın özgölöp aytıp, akırı tamak içilip bütökön soñ Elebayğa baş cañsadı (218). .

—Urmattuu bizdin meymanğa bir kiçinekey belek bereli dedik ele (219). . Bul özü eldik salt (220). . Eç kaday öönü cok (221). . Eger meyman cok dese anda sağımız sınıp kalat (222). . Uruksat boloor beken? —dedi artka taralğan kere karış kara çaçın ulam salaalap sürdögön Elebay (223). .

Potertes çıkıyıp ordunan turup bir az ülüröyö kaldı: —Bolşevikter para albasın bilesiñerbi?!— Co-co, para emes! Tırmaktay ele buyum (224). . Paramı biz özübüz tap katarı coyup catabız, — dep Satarov menen Samançiyev teñ carişa egile tüşüştü (225). . Añğıça Elebay artında turğan sandıktı şaşıla aça salıp kırma cakaluu kızıl kaltar içikti Potertestin iynine caba saldı (226). .

Bul kımbat nerse da! —dedi Potertes türün cazbay kabağın çıtıp (227). .

Kaydan kımbat bolsun, aksakal, — dedi Elebay böcöyö kalıp Potertestin koluna erdin tiygizip (228). . — Mımday tülkülör eşigibizdin ele astında üyrü menen ürüp cüröt, aksakal (229). .

Potertes iynindegi içiktin cakasın karamalap körüp: bilineer-bilinbes muluñ etti (230). .

— A munuñar mamlekettin buyumu bolsoçu?!

—Andan kuday saktasın, bul Satarovdun özünün içigi (231). . Akçası köp emespi, —dedi Samançiyev katkırıp külüp (232). .

— Birok baykağıla, coldoştor (233). . Para degendi kulağımız ukpasın (234). . Partiyannın tazalığın közdün karegindey saktaşımız kerek! Bütkül progressivdүү adamzat bizdi karan turat (235). . Bizdi!

Oşentip çıkçırıla tüşüp Potertes iynindegi içikti artka cılıbıstırğıça Samançıyev özü ilip ala koyup çemodanğa büktöy saldı (236). .

Negizgi belektin cönü çeçilgen soñ süyünüp ketken Elebay, Toktoev cana başkalar gruppanın ar bir müçösünö birden suusar, birden sülöösün karmata salııp, bul işti közüm körbösün dep daroo sırtka çığa cönögön Potertestin artınan bardığı teñ ağılıp tünkü perronğo çığıştı (237). .

Ar bir vağondun eşiginen kök şapkaluu provodnitsalar baş bağıp kıyazı poezd «Özgöçö gruppanı» gana kütüp kalğanday (238). .

Oşol tušta Potertes tosup kelgender menen bir sıyra kol alşa kelip, Elebaydın ali da çığım tartkan tañuusu bar caratına söömöyün sermep: — Bizdin kücürmön katarıbiz da çığım tartpay koyğon cok coldoştor (239). . Anın kübösü mına— coldoş Satarovdun çekesi (240). . Menimçe, Atabekovdun sağa bergen bul belegin unutupassın deym (241). .

— Eç kaçan unutupaym! — dedi Elebay askerçe boyun tüzöy kalıp (242). .

— A tigil «Boştonduk ırınardı» emne kılasıñar?! — dedi Potertes uzatıp turğandarğa daroo sürdüü karap (243). . Anan alardın coobun kütüküçö dep canında turğandarğa kıtkılıktap küldü (244). . — Dele koy bulardı, sotsializmdin kalgan işinin baarm bütürüp salışkansıp estelik turğuzuşat (245). . Bir küyütünön da koyğon atın karağıla: «Boştonduk ırına!» deyt, ha-ha-ha!

* * *

Oşol dekabrın başında, «Özgöçö grupp» kaytıp ketkenden üç kündön kiyin, ülp etken cel cok, dabıssız salaalap kebezdey ak kar caap turğan tündün bir ookumunda ceztañday tukumunun ezeli birin-biri körüşpögön, açakey tağdırdın başka-başka coldorunda cürüşkön eki balası birinçi ıret coluğuştu (246). .

Şarşen al kezde üylönüp, tooktun cöcösü sımal küyöösünün artınan kalbay eerçip baskan tegerek kara közdüü koluktusu eköo içki bölmönü eelep, a Caysan sırtkı kire beriştegi meştin bulufunda catıp cürdü (247). . Tündün bir ookumunda eşik çertilet (248). . Caysan ilgiçti açsa sırtta ak camınğan coon top kişi (249). .

— Ege, smok, vı tut spite, a tam vaşe sooruceniye lomayut, — deyt bir orus adam (250). . Caysan uykuluu közün aarçıp karasa turğandar calañ kempir-abıskalar, içinde orus, kırğızı, tatarı bolup aytor coon top kişi çoğulup keliptir (251). .

— Kim «lomaet? » — dedi Caysan eç nerse tüşünböy (252). .

— A şut yego znaet (253). . Naçalstvo, znaçit, zadal im takoe zadaniye (254). .

— Kiyingile baldar! — dedi añğıça bir kırğız kempir topton çığıp (255). .

Caysan çıraktı küygüzüp Şarşendi oyğottu (256). . Bir azdan kiyin al zköö aldığa tüşüp, on çaktıday tün uykusu kaçkan kempir-çaldardın koštoosunda estelik kurulup catkan ayantka kelişe emnegedir kalaymakan tüşüp tuş-tuştun baarısı oyronu çığıp talkalanıp atat (257). . Kuruluştı korooloğon biyik cığaç dubaldar nebak cığa tartılıp kandaydır bir kara kök formaçan calañ caş baldar taktaylardı birden süyröp cürüşöt (258). . Tuş-tuştun baarın miliysalar kurçap alıptır (259). .

— Bıyakka ötpögülö! — dedi militsionerlerdin biri daroo Caysandardın aldın tosup (260). . Işkırığı erdinde dayar cüröt salañdap (261). .

Zaçem vı eto lamaete-to, — dep kempirlerdin biri aldığa çıktı (262). . — Vot eti malçiki tselny god delali takoy horoşiy pamyatnik, a vı lomaete, — dep kalçıldığan kempir Caysan menen Şarşendi körsötö militsionerlerdin aldına bardı ele (263). . — İdi babuşka, spi! — dep tigil kolunun sırtı menen kempirdi kökürökkö türttü (264). .

Kak eto spi?!

Şo znaçit spi?!

— Al emneñer sadağa?! Bu degen eldin akçasına kurulup atkan buyum (265). . Kim ayttı silerge talkala dep?!

Davay, davay üyüñörgö tarağıla! Añğıça keçee ele Vlaslav üçöölöp tüngö kalıp, zorğö bütüşkön esteliktin eñ ortoñku figurasının moynuna arkan ırğıtıp uçılışcanın kara-kök formasın kiygen caş baldar omkoro tartuğa kirişti (266). .

Raz-dva — vzyali! Rr-raz-dva — vzyali!

Bayatan beri dağı ele eç nrssege tüşünüp-tüşünböy deñdaroo bolup turğan Caysan menen Şarşen anı körgöndö ün-söz cok at koyup cönöştü (267). .

Artınan çuruldatıp ışkıp militsionerler kuup cetkiçe Caysan uçup cetip, baldardın kolundağı caaday kerilgen arkağa cabıştı: — Toktotkula! —dedi canı çığıp ketçüdüy bakırıp (268). .Bul calğanda eçteme menen işi çok elinin ertegisi cönündö, «Karañğı, capayı» degenden başkanı uğup körö elek, ukum-tukumunun, ceti atasının, al tügül öz atasının tarihın gertsogdor menen: gertsoginyalardın tarihına almaştırıp okuğan, mañdayında topozdun señselindey uyulğuğan kalıñ kara çaçtarı bar kırğız baldar eken, deñdaroo toktop kalıştı (269). .

Añğıça Şarşen arkandın bir uçun baldardın kolunan culup:

—Akmaktar! —dep kirkiredi (270). .

Dal uşul tuşta militsiyalar kotoloy tüşüp, eki avtordu bılk ettirbey karuudan alıp matadı (271). . Ar cakka bolso bir formasız adam cetektep catat (272). . Kıyazı bul «tünkü iştin» negizgi başkaruuçusu oşol okşodu (273). .

— Emne toktoduñar? — dedi al cügürüp cetip-cetpey caş baldarğa kıykırıp (274). .

Caş baldar deldeyip Caysan menen Şarşendi karayt (275). .

—Kimsiñer siler? Emne kerek?!

Entikken aligi adam Caysandın betine betin takaştıra şilekeyin çaçratıp suradı (276). .

Biz esteliktin avtorlorubuz, bul Usupbekov, men Caysan Kaynazarov, — dedi Caysan (277). .

Iñ-n, — dep oşondo al Caysandın kabarin uğup cürgön sıyaktuu kandaydır kırkıstay tüştü (278). .

Bul özü ceztañday uuldarın tukumdaş, önörlöş kılıp caratkan, anan oşol ıyık kasiyettin köönörbös içke cibin miñ cıldap üzböy, ulamalap saktap kelatkan tabigat-enenin içten mayışıp ontogon ünü ele (279). . Birok oşol zamat aligi adam özün kolgo aldı da daroo kayra sürdönö kalıp, soğuş maydanında cürgön sımal eç çıdamsız ün menen kese ayttı: Esteligiñerdin ideyası buzuk dep tobıldı!

Emne üçün? Kim ayttı?

Çeçim bar! Davay — dedi andan kiyin al sözdü kıskarta baldarğa komanda berip (280). . Arkan kayradan çıtırap baldardın baştooçusu «rr-raz-dva — vzyali! » dep kayradan kıykıra baştağanda Şarşen bakırıp alğa culundu (281). . Caysan bolso bir irmemge kolu boşoy tüşköndön paydalanıp al topolondon kaçıp çıktı (282). . Dekildep çurkap, butu butuna tiybey al cerden ança alıs emes masterskoylor turçu kvartalğa cügürüp kelse Vlaslavdın üyündö kудay calğap çırağı küyüp turuptur (283). .

Vlaslav ağay! — dep Caysan küü menen sekirip, demeyde adam boyu cetpegen fortoçkası açık biyik terezege carğanat sıyaktuu cabışa tüştü: — Vlaslav ağay! Estelikti talkalap atışat?

Bilem, üygö kir! —dedi Vlaslav içten kıykırıp (284). .Caysan bosoğonu attap barıp endirey tüştü (285). . Vlaslavdın koldoru kalçıldap üstökkö-bostok tameki sorup, üyünün için ıstap cibergen eken (286). . Özü bolso uşunçalık caaldanğan kakanak közdörü menen Caysandı ızaluu karayt (287). . Kebetesi azır ele kimdendir korduk körüp çıkkın öndüü (288). .

—Senin tuuğandarıñ akmak! — dedi al orusça sögünüp kıykırıp, — men erteñ ketem bul cerden!

Anan al pastay tüşüp ıldıy karadı: — sen da ketpeseñ bolboyt Caysan (289). . Okuuğa ket (290). . Bul cerde iş bolboy kaldı (291). . Kaalasañ men seni Leningradğa ala barıp skulptordun okuusuna kirgizip koeyun (292). . Özüñ «Manas»aytat ekensiñ (293). . Tukumuñda körköm önördün şığı bar eken (294). . Birok epostun oozeki ömürü büttü (295). . Akırından toktoyt eken (296). . Antkeni al kağaz betine tüştü, «Manasıñar» kitep bolup çıktı (297). . Birok al boştonduk cönündöğü ır (298). . Oşon üçün tübölüktüü tema (299). . Demek kirğızdar anı emi iskusstvonun başka türlörü menen ırdaşıñar kerek (300). .

Birok sözdör Caysandın kulağına kirbey, anı bul üygö alıp-uçup kelgen estelikti saktaym degen ümütücalp dey tüştü (301). . Demek Vlaslavdan eç ilacı cokpu?

Anda emese ökmöt başçısına baralı! Atabekovgo baralı! —dedi al dağı da ümüt bar ekenin Vlaslav tüşünböy catat go degen oydo (302). .

Alarıñ cok! Bizdin estelik üçün başı ketti alardın!

— Kandayça?!

Vlaslav Caysandı bir karap alıp anı surap netesiñ degendey moynun burap ketti (303). .

— A bizge aytpay buza berebi estelikti?

Sen kimsiñ?! —dedi oşondo Vlaslav cindi bolğon nemeçe tura kalıp kıykırıp (304). . Sen çımınsıñ, çımın emes çırkeysıñ! Çırkey da emessiñ, Sen cokuñ, nolsuñ! Sen beş cıldık carışka salıp çurkata turğan atıñ, bildiñbi?!

A sizden emne üçün surabayt? — Caysan ümütü üzülüp eñ akırkı suroosun berdi (305). .

Men kim, silerdin «calpı eldik» biylik üçün?! Men da nolmun!

Bir kvartal alıstan: «rr-raz-dva — vzyali! » «Rr-raz-dva — vzyali! » dep öcörlüğü, doluluğu menen cüröktü titiretken ündör uğulup cattı (306). .

Ertesi keçke deyre Caysan Şarşendi izdep cürüp oorukanadan zorğo taptı (307). . Kolu sınıp catıp kalıptır (308). . A ayantta bolso andan-mından çoğulğan köp el taktay dubaldarı buzulup çaçılğan, ak kardın astında iretsiz dömpöyüp catkan boloçok esteliktin urandıların tañırkap karap, eç nerse tüşünböy imerilip turuştu (309). .

Bütö cazdap kalbadı bele? Bul emne bolup ketti, ıya?

Huligandar talkalap ketkenbi deym (310). .

— Eh vı, çto vı za narod takoy? — dedi uykusuz buzulup tünü menen bul topoloñdu karap cürgön koşuna üydöğü kempirlerdin biri toptoşup oozun açıp turğan caş cigitterge (311). . —Ne mocete poyti skazat naçalnikov ob etom vozmuşcenin (312). .

— He-he, tak i posluhayut ih! —dep tıbtı coolukka oronğon canındağı kurbu kempiri cigitterge boluşmaqçı bolğondo, oozundağı papirosunun tütünüñö çakap ketip ışkıp kaldı... .

* * *

Aradan itabar cıl ötköndön kiyin orustun eli kıyrına emes Yevropağa atı uğulup kalğan skulptor Andrey Vasileviç Mihaylovdun Nevanın berki öyüzündögü terezesi dal Kışkı dvoretsti karağan masterskoyunda Caysan küngö dalısın salıp kütülbögön bir kızık kat okup oturdu (313). .

Kattu tee boydok kezindegi balta murun kurbusu Bekzat cazgan eken (314). . Sözdün çını Caysan anı unutup da kalğan (315). . Soğuşka deyre eki cıl armiyada cürüp bir kat alışkan emes, soğuştuñ beş cılında da negedir baylanışa alışpadı, andan beri mına bir top cıl Caysan Leningrada okup bütüp, emi iştep cüröt (316). . Bekzattan kat alam dep eç oylogon emes (317). . Halidanın çeñgeline öz ıktıyarı menen tüşüp bergenden kiyin Şarşen eköö teñ andan köñül aynı boluşkan (318). . Caysandın ali esinde, eñ akırkı colu Bekzat menen Şarşen masterskoydon aytışa ketişip: «seni biz adam eken dep cürsök, körsö karğan katınıñdı süyöt turbaysıñı! » dese, anda Bekzat: «süyböym ele süyböym», dep cakalaşkanı esinde (319). . Oşondo Şarşen kekenip, seni koyo tur deyt da Caysandı bolboy süyröp barıp dem alış künü Halidanın üyün añdışat (320). . Alıstan añdıp turuşsa Bekzat dele bolboy küypöktöp bir kolu menen çığırık döñgölöktüü beşikti süyröp, bir kolu menen Halidanı koltuktap bazarğa ketip baratışat (321). . Ulam-ulam Halidanın celke cakasın oñdop, köynögünün etegindegi çañdı eñkeye kalıp kübüyt (322). . «Oy atañkörü, «çüyböym» dep sıraktap koyot, a tigil casap turgan işin kara! » deşip oşonun ertesei Şarşen kayradan Bekzatka cabışıp, keçee öz közü menen körgöndörün aytıp kızıulanıp Caysandı küböğö tarttı (323). . «Kördük» dedi Caysan da bir kılmiş işti ırastap catkan kübö sıyaktuu ordunan turup (324). . Oşondo Bekzat anı caman közü menen bir atıp aldı da unçuğa albay nımışıp oturup kaldı (325). . Abdan ceñildi (326). . Ayalı menen balasın süyö turğandığı aynığıs bolup moynuna tüştü (327). . Anan al üşkürüp ordunan turup baratıp «eger sen bolbosoñ Şarşen akmak süygönümdü moynuma sala albayt bolçu» degen kekeer menen Caysandı dağı bir ıret cekire karap aldı (328). .

Oşondon kiyin eki coldoşu al beçaranı kadim kılmişker sıyaktuu çettetip süylöşpöy koyuşkan (329). .

Mına emi oşol Bekzat adresin taap alıp Caysanğa kat cazıptır (330). . Bolğondo da bir kızık kat: «Caysan, — dep cazıptır, —kaçan aylıña kelesiñ? Bul cakta seni bir

suluu kız abdan süyüp kalıp, kütüp cüröt (331). . Bizdikinen sürötüñdö talaşp alıp ketti (332). . Kelseñ sağa turmuşka çığam deyt (333). . Emi al üçün kelbeseñ da el üçüp tez kel (334). . Soğuştan aman kaytkandar azır bayağı otuz cetinçi cılkı buzulgan estelikti kayra kurabız dep, emi dağı calpı elden akça çoğultup catabız (335). . Sebebi, biz frontto cürgöndö: eldik baatrlarıñardı, tarıñardı, faşistterdi ceñişke kayrat beret dep üñdöşpöbüdö, anı özüñ da bileersiñ (336). . Stalin da, Kalinin aksakal da oşentip soğuş maalında köp colu aytışpadı bele, esiñdebi? Körsö başka müşkül tüşköndö erkindik üçün küröşkön eldik baatrlar kerek bolo kalat turbaybı (337). . Anı bilbey ele bizdin çolok akıl çıkkınçılar estelikti talkalaşp ciberişken eken (338). . Biz tökör-sokur bolup maydandan kelsek alardın biri da frontko barbay başka kişilerge tiyeşeliü brondordu özdörünö ıyğarıp alıp kalışp, katın-kalaçka biylik cürgüzüşkön eken (339). . «El dostuğun çıñaybız, kırğız tilin coyobuz» dep özüñ bilgen kalaadağı calğız mektepti capmak boluşkanda Moskvadan tıyp koyuştu (340). . Ayturu bıyakka kelseñ söz köp (341). . Anın baarisin ukkandan kiyin frontton kelgender al şümşüktörgö katuu çabuul koyduk (342). . Alarıñ azır kaçıp cok boldu (343). . Akın Eltindi Satarov, anan dağı bir sınçı Elebay Satarov degender ulutçul bolup kamalıştı (344). . Kaysı birleri Moskva, Taşkentke okuuğa kire kaçıştı (345). . İşi kılıp tez kel, Caysan (346). . Kalaağa Panfilovgo estelik koyduk (347). . Soğuşun kalğan baatrlarına büt koyolu dep araket kıludabız (348). . Al üçün atayın masterskoy açılğan (349). . Cakında ökmöttün çeçimi çıktı, bayağı uratilgan estelik kayra turğuzulsun dep (350). . Al baya ilgerkidey ele «Manastın» miñ cıldığına arnalmay boldu (351). . Atı oşol ele boydon «Boştonduk rına» dep kaltırıldı (352). . Birok, bizdin koldo anın modeli cok, al tügül eskizin izdep tappadık (353). . Men azır oşol estelikti kayra ornotuu boyunça komissiyanın cooptuu sekretarımın (354). . Başçıbız Sovet ministrinin predsdateli Rahımbaev (355). . Oşol kişinin tapşırıusu menen sağa kat cazdım (356). .

Birok özüm dele cazat bolçumun (357). . Sebebi aligi seni süyüp kalğan kız menin canımdı koyboycigitti taap ber dep catat (358). . Coobuñdu tez caz, men Rahımbaevge aytışım kerek (359). . Basa biz Vlaslavğa kelgin dep Pratağa kat cazdık, coop bere elek... » Oy, oñboğon Bekzat dedi Caysan kattı okup bütöör menen cürögü alıp uçup, bir çeti Bekzatka suktanğansıp, bir çeti tañkalğansıp (360). .

Akırlı diplomun koltukka kısıp Caysan şaşılış çemodanın çoğulta baştadı (361). . Soğuş bütüp al Leningrad körköm uçılışcasına kelip kirgende calğız taar baştığı bar ele, emi kaldaygan eki çemodan menen kete turğan okşoyt (362). . Oşondo da cüktörü batpay ulam birin karmalap aylası ketti (363). .

— Eñ obolu aspaptarıñdı sal! — dedi Andrey Vasileviç cıluu odeyal menen ooruğap buttarın çulğap oturup (364). . Caysan akırkı aylarda anın masterskoyuna ulap salınğan bir bölmö meymankanasında catıp cürçü ele (365). . Bir çeti okuuçusu bolso, Caysan ağa bir çeti kurbuday bolup kalğan (366). . Leningraddın kay zalında kaday körgözmö bolbosun kiyinki eki cılda cazemdebey çoğuu barıp, skulptura, süröt, sayasat, tarih degenderdin tamtığın kalturbay kündöp-tündöp ermekteşip, köbüncö oşol kezde baştooç sovet skulpturasının tizginin çoyuşup catkan Vuçetiç, Andreyev, Konenkov, Muhina, Kibalnikovdordun çığarmaların talkuulaşaar ele (367). .

Mihaylov özü caş kurağın büt sürötkö arnap kelip, kiyin, otuzdan ötköndö anan skulpturağa birotolo ötüp ketken adam ele (368). . Emne üçün anttiñiz dep Caysan surasa al çın sırım caşruun aytıp berçü (369). .

— Men özüm ters obraz caza albağan sürötçü ekenimdi kiyin tüşündüm (370). . A skulptura bolso, mindayça aytkanda calañ oñ obrazdın iskusstvosu (371). . Birok sovet skulpturasındağı oñ obrazdar öto ele bir betkey bolup baştalğanı menin tınçımdı aldı (372). . Kimdın gana iskusstvosun alıp körbögün baarısı ele celbiregen celektin fonunda caak etteri tüyülüp, közdörü çakçayıp sözsüz türdö ele alıskı «keleçekke» kol sermep, meyli atçan, meyli cöo bolsun kandaydır bir casalma kıymıl şaflı menen alğa umtuluşat (373). . Aşa çap catışat, kудay bar (374). . Adamdın içki kıymıl garmoniyasın, demek tabıgıy suluuluğın buzup catışat (375). . Esiñdebi Caysan, sen adep mağa okuuçu bolup kelgende emne üçün bardık süröttördögü bibliya adamdarı büt ele muñayım dep surağarıñ (376). . Men oşondo senin surooño abdan kubanğam (377). . Adamdın asıl içki düynösünün, asıl terefinin, boorukerdiginin, eki caktı teñ oyloğon kalıstığının, eñ negizgisi anın nukura çınıldığının küzgüsü — anın muñayım cana toktoo münözü (378). . Adam degen döğürsüböy muñayım bolğonu abzel (379). . Bulçuñdarın tüyüp bir tarapka karay çakçarılgan statuyalar emnegedir menin cürögümdü tımızın üşütüp turat, oşondoy

sezimdi tarbiyalagan ıgarmalardap korkom (380). . Albette ar mezgildin skulpturası öz doorunun pafosun ağıldirat deçi (381). . Birok, oşondoy bolso da adamın kürkü ele tunuk akıl, toktoo kıyal emespi! Cn cok alabarmandabay sovettik skulpturada mına uşul toktooluktu cana tereñdikti körsötö bilsek degen oy menen men adegende ele revolyutsiyanın başıların turmuşka oyluu cana muñayım karağan keptarizderin casasam taptakır sndetpey salıştı... . Kiyin bu cönündö makala cazsam renegat dep knlp masterskoyumdu caap koyo cazdaşkanın bilesiñi (382). . A munu caap koyso ookatım emne bolot? ... Oşentip bir az kt turayın dedim (383). . Caşım bolso cetimişten aştı, — dep al tişi cok oozun kımtılap klp koyu (384). .

Oşentip Caysan posılka menen cntkn maketterinen baška koluna dağı eki emodon kötörüp cnmy boldu (385). .

Siz uşunu caktıru eleñiz, — dedi al cer kuçaktap catkan, baya Dolonotudağı ortoğö ötkön on teşe ayantın tündösü uurdanıp suğarıp crp akırı aydalıp tınğan Asanbay dıykandın statuyasın ustatına belekke kaltırıp (386). . Andrey Vasileviç mında ele al kompozitsiyanı estegen sayın bir maal basıp barıp karap: munuñ mıktı, munuñ mıktı, cer menen adam acırağıs emespi dep başın iykegilep koy turğan (387). .

Al emi canağı bala-akası menen yn korğop atkan orusuñ bar go, kim dediñ atı-cnn?

Bacenov (388). .

Oşol Bacenovuñdun mnzn bir az sabırduuraak kılı (389). . Al menime ıgı cok ele çañırıp turat (390). . Oşonusu menen obrazıñ bir az kn coğotkonsıyt (391). . Skulpturada calpılap ber kerek (392). .

Andrey Vasileviç kobru-sobur etip, Caysan taşpişin cıyıp btk artınan eerçiy basıp crd da cup acıraşaarada Caysandı karabay tez burulup arı basıp ketti (393). .

— Koştoşkondu caman krm uulum, anın stn karıp kalğan kezde cürökkö katuu tiyet anday nerse (394). . Sen azır vokzalğa bar da mağa bir barak kat cazıp koy (395). . Oşol cetet mağa (396). . Andan kiyin esteysiñbi, ce cokpu öz işiñ (397). . Eger tir bolsom canağı özüñ aytkan estelikti aaarada akırsañ baram, eki- cilda aldan taya koybosmun deym (398). . A mında al esteligiñerdin mazmunu eñ cakşı

eken (399). . Andaydı ar bir sovettik teñ ukuktuu el öz borboruna turğuzup, sotsializm bergen erkindiktin bir belgisin bütkül düynögö körsötsö abdan işenimdüü boloor ele (400). . Novgoroddoğu Rossiyanın miñ cıldıǵına amalğan estelikti körüp keldiñ go (401). . Oşondoy maanidegi estelikke çoñ-kiçine debey ar bir eldin öz ukuǵu bar (402). . Bolğondo da anı eç kimden surabay öz erki menen saluuǵa ukuǵu bar (403). . Mından bir kıykım tapkan adam demek al kalıs emes (404). . Antkeni ar kimdin öz tarıhı bar (405). . A taǵdır degen artta ce alda boluşu mümkün, biroq tarihtın cakşı camanı bolboyt (406). . Uluu tarih bardık öydö-ıldayı menen koşo calpı adamzattın ortok ençisi (407). .

Kırktı culuktap kalğan Caysan üçün sözdün çını ayal aluu degen masele eñ ele birinçi kezekte turğan çak (408). . Baarın koyo salıp, al tügül esteliktin kuruluşun taştay tursa da üylönüü kerek boldu (409). . Antkeni, cataar cerinin da, içken aşının da dayımı cok (410). . Kağaz-kuğazdarı, eskiz, çertec, albomdorı körüngön cerde (411). . Catakanadaǵı ökmöt bergen komnatasına bir tünösö, eki tünü ar kaysı coldoştorunukunda kalıp, azır Leningraddaǵıday erteden keçke çıǵarmaçılıkka ketken ıraattuu turmuş cok (412). . Boydoktun turmuşu mıñçalık çakın boloorun el emnegedir murda sezgen emes eken (413). . Frunezege bul kelişinde abdan kabatır boldu (414). . Bir cumaǵa ubaktısın eseley kalıp aylına barsa ceztañdaylar çoǵulup alıp anı kadimkidey cemege alıştı (415). . Apası da, Aşımalı aǵası da düynödön uçup, bayaǵı Caysan bala kezinde baykesi eköo salgan eki bölmö üydö azır calǵız Kunduz ceñesi eki uulu menen kalğan bolçu (416). . Caman aytpay cakşı cok dep kariyalar Caysanǵa Kunduzdun da atın atap çekesin çıǵarıp körüştü (417). .

«Baya bala keziñde ceñeñe til kat berip baykeñen tayak cegeniñdi bilesiñbi (418). . Eger ıǵıñ kelişe anı da oylop kör», —dep kañkuulaştı ele Caysan ırǵıp-sekirip ordunan tura kaçtı (419). . A Bekzat katka cazǵan kız bolso ötö caş eken (420). . Özünön on caş kiçüü (421). . Anın üstünö öñü-tüsün da körö elek (422). . Süröttön körüp ele çoñ kişini süyüp, tiyem dey bergen kız menen taanıştın dele kacatı coktoy (423). . A Bekzat bolso kündö üyünö çakırat— kız menen taanıştırıam dep, Caysan aǵa daroo cok debey buǵa deyre işti şıltoolop keldi ele emi şaar özgörülüp kuruluş caylay turğan bolup kaldı (424). . Antkeni, epostun miñ cıldıǵına karata ogele köp dayardık körülüp, eñ negizgisi üç türdö kitep çıǵarılış kerek eken

(425). . Kirfandın kayradan açılğan Manas sektoru bolso el içindegi kılım-kılımdan berki caysandar ulam biyigin biyiktetip, ulam tereñin tereñdetip aytıp kelgen million saptuu tekstti toluk çoğultuu şaası cetpey, a sozulğan teksttin tegereginde, senin manasçıñ caman aytıptır, meniki cakşı aytıptır degen sıyaktuu arı çoymo, beri çoymo sözdördü çığarışıp aytoru, ubakit sozuluuda (426). .

Oşondoy beymaalda Caysan Bekzattıkına barsa baraym dep köñülü oodu (427). . Birok Şarşendi eerçite. barmay boldu, antkeni Halidanın eskini estep eadam açuusu kelse ağa Şarşenden ötkön dabaa cok (428). .

— Atañkörü, ilgerki tapançabız bolğondo kana, anı sen ak cüröktük kılıp beker voenkomatka ötkörüp süñ, — dedi Şarşen Halidaga betteşeerin ukkanda külüp (429). . Bekzat bolso Halidamı cezkempir demiş bolup cürüp akırı üyünö kirip bergeni üçün özün kunökör sezgenin koyğon (430). . Üç balaluu boldum, emi tros menen tarttırsañar da çıkpaym al üydön deyt (431). .

Oşonu menen üç kurbu keçinde işten kiyin Bekzattın kızdarına kuurçak satıp alışıp üyünö barıştı (432). . «Oye! » dedi Caysan Halidamı körgöndö tañırkap (433). . Elesinde al kempirdi köröm dep barsa kerek, Halida kempir emey ele capçaş (434). . Bolcolu Bekzat menen ele çaştaş okşoyt (435). . Bayağı ele Halida, al tügül töröttön içke söögü carılıp dene boyu körkünö çığıp kalıptır (436). . Kıyazı adam çaş çakta özünön uluunun baarısı ele karı körünö berse kerek (437). . Caysan bir ese uyalıp da, süyünüp da ketti (438). .

Salamatsızbı, Halida ceñe, bizdi emi uruşpanız, — dedi al daroo ele ötköndögülörün moynuna alıp (439). . Şarşen bolso saal toñuraak oturdu (440). .

— Al kezde siler makoo bolçusuñar, — dedi Halida da daroo ilgerkini estep (441). . Bir uyada kalğan karışkırdıp üç böltürügündöy bolup canıñarğa kişi colotpoy ırkıraçu eleñer, mına emi Bekzattıñar üydön aydasam ketepeyt (442). . Şarşendin moynuna da bir katın mingen üç balası menen oçoyup (443). . Sen ele kara dalı bolup... . tırıyıp karıp bütüpsüñ (444). .

— Koysoñçu! — dedi Bekzat ayalı baykatpay Caysandan öçün alıp catkanğa maaşır bolo, murdun barbañdatıp (445). .

— Bolboym ele (446). . Anday booruñ oorusa ayal alpergile dosuñarğa (447). .
Calañ gipste cürüp söögündögü çuçuğu şimilip kala eleginde (448). .

Caysan aylasız ırcaktap külüp başın kötörö albay kızarıp turdu (449). . A çınında aylası kaçça — ceñiş Halidada, üç bała da, küyöö da anda demek söz da anda, kaday aytam dese oozuna caraşat emi (450). .

— Koy anda, sen tamağıñdı casa, men azır koşunanın kızın çakırıp kelip Caysanğa körsötöm, — dedi Bekzat sırtka umtulup (451). .

— Meni tatar dep çançu eleñer, emi dağı bir tatardın kızın körsötkön atasıñbı? — dedi Halida katkıp (452). .

Kep tatarda beken, — dep Şarşen kıçırıp koydu (453). .

Oyi, sen da kişi bolup kalğansıñ go!

— Kap ataa, — dedi Şarşen aylasızdan eñkildep külüp, — bayağı tapançabız bolğondo emi anık atat elem seni! Kuday bar, tak tiliñdin carımın üzö atat elem (454). .

Añğıça Bekzat cok ele eşikti şarak açıp bir şaydoot kız kirip kelgeni (455). . Caysandın cürögü tuñ dey tüştü, kantse da köptön beri söz bolup cürgön kızdı dili daroo sezdi okşoyt (456). . Otuz beş degen oñoy kadik çapşı, biroq oşentse da kızdın adep közünö bir urunğan kelbetinen sürdöy tüştü Caysan (457). . Abdan ele çırayluu neme eken, tügöt (458). . Caysan ömürü munu kütkön emes (459). . Attiginiñ, dedi anın içindegi bir sezimi kozğolo tüşüp öküntüp, attiginiñ, ötü ele suluu eken, aşıkça eken... .

A kız bolso cakşı ele baatırsıp şar kirgeni menen beti anarday kızarıp, cütkünö tiktegen közdördön aybığa boyun Halidanın ar çağına katıp kıtkılıktayt (460). .

— E, karabağılaçı, kızımdı uyaltıp atasıñar! Halida oşentkende anan caldırıp kalğan tigil eköo esterine kele tüşüp baş buruştu (461). . Añğıça barbañdap Bekzat kirdi da açık kepti açık ele tögüp saldı da: — Mınakey, — dedi al kızğa Caysandı körsötüp, — sen aşık bolğon cigit uşul (462). . Berki közü bütüygönü eken dep cürögüñ tüşüp cürböşüm (463). . Al Şarşen degen bütük, üç balası bar!

Şarşenden başkası büt külüp kalıştı (464). .

—Üç emes on balam bolso da uşunçalık keremet kızdın közünçö tantırabay ele koyboysuñbu, — dedi Şarşen ce oynu, ce çını ekeni bilinbey kızañdap (465). .

Oşonu menen erkekter arı-beri karağıça oñboğon kız cilt koyup kayra çığıp ketiptir (466). .

—Oy, — dedi çoçuğan Bekzat ayalına, — Munira kayda ketti?!

Caysan een kalğan oozğu üydü calt karadı da içi tuylap açışıp ketti (467). .

—Cürgülöçü tamekini sırtka tartalı, sasıtpay, —dedi al daroo oturğuçtan obdulup (468). . Anan alar sırtta, kara küügümdö tameki tartıp koburaşkıça kız koşuna eşikten çığa kalıp kılak etip kayradan Bekzattıkına kirip ketti ele, Caysan kançalık boyun toktotoyun dese da bolboy içi-booru tıbrap çıdabay ketip: — Keç bolup baratat, cürgülöçü üygö kireli, — dedi (469). .

Suluunun işi mına uşunday adamdın alı cetkis azğırık bolot okşodu (470). . İçindegi bir sezimi: koy ele koy, dep çırıldasa bolboy cüröğü alıp uçup bir ele körgöndön kiyin Caysan Muniranı degdep kaldı da köp ötpöy eköo üylönüştü (471). . A kiyin teriştirip körsö al Halidanın ele cakın sıñdileri bolup çıkpası (472). .

—Mına emi baca bolduk, — dedi Bekzat çanda katkıçu katkığın salıp sanın çaap (473). .

* * *

Beş carım sutka boyu «Moskva — Frunze» poezdinin bir kupesinde mañdayteskey catıp-turup, terezeden kazaktın çeksiz sarı talaaların telmirip karağan sayın aldıdağı belgisiz turmuşka tımızın sanaarkaşıp eki adam çoğorku partiyalık mektepten okup kaytıp kele catıştı (474). . Biri Kulov, biri Çınarbaev ele (475). . Eköo teñ cergiliktüü Borborduk Komitettin karamağına ciberildi degen kana coldomo menen çığıştı Moskvadan (476). . Eç bir kabinette kaysıl cetekçi kızmatka barıp oturarı cönündö daana coop berişpedi (477). . Al az kelgensip mektepti bütküçöktü arada eköönün üstünön Kırgızstandan bir neçe arız kelip tüşkөndüğün, al arızdarda Kulov da, Çınarbaev da otuz cetinçi cılı kırgız intelligentsiyasının öküldөрүнүн artınan calğan calaa uyuşturunup, beykүнөө adamdardın acalına

kalışkandığı tuuraluu ayılğandığı uyuşturuu bölümünün başcısı akırkı aňgemeleşüüsündö kulaktarına uçkay uğuzup koydu (478). .

— Iras, arızdardı tekşerüügö ciberbedik, antkeni çoğorku mektepte tandalıp alıñan kadrlardı artınan tekşerüü uyuşturuunun bizge kacatı cok (479). . Anın üstünö ötkön öttü (480). . Otuz cetinçi cıl, al—mezgildin zarılılığı — Oktyabr revolyutsiyasının tüzdön-tüz ulandısı bolup eseptelet (481). . Bizdin küç —ayırım zakon çenemdüü çoğotuulardı keleçektegi mıktı kadrlardı dayardoo menen toluktoodo turat (482). . Birok aytıp koyoyun coldoştor, mından arı işenimdi aktay albasañar özüñör üçün kıyın bolot (483). . Respublikañarda ahval oor (484). . Beş cıldık plan bir top körsötküçtör boyunça atkarılğan cok (485). . Eköñör teñ ideoloğ ekensañer, estep koyğula — kaçan gana respublikañar ekonomikalık-çarba planın atkarğanda silerdin ideologiyannın baası bir nersege arızıyt (486). . Eñ negizgi mildetiñer sotsialisttik meldeşti uyuşturuu! Bardık tarmaktarda temirdey tartipti çıñap, cumuşçu-dıykandardı işete alasıñar — demek mıktı ideoloğsuñar (487). .

Kalğanın başka kabinetlerde aytışkandır (488). . Cakşı barğıla!

Bölüm başcıdan çıgaar menen Kulov da, Çınarbaev da kıcınğanma çıdabay koridordo teñ carışa süylöp kelatıştı (489). .

— Alarıñdı böltürüktörünö deyre çoğotsok bolmok eken oşondo ele (490). .

— Svoloçtor deseñ, baş kötörüp alışıp emi kayradan cazışkan eken! Şaşpasın, kezegi keleer alardı da!

Altı sutkaça poezdde col cürgöndö da eköñün tıñın alğan negizgi suroo uşul ele (491). . Kantip kayradan baş kötörgön atabekovçulardı kınına kiyrebiz! Alar soğuşka barıp kelişkenden kiyin ayabay dardañdaştı, azır köpçülüğü biylikte (492). . Bolğondo da bayağı estelikti kayradan baştaşıptır, epostun miñ cıldığın ötkörüşöt imiş!

Demek uluçul dep kayradan asılsak bolot bularğa (493). . Kayradan oñu kelgensip turat (494). . Birok yubileyge da, estelikke da bu sapar Moskva uluksat bergen imiş (495). . Munun kançalık çındığı bar ekeni tak emes, biroq ukkanğa karağanda Moskva menen mukaldaşıp turup byuronun çëçimin çığarıp, ökmöttük

komissiya tüzülgön imiş (496). . Munu barğanda taktap körsö bolot (497). . Balkim Moskva makul boldu dep kalp söz taratıp koyuşup cürbösün (498). . Anday bolso kuday bere salğanı oşol emespi! Komissiyanım başçısı Rahımbaev, çıkçıındağan tñ neme, biyligi bar, biroq calğız (499). . Koldoğon kişileri cokko ese, demek, korkok boluş kerek (500). . Birinçi sekretar Malov eköönö teñ ali tabışmak (501). . Harkovdon barğanına bir cılça boldu Malovdun (502). . Ekinçi sekretar Aydarkulov cönündö söz cok (503). . Al daana ele Belyaevdin kuyruğu, atabekovdordun soolboy kelatkan sarkındısı (504). . Otuz cetinçi cılı surakka alınıp, biroq ayla-amal menen boşop ketken (505). . Soğuştan kiyin Satarovdordu kamatkan oşol (506). . Birok a kezdegi üçünçü sekretar Kulovdu, bölüm başçısı Çınarbaevdi kolunan çıkarıp ciberip öküttö kalğan neme (507). . Antkeni al eköönü teñ Moskvadağı kıybas kişileri kutkarıp aldı, bolboso azır kıyın kündö boluşmak (508). . Mına emi buyursa eköo teñ aman-esen, coğorku mektepti bütürüp baratışat (509). .

— Senin orduñ cakında boşogon eken, —dedi Çınarbaev Kulovgo canı ooruganın kayta-kayta bildirip, — cok degende oşol murunku orduña ciberişpeybi... .

— Malov meni taanıbayt (510). . Aydarkulov bolso karşı, kalğan byuro müçölörünö üçünçünün ordu tuuraluu söz süylöögö ukuk cok... .

Rahımbaev da karşı boluşu mümkün (511). .

Al estelikterdi kayra kuram dep catsa mağa karşı bolboy koyobu (512). .

— Estelik... . estelik... .

Eköo teñ biri birine aytuuğa bolo turğan sırların aytıp catıştı, biroq aytuuğa bolboy turğandarı da bar ele (513). . Maselen, mindan bir ayça murda Moskvağa kelip ketken Çınrbaevdin ayalı Malovdun ayalı menen taanışkanığın eköo teñ murda körüşpögön menen Birabidcanda tuulup çoñoyuşkan kızdar eken, ecesifdi bolup kol alışkandığın kulağına şıbirap ketken (514). . Birok anda İzabella İzmaylova küyöösü Çınarbaev tuuraluu cañı tapkan ecesine söz cügürtö elek bolçu (515). . Andan arı bir ay öttü, eki ayal dağı da akındaşkan boluş kerek (516). . Oşonu oylop Çınarbaev içinde bir tol ele kompoyğon (517). . Tünküsün tüyşölüp uktabay kelatkan Kulovdoy öñü tüksügüy emes, salmak menen perrongo çığıp, «Kazbekten» oozuna tiştep, özünçö calğızdağansıp kelatat (518). .

Adegende Çınarbaev çınında ele beker ümüt kılğan emes ekenmin dep süyündü (519). . Üç kündön kiyin eki bütürüçünü Malov kabıl aldı da, çoğuu süylöşüp bütüşköndön kiyin Çınarbaevdi calğız alıp kaldı (520). .

«Kulay işti oñ colğo saldıñ» dedi al ali da daana kızmat ala albay taalaysız bücüröp çığıp baratkan Kulovdun arkasınan ceñiştüü karap (521). . Birok Malov daroo sır çığarbay oturdu: —Borbordo, ideologiyalık maydanda kanday cañılıktar bar? —dedi al Çınarbaevdin uzun boyluu, kere karış kalıñ çaçtuu kelbetin caktırğanday cıluu karap (522). .

—Baarı cakşı Nikolay Petroviç, leninizm-stalinizm meselelerin abdan tereñ okuttu bizge (523). .

—Ceñiştin beş cıldığına karata respublikalarğa koşumça fond bölünöt beken, uğa alğan coksuñaırbı?

—Anı bile albadım... .

—Karacat cok coldoş Çınarbaev (524). . Soğuşun invalidderine üy bere albay catabız (525). . Arız degen çaçtan köp (526). .

Çınarbaev ahvalğa kayğırğan kişi bolup çekesin sıypaladı (527). .

—İdeologiyalık frontto da iş çaçtan köp (528). . Kırgız eposunun miñ cıldığı boyunça kızuu işter cürüp catat, birok al cakta partiyalık bilimi bar kadrlar cetişpeyt (529). . Bir kezde kurula baştağan uluttuk estelikti talkalap salışkan eken, anı emi kayradan baştadık, birok ağa partiyalık kontrol kerek (530). . Üçünçü sekretarıbız bolso cok (531). .

Çınarbaev Malovdun közüm calcılday karap başın iykegiley, kıyın ahvalğa anı menen koşo abıdan kabatır bolup cattı (532). . İçine katkan ümütü bolso süyüngönünön toktono albay cabalaktap özün dağı bir azğa bekem karmabasa tüz ele öñünö çığıp ketçüdöy (533). . Emi bir az çıdasa ele Malov aytçu sözdü aytkanı turat (534). . BKğa sekretar bolup işteysiñ degeni turat (535). . Ataköray, uşunday kezde ubakit degen keceyip turup kalat da! Añğıça telefon şıñğırıp birinçi kimdir birö menen süylöşüp kaldı (536). . Al trubkasın koyğucaqtı Çınarbaev birinçinin sözdörün ilgirtpey tıñşap, oşol ele uçurda özünün erteñki caman emes ahvalın köz aldına

elestetip ülgürdü (537). . Soğuştan aman kaytıp kelgen kadrlar «eskini kozğop» çatak çığarbağanda al nebak ele üçünçü bolup Kulovdun orduna barmak bolçu (538). . A Kulov bolso özünün sayasiy tñdığı menen andan çoğoru ketmek (539). . Emi bolso Kulov beçaranın tağdırı kanday çeçilet? Özünükü bolso çeti çığıp kaldı okşoyt... . Añğıça Malov trubkasın açuusu menen nıgıra koydu da, canatan beri Orozbaev menen beker ubakit korotup süylöşüp oturğan sıyaktuu kabağın tırıştıra: —
 Anda bara beriñiz (540). . Erteñ Rahımbaevge kirgile, silerdin kızımat tuuraluu al bilet, — dedi (541). .

Çınarbaev dal mañdayğa abalak cegen sıyaktuu közdörü çımırıp teñisele tüştü (542). . Bul emne degen coop?!

Sırtka çıksa Kulov ketpey kütüp turuptur (543). . Öñü samandan sarı eken, birok Çınarbaevdin andan da caman türün körgöndö Kulov saal es ala tüşkösüdü— demek eköönün ahvalı birdey eken... .

Turmuştun kıyçalışı adamdı keede atayılap şakaba kılrat beym: ertesi Rahımbaev al eköönö Kirfandın «Manas» sektoruna barıp iştey turğandıktarın uğuzsa bolobu (544). . Emne bolup iştey turğandarın da daana aytpay, timele sektor başçasına barıp süylöşkölö dep uzatıp koydu (545). . Bolğonu: partiyanın lenindik ulut sayasatının aydaana kübösü bolup catkan, bul bütkül eldik işke belsenip kirişkile, yubiley ötköndön kiyin anan kızımatıñar birotolo çeçilet, dep akıl ayttı eköönö Rahımbaev (546). .

Eköö teñ tağdırdan mınçalık zapkı ceybiz dep kütkön emes ele (547). . Keçee ele özdörü epostu «feodaldık klerikaldık, ulutçul cana reaksiyaçıl» degen cüröktü oozğo keltirgen attar menen cerge tebelep turup, anın tegeregine çımınday cabışkan «el duşmandarın tazalap» cürüşsö bugün emi özdörü barıp kızımat suraybı oşol sektordon (548). . Mınday şıldıñdı kim oylop tapkan eköö üçün? Sözsüz ekinçi sekretar Aydarkulovdun kılğanı bul (549). . Keçee Malov: «sektordo partiyalık bilimi bar kadrlar cok» degeni uşul tura körsö (550). .

Emne kılabiliriz «Manaska» partiyalık bilim menen barğanda? —dedi, Çınarbaev «Kazbek» papirosun koluna kata ıldıy üylöp içindegi ızasın caşıra albay kızarıp (551). .

Kulov erdi kebersip, misireyip oyçul turdu (552). . Kıyazı Çııarbaevdin sözün ukkan da çok okşoyt (553). .

Demek, Malov özü ciberip atkandan kiyin «Manas» maselesi çoğoru cak menen makuldaşılğan eken da—dedi al (554). . — Anday bolso baralı (555). . Yubiley ötkörgönödördün başında bololu (556). . Biribiz «Manaska», biribiz estelikke partiyalık cetekçilik kılabiliriz... .

Tapkan paydabız emne bolot?

Barıp turalı (557). . Kalğanın kiyin körö cataarbız (558). .

Kıskası şıldıñ kılıştı (559). . Sen eköübüzdün daracada «Manas» sektoruna barıp işteyt degendin özü köçödö kalıptır degen ele söz (560). .

— Anan emne kıl deysiñ? ...

Ayla çok, bolcoluu küñü eköo uzundu-kıskaluu bolup eerçişip alışıp sektörge barıştı (561). . Al kezdeşi beldüü cazuuçu, ilimpozduzdun men degenderi büt oşol cerde eken körsö (562). . Üçtön-törttön bölünüp, «Manas», «Semetey», «Seytek» gruppalarında tañdan keçke köz cırtıp tekst köçürüp, redaksiyalap, salıştırıp okup, maşinkağa bastırıp, kayradan taktap, ırdı kara sözge aylandırıp, orusça sözmö-söz kotoruşup, aytoru baka-şaka (563). .

— Oye, bayağı Moskvağa kire kaçıp kutulğan eki beren bizge kızmatka ciberiliptir! —deşip sektordoğular daroo tañırkaştı (564). .

Folklorist bolup kelişiptirbi partmektepen!

Colotpoybuz eç kaday!

Tınçtanğıla, coldoştor! Bul eki kımatkerdi bizge BK cibergeni çın (565). . Malov özü mağa telefon urğan, Rahımbaev da aytkan (566). .

— Co, bul eköo kim ekenin Malov menen Rahımbaev bilebi?!

Emi al bir kezdegi işter öttü, ketti da... .

Eç kaday ötpöyt, ketpeyt (567). . Bul eköo keçee ele Manastın tuzuna siyip, emi kanın calağanı kelişken turbaybı!

— Antpey sabır kılğıla coldoştor (568). . «Atañdı öltürgöngö eneñdi alper» degen kep bar (569). . Coğorku kişilerin aytkanın eki kılbaylı (570). .

Anday bolboyt (571). . Coğorku kişileriniz mintip bizdi şıldıñ kılbasın (572). . Kim körüngön ıplas butu menen tepsegendey «Manas» cerde catkan talpak emes!

Co, anı mınday koyğon kündö da bul eköönün kolunan emne iş kelet? Ce ilimpoz bolboso, ce cazuuçu bolobso... — Sektordun işine partiyalık cetekçilikti boykot kılıp catasınar, coldoştor, — dedi uşul cerden canatan beri unçukpay oturğan Kulov ünü sırduu, birook ayar çığarıp (573). .

Oşondo çıdabay ketken uzun boyluu, kıska murun Elçiyev degen cazuuçu cigit tura kalıp: Çikkıla bul cerden! —dep eşikti körsöttü (574). .

Oy-oy, Tökö, antpegin sen, — dep sektor başçısı çebelene tüştü (575). .

—Oşentem ele! Malov menen Rahımbaevdin karışkırga koy kaytartuuğa akısı cok!

Sektordo bolğon bul cañcaldın baarisın tökpöy-çaçpay küyöösünön ukkan İzabella İzmaylovnanın caalı katuu karmadı (576). .

—Anda emese cat üygö! —dedi al açuusun ımtırağan küyöösünön çığarıp (577). . —Caman kırğızdarın bıyakta öz bilgilerin casay bersin, a siler part-şkoldu bütüp kelip koluñardı murduñarğa tıgıp oltura bergile! Eger BKnın sözün ukpay atsa anda Elçiyev öñdöngön partiyada cok buzukular Malov menen Rahımbaevdi biylikten kulatuudan kayra tartıspayt (578). . A balkim caşıruun uyum tüzüp cürüşköndür?

Kiyimçen divanda üç büktölüp catkan Çınarbaev uşunu ukkanda cazdıktan başın soksoytup kaldı (579). .

— A balkim... . — dedi al bir azdan kiyin kayradan başın cazdıkkı taştap (580). .

Küyöösü azırınça kızımat ala albay catkanı menen İzabella baarı bir öz dımağın sezip kalğan kez bolçu (581). Sebebi, al ötkön ele cumada Malovdun ayalının tuulğan küñünö çakırılıp, sandığındağı kauhar taştuu seyrek şakekterinin birin ecesine belek kılıp kelgen (582). .

— Uşul adam çıdagıs eletke kelip eköbüzdün tabışıp kalğanıbizğa kудayğa şügür deym (583). . Bir ooz süylöşö turğan kişim cok kusadar ölmök bolçumun, — dep birinçinin ayalı belektin cönököy emes ekenin körtöndö abdan cıлуу kabil aldı (584). . Birok azırınça kauhardın kaytarımı bolo elek (585). . Kıyazı Malov ayalmın sözüün ukpağan nemebi? Ce bolboso al kadik adam arcak bercaktı baykap atabı (586). . Aytoru, emnesi bolso da Aydarkulov but tosüp catat okşoyt (587). . A balkim Malovdun ordun közdögön «ğruppirovka başçısı» oşoldur, kim bilet? Mansap degende ölüp bergen capayı kırğızdan emneni kütüügö bolboyt (588). . Eñ bilimdüüsü, madaniyattusu menin küyööm bolso anan kalğandarı kaysı deysiñ? Birok uşuğa da col berbey tırışıp catışkanın kara bulardın! Baktısız kempaylar dese!

...

Oşondon köp ötpöy çılğıy byuro müçölörünün üy-bülölörünün arasında «ğruppirovka» bar eken degen ayıñ cılcıp taray baştağı (589). .

Dağı eki-üç ay ötköndön kiyin «ğruppirovka» bar ekendiğın, anın uyuğu kırğız intelligentsiyasının içinde, bolğondo da dal «Manas» sektorunda ekendiğın ırastağan uşaktar emi bumeranğ sıyaktuu İzabella İzmaylovna menen Çınarbaevdin özdörünün kulağına sırttan kayrılıp kelip uğula turğan boldu (590). .

— Aytpadım befe? — dedi İzabella eki kolun öydö ırğıtıp (591). . — Men sezgem uşunu murda ele! A siler bolso cer tiktep eçteme menen işiñer cok cürösüñör (592). .

Biz da beker cürgön cokpuz, —dep coop berdi Çınarbaev ayalina (593). . Ayalı anın emne cönündö aytıp catkanın bile turğan (594). . Oşon üçün daroo kolun şilteği: — Anonimka menen bulardı eçteme kıla albaysıñar! Beş aydan beri cazıp catasıñar kana maynap çıkkanı?! Keçigesiñer aytıp koeyun! Malov da, Rahımbaeviñer da keçiget! ...

Bul sıyaktuu cergiliktüü mayda-baçek sözdör adatta cürö beret, anan akırı bir künü cadağanda özü toktoyt, ce bolboso suu tıpın sıyaktuu tütöp, kakşıp cata beret (595). . A epadam kündördün birinde biröö şireñke çığıp ciberse, calbirt dep ot alıp ketişi da ıktımal (596). Ahvaldın minday örtkö aylançuday bolup baratkanı menen sektordoğulardın, estelik kurup catkandardın da işi cok (597). . Ökmöt atayın çeçim

çıgarıp, kılbay, erte kelip keç ketip degendey moynundağı komissiya tüzüp, akça karacat bergen soñ alar iştep catkan işterinin aktığına bir münöt da şek mildetin saamıktatpay tez bütürüşün araketinde (598). .

Dal oşol kündörü koşuna respublikada eldin ötköndögü tarıhın, andağı insandardı körsötkön körköm çığarmalardı ayıptağan çoñ çuu çığıp kaldı (599). . Bul suu taşıp ceeginen aşa çapsa, canındağı ekinçi suu tınç kalabı... .

— İş çatak, — dedi oşondon bir cuma ötköndön kiyin Rahımbaevdi çakırıp alıp Malov (600). . — Koşuna respublikadağı ahvaldı baykap atasızbı? — Kamoo başaldı (601). .

Rahımbaev internattarda okup çoñoyup, borbordon 466 instituttu bütürüp ilim-bilimge öto tetik, çarbanı mıktı bilgen adam ele, birook tee uuz bala kezindegi cetimkananın deerine birotolo dayıma aylanıp öto turğan (602). . Malovdun ürpöygön türün körgöndö al daroo tüşündü— demek eköönün aldında kütülböğön cerden toskool payda boldu (603). . Al toskool emne ekenin biri-birine aytıp da keregi cok (604). . Al cönündö bir neçe anonimkalar ceke ele özdörünö emes Moskvağa deyre tüşüp, birook annın baarisın eköo dımın çığarbay basıp oturuşkan (605). . Emi emne kılış kerek? Tobokelge salıp toskooldun üstünön sekiriş kerekpi, ce eç nersege çalınbay aman-soo aylanıp ötüp ketiş kerekpi? Kep mına uşunda ele (606). .

Dağı bir karap keliñizçi, emne degen estelik bolup atıptır? Biz bekitken maketinen ayırması cokpu degi? Kaynazarov öz bilgenin casap atıp cürbösun baş berbegen neme körünöt (607). . A tigil sektordun işi kanday?

Kiteptin illyustratsiyası dayar boluptur (608). .

Kördüñüzbü?

Kol tiyelek (609). .

Oşonu barıp körgönçö, baarın baykap keliñizçi (610). . Tarazalap körüñüz (611). . Kokus biz da kapsalañğa tüşüp kalbaylı (612). . Azır ölkö boyunça ahval kurçup turat (613). . Kıyazı ce iştin küüsü menen demokratiyadan çoñuraak suğunup alğan

okşoybuz, kakap kalıp cürböylü (614). . Ar kim öz ahvalın kün muruntan körö bilgeni cakşı, tuurabı?

Carayt, dep Rahımbaev oşol ele künü sektorğo da, estelikke da baraarın cardamçısına attı, al bolso eki cerge teñ daroo telefon urup kütkülö dedi (615). .

Esteliktin maketten ayırması bar ce cok ekendigin ayra biliş kıyın ele, sebebi kompozitsiyanın negizinen kurulup bütkön bölüktörü çüpürök menen çulğanuu bolçu, al emi kurulup catkan bölüktörünün başayağın tabış da mümkün emes (616). . Caysandın bergen coobuna karağada cerde catkan şatıladı tikeleş üçün keminde beş adam kerek eken, alar bolso bugün masterskoydo kalıp çığarıp catışat (617). . A şatısız Rahımbaev köröm degen eñ ortodoğu kırğız baatırının betindegi çüpürökkö cetip sıyrış mümkün emes (618). .

Kaçan kelet cumuşçularınıız? — dedi Rahımbaev naarazı tür menen (619). .

Bir-eki saatta kelip kalışat (620)Ötö ele biyik bolup atat dep kaçça colu ayttım silerge!

Siler menen süylöşüş mümkün emes (621). . Sözdü ukpaysınar!

Caysan iynin kuuşurup külüp tim boldu (622). . Anın baykaşında bugün Rahımbaevdin kebetesi emnegedir başka (623). . Demeydegi adatınça ar kaysı şaarlardan körgön esteliklerin aytıp, anan bul kurulup catkan kompozitsiya eldik sotsialistik maanisin aytıp köñüldüü bacaktabay suz keldi da, suz ketti (624)

Ministrler Sovetinin cüğü ceñil cükpü? Kıyazı işinde maanayı buzulsa kerek... .

Kaçan bütküdöysünör? — dedi al maşinasına oturup catıp (625). .

Eki cumalık cumuşu kaldı (626). .

Al unçukpay eşikti captı da cürüp ketti (627). .

Sektordo bolso el bir top eken (628). . Bir çoñ bölmögö uzun stol koyulup üstünö moskvalık sürötçü tartkan illyustratsiyalar kırkalekey tizilgen (629). .

Kay çağınan baştaybız? — dedi Rahımbaev el menen baş iykeşkenden kiynin ele daroo sektor başçısına (630). .

Mına uşul çağınan baştalat (631). . Bul Manastın tuulğan çağına illyustratsiya... .

Rahımbaevdin kol alışpay tırçıyğan kebetesi turğandarğa cakkan cok (632). . Oşondon ulam alar da artınan eerçip üymölöktöböy tırçıyıp orundarınan kozğolboy turuştu (633). . Ayturu illyustratsiyalardı karoo uşintip eç kimge cakpağan avalda baştaldı (634). .

Avtor özü kayda? — dedi Rahımbaev ortolop kalğan kezde kezektegi süröttü karap turup (635). .

Moskvada (636). . Ötköndö kelip işin bizge tapşırıp ketken (637). . Redkollegiyaga kabıl alğanbız (638). .

Mınabu süröttü kantip kabıl aldıñar? Manasıñardın kiygen çapanı Manomahtıkınan da kımbat go (639). . Bul emne, altın çapanbı?

Altın emes, oymo çapan dep koet (640). . Etnografiyalık materialdın negizine alınğan, —dedi sektor başçısı ünün keskin çığarbaşka araket kılıp (641). .

Manaptardın eer-tokumu menen at cabdığı uşunday bolçu ele, — dep söömöyü menen süröttü çukudu Rahımbaev (642). .

Oşol tuşta turğandardın arasınan kimdir biröönün kakşık ünü çıktı: — Bir manaptıkın tartıp alğan da...

İskusstvodo taptık köz karaş aykın boluş kerek dep catam! —dedi oşondo Rahımbaev ün çıkkan cakka cep ciberçüdöy tikçiyip (643). .

Biz da oşonu aytıp catabız aksakal (644). . Kedey Manas bir baydın coo-carağın tartıp alsa kerek (645). .

Rahımbaev ağa ekinçi colu tikçiydi: Anda özünün kedey kiyimi menen beriş kerek da kitepke (646). .

Özünün titilğan caman çapanı menen kantip cooğö attanat ele, aksakal? Bir çapkandan çıkpay kalbaybı?

Sektor başçısının öñü samanday kuu (647). . Koy, dep tigil tapandangın kara murut, suluu cigitti kağayın dep kayra oozun cıydı (648). . Sebebi, anın kakşığın Rahımbaev tüşünböy çın bütüp alabı degen anda ümüt bar ele (649). . Kuday calğap, Rahımbaev çın ele oşentibi ce cön ele kıcırın içine kattıbı, avtor tiginini menen

caaktaşpay arılap cıldı (650). . Arıda Kanıkeydin kırk uzdu baştap çıǵıp, cookerlerdi uzatıp turgan elesi bar ele (651). .

Munuñar carabayt, —dedi Rahımbaev daroo ele sözdü kıskarta çaap (652). . Biz sovet eline kanday tarbiya berebiz munu menen? İlgerki zamanda kırǵızdardın kızdarı tekşi ele ayday suluu, kiygeni calañ cibek bolçu dep tarbiyalaybız (653). .

Bular cibek emes, aksakal, oşol kezdegi ayaldar kiyçü sarı gül degen çüpürök (654). . Anın üstünö Moskvada basılıp çıkkın kiteptegi süröttör uşulardın baarısı (655). .

Sektor başçısının çıy-pıyı çığa baştağı (656). .

Kana al kitep?

Erteñ bugün kelip kalat dep kütüp atabız (657). .

Birinçi irette biz özübüz sayasiy körögöçtük kılışımız kerek (658). . Eger uşunday süröttördü çığara bersek Moskvanı uyatka kaltırabız (659). .

Kanıkeydi cılañaçtap turup, murdun mañka kılıp koysok anda ele iş bütöbü, — dedi bayaǵı tapan Bageldiyev kayradan (660). . Ar caktan birö bırs küldü (661). .

Oşondo Rahımbaevdin közdöründö kanı kaynay tüşüp şart buruldu: Eposko partiyalık cetekçilik kılıunu baykot casoo cakşılıkka alıp barbayt? Esiñizde bolsun!

Co, men çın pikirimdi aytıp catam, aksakal (662). .

Boldu, boldu! — dedi sektor başçısı da aǵa tap koyup (663). .

469 Oşonu menen Rahımbaev birotolo tünördü da ketüügö şaştı (664). . Antkeni, bul cerge aytkan sözünön baarı bir payda cok ekenin körgönü minday tursun, anın oyuna azır başka nerse kıttay kuyuldu (665). . Şıldıñ kılıp turuşpaybı baarısı (666). . Demek niyetteri buzuk, gruppirovka bar ekeni aydan açık körünüp turat (667). . Albette, bir emes miñ gruppirovka tüzüşsö da bulardın kolunan kokon kelbeyt deçi (668). . Kızmatımdın tezegin da kuuray sayuuǵa mümkün emes (669). . Al özü tee asmanda, ıyık cerde çeçüüçü nerse (670). . Eger bul okşoǵon karañǵı körlördün oyuna koyso sovettik biylikti köpçülökkö salıp, özdörünö okşotup tantıratıp arı süyröp, beri süyrögönü turuşpaybı (671). . Men öz kızmatıman korkkon

cerim cok, birok bularğa cakşılup turup sabak berbese bolboyt eken (672). . Estelikti bolso Kaynazarov akmak bütmyünçö körsötküsü cok (673). . Cakşılıktı tüşünbögön ırıs keserler uşunday bolot (674). . Bulardın işi üçün çurkap, Moskvağa caman körünüp atıp estelikke makulduk alğanım, toktom çığartıp karacat bölgönümdü tüşüngön biröö cok (675). . Kıtıldap külüp şıldındap turuşat... .

Borbordoğu içki köz karaştar uyğu-tuyğu bolup turğan kezde cergiliktüü kadrlardı daroo tanday koyuş ofıoyğö turbasın cakşı bilgen Malov özünün üçünçü katçısı tuuraluu maseleni carım cılça keçeñdetip keldi (676). . Al üçün çoğorton eskertüü da alıp cattı (677). . Birok mına emi gana, özgöçö koşuna respublikadağı ideologiyalık kompaniyadan kiyin al üçünçülökkö kaday adam kerektigin daana sezgendey (678). . Üç-tört kandidaturanın içinen azır anın esine Çınarbaev kayra-kayra tüşçü boldu (679). . İras, Kulov eköö teñ soğuştan kiyin köpçülüktün kistoosu menen tüşö turğan bolğondo okuuğa ketişken (680). . Birok Kulov anda katçı ele, azır anı kayra orduna alparuu atayılap anın duşmandarına kışaştık casağanday bolot (681). . A Çınarbaev bolso kança kılşa da katçılık üçün cañı adam (682). . Birok kep anda da emes, kep anın azır kerektiginde (683). . Aytkan sözdörünö, cazğan kattarına köz karaşı aykın, eç büdömüğü cok (684). . Anı menin ayalım da daana baykaptır (685). . Albette, ayaldı kızmat işterine kiyliğışkenden oolak karmaş kerek, birok baykağandarın eske alıp koyso bolot (686). . Ayal degendin tuyumu da ofıoy sezgiç emes (687). . Özgöçö kişinin cakşı, camanın alar dalısı menen sezet (688). .

Malov üç kündön kiyin Moskvağa keñeşmege cönödü 470 da, Çınarbaevdin delosuna koşup, Kulovdun delosun koşo ala ketti (689). . Kadr maselesi oşentip, keede cürüş albay köpkö turup kalsa, a keede kapıstan aldı açılğan peşkaday ulam bir kletkağa şakıldap cıla beret emespi (690). .

Malov Moskvadan ötü çeçkindüü keldi (691). . Koluna bul colku ideologiyalık keñeşmenin negizgi dokumenti bolup eseptelgen Cdanovdun dokladının bir nuskası bar ele (692). . Doklad Politbyuronun caktıruusu menen okulğandan kiyin demek, soğuştan kiyinki ölkönün içindegi ideologiyalık kurstun bağıtı mına emi daana boldu (693). . Eç kaday öydö-ıldıy oy coruularğa, tötön körköm çığarmaçılıқта ar kim oyuna kelgenin cazıp tantıray berüü, revolyutsiyaga çeyinki turmuştan kandandır bir cıltırak kükümdü izdöögö col berilbeyt (694). . Bardık nerse uluu kösömdördün

çapkan dañır colu menen kıyşayuusuz ketip, calpı eldin cana ar bir sovettik adamdın cırğalçılığına bağıttalmacı... .

Oşol ele cumada byuro çakırılıp kezektegi Plenumdu kütpöstön Çınarbaevdın tezinen katçılık işke kirişe berüüsü süylöşülüp, al emi Kulov anın murdağı orduna bölüm başçılıkka bekitildi (695). .

Borborkomdun ideologiyalık frontu toluk boloor menen kün tartibindegi birden-bir mesele: dayardalıp catkan postun yubileyi menen esteliktin kuruluşu bolup kalaarı aykın iş ele (696). . Oşon üçün Malov bul boyunça Rahımbaev menen adegende özünçö süylöşüügö niyet kıldı (697). .

Men özüm da bul mesele boyunça sizge konkrettüü sunuş aytkım keldi ele, — Dedi Rahımbaev sözgö abdan ıntızaar kirişti (698). . Kıyazı ıñğayluu uçurdu kütüp cürsö kerek (699). .

Kulak sizde (700). .

Çarba kızmatkeri üçün bul iş çınında oor eken (701). . Yubileylık komissiyanın cetekçiligın cañı katçığa ötkörüp bersek durus bolor ele (702). . Közü kanıkkan ideoloğ emespi (703). .

Malov tañkalğansıp bir azğa Rahımbaevdi sınay karap: —Özüñüz ayağına çıkpaysızbı? —dedi (704). .

Rahımbaev köz kıyığı menen Malovdu afdıp «ayağına çıkpaysızbı? » degendın tak maanisin bilgisi keldi ele, birook birinçi çın oyun çasırap turğanın baykadı (705). . Mınday bolğon soñ demek ertereek bul işten kol üzgönü cakşı (706). .

— Çınarbaev ayağına çıksın (707). . Al ansız da komis471 siyanın işin başkara baştadı (708). . Estelikti turğuzuuğa cana yubiley ötkörüügö karşı cazılğan «emgekçilerdın kattarın» al menden suratıp aldı (709). .

Rahımbaev menen Malov eköo biri birine kıyla işenip kalğan adamdar bolso da ortodoğu ayırım bir keede payda bolğon közgö ileşkıs şeक्सinüülör albette, aytilbay kala berçü (710). . Oşol sebepten azır da Malov «aldındağı bolo turğan okuyadan taza kalıp kalğır bar ee» degen oyun içine cımırıp: Anday bolso kezektegi byuroğo

özünüzdün atıñızdan bir dalildüü zapiska kirgizip, bul sunuşuñuzdu ortoĝo salıñız (711). . Eköbüz calğız çeçkendey bolboylu (712). .

Rahımbaev daroo makul boldu (713). . Birok al emne üçün dal özü zapiska kiyirişi kerek ekendigin, anın ayağı emne menen bütöörün ali oyloĝon cok (714). . Tek gana tağdırı tataaldap kelatkan yubiley menen estelikten kutulup çıĝuuĝa can ürödü (715). .

Turmuştuñ kıyçalığı neni kılbayt (716). . Çınarbaev menen Kulov, pensiyadağı Samançiyevder emgekçilerdin atınan murda özdörü cazĝan atı cok kattardın tağdırın emi özdörü çeçe turĝan boluştu (717). .

Kattar tirkelip, birok çekesine viza koyulbay Rahımbaevdin seyfinde çoĝuusu menen catkan eken (718). . Moskvaĝa cönötülgöndörü da kayrılıp kelip, aytoru baş ayağı on çaktı bolup kalıptır: — Biz tört ay işsiz cürüppüz, birok iştebey cürböppüz, — dedi Kulov Ministr Sovetine barıp kattar salınĝan kızıl papkanı Çınarbaevge alıp kelgende tırsıldap külüp (719). .

— Ta-ak, bul kattardan emi tezireek cıyıntık çıĝaruu kerek (720). . Rahımbaev byurokrat seyfine katıp catıp ayabay sürsütökön eken bulardı (721). .

Co, baarınan da çeçüüçü mezgil kelgende kıl dep çıĝa bergenin karabaysıñbı! Estelik menen yubileydi öz kolu menen toktotuş kerek ele da (722). . Anı bizge salasal kılıp, camanattısı bizge kalsın dep catpaybı (723). .

Birinçiden, feodaldık çirigen sarkındılar menen küröşköndön biz eç kaday camanattı bolboybuz (724). . Coĝor cak bizdin emgekti baalabay koybos (725). . Ekinçiden Rahımbaev dal özü ulutçuların tobun baştap beregi işterdi kayra candandırĝan bolçu... .

Oşol ele küñü keçinde Çınarbaev menen Kulov «Manas» eposu cana anı caratuuçularĝa turĝuzulup catkan estelik cönündö» degen byuronun toktomunun dol 472 boorun, al toktomĝo tirkeme katırı ulutçul-burcuaziyalık delgenderdin özünçö tizmesin koşo dayardap alıp Malovĝo kirişti (726). .

Malov dolboorĝo bir sıyra köz cügürtüp çıktı da tigil eköönü caktırbaĝan köz karaşta aylası kete üşkürdü: — Bolboyt munuñar (727). . Murdağı toktomun kayda

katabız? Anda estelik menen yubileydi lenindik ulut sayasatının carkırağan misalı desek, bugün talkalaş kerek deybızbi? Aytpay koe turup, mınabu tizmedegi adamdardı çettetpeysiñerbi (728). . Adam cok bolğon soñ — demek problema da cok...

Çınarbaev menen Kulov eerçişip kayra çığıştı (729). .

— Malov özünün artın kaçırıp atat — dedi Çınarbaevdin kabinetine kelip oturuşkan soñ Kulov (730). .

— Özün ele emes, Rahımbaevdi da, Aydarkulovdu da kalkalap atpaybı (731). .

Bizde küç az (732). .

Küçübüz çındık (733). . Çındık biz tarapta (734). .

Atakörü Samançiyev, Satarovdor cetpey turat (735). .

— Basa Coğorku Sovetke ayıldıbı, Satarovğo munapiz dayardalıp catabı?

— Keçee aytkam (736). .

— Anda emne kılábız (737). . Ana «ğruppirovka» variantın işke kirgizişibiz kerek (738). . A ökmötkö karşı gruppirovka sözsüz bar (739). . Materialdar kayda?

Apkeleymbi?

Tez (740). .

Tün ortosuna deyre çırağı öçpögön kabinette al eköo tizmedegi ar bir adamğa çoğulğan ayıptardı birden teskep, tartipke salıp, öz-öz tuşuna cazıp, cetebi ce cetpeybi dep tarazalap çığıştı (741). .

— Cetmek tügül kiyinkilerge da artat ayıptar, — dedi Kulov mulcuñdap külüp, köz aynegin oñdop (742). . Bir kezde Çınarbaev anı cılmaytuuğa araket kılıp, ar kanday kuudul söz izdep ubara bolçu ele, turmuş degen uşul eken, emi eköo orun almaşıp oturğanın kara (743). . Birok Kulov ağa ardanğanın, kuday saktasın, bir da colu baykata elek (744). . A Çınarbaev bolso körüp ele turat tiginin kuykası kuruşup cürgönün (745). . Körüp ele turat (746). .

— Kiyinkilerge da tabılat-at öz ençisi, — dep al Kulovdun küygüzgönün kabıl albağanday kompoyup koydu (747). .

Ayıptardın basımduu köpçülügü «ğruppirovkadağılar» özdörünçö çoğulğan kezdegi ayılğan sözdör ele (748). .

Aldağı «şernege» degen sözdün orduna «caşırın» dep cazçı (749). . Kana emi okup körçü (750). . «Caşırın çoğulğan kezde» boldubu (751). . Mina emi özünö keldi, —dedi Çınarbaev çeri cazılıp, «Kazbegin» küygüzüp (752). .

— Şerne degen sözdü bardık cerden alıp sal (753). . Süröttöp, bölüştürö kelgende faktıların köpçülügü azırkı kırgız ökmöt kızmatkerlerine karata: «koşomatçı», «mansapkor», «sağızğan şakıldak», «til emizgiç», «kuru çeçen», «kalpıçı», «can bağar», «stol kaytarğıç», «kara özgöy», degen manas sektorunun kızmatkerlerinin şernede oturup süylögön sözdörü eken, anın baarisına teñ «ökmötkö karşı nastroeniye» degen sayasiy baa cazıldı (754). .

A kalğan ayıptardın öz-özünçö attarı bar ele «Menin üyümdö Trotskiydin broşyurası bar (755). . Katıp koyğom» degenge: «Trotskist renegat» dep cazıldı (756). .

«Zoşcenkonun «Maymılının coruktarına» okşotup «Karala it» degen aňgeme cazdım» — adabiyattağı çıkkınçılık (757). .

«Cdanovuñ börk al dese baş alğan neme eken» — partiyaga karşı ündöö (758). .

«Atabekov menen birigip 6—8-klasstar üçün okuu kitebin cazğam (759). . Kiyin al meni öz orduna institutka muğalim kılıp prikaz berdi»—ulutçul-reaktsioner (760). .

«Ğumilev menen Bernştandardın «Yenisey uluu kırgız dercavası» cönündöğü maalimattarın kırgız tarihına kirgizip baldarğa okutuş kerek» — burcuaziyaçıl-ulutçulduk (761). .

«Abramzondun «kırgızdarın» çoñdor basmadan çığarbay tıyuu salıp atıptır» — cetekçi kızmatkerlerdi karaloo (762). .

«Pasternaktı Nobel sıylığın barıp aluuğa ökmöt ciberbey catıptır» — sovettik sayasatka calaa (763). .

«Stalindın ordun emiten ele Beriya menen Hruşcev talaşıp atıptır» — sayasiy provakator (764). .

«Kalıguldun: «Etegi cok ceñi cok çapan çığaar, atasinan balası tapan çığaar» degeni anık kelgen zaman boldu» — sovet turmuşuna karşı küröşüü (765). .

«Moldo Kılıçtın «Buudayığı» menen «Suunun ömürü» poeması düynölük adabiyattın deñgeelinde turat»— solçul opportunist (766). .

«Stalindik sıylıktı alğanda BKğa çakırıp alıp: uluu kösömübüzgö alkış kat caz deşkeninen, menin katımdı okuğandan başka anın cumuşu cok beken dep cazbay koydum» — sayasiy baykot (767)«Men turup-turup, kudayğa keede işenip ketem»— burcuaziyaçıl klerikal (768)«Ormon menen Balbaydı roman kılıp cazdırbay tıyuu salğandarı tuura emes» — el duşmandarına can tartuuçuluk (769). .

«Manas» orus «bılınası «İgor koşunu cönündö sözdön» murda caralğan eken» — orus madaniyatın tanuu (770). .

«Madaminbek menen Kór Şermattar da oñoy kişiler bolğon emes okşoyt»— basmaçılardı dañazaloo (771). .

«Şaarda kırğız mektebi cetpey baldar öz tilin unutup atat»— kırğız tilin orus tiline karama-karşı koyuu (772). .

«Çınarbaev menen Kulov degen eki kesep kayra BKğa biylikke barğandan kiyyin kalıstık cok degeni oşol»—partiyanın liniyasına karşı çığuuçuluk (773). .

«Malov cakında ketet eken, orduna Rahımbaev barat eken» — sayasiy provokatsiya (774). .

«Rahımbaev birinçi bolso dele cırğabaybız (775). . Sağızğança şakılıktağanı menen cürögü cok neme eken» — ökmötkö karşı köz karaş (776). .

«Bala bakçalarda kırğız baldarğa ene tilin da okuttu kerek» — orus tilin tanuu (777). .

«Rahımbaevdi emi Çınarbaevder soo koyboyt... . » Uşul cerge kelgende: — Anı beri mağa berçi, seyfte tursun (778). . Azırınça keregi cok dokument eken, — dedi Çınarbaev (779). . Kulovdun aldınan kezektegi baraktı alıp seyfine salıp (780). .

— A mına bul kagaz Elebay Satarovdun uuluna tiyeşelüü eken, munu emne kılabiliriz?

— Kaysı uulu?

Adılbek degen kişi uulu bar emespi (781). . Skulptor (782). . Moskvadan okuusun bütüp kelip bul şaytan daroo Kaynazarovdun gruppasına koşuluptur (783). . Atası bolso türmödö, koy degen kişi cok kuturdu bul; Atasın dal oşol Kaynazarovdor oturğuzğanın bilbeyt beken?

Bilse da esi cok neme tüşünöbü?

Emne deptir al?

«Eldin ıyık simvoluna kol kötörgön menin atam Satarov cana anın dostoru kırğızdın da, orustun cana başka elderdin da duşmanı»—dep studentter menen coluğuşuuda aytıptır (784). .

— Anık akmak turbaybı!

— Kaçan aytıptır, kaerde aytıptır?

Cakında ele (785). . Pedinstitutta (786). .

Mınakey! Camandan caan, cakşıdan möön! Tilin kesip koluna karmatıp koyuş kerek anın! Azırınça mağa ber aldağı kağazdı (787). . Oyloşturalı (788). . — Çınarbaev kağazdı ciyirkeniçtüü karap turup seyfine saldı da kayradan Kulovgo buruldu: — A canağı kölöşünö (789). . Stalindin sürötü bar kezitti batek kılıp salıp alğanı kim ele?

Al başka, ayıldık muğalim al (790). .

Koş anı dağı (791). . Ayıldık intelligentsiyadan da bir neçesin cazalaşbız kerek (792). . Baardığına sabak bolsun (793). . Eldin üşün tez-tez alıp turbasa kuturup ketet (794). . Basa, dağı bir kağaz bar emes bele, çoñdor kabinetin içinen bekitip ayaldar menen catıp alat degen?

— Anı pedinstitutun muğalimi aytkan (795). .

— Koş anı dağı (796). . Ar bir tarmaktan bolğonu cakşı (797). .

— Menin kıcıırma aligi Kaynazarov degen neme tiyip cüröt (798). . Atı Caysan bolup turğanın baykabaysıñbı (799). . Kol aldındağılardı çoğultup alıp «Manas» aytat eken (800). . Demek oñoy ele kolgo tüşüröt elek anı (801). . Özü degi kommunist

(802). . Eç kayda bık ete albayt (803). . Elebay Satarovdu sottoğondo «Atabekovdun kolun sındırtkan» dep kübö çıkkın oşol da, esiñdebi?

—Kaynazarov tizmede bar emespi!

A birok estelik şıltoo bolbosun dep catpaybı Malov (804). . İ basa, Leningraddan Mihaylov degen çoñ skulptor Kaynazarov cönündö Malovğo kat cazıptır (805). . Talanttuu, keleşegi keñ skulptor imiş (806). .

Esetelik şıltoo bolboso demek... . kuyruğu çok cılan deçi... . Anda tapşırma ber baldarğa (807). . Çöntögünö birdeme salıp koyuşsun... .

Aldıraarda cazdıraar degen da turmuşun bir adam tüşüngüs çenemi (808). . Dal oşol tünü «Manas» sektorunun kızmatkerleri bir ayda eki kelçü şernesine çoğulup, celkesinde alakanday tazı bar Tezekbaev degendin üyünö kelişken ele (809). . El kirse oozğu üydö bir çooçun cigit oturat (810). . «Bul bizdin küyöö bala bolot (811). . Ecemdin kızının küyöösü (812). . Kazakstandan kelgen muğalim» dep koydu üydün eesi anı (813). . Şerneçiler adegende al cigit menen cay suraşıp a-bu deşip, anan adattarınça oy, bizdin içibizde «uzun kulak» çokpu degi dep katkırıp koyuşup, ayaldarı menen çoğuu didarlaşıp bacaktaşkanğa ötüştü (814). . Kazak küyöö bala bolso cazuuçular menen ilimpozdordun arasına birinçi colu koşulğan kişi bolup oozu açılıp oturğan (815). . Ulam bir kişi cañılık 476 aytsa deldeyip oozun karayt (816). . «Ananayın cakşı bala eken» dep ayaldar içinen cılıp koyup oturuştı (817). . Añğıça oturğandar güüldöp eki çınıdan bozo içiştı, sözdön-söz çığıp, ulam biri calpını küldürüşkö tamaşa söz izdep, aytoru ayılbağan söz kalbay, tündün ortosu ooğan kezde tamak içilip üyünö Şaşkandardın köbü tarap ketken ubak (818). . Çala cıylğan dastorkondu tegerektep üydün eesi Tezekbaev, kazak küyöö balası, anan Baygeldiyev degen tapan tildüü tilçi-adabiyatçı menen cazuuçu Elçiyevder oturuşat (819). . Kep kaydan-caydan Rahımbaev cönündö cürüp ketti (820). .

—Anıñız çakçığaydın erkegindey bolup çakıldığanı menen iskusstvonu tüşüñböyt eken (821). . Predsedateldikten tüşürüş kerek anı! —dedi, çala kızığın Baygeldiyev olurañdap (822). . Oşondo küyöö bala lıp turup sırtka çığıp ketken (823). .

—Kaysı predsdateldiginen tüşürösüñ anı? — dedi içkilik uurtabagan Elçiyev borsuldap külüp (824). . —Eköönön teñ (825). . Yubiley komissiyasınan da, özünün Ministrler Sovetinen da (826). . Carabayt (827). . Masele çeçpeyt (828). . Calañ ele kuru çeçen sözü (829). .

Tezekbaev özü da dastorkondun çetin karmap cer karap külüp, başın iykeñdetip oturğan (830). . Bozonun kürünön ulam tigilerge sunup koet (831). . Bir ookumda maşına dür etip çapçañ cigit kirip keldi (832). .

Baygeldiyev kim? — dedi cigitterdin aldınkısı (833). .

İ, emne eneñ erkek törögönsüp edireñdeysiñ?

Turup kiyiniñiz! Baygeldiyev sooluğa tüştü (834). .

Emne boldu?

Kiyiniñiz, barğanda süylöşöbüz (835). .

Kayda barğanda?

Punktka (836). .

Üyüm alıs ele, kuday calgap inilerim maşınası menen cetkirip koet turbaybı, — dedi Baygeldiyev Elçiyevdi karap (837). . Birok külgönü da, tamaşası da eç okşoboy kaldı (838). .

Emne kayradan punkt açtıñarbı? — dedi eç nersedен şegi çok Elçiyev da tamaşa kılıuğa arakettenip (839). . Oşentse kelgen cigitterdin biri anı olburloo denesin butubaşına deyre bir tiktep alıp «Eh, senin Stalindik sıylığıñ bolboso tiliñdi keset elem» degendey tür körsöttü... .

* * *

Kaynazarovdu «gruppirovkanın işi» başalğanday eki kündön kiyin punktka alıp kelişti (840). . Munira koş boyu ooruksup, meşi tütöp küybögön suuk bölmödö oturat ele (841). . Caysan işten kele kalıp üstündögü cıluu tonun Muniranın iynine caba salıp kömür-otun alğanı sarayğa kirip ketken (842). . Karañğı saraydın içinde cürüp al kobur-sobur ün uktu (843). . Dağirasın kötörüp cetip kelse bölmösündö beytaanış eki cigit oturat (844). . Közdörü ottoy küygön capçaş nemeler (845). .

— Mına bul, order menen taanışınız, —dep biröö Caysanğa uy tilindey kağaz sundu (846). . Üy için tintüügö uruksat kılğan prokurordun kağazı eken (847). . Caysan orderden közün alıp cigitterdi tañırkay karadı (848). . Munira bolso közdörün alaytıp anın oozun tikteyt (849). . Bir ele caman söz ukxa bakırıp ciberçüdöy (850). . Oşonu oyloğon Caysan eç nerse bolboğon nemeçe külümüş etet (851). .

— Karağıla (852). . Meymandar üçün eşigibiz dayıma açık (853). .

Emneni karayt?! — dep ordunan tura kaldı Munira (854). .

Eç nerse emes, Cön ele tekşerüü eken, — dep koydu Caysan (855). .

Oşonu menen eki cigit tez ele üy-için añtarıp-tintip, Caysandın Leningraddağı tüşkön süröttörün, kitepterin bütündöy ortodoğu stolgo üyüp, akırı Munira camınıp turğan tondun çöntöktörün karap catıp bir büktöm kağaz taap alğanday boluştu (856). . Caysan al eköönö arkasın salıp, narıda meş çağıp, takır karagan emes (857). .

— Mınabul kağazıñdı da opiske aldık, —dep cigit Caysanğa bir nerse körsötköndöy boldu (858). . Emne kağaz ekenin aytkan da cok (859). . Caysan bolso surağan cok (860). . Keypine karağanda çöntögündö cürçü köp kağaz-kuğazdardın biröö bolso kerek, emne ekeni esinde da cok (861). . Caysandın bardık araketi ele Muniranı çoçutpayın dep cattı (862). . Eger boğonda bar neme bul tintüününün kañçalık kooğaluu ekenin azır tüşünsö cürögü tüşüp bakırçuday (863). . Oşon üçün al özün beykapar karmap, tigilerdi takır ele erkine koydu (864). . Tintip tim boluşat da (865). . Birinçisi stoldun üstünö üygön nerselerdi, ekinçisi kağazğa kattap oturup ayağında kol koy dedi ele Caysan tizmege bir sıyra karap kelip «zapiska» degen cerge közü urundu (866). .

— Kaysı zapiskanı aytasıñar?

— Mınabul, — dep birinçi cigit tört büktölgön kağazdı körsöttü (867). .

— Al emne eken, beriñizçi okup köröyün (868). .

Caysan kağazdı açıp okudu: «Caysan, murdagünü bizdikine kelbey kalğanıñ cakşı boluptur (869). . Ahval kıyın (870). . Baarımız teñ kamalıp atamız (871). . Tıñ turğun, coop küt (872). . Tezekbaev» (873). .

Tezekbaev Caysandı biröö arkıluu konokko çakırğanı çın bolçu (874). . Albette, çala taanış kişinikine baruur anın oyuna da kelgen emes, birok emne üçün çakırdı bul kıstalak dep bir oylop koygonu bar ele (875). .

Kol koyuñuz, — dedi cigit opis kağazdı dağı da aldına cıldırıp (876). .

Mobu zapiskanı kaydan taptıñar, men körgön emes ekem?

Sizdin tondon (877). . Ayalıñız kübö (878). .

Tondun çöntögündö beken? — dedi Caysan ayalınan surap (879). . Munira eleyip başın iykedi (880). .

Kol koe beriñiz (881). .

Bul kağazdı men körgön emesmin (882). .

— Barakelde, — dep eki cigit külüp kalıñtı (883). .

Caysandın caağı tüyülüp barıp özün zorğo toktottu (884). . Eköönü teñ üydön kuup çikkısı keldi (885). . Birok anın ayağı emne bolot? Muniranı çuuldakka salat, erteñ özü künöölüü bolot (886). . A körökçö çataktı bul cerde emes, mınabul, eki keñkelesti cibergen prokurorğo barıp erteñ salam çataktı (887). .

Caysan opis kağazına kol koydu ele tigiler dağı bir kağaz sundu kol koy dep (888). . Anısı şaardan eç kayda çıkpaym degen raspiska eken (889). .

— Bul emne degen tamaşañar?!

— Kol koe beriñiz (890). . Azır şaardan çıkpaş kerek (891). . Kişilerdin baarı ele kol koyup berip atıñat (892). .

— Sebebin aytkıla (893). . Ansız koyboym (894). .

Anda biz menen azır cönöşüñüz kerek (895). .

Kayda?

Punktka (896). .

— Emne degen punkt? Barğanda körösüz (897). .

Caysan Muniranı karadı (898). . Anın men seni eç kayda koe berbeym dep ıyłağanı turğanın körüş kerek ele, kördü (899). . Demek eç kayda barbıyt (900). .

— Erteñ prokuroruña baram? — dedi al (901). . — Meyliñiz (902). . Birok raspiskağa kol kerek (903). .

Caysan açuusu menen kolun şilte di meşin közdöyburuldu (904). . Eki cigit stoldun üstündöğü kitep-kağazdardı büt alıp çığa cönöştü (905). .

— Silerdin kızımatıñar kurusun (906). . Biröönün buyumdarın kötörüp cönögöndön uyalbayt ekensiñer! — dedi Caysan aylasızdan akırkı sözün süylöp (907). . — Korkpo baykesi (908). . Ezeli buyumdarıñ çoğolboyt (910). .

Eköo çığıp ketti, biroq Caysandın elesinde alardın külmüñdögön naadan, biroq bir şoykomdu çaşırğan köz karıştı kadalıp kaldı (911). . Ertesi işke ketken Caysan üyünö kaytıp kelgen cok... .

* * *

Aradan eki ayça ötköndön kiyin kayradan kıştın kılçıldağan maalında, kayradan beykünöö tabigat— ene cer apakay kılıp karğa bölöp catkan maalda, kayradan tegerektegi saruulağan uykusu cok kempirabişkalardı sırtka dürbötüp, kayradan bayağı ele borborduk ayantın bir başında (912). . Lenindin esteliginin dal mañdayında, kösömdün erkin toolordu közdöy sunğan kolunun aldında «Boştonduk ırına» koyulup bütö cazdagan estelikti talkalap catıştı (913). . Birok bul sapar çaş baldar azıraak ele (914). . Anan, otuz cetinçi cıldardan dağı bir ayırması esteliktin dal ortoñku figurasının moynuna arkan emes, tros salınıp, baldar emes, traktor tartıp omkorup cattı (915). . «Rr-r-az-dva-vzyali! » «Rr-raz-dva-vzyali» degen ündör da cok ele (916). . Al emi maydandı başkarıp turğan bul sapar Çınarbaev menen Kulov boldu (917). . Candarında keçee ele türmödön çığıp kelgen Elebay Satarov, anan pensiyada bolso da, üyündö oorup kalsa da eptep tayak menen basıp Samançiyev kelgen (918). .

— Markum dosum, Eltindi Satarov kurbum uşul cerde tursa kana, közü ıraazı bolboyt bele baykuştun (919). . Minabul, traktordun ünün ukxa kulağı süyünböyt bele kurbumdun (920). . Emi emne kılabiliz, arbağı ıraazı bolsun, arbağı süyünsün markumdun (921). . Partıyanın kacıbas cookeri eleñ! Calañ uşul esteliktin tegeregindegi ulutçul naadandar menen küröşüp cürüp akırı türmödö öldüñ (922). . Birok anın işi ceñdi özü cok bolso da tilegi orundaldı... .

Samançiyev buldozerdun çañınan caltana közünün çılpagın aarçıp, tayak karmağan arık koldoru kalçıldap, bir topko muunu boşop, canındağılardı da caşıtçuday muñkandı (923). .

Buldozer bar-r-r, bar-r-r, etip kulap tüşkön granit mramordun urandılarn bir iptaga kapşıra türtüp, bu sapor asfalttı çaynay basıp kürkürögön çoyun tehnikanın canına eç bir can daap bara albayt ele, barğan da cok (924). .

Tee alısıraakta top-top bolup ünsüz turuşkan orus-kırğızdardın, ukrain-tatarlardın kimisi emne süylöp catkanı eç kimge uğulmak da emes, uğulğan da cok (925). . Bolğonu kara topuraktı buldozer aıtara türtköndö çañ bırıksıy tüşüp ayantın tigil başındağı Lenindın esteligi tarapka uçup ketip catti (926). .

Bul sapor baya otuz cetidegidey culuna çurkap estelikti buzğandarğa akaraat kılğan can bolğon cok, antçülör alıskı kapas caylarda ele (927). . Al emi camı-curt bolso cumurtka bastırbaş üçün ulam-ulam muzdak suuğa salıp turğan mekiyan sıyaktuu cünü sırtına aylanıp, denesindegi calımı öçüp, unçukpas bolup kalğan (928). . Oşentse da Kulov ne bar, ne cok dep, kokustan sayasiy sokur biröö surap kalsa dep Şaardık atkaruu komitetine çığartkan çeçimdi çöntögünö salıp alğan (929). . Anda: «Borbor şaardın kuruluşun önüktürüünün generaldik planına şaykeş kelbey ordu tuura emes tandalğandıktan «Boştonduk esteligi» alınıp taştalsın» — degen cazuu bar ele (930). .

Buldozerlor arı-beri kileñdep tez ele urandılardı añkildete kübötkö türtüp, ay emi cumuş büttü go dep turğandar ketçü baştanıp kalğan (931). . Añğıçaktı naraaktan çur etken ündör çığa traktordun biröö toktop kaldı (932). . Tiginde-mında turğan militsiyalar çurkap kalıştı dapırap (933). .

Barçı, emne bolup atat, —dedi Çınarbaev Kulovgo eek şiltep (934). . Kimdir biröö buldozerçu cigittin kabinasına taş ırğıtkan eken, «Eneñdi» dep culunup kara may şırmalçan traktorist tiginini açkıç menen çapkanı cüröt (935). . Añğıça militsionerler eköönü zki ayırıp, tigil kaydan-caydan cetip kelip kızmat üstündöğü buldozerçuğa katılğanı caş ulandın eki kolun kañtara kayırıp eñkildetip cönöştü (936).

Bul kim eken? —dep alardın aldınan çıkkan Kulov surağıçaktı ilimpoz Satarovdun uluu balası Askardı taanıy koydu özü (937). . Baş kiyimi cok, atasmıkınday kere karış señselgen kara çaçı közünö tüşkön Askar mañdayına kele tüşkön Kulovgo: — Bayke, Manastın esteligin talkalap atışat 481 mobular, koy dep koyuñuzçu? — dedi calınıçtuu kirkirep (938). .

Bağalçağı tolo elek bezbeldekten Kulov munu kütpösö kerek, taysalday tüştü (939). .

— Alıp ketkile! —dedi anan al, Askardı budalap cönünö keltire albay catkan militsionerlerge baş cañsap (940). .

Oşonu menen çır basıldı, birook Kulov kaytıp kelgende Satarovgo uulu tuuraluu aytkan cok; bir huligan eken taanığan cokmun dep koydu (941). .

Elüüncü cıldarı estelikti ekinçi colu buzup catkanda traktorçu cigitke taş ırğtkan Askarın Satarov bir aydan kiyin kamaktan çıkarıp alıp abdan tepetepke alıp tarbiyaladı (942). . Çunak balanın okuusu da cakşı ele, pioner kezinen mekteptin ar kaday işine ilgirtpey katışıp çırkağanınan «aylanayınım adam bolot eken» dep Satarov içinsn süyünüp cürsö cubarımbektin kılğanın kara!

Bul estelikte senin emne cumuşuñ bar? Al eskinin elesi (943). . Sovettik intelligent sen eski eleske boluşasıñbı? —dep Askardın başın şilkıyttı (944). . Anda Satarovdun cañıdan cazğan «Sovettik demokratiyanın bütkül düynölük maanisi» degen kitebi üçün koomduk İlimder akademiyasının altın medalı menen sıylanıp, zobolosu aşıp turğan çağı (945). . Oşoço karabay al daldaktap çırkap kızıl tıştuu kitepti kötörö kıyrañıdap kaçkan balasın köçödö kuup karmap kelip kulağın tolğop çıñırtkan (946). .

Mınakey, — dedi al kitepke kerosin kuyup ot koyup catıp, — ideyası buzuk nerselerdi momintip cazalayt bizde (947). . Eger sözümdü ukpasañ sen dağı uşunday bolosuñ!

Masköö özü çıkarıp atkan soñ al kitepte emne ayıp, — dep kolyaskada oturğan ayalı uuluna boluşayın dedi ele Satarov oturğuçtan tura kalıp çakırañdadı (948). .

Sen emneni tüşünösüñ?! Moskvada da sayasiy tolup catat (949). . Tak oşolor «Hram Hrista spasitelya» degen çirköönü buzdurbaybız dep çuu kötörgön bir kezde (950). . Mina bul, sıyaktuu cat kitepterdı basıp çığarğan da oşolor (951). .

Ata-babası salıp ketken kooz tamdarın uratıp ciberse orustun dele bizge okşop künü kurup atkan turbaybı, — dedi Urumbala öz tüşünügünö sala şıpşınıp (952). .

— İye ata, şıpşınıp koyğonun kantesiñ? Alardın maksatı birin arhitekturanın esteligi, birin el kaznası demiş bolup bizdin ideologiyalga karşı tımızın küröş cürgüzüü (953). . Anı mına bul, çemeldey çeçek eköñ tüşünösüñbü?!

Bolğonu bir kezde meduçilişcanı bütkön Urumbala ilimdi çakmak alıp çakırañdap turğan küyöösünö emne deyt (954). . Ceñildi (955). . Birok oşentse da al bir aytıp kalçu sözü barday közün sırduu kibiñdatıp: — Sen özüñ dele ceztañday emessiñbi (956). . Kiçineñde «Manas» ayıçu turbaysıñbı, —dedi ünün ayarlap (957). .

— Anın emnesin mınabul, esi cokko uğuzup atasıñ ıya?!

— Men balağa aytkan cerim cok, opurañdaba mağa! «Sayasiy muncu» demiş bolup mağa karata kıyıtkanıñ dele cetişet (958). . Men tak siler dep töröör menen kör ookat üçün, kar keçip cürüp muncu bolğom! Meni muncu deseñ kuday esebiñdi tapsın!

Eki ızasın bir çığarğan Urumbala andan arı süylöy albay eçkirip küyöösünün canınan kolyaskasın ayday kaçkan bolçu anda (959). .

Mına emi oşondoğu kitep üçün tayak cegen Askardın inisi çemeldey Adılbek azır Kaynazarovgo ekinçi avtor bolup koşulup «Boştonduk ırına» üçünçü iret kurulup catkan estelikke baş otu menen kirip alğan (960). . Satarov anı dal oşol Kaynazarovgo ataandaş kılıp, colun tozduruş üçün Moskvadan skulptordun okuusun okutsa, anısı bolso tigintip naadandık kıldı—Kaynazarov menen kindigin birotolo tutaştırıp aldı (961). . Anan eköö birigip Satarovdun birinçiligine, uluttuk filosofiyalık mektebine, akademiktigine karabay ilimdın başka colu menen özünçö ketip, düynögö atağın taanitkan filosof Atabekovgo ditin koşup ketiştı (962). . Al filosof ak çokuluu biyik möñgüdön ağıp çıkkın Narındın suusu okşop ulam etegi kürküröp arbıp oturup, tee Satarov atın uğup közü körböğön alıskı meykinderge

melmildep çığıp, çoñi-çoñi deñizderge kuyup ketti (963). . Bir da colu «Men Satarov» degen dayradan bölünüp çıkkın suu elem dep aytpay koydu (964). . A aytıp koyso emne bolot ele? Markum akın Eltindi Satarov (atı-cönün «El (965). . Satarov» dep cazğandı Elebay oşondon muras kılıp alğanın kakşap kalaar ele: «Ken boloordun açuusu bar, kegi cok (966). . Daanışmandın kurbusu bar teñi cok» dep (967). . Anın sıñarınday Satarovdun ağala çaç uluu başın özünün dünüyönlük dañkı menen kiçirtip turğın Atabekovdorğo açuulanıp ele tim bolso, kegi içine ketip, kederi tüşpöybü (968). . Ekinçiden, daanışman degen atı kayda kelet (969). . A çımında ele anın daanışman ekenin köçögö çığıp seyildep skameykağa oturğın sayın oşol çöyrödö aylançıktap cürğön özünün tügöyü, akın kurbusu Sagaliyev kündö üç maal aytıp kakşap turbaybı (970). . «Elike, karığanıñız menen cazğın makalalarıñız dal bügünkü perestroykanın tereñ oyçulunun cürögünön çıkkanday» dep atpaybı (971). . «Akılıñızdın tereñdigine altı kulaç arkan salsa boyloğus» dep aytıp atpaybı (972). . Sagaliyev uşunu öz oyunan çığarıppı? Al eldin oyu (973). . Sagaliyev ukkanın aytat (974). . Demek, daanışmanıñdın kurbusu bolso boloor, birok ağa teñ çığat degen özü bu calğandın cañılıştığı (975). . Anday cañılıştardı markum akın Eltindi Satarov öz kolu menen oñdop koyçu ele (976). . Bilimine çirenip, Manas eldin ençi dep, «Erkin-Tooğo» çeyinki çıkkın otuz segiz ırdı betine karmap, men baştooç dep cürğön çoñ baş Atabekov kayda kaldı azır? Tarihtın batkağına tebelenip cok bolğon (977). . Oşonun tağdırm oyloso bolo emdigi Atabekov (978). . Oyloboyt okşoyt (979). . Demek, ötköndü esine salıp koyğon oñ (980). .

Al üçün adegende Satarov kebek baş uulun Kaynazarovdon beri bölüp alıp skulptordun arasın ıdıratış kerek (981). . Aram siydik bolso da denesinen çıkkın it emespi, eñ akırkı colu dep katuu süylösö uulu sözün uğaar (982). . Andan kiyyin töbölöştü al baştayt (983). . Cakında baştayt... .

Uşunday oylorğo çömülgön sayın Satarov içki demi tuttuğup, denesi kayrat alıp çıyralıp, cekşembi künü tañdan baştan Adılbek uulun kütüp oturdu (984). . Anısı mından eki cuma murun daçasınan apasın körgönü kelgende bul üygö çeçip ketken kurtkasına keliş kerek ele (985). . Kurtkası kire berište ilinip turat, çöntögündö daçasının açkıçı bar eken (986). . Demek keçee altınçı künü barbasa da bugün cönöş kerek daçasına (987). .

Satarov kabinetinin eşigin açıp koyup, üstünkü kabatında uulunun kelişin tñşayt (988). . Urumbala bolso astında, öz bölmösündö (989). . Al ötköndö öz eşiginin aynegin talkalay çapkandan beri künökör bolup uy-bülösünö batımı cok (990). . Anın üstünö aynektin sımğın şıpırıp alıp koyuşka uşul küngö çeyin eç kimisinin çoloosu tiybeyt (991). . Bolğonu medsestra butu menen tam cakka şilep koydu ele oşol boydon Urumbalanın uyatınan küböcü sıyaktuu bılçırap catat dağı ele (992). . Bul emne bolup sımğan dep kудay calğap baldarının biri da surağan cok (993). . Eger bul işti emne sebepten kılğanın baldarı bilip kalsa Urumbalanın beti tügönçüdöy (994). . Cetimişten aşkan çaldı altımıštağı kempir çaş kızdan kızğanat degendi ukxa Ayperi kızıbı, Askar uulubu, al tügöl özü cakşı körgön Zıyada kelinibi, aytör kimisi bolso da kulak kakpay koeru bışik (995). . Birinçiden, üy-bulönün ır-çırına kelgende küç — atası tarabında, ekinçiden, baldarı tee Urumbala şal bolğon cıldardan baştap ele atasının üygö köp tünöböğön kılık-coruğun cakşı bilişet (996). . Baldarı könüp da kaldı (997). . Bir gana Urumbala şoru cok könböy koydu buğa (998). . Mınça boldu emi tokol alıp tın, ölüü canım men karşılık kılбайın anıña dep, al bar niyetinen abışkasına eki-üç ıret aytıp da kördü (999). . Ağa bolboy tiginisi: partiyalık uyatımdı taza karmaym ökmöt aldında deyt (1000). .

Oşentip emi tee külgün kezderinde koşulğan eki tügöy: Elebay menen Urumbala azır Dcek Londondun karındaşı menen caradar kişisindey bolup ömürdün tügönüp baratkan tayğalak muzunun üstündö birin-biri añdışıp, bir üydün eki kabatında oturuşat (1001). .

Adılbek beşimge deyre kelbedi (1002). . Demek, daçasına bugün da barbay kalğanı oşol (1003). . Esetликтin taştarı menen tübölökkö koşo catçuday boluşup künü-tünü cok, dem alışı cok iştep atışkan eken Kaynazarov eköo (1004). . Anday bolso men başka işimdi bütüröyün dep Satarov akırın çığıp baybiçesinin eşiginin canınan dem çığarbay öttü da maşınasın aydap daroo Adılbek uulunun daçasın közdöy tarttı (1005). . Gülbarağa telefon urup körsö, al maşınaga tüşüp serüündöp kelgenden kaçkan cok (1006). . Oşoğö ele Satarov kursant (1007). . Kuurağan şal kempiri oyloğondoy işterge barbasa da bir acayıp çaş kız özüñö tiyeşelüü bolup arkasında otursa cigit kezi kayrılıp kelip maşınada çoğuu baratkan bolboybu (1008). .

Bolçoşkon cerinde turgan eken Gülbara, maşınaga daroo buruksuğan «frantsuz» cıtın toltura kirdi (1009). .

— Vraçtar maşine aydağanğa uruksat beriştibi? — dedi al Satarovdun oñ şilisine dem alıp (1010). .

— Alardın uruksatın kütüp otursam karıp ketkideymin (1011). .

— Anda çaş çaktı beker ötkörböyün degen turbaysızbı (1012). .

Gülbara sigaretin küygüzüp katkırıp küldü (1013). . Terezeni açayın dese Satarov açtırğan cok, öpkömö suuk tiyip kalat dep (1014). .

Daça şaardan alıs emes (1015). . Ala-Arçanın boyunda, biyik kaşattın kırında bolğonduktan alıstan ele karaanı körünöt (1016). . Saydın köpürösü cok keçmeligin ötüör menen oñgo tartıp toktoğon adam Adılbektikine kelgeni oşol (1017). .

— Suunun boyuna aba cutup tur, men daçağa kirip çığayın, — dedi Satarov (1018). .

Anan al uulunun çöntögünön alğan açkıçtardın ulam biri menen çukulap oturup garacdı, andan soñ «kapsulanın» eki eşigin eptep açıp carık küygüzdü (1019). . İçkeri daroo kirbey bölmögö közün üyür aldırıp, tigil keptarizderdin eç kimisi kıymıldabaybı, üy içinde eç tabış cokpu dep eleyip tura kaldı (1020). . Ekinçi colu kirgende bul cerdin sürü bir top kayta tüşkön, birok calğızdığınan kantse da çoçulabay koe albadı (1021). . Eşikti kenen açıp koyup anan al şırp aldırbay ayar basıp özünün keptarizinin canına bardı (1022). . Caak etteri töböşün karay salañdap, közünün alması akşıyıp ıldıy aylanıp, şıyraktarı cılañaç tırtayıp aytoru başı ıldıy karap turğan kordukka kün tüşkülük kılbasın (1023). . Satarov üy için aylanağa bir karap aldı da özünün keptarizin kuçaktap kötörüp kördü (1024). . Ege, zılday oor neme turbaybı! Kıyazı dal Satarovdun özünün tirüü salmağınday casalğan okşoyt (1025). . Akmak balağa ayla cok (1026). . Keptariz bolğon soñ mınçalık oor casap emne kılam? Birok baarı bir butuna turğuzup körüş kerek (1027). .

Satarov şıyrağınan türtüp keptarizdi cerge bassa oñoy ele cıgılat eken birok koe berse kayra tartañ etip buttarı öydö ketet (1028). . Başına toltura korğuşun kuyup koyğonbu, ce dağı bir sırı bar balaketpi? Aytoru al özün butuna tikeletip turup

cakşılup karağısı keldi (1029). . Al için amal tappasa bolçuday emes (1030). . Satarov narıda plastilin salınıp turğan çelekti süyröp kelip keptarizdi butu takalğıday kılıp koydu da özün eki koldop şiliden alıp kötörüp kördü (1031). . Oñdoy berdi bolup tizeleri bügülğön cok, sööktörü muunsuz casalgan eken körsö (1032). . Birok tikeley turğan keptarizin koe berse ele kayra kulap tüşçüdöy (1033). . Oşon için Satarov özün eki iyininen cölöp turup, öñü-başına üñülüp karap kördü da oñboğondoy bütkön boyu dürküröp ketti (1034). . Tili ele cok bolboso tiptirüü Satarov eköo tikteşip turat (1035). . Kaşkirpikteri, sarı çiykil betindegi bırıştarı menen temgil taktarı, tanoolorunan başbağıp turğan murdunun içindegi ak kıldarına deyre dapdaana (1036). . Oy tilegin katkan Adılbek! ...

Satarov özünün keptarizine çındap kızığı artıp kaldı (1037). . Mınday iskusstvonu al birinçi körüşü (1038). . Ras, muzeyde caş skulptor casağan bir byustu, anan ilgeri tartılğan bir portreti turat (1039). . Üyündö bolso özünün cetimiş cıldığına belek katarı alğan çoñ sürötü ilinüü (1040). . Birok anın baarısı bir töp, a mına bul keptariz bolso oñboğondoy kızık nerse turbaybı (1041). . Adegende munu talkalap salayın degen da oyu bar ele Satarovdun (1042). . Emi ante turgan emes okşop kaldı (1043). . Canı ele cok debese keptariz özünö egiz tügöy sıyaktuu sezilip ketti (1044). . Canına karaan bolo tüşkönsüyt (1045). . Eger caman casalsa anda bir kep ele, a mıncalık tiri şumduk bolğon soñ munu saktap koyso bolçuday (1046). . Canı bolboğonu kayra cakşı (1047). . Canı bolso öz aldınça basıp başka kişi bolup ketpeybi (1048). . Birok butuna kana turbağanı caman eken tügöttün (1049). . Tamğa cölöp koyuş kerek (1050). .

Satarov keptarizin üç çağınan teñ cölöp koyup, anan berireek kelip karadı da oşo zamat tikelegen tulkusu ıldıylap çögüp baratkanın baykadı (1051). . Celke çağınan tamğa mık kağıp turup ilip koyuş kerek okşoyt (1052). . A birok bul cerge ilin emne kılát? Öz üyünö, kabinetine alparıp burçka turğuzup bekitip koyso caman bolbos beym (1053). . Eç kimge coltoosu cok, a kelgen elge bir tamaşa (1054). . A çındap kelse tamaşa emes, söölöt dese bolot (1055). . Albette taştan ce mramordon, cok degende gipsten casalsa közgö könümüş bolmok, antkeni statuya kantip tirüü kişidey körünsün (1056). . A birok dal mına bul balkim keleşek doordun iskusstvosudur

(1057). . Adamdarğa estelikti uşunday koe baştaşaar (1058). . Naturalizm (1059). . A meyli naturalizm bolso (1060). .

Birok keptarizdi alıp ketiştı oyloştursa azır kolunan kelçüdüy emes eken (1061). . Sırtta-Gülbara turat (1062). . A basa al emne dep oylop catat? Keptarizge alışıp atıp köp ubakit ötüp ketiptir (1063). . Satarov tiröoçtördü alıp kiçireyip, liliputtun denesindey bolup kalğan keptarizdin ordun közdöy süyröp cönödü (1064). . Azırınça kalıbında turup tursun, başka künü alıp ketet (1065). . Al bulğanın üstü-başın kağınıp catıp, sorok etip daroo butu öydö ketken özün karap canı keyidi (1066). . Anısı az kelgensip dal çeke tuşunda tablıçka turat cıtırıp (1067). . Satarov ağa közü urunğanda tıtırıp eki cağın karanıp ciberdi (1068). . Beride, stoldun üstündö skalpel turgan eken (1069). . Oşonun uçu menen tablıçkanı culup ırğıtmaq solup negedir kayra aynıy tüştü (1070). . «Emdigi colu» dedi anın ilgerten celkesine şıbırağan kıydısı (1071). . Bıyakka kirgeniñdi azırınça uuluñ bilbesin (1072). . Birok «Ceztañday tukumun ada kıldı» degen cazuu negedir cürögünö tikenektey sayıldı bu sapar (1073). . Ötköndö ağa ançalık köñül burğan cok ele (1074). . Anda başka cazular canın cibitken (1075). . Bu sapar sırtka çığa cönöp, kapsulanın eşigin bekitip atsa da «ceztañday»degen oyunan ketpeyt, «Ceztañday» degen nebakkı varvar turmuştan kalğan öçpös tak uşul daracamda da butuma ileşip turganın kara dedi al uuluna açuulanıp (1076). . «Bul balaket emne üçün adamdardın dilinde uşunçalık uzakka çaşayt? Azırkı tsivilizatsiya menen kosmos doorunda kirğızdı artka tartkan dal uşul sıyaktuu eldin sezimindegi eskinin kaldıktarı! Tfu! » Sırtka çıksa başı aylanıp közü tunarat, kün ogele çakıyıp turgan eken (1077). . Gülbara basıp cürüp cadasa kerek, maşınada olturat (1078). . Anı bul cakka kirgizüügö bolbos, oşon üçün canına barıp bir az köñülün ulabasa daçağa ala kelgeninin şaanisi emne (1079).

Satarov garacın oozun captı da kızdın canına oturup koldorunan, bilekterinen öptü (1080). . Bir kezderde Gülbara ança cıyrılçu emes ele, azır Satarov beti-başınan aymalaym dese, bütökön boyu ciyirkeniçtüü titirep ketçü boldu (1081). . Anın suuk karek bolğon kirgilt közdörü, bırış menen temgil baskan cüzü kız üçün çağımsız bolup bütökön okşoyt (1082). . Oşonu sezgen Satarov Gülbaradan oolaktap oturdu da cönöylübü degendey işarat kıldı (1083). . Kız arañ ele turgan eken süyünüp ketti

(1084). . Mınday bolğon soñ kelbey dele, maşınaga tüspöy dele koyboybu kuurağan kız dep kelattı Satarov, içinde (1085). . Sebebi, sekretarlık kızmattan boşotup koet dep korkobu ce? Albette, calğız boy neme üçün eki cerden aylık alış caman iş emes (1086). . Sotsiologiyalık ilim izildöo institutunda kence kızmatker, anan akademiktin ceke sekretarı (1087). . Cıyırma üç çaşında keldi ele azır otuzdan aştı (1088). . Eköönün bir kezdegi erkek-ayal ımalası akırındap suup, mına emi Satarov kolunan öpsö ciyirkeniçü boldu Gulbara (1089). . Urumbaladan ukpağan sözdördü uğat, a ötköndö tayak menen karuuğa cedi, birok kızmatın çoğotkusu kelbeyt okşoyt beçara kız (1090). . Cüz som köçödö catıptırbı (1091). .

* * *

Satarov üyünö abdan maanayı pas keldi (1092). . Karığan kezde emnegedir işterinin baarı kıyçalış (1093). . Borborduk gazetaga bergen intervıosu emnegedir keçigip çıkpayt (1094). . BKğa cazğan katınan dayın cok (1095). . Akademiya bolso ce prezidiumuna çakırbayt, ce partiyalık çoğuluşun ubağında kabarlabayt (1096). . Cañı prezident kelip taanışalı deybi dese anısı takır ele ıñ-cıñ (1097). . Kayra kuruu baştalğanı mına emi menin da keregim tiyetko dep, Satarov mından üç cıl murun cakşı ele ümüt kıldı ele birok anı estegen eç kimisi bolbodu (1098). .

Al maşınasın koyup, koridoruna kirse kobur-sobur ün çığat kıyazı Adılbek uulu apasına kelgen okşodu (1099). . —Mağa kirip ketçi, — dedi al Urumbalanın bölmösünö baş bağıp Adılbekke (1100). .

Andan soñ kabinetine barıp kütüp oturdu (1101). . Uulu menen bugün katuu süylöşüş kerek bolçu (1102). . Ce beri, ce narı boluş kerek (1103). . Cetişet (1104). . Öz kanıman çıkkan baldarı cetişeerlik telteñdedi, mından arı, ölörü kalğanda, tirüülöy kömböy ce atası menen bolsun, ce bolboso birotolo topurak tüyüşün (1105). .

Añğıça Adılbek eşikti açtı, beri kirgisi cok (1106). .

—Kel otur, — dedi Satarov canındağı kresloğö eek şiltep (1107). .

Çın-çınına kelgende Satarov sözdü «kapsuladan» baştaş kerek ele (1108). . Antkeni al bayağı ımırkay ölgöndögü okuyadan kiyin, özü menen uulu Askardın başı ayak bolğon keptarızderin birinçi Körüp oorup cığılğandan beri Adılbek menen al tuurasında süylöşö elek (1109). . Öz üyü, ölön töşögü bar uulu oşondon beri

coloboyt, koluna tiybeyt (1110). . Birok bu sapa Satarov al sözdü kozğoboyt koyuunu çeçti (1111). . Al eç kayda kaçpayt (1112). .

Kanday, esteliğniñer bütüp kaldı? — Bütö elek (1113). .

Kaçan bütösünör?

Bilbeym (1114). .

— Sen eköbüz uşul estelik üçün ata-balalıktan ketişebizbi?

— Ketişpeybiz (1115). . Estelik öz cönü menen (1116). .

— Ketişüügö tuura kelet (1117). . Sebebi, anıñardı Moskva koldoboyt (1118). . Ayakka ali cete elek silerdin emne kurup atkanıñar (1119). .

— Bizdin BKnın sekretarı kündö kelip körüp cüröt (1120). .

— Aytıp atpaymbı (1121). . Moskva bile elek, pikirin ayta elek (1122). . Ayaktan pikir aytilğandan kiyin sekretarıñdın karaanın tee toonun arcağınan körüp al (1123). . Anday küngö az kaldı (1124). . Cönü cok doyurlanbay başıñdı sakta uulum (1125). . Men ömürümdö mınday işti köp körgöm (1126). . Ukkun (1127). . Ötö opurtalduu bolot mınday nerseler (1128). . Sayasat deyt (1129). . Zrelıy boluş kerek (1130). . Siler oynoboğula anı menen (1131). .

— Tuura sayasattın emnesi opurtalduu?

Ulutçulduktu eç ubakta Moskva tuura sayasat dep eseptegen emes!

Koyuñuzçu ata, uluttuk nersenin baarın ulutçulduk dep muunta bergen zaman ötkön (1132). . Silerdin oşondoy köp sayasatıñardan başka elderdi koy, orus eli kaçca cabır tarttı (1133). . Calğız Moskvada eki minge cakın arhitekturalık estelikterdi talkalağansıñar (1134). . Lenindin madaniy çakırıktarın, dekretterin buzğansıñar, ar uluttun öz tarihın, ukum-tukum, ata-saltın eldik madaniyatın, cada kalsa üy-bülösünün çındığın çasırap, tıyuu salıp, karapayım, köpçülüktü mına bul siz sıyaktuu korkutup-ürkütüp baskansıñar (1135). . Tüşünsöñüz siz kirğizğa ele emes oruska (1136). . Moskvanın özünö da duşmandık kılğansız (1137). .

— Menin emne tiyeşem bar Moskvanın estelikterine?

Tak siz künöölüsüz (1138). . Antkeni proletkult degen solçul sayasattı cer-
cerlerde siler şıkaktap küçötkönsüñör (1139). . Ar-bir kadamdı el menen keñeşip
casaştın orduna siler eldin atınan elge karşı iştegensifer (1140). .

Menin bütkül ömürüm partiyanın ulut sayasatına arnalğan uulum, sen anı
tüşünböpsün (1141). . Ce cön ele akademik degen naamdı bere koyupturbu mağa?

— Sizdey naam alğandar azır kemçilikti moynuna alıp unçukpay oturuşat
(1142). . A siz uyalbayt ekensiz (1143). .

— Naalat? — dedi Satarov teskeri karap kalçıldap (1144). .

— Kanıñızdı buzbañız, men keteyin (1145). .

Akılıñ bolso oylosoñ bolboybu, kaysıl el «Boştonduk» degen estelik ornottu?
Emne boştonduk cok bolup atabı? Sovetten bölünüp boştondukka çıkkıñ barbı? Eldi
uşuğa ündöysüñörbü? Atabekov eköñör?

— Burmalağan siz üçün önököt bolup kalğan (1146). . Emne kılşañız özüñüz
biliñiz men kettim (1147)

— Tokto! Aytıp koeyun, cakında tebelendide kalasıñ (1148). . Oşondo mağa
taarınba (1149). . Kamağıla dep özüm aytam!

— Öz erkiñiz (1150). .

— Topurağıñdı tüyüp ket!

Satarovdun eki çıkıyı lukuldap, kreslosuna çalkaladı (1151). . Başı uşunçalık
zılıyp oor, kadim töbösu menen cer süzüp turğansıp çıñalıp çıktı (1152). . Balkim
uulu kayrılıp eşikti açpağanda ceñilireek bolot bele kim bilet, aytor, bir pas ötköndön
kiyin Adılbek kayradan tepkiçterdi tapıldıdata astıdan cügürüp çıktı (1153). .

— Eskertip koeyun ata, eger munuñuzdu koybosofuz uyat bolosuz?

— Çık narı! Sendey balam cok menin!

Kan basımı kötürölüp Satarov kayradan oorukanağa catışka macbur boldu
(1154). . Üyündö ce durustap tamak casap bere turğan kişisi cok (1155). . Ayperi
ene-atasının koy-ayınan başın boşotup alğan (1156). . Bir künü kelse eki kün üyündö
cok (1157). . Eñ ele cırğattı degende telefon çalıp, «meni izdebegile» dep koet

(1158). . Urumbala oşoğo da kayıl (1159). . Calğız Zıyada bolso öz üyünö bir çurkap, çoñ üygö bir çurkap dedek bolup, köp ubakta karıp kalğan kaynene-kaynatasının müdöösün taap cetişe albayt (1160). . «Çoñ üy een kaldı, kelip çoğuu turğula» dese ministr uulu Askar ukmaksanğa salat (1161). . Namıstanat okşoyt (1162). . Oşonu menen bu kariğan kezde oorukanadan başka baş kalkalaar cay kalbay kalğansıyt (1163). . Satarovdum ilgerten ençisi bolup kalğan «atayın» mından başka çaşoonun colu da kalbağansıyt (1164). . Ömür coldun başı tataal deyin deseñ ortosu andan oor, a ortosun aytıp üşkürgüçö ayağı andan azap kün belem, aytoru marağa cetip cıgılış Urumbala üçün da, Satarov üçün da ötö kıyınğa turğan cumuş bolğonsuyt (1165). . «Caşıña da toydum, çaşooño da toydum, alıp ket kудay» dep Urumbala ıza körgön sayın burkursa da kудaydın anı menen esepteşkisi cok (1166). . Tük-tük-tük-tük-tük etip kündür-tündür tımbay urat da turat cürögü (1167). . Anın tüküldögü ce bir kubanıç alıp kelip catsa bir cön (1168). . Uşunday kıyın kırdaaldarğa Satarov özü çaş kezinen köngön adadı bar ele (1169). . Kañçalık kırçıldışıp, biröölör menen karmaşıp tursam oşonçoluk köñülüm cırğap turat deçü al Sagaliyev kurbusuna çın sın aytıp (1170). . Anın sınarınday bu saparda esteliktı betine karmay catıp anın tegeregindegilerge kapıstan bıçak urup kaldım go dep üç colu telegramma berse da emnegedir redaktsiya unçukpayt, ce bul cerdegilerden coop cok (1171). .

«Demokratiyanın çegi bolboybu? » degen makala gazetanın üçünçü büktömösünö kımtılıp kelip, caydın dem alış künü Frunzenin kioskilerine catıp kalğan künü Caysan töşögünön keç turdu (1172). . Beli cıçaçtay (1173). . Oñ böyrögü kol tiygizbey kaldayat (1174). . Türmödögü sızdın kesepetin süyröp kelgenine bir top cıl bolso da canı kıynalğanda künü bügünküdöy estep ciberet al kezın (1175). . Birok öttü-ketti kooğa cıdar (1176). . Bir gana tilegi alar kayrılığs bolso (1177). . Ansız da ömürdü çoloytup ketti (1178). . Attiñ, ayla cok (1179). . Adamdın ansız da kıska ömürün kiskartıp ketti kooğa cıdar (1180). . Caysan skulptura: statuya, byust, statuetka, relief, barelef degenderden köp ele casadı, köp ele körgözmölörgö katışıp neçen-neçen baa aldı, biroq büt ömürün ölçöp kelse bir gana esteliktin çeni boluptur (1181). . Anısı da tarihtın küügümdöründö eki colu calp etip üçünçü colu zmi arañ, çındık zaman kayrılıp kelgenden beri kayra tutandı, ali bütö elek (1182). .

Tee «Manas» aytıp eeligip cürgön ulan kezinde anin cürögü cer betin bütün kuçaktap, toñğon toonu eritip, kaynağan cini kakaardap, uzundu cerge matırıp, bulçuñu taştay çatırıp, közünön kakanaktap kan atıp, duşmanın bettep kaçırıp, kayratı eç tügöngüs mol ele (1183). . Eç ubakta kemibeçüdüy, art calını suubaçuday sezilçü ele (1184). . Körsö al kurak bir köz irmem turbaybı, atağanat (1185). . Caysan azır emi ooruluu da, caltañ da, üy içinde süylöp atsa eşikti calt-calt karap turat (1186). . Miñ cıl murda heyhundardan kaçıp ata ölügün kuçaktağan öspürüm Caysan ömürünö, ırına, erkindigine bel tutaar Manasın izdep een talaanı bettep kelgen sıyaktuu Kaynazarov turmuştun iyri colun basıp mına, emi-emi öz Manasın taap, dañğırğa çıgıp turğan kezde mınçalık kapilet iş bolot dep tük oyloboptur (1187). .

Alo! — dedi trubkadan Şarşendin ünü (1188). . Oşondo ele Caysandın sezimi kılkan aralap ketkensidi (1189). . Sebebi «alo» degen mukam ün sözsüz bir camandık aytçuday uğuldu kulağına (1190). . Al sezgençelik bar eken (1191). .

Adılbekti gruppağa koşpo desem bolbodufı, ele, Mına emi caylaptır (1192). .

Emne bolup ketti?

Caylaptır estelikti!

Adılbekpi? Emne kılıptır?

Atası (1193). . Bügünkü gazetiti oku (1194). . — Açık aytsañ oy!

Oku... .

Şarşen trubkanı taştap koydu (1195). . Caysan şaşa kiyinip kioskiye çıkkıça Bekzat çaldı, al nebak esteliktin kuruluşunun canına ubaktılıu salınğan masterskoygo cügürüp cetiptir (1196). .

—Tez kel, tuş-tuştan el çoğulup atat bul cerge! — dedi Bekzat (1197). .

Tuflisinin boosun baylaym dep catıp Caysan kolunun kalçıldap kalğanın kördü (1198). . Munira aş üyünön çığa kalbasa al oşol boydon naar albay ketmek eken, ayalı bezelenip aldın tostı (1199). .

—Eç nerse emes, korkpoğula, — dedi Caysan süt menen nan çaynap catıp esi kete özünçö koburap (1200). .

Küyöösü kezinde bir kamalıp kelgen Muniranın cürögü şuu etti (1201). . Birok emne suraarın bilbey nes (1202). . Akırı al oyu kaydadır talaalap bir toçkadan közün albağan Caysandın kolundağı stakandı karmadı (1203). .

— Emne boldu katigün?

— Eç nerse emes, — dedi Caysan çoçup ırsayıp (1204). . Oşentip al özü da daana bile elek sırdı ayalınan caşırdı da çığa cönödü (1205). .

Trolleybusta kelatıp köz cügürtsö «El (1206). . Satarov» dep kol koyulğan makalada esteliktin azırkı zamanğa ılayık emes ekendigin, el dostuğuna, internatsionalizmge eç salım koşo albay turğan, patriarhaldık añ-sezimdi propağandalagan eklektika ekendigi cazılıptır (1207). . Caysan makalanı kayradan tintip oşol sözdü izdedi (1208). . Sebebi, ansız boluşu mümkün emes ele (1209). . A, mınakey, bir cerinde cüröt, biroq otuzunçu, elüünçü cıldardağıday; «koy terisin camınğan bөрülör» emes öto cımsaldanıp: «uluttuk dep atalğan calğan ambitsiyanın ceteginde kalğan menin ayırım ataktuu cerdeşterim kaalasa da, kaalabasa da bügünkü casağan araketi menen sovettik başka elderdin, eñ birinçi kezekte uluu orus elinin internatsionaldık sezimine tiyiştik kılát» deliniptir (1210). .

Caysan gazetti şaşılış caap közün cumdu (1211). . Dem alış künkü eli az trolleybustun elektr kontaktarı şarak-şarak etip Caysandın cedep cukarğan nervderine açuu tiyip, anı karañğı kuuş koridor menen kaydadır bir cürök zırkıratkan caylarğa alıp ketip baratkansıyt... .

Ayantka kelse erkek-ayal bolup bir top el çoğulup dürböp kalğan eken (1212). . Caysan cakındağanda alar capırt ağa buruluşup biroq kuculdağı basılbayt (1213). .

—Bu Satarovuñardı emne üçün tıybaysıñar ıya? Baya ilgerki it oorusu kayra karmağan turbaybı! — dedi cumuşçu spetsovkaçan bir adam intelligentterge kayrılıp (1214). .

—Provokator! Dayıma eki eldin ortosuna çığıp salıp payda izdeyt (1215). .

Ğazetaga kat cazış kerek köptün atınan (1216). .

BKğa barış kerek (1217). .

Cürgülö çoğuubuz menen Atabekovgo kirebiz (1218). . Oşentip uyğu-tuyğu bolgon el ar kimi birden gazet karmap alıp kuculdaşıp turğanda Caysan keldi (1219). .

—Caysan, — dedi alayğan tayakčan kişi uturlap (1220). . —sen esteliktin avtoru bolup turup emne üçün uşuğa col beresiñ ıya? Karaçı mına bul gazetiti?! Küröşsöñ bolboybu uşunday neme menen (1221). . Timele cürö beresiñerbi?

Caysan emne deerin bilbey, bütöyün dep kalgan esteliktin ak cabuusun cal-cal karayt (1222). .

—Men skulptormun (1223). . İştegendi gana bilem, — dedi anan al cardanıp karagan elden sürdöp (1224). .

—İştegen işiñdi korğoy bilbeysiñbi!

—Emne kılıp korğoym? ... Men iştegeni gana... . Añğıça kimdir biröo estey saldı (1225). .

—Mobul cakta Satarovdun uulu oturat (1226). . Atañdın bul emnesi dep oşondon surağıla!

Eldi eerçip Caysan da masterskoygo kirse Adilbek kalem menen çiyip okup oturuptur gazetanı (1227). . Sabap koyçuday bolup cabıla kirgenderdi al calt karap aldı da ordunan sekirip turdu (1228). . Satarovdun keypi baykooston tündüktön tüşö kalğan sıyaktuu öto erdemsip, ceñiştüü (1229). . Cüzü nurlanıp, ak daki bolgon koyuu çaçı karkayıp, artka celbireyt (1230). . Degele bıyakka but şiltep körböğön neme makalası çıgaar menen buyursa «iş başaldı» dep daroo cönögön eken (1231). .

—Beregi çüpürögün sıyrığılaçı köröyün, — dedi al tayağı menen estelikti türtüp cığıp koyçuday nukup (1232). .

Kaynazarov canatan beri oozuna söz kelbey alda emne bolup turup kalgan eken, tiginin sözün ukkanda cürögü carılıp kete taştadı (1233). .

—Körböysüz! — dedi al özün unutkan boydon Satarovgo at koyup (1234). . Beti cımşyğan orto boyluu, diñkıloun kursak Sagaliyev colun toskuça bolboy Caysan tiginin kolundağı tayağın culup alıp karç ettire tizesine bir saldı (1235). . Añğıça Bekzat çıktı boltoñdop (1236). .

— Ha-ha-ha, — dedi Satarov eköönün keypine çeri cazıla külüp çalkalap (1237). .

Anan al külküsin tıp toktotup surdana kaldı (1238). .

— Adilbek kayda?! Anı siler azğırıp koşup alğansınar (1239). . Estelik üçin surak aldında al coop berbeyt, aytıp koeyuñ! — Caysandın adep bir culunğan açuusu toktop, öñi-aletten ketip unçukpay turdu (1240). . Attıñay bayağı aylampa suuday kor düynö aylanıp kayra kelgen beym (1241). . Bu carıkka kelgendegi büt ömürünün capadan calgız işi uşul estelikti kuruu bolso emi ağa da cetpey kalat okşodu (1242). . Ce can caratkan tabigat eki ömür bergen bolsoçu ağa (1243). . Birinde buğa cetpese, ekinçi ömürün berbeyt bele bul işke (1244). . Emi kantet?!

Caysan sendirektep artka ketti da masterskoydun daldasına barıp üç büktöldü (1245). . Uşunça caşka kelgeni caratkan bir kişiğe çaktap bergen köz caştı tögüp bütköndürmün dep oyloçu ele al, körsö ali da tögüp bütöpötür... .

— Men atama özüm coop cazam, — dedi al eldin kaptağanın toktotuuğa araket kılğansıp (1246). .

Kim basmak ele senin coobuñdu?!

Atañdın kolunan kalemin culup albaysıñbı?!

Buğa bilgizgen cok da kekse çal (1247). .

Bilet ele (1248). . Baarı bir keñeşteş da (1249). .

Munu aytkan kabıktay boyu cuka cazuuçu kişi ele, Adilbek bar açuusun oşondon çığara turğan boldu okşoyt, muş berçüdöy culundu (1250). .

— Siz emne, körüp turduñuz bele?

— Ööy, — dedi cazuuçu elge karap, — mobu kayra bizdi sabağan cürötko (1251). .

— Uyatı cok bolso oşo da... . Adilbektin aylası kete tüştü (1252). .

— Bar üyünö! — dedi oşol tuşta eldin artında turğan Caysan Adilbekke (1253). . Kıyazı «ışten ketkin» degen sözü boldu okşoyt (1254). . Adilbek emne kilaarın bilbey ızalanıp turdu da basıp ketti (1255). .

Tüşkö cakın esteliktin túbündö Caysan menen Bekzat eköö calğız kaldı (1256). . Koldoruna bugün iş alışkan cok (1257). . Eköö tamekinin kaldığın eki dodo kılıp üyüp koyup, uzup stoldun eki başında oturuşat (1258). . Erteden beri küülönüp kelip kayta ketip atkandardın ayağı suuğan (1259). . Baarı ele kıcırdanıp kolunan bir iş kelçüdüy bolup tuş-tuşka cönöşöt, aytoru, kimisi emne bütüröörü belgisiz (1260). .

Añğıça sırttan tık-tık degen tayaktın ünü uğulup kobur-kobur ün çıktı (1261). . Kimdir biröölör bacaktap külüp kelatat (1262). . Karaylağan mınday kündö kim boldu bul? Caysan karay salsa mayramğa çıkkansıp saymaluu ak şımdı, ak tuflini ülpüldötö kiygen Satarov (1263). . Kolunda tegeterken söölöt tayağı bar (1264). . Can kürbusu Sagaliyev adatinça bir kadam artta candap alıptır (1265). .

* * *

Aradan kündör ötüp cattu, gazetaga çıkkan nersege emne üçün tezinen çara körülböyt dep Satarov küngö üç maal merçemdüü cerlerge telefon çalat, birook açık-ayırım coop ala albayt tilekke karşı (1266). . Murda mınday bolğondo nebak şaardın içi tımtırs bolup korkunuçtuu misireyip, ar kim öz kulağınan özü ürküp, şıbraşıp kalçu ele (1267). .

Atağanat mına oşol mezgilder Satarov menen Samançiyeverge, Kulov menen Orozbaevderge özgöçö rahat bereer ele (1268). . Militsiyalar naryad-naryad menen burç-burçtarğa turup, een-erkin baskan kişi cok, telefondor zımırayıp: añdılıp, kabinetterdın eşiği açılsa elteñ-elteñ etken kişiler, poçto yaşcikerinde caşırım ciberilgen ayıñdar, kaysınısım kaalasañ burçuna kol şiltep turup işke kirgize ber (1269). . Baarıdan da een ooz süylögön kişi cok al cıdarı (1270). . Oşondo anan öndürüştüik plandı atkarbay kör (1271). . Ölüp doñuz kopsoñ da raporttu ubağında tapşırbaıysıñbı (1272). . Mına oşondo tartıp ele atağanat (1273). . Kana al mezgilder? Kayda cigittin gülü Samançiyev? Çarkıladağan külküsü öçkön, kayda bilimi taşka tamğa baskan Kulov? Kayda intelligenttin törösü Orozbaev? Eköö teñ mayda kızmatta, eköö teñ partiyanın katarınan çığarılgan (1274). .

A emdiği tartıpti kara! Gazetaga çıkkan keçiktirilgis sayasıy materialdan bir aydan beri cıyıntık cok (1275). . Nebak tiyeşelüü orğandar işke kirişip kalış kerek

bolcu da (1276). . Antiştin orduna ötköndö telefon ursa bölüm başçısı: —Şaşpañız Elebay Sataroviç (1277). . Eldin pikirin uğalı, — deyt (1278). . Oho-ohoo, mına zaman! Gazetaga kaşkayıp çığıp tursa «eldin pikirin uğam» deyt (1279). . Barakelde demokratiyañarğa (1280). . Mintip oturuşsa tanoosu tınıp, tamanı cer baskandın baarı men pikir aytam debeybi (1281). . A akademiktin basma sözdöğü pikirin körüngön oozuna kelgenin ottop bütküçö minday çette kütüp turat eken da! Mına uşintip biyik adamdardın zobolosu tömöndöyt (1282). . Alardın abroyu tüşkön sofi, demek koomdun abroyu tüşkönü oşol (1283). .

Çıdamı ketken Satarov redaksiyanın özünö üç colu telegramma urdu (1284). . «Cergiliktüü orğandın karoosu berilet»— dep bir coop keldi ele, anan kayra «sizge coop kattar köp tüşüp catat, oylonudabız» deptir (1285). . Ayturu al cakta da tartip şalaktay baştağan beym (1286). .

Esteliktin kuruluşu bolso toktoğon (1287). . Anda çatak cok (1288). . Bolğonu uulu Adılbek menen Kaynazarovdor barat eken al keçke deyre kuruluşun tübündö ünküyüp oturuşup kayra ketişet eken (1289). . Tim koy, oşentip kögöndön başın çığarbay turuşsun (1290). . A uulun bolso akırkı münöttö kamırdan kıl suurğaıday kılbaybi (1291). .

Añğıça ele, kündördün birinde Urumbalanın tayağı eşikke tak-tak etet (1292). . Poçto keldi degen kabarı bolso kerek (1293). . Satarov ıldıy tüşüp barsa çımında ele baybiçesi gazetterdi baraktap oturuştur (1294). .

— Koy dese bolboy uuluñ eköñi calpı curttun közünçö arazdaşıp şermendeñer çıkmay boldu!

— Emne bolup?!

Satarov kempiri sunğan gazetti culup alıp okusa «Atam El (1295). . Satarovgo açık kat» dep Adılbektin makalası cüröt (1296). . Atayın bir betke talkuu katarında andan başka da bir kişilerdin kattarı basılıp, eñ ayağında Atabekovdun da oyu cüröt (1297). .

Munun baarın bir karap tüşüngön Satarov kempirinin mañdayına turğandan oñtoysuzdanıp ketti (1298). . Bul emne kılğanı gazetanın? Özünö özü karşı çığabı? Al kabinetine cetip barıp okusa, uulu anı ata ekenine karabay, dogmatik deptir, solçu!

deptir, dağı bir cerin retroğrad deptir (1299). . Ođoo, munusu üçün al coop beriş kerek! Andan arı cumuşular menen kolhozçularđın, anan bir eki ilimpozduñ pikiri cüröt (1300). . Baarısı teñ süylöşüp alđansıp bir oozdon Satarovđo coop cazışıptır (1301). . «Uyuřturulđan! » dedi Satarov koldoru kaltıdap (1302). . Atabekovđo bolso kuday beriştir, al bayağı özünün şaytan tüşünböy turđan tataal sözdörü menen coğorku kattarđa kommentariy berip ayağında «tađdıñ akırı kelip uluu sovet birimdigine kořulđan bardık erkin elder özlörünün miñ cıdap samağan tarihy boştonduğuna cetkendigine sıymıktanuu menen oşol ölbös tilekke bütkül ömürün, emgegin, talantın murda da kiyin da arnap kelgen bardık uuldarına cana kızdarına estelik koyuusu parz» dep bütürüptür (1303). . A öydörök cağında bolso ceztañday cönündö da söz cüröt (1304). . Kana emne deyt? ...

Satarov materialdardı ireeti menen okuy albay ulam birine sekirip, özünün familiyasın izdep, ar kaysı abzatstı çolup-çolup oşol ele uçurda negizgi nersege tañırkap coop taba albay catti: «đazeta» emne üçün mintet? Partiyalık orđan bolboy kalđanbı? Ce redaksiyası ekige bölüngönbü? Emne üçün mıñday eki aça iş kılart? Bul sıyaktuu opurtalduu sayasiy maseleni da oyunçuk katarı ortoğo salıp talkuulaybı? Kaçan uşunday bolçu ele? Bu kantse da Atabekovduñ uyuşturgan işi! Politbyurođo cazış kerek munu (1305). . Politbyurođo!

«... . Düynödöđü bardık elderde bolo turđan ceztañday tukumunun almustaktan kelatkan tañkalardık körköm oy cütürttüü kasiyeti cana tınımsız erkindikke umtulđan ruhani küçü — bul anın tübölüktüü el müdöösün arkalap kelatkan sıñı açıla elek tabışmağı (1306). . Eger dilinde, cürögündö oşol ceztañdaylar cakkan şam çırak küyüp turbağan bolso anda kaday gana adam bolbosun cer betindegi körpende turmuşuna çıdabas ele... . » «Tfu! » dep Satarov gazetanı stolđo çaañ, kreslosun teskeri aylantıp ketti (1307). . Kantip kana bastı uşunu! Taptık köz karaş cok! Lenindin eki madaniyat cönündöğü okuusunan baş tartuu bul özü! Ceztañday degen murda bolđon reaksiyaçıl köşünüş ekenin bizge bolşviktik ilim üyrötpödü bele (1308). . Emi azır, cetimiş cıl ötköndön kiyin anı çarkırağan cañı doorubuzđa kayradan süyröp kirebizbi (1309). . Oy-oy-oy, oy-oy-oy, kaday gana sayasiy artka çeginüü! Mintip otursak biz ceñip alđan sayasiy ideologiyalık biylikteribizdin bardığın kayradan anarhistter menen opportunistterge ötkörüp berebiz! Oşonu cañıça

oy cügürttüü deyt ekenbiz da! Birok al işenbeyt buğa! Bul özü comok sıyaktuu nerse bolup catat (1310). . Bul ölködö uluttuk bekem sayasat cürgüzülöbü ce uşintip caymağa salınabı ideologiya! İdeologiya degen talkuulanbayt, al partiya tarabınan iştelip çıġat! Al kök börügö salınıp tuş-tuşka tartılбайt, al temirdey bekem atkarılat! Ansız sistema alğa bir kadam cıla albayt (1311). .

Satarov cini kelgeninen gazetti kolunun sırtı menen arı şilteym dep cañı ele cazıp bütkön «Demokratiya cana aykındık sovet koomunun negizgi kıymıldatkıç küçü» degen makalasıñı çaçıp aldı da eñkeyip baraktardı poldon cıynayın dep baratıp toktop kaldı (1312). . Sebebi uuluna uşunçalık kaarı tögülüp ketken ele (1313). . Oy akmak, al katının ayağında öz atasın retroğrad deptir (1314). . Perestroykanın adamdarı minday adamdardı colünan şıpırıp taştas kerek deptir (1315). .

Kaynazarovdon da ötkön duşman boluptur öz uulu (1316). . Oşonu menen al çağmayın degen eken Atabekovdorġo (1317). . A balkim kapsulasın oşolordun akılı menen kurup cürsö kerek! Sözsüz oşolordun kılğan işi (1318). . O, mına bulardın duşmandığı kayda catat? Töböcü menen cer süzdürüp estelik koydurğusu kelişken eken Satarovġo (1319). . Bolğondo da öz uuluna! Keptarızdın kabinetine apkelip alıp turup anan kalğanın büt örttöp iyiş kerek (1320). . Anday maskarapozçulukka başka caza cok (1321). . A Adılbek uulun bolso muuntup öltürçü neme ekeni emi anık boldu (1322). . Askar uulu anı cer üstünön ceksen kılıp çoġotso bolot ele, birok anısı özü kiyinki ubakta ötü kuu bolup ketti (1323). . Atasın közüñçö koldoyt, a minday çıġıp anın duşmandarına böytöktöyt (1324). . Neçen colu baykadı anısın, birok ayta elek azırınça (1325). . — Alo! Salamat (1326). . Sen kimsiñ?

Taanıbay kaldıñızbı (1327). . Sagaliyev dosuñuzdu (1328). .

Ünüñ özgörülüp kalıptır (1329). .

Ėzetanı okuduñuzbu?

— Okuğanda emne (1330). . Men öz oyumdu aytkam, bular öz oyun aytıptır (1331). . Emi bizdin BK cıyntık çıġarsın (1332). . Men munu talap kılam! Kıyın bolso ulutçulardı koldop körüşsün (1333). .

Ėzetanın cıyıntıġın okuduñuzbu?

Eç kaçan cıyıntık cok (1334). .

— Co ayağında cürböybü, kara tamğa menen basılıp (1335). .

Satarov telefonda karmagan boydon boş kolu menen gazetanı oodardı (1336). .
Birok özü okuğusu kelgen cok (1337). .

— Emne deptir?

— Akademik Satarovdun pikirin ortoğo saldık ele, birok ağa eç kim koşulğan
cok deptir go (1338). .

— Kanakey?

Satarov emi trubkanı stoldun üstünö taştap gazetti okup kördü: — Alo! Men
munu körböy kalgan ekem (1339). . Birok bul degen calğız redaksiyanın pikiri!
Andan başka da çeçüüçü cerler bar (1340). . Ce bizdin ideologiya sayasatın calaı
gazeta çeçip kaldı dep turasıñbı? Partiya özü çeçet!

— Ğazeta eldin tribunası dep şıltoolop atışpaybı... .

— Sen anı koy (1341). . Sen mağan kelçi azır (1342). . Zarıl iş bar (1343).

Trubkanı koyğondon kiyin Satarov tez basıp kitep şkaftarının daldasında turğan
sekretterdi açtı da ryumkağa konyak kuyup içti (1344). Ooruğandan beri taştap
koyğon tamekisinin birdi küygüzüp oozuna tolo tütündü öpkösünö tarttı (1345).
.Közdörü kakanaktap, kol uçtan titirep, kaysı bir fronttorğo armiyası
talkalanıpcatkan polkovodets sıyaktuu sezimderi can talaşıp eñ akırkı ayla-amaldı
izdep dalbastayt (1346). . Eñ ele birinçi ızırınğanı öz balası Adılbek ele (1347). .
Booruna tiygen taş boldu da (1348). . Başkalar go duşman, alarğa kolu cetebi
Cetpeybi kim bilet, birok mobul öz balasın kantip cazalayt? Kantkende sazayın
koluna beret? Çaktısı bolso koluna kural alıp atırılıp, öz kara başı menen can keçtiğe
tüşçüdüy (1349). . Birok kural da cok, cookerler da cok, çorolor da cok, bolğonu azır
özünö barakelde aytıp cımşayıp Sagaliyev kelet (1350). . Basa anın da ünü özgörülüp
kalıptır telefondon (1351). . O, ataña naalat adam balası! Ömür boyu eşigin sağaalap
cürgön nemenin bir pasta ünü özgörülö tüşkönün kara!

A kokus erteñ BK «aylanıp kelip sizdiki tuura boldu Elebay Sataroviç (1352). .
Monumentti buzabız dep anın avtorlorun cazalaybız dep kalsaçı? » O, anday kündü

bergilik kıl! Anda kalğanın koy, uşu ele Sagaliyevdi ünü özgörgöndüğü üçün belge bir teep albayt belem atağanat (1353). . Omurtkası mertip, mına bul bosoğonun cannan cılbay catkanda anan tüşünmök Sagaliyev ayban!

Satarov ömüründö ötü köp dos-duşman küttü, birok bul Sagaliyevdey özünö berilgen beçaranı körgön emes (1354). . İlimpoz bolom dep bolo albay, orto coldo kalğan kurgur, Satarovdun canında canaşıp basıp koyğonu üçün töbözü kökkö cetip, cınında ak peyilden kızmat kıldı ağa, Satarov özü da cakşı köröörün bilet anı, azır dele köñülü kalıp ketken cok (1355). . Kay künü, kay maalda ün salıp koysoñ cetip kelip, kempağal baarına dayar (1356). . Anısı bir Sagaliyevdin (1357). . Birok momintip ünün özgörtö koyğonun karabaysıñbı (1358). . Mayda kişinin kılını da mayda bolot (1359). .

Ömür boyu özü artınan saya tüşüp kelgen Atabekov menen Kaynazarovgo, al tügül atasın satkan uuluna karağanda Satarov emnegedir beykünöo Sagaliyevge katuu kıcırdanıp cattı (1360). . Anısın özü dele sezip turat, birok oşoğö karabay azır al adatınça «assalomaleykum Eleke» dep bosoğodon baş baksa, basa kalıp sabap ciberçüdöy, Kıyazı, çuuğa ceñdirip catat okşoyt (1361). . Ce bul aalamda koluna iline turğan calğız oşol Sagaliyev kalğanbı, oyturu oşoğö bir top cindendi da, sport kiyimçen sırtka çığıp maşinasın ot aldırđı (1362). .

Koridordon ötüp baratsa kempiri közünün çaarın akşıyıp karap turuptur (1363). . Anın karaşında «ceñildifibi kokuy? » degen antkor tañırkoo turat (1364). . A cındığında anısı tabalağanı (1365). .

Satarov darbazanı culup açtı da «Volğasın» şaşılış aydap çıktı (1366). . Birok al emnegedir erte çığıp baratat (1367). . Kayda barat şaşıp? Sagaliyev ali kele elek (1368). . Koş ayağın teyteksetip al basıp cetkiçe özü bara koyboyt bele maşına menen (1369). . Birok emi kütüp turuş kerek bolup kaldı (1370). . Al kıstalak kaysıl köçöğö salğanın kim bilet... .

Eköo Adılbektin daçasına kelip tüşüşkön kezde kün beşimden oop kalğan (1371). . Coldo kata Satarov maşinasın sokur kişiče bir ukmuş aydap keldi (1372). . Eki mertebe oñ caktağı bardyurdu süzüp ala taştap, kayra coldun sol cağına oop

ketip, kapa bolğon kişige emne dep aytaarın bilbey canın oozuna tiştep arañ keldi Sagaliyev (1373). .

Beker aydaysız minday kündörü maşınanı, — dep al cerge tüşkondön kiyin köz ayneginin terin aarçıp catıp (1374). .

— Sen menden eç nerse suraba, — dedi Satarov anın sözün tñşabay (1375). .

— Azır bir cerge kirebiz, birok menden eç nerse suraba (1376). .

Bir pasta ele tüşüp kelişti «kapsulağa» (1377). . Kocoyun aldıda baratkan soñ eç nersenı oyloboy şır kele catkan Sagaliyev keptarizderdi körgöndö cürögü bolk etip toktoy kaldı (1378). . Eñ korkunuçtuusu Urumbala ele, kolyaskasın cıldırıp kirgen kişinin aldınan karp-kurp çığa tüşkön sıyaktuu ele al (1379). .

— Bas beri, — dedi Satarov (1380). .

Sagaliyev bolso emi Ayperiden közün albayt (1381). .

— Kötör momunu (1382). .

Oşentip ayttı da Sagaliyev alğa bassa Satarov özü andan korkup ketip kırkırıp cibere cazdadı (1383). . Sebebi, anı menen koşo tegerektegi turğan keptarizderdin bardığı kozğolup ketken sıyaktandı (1384). . Sıyaktanbay ele kozğolup ketti çındap ele (1385). . Kecigesin salıp turğan Urumbala başın kıymıldatıp açuusu menen birdeme degendey boldu (1386). . Kolun da sermedi okşoyt (1387). . A çokusu menen cer süzüp turğan uulu Askar çarçap kınkıstağansıdı (1388). .

— Bul emne? — dedi Sagaliyev ak bolotnayğa orolğon oor nersenı söömöyü menen çukup şıbirap (1389). . Satarovdu körgöndön kiyin al çoçulap kaldı okşoyt (1390). .

Kocoyun bolso anın suroosun ukkan da cok, arı karap arkaña kötör dep işaret kıldı da özünün zılkıyğan oor keptarizin tiginin conuna cüktödü (1391). . Maşınaga uzununan da, tuurasınan da batsaçı ce anısı (1392). . Sagaliyev eç nerse tüşünböğöndüktön arsar kıymıldap cattı ele antse Satarovdun kıcırı kelet (1393). .

Kaytarıp tur, — dedi Satarov eptep atışıp keptarizdi maşınaga batırğandan kiyin özü kayra cer aldın közdöy ketip (1394). . Bu sapar al özün-özü sezbegendey kirdi

kapsulağa (1395). . Öñünön kanı ketip, közdörü cindi bolğonsup alañ-alañ etip (1396). . Maksatı emne ekenin unutkansıp, al bir azğa kaysaktadı da anan şireñke tartın Urumbalanın iyininen şıyrılıp baratkan koçkul güldüü halatınan karmadı, andan kiyin Ayperinin çaçına, Askar uulunun kiyimine ot koyup karap tursa vosk kañırsıp küyüp tez ele kapsulanın içi tütüngö tolo baştadı (1397). . Añğıça sırttan biröo kelatat (1398). . Kıyazı Sagaliyev go dep eşikti çoçurkoo menen karap tursa Adılbek eken (1399). .

Ata! — dedi Adılbek kıykırıp çurkap (1400). . Oşentse atası buytak etip burçka çaşmat (1401). . Añğıça Adılbek ilinüü halatın ala koyup küyüp atkan keptarizderdi bıkpırday sapırıp sabap kirdi (1402). .

Satarov bolso candimilenip, eşikti közdöy cönöp «kapsulanın» eşigin sırtınan şaşılış bekitti da çoğoru çıktı (1403). . Garacın burçunan öydö ketken azbes trubadan tütün bulay baştagan eken (1404). . Satarov burçta catkan mayçüpüröktü ala koyup but uçuna tikeley kaldı da trubkanın oozun keptep saldı (1405)

Daldada maşınanın canında turğan Sagaliyev ata-bala eköönün ortosunda emne degen beypay okuya bolup ketkenin bilgen da cok (1406). . Birok canına basıp kelgende Satarovdun kebetesi carım akıl bolğon sıyaktuu, al emi kanı kaçkan surğult közdöründö kandaydır bir zalim ot calt etip oynop ketkenin baykadı (1407). .

Murda anın mınday kebetesin körbögön Sagaliyev acalğa şaşıp baratkansıp, alıp uçkan maşınada esi katuu çığıp kelip, akırı çıday albay köçödön sigaret almakka şıltoolop toktottu (1408). .

— Sen köp it bağasıñ, biröönü mağa berçi, — dedi Satarov maşınadan tüşö bergen Sagaliyevdin artınan eñkeyip (1409). .

— Men eç kanday it bakpaym!

— Antpey biröönü ber (1410). . Kabanak bolsun (1411). . Sagaliyev tañırkap kayra eñkeydi da Satarovdun közdörünö közün tikti (1412). .

— Tamaşalap atasızbı?

Oşentse Satarov ağa calınğan tür menen keyiştüü cılmayıp: — İt bolboso munu Adılbek kayra alıp ketet da, — dep çoğorton tüşüp kelgiçe başı ıldıy oop salondun

poluna takalıp, buttarı toñkoçuktap öydö karap kalğan arttağı oor buyumdu körsötöt (1413). . Keypinde tamaşanın izi da cok (1414). .

Sagaliyevdin şaabayı dür etip çoçup ketti (1415). .

— Mende it cok da, emneni aytıp atasız? — dedi al kayradan tiginin cüzünö şektüü tigitip (1416). . A arttağı tabışmaktuu buyum bolso adamdın ölüğü sıyaktuu tuyuldu ağa (1417). . — Aksakal, üydö zarıl cumuş bar, — dep al şaşıla burt etti da Satarovdun tokto dep kıyrığanına karabay koyup ayağın lepildete cönöp ketti (1418). .

«Emi anık it kerek bolbodubu» dedi Satarov eñ akırkı karaan bolğon coldoşu kılçaybay ketip baratkan caktı karap kayğırıp (1419). . Oşonu menen al Sagaliyevdi kütüp köpkö turdu (1420). . Balkim kayrılıp kelet dep oyloedubu (1421). .

Küügüm kirgen çende anan al çoçuğanday maşinasın aydap cönödü (1422). . Anın oyuna kapıstan estelik tüşö kalğan bolçu (1423). . Tez barıp körgüsü keldi: emne bolup attı eken? A balkim al çoğor cakta cürgüçö uratıp-buzup catışkandır (1424). . Buldozerlor kalaktarın kötörüp kileñdep, forma kiygen baş caldar: «rr-raz-dva — vzyali!» dep arkan tartıp catışkandır balkim (1425). .

Satarov oşonu estegende oğö beter eelige tüşüp gazdı bastı ele karğış tiygensip ulam bir kızıl svetoforğö kelip urunat (1426). . Şaşkan niyetine ee bolo albay, maşinasın birde alğa culkup, birde ofkoloto toktotup atıp al estelik kurulup catkan ayantka zorğö cetti (1427). . Oboçoğö toktop karasa el kumurskaday (1428). . Satarov aldı menen katuu süyünüp ketti (1429). . Birok közün üyür aldırıp, iliktep karap otursa bıkrırgan el mramor menen gipsterdi estelikti közdöy taşıp catkansıyt (1430). . Bir da buldozer körünböyt (1431). . Tuş-tuşun baarına procektor ornotulup ayant capcarık, a monumenttin figuralarının ar birinde ekiden-üçtön adam cabışıp cüröt (1432). . Demek uratpay ele kayra kura baştaşkan beym (1433). . Kim berdi uruksaattı? Eç kim bergen cok (1434). . E, basa cakında ele borbordoğu Aleksey dosunan kat aldı ele: Moskvanın aldındağı Ladonecskiy selosuna el öz karacatı menen monah Sergiyge skulptura ornotuuğa ökmöttön uruksat aldı dep (1435). . Monah Sergiy bolso bir cön, a Kulikov baatırı Donskoydun keñeşçisi, akılçısı (1436). . Anı kırğızdın kaçankı dayını cok comok Manası menen kantip bir katarğa

koyuuğa bolot (1437). . Monahtığı ele bolboso Sergiy Rossiyanı duşmandardan boşotuğa dalalat kılıp salım koşkon uul da (1438). . Anı menen teñelüügö eç negiz cok (1439). . Aleksey dosu bolso anı tüşünböy Satarovgo al ele, bul ele degen soorotmo kat cazıptır (1440). . Eger al Elebaydın ordunda bolso antip cazbayt ele (1441). .

Duşmandarı tigintip anın sakalına, naamına karabay, kırğızdın alğaçkı filosofu Elebay Satarov emes Atabekov, kırğızdın düynölük filosofu da Satarov emes Atabekov dep anan, murundarın keñkeytip «Boştonduk ırına» degen monument kurup atsa Aleksey dosu köröör ele oşondo (1442). . Oşondo al dal öz koluna balta alıp turup monumentti talkalamak (1443). . A azır üç carım miñ kilometr alısta catıp alıp, dosunun ahvalına tüşünböy anı soorotup kat cazat (1444). . Başı oorubağandın kuday menen işi cok degen oşol (1445). .

Añığıça Satarovdun oyuna ukmuş nerse kilt dey tüşsö bolobu (1446). . Şekşibasın taktaş üçün al terdey tüşkön aynegin şaşkalaktap ıldıy tüşürüp, ak cabuularğa çaşırınğan monumenttin figuraların ünülüp bolcodu (1447). . Bolcoso oyu tuptuura okşoyt (1448). . Daroo üyün közdöy çaptı (1449). . Telefongö cetip al bir cakka şaşıp çala baştadı (1450). . Cok, coop berbeyt (1451). . Saatın karasa keçki toğuz boluptur (1452). . Moskvanın ubaktısına karap onsuz işten ketpegen alardın bugün çoğun kara (1453). . Birok al emeleki körgönün kaday da bolbosun tünü menen bolso da aytpasa bolboyt (1454). . Mınday akmakçılıkka çıdap turat al (1455). . Körsö, munu tigiler eç bir canğa bilgizbey casap atkan turbaybı! Şümşüktör!

Bir maalda telefondon coop uğuldu: — Alo, — dedi Satarov koldoru da, ünü kalçıldap (1456). . — Men Satarov ağan bolom aylanaym (1457). . Tigiler estelikke özdörünün skulpturaların koyup atışkan turbaybı körsö! Eñ ortosunda Atabekov turat, eki çetinde Kaynazarov öñdöö cökörlörü turat (1458). . Azır körüp keldim men (1459). . Toktotkula, aylanaym (1460). . Meni bilesiñ, çındık üçün küröşkön kişimin... . Alo... . alo deym (1461). . Alo... .

— Elebay Sataroviç (1462). . Siz kaydasız?

—Üyümdö! Toktotkula deym tigilerdi!

—Elebay Sataroviç! Kayta ornotup atat deysiz statuyaların?

—Estelikke! Miñ cıl degen estelikke!

— Eç nerse tüşünbödüm (1463). . Siz şaşılбай turuñuzçu, men al cakka kişi cibereyin (1464). .

Buldozeruñar barbı?

Siz şaşılбай turuñuzçu, Elebay Sataroviç (1465). .

Alo, — dedi Satarov añğıça ünü pastay kalıp tartıñgansıp (1466). . — silerde küçük cokpu, aylanayın?

— Emne?

—Küçük (1467). . Küçük emes (1468). . İt (1469). . Çoñ it kerek mağa (1470). . Antpesem keptarizdi kaytara ala turgan emesmin (1471). . Alıp ketet biröö!

-- Alo! Alo!

Satarov trubkanı taştadı da akırın uurdanıp ıldıy tüşüp, koşunanın balasın çakırıp kelip maşinasındağı keptarizdi kabinetine çığara baştı (1472). . Balkim erteden beri cürüp çarçağanbı aytoru, soldoyğon keptariz oğo betor oor bolup belin bekçeytet (1473). . Tuura emes casağan dep al uuluna naarazı bolup barattı (1474). . Antkeni anın özünün salmağı mınça bolboş kerek ele (1475). . Adegende akka orolğon kişinin sölökötünön üröyü uçup kaçkan koşunanın balası emi ança korkpoy kaldı, karmalap körgöndön kiyin tüşündü okşoyt buyumdan casalğan nerse ekenin (1476). . Eşiginin tuşunan öto bergende bul emneñ dep Urumbala suradı ele Satarov ağa coop beriştin orduna ırcaktap külüp koydu (1477). .

Kabinetke kirgizgen soñ keptarizdi burçka alparıp uzununan catkırıssa al bayağı vanka-vstankalığın karmatıp, adatınça başı ıldıy turup kaldı (1478). .

— Kördüñbü, — dedi Satarov, çekesinin terin aarçıp catıp balağa keyiştüü karap, — başı toltura korğošun (1479). . Senin itin barbı?

— Cok (1480). .

Satarov balağa işengen cok, al tügül daroo şekşiy tüştü (1481). . Dal uşul cubarimbek uurdayt bul keptarizdi (1482). . İtin bergisi kelbey amaldanıp atkanı beker emes (1483). .

Eger mobu birdeme bolso senden köröm, — dedi al içindegi sezimin caşıra albay surdanıp (1484). .

Añğıça telefon şıñğıradı (1485). .

— Papa, Adılbektin kayda ekenin bilbeysiñbi, erteden beri Kaynazarov izdep atat, — dedi kızı Ayperi kaydandır telefon urup (1486). .

Kayda cürüp kayda bolğonun kiçüü uulu atasına aytpay kalğanına köp cıl bolğon (1487). . Eç kim andan Adılbekti suraçu emes (1488). . Oşon üçün azır al kızına çın ele dilinen bilbeym dep coop berdi (1489). . Bilbegeni anın ıras bolçu (1490). . Sebebi, azır ele özü körüp kelgen estelikti da, emele sekretarğa telefon urğanın da unutup kalğan bolçu (1491). . Al emi andan arıraak bolğon okuyalar, ötkön turmuş, cada kalsa öz ömürü, kılğan işi, cazğan kitepteri, adamdın attari cadınan oçüp ketken ele Satarovdun (1492). . Bir ele zarılçılığı — it tabısta bolup turdu azır (1493). . Uşunu emnegedir unutupay estep cattı (1494).